

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAVOIY VILOYAT HOKIMLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“IQTIDORLI YOSHLAR – INTELLEKTUAL, IJODIY ELITANI
YARATISHNING KAFOLATI: AKADEMIK MOBILLIK VA
XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”**

mavzusidagi

**Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
MATERIALLARI**

**26-aprel, 2024-yil
Navoiy shahri**

“Iqtidorli yoshlar - intellektual, ijodiy elitani yaratishning kafolati: akademik mobillik va xalqaro hamkorlik masalalari” mavzusidagi talabalarning Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Navoiy, 2024.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “2024-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘iga asosan Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi 2024-yil 26-aprel kuni o‘tkazilgan “Iqtidorli yoshlar - intellektual, ijodiy elitani yaratishning kafolati: akademik mobillik va xalqaro hamkorlik masalalari” mavzusidagi talabalarning Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, yosh olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

B.Sobirov – Texnika fanlari doktori, professor.
D.Narzuqulova – Pedagogika fanlari doktori DSc, professor

Taqrizchilar:

T. Nurmurodov Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori.

Sh.Toshturov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasida dotsenti v/b.,
Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori PhD

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

A.Xoshimov – Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkilotish bo‘limi boshlig‘i

F.Sayfullayeva – Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi muhandisi

Texnik muharrir:

M.Norqobilov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasida dotsenti v/b.,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Ma‘ruzalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma‘lumotlar aniqligi uchun mualliflar ma’suldirlar.

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT" NI RIVOJLANTIRISH MASALASI

Ismoilov Azizbek
Navoiy davlat pedagogika instituti
Tarix yo'nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Xayitov Zafar
NavDPI Tarix kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqola yer yuzida sodir bo'layotgan iqlim o'zgarishlari va oqibatlari "Yashil makon" samarsi, ozon qatlami yemirilishiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: azon qatlami, muzliklar, "Yashil makon" samarasi

Annotation. This article is dedicated to climate change and its effects on the earth, "green space" effect, ozone layer depletion.

Key words: azon layer glaciers, "green space" the effect.

Iqlim o'zgarishi. Global iqlim o'zgarishi dunyo miqyosida keng o'rganilmoqda. Bugungi kunda yer yuzida iqlim o'zgarishlariga yer yuzida iqlim isishi, haroratning ko'tarilishi, qutb muzliklari erishi, turli zararli gazlar orqali ozon qatlamining yemirilishi, suv resurslaridan no'tog'ri foydalanish tufayli cho'llashish jarayoni paydo bo'lmoqda. Bu borada ko'plab tadqiqot va izlanishlar olib borilmoqda. 1980-yildan, ya'ni ma'lumotlar global daraja qayd etilishi boshlangandan beri va 2017-yil holatiga ko'ra, solishtiradigan bo'lsak, Yer sayyorasida harorat 1C ga oshgan. Bu ko'rsatkich sezilarli ko'rinmasa-da, lekin yer yuzidagi ko'rsatkichdan ancha baland. Bu esa Qutb muzliklarining erishi natijasida dengiz darajasining keskin ko'tarilishiga sabab bo'lyapti. 1896-yilda issiqxona gazlari konsentratsiyasining oshishi sababli sayyorada haroratning oshishiga sabab bo'layotgan fikrlar ilgari surilgan, ya'ni issiqxonalarda haroratning ushlab turish natijasida yerda harorat ko'tarilib bormoqda. Buning natijasida muzliklar erishiga sabab bo'lmoqda.

Muzliklar – quyoshdan kelayotgan nurlarni qaytarib yerni salqinlatib turadi. Yer sharoitida muzliklar ajralib ular okeanlarga quyilishi sababli erigan suvlar okanlarga quyilib dengiz sathining oshishiga sabab bo'lyapti. Dengiz muzliklari erishi xuddi shisha idishiga o'xshaydi. Ular erib umumiy suv sathi ko'tarilmoqda. Yerdagi quruqlikning taxminan 10% muzliklar bilan qoplangan. Ulardan 90% Antraktidada qolgan 10% Grelandiyada joylashgan hisoblanadi. 2010-2020-yillar oralig'ida Grelandiya 3-5 trillion tonna muz erib ketgan. Bu yilda o'rtacha 357 million tonna muz eriganini anglatadi. Jami 1 million 700 ming kilometr maydon muz bilan qoplangan. Agar ularning barchasi erib ketsa dunyo dengiz sathi 6 metr ko'tariladi. Tadqiqotlar natijasida so'nggi 40 yil ichida 21% tezlashgan. Shu zaylda davom etadigan bo'lsa, 2100-yilga borib dengiz sathi 71 santimetrga ko'tarilishi mumkin. Bu qirg'oq bo'yi davlatlarning yo'q bo'lishiga sabab bo'ladi.

Buning natijasida shamollar oqimining yo'nalishi o'zgarishiga juda katta ta'sir qiladi. Vaholanki, iqlim mintaqalariga ta'sir qiladi. Muzliklarning ko'p qismi Janubiy Qutb – Antarktidaga va Shimoliy Qutbda Grelandiya muzliklari katta maaydonni egallaydi. Bu muzliklar Yer o'qi aylanishi atrofidagi massalarni o'z ichiga oladi. Agar massalar ortsa, Yer aylanishi sekinlashadi. Ayniqsa, bo'sa ortishiga sabab bo'ladi. Agar muzliklar erib ketsa, okean sathi 7 metrga ko'tarilsa, 1 kun 2 milli sekundga ko'tarilishi mumkin.

Ozon qatlamining yemirilishi va iqlim o'zgarishiga juda katta sabablaridan biri bo'lmoqda. Ozon – Yer sirtidan 10-15 km balandlikda joylashgan atmosfera qatlami. Ozon Quyosh radiatsiyasining kuchini yutadi. Shuning uchun quyosh radiatsiyasi yerga yetib kelmaydi. Bu qatlam yemirilishiga sabab zavodlarning atmosferaga chiqarayotgan zaharli gazlar – freonlar xlarftoruglerodlar ozonning eng xavfli dushmani hisoblanadi. Shuningdek, xlor bilan bromning zahari natijasida ozon qatlamining 10% kamayganini ko'rishimiz mumkin. Ozon qatlamining yemirilishi insoniyat bilan birga tabiiy jarayonlar (vulqonlar uyg'onishiga, yer qa'ridagi

agzalarning ajaralib chiqishiga, bu qatlamdagi tuynuklarning kengayishiga) ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ozon qatlamini saqlash uchun 1987-yil qabul qilingan Monreal davlatnomasi xlorforuglerodlar ro'yxati tuzib chiqilgan va bu moddalarni kamaytirishni zimmasiga oladi. 1995-yil Freon ishlab chiqarishni ikki barobarga qisqartirish. 2000-yilda esa batamom to'xtatish ko'zda tutilgan. Hozirgi kunda ham ko'plab davlatlar hamkorligida bu borada izlanishlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda yurtimizda atrof-muhitni himoya qilish borasida ko'plab qaror va farmonlar, ko'plab ishlar qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktyabrdagi "2030-yilgacha bo'lgan doirada O'zbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi, 2021-yil dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasi ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlarning muhofazasini yanada samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonni tadbir etish belgilangan. "Yashil makon" umummilliy loyihasi dasturida atrof-muhit obyektlarini inson ta'siri hamda boshqa salbiy ta'siri sifatini ta'minlash, respublika ekotizimini himoya qilish va tiklash ishlari boradi. "Yashil makon" umummilliy loyihasida amalga oshirish muhim qadam bo'ldi. Ushbu loyihani amalga oshirish doirasida yiliga 200 million tup ko'chat ekish orqali shaharlarda yashil maydon 8% dan 30% foizga oshirish reja qilingan.

Shavkat Mirziyoyevning "Yashil makon" loyihasi va obodonlashtirishni o'z ichiga olgan vazifa qilib qo'ydi. Bahor mavsumida 4952 mahalladan jami 2000 tasida 21000000 ko'chat tup yetishtirish shart etib belgilandi. Lekin respublikadagi 742 ta mahalladagi ko'chat ekilmagan, 2.5 ming ko'p qavatli uylar hududining 30% ga 250000 ko'chat ektirib yashil hudud barpo qilish 38 ta yangi shahar massivlarida 1gektardan yashil xiyobon tashkil etish zarurligi. Bu orqali toza ekologik zona tashkil etish nazarda tutildi, shuningdek, yashil makon ba'zi viloyat kamchiliklari haqida ham aytib o'tdilar.

Darhaqiqat, ekologiya, atrof-muhitni asrash har bir insonning burchi hisoblanadi. Har bir inson o'z oldiga ekologiyani asrash, suv resurslaridan oqilona foydalanishni qo'yishi shart. Chiqindilarni to'plash, ularni qayta ishlash tizimini tubdan takomillashtirish. Bu borada hamma o'z hissasini qo'shmog'i lozim. "Yashil makon" dasturi bo'yicha har bir mahallada ko'chatzor va bog'lar tashkil etishga yordamlashish kerak. Ichimlik resurslari tugab borayotgan zamonda turibmiz, shuning uchun ichimlik suvlaridan tejamkorlik shartlariga rioya qilinmog'i zarur. Yana bir narsani aytib o'tish joiz, avtomobillardan chiqadigan zararni kamaytirish maqsadida."Ekologiyani asrashga o'z hissangizni qo'shing, avtomobilsiz bir kun sayr qiling" dasturini jamoatchilikka keng targ'ib qilish kerak. Asqad Muxtorning shunday so'zlari bor: "Tabiat – yaxshilik va go'zallikning bevosita ifodasidir".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kun.uz> muzliklar shiddat bilan eriyapti dunyoni kutayotgan xavflar.
2. <https://uz>. Ozon qatlamining yemirilishi va iqlim.
3. PF –199-son 23.11.2023 Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish yashil makon loyihasi.
4. UZBEK.TV. Prezident Sh. Mirziyoyev. "Yashil makon" loyihasi masalasi bo'yicha videorolik.

QASHQADARYO OKRUGIDAGI NEFT VA GAZ KONLARINING ATROF-MUHITGA SALBIY TA'SIRI

Fayziyeva Mushtari Abdullo qizi
Termiz davlat universiteti
Texnologik ta'lim kafedrasini o'qituvchisi,
Fayziyev Habibullo Abdullo o'g'li
Termiz muhandislik-texnologiya instituti
Foydali qazilmalar koni geologiyasi va qidiruv razvedkasi
ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqolada, asosan, neft va neft mahsulotlarining atrof-muhitga salbiy ta'siri, neftning to'kilish oqibatlarining tabiati va davomiyligi, to'kilgan neft miqdori va turi, neft to'kilgan joyda atrof-muhit sharoiti va jismoniy xususiyatlari, vaqt omili, hukmronlik qiladigan ob-havo

sharoiti, ifloslanishdan ta'sirlangan atrof-muhitning biologik tarkibi, uning turlarining ekologik ahamiyati va ularning neft ifloslanishiga moyilligi shu bilan birga konlardan qazib olinayotgan tabiiy resurslarning insoniyat hamda atrof-muhitga geoeologik ta'sirini o'rganish, kelib chiqadigan salbiy oqibatlarni kamaytirish mexanizmini takomillashtirish muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: landshaft, ekologiya, atmosfera, biosfera, nef, gaz, minerallar, tuproq, o'simlik, hayvonot olami, atrof-muhit.

NEGATIVE EFFECTS OF OIL AND GAS MINES IN KASHAKADARYA DISTRICT ON THE ENVIRONMENT

Abstract. The article mainly discusses the negative impact of oil on the environment, the nature and duration of the consequences of oil spills: the amount and type of oil spills, the environmental conditions and physical characteristics where the oil spills, the time factor, the prevailing weather conditions, the biological composition of the environment affected by pollution, the ecological importance of its species and their tendency to.

Keywords: landssape, Esology, atmosphere, biosphere, neft, gas, menials, shadow, flora, fauna, environment.

НЕГАТИВНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ НЕФТЯНЫХ И ГАЗОВЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В статье в основном рассматривается негативное воздействие нефти и нефтепродуктов на окружающую среду, характер и продолжительность последствий разлива нефти: количество и тип разлива нефти, условия окружающей среды и физические характеристики в месте разлива нефти, фактор времени, преобладающие погодные условия, биологический состав окружающей среды, подверженной загрязнению, экологическое значение ее видов и их значение для окружающей среды. склонность к загрязнению нефтью в то же время изучение геоэкологического воздействия природных ресурсов, добываемых на месторождениях, на человека и окружающую среду, обсуждается совершенствование механизма снижения возникающих негативных последствий.

Ключевые слова: ландшафт, экология, атмосфера, биосфера, нефть, газ, минералы, почва, растительность, животный мир, окружающая среда.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Qashqadaryo okrugining iqtisodiy rivojlanishi tabiiy resurslarga va geoeologik omillarga bog'liqdir. Shubhasiz, bu kelajakda ham davom etadi. Ushbu mintaqa iqtisodiy jihatdan rivojlanishida neft va gaz konlarining ahamiyati juda katta, shu sababli bu hudud mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy "lokomotivlaridan" biri bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, neft va gaz qazib olish atrof-muhit holatiga va Qashqadaryoning tub aholisi yashash muhitiga bevosita ta'sir qiladi.

Qashqadaryo okrugi zaminida davlat balansi hisobidagi 55 dan ziyod gaz va gazli kondensat konlari aniqlangan. Bu konlardan 6 tasi gaz-neftli, ikkitasi neftli, 24 tasidan ziyodrog'i gaz-kondensatli va 3 tasi gaz konlaridir.

Qashqadaryo statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, atmosferaga chiqarilgan ifloslantiruvchi moddalarning hajmi Qashqadaryo okrugi hududida so'nggi 10 yillik davr oralig'ida (2010-2020) yuqori ko'rsatkichlar bilan o'sib bormoqda. Xususan, 2010-yilda 127,8 ming tonna zararli moddalar atmosferaga chiqarilgan bo'lsa, 2020-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, 152,2 ming tonna zararli moddalar atmosferaga chiqarilganligi qayd etiladi. Viloyatlar kesimida oladigan bo'lsak, atmosferaga chiqarilgan zararli moddalarning hajmi bo'yicha respublikada Qashqadaryo okrugi Toshkent viloyatidan so'ng ikkinchi o'rinni egallaydi. Bu esa okrug hududida mavjud kimyo va neft kimyo sanoatida faoliyat yurituvchi korxonalar hisobiga yuz bermoqda (www.stat.uz).

O'zbekiston iqtisodiyotida neft va gaz sanoati yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Ko'pgina mintaqalarda, xususan, Qashqadaryo viloyatida ushbu sanoat atrof-muhitga ta'sir qilishning asosiy manbai hisoblanadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Shu sababli so'nggi yillarda

neft-gaz kompaniyalari faoliyatining ekologik tarkibiy qismiga jiddiy e'tibor berilmoqda. Qashqadaryo okrugi zaminida davlat balansi hisobidagi 55 dan ziyod gaz va gazli kondensat konlari aniqlangan. Bu konlardan 6 tasi gaz-neftli, ikkitasi neftli, 24 tasidan ziyodrog'i gaz-kondensatli va 3 tasi gaz konlaridir.

Qashqadaryo okrugi hududida, tabiiy sharoitlari noqulay bo'lgan bir qancha konlar majud bularga misol: Jarquduq, Odamtosh va Gumbuloq gaz konlari, Janubiy Qizilbayroq, Ko'chquduq va boshqa konlardir. Konlarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish jarayonida atrof-muhitning barcha tarkibiy qismlarining (atmosfera havosi, suv va yer resurslari, o'simlik va hayvonot dunyosi) ekologik holatini doimiy monitoringini o'tkazish ko'zda tutilgan. Shu sababdan bugungi kunda Qashqadaryo okrugi tabiatiga texnogen omillarning ta'siri ilmiy tadqiq etish mavzuning dolzarbligi hisoblanadi[1].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Qashqadaryo okrugining o'simliklarini akademiklar va tadqiqotchilar K.Зокиров E.П.Коровин, С.М.Мустафаев va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Relyefini Н.Д.Далимов Poslavskaya va boshqalar. Iqlim va agroiklimiy resurslarni Л.Н.Бабушкин yerusti suvlarini В.Л.Шульц, Qashqadaryo okrugi tuproqlarini С.Н.Рижов va Я.М. Носиров, М.А.Орлов, Н.Т.Муравева va boshqalar o'rganishgan. Bugungi kunda Qashqadaryo okrugining neft-gaz konlarini ishlatish jarayonida yuzaga keladigan geoekologik vaziyatlarni o'rganish yuzasidan S.I.Abdullaev, B.CH.Murtazaev, M.G.Nazarov, I.X.Jonqobilov, R.Usmonova, N.Eshniyazov kabi ko'plab tadqiqotchilar ish olib borishmoqda. [2]

Maqsadi va vazifalari.

Qashqadaryo okrugi neft va gaz konlarini baholash va ularni qayta ishlab chiqarish korxonalaridan chiqayotgan chiqindilarni kamaytirishga yo'naltirilgan chora tadbirlar.

Neft bu – turli xil tuzilishdagi uglevodorodlar aralashmasidan tashkil topgan tabiiy yonuvchan yog'li suyuqlik. Uglevodorodlardan tashqari, neft tarkibida oz miqdordagi kislorod va oltingugurtli birikmalar va juda oz miqdordagi azotli birikmalar mavjud. Gaz va neft konlari yer osti qatlamlarida ham, alohida-alohida ham uchraydi.

Neft tarkibida bir necha ming suyuq uglevodorodlar mavjud. Ularning ulushi 80-90% ga etadi. Shuningdek, neft tarkibiga qatronlar, merkaptanlar, naften kislotalari, asfaltenlar va boshqa moddalar kabi boshqa organik birikmalar kiradi. Bundan tashqari, neft tarkibida 10% gacha suv va 4% gacha gaz mavjud. Oz miqdorda mineral tuzlar va iz elementlari mavjud. Ma'lumki, eng ko'pi, taxminan 57%, neftning kimyoviy tarkibida aromatik uglevodorodlar mavjud. Aromatik uglevodorodlarning miqdori kamroq, taxminan 29%. Asfalten va boshqa birikmalar 14% ni tashkil qiladi.

Neft qazib olish va qayta ishlash natijasida taxminan 48% uglevodorodlar va 44% uglerod oksidi hosil bo'ladi. Ushbu moddalar atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular ifloslantiruvchi moddalardir. Shuningdek, neft tarkibida 30% ga yaqin metall mavjud.

Neft va neft mahsulotlarining ifloslanishi hamma joyda uchraydi: xususan, Qashqadaryo okrugi tuproq qatlamida, gidrosferada, atmosferada. Ifloslangan hududda yuzaga keladigan ekologik vaziyatning yomonlashishi munosabati bilan biz o'simlik va hayvonot olamlarining holati sezilarli darajada yomonlashayotganini ko'rmoqdamiz. [3]

Suv muhitiga tushgan neftning katta qismi transport yuqotishlarini anglatadi. Bu taxminan 35% ni tashkil qiladi. Bir oz kamroq, taxminan 32% daryo suvlari bilan ta'minlanadi. Neft mahsulotlarining taxminan 10% qirg'oq chiqindilari bilan birga keladi [4].

Suv yuzasiga tarqalib, neft suv havzalarining katta maydonlarini ifloslantiradi. Ma'lumki, neft hajmining birligi suv hajmini undan ming baravar ko'proq ifloslantirishi mumkin. Shunday qilib, 1 litr neft 1000 m³ suvga zarar yetkazadi. Buning sababi undagi sirt faol moddalar (sirt faol moddalar) tarkibidir. Ular barqaror neft emulsiyalarining shakllanishiga yordam beradi. Neft mahsulotlarining tarqalishi natijasida hosil bo'lgan yupqa neft plyonkasi havo almashinuvini oldini oladi, shu bilan birga o'simlik va hayvonot dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Neft mahsulotlarining tirik organizmlarga ta'siri fiziologik faollikning buzilishi, organizmga uglevodorodlarning kiritilishi natijasida kelib chiqadigan kasalliklar, yashash muhitining biologik

xususiyatlaridagi o'zgarishlar va boshqalarda namoyon bo'ladi [5]. Neft tarkibidagi fraksiyalarning bir qismi zaharli hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu fraksiyalarning suvda so'rilishi yoki erishi paytida konsentratsiyasi qanchalik yuqori bo'lsa, ularning toksikligi shunchalik yuqori bo'ladi. Yog' zaharli emulsiyalarni hosil qiladi, bu esa tirik organizmlarni halok bo'lishiga olib keladi.

Zamonaviy dunyoda atrof-muhitni neft va neft mahsulotlarining ifloslanishidan samarali himoya qilishni ta'minlaydigan turli xil usullar mavjud. Eng keng tarqalgan usullarga quyidagilar kiradi: mexanik, kimyoviy, fizik, fizik-kimyoviy, mikrobiologik [6], bundan tashqari, yangi usul va texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Bularga biosorbtsion usul, suvni ozonlash, magnit bilan tozalash, flotatsiya-kavitatsiya usuli bilan tozalash, magnit nanozarrachalar bilan tozalash, biologik tozalash va boshqalar kiradi.

Neft ifloslanishining atrof-muhitga ta'siri juda katta va murakkab. Neft sanoatining rivojlanishi bilan neft va neft mahsulotlari bilan ifloslangan hududlarning maydoni ko'payadi deb taxmin qilish mumkin. Binobarin, hozirgi paytda mavjud bo'lgan ekologik vaziyat yomonlashadi, bu esa inson salomatligiga bevosita salbiy ta'sir qiladi [7].

Sho'rtangazkimyo majmuasi ishlab chiqarish jarayonida ajralib chiqadigan turli xildagi zararli chiqindilar atrof-muhitga o'z salbiy ta'sirlarini ko'rsatmoqda, bular:

- atmosferaga chiqadigan zaharli moddalar asosan, uglerod oksidlari, azot oksidlari, oltinugurt oksidlari va uglevododlar;
- atrof-muhitga qattiq va suyuq chiqindilarni chiqishi, asosan, ya'ni alyuminiy oksidi, silikagel, tsiklogeksanni tozalashdan hosil bo'lgan reagentlar va quyi molekulyar polimerlar;
- majmuadan chiqadigan to'liq tozalanmagan oqova suvlar – maishiy oqova suvlar, yog'li oqova suvlar, kimyoviy moddalarni tutgan minerallashtirilgan oqova suvlar;
- majmuadan chiqadigan chiqindilar tarkibidagi turli xildagi zararli moddalar, asosan, oltinugurt oksidlari, azot oksidlari, uglerod oksidlari va boshqalar, biosferadagi barcha komponent va elementlarga o'z salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Shuning uchun korxonada kam chiqindili texnologiyalarni joriy etish, ajralib chiqqan zararli chiqindilarni tozalash qurilmalarini takomillashtirish va zaharli moddalarni zararsizlantirish choralarini ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev S.I. Nazarov M.G. Siletib landshaftlarning xususiyatlari//O'zbekiston Geografiya jamiyati axboroti. 51-jild. – Toshkent, 2017. (Features of Siletib landscapes // information of the Geographical Society of Uzbekistan. Volume 51. – Tashkent, 2017).
2. Abdullaev S.I., Janakobilov I.X. Sorkal Landshaftlarning xususiyatlari//O'zbekiston Geografiya jamiyati axboroti. 51-jild. – Toshkent, 2017. (Features of landscapes // information of the Geographical Society of Uzbekistan. Volume 51. – Tashkent, 2017).
3. Abdullaev S.I., Usmonova R. Qashqadaryo havzasi tekislik qismi landshaftlarni tabaqalashuvi//O'zbekiston Geografiya jamiyati axboroti. 23-jild. – Toshkent, 2003. (Stratification of landscapes of the textual part of the kashkadarya Basin // information of the Geographical Society of Uzbekistan. Volume 23. – Tashkent, 2003).
4. Abdurahmonov T., Jabborov Z. Tuproqlarni ifloslanish muammolari va muhofaza qilish tadbirlari: o'quv qo'llanma. – T., 2007. – B.25-26.
5. (Soil pollution problems and conservation measures: a tutorial. – T., 2007. – B.25-26).
6. Akramov B.Sh. Gaz va gaz kondensat konlarini ishlatish. – T., 2016. – B.3-9. (Use of gas and gas condensate fields. - T., 2016. – B.3-9).
7. Zokirov X.X., Qo'ldosheva Sh.A. Tabiatni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish: darslik. – B.306-315. (Conservation and its rational use: a textbook. – B.306-315).
8. O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish" to'g'risidagi qonuni. (7. The Nature Conservation Act of the Republic of Uzbekistan).
9. Dvadenko M. V., Majigatov R. V., Rakityanskiy N. A. Neftning atrof-muhitga

AVTOMOBILLARNI ISHLATISHDA KELIB CHIQUADIGAN ZARARLAR VA UNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRINI KAMAYTIRISH CHORALARI

Kamolova Shahnoza
Jizzax politexnika instituti,
“Ekologiya va atrof muhit muhofazasi” kafedrasida katta o'qituvchisi
E-mail: shaxnoza7422@ mail.ru
Jo'raboyev Saidaxmad Marjon o'g'li
Jizzax politexnika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada avtomobillar harakatlanishi natijasida tormoz mexanizmi detallari hamda shinalar yeyilishidan hosil bo'ladigan zarralar tarkibida metallarning kontsentratsiyasini aniqlash metodi hamda turli tarkibdagi asfalt-beton qoplamali yo'llarda hosil bo'lgan yo'l changlarini solishtirma tahlili keng yoritilgan. Shaharlarda zarracha moddalarning muhim hissasi yo'l harakati bilan bog'liq manbalar hisoblanadi. Yo'l harakati bilan bog'liq bo'lgan zarralarni quyidagilarga ajratish mumkin: yoqilg'ining to'liq yonmasligi va yonish jarayonida moylash materiallarining uchuvchanligi natijasida chiqariladigan chiqindi tashuvchi zarralar va tormoz mexanizmi detallari, shinalar yeyilishi va yo'l sirtining eskirishi natijasida hosil bo'lib, yo'l harakati sabab bo'lgan turbulentlik tufayli to'planib qoladi. Hosil bo'lgan zarralarning tarkibidagi metall kontsentratsiyasini aniqlash metodi, zarralarning fizik-kimyoviy xususiyatlari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Avtomobil tormoz mexanizmi detallarining yeyilishi natijasida hosil bo'lgan zarrachalarning inson salomatligiga salbiy ta'siri to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: avtomobil g'ildiraklari, harakat xavfsizligi, asfalt-beton tarkibi, yo'l changi, metall, yo'l changi, metallar, inson salomatligi.

Abstract. This article describes determining methods of metal emissions in the composition of small particles coming by brake mechanisms details and tire wear as a result of vehicle movement, and dust to be formed by comparative analysis on asphalt-concrete roads of different compositions. A significant contributor to particulate matter in cities is traffic-related sources. Traffic-related particles can be divided into: exhaust particles released by the incomplete combustion of fuel and the volatilization of lubricants during combustion and formed by brake mechanism parts, tire wear and road surface wear, and accumulated due to turbulence caused by road traffic. Information is provided on the negative impact on human health of the particles formed by eating the details of the car brake mechanism.

Keywords: automobile wheels, traffic safety, asphalt-concrete composition, yo'l changi, metallar, road dust, metals, human health.

Аннотация. В данной статье описаны методы определения выбросов металлов в составе мелких частиц, поступающих от деталей тормозных механизмов и шин в результате износа транспортных средств, и пыли, образующейся путем сравнительного анализа на асфальтобетонных дорогах разного состава. Значительную долю твердых частиц в городах составляют источники, связанные с дорожным движением. Частицы, связанные с дорожным движением, можно разделить на: частицы выхлопных газов, выделяющиеся при неполном сгорании топлива и улетучивании смазочных материалов при сгорании и образованные деталями тормозного механизма, износом шин и дорожного покрытия, а также накапливающиеся из-за турбулентности, вызванной дорожным движением. Приведены сведения о негативном влиянии на здоровье человека частиц, образующихся при поедании деталей тормозного механизма автомобиля.

Ключевые слова: автомобильные колеса, безопасность дорожного движения, асфальтобетонная композиция, дорожная пыль, металлы, здоровье человека

Uchinchi ming yillikning boshlanishi ikki muhim tendensiya bilan baholanadi. Birinchidan, hozirgi sivilizatsiya global ekologik muammolarga duch keldi (iqlim o'zgarishi, ozon qatlami buzilishi, chuchuk ichimlik suvining tanqisligi va ifloslanishi, yerlar va o'rmonlar tanazzuli, bioxilma-xillikning yo'q qilinishi, ortiqcha chiqindilarning hosil bo'lishi va ularni utilizatsiyalash muammosi va hokazo). Ikkinchidan, dunyo jadal sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. Inson va atrof muhit himoyalaniishi holati hamda ifloslangan atrof-muhitning xavfli ta'siri qonuniyatlari va o'zaro munosabati haqidagi bilimlar tizimining shakllanishi umumiy muammosi, shuningdek, ekologik xavfsizlikni ta'minlashning yagona va kompleks tizimini yaratish muammosi vujudga keldi. Shuning uchun kechagi mezonlar bilan hozirgi vaziyatni obyektiv baholashning iloji yo'q, kelajak istiqbollari belgilash haqida so'z yuritmasa ham bo'ladi.[1]

Atrof-muhitni ifloslantiradigan manbalardan biri avtomobil transporti hisoblanadi. Atmosferaga chiqariladigan hamma zararli moddalarning yarmidan ko'prog'i avtomobillarga to'g'ri keladi. Toshkent shahri va Respublikamizning yirik shaharlarida bu ulush miqdori yanada ko'proq. Buning sabablari – transport oqimining katta sur'atlar bilan oshishi, transport vositalarining texnik holati ekologiya talablarini qondirmasligi, yo'llarning yomonligidir. Katta magistral yo'llarda atmosferaga chiqariladigan uglerod va azot oksidlari, uglevodorodlar va boshqa zararli moddalar miqdori ruxsat etilgan chegaraviy miqdorlardan 5-10 marta ortib ketadi.

Hozirgi kunda eksplutatsiyadagi avtomobillar ichida tutash va zaharlilik bo'yicha belgilangan me'yorlarni buzadiganlari, o'rta hisobda 25 foizni tashkil etadi, bu ko'rsatkich ba'zi hududlarda 40 foizga yetadi. Bularning sabablari – avtokorxonalar va texnik xizmat ko'rsatish stansiyalarida tutash va zaharlilik bo'yicha me'yorlarga e'tibor bermaslik etilgan benzin ishlab chiqarish, sotilayotgan yonilg'ilar sifatini nazorat qilmaslik, avtomobillarni zaharliligi kamroq yonilg'iga o'tkazishga ahamiyat bermaslik, me'yoriy bazaning yetarli emasligi, nazorat-rostlash punktlarini tashkil etadigan ishlab chiqarish bazasining yetishmasligi.

Hozirgi kunda avtomobil transporti nafaqat atrof-muhitga balki inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatib, turli kasalliklarni keltirib chiqarmoqda. Inson organizmiga ta'sir qilishiga qarab chiqindi gazlarni tashkil etuvchi moddalar quyidagi guruhlariga ajratiladi:

- zaharli: uglerod, aldegidlar, qo'rg'oshinli birikmalar;
- kantserogenli (xatarli shish, o'sma hosil qiluvchi, benzopirin)
- qo'zg'atuvchi: oltingugurt oksidlari, uglevodorodlar.

Bu moddalarning odam organizmiga ta'siri ularning atmosferadagi miqdori va ta'sir etish davomiyligiga bog'liq.

Uglerod oksidi – rangsiz, hidsiz gaz. Nafas yo'llariga kirgach, qonga so'rilib gemoglobin bilan birikib, karboksigemoglobin hosil qiladi va bu reaksiyada kislorodga qaraganda 210 marta tez birikadi, natijada kislorod yetishmasligiga olib keladi. Buning belgilari markaziy nerv sistemasidagi buzilishlarda, nafas olish tizimining shikastlanishida, ko'rish qobiliyati pasayishida ko'rinadi. Uglerod oksidining sutkalik o'rtacha miqdori oshib borsa, yurak-qon tomir kasalliklariga uchragan odamlar o'limiga sabab bo'ladi. Havodagi miqdoriga qarab, nafas olgan odamni, 1 soat o'tgach yengil zaharlashi (Sq0,05%) yoki bir necha marta nafas olgandayoq hushidan ketkazishi mumkin (Sq1%).

Azot oksidlari – turli oksidlarning aralashmasidir. Bulardan eng xavflisi NO₂. Azot oksidlari o'pka va bronxlarning ishini buzadi. Ko'proq bolalar va yurak-qon tomir kasalligi bor kattalar zarar ko'radilar. Azot oksidlari havodagi miqdoriga qarab burun va ko'z shilliq pardalarini yallig'laydi (Sq0,001%), kislorod tanqisligini boshlab beradi (Sq 0,002%) o'pkani yallig'laydi (shishiradi, Sq 0,008%).

Oltingugurtli angidrid – o'tkir hidli, rangsiz gaz, suvda yaxshi eriydi va sulfat kislotasi hosil qiladi. Kam miqdorda bo'lsa ham uzoq vaqt ta'sir etsa, yurak-qon tomir kasalligini kuchaytirib, o'limga olib keladi, bronxit, astma va boshqa respiratorli kasalliklarni keltirib chiqaradi. Havo tarkibidagi miqdoriga qarab oltingugurtli angidrid ko'zning shilliq pardasini yallig'laydi, yo'tal qo'zg'aydi (S 0,001%) tomoqning shilliq pardalarini qo'zitadi (Sq 0,002%), 3 minut o'tgach zaharlaydi. (Sq 0,004%), 1 minutdan keyin zaharlaydi (Sq 0,01%).

Uglevodorodlar – C_xH_y turidagi birikmalar guruhidir, qo'lansa hidli, azot oksidlari bilan fotokimyoviy reaksiyaga kirishib, smog hosil qiladi. Benz(o)piren-politsiklik aromatli uglevodorod (PAU) normal atmosfera sharoitlarida suvda yomon eriydigan kristall mahsulot, odam organizmida yig'ilib-yig'ilib ma'lum miqdorga yetgach, xatarli shishlar hosil qiladi.

Qoraqurum – chiqindi gazlarning qattiq tarkibi bo'lib, asosan, uglerod zarralaridan iborat. Odamga bevosita xavfi yo'q, faqat havoni ifloslantirib noxush qiladi, kantserogen moddalarni (PAU, 2% gacha) o'ziga yutadi, shu jihatdan boshqa zaharli moddalar, masalan, oltingugurtli angidrid ta'sirini kuchaytiradi.

Qo'rg'oshin birikmalari – benzina detonatsiyani yo'qotuvchi qo'shilma sifatida tetraetilqo'rg'oshin (TEQ) aralashirilsagina hosil bo'ladi. U odam organizmiga nafas yo'llari, terisi va oziq-ovqat orqali o'tib, asta-sekin yig'ilib boradi, nerv sistemasi, qon hosil qiluvchi a'zolari zararlaniradi.[2]

Chiqindi gazlarning zaharli moddalari, asosan, avtomobil haydovchisiga ta'sir qiladi. Transport vositalari kabinasidagi havo tarkibi analiz qilinganda, ulardagi (ayniqsa, yuk avtomobillari kabinasidagi) uglerod oksidi miqdori ruxsat etilganidan ko'p bo'lar ekan.

Hozirgi kunda atmosferasida uglerod oksidining miqdori ruxsat etilgandan 20-30 marta ortiq. Ma'lomotlarga ko'ra, vrachlar infarkt miokardi xastaligidan o'limning ko'pligi sababi aynan atmosferadagi uglerod oksidining miqdorining me'yoridan ortiqligi deb hisoblaydilar.

Shaharlar atmosferasida azot oksidi miqdori 10-100 marta oshib boryapti, azot oksidi havoda 3-4 kun saqlanib turadi, quyosh nuri ta'sirida fotokimyoviy reaksiyaga kirishib azot dioksidi NO_2 hosil qiladi. U uglevodorodlar bilan birga smog deb ataluvchi zaharli tuman hosil qiladi. Oltingugurtli gazning atmosferada saqlanish muddati 10 soat atrofida. SO_2 gazi kislotali yog'in-sochin keltirib chiqaradi, tuproq, suv va binolarning tashqi qoplamlarini buzadi.

Karbonat angidridning havodagi miqdori me'yorlanmaydi, SO_2 atmosferada 4 yil saqlanib turadi. Uglerod oksidining ko'payishi "issiqxona effekti" deb atalgan noxush holatga sabab bo'ladi, u yer yuzasidagi haroratni ko'tarib yuboradi. Organizmda qo'rg'oshin ko'p miqdorda to'planib qolsa, surunkali zaharlanishni keltirib chiqaradi.[2]

Hozirgi kunda respublikamiz hududida transport vositalarining sonining ortishi atrof muhitga ta'sirining o'sishi kuzatilmoqda.

Qo'yilgan vazifalarni quyidagicha yechish talab qilinadi:

Respublikamiz shaharlarining ko'cha-yo'l tarmoqlarining tasnifiga muvofiq ravishda transport vositalari harakatining tirbandligi hosil bo'lish sabablarini va uning tasniflarini aniqlash;

Respublikamiz shaharlarining ko'chalarida avtomobillardan chiqadigan zararli va zaharli moddalarning ta'sir qilish chegarasini aniqlash;

Respublikamiz shaharlarining avtomobillarini ta'mirlash va yuvish shahobchalarining ishlash jarayonidagi tashqi muhitga chiqadigan chiqindilar miqdorini aniqlash;

Transport oqimlari yuqori bo'lgan magistral yo'llar atrofida manzarali daraxt ko'chatlarini ekish, mevali daraxtlar, ekin maydonlarini yo'ldan uzoqroq hududlarga ekish tavsiya etiladi.

Kutiladigan natijalar:

Respublikamiz shaharlarida transport vositalarining to'xtab turish joylarini tanlashga, ularning tasniflariga qo'yiladigan talablarni yaqin va istiqboldagi avtomobillar sonining o'sishini hisobga olgan holda, avtomatik tarzda boshqarish mezonlari ishlab chiqiladi;

Respublikamiz ko'chalarida avtomobillardan chiqadigan zararli va zaharli moddalarning ta'sir qilish chegarasi aniqlanib, tavsiyalar ishlab chiqiladi;

Respublikamizdagi avtomobillarni ta'mirlash va yuvish shahobchalarining ishlash jarayonidagi tashqi muhitga chiqadigan chiqindilar miqdorini aniqlanib, zararni kamaytirish bo'yicha tashkiliy, texnikaviy va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi;

Transport oqimlari yuqori bo'lgan magistral yo'llar atrofida mevali daraxtlar va ekin maydonlarini yo'ldan uzoqroq hududlarga ekish orqali atmosferadagi zararli va zaharli gazlarning oziq-ovqat va meva mahsulotlari orqali inson organizmiga ko'rsatadigan zararli ta'siri kamayadi.

Transport vositalarining atrof-muhitga va inson organizmiga salbiy ta'sirini kamaytirishda ko'rsatayotgan muammolarni hal qilish borasida Respublika Ichki ishlar boshqarmasi, Yo'l harakati

xavfsizligi boshqarmasi hamda barcha manfaatdor bo'lgan tashkilotlar bilan birgalikda avtotransport korxonalar rahbarlari, haydovchilar va aholining ekologik madaniyatini shakllantirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqqan holda hal etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit holati va tabiiy manbalardan foydalanish to'g'risidagi Milliy ma'ruza / S.V.Samoyilov, U.B.Abdujalilov, L.A.Aksinova va boshq.; – Toshkent: Chinor ENK, 2009. – 288 b.
2. Avtomobillar texnik ekspluatatsiyasi: Oliy o'quv yurtlari bakalavrlari uchun darslik. Q.M.Sidiqzade, E.A.Asatov va boshqalar. –Toshkent.: 2007. – 516 b

РОЛЬ “ЗЕЛеной ЭКОНОМИКИ” В ЭКОЛОГИЧЕСКИХ И КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЯХ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

**Самаркандский институт экономики и сервиса
Кафедра “Информационные технологии”
учитель Каримов. Толмасбек. Холмоминович**

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunga kelib cheklangan resurslardan yanada oqilona va samarali foydalanish zarurligi iqtisodiyotning bosh masalasi va iqtisodiyotning barqarorlashuv jarayonini ta'minlashda kafolat ekanligi bosh masala sifatida asoslangan va etnoekologik madaniyatni tadqiq etishning geografik jihatlariga, uslub va yondoshuvlariga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, qishloq xo'jaligida tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida to'plangan ko'nikma, malaka va tajribalar asosida agroturizmni rivojlantirish istiqbollari ishlab chiqilmoqda. Cheklanmagan ehtiyojlarni ta'minlashda atrof-muhitga bo'layotgan noodil xatti-harakatlar kelajak avlod hayotini xavf ostiga qo'yishi mumkin. Shu bois bugungi kunda “yashil iqtisodiyot” ning o'rnini beqiyos.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, turizm, agroturizm, innovatsiya, sayyoh, madaniy meros, tiklanadigan energiya resurslari, atrof-muhit muhofazasi, populyatsiya, ekologiya, yashil zonalar.

Abstract. The article focuses on the geographical aspects, methods and approaches of ethno-ecological culture research based on the fact that the need for more rational and effective use of limited resources is the main issue of the economy and the guarantee of the stabilization process of the economy. Also, prospects for the development of agro-tourism are being developed based on the skills, qualifications and experience gained during the use of natural resources in agriculture. Unfair behavior towards the environment in the provision of unlimited needs can endanger the life of future generations. Therefore, today the role of "green economy" is incomparable.

Аннотация. В статье акцентируется внимание на географических аспектах, методах и подходах исследования этноэкологической культуры, исходя из того, что необходимость более рационального и эффективного использования ограниченных ресурсов является основным вопросом экономики и залогом процесса стабилизации экономики. Также разрабатываются перспективы развития агротуризма на основе навыков, квалификации и опыта, полученных в ходе использования природных ресурсов в сельском хозяйстве. Несправедливое поведение по отношению к окружающей среде при обеспечении неограниченных потребностей может поставить под угрозу жизнь будущих поколений. Поэтому сегодня роль «зеленой экономики» бесподобна.

Key words: green economy, tourism, agrotourism, innovation, tourist, cultural heritage, renewable energy resources, environmental protection, population, ecology, green zones.

Ключевые слова: зеленая экономика, туризм, агротуризм, инновации, турист, культурное наследие, возобновляемые источники энергии, охрана окружающей среды, население, экология, зеленые зоны.

В последние годы идея «зеленой» экономики широко обсуждается не только экономистами-экологами, но и во всем мире. В этой связи серьезным вниманием к политике «озеленения» расценивается тот факт, что этот вопрос неоднократно обсуждается на различных политических форумах со стороны руководителей государств и политологов. Сегодня, в условиях модернизируемой экономики, потребности человека растут беспрецедентным образом. Отсюда следует, что возрастает и «обращение» к природе в получении ресурсов, необходимых для удовлетворения потребностей. «Зеленая экономика» возникает из необходимости не допустить негативного влияния таких изменений на жизнь будущих поколений и обеспечить им комфортную жизнь.

Обострение экологических проблем в мире, особенно деградация природных ресурсов, загрязнение мирового океана и проточных вод, возникновение кислотных дождей, озоновых дыр, изменение климата требуют необходимости поиска наиболее эффективных путей оптимизации отношения между природой, человеком и обществом. Учитывая тот факт, что экологические проблемы приобретают глобальное значение, в последние годы особое внимание уделяется вопросам охраны окружающей среды, экологической культуры, экологического образования и экологического просвещения, а также важным приоритетным задачам. Поэтому вода рассматривается не как продукт, а как общий ресурс, и управление водоснабжением является обязанностью всего сообщества.

Резкое изменение культуры природопользования, которая использовалась местным населением, передавалась из поколения в поколение и сохранялась как особая ценность, основанная на гармонии с природой, вызвала негативные социально-географические последствия во все исторические периоды. Особенно в регионах с засушливым климатом видно, что отсутствие внимания местного населения к культуре использования земли и воды привело к негативным экологическим последствиям. Вот почему важно продолжать предоставлять такие системы будущим поколениям. В других странах традиционные системы управления водными ресурсами также важны, поскольку они уменьшают зависимость этноса от внешних поставщиков воды. Признание и уважение систем управления водными ресурсами и их ценностей, их расширение и продолжение передачи будущим поколениям — все это важно для разработки устойчивых решений водных проблем.

Экологическое образование. Если не предотвратить негативное влияние экономических отношений на природу, оно окажет серьезное негативное влияние не только на жизнь будущего поколения, но и на нынешнее состояние общества. И наоборот, если отношение человечества к природной среде изменится, если в первую очередь будет развиваться экологическая культура, если отношения с производством, обслуживанием и потреблением продукции адаптируются к усилиям по «озеленению», то мы и будущее поколение обязательно его жизнь изменится к лучшему. То есть «зеленая» экономика важна как для устойчивого развития, так и для экономического роста.

Экологическое образование. Если не предотвратить негативное влияние на экономические отношения и природу, то это окажет серьезное негативное влияние на будущие поколения, и это нынешнее состояние общества. С другой стороны, если изменится отношение человека к природной среде, то на первое место будет развиваться экологическая культура, если отношения с производством, обслуживанием и потреблением продукции адаптируются к усилиям по «озеленению», к моему и будущему. Поколение обязательно его жизнь изменится к лучшему. Появление «зеленой» экономики необходимо как для устойчивого развития, так и для экономического развития.

Вы можете увидеть диаграмму проектов возобновляемой энергетики Великобритании на рисунке 1 ниже. Подобные проекты помогут стране достичь лидирующих позиций в решении экологических проблем страны.

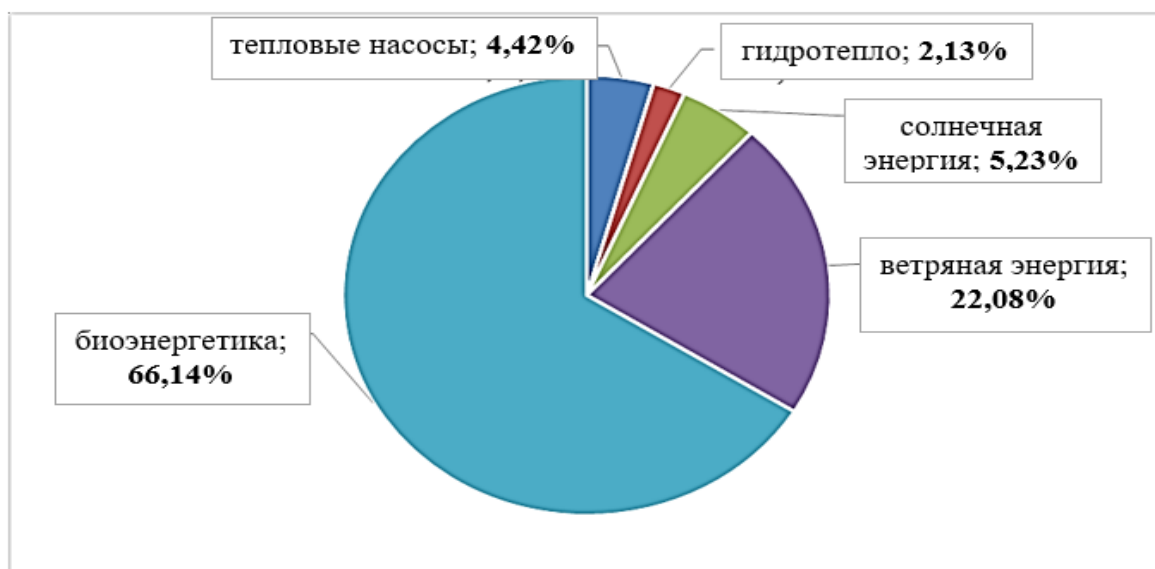

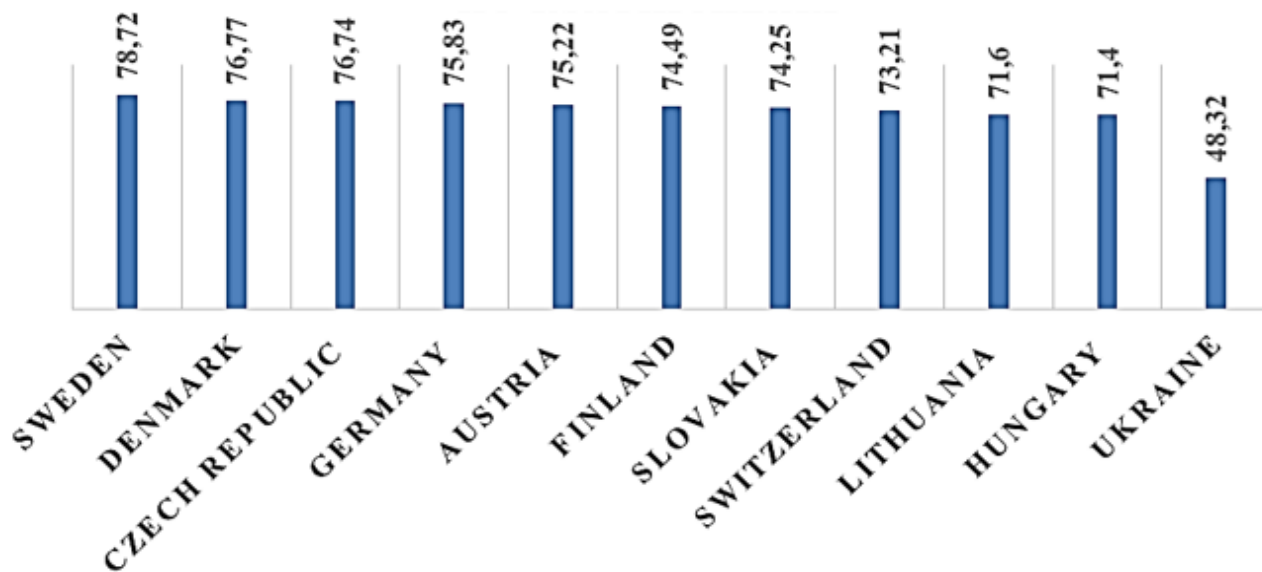
Рисунок 1. Структура проекта по развитию возобновляемых источников энергии Великобритании

На основе данных рисунка можно определить, что вклад биоэнергетических источников в проект развития возобновляемой энергетики Великобритании велик и составляет 66,14% (рисунок 1). Следующие места занимают ветровые (22,08%), солнечные (5,23%), тепловые (4,42%), гидроэнергетические (2,13%) источники. Индекс «зелености» европейских стран показан ниже, а самый высокий индекс среди стран принадлежит Швеции, Дании и Чехии.

Фигура 2. Показатели зеленой экономики европейских стран

Если сравнивать европейские страны, как я уже говорил выше, то Украина имеет самый низкий индекс – 48,32, а самый высокий индекс – 78,72 в Швеции (рис. 2). Можно сделать вывод, что Швеция добилась прогресса с точки зрения зеленых индикаторов и имеет

**ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА СТРАН ЕВРОПЫ
ИНДИКАТОРЫ**

эффективный механизм защиты окружающей среды.

В Республике Узбекистан изучен опыт многих зарубежных стран по вопросам «зеленой экономики», а реализация многих мер в области «Экологизации» является одним из важнейших программных вопросов в рамках экополитики. . В частности, серьезную

обеспокоенность вызывают бассейны основных рек нашего региона и сокращение биологического разнообразия. Испаряющиеся газы и крупномасштабное загрязнение воздуха усугубляют проблему. Сегодня ни у кого не вызывает сомнения, что усилия стран должны быть более активными и эффективными для достижения целей «зеленого развития». Зеленая экономика – экономическая система, основной целью которой является развитие всех сфер экономики при сохранении экологии нашей планеты. Таким образом, под зеленой экономикой понимается экономическая система, основанная на дальнейшем развитии экономики, связанной со сферой производства и услуг, при сохранении ресурсов, необходимых для жизни и здоровья человека, окружающей среды и экологии в целом.

Во-первых, для удовлетворения потребностей населения и повышения его благосостояния, уровня и качества жизни необходимо увеличить создание материальных благ без ущерба для экологии и окружающей среды.

Во-вторых, для производства и экономического развития необходимы энергетические ресурсы, которые следует увеличивать за счет возобновляемых источников энергии, замены общественного транспорта электрическим, строительства энергосберегающих зданий.

В-третьих, необходимо уделить особое внимание производству экологически чистой продукции путем создания экологически чистых технологий, не выделяющих вредных газов в окружающую среду.

В-четвертых, с одной стороны, учет безграничности потребностей человека в условиях, когда все ресурсы в природе ограничены, учет мер по расширению производства благ без сокращения природных ресурсов в целях обеспечения их совместимости является одним из неотложных вопросов.

В-пятых, для удовлетворения постоянно растущих потребностей населения большое значение придается вопросу о том, сколько производить, как производить и кому производить, сохраняя при этом окружающую среду.

Каждая нация и этническая группа создали системы использования и охраны природы, соответствующие изменениям в регионе и окружающей среде, где они живут.

Сегодняшняя экологическая устойчивость зависит от устойчивых систем природопользования, которые помогают повысить продуктивность земель, защитить биологическое и ландшафтное разнообразие, удовлетворить потребности в продовольствии и пропагандировать здоровый образ жизни. Постоянное совершенствование и укрепление таких систем на практике, а также обеспечение их сохранения имеют решающее значение в достижении продовольственной безопасности большинства народов мира, а также в отношениях между природой, человеком и обществом. Поэтому желательно охранять агроландшафты, то есть культурные ландшафты, как часть культурного наследия. При внедрении экологического образования необходимо создать возможность молодому поколению в полной мере использовать столь богатый источник знаний.

Поэтому при реализации экологического образования необходимо признать, что нематериальное культурное наследие является богатым ресурсом, и адаптировать его образовательные возможности. Для этого необходимо интегрировать знания об использовании и охране природы в образовательные программы в соответствующей области, обосновать использование этноэкологической культуры, традиционных методов и форм природопользования в решении экологических проблем. сегодня это необходимость.

Использованная литература:

1. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Tashmatov Sh.A., Butaboyev M.T. Yashil iqtisodiyot. Darslik. T.: Universitet, 2020, 156-bet
2. A. Stainer 2017, “The Green Shoots of the Green Economy”, Environmental Conservation, №2 vol 3 2019.
3. “2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atruf muhitni muhofaza qilish” konsepsiyasi.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi “Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 434-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/4354743>.

5. Brown L.R. Eco-Economy. Building an Economy for the Earth. Earth Policy Institute. W.W. Norton&Company. New York, London, 2019.

6. Abduganiyev Olimjon Isomiddinovich Comparative analysis of the protected natural territories of the Republic of Uzbekistan and the international Union of nature protection // European science review. 2018. №9-10-1. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/comparative-analysis-of-the-protected-natural-territories-of-the-republic-of-uzbekistan-and-the-international-union-of-nature-protection> (data obraheniya: 05.05.2022).

7. <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-green>

8. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/ecology-2>

9. www.uznature.uz

YOSHLARDA EKOLOGIYAGA BEFARQLIKNING OLDINI OLISH VA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH ZARURATI

Kenjayev Ulug‘bek Muratovich
O‘zbekiston, Navoiy davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada shaxs befarqligining barcha davrlarda turfa ijtimoiy va siyosiy, iqtisodiy va madaniy ziddiyatlar oqibati o‘laroq vujudga kelgani hamda turli ekzistensial asoslarga ega bo‘lgani isbotlanadi. Shaxs befarqligining ekologiyaga loqaydlik yo‘nalishining mazmuni va mohiyati, sabablari va oqibatlari bilan bog‘liq masalalar tahlil qilingan hamda umumlashtirilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, Yangi O‘zbekiston, vatanparvarlik, islohotlarga daxldorlik, fuqarolik burchi, ekologiya, madaniyat, ekologik befarqlik

Аннотация. В статье доказывается, что личностное безразличие возникло в результате различных социально-политических, экономических и культурных конфликтов и имело разные экзистенциальные основы. Анализируются и обобщаются вопросы, связанные с содержанием и сущностью, причинами и последствиями экологического индифферентного направления личностного безразличия.

Ключевые слова: образование, Новый Узбекистан, патриотизм, реформаторская деятельность, гражданский долг, экология, культура, экологическое безразличие.

Abstract. The article proves that personal indifference arose as a result of various social and political, economic and cultural conflicts and had different existential foundations. Issues related to the content and essence, causes and consequences of the environmental indifference direction of personal indifference are analyzed and summarized.

Key words: education, New Uzbekistan, patriotism, involvement in reforms, civic duty, ecology, culture, ecological indifference.

Zamonaviy kishilik jamiyatidagi jarayonlar, odamlarning ularga munosabati, kishilar ongi va ruhiyatidagi o‘zgarishlar, shaxslararo aloqalarda bo‘y ko‘rsatayotgan yangi holatlar va tamoyillar atroflicha yoritib borilmoqda. Yangi yuz yillikka kelib, kishilarning befarqligi turli shakllarda namoyon bo‘la boshladi. Masalan, bugungi demokratik jamiyatlarda kishilarning ijtimoiy jarayonlarga befarqligi jiddiy oqibatlariga olib kelmoqda. Hayoti va taqdirini qadrlamay qo‘ygan, unga befarq bo‘lib qolgan inson o‘z umri qay tabiiy shart-sharoitlarda o‘tayotganiga ham e‘tiborsiz bo‘lib bormoqda, shu boisdan u ekologik vaziyatni sog‘lomlashtirishga, ekologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan sa‘y-harakatlarda jonbozlik ko‘rsatayotgani, o‘z faoliyatining ekologik oqibatlari xususida bosh qotirayotgani yo‘q. Jahonning barcha mintaqalarida tuproqning ifloslanishi me‘yori nihoyatda ortib ketdi. “Buning asosiy sababi mamlakatlarda sanoat va tog‘-kon sanoatining jadallik bilan rivojlanib borayotgani, qishloq xo‘jaligini yuritish

xarakterining tubdan o'zgarayotgani, transport infrastrukturasi qurilishining avj olayotgani, maishiy chiqindilarning ortayotgani bilan bog'liq. Sanoat, tog'-kon sanoati rivojlangani sayin ulardagi chiqindilar hajmi ham keskin ortyapti"[3]. Suv va havoning ifloslanishi me'yori ham bundan kam emas. Avtomobil, temiryo'l, havo va dengiz transportining atrof-muhitga chiqarayotgan gazlari, fabrika va zavodlardagi ishlab chiqarish jarayonida hosil bo'layotgan chiqindilar atmosferani butkul ifloslantirmoqda [3].

Ana shunday bir vaziyatda ekologik faollar ekologik vaziyatni sog'lomlashtirishga, ekologik muammolarni bartaraf qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini faollashtirayaptilar, barcha jamiyat a'zolarini turfa ekologik tadbirlarda ishtirok etishga chorlamoqdalar. Lekin ularning tuproq, suv, havo sofligini ta'minlashga, transportdan oqilona foydalanishga, ishlab chiqarish obyektlaridan chiqayotgan chiqindilarni kamaytirishga, maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilishni optimallashtirishga qaratilgan chaqiriqlari aksariyat hollarda e'tiborsiz qolib ketmoqda. Bu faktlar XXI asrga kelib, shaxs befarqligi ekologik sohada ham namoyon bo'layotganidan, ekologik befarqlik esa zamonaviy jamiyatning eng xavfli illatlaridan biriga aylanayotganidan dalolat beradi. To'g'ri, jamiyat a'zolarining ekologik ongida o'zgarishlar sodir bo'lmoqda, respublikaning turli nuqtalarida ekologik faollarni jamlagan guruhlar paydo bo'lmoqda. Lekin ushbu faktlar jamiyatda ekologik befarq kishilar mavjudligi haqidagi xulosani inkor qilmaydi.

Jamiyatning ayrim a'zolari ruhiyatida ekologik vaziyatga befarqlik alomatlarining yuzaga kelishi ekologik muhitni sog'lomlashtirish imkoniyatlarini pasaytirmoqda. "Ekologik muhit deganda muayyan hududdagi ekologik vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari, turli subyektlar orasidagi ekologik munosabatlarning xarakteri, mavjud ekologik muammolar tabiati tushuniladi" [3]. Binobarin, ekologik muhitni sog'lomlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlarning asosiy yo'nalishlari ham, birinchidan, ekologik vaziyatni maqbul holatga keltirish, ekologik munosabatlarni optimallashtirish, ekologik muammolarni tizimli ravishda bartaraf eta borish bilan bog'liqdir. O'zbekistonda bu sa'y-harakatlar yil sayin jadallashib bormoqda. Xususan, "mamlakatimizda ekologik vaziyatni yaxshilash, transchegaraviy garmisel shamollari va chang-qum bo'ronlarining atrof-muhitga zararli ta'sirlarining oldini olish maqsadida qator tadbirlar amalga oshirilmogda. O'tgan davr mobaynida "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida 588 gektar "yashil bog'lar", 662 gektar "yashil jamoat parklari", Buxoro, Nukus, Xiva va Urganch shaharlari atrofida jami 40 km masofada "yashil belbog"lar barpo etildi" [1].

Ekologik vaziyatga befarqlik alomatlarining yuzaga kelishi inson turmushining sanitariya-gigiyenik holatini yomonlashtirmoqda. Jamiyat a'zolarining ekologik vaziyatga befarq bo'lgan muayyan qismi o'zi yashayotgan maskanni qaysidir mutasaddi obod qilishiga, oddiy maishiy muammolarini hal qilishiga, sanitariya-gigiyenik holatini yaxshilab berishiga umid qilib yashashga odatlanmogda. Vaholanki, mamlakat Prezidenti ta'kidlaganidek, "biz yashayotgan go'zal zaminni farzand va nabiralарimiz uchun, bugungi va kelgusi avlodlarning baxt-saodati va farovonligi yo'lida yanada obod qilish bizning umumiy ma'naviy burchimiz" [2].

Shaxs befarqligiga barham berishning omili uning ekologik xabardorligi darajasini oshirish bilan bog'liq. Ekologik xabardorlik deganda shaxsning mamlakatda hukm surayotgan ekologik vaziyatga doir ma'lumotlarga egaligi, ekologik munosabatlarning mazmun-mohiyati haqidagi bilimlar va zamonaviy g'oyalarni egallaganligi, ekologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan sa'y-harakatlarning mazmunidan voqifligi nazarda tutiladi. Ekologik xabardorlik shaxs ekologik ongining muhim komponentlaridan biridir. Unga qarab, shaxs ekologik madaniyatining shakllanganligi darajasini aniqlash mumkin. Ayni paytda ekologik xabardorlik mazmunli va samarali ekologik faoliyat uchun mustahkam poydevor yaratadi. Iqtisodiy xabardorlik kabi ekologik xabardorlik ham stixiyali tarzda yuzaga kelmaydi: uni shakllantirish uchun mamlakatda mavjud bo'lgan ma'rifiy va tarbiyaviy vositalarni samarali tarzda safarbar qilish, ulardan oqilona foydalanish taqozo qilinadi.

Shaxs befarqligiga barham berishda ekologik xabardorlikning o'ziga xos o'rni bor. Bir tomondan, mamlakatda hukm surayotgan ekologik vaziyatdan, ekologik munosabatlarning turfa jihatlaridan, mavjud ekologik muammolardan voqiflik shaxsni tabiiy muhitdagi o'zgarishlarning befarq kuzatuvchisidan uni asrab-avaylashga ishtiyoqmand fuqaroga aylantiradi. Ikkinchi

tomondan, Vatan tabiatidan, uning tuprog‘i, iqlimi, suvi, o‘simliklari va hayvonot olami ahvolidan xabardor inson pirovardida vatanparvar bo‘lib shakllanadi. Vatanparvar shaxs esa yurtdagi ekologik muhitni sog‘lomlashtirishga yo‘naltirilgan faoliyatdan chetda turmaydi. Ekologik muammolar tobora jiddiylashib borayotgan bir vaziyatda fuqarolar ekologik xabardorligini oshirishning ahamiyati ayniqsa katta. Chunki jamiyat a‘zolarining tabiatni asrab-avaylashga qaratilgan hamjihatlikdagi faoliyatini ta‘minlamasdan turib, ularning ekologik befarqligiga barham bermasdan turib, mazkur muammolarni bartaraf etib bo‘lmaydi.

Mamlakatda ekologik vaziyatni sog‘lomlashtirishga xizmat qiladigan ijtimoiy mexanizmni shakllantirishga katta e‘tibor berib kelinmoqda. Shuni inobatga olgan holda jamiyat a‘zolarining ekologik xabardorligini oshirishga qaratilgan sa‘y-harakatlarni O‘zbekiston ekologik partiyasi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Shuningdek, mahalla va qishloqlarda, ta‘lim va madaniyat maskanlarida, tashkilot va korxonalarda ekologik mavzularga bag‘ishlangan o‘quv kurslarining tashkil etilishiga alohida e‘tibor bermoq darkor. Bu kurslar fuqarolarning ekologik vaziyat va ekologik muammolarga doir tasavvurlarini kengaytirishga, ularning ekologik befarqligiga barham berishga va ekologik faoliyatga jalb etishga zamin yaratgan bo‘lardi.

Fakt va argumentlarning sabab va oqibat dialektikasi asosidagi tahlili shaxs ekologik befarqligiga barham berishning ikki yo‘li mavjudligini ko‘rsatmoqda: birinchidan, shaxs befarqligiga barham berish uchun, eng avvalo, uning ekologik jarayonlardan xabardorligi darajasini oshirish, shu maqsadga xizmat qiladigan ijtimoiy mexanizmlarni takomillashtirish zarur; ikkinchidan, shaxs befarqligiga barham berish uchun undagi vatanparvarlik tuyg‘ularini kamol toptirish, buning uchun esa vatanparvarlik tarbiyasini yangicha mazmun bilan boyitish lozim. Bunda:

- mahalla va qishloqlarda, ta‘lim va madaniyat maskanlarida, tashkilot va korxonalarda ekologik mavzularga bag‘ishlangan o‘quv kurslari tashkil etish;
- jamiyat a‘zolarini fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatida, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda, tarixiy sanalarni nishonlashga bag‘ishlangan bayramlarda, madaniy-ma‘rifiy tadbirlarda, turli milliy an‘analarda ishtirok etishning zamonaviy modellari bilan tanishtirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Республикада яшиллик даражасини янада ошириш, “Яшил макон” умуммиллий лойиҳасини изчил амалга ошириш орқали экологик барқарорликни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида.// lex.uz/uz/docs/6673808
2. Мирзиёев Ш.М. Халқларимизнинг бугуни ва келажак тақдири муштарак.// Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. Ж. 3. Т.:Ўзбекистон, 2019. – Б.182
3. Омонов Б. Экологик глобаллашув ва унинг Ўзбекистондаги экологик муҳитга таъсири.- Т.: Ворис-нашриёт, 2021. – Б.53.

O‘ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISHINING MUAMMO VA YECHIMLARI

O‘ktamov Madadjon – SHDPI “Informatika va uni o‘qitish metodikasi” o‘qituvchisi
Musirmonov Shohboz – SHDPI “Informatika va uni o‘qitish metodikasi” o‘qituvchisi
Toshpo‘lotova Jasmina – Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Аннотация. Ushbu maqolada O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishi, kelib chiqadigan muammolar va ularning yechimlari haqida so‘z boradi.

Аннотация. В данной статье рассказывается о переходе Узбекистана к зеленой

экономике, возникающих проблемах и их решениях.

Annotation. This article talks about the transition of Uzbekistan to a green economy, the problems that arise and their solutions.

Kalit soʻzlar. Yashil innovatsiyalar, biznes modellari, sensibilizatsiya, infrastruktura, energiya resurslari, ekologik texnologiyalar

Ключевые слова. Зеленые инновации, бизнес-модели, осведомленность, инфраструктура, энергетические ресурсы, экологические технологии

Keywords. Green innovations, business models, awareness, infrastructure, energy resources, environmental technologies.

Oʻzbekistonning yashil iqtisodiyotga oʻtishga qaratilgan qadam va strategiyalar Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yilgi “Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish boʻyicha davlat dasturi” toʻgʻrisidagi qaroriga asoslangan. Bu dastur oʻzbek iqtisodiyotida yashil iqtisodiyot prinsiplarini joriy etish va uning amaliy qoʻllanishini taʼminlash maqsadida bir nechta muhim yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi. Yashil iqtisodiyot, yaʼni “yashil ekonomika” deb nomlangan konsepsiya, iqtisodiy faoliyatning ekologik muammolarga eʼtibor berishini anglatadi. Bu iqtisodiyotni iqtisodiy oʻsish, inobatga olib, ekologik muammo va resurslarni samarali foydalanish asosida rivojlantirishga qaratadi. Yashil iqtisodiyot asosan eng sadoqatli resurslarni samarali foydalanish, atrof-muhitni himoya qilish, oʻsishni ehtiyotkorlik bilan amalga oshirish, alternativ energiya manbalari va boshqa ekologik muammolar ustida ishlash va boshqalar kabi tamoyillar orqali amalga oshiriladi.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bosqichlari quyidagi yoʻnalishlardan iborat:

1. Energiya va suv samaradorligini oshirish. Yashil iqtisodiyotga oʻtishda energiya va suv samaradorligini oshirishning katta ahamiyati bor. Bu energiya taqsimotini mustahkamlash, energiya samaradorligini oshirish, energiya isteʼmoli sohalari va energiya zaxiralari ishlab chiqarish boʻyicha innovatsiyalar qoʻllanishini taʼminlashni oʻz ichiga oladi.

2. Atrof muhitni saqlash. Yashil iqtisodiyotga oʻtishning muhim qismi atrof-muhitni saqlash va muhafaza qilishdir. Bu muhim vazifalardan biri atrof-muhitga zarar yetkazadigan emissiyalarni pasaytirish, atrof muhitni kasalliklardan himoya qilish, tabiiy resurslarni samarali ishlatish va toza texnologiyalarni oʻrnatishdir. Atrof-muhitni saqlash uchun qonuniy va siyosiy muhofaza masalalari, atrof muhitga zarar yetkazadigan sohalarni cheklash va toza energiya isteʼmoli muammolarini hal qilish kerak.

3. Yashil innovatsiyalar va biznes modellari. Yashil iqtisodiyotga oʻtishda innovatsiyalar va biznes modellari muhim ahamiyatga ega. Yangi yashil innovatsiyalar, energiya taʼminoti, omborlash va transport sohalari va boshqalar kabi sohalarda amalga oshirilishi kerak. Shuningdek, biznes modellari ham yashil iqtisodiyot prinsiplariga mos kelishi kerak. Masalan qayta ishlash vaqtlarini kamaytirish, texnik texnologiyalarni saqlash va qoʻllash, tabiiy resurslarni samarali ishlatishga qaratilgan biznes strategiyalarni qoʻllash.

4. Maʼlumot va sensibilizatsiya: Yashil iqtisodiyot prinsiplarini amalga oshirish uchun jamiyatning maʼlumotlilik va sensibilizatsiyasi muhimdir. Maʼlumotlilikni oshirish jamiyatga yashil iqtisodiyot prinsiplari va ularning oʻzgarishlarni tushunish imkoniyatini beradi. Sensibilizatsiya esa jamiyatning yashil iqtisodiyotga qiziqish va qoʻshimcha qoʻllanishini taʼminlaydi.

Yashil iqtisodiyotga oʻtish jarayonida hukumat, tadbirkorlar, olimlar, jamiyat tashkilotlari va xalqaro hamkorlar oʻrtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bular oʻzbek iqtisodiyoti va jamiyatining umumiy rivojlanishiga yoʻl qoʻyadigan muhim muammolar va ularning yechimlari boʻlib, yashil iqtisodiyotning oʻziga xos muammolarni bartaraf qilishda muhim rol oʻynaydi. Ushbu yoʻnalishlarga eʼtibor berilishi va ularni amalga oshirish orqali Oʻzbekiston yashil iqtisodiyotga oʻtish yoʻlida oʻz rivojlanishini davom ettirishi mumkin.

Oʻzbekistonning yashil iqtisodiyotga oʻtishi muammolar bilan bogʻliqdir va bu muammolar dunyoda koʻp mamlakatlarga tegishli. Yashil iqtisodiyot oʻzaro aloqalarni, tabiatni saqlashni va isloh qilishni talab etadi. Bu esa oʻzaro hamkorlik, innovatsiyalar, energiya samaradorligi va ekologik himoya prinsiplariga amal qilishni talab qiladi.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishdagi muammolar:

Infrastruktura. Yashil iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan infratuzilma va tarkibiy qismi yo'q. Bu infrastruktura tarqalishi, energiya ta'minoti, transport tarmoqlari va suv resurslarini o'z ichiga oladi.

Siyosat va qonunlar. Yashil iqtisodiyotning rivojlanishi uchun ilg'or siyosat va qonunlar kerak. Bu siyosatlar tabiatni saqlash, energiya samaradorligi, atrof-muhitni saqlash va ekologik texnologiyalar ishlatishga yo'naltirilishi bilan bog'liq.

Energiya resurslari. Yashil iqtisodiyot uchun energiya samaradorligi va alternativ energiya manbalaridan foydalanish kerak. Bu esa yorug'lik, shamol, suv va boshqa energiya manbalaridan foydalanishni talab qiladi.

Ekologik texnologiyalar. Yashil iqtisodiyotga o'tish uchun ekologik texnologiyalar rivojlanishi va ularni qo'llash kerak. Bu esa atrof-muhitni saqlash, texnologik innovatsiyalar va ekologik texnologiyalar sohasida investitsiyalarni oshirishni talab qiladi.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishdagi yechimlar:

Rivojlantirish. Infrastruktura, ya'ni energiya tarmoqlari, transport tizimlari va suv resurslari o'zgartirilishi va rivojlantirilishi kerak. Energiya tarmoqlarini modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish va alternativ energiya manbalaridan foydalanishning imkoniyatlarini oshirish muhimdir.

Ta'riflar va siyosatlar. Energiya ta'riflarini va siyosatlarini yaxshilash yoki yangilash yordamida yashil iqtisodiyotga o'tish uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu ta'riflarning yorug'lik, suv va boshqa yashil manbalarga alohida taqsimlanishi, energiya samaradorligini rag'batlantirish, toza energiya ishlab chiqarishga yo'naltirilishi talab qilinadi.

Ekologik innovatsiyalar. Ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar rivojlanishini rag'batlantirish uchun investitsiyalar kiritish kerak. Bu innovatsiyalar orqali atrof-muhitni saqlash, o'zaro aloqalarni yaxshilash va isloh qilish imkoniyatlarini oshirish mumkin.

Energiya ta'limi va sensibilizatsiya. Yashil iqtisodiyotga o'tishning muhim qismi hamkorlik va tashkilotlar, xalqaro va mahalliy tashkilotlar, shaxslar va tadbirkorlar orasida energiya ta'limi va sensibilizatsiyani oshirishdir. Energiya samaradorligi, atrof-muhitni saqlash va ekologik texnologiyalar haqidagi ma'lumotlar to'g'risida xalqaro hamkorlik va sensibilizatsiyani oshirish muhimdir.

Yashil iqtisodiyotga o'tish uchun o'zbek hukumati bir qancha qadamdan o'tdi. Misol uchun, "Yashil iqtisodiyot strategiyasi – 2030" ni amalga oshirishga qaratildi. Bu strategiya energiya ta'minoti va samaradorligini oshirish, atrof-muhitni saqlash, shaharlar va hududlarni yashil qilish va tabiatni saqlashga yo'naltirilgan. Shuningdek, O'zbekistonda Yashil fond yaratildi, bu fond investitsiyalarni yashil sohalar va ekologik texnologiyalar rivojlanishiga yo'naltiradi. Bundan tashqari alternativ energiya manbalarining rivojlanishi uchun dasturlar amalga oshirilmoqda, masalan, yorug'lik energiyasi va shamol energiyasi sohalarida investitsiyalar kiritilmoqda. O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi uchun xalqaro hamkorliklarga ham e'tibor berilmoqda. Mamlakat Yashil klimat fondi, Yevropa Ittifoqi, Osiyo Ittifoqi va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilmoqda. Bu hamkorliklar orqali moliyaviy, texnologik va tajribaviy yordam olib, yashil iqtisodiyotning rivojlanishini va muvaffaqiyatini ta'minlashga intilishadi.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga o'tishning muammo va yechimlari mavjud bo'lsa ham, O'zbekiston hukumati va jamiyatining bu yo'nalishga e'tibor berishi va ilg'or siyosatlar, qonunlar va amaliyotlar orqali muammolar ustidan ishlashga davom etishi muhimdir. Ekologik himoya va energiya samaradorligi asosida innovatsiyalar, investitsiyalar va sensibilizatsiya o'zbek xalqining qo'llab-quvvatlashi va ishtirokchisi bo'lib, yashil iqtisodiyotning rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madadjon O'ktamov. «Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.

2. Uktamov, M. "MODELING THE PROFESSIONAL TRAINING DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS THROUGH COMPUTER TRAINING." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.

3. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 369-373.

4. Абдувалиева, Зебинисо Абдулхамидовна, and Луиза Комиловна Турсунова. "МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АППАРАТ МЕТОДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ." International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (2022): 296-299.

5. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). MECHANISMS FOR OPTIMIZATION OF DETECTION AND CORRECTION OF ERRORS IN COMPUTER TEXT PROCESSING SYSTEMS. Journal of Engineering And Technology Research, 10(1), 1-7.

OROL DENGIZINI EKOLOGIYAGA TASIRI

Sh.S.Botirov R.M.Shodiyev

Termiz muhandislik texnologiya instituti assistenti

Termiz muhandislik texnologiya instituti talabasi

shodiyevramshid@gmail.com Tel:+998 94 654 77 18

Annotatsiya. Orol dengizi suvining sathi Amudaryo va Sirdaryo suvining rejimi bilan bog'liqligidan, bu ikki daryo suvi sug'orishga qancha ko'p sarflansa, dengizda suv shuncha kamaya borgan. Ayniqsa, o'tgan asrning 60-yillaridan sug'oriladigan ekin maydonlarining kengaytirilishi natijasida dengizga Amudaryo va Sirdaryodan quyiladigan suv miqdori yildan yilga kamaya bordi. Oqibatda, dengizda suv sathi jadal sur'atlarda pasaya boshladi. Orol dengizida suv sathi pasayishining uning suv yuzasi va suv sig'imiga ta'siri Orol dengizi da suv sathining pasayishi suv balans elementlarining qiymatlariga ham keskin ta'sir ko'rsatdi: 1911-1960-yillarda dengiz sathi o'rtacha 53,04 m ni tashkil etib (Boltiqlik, sistemasida), daryolar dengizga quyadigan suv miqdori 56 km³, dengiz yuzasiga yog'gan atmosfera yog'inlari miqdori esa 9,1 km³ ga teng bo'lgan.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, Amudaryo, Sirdaryo, suv rejimi, ikki daryo, sug'orish, ekin maydonlari, suv sathi, Boltiqlik dengizi.

Orol dengizi – O'rta Osiyodagi eng katta berk ko'l. Ma'muriy jihatdan Orol dengizining yarmidan ko'proq janubi-g'arbiy qismi O'zbekiston, shimoli-sharqiy qismi Qozog'iston hududida joylashgan. O'tgan asrning 60-yillarigacha Orol dengizi maydoni orollari bilan o'rtacha 68,0 ming km² ni tashkil etgan. Kattaligi jihatidan dunyoda to'rtinchi (Kaspiy dengizi, Amerikadagi Yuqori ko'l va Afrikadagi Viktoriya ko'lidan keyin), Yevrosiyo materigida (Kaspiydan keyin) ikkinchi o'rinda edi. Dengiz shimoli-sharqdan janubi-g'arbga cho'zilgan, uz. 428 km, eng keng joyi 235 km (45° shahrik.) bo'lgan. Havzasining maydoni 690 ming km², suvining hajmi 1000 km³, o'rtacha chuq. 16,5 m atrofida o'zgarib turgan. Havzasining kattaligi uchun dengiz deb atalgan. Orol dengizi yuqori plitsenda Yer po'stining egilgan yeridagi botiqda hosil bo'lgan. Orol dengizi qirg'oklarining morfologik tuzilishi juda murakkab. Ular bir-biridan ba'zi xususiyatlari bilan farqlanadi. Shimoliy qirg'og'i baland, ayrim yerlari past, chuqur qo'ltiqlar bor. Sharqiy qirg'og'i past; qumli, juda ko'p mayda qo'ltiq va orollar bo'lgan. Janubiy qirg'og'i Amudaryo deltasidan hosil bo'lgan. G'arbiy qirg'og'i kam qirg'ilgan va Ustyurt chinkidan iborat. Orol dengizida 300 dan ortiq orol bo'lgan. 60-yillargacha yiliga Amudaryo Orol dengizi ga 38,6 km³, Sirdaryo esa 14,5 km³ suv olib borgan. Suv balansida yog'inlar ham muhim o'rin egallagan. Dengiz akvatoriyasiga yiliga 82–176 mm yog'in yog'adi. Atrofdan dengizga yiliga 5,5 km³ yer osti suvlari qo'shib turgan. Mutlaq dengiz sathi 2000-yillarning boshlarida 22-yillarning oxiridagi darajadan 1950 m pastroqda 31 m gacha pasayib ketdi. 2001-yilda Buyuk Orol dengizi (Janubiy) G'arbiy va Sharqqa bo'lingan. 2001-yilda. 2003-yilda dastlabki maydonning to'rtidan bir qismi

Orol dengizi va 10% ga yaqinini dengiz suvi qoplagan. Bugungi kunda eski chuqur dengiz o'rniga umumiy maydoni 38000 km² bo'lgan yangi qum va tuzli cho'llar mavjud.

Orol dengizida suv sathining yil davomida o'zgarib turishi Amudaryo va Sirdaryoning bahor-yoz paytlarida toshishi bilan bog'liq. Bahorgi yomg'irdan ham dengiz sathi ko'tariladi. Suvi sathining yil davomida o'zgarish amplitudasi o'rtacha 25 sm ga teng bo'lgan. Suvining sho'rliigi o'rtacha 10-11%. Suvdagi tuzlarning ko'p qismini osh tuzi va sulfatli magniy tuzi tashkil etgan. Kimyoviy tarkibiga ko'ra, suvi Kaspiy dengizi suviga o'xshash. Orol dengizi suvining tarkibidagi tuz 11 mlrd. t ga yaqin deb baholangan. Bu tuzlar sanoat ahamiyatiga ega. Dengiz suvi, ayniqsa, markaziy qismida juda tiniq. Suvi, xususan, qishda tiniq bo'ladi. Yoz oylarida ham 24 m chuqurlikkacha dengizning tubi ko'rinadi. Suvining rangi ko'pgina qismida ko'k, qirg'oqlariga yaqini ko'kimtir tusda. Amudaryo bilan Sirdaryoning quyilish joyida suvi loyqa. Dengiz dekabr o'rtalaridan mart oxirigacha muzlaydi. Yozda suvning yuqori qismidagi temperaturasi 27° ga yetadi. Chuqurlik ortishi bilan temperatura tez pasayadi. Yozda 1 m chuqurlikda temperatura 8° ga o'zgaradi. Dengiz ustida havoning o'rtacha temperaturasi yozda 24-26°, qishda —7°, — 13,5°. Orol dengizi sazan, cho'rtan, so'vyan, sudak, oqchavoq, laqqa, taran (leshch), pilmay Orol dengizining kosmosdan olingan surati. Dengizda navigatsiya mavsumi 7 oy davom etgan. Aralsk va Mo'ynoq kabi yirik portlari faoliyat ko'rsatgan. Orol dengizi atrofida aholi kam bo'lgan. Aholi, asosan, baliqchilik bilan va qisman chorvachilik, ondatra urchitish va sabzavot-polizchilik bilan shug'ullangan. O'tgan asrning 90-yillarigacha dengizdan baliq ovlangan. Aralsk va Mo'ynoq shaharlari va bu shaharlar atrofida ko'p sonli baliq ovlash xo'jaliklari faoliyat ko'rsatgan, Amudaryo deltasida, Avan posyolkasida (Ko'korol o.). Bugun posyolkasida (sharqiy sohil), Uyali va Uzunqir orollarida baliq tuzlash zavodlari ishlab turgan. Orol dengizi O'rta Osiyoda va butun dunyodagi eng yirik sho'r ko'llardan biri hisoblanadi. Yaqin o'tmishda uning maydoni orollar bilan birga deyarli 68,0 ming kv km ni, suvining hajmi 1000 kub km ni tashkil etgan. O'rtacha chuqurligi 50,5 m atrofida bo'lgan Havzasining kattaligi (690 ming kv km) jihatdan Kaspiy dengizi, Amerikadagi Yuqori ko'l va Afrikadagi Viktoriya ko'lidan keyin to'rtinchi o'rinda turgan.

Orol dengizida 300 dan ortiq orollar bo'lib, ulardan eng kattasi Ko'korol, Vozrojenje, Borsakelmas bo'lgan. Orol dengiziga 20-asrning 60-yillarigacha Amudaryodan 38,6 kub km, Sirdaryodan 14,5 kub km, suv kelib turgan. Dengiz akvatoriyasiga yiligi 82–170 mm yog'in yog'adi. Dengizga 5,5 kub km erosti suvlari ham qo'shilib turgan. Suvning sho'rliigi 10-11 % bo'lib, suv tarkibida tuzlar miqdori 11 mlrd tonna ga yaqin deb baholangan. Dengizda kemalar qatnovi mavsumi 7 oy davom etgan. Aralsk va Mo'ynoq kabi yirik portlari bo'lgan. Orol dengizi atrofidagi aholi, asosan, baliqchilik, qisman chorvachilik, mo'ynachilik (ondatra), sabzavot-polizchilik bilan shug'ullangan. Aralsk va Mo'ynoq shaharlari va bir qancha orollarda baliq ovlash xo'jaliklari, baliq tuzlash zavodlari ishlab turgan. Baliq ovlash o'tgan asrning 90-yillarigacha davom etgan. Orol dengizida qadimdan suv sathi goh ko'tarilib, goh pasayib turgan. Keyingi geologik davrda dengiz suvi ko'tarilib, ba'zan Sariqamish va O'zboy o'zanlari orqali Kasbiy dengiziga quyilgan. Orol dengizi asosan Amudaryo va Sirdaryodan suv oladi. So'ngi yillarda Sirdaryo suvi suv omborlarini to'ldirishga va sug'orishga foydalanilishi tufayli Orol dengiziga etib bormaydigan bo'ldi. Amudaryo va uning irmoqlarida suv omborlari qurilib, ko'p miqdordagi suv kanallar orqali ekin dalalariga oqiza boshlandi. Buning oqibatida Zarafshon, Surxondaryo va Qashqadaryo Amudaryoga etib bormaydigan bo'lib qoldi. Hozirgi davrda Amudaryodan suv oladigan kanallarning umumiy uzunligi 170 ming km dan, suv omborlari soni 50 tadan oshib ketdi. Ularning suv sig'imi 16-17 mld kubkilometrni tashkil etadi.

1-rasm. Orol dengizining hozirgi ko‘rinishi.

Orol dengizi, asosan, Amudaryo va Sirdaryodan suv oladi. So‘nggi yillarda Sirdaryo suvi suv omborlarini to‘ldirishga va sug‘orishga foydalanilishi tufayli Orol dengiziga etib bormaydigan bo‘ldi. Amudaryo va uning irmoqlarida suv omborlari qurilib, ko‘p miqdordagi suv kanallar orqali ekin dalalariga oqiza boshlandi. Buning oqibatida Zarafshon, Surxondaryo va Qashqadaryo Amudaryoga yetib bormaydigan bo‘lib qoldi. Hozirgi davrda Amudaryodan suv oladigan kanallarning umumiy uzunligi 170 ming km dan, suv omborlari soni 50 tadan oshib ketdi. Ularning suv sig‘imi 16-17 mld kubokilometrni tashkil etadi. Suv zaxiralaridan noo‘rin foydalanish – Amudaryoning yuqori va o‘rta oqimlaridagi hududlarda sizot suvlarining ko‘tarilib, tuproqdagi namlik bug‘lanishining ko‘chayishi va buning oqibatida tuproqlarning sho‘rlanishining ortishiga olib keldi.

Orol bo‘yi hududlarida esa sizot suvlari yuzasi pasayib, yer yuzasi sho‘rxok tuproq bilan qoplana boshladi. Orol dengizi suv sathining pasayishi bilan qirg‘oq chizig‘i 100 km dan ortiqroq orqaga chekindi. Dengiz tubi o‘rnida 4 mln gektardan ortiq maydonni egallagan yosh Orolqum cho‘li paydo bo‘ldi. Ana shunday qilib, Amudaryo va Sirdaryo suvidan noo‘rin foydalanish XX asr oxirida 3 mln dan ko‘proq aholi yashaydigan hududda „Orol fojiasi“ deb atalgan global ekologik halokatni paydo qildi. Orol dengizi o‘rnida paydo bo‘lgan Orolqum mayda tuz va tuproq zarrachalari bilan qoplangan. Shamol esganida tuz va tuproq zarrachalaridan iborat chang havoga ko‘tarilib, uzoq masofalarga tarqaladi. Ayrim ma‘lumotlarga qaraganda Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi sug‘oriladigan maydonlarning har gektariga bir yil davomida 250 kg, ayrim hududlarda 500 kg gacha tuzli chang yog‘iladi. Qurigan dengiz tubidan bir yil davomida 15 mln dan 75 mln tonnagacha chang ko‘tarilishi mumkin. Tuzli chang to‘fonlarning kengligi 40 km ga; uzunligi 400 km ga etadi. Tuzli chang Orolqumdan o‘nlab, hatto yuzlab km masofaga tarqalib, tabiiy o‘tloqlar, vohalardagi ekinlar, bog‘lar, shaharlar va qishloqlar ustiga yog‘iladi. Orol changi hatto Tyanshan va Pomir tog‘lari cho‘qqilaridagi muzliklarga ham etib borib, u yerdagi muzliklarning erishini tezlashtirib yuborgan.

Cho‘llanish va sho‘rlanishning tezlashuvi oqibatida so‘nggi yillarda 50 ming gektarga yaqin ekin maydoni qishloq xo‘jaligida foydalanishga yaroqsiz bo‘lib qoldi. Noqulay ekologik vaziyat qishloq xo‘jalik ekinlari hosilini va chorva mahsulotlari etishtirishning keskin kamayishiga olib keldi. Orol dengizining quriy boshlashi iqlimga ham ta‘sir ko‘rsatdi, Iqlim yanada kontinentallasib, qishki harorat o‘rtacha ikki gradusga pasaydi, yozgi harorat esa ikki gradusga ko‘tarildi. Buning natijasida sovuq kunlar erta tushib, ekinlarning pishib etilishi kechika boshladi.

Orol bo'yi hududida vujudga kelgan ekologik tanglik aholi salomatligiga ham ta'sir ko'rsata boshladi. Aholi o'rtasida yurak-qon tomir, oshqozon- ichak, nafas olish organlari kasalliklari (o'pka sili, astma, bronxit) ko'paydi. Hududda kamqonlik kasalligi 60-yillarga nisbatan deyarlik 20 marta oshganligi kuzatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.P. Baratov "Yer bo'limi va o'lkashunoslik" –Toshkent "O'qituvchi", 1990-yil.
2. R.Rahmatov –Toshkent "O'qituvchi" ,1997-yil.
- 3.K. Hasanjonov "Ximiyalashtirish va atrof muhitni muhofaza qilish"
4. A.To'xtayev "Ekologiya" –Toshkent "O'qituvchi",1998-yil.
5. M.Tenglashev "Orol madad so'raydi" – Toshkent "Mehnat", 1987 yil.

MASOFADAN ZONDLASH TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA QOR VA MUZLIKLAR MONITORINGINI YURITISH USULINI TAKOMILLASHTIRISH: SO'G'D VILOYATI MISOLIDA

**Otajonov Jasurbek Abdusattor o'g'li – "TIQXMMI" MTU,
"Geodeziya va Geoinformatika kafedrası talabasi.
Teshayev Nozimjon Nusratovich¹ – "TIQXMMI" MTU,
"Geodeziya va Geoinformatika kafedrası assistenti.**

Annotatsiya. Tojikiston hukumati yaqinda global isish tufayli Fedchenko va boshqa Pomir muzliklari chegarasi qisqarib borayotgani hamda haroratning intensiv isib borishi Markaziy Osiyo mamlakatlari suv ta'minotiga xavf tug'dirishi, tabiiy ofatlar, jumladan, suv toshqinlari va ko'chkilar xavfini oshirishi mumkinligidan xavotir bildirgan. Ushbu o'zgarishlarni muntazam kuzatib borish va xaritaga olish metodologiyasida GAT va Masofadan zondlash texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tadqiqot hududidagi qor va muzliklarning dinamik o'zgarishini bir necha turdagi indekslar orqali tahlil qilish masalalari ko'rib chiqilgan.

Аннотация. Правительство Таджикистана недавно выразило обеспокоенность тем, что из-за глобального потепления площадь ледников Федченко и других Памира сокращается, а интенсивное потепление может поставить под угрозу водоснабжение стран Центральной Азии и увеличить риск стихийных бедствий, в том числе наводнений. и оползней. Важно использовать технологии GAT и дистанционного зондирования в методологии регулярного мониторинга и картирования этих изменений. В данной статье рассмотрены вопросы анализа динамического изменения снега и ледников на территории исследований посредством нескольких видов индексов.

Annotation. The Tajik government has recently expressed concern that due to global warming, the extent of the Fedchenko and other Pamir glaciers is shrinking, and the intensive warming of temperatures may threaten the water supply of Central Asian countries and increase the risk of natural disasters, including floods and landslides. It is important to use GAT and Remote Sensing technologies in the methodology of regular monitoring and mapping of these changes. In this article, the issues of analyzing the dynamic change of snow and glaciers in the research area through several types of indices are considered.

Kalit so'zlar: GAT, Landsat OLI, Normallashtirilgan farq indekslar, Panjikent.

Ключевые слова: GAT, Landsat OLI, Нормализованные разностные индексы,

Пенджикент.

Keywords: GAT, Landsat OLI, Normalized difference indices, Panjikent.

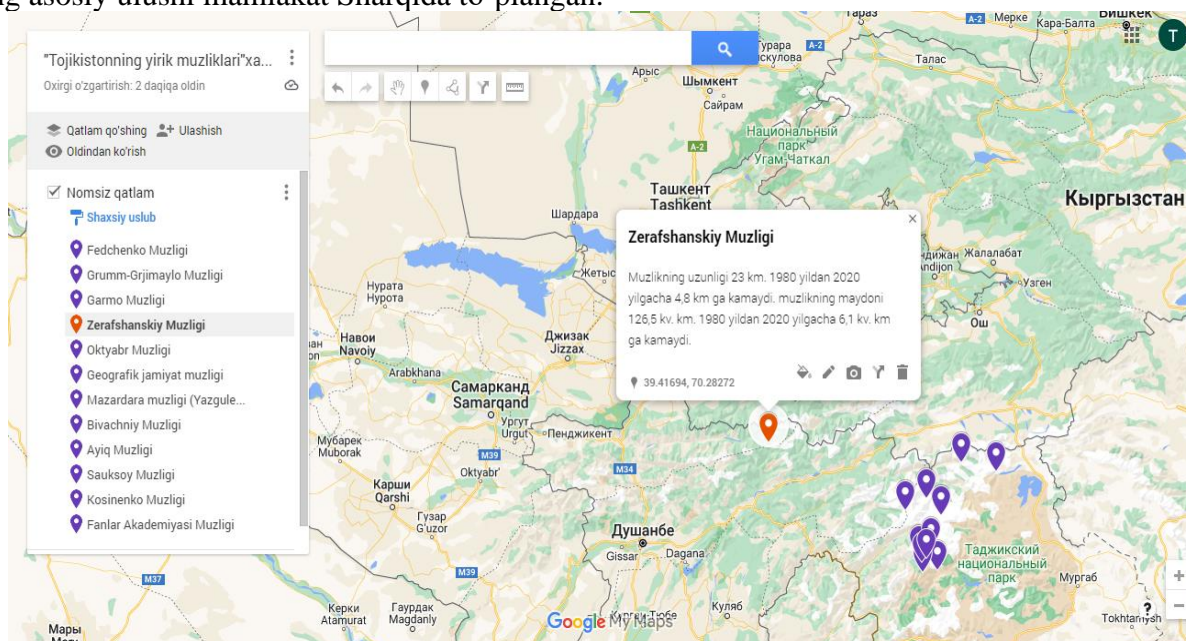
Mutaxassislarning fikricha, muzliklarning erishi tabiiy jarayon, biroq so'nggi o'n yilliklarda bu sanoatdan oldingi davrga qaraganda tezroq sodir bo'lmoqda. Tojikistonda 8000 dan ortiq muzliklar bor, ulardan 19 tasi katta. Ular respublikaning asosiy daryolarini oziqlantirishda ishtirok etadilar va yozning eng issiq kunlarida chuchuk suv beradilar, bu nafaqat Tojikiston, balki Markaziy Osiyo mintaqasining boshqa mamlakatlari uchun ham juda zarur. So'nggi o'n yilliklarda

¹ teshaevozim@mail.ru

iqlim o'zgarishi ta'sirida ba'zi yirik muzliklar qisqardi va kilometrlarga chekindi. Olimlarning ta'kidlashicha, muzliklarning erishi deyarli qaytarib bo'lmaydi va sanoat davri bu jarayonni faqat tezlashtirdi.

Tojikiston muzliklari soni bo'yicha Markaziy Osiyoda yetakchi hisoblanadi. Muzliklar mamlakat hududining atigi 6-8 foizini (8476,2 kvadrat kilometr) egallagan bo'lsa-da, ular bir necha yuz kub kilometr toza suvni saqlaydi. Muzliklarning asosiy ulushi respublikaning eng baland cho'qqilari – Somoniy va Abu Ali ibn Sino cho'qqilariga tutash hududda to'plangan. Tojikistondagi yirik muzliklar Amudaryo va Zaravshon daryolari tizimlarini oziqlantiradi, ularning suvlari quyi oqim mamlakatlariga – O'zbekiston, Turkmaniston va Qozog'istonga quyiladi. Shuning uchun mintaqadagi suvning katta qismi Tojikistonda ishlab chiqariladi, deyish odatiy holdir.

Tojikiston Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng katta muzliklarga ega. "Tojikiston muzliklarini o'rganish markazi" ma'lumotlariga ko'ra, Somoniy cho'qqisi yonbag'irlarida paydo bo'lgan muzliklar dengiz sathidan 7400 metr balandlikka ko'tariladi, Surxob va Kofirnigon daryolari havzalarida esa kamdan-kam hollarda 4500-5000 metrdan oshadi. Tojikistonning eng yirik muzliklari eng baland tizimlarning tutashgan joyidagi muzlik tugunlari bilan chegaralangan: Akademiya Nauk, Darvaz, Buyuk Pyotr, Vanch va Yazgulem. O'rta Osiyodagi eng katta muzlik – Fedchenko – shu yerdan boshlanadi. Respublikada jami 18 turdagi muzliklar mavjud bo'lib, ularning asosiy ulushi mamlakat Sharqida to'plangan.

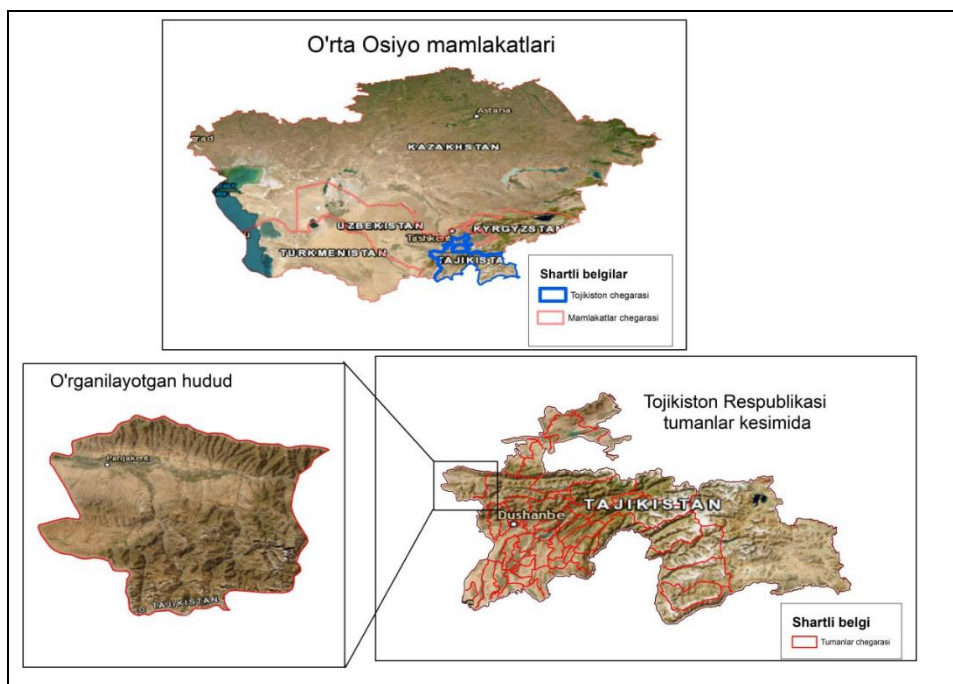
1-rasm. Tojikiston Respublikasi hududidagi eng katta muzliklar xaritasi.

Markaziy Osiyoda XXI asr oxiriga kelib o'rtacha yillik harorat ko'tarilishi Selsiy bo'yicha 3,7 dan 5,6 darajagacha bo'lishi mumkinligi allaqachon hisoblab chiqilgan. Shu bilan birga, qishki haroratning oshishi 3,0 dan 5,8 darajagacha, yozda esa 3,8 dan 5,5 darajagacha bo'ladi. Haroratning oshishi butun mintaqada yog'ingarchilikning kamayishi fonida sodir bo'ladi.

Materiallar va usullar

Tadqiqot hududi

Sug'd viloyati (1939-yildan 2000-yil iyungacha Leninobod viloyati) — Tojikiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. Respublikaning shimolida joylashgan. Maydoni 25,400 km². Aholisi 2,449,000 kishidan ziyod, asosan, tojiklar va o'zbeklar. Sug'd viloyati shimol, shimoli-sharq, shimoli-g'arb va g'arbdan O'zbekiston Respublikasi, sharqdan Qirg'iziston Respublikasi, janubdan Tojikistonning Respublikaga qarashli tumanlari bilan chegaradosh.

2-rasm. Tadqiqot hududi joylashuvi.

Sug'd viloyati hududi respublikaning shimolida (Tyan-Shan va Hisor-Olay tog'larining g'arbiy qismida, Sirdaryo va Zarafshon daryolari havzasida). Relyefi har xil: tog' tizmalari (Turkiston, Zarafshon, Qurama, Hisor) bilan birga adirlar va ular orasida vodiylar (Sirdaryo vodiysi, Zarafshon vodiysining sharqiy qismi) bor. Shimoliy qismida Kurama tizmasi, Mo'g'ultog', janubida Turkiston tizmasi, Zarafshon tizmasi, shuningdek, Hisor tizmasi joylashgan. Iqlimi keskin kontinental. Yozi issiq. Iyulning o'rtacha harorati 9,7 °C dan (Anzob dovoni) 27,5 °C gacha (Asht, Xo'jand), eng yuqori harorat 45 °C (Xo'jand), 46 °C (Zafarobod). Qishi o'rtacha sovuq, yanvarning o'rtacha harorati — 12,7 °C dan (Anzob dovoni) — 6 gacha (Xo'jand). Eng past harorat —30° (Zafarobod). Vegetatsiya davri 230 kun. Yiliga 100 mm (Konibodom), 250 mm (Asht), 400 mm (tog'larda) yog'in yog'adi.

GAT va Masofadan zondlash ma'lumotlari

Maqolada Landsat TM va OLI sun'iy yo'ldoshi ma'lumotlaridan foydalanildi. Kosmik suratlarni qayta ishlash uchun dasturiy ta'minot sifatida ArcGIS 10.8 dasturidan foydalanildi. Masofadan zondlash va geografik axborot tizimlari (GAT) muzliklarni kuzatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muzliklarni monitoring qilishda masofadan zondlash va GATdan foydalanishning ba'zi afzalliklari:

1. Keng miqyosli qamrov: Masofadan zondlash muzliklar va ularning atrofidagi muhitlarni har tomonlama qamrab olish imkonini beruvchi katta hududlarda ma'lumotlarni olish imkoniyatini beradi. Bu muzliklar dinamikasi va o'zgarishlarini yaxlit tushunish imkonini beradi.

2. Vaqt seriyali tahlili: Masofadan zondlash ma'lumotlari, masalan, sun'iy yo'ldosh tasvirlari vaqt o'tishi bilan to'planishi mumkin, bu esa vaqt seriyali ma'lumotlar to'plamini yaratadi.

3. Muzliklarni xaritalash va o'zgarishlarni aniqlash va multi-Sensor ma'lumotlar sintezi: Masofadan zondlash optik, termal va radar sensorlari kabi bir nechta sensorlar va platformalardan ma'lumotlarni birlashtirish imkonini beradi. Masofadan zondlash texnikasi yordamida muzlik darajasi, muz qalinligi va sirt sharoitlaridagi o'zgarishlarni aniq aniqlash va kuzatish mumkin.

5. Muzliklar massasi muvozanatini baholash: Masofadan zondlash ma'lumotlari muzliklar massasi muvozanatini baholash uchun ishlatilishi mumkin, bu muzliklar salomatligi va iqlim o'zgarishiga javob berishning muhim ko'rsatkichidir.

6. Yordamchi ma'lumotlar bilan integratsiya: Masofadan zondlash va GAT iqlim yozuvlari, meteorologik ma'lumotlar va gidrologik ma'lumotlar kabi boshqa ma'lumotlar to'plamlari bilan birlashtirilishi mumkin.

7. Qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimlari va foydalanish imkoniyati va iqtisodiy samaradorlik: GAT platformalari muzliklar bilan bog'liq ma'lumotlarni tashkil qilish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish uchun fazoviy asosni ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida masofadan zondlashda keng qo'llaniladigan normallashtirilgan indekslar orqali kosmik suratlar tahlil qilindi. Landsat 4 va 8 sun'iy yo'ldoshidan olingan suratlarda qish mavsumida olingan materiallar raqamli qayta ishlash orqali vizuallashtirildi. Qor va muzliklar monitoring uchun masofadan zondlashda qo'llaniladigan indekslar adabiyotlar tahlili davomida samaradorligiga ko'ra tanlab olindi. Quyida barcha foydalanilgan indekslar haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan.

Normallashtirilgan farq o'simliklar indeksi (NDVI) yaqin infraqizil (qaysi o'simlik kuchli aks ettiradi) va qizil nur (qaysi o'simlik yutadi) o'rtasidagi farqni o'lchash orqali o'simliklarni aniqlaydi.

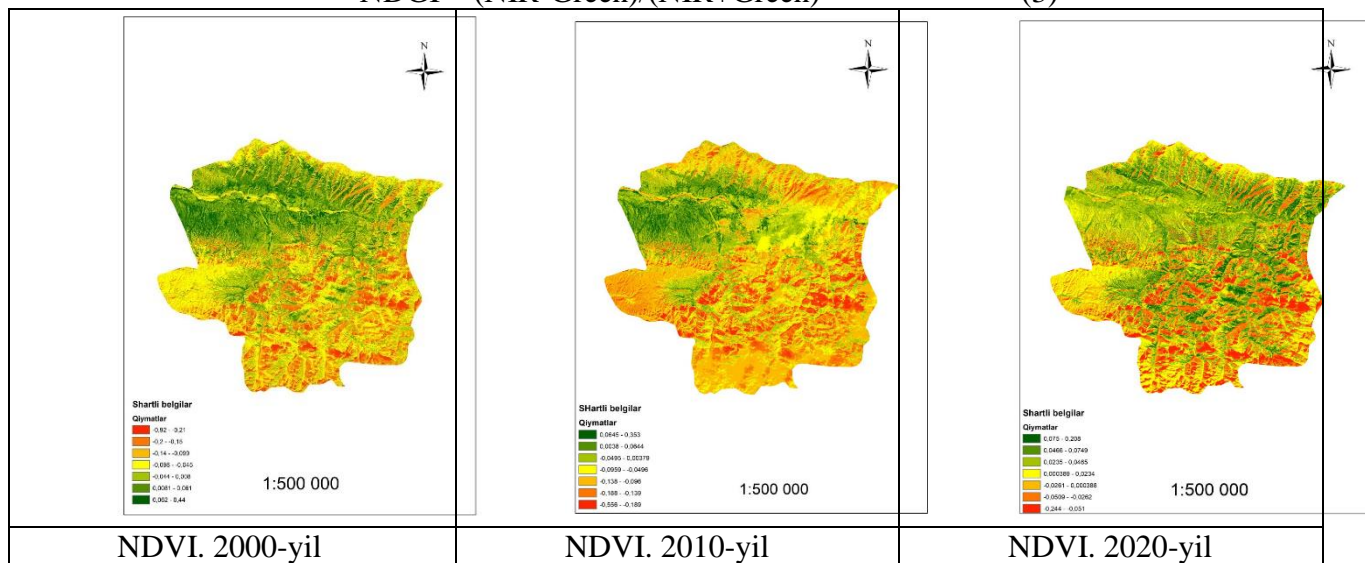
$$NDVI = (NIR - Red)/(NIR+Red) \quad (1)$$

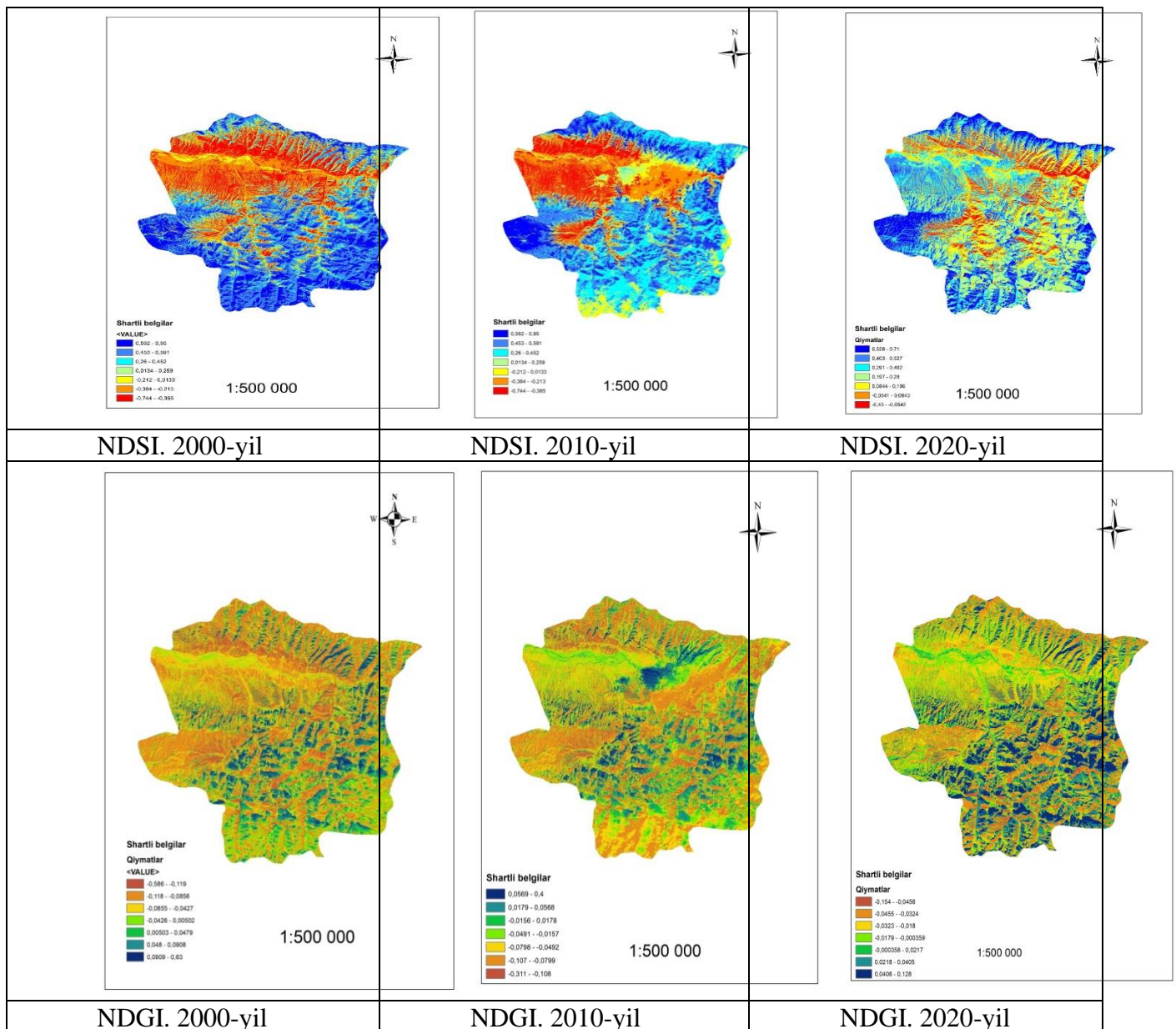
Qor qoplaminig normallashtirilgan farq indeksi (NDSI) qor qoplami pikseldagi qor mavjudligi bilan bog'liq bo'lgan indeks bo'lib, qor qoplaminig fraksiyonel qor qoplami (FSC) nisbatan aniqroq tavsifidir. Qor odatda juda yuqori ko'rinadigan (VIS) aks ettiruvchi va qisqa to'lqinli infraqizil (SWIR) da juda past aks ettiruvchi xususiyatga ega, bu xususiyat qor va ko'pchilik bulut turlarini farqlash orqali qorni aniqlash uchun ishlatiladi.

$$NDSI = (G - SWIR1) / (G + SWIR1) \quad (2)$$

Normallashtirilgan farqli muzliklar indeksi (NDGI) yashil va qizil spektral diapazonlardan foydalangan holda muzliklarni aniqlash va kuzatishga yordam beradigan raqamli ko'rsatkichdir.

$$NDGI = (NIR-Green)/(NIR+Green) \quad (3)$$

Masofaviy zondlash va GIS afzalliklaridan foydalanib, olimlar va manfaatdor tomonlar muzliklar dinamikasi haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lib, iqlim o'zgarishi ta'sirini tushunishimizga va muzlagan hududlarda suv resurslarini boshqarishga hissa qo'shishlari mumkin. Tojikiston Respublikasi hududida joylashgan va Zarafshon daryosini suv bilan to'yintiradigan muzliklar keskin ravishda erib ketmoqda. Muzlikdan qolgan yerlarda vegetatsiya qoplami hosil bo'lmoqda. Buning natijasi Markaziy Osiyoning barcha davlatlarida, jumladan, O'zbekistonda ham seziladi. Suv resurslarinig taqchilligi va aholi sonining keskin oshib borishi bu muammolarga jiddiy e'tibor qaratishni isbotlaydi. Zarafshon muzliklarining 1980-yildan buyon 6.1 km kvadratga qisqarganini bizning tahlillarimiz ham tasdiqlaydi.

ҚИЗИЛҚУМДА СОДИР БЎЛГАН ИҚЛИМ ЎЗГАРИШЛАРИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Жалилов Мирсаид Бектош ўғли
Навоий давлат педагогика институти таянч докторанти
mirsaidjalilov70@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада қадим замонлардан буён инсоният томонидан ўзлаштирилиб, ҳаёт кечириб келган Қизилқум чўлининг табиати ва иқлим шароитлари хусусида сўз боради. Маълумки инсоният қадимдан ҳар қандай шароитда ҳам яшаш учун

курашиб келган. Мазкур жараён айниқса ёзи жазирама қиши қахратон бўлган чўл минтақасида янада оғир эканлиги мақола давомида очиб берилган. Иқлим ўзгаришлари хўжалиқнинг хусусиятларига энг кучли таъсир кўрсатадиган омил эканлиги баён этилган. Мақола давомида экологик муаммолар таъсирида рўй берган салбий оқибатлар айниқса чўллашиш даражасининг ошиб кетганлиги ҳақида малумотлар берилган.

Калит сўзлар: Лавлакон, плювиал, Устюрт, Бўкантов, Томдитов Копеттоғ, Окчадарё, Жанадарё, Кувондарё, Қозали бўғози, эчкиликсой, Гужайли, Мохондарё, Тайқир,

Аннотация: В данной статье рассказывается о природе и климатических условиях пустыни Кызылкум, которая была заселена человечеством с древнейших времен. Известно, что с незапамятных времен человечество боролось за выживание в любых условиях. В статье показано, что этот процесс особенно затруднен в пустынном регионе с жарким летом и суровой зимой. Изменение климата считается фактором, оказывающим наиболее сильное влияние на характеристики ферм. В ходе статьи приводятся сведения о негативных последствиях экологических проблем, особенно возросшем уровне опустынивания.

Ключевые слова: Лавлакон, плювиал, Устюрт, Бокантов, Томдитов Копеттоғ, Окчадарья, Джанадарья, Гувондарья, Казали Богози, Эчкиликсой, Гуджайли, Мохондарья, Тайқир,

Annotation: This article talks about the nature and climatic conditions of the Kyzylkum desert, which has been inhabited by mankind since ancient times. It is known that since time immemorial mankind has been struggling to live in any conditions. The article reveals that this process is especially difficult in the desert region with hot summers and harsh winters. Climate change is said to be the factor that has the strongest impact on farm characteristics. During the article, information is given about the negative consequences of environmental problems, especially the increased level of desertification.

Key words: Lavlakon, pluvial, Ustyurt, Bokantov, Tomditov Kopettog, Okchadarya, Janadaryo, Guvondarya, Kazali Bogozi, Echliksoy, Gujayli, Moxondaryo, Tayqir,

Чўл ҳудудларида, жумладан, қуйи Зарафшон, Амударёнинг ўрта ва қуйи оқимлари ҳудудларида, Орол денгизи атрофларида ва Каспий бўйларида сўнгги музлик даври ва эҳтимол, ундан кейинги даврларда ҳам унча илиқ бўлмаган нисбатан нам ярим куруқ табиий шароитлар ҳукмрон бўлган.

Маълумки, сўнгги палеолитнинг (милоддан аввалги 40-12 минг йилликлар) охирига келиб замонавий одамлар деярли барча табиий зоналарни эгаллаганлар. Аксинча, охири уч-тўрт минг йилликларда жиддий континентал иқлим ўзгаришлари туфайли Қизилқумнинг қумли ҳудудларида одамлар гавжум тарзда яшамайдиган бўлди. Ушбу ҳудудларда кейинги даврларда кам сонли аҳолининг доимий ёки мавсумий яшаши чорвачилик, тоғ саноати (мис, феруза ва ҳ.к.лар қазиб олиш), карвон йўлларига хизмат кўрсатиш ва ҳ.к.лар билан боғлиқдир.

Иқлим хўжалиқнинг хусусиятларига энг кучли таъсир кўрсатадиган асосий омиллардан биридир. У бевосита (совуқ, илиқ, куруқ, намгарлик) эмас, балки овчилик ва овчиликнинг асосий омиллари бўлган ўсимликлар олами ва ҳайвонот дунёси орқали таъсир этади. Одамнинг ушбу компонентларга тобелиги тарих қадимийлашган сари кучайиб боради[1]. Иқлимнинг ёки ландшафтлар ўзгаришининг муҳим белгиси ибтидоий маданиятларнинг тарқалиши ареалларининг қисқариши ёки кенгайиши билан белгиланади. Иқлим ўзгаришларининг яна бир белгиси маданиятлар характерининг ўзгариши билан ҳам белгиланади[2].

Зарафшон ҳавзаси табиати тарихи Ўрта Осиёнинг бошқа ҳудудларидаги ландшафтлар ҳосил бўлиши билан бевосита боғлиқдир. Музлик даврдан кейин бир мартагина иқлим ўзгариши содир бўлган. Бу даврда иқлим анчайин исийди ва бу исийш 2 минг йил давом этган (милоддан аввалги 5-3 минг йиллик). Ўрта Осиё ҳудуди тахминан 10300 йиллар мукаддам ёгингарчиликнинг кўпайиши сабабли намлик фазаси бошланади.

Аммо, 3800 йиллар бурун яна куруқ давр бошланиб, бу иқлим шароити кичик ўзгаришлар билан ҳозирги кунгача давом этиб келмоқда[3].

Археолог А.Виноградов Қизилқум ҳудудида мезолит (милоддан аввалги 12-7 минг йилликлар) даврига оид ёрқин ёдгорликларнинг учрамаслигига (сўнгги мезолит даври материаллари бундан мустасно) ва аксинча, неолит даври материалларининг кўплигига асосланиб ибтидоий одам учун ноқулай бўлган шароитлардан қулай Лавлаконт плевизиали босқичидаги иқлим шароитларига ўтиш даври хронологиясини милоддан аввалги 8-7 минг йилликлар билан белгиланган.

Совуқдан куруқ ҳамда илиқ иқлим ва нисбатан нам шароитларига ўтиш бундан 8 минг йиллар бурун бошланган. Лавлаконт плевизиалининг ландшафт-иқлимий шароитлари Қизилқум ва Устюртда ибтидоий одамнинг кенг тарқалишига олиб келди. Лавлаконт қўли соҳилларида мезолит ва бронза давларига оид юздан зиёд ҳамда шу ва ундан кейинги давларга оид 300 дан зиёд пунктлар аниқланган[4]. Ўттиздан зиёд топилмажойлар Бўкантов, Томдитов ва Копеттоғ ҳудудларида аниқланган[5]. Ушбу топилма жойларнинг материаллари хронологик жиҳатдан милоддан аввалги 6-5 минг йилдан 2-минг йилликларгача бўлган йирик давларни ўз ичига олади.

Амударёнинг Оқчадарё, Қорақамиш ва Оролбўйи, Сирдарёнинг Жанадарё, Қувондарё, Қозали бўғози, Зарафшоннинг эчкиликсой ва Дарёсой ўзанлари ҳамда жанубда Гужайли, Моҳондарё, Тайқир бўғозлари бўлганлиги аниқланган. Ўрта Осиё ҳудудлари қадимги гидрографик тизимининг ўзгариши асосий сабаби дарёлар суви миқдорининг ўзгаришидир ва бу ўзгаришлар албатта, иқлим шароитлари билан боғлиқдир. Дарёлар кетидан одамлар ҳам кўчиб борганлар[6]. Сўнгги плейстотсеннинг иккинчи ярмида каспийбўйи ҳудудларида совуқ ҳамда куруқ иқлим шароитлари ҳукмрон бўлади. Бу даврда денгиз сатҳининг пасайиши куруқликдан оқиб тушадиган сув оқимларининг камайиши ва парланишнинг кучайиши билан боғлиқ бўлган. Милоддан аввалги 3-2 минг йилликларда замонавий типдаги куруқ ҳамда иссиқ иқлим шароитлари қарор топади. Иқлим шароитларининг ёмонлашуви қўлларнинг йўқолиши ёки шўрлашуви, йирик дарёлар системасининг тушкунликка учраши билан Қизилқум ҳамда Устюрт ҳудудларида аҳоли сонининг камайишига олиб келди. Бу даврнинг иқлими монотон ўта қурғоқ ҳолатида бўлмасдан, у ёки бу даражада қурғоқчиликлар бўлиб турганлиги аниқланган.

Ўрта асрларга келиб XIII асрдан XIX асрнинг биринчи ярми европа ва Шимолий Америкада “кичик музлик даври” номи билан машҳур. Кичик музлик даврида Ўрта Осиё тоғларидаги совиш музликлар узунлиги ва майдонининг катталашувида ўз аксини топди ва бу XIX асрнинг биринчи ярмига келиб ўзининг кулминатсион нуқтасига етди[7]. Ўрта Осиёнинг текисликларида совиш, парланишнинг камайиши ва эҳтимол, атмосфера чўкиндиларининг кўпайиши табиий жараёнлардаги кўплаб ва турли туман ўзгаришларга сабаб бўлди. Дарёларда сув ҳажми кўпайди. Сирдарё Оролга ҳозиргидан кўра икки марта кўп сув оқизиб борган. Амударёнинг сувлари Сарикамишни ва Ассак-Аудан ботиғини босиб кетган (57-58 м), натижада, Узбой бўйлаб яна Каспийга сув оқиб туша бошлади.

Каспий денгизининг сатҳи 6-6,5 м га қўтарилди. XIX асрнинг ўрталарида замонавий типдаги иқлим шароитлари қарор топади. XX асрнинг охирларига келиб иқлим шароитлари кескинлаша борди. Натижада, тоғлардаги музликлар ҳажми кичрайди, кўплаб майда қўллар йўқолиб кетди ва чўллашиш жараёнлари кучайиб борди. XXI – аср бошланишида инсоният олдида турган энг жиддий экологик ва ижтимоий-иқтисодий муаммолардан бири, бу чўлланиш муаммосидир. Чўлланиш, асосан арид минтақа учун хос бўлиб, ер, сув, ўсимлик ва бошқа ресурсларнинг дегератациялашувидир (фр.деградацион – аста-секин ёмонлашуви).

Чўлланиш деганда табиий-географик ва антропоген жараёнларнинг ўзаро таъсири йиғиндиси бўлиб, арид ҳудудлардаги экосистемаларни емирилиши, органик ҳаёт шакллариининг дегератациялашуви ва бу ҳудудларнинг табиий-иқтисодий имкониятларининг пасайиши тушунилади. Чўлланиш жараёни оқибатида экологик

вазиятнинг ёмонлашуви Марказий Осиё мамлакатлари, шу жумладан Ўзбекистон ҳудуди учун ҳам ниҳоятда муҳим ва долзарб муаммодир.

Инсон хўжалик фаолиятининг кучли таъсири натижасида Ўзбекистон ҳудудининг 60%дан кўпроқ майдонида ҳар хил даражада чўлланиш жараёнини кузатиш мумкин. Чўлланиш жараёнининг шиддатли бориши кўпгина ижтимоий-иқтисодий ва экологик оқибатларга олиб келмоқда. Ўзбекистон ҳудудида чўлланиш жараёни чуқурлашиб ва кенгайиб бормоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Лазуков Г.И. Взаимоотношение географической среды и палеолитического человека. В кн.: Первобытный человек, его материальная культура и природная среда в плейстоцене и голоцене. –М.: 1974. -С. 19.
2. Бадер О.Н. Проблема смещения ландшафтных зон в голоцене и археология. – в кн.: Первобытный человек, его материальная культура и природная среда в плейстоцене и голоцене. –М.: 1974. -С. 225-229.
3. Орловский Н.С. Механизм опустынивания и его последствия // Опыт борьбы с опустыниванием в СССР. – М.: Наука. 1988.- С. 364.
4. Виноградов А.В., Мамедов Э.Д. Первобытный льялакан. Этапы древнейшего заселения и освоения внутренних Кызылкумов. – М.: Наука. 1975. -С. 234-255.
5. Мамедов Э. Д. Палеоэкология человека каменного века в пустынях Средней Азии. – в кн.: Культура и искусства древнего Хорезма. – М.: Наука. 1981. -С. 82
6. Мамедов Э.Д. Изменения климата Среднеазиатских пустынь в голоцене. В кн. Колебания увлаженности Арало-аспийского региона в голоцене.-М.: Наука. 1980. -С. 170-175.
7. Герасимов В.А. Тенденция развития горных ледников северного полушария в послеледниковое время. – в кн.: Труды высокогорного геофиз. Ин-та, вып. 18. Снег и снежные лавины. –Л.: Гидрометеоздат, 1972. -С. 132.

CONSIDERATIONS AIMED AT PREVENTING NEGATIVE CHANGES IN NATURE BY TRANSITIONING TO A “GREEN ECONOMY”

Rajaboev Shahboz Shodiyevich

**Assistant teacher of the Department of “Information Technologies”,
at the Samarkand Institute of Economics and Service, Uzbekistan
E-mail: shahbozrajaboyev@gmail.com**

Annotation. This article talks about the content and essence of the status of the green economy. The world is now facing the global challenges of a rapidly growing population and the increasing pressure on the environment related to it that should be prevented. The globalization process requires developed countries policy to make a new strategy to achieve sustainable development. Scholars made a new economic system as, they believe that current economic system is imperfect. Even though, it has produced some considerable results in improving people’s living standards, it also caused numerous environmental issues such as, carbon dependency, lack of fresh water, energy resources and poverty. As a consequence of these factors the term “Green economy” has recently become the focus of policy development at both national and international scales.

Key words: Green economy, Sustainability, Renewable energy, Sustainable agriculture, Resource efficiency, Green infrastructure, Circular economy, Green jobs

Аннотация: В данной статье говорится о содержании и сущности состояния зеленой экономики. В настоящее время мир сталкивается с глобальными проблемами быстро растущего населения и связанного с этим растущего давления на окружающую среду,

которое необходимо предотвратить. Процесс глобализации требует от политики развитых стран разработки новой стратегии достижения устойчивого развития. Ученые создали новую экономическую систему, поскольку, по их мнению, нынешняя экономическая система несовершенна. Несмотря на то, что это привело к некоторым значительным результатам в повышении уровня жизни людей, оно также вызвало многочисленные экологические проблемы, такие как зависимость от углерода, нехватка пресной воды, энергетических ресурсов и бедность. Вследствие этих факторов термин «зеленая экономика» в последнее время стал в центре внимания при разработке политики как на национальном, так и на международном уровне.

Ключевые слова: Зеленая экономика, Устойчивое развитие, Возобновляемая энергия, Устойчивое сельское хозяйство, Эффективность использования ресурсов, Зеленая инфраструктура, Круговая экономика, Зеленые рабочие места.

The world is now facing the global challenges of a rapidly growing population and the increasing pressure on the environment related to it that should be prevented. The globalization process requires developed countries policy to make a new strategy to achieve sustainable development. Scholars made a new economic system as, they believe that current economic system is imperfect. Even though, it has produced some considerable results in improving people's living standards, it also caused numerous environmental issues such as, carbon dependency, lack of fresh water, energy resources and poverty. As a consequence of these factors the term "Green economy" has recently become the focus of policy development at both national and international scales.

The agreed definition of green economy is yet to emerge. The UNEP considers green economy as a strategy which improves human well-being and social equity, as well as, reducing global ecological problems. Furthermore, green economy provides people with new job opportunities, growth in income and green investments which reduce carbon emission and pollution, and prevent the loss of biodiversity while addressing global financial crisis. From a business perspective green economy is "an economy in which economic growth and environmental responsibility work together in a mutually reinforcing fashion while supporting progress on social development.

A green economy refers to an economic system that is based on sustainable and environmentally friendly practices. This includes the production and consumption of goods and services in a way that minimizes impact on the environment, while also promoting social equity and economic prosperity.

Some key features of a green economy include:

1. Renewable energy: The use of renewable energy sources such as solar, wind, and hydro power to reduce reliance on fossil fuels and decrease greenhouse gas emissions.
2. Sustainable agriculture: Practices that promote soil health, biodiversity conservation, and minimal use of chemical inputs, as well as support for local food systems.
3. Resource efficiency: Minimizing waste and maximizing the efficient use of resources through recycling, reusing, and reducing consumption.
4. Green infrastructure: Investing in environmentally-friendly infrastructure such as public transportation, bike lanes, green buildings, and sustainable urban planning.
5. Circular economy: Designing products with a focus on reuse, repair, remanufacturing, and recycling to minimize waste generation.
6. Green jobs: Creating employment opportunities in sectors such as renewable energy, energy efficiency, waste management, and environmental conservation.

The transition to a green economy requires policy support from governments as well as active participation from businesses and individuals. It aims to address environmental challenges such as climate change, pollution, deforestation, and resource depletion while also promoting economic growth and social well-being.

Renewable energy: The use of renewable energy sources such as solar, wind, and hydro power to reduce reliance on fossil fuels and decrease greenhouse gas emissions.

Renewable energy refers to the use of naturally replenishing sources of energy, such as solar, wind, and hydro power, to generate electricity or heat. This approach aims to reduce dependence on non-renewable fossil fuels like coal, oil, and natural gas, which contribute to air pollution and climate change. By harnessing renewable energy sources, we can decrease greenhouse gas emissions and mitigate the impacts of climate change while also promoting sustainable energy practices.

Sustainable agriculture: Practices that promote soil health, biodiversity conservation, and minimal use of chemical inputs, as well as support for local food systems.

Sustainable agriculture involves various practices aimed at maintaining the long-term productivity of the land while minimizing negative impacts on the environment. These practices include crop rotation, cover cropping, no-till farming, integrated pest management, and agroforestry. Additionally, sustainable agriculture prioritizes the conservation of natural resources, such as water and soil, and supports local economies by promoting local food production and distribution. By incorporating these principles, sustainable agriculture aims to provide a healthy and resilient food system while reducing the ecological footprint of agricultural activities.

Green infrastructure: Investing in environmentally-friendly infrastructure such as public transportation, bike lanes, green buildings, and sustainable urban planning.

Green infrastructure refers to the implementation of environmentally-friendly solutions and practices in infrastructure development. This can include investments in public transportation systems, such as electric buses or light rail, to reduce emissions and traffic congestion. Additionally, creating bike lanes and pedestrian-friendly pathways can encourage alternative modes of transportation and reduce reliance on cars.

Green buildings are another aspect of green infrastructure, involving the construction or retrofitting of structures to be more energy-efficient, use renewable materials, and incorporate sustainable design principles. Sustainable urban planning also plays a crucial role in green infrastructure by promoting mixed land use, efficient water and waste management, and preservation of natural spaces within urban areas.

By investing in green infrastructure, communities can work towards reducing their environmental impact, improving public health, and creating more resilient and sustainable cities for future generations.

Circular economy: Designing products with a focus on reuse, repair, remanufacturing, and recycling to minimize waste generation.

The circular economy is a sustainable economic model that aims to minimize waste and maximize the use of resources by designing products with a focus on reuse, repair, remanufacturing, and recycling. This approach encourages businesses to consider the entire life cycle of their products, from raw material extraction to end-of-life disposal. By incorporating principles of the circular economy into product design, companies can reduce their environmental impact and contribute to a more sustainable future. This shift towards a circular economy requires collaboration across industries, policymakers, and consumers to create a system where resources are used efficiently and waste generation is minimized.

Green jobs: Creating employment opportunities in sectors such as renewable energy, energy efficiency, waste management, and environmental conservation.

Green jobs are essential for economic growth and environmental sustainability. They help reduce the impact of climate change and create employment opportunities in sectors that prioritize environmental conservation and renewable resources. This can lead to a more sustainable and resilient economy while also promoting clean and efficient energy production. Additionally, green jobs can contribute to the development of new technologies and practices that benefit both the environment and the workforce. Overall, investing in green jobs is crucial for building a greener, more inclusive economy.

Resource efficiency: Minimizing waste and maximizing the efficient use of resources through recycling, reusing, and reducing consumption.

Resource efficiency is a key principle in sustainable development, aiming to reduce the environmental impact of resource use while also promoting economic efficiency. By minimizing waste and optimizing the use of resources, we can help preserve natural resources, reduce pollution, and minimize the impact on ecosystems.

Some ways to achieve resource efficiency include:

1. Recycling: Converting waste materials into new products to prevent the depletion of raw materials and reduce energy usage.
2. Reusing: Extending the lifespan of products and materials by using them multiple times or repurposing them for different uses.
3. Reducing consumption: Consuming only what is necessary and avoiding unnecessary waste by being mindful of our consumption habits.
4. Using renewable resources: Utilizing resources that can be replenished naturally, such as solar or wind energy, instead of relying solely on finite resources like fossil fuels.
5. Adopting efficient technologies: Using energy-efficient appliances, vehicles, and industrial processes to minimize resource use and waste production.

By implementing these practices, individuals, businesses, and governments can contribute to a more sustainable and resource-efficient society.

Finally, the transition to a green economy should benefit from research involving different impact assessments, including methodological innovations in evaluation studies. It concerns the assessment of the impact of important key trends, such as digitization and automation, globalization and nationalization, among others, on ecological and distributional outcomes, as well as cooperation perspectives on green innovation and different business models inspired by the economy. Assessments can be particularly important for understanding future paths to greening and decarbonizing key technology sectors. Clearly, policy instruments and policy combinations need to be evaluated to improve them. With increased attention to the role of technology-specific policies, such assessments are not straightforward. They should consider the roles of different policies in innovation systems and consider important interactions; any evaluation must also recognize policy learning over time.

References:

1. "Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication" by United Nations Environment Programme (UNEP) - This report provides an overview of the main features and possible directions of the transition to a green economy, including case studies and policy recommendations.
2. "The Green Economy: Environment, Sustainable Development and the Politics of the Future" by Adrian Parr - This book explores the concept of green economy, its main features, and potential directions for transitioning towards a more sustainable economic model.
3. "Green Growth: From Theory to Practice" by World Bank - This publication examines the main features of green growth and provides insights into how countries can transition towards a more environmentally sustainable economic model.
4. "The Transition to a Green Economy: Benefits, Challenges, and Risks from a Sustainable Development Perspective" by European Environment Agency (EEA) - This report discusses the main features of transitioning to a green economy, as well as the potential benefits, challenges, and risks associated with this process.
5. "Greening the Global Economy" by Robert Pollin - This book discusses the main features of transitioning to a green economy and offers potential directions for achieving sustainable economic development through environmental protection.
6. Ражабовев Ш. Ш. Экологическое образование в целях устойчивого развития территорий.–2022 //Kielce: Laboratorium Wiedzy Artur Borcuch. – 2022.
7. Rajaboyev S. Экологическое образование в целях устойчивого развития территорий //Scienceweb academic papers collection. – 2022.
8. Rajaboev S. S. Technologies of Using Multimedia Tools in Teaching Economic Sciences //Spanish Journal of Innovation and Integrity.

9. Ражабоев Ш. Ш. РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ //ББК 65.29 я43 Т384. – 2022. – С. 54.
10. Ражабоев Ш. Ш. ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ЗЕЛЕНЬ СЕКТОР В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ //ББК 65.05 П 78. – С. 596.

EKOLOGIYA VA IQLIM O‘ZGARISHI MUAMMOLARINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA “YASHIL IQTISODIYOT” NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

**Ramatov Murat Qalvayevich
Navoiy davlat pedagogika instituti
tarix fakulteti 3-kurs talabasi**

Annotasiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot olib borish jarayonlari haqida so‘z boradi. Respublikamizdagi va iqtisodiyot tarmoqlaridagi qonunchilik bazasi yashil mexanizmlarni joriy qilish darajasi nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Maqolada ekologiya va iqtisodning o‘zaro bog‘liqligi, iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga tásiri hamda natijalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: “Yashil iqtisodiy”, atrof-muhit, ekologik muammolar, ekologik barqarorlik, qayta tiklanadigan energiya, “yashil” ish o‘rinlari.

Аннотация. В данной статье рассказывается о процессах ведения зеленой экономики в Узбекистане. Проанализирована законодательная база нашей республики и отраслей экономики с точки зрения уровня реализации зеленых механизмов. В статье рассмотрена взаимозависимость экологии и экономики, влияние хозяйственной деятельности на окружающую среду и полученные результаты.

Ключевые слова: «Зеленая экономика», окружающая среда, экологические проблемы, экологическая устойчивость, возобновляемая энергетика, «зеленые» рабочие места.

Annotation. This article talks about the processes of conducting green economy in Uzbekistan. The legislative framework of our republic and economic sectors was analyzed in terms of the level of implementation of green mechanisms. The article examines the interdependence of ecology and economy, the impact of economic activity on the environment, and the results.

Keywords: “Green economy”, environment, ecological problems, environmental sustainability, renewable energy, "green" jobs.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha muhim huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy-iqtisodiy chora-tadbirlar ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi munosabatlarni bevosita tartibga soluvchi 15 dan ziyod qonun, tabiiy resurslarning ayrim turlaridan foydalanish mexanizmlari va shartlari, shuningdek, davlat ekologik ekspertizasini amalga oshirish, turli toifadagi qo‘riqlanadigan hududlarni tashkil qilish va ularda alohida foydalanish rejimini o‘rnatish tartib-taomillari va boshqa masalalarni belgilab bergan 30 dan ortiq normativ-huquqiy hujjat qabul qilindi va amal qilmoqda.

Qabul qilingan hujjatlar atrof-muhit obyektlarining ifloslanish darajasini ma‘lum darajada kamaytirish, qo‘riqlanadigan tabiiy hududlar tizimini rivojlantirish, xalqaro tashkilotlarni milliy ekologik muammolarni hal etishga jalb qilish imkonini berdi. Shu bilan birga, atrof-muhit muhofazasi sohasida amaldagi davlat boshqaruvi tizimi va nazorati bo‘yicha o‘tkazilgan tahlil bir qator kamchilik va muammolar borligini ko‘rsatdi.

Respublikada ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvini tubdan takomillashtirish, ekologik holatni yaxshilash, chiqindilarning fuqarolar sog‘lig‘iga zararli ta‘sirining oldini olish, aholi turmush darajasi va sifatini oshirish uchun qulay

sharoitlar yaratish, maishiy chiqindilarni yig'ish, saqlash, tashish, utilizatsiya qilish, qayta ishlash va ko'mish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu munosabat bilan, ekologiya, atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni qayta tiklash, chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish sohasidagi davlat siyosatining samarali amalga oshirilishini ta'minlash, bu yo'nalishdagi davlat boshqaruvi va nazorat tizimini takomillashtirish maqsadida, shuningdek, "2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili" da amalga oshirishga oid Davlat dasturida ko'zda tutilgan boshqa vazifalarni hal etish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Farmonda O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga bo'ysunuvchi va hisobot beruvchi O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasiga aylantirish (keyingi o'rinlarda — Davlat ekologiya qo'mitasi) nazarda tutilmoqda.

Farmon bilan Davlat ekologiya qo'mitasiga quyidagi vazifalar yuklandi:

- ekologiya, atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni qayta tiklash sohasida davlat boshqaruvini amalga oshirish;
- maishiy chiqindilarni to'plash, tashish, qayta ishlash, utilizatsiya qilish va ko'mish ishlarining samarali tizimini tashkil etish;
- atrof-muhitning ekologik holati maqbul tarzda saqlanishini, ekologiya tizimlari, tabiiy komplekslar va alohida obyektlarni qo'riqlashni, ekologik vaziyat sog'lomlashtirilishini ta'minlash;
- yer, yerosti boyliklari, suv, o'rmonlar, qo'riqlanadigan tabiiy hududlar, hayvonot va o'simlik dunyosini muhofaza qilish va ulardan foydalanish, atmosfera havosini muhofaza qilish, chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish sohasidagi qonunchilikka rioya qilish borasida davlat ekologik nazoratini amalga oshirish;
- ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat kadastrini yuritish, shuningdek, yovvoyi hayvonlar, yovvoyi o'simliklar ko'paytiriladigan va saqlanadigan pitomniklar, zoologiya va botanika kolleksiyalarining davlat hisobini yuritish;
- ekologik tarbiya, targ'ibot va ma'rifiy ishlarni, shuningdek, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasi mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil etish.

"Inson tabiat, atrof-muhit bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi UNICEF bilan mamlakatda iqlim barqarorligiga erishish, shuningdek, bolalar va yoshlarni barqaror rivojlanish va iqlim o'zgarishi kun tartibiga faol jalb etish yo'lida hamkorlik qilmoqda, — dedi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vaziri Aziz Abduhakimov. — Bunda biz bolalar va yoshlar, nodavlat notijorat tashkilotlari va boshqa manfaatdor tomonlarning ishtirokiga alohida e'tibor qaratamiz".

A.Abduhakimov, shuningdek, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi qoshida Yoshlar ekologik kengashini tashkil etishni taklif qildi.

UNICEFning O'zbekistondagi vakolatxonasi rahbari Munir Mamedzade esa iqlim inqirozini bartaraf etishda yoshlarning o'rni muhim ekanligini qayd etdi.

"Iqlim inqirozi bolalarni sog'lom va baxtli ulg'ayish imkoniyatidan mahrum qiladi. U og'ir kasalliklarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun yashashga yaroqli sayyorani saqlab qolishda yoshlarning rolini oshirish kerak", — deya ta'kidladi Mamedzade.

Yashil iqtisodiyot — bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida "yashil" va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan

foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish maqsadida quyidagilar:

a) quyidagi strategik maqsadlarga erishishga mo'ljallangan 2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash dasturi (keyingi o'rinlarda – Dastur) 1-ilovaga muvofiq:

issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;

qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko'prog'iga yetkazish;

sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foizga kamaytirish;

iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejoychi sug'orish texnologiyasini joriy etish;

yiliga 200 million ko'chat ekish va ko'chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

respublika o'rmon fondi zaxiralari ko'rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish;

hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish;

b) Sanoat tarmoqlarida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va energiya tejamkorligini ta'minlash bo'yicha konsepsiya (keyingi o'rinlarda – Konsepsiya) 2-ilovaga muvofiq;

v) 2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash bo'yicha harakatlar rejasi (keyingi o'rinlarda – Harakatlar rejasi) 3-ilovaga muvofiq;

g) 25 ta korxonada va tashkilotda ishlab chiqarilgan mahsulotning energiya sig'imi ko'rsatkichini 2026-yilga kelib 2022-yilga nisbatan 20 foizga kamaytirishga qaratilgan 2022-2026-yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida yoqilg'i-energetika resurslarini tejashning maqsadli parametrlari (keyingi o'rinlarda – Maqsadli parametrlar) 4-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xo'janazarov O.E, Yakubjonova Sh.T. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. – T. "Barkamol fayz media", 2018.

2. To'xtayev A. Ekologiya. – T.: O'qituvchi, 1998.

3. Haydarova H, Bahodirova Z, Yakubjonova Sh. Ekologiya o'qitish metodikasi. – T. Iqtisod-moliya, 2009.

4. Yakubjonova Sh.T va boshqalar. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish (laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar). – T.: "Navro'z", 2016.

5. Yakubjonova Sh.T, Rajabov F.T. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish (amaliy mashg'ulotlar uchun uslubiy qo'llanma). – T.: "PRINT 25", 2016.

6. Avazov Sh., Saydamatov F. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi.- T.: «ILM ZIYO», 2017.

7. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 17-son, 287-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 11.08.2022-y., 06/22/189/0734-son; 02.06.2023-y., 06/23/81/0320-son).

O‘ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISHI: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

Zarekeyev Ajiniyaz Abatovich.
Qoraqalpoq davlat universiteti.
08.00.04 – “Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti”
ixtisosligi bo‘yicha tayanch doktoranti.
Qoraqalpog‘iston Respublikasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tishning dolzarbligi, yo‘llari va imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Ushbu amaliyotda to‘sqinlik qilishi mumkin bo‘lgan ekologik va iqtisodiy muammolar, ularning tahlili va yechimlar o‘z aksini topgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальность, пути и возможности перехода к зелёной экономике. Также находят отражение экологические и экономические проблемы, которые могут возникнуть в данной практике, их анализ и решения.

Abstract. This article considers the relevance, ways and opportunities of transition to a green economy. Environmental and economic problems, their analysis and solutions are reflected in this practice.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, energiya samaradorligi, resurslar, ekologik muammolar, qishloq xo‘jaligi, uglerod chiqindilari, iqlim, islohotlar, tiklanadigan energiya manbalari.

Ключевые слова: Зелёная экономика, энергоэффективность, ресурсы, экологические проблемы, сельское хозяйство, выбросы углерода, климат, реформы, возобновляемые источники энергии.

Keywords: Green economy, energy efficiency, resources, environmental problems, agriculture, carbon emissions, climate, reforms, renewable energy sources.

O‘zbekiston Respublikasi o‘zining iqtisodiy taraqqiyotga erishishda bir qator amaliy ishlar olib bormoqda. Mamlakat 2016-yilda rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tishni boshladi. “Yashil” yondashuv orqali iqtisodiy o‘zgarishlarni joriy etish asosiy maqsad ekanligini yaqqol namoyon bo‘ldi.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022-yil dekabr oyida imzolangan qarorida davlat boshqaruv organlari tomonidan bu sohada amalga oshirilishi lozim bo‘lgan muayyan islohotlar belgilab berilgan. Yashil iqtisodiyotga o‘tish va yashil o‘sishni ta‘minlash bo‘yicha 2030-yilgacha bo‘lgan harakatlar rejasi qabul qilingan bo‘lib, u yashil, barqaror va inklyuziv rivojlanishga erishish uchun mavjud ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi.

Davlat idoralari bilan hamkorlikda tayyorlangan Jahon banking hisobotida esa mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tishdagi muammolari va imkoniyatlari tahlil qilingan. Unda eng dolzarb ekologik va boshqa risklar belgilangan, shuningdek, ulardan ba‘zilari energiya samaradorligi bo‘yicha chora-tadbirlar va landshaftni tiklash dasturlari bir vaqtning o‘zida iqtisodiyot va atrof-muhitga foyda keltiradi. Ushbu maqola hisobotning ba‘zi xulosalarini umumlashtiradi.

Yashil kursni tuzish.

Mamlakatning resurslardan foydalanish samaradorligi Yevropa Ittifoqi va boshqa o‘rtacha daromadli mamlakatlarnikidan ancha past. O‘zbekistonda suvdan foydalanish ancha samarasiz, ayni paytda mamlakatda YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan energiya iste‘moli Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi o‘rtacha ko‘rsatkichdan qariyb uch barobar, qo‘shni Qozog‘istondan esa ikki baravar yuqori.

Shu bilan birga, sanoat va ishlab chiqarish manbalaridan keluvchi qattiq zarrachalar bilan havoning ifloslanishi yuqori darajada bo‘lib, shamol orqali uchib kelgan qum va changlar bilan yanada yomonlashmoqda. Aholining katta qismi muntazam ravishda sog‘liq uchun zararli deb hisoblangan havo sifatiga duchor bo‘ladi. Yerning tanazzulga uchrashi iqtisodiyotga sezilarli darajada qimmatga tushadi va bu o‘zaro bog‘liq ekologik muammolar tufayli yuzaga keladi.

O‘zbekiston Respublikasi o‘zining yashil ambitsiyalarini ro‘yobga chiqarish uchun uch davrga bo‘lingan muammolarni hal qilishi kerak bo‘ladi: shoshilinch, qisqa muddatli va uzoq muddatli. Mamlakatning qishloq xo‘jaligiga asoslangan iqtisodiyotini va aholi zich joylashgan hududlarda havo sharoitining asta-sekin yomonlashishini hisobga olgan holda, uning eng dolzarb ekologik ustuvor vazifalari havo sifatini yaxshilash, yer va suvdan barqaror foydalanish bo‘ladi. Bunga landshaftni tiklash, suvni samarali boshqarish va havo ifloslanishini kamaytirish choralari orqali erishish mumkin.

Yerdan barqaror va oqilona foydalanish zarur bo‘lgan muhim amaliyotdir. Iqlimga sezgir qishloq xo‘jaligida boshqaruv usullari yerdan barqaror foydalanishni yanada yaxshilaydi. Uzoq muddatli istiqbolda mamlakat qishloq xo‘jaligidan yuqori qiymatga ega, yuqori maoshli tarmoqlarga o‘tishni ta‘minlashi lozim. Bu qishloq xo‘jaligi ishchi kuchining bir qismini, ayniqsa, eng zaif ayollar va yoshlarni qayta tayyorlashni talab qiladi.

Suv narxini belgilash va sug‘orish uchun investitsiyalar orqali suvdan foydalanish samaradorligini oshirish eng muhim vazifa bo‘lishi kerak, bunda suvdan foydalanishga ma‘lum cheklovlar ushbu yangi ustuvorliklarning bir qismi hisoblanadi. Kam uglerodli siyosatga o‘tish energiya samaradorligi uchun zarur rag‘batlantirishni beradi.

Xalqaro valyuta jamg‘armasi va Jahon bankining uglerod chiqindilarining narxini belgilash vositasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston misolida uglerod chiqindilarining narxini belgilash yalpi ichki mahsulotning 5 foizigacha qo‘shimcha byudjet daromadini ta‘minlashi mumkin, bu “yashil” loyihalarni moliyalashtirish yoki “yashil” iqtisodiyotga o‘tishdan eng ko‘p zarar ko‘rgan sohalarga iqtisodiy ta‘sirni yumshatish uchun ishlatilishi mumkin.

Bundan tashqari, ish o‘rinlarini yaratish va resurslarni qayta taqsimlash strategiyalari yashil iqtisodiyotga o‘tish davridagi ijtimoiy xarajatlarning bir qismini kamaytirishga yordam beradi. Yashil iqtisodiyotga global o‘tish ish o‘rinlarini yaratish va ekologik barqarorlikni ta‘minlash uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi, mamlakatimiz bu imkoniyatlardan foydalanish uchun qulay sharoitga ega.

Mamlakatning eng yirik bandlik tarmog‘i bo‘lgan qishloq xo‘jaligi va qishloq xo‘jaligida xizmatlar ko‘rsatish sohasi yuqori qo‘shimcha qiymatga ega bo‘lgan tizimga o‘tish va ekologik xizmatlarni rivojlantirish orqali yerdan foydalanishni optimallashtirish hamda yanada ko‘proq yashil ish o‘rinlarini yaratish va turmush sharoitini yaxshilash salohiyatiga ega.

Bundan tashqari, qayta tiklanadigan energiya manbalari va boshqa innovatsion texnologiyalarga asoslangan, xuddi shunday yashil potentsialga ega bo‘lgan tarmoqlarning ulushini kengroq joriy qilish zarur.

Yashil iqtisodiyotga o‘tishning muvaffaqiyatini ta‘minlash uchun davlat sektori va yashil moliyani jalb qilish juda muhimdir. Davlatning siyosiy choralari moliyaviy tafovutni bartaraf etish bilan bir vaqtda yashil sektorlarda yangi ish o‘rinlarini yaratish orqali ijtimoiy xarajatlarni kamaytirishi kerak.

Bundan tashqari, davlat qayta tayyorlash, qayta taqsimlash va eng ko‘p zarar ko‘rganlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olishi kerak. Ushbu chora-tadbirlar hukumat tomonidan xorijiy hamkorlar ko‘magida ishlab chiqilayotgan Uzoq muddatli dekarbonizatsiya strategiyasining bir qismini tashkil qilishi mumkin.

Yashil yo‘nalishni olib borish: muammolardan imkoniyatlarga.

Dunyo yanada barqaror kelajak sari qadam tashlar ekan, global energetika maqsadlariga erishishda, ayniqsa, yuqori energiya va uglerod intensivligi bo‘yicha jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Bu shartlar mamlakatni tashqi savdo siyosati va uglerod chiqindilarini cheklash uchun soliqlar oldida zaif holga keltiradi. Biroq, O‘zbekiston Respublikasi global miqyosda yashil iqtisodiyotga o‘tish va atrof-muhit va iqlim siyosatini kuchaytirish orqali bu muammoni imkoniyatga aylantirishi mumkin.

Ko‘p mamlakatlar iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda past uglerodli siyosatni qo‘llayotganligi sababli, uglerodni ko‘p iste‘mol qiladigan mahsulotlarga global talab o‘rta va uzoq muddatli istiqbolda qisqarishi kutilmoqda. Turli siyosiy stsenariylarga ko‘ra, yaqin yillarda jahonda zaharli moddalarning atrof-muhitga salbiy ta‘sirini yumshatish maqsadida nafaqat tabiiy gaz va

neft, balki uglerodi ko'p mahsulotlarga chegara soliqlari solinadigan mahsulotlar eksportini joriy etish muhim.

Keyinchalik voz kechish ancha qimmatga tushadigan texnologiyalar va tizimlarga bog'lanib qolmaslik uchun zudlik bilan iqtisodiyotini yashillashtirish jarayonini boshlash kerak. Yashil maqsadlarga ustuvorlik berish bozor iqtisodiyotiga kengroq o'tishga erishish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlarning ajralmas qismi bo'lishi kerak. Resurs samaradorligini oshirish, yashil bandlik va moliyani rivojlantirish kabi boshqa "yashil" choralar ham qisqa muddatli foyda keltirishi mumkin.

Biroq mamlakat yashil iqtisodiyotga o'tishning jamiyatga ta'sirini ham hisobga olishi kerak. Yashil sektorlarni qo'llab-quvvatlash va uglerod va resurslarni ko'p talab qiladigan faoliyatdan voz kechish sarmoya va ish o'rinlari yaratish modelini o'zgartirib, g'oliblar va yutqazuvchilarni yaratadi. Eng ko'p zarar ko'rgan jamoalarga yordam ko'rsatish muhimdir. Bu qadriyatlar adolatli o'tishga erishish uchun sa'y-harakatlarning asosidir.

Ekologik siyosat va islohotlarning to'g'ri uyg'unligini qabul qilish orqali O'zbekiston Respublikasi yashil, barqaror va inklyuziv kelajakning afzalliklaridan foydalanishi mumkin. Yashil iqtisodiyotga global o'tish iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun ko'plab imkoniyatlar ochar ekan, O'zbekiston Respublikasi o'z kelajagini ta'minlash uchun barqaror siyosat olib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Internet saytlari.

1. www.journal.tsue.uz – Raqamli iqtisodiyot: Yangi O'zbekistonni yangi texnologiyalar, platformalar va biznes modellari orqali rivojlantirishning yangi bosqichi mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyaning materiallar to'plami, 26 fevral 2020 yil. – Toshkent: Tadqiqot. 2020. – 141b.

2. www.lex.uz – "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-436-sonli qarori. 02.12.2022.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Журакулова Ситора Эркин кизи

**Навоийкий государственный педагогический институт, студентка 2 курса
направления "Химия"**

Научный руководитель: Холов Х.М.

Аннотация. На сегодняшний день возобновляемые источники энергии являются более дешевой альтернативой в большинстве стран и создают в три раза больше рабочих мест, чем ископаемые виды топлива. Получение энергии из возобновляемых источников сопряжено с гораздо меньшими выбросами, чем сжигание ископаемого топлива.

Annotatsiya. Bugungi kunda qayta tiklanadigan energiya ko'pchilik mamlakatlarda arzonroq muqobil bo'lib, qazib olinadigan yoqilg'iga qaraganda uch barobar ko'proq ish o'rinlarini yaratadi. Qayta tiklanadigan manbalardan energiya ishlab chiqarish qazib olinadigan yoqilg'ilarni yoqishdan ko'ra kamroq emissiya bilan bog'liq.

Annotation. Today, renewable energy is a cheaper alternative in most countries and creates three times more jobs than fossil fuels. Producing energy from renewable sources is associated with much lower emissions than burning fossil fuels.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, гидроэнергетика, солнечная энергия, энергия ветра, геотермальная энергия, биоэнергия, Центральная Азия.

Kalit s'zlar: qayta tiklanadigan energiya manbalari, gidroenergetika, quyosh energiyasi, shamol energiyasi, geotermal energiya, bioenergiya, Markaziy Osiyo.

Key words: renewable energy sources, hydropower, solar energy, wind energy, geothermal energy, bioenergy, Central Asia.

Все мы знаем, что сегодня, наряду со всеми другими отраслями, очень востребована энергетика. Прежде всего, у нас есть вопрос. Какой отраслью является энергетика? Энергетика - народное хозяйство, включающее в себя производство различных видов энергии, преобразование их из одного вида в другой, передачу и доставку на определенное расстояние, их использование во всех областях и решение связанных с этим теоретических и практических задач науки и техники. Нам нужно развивать энергетический сектор. Потому что каждый день, каждую секунду нам нужно электричество. Конечно, нам нужно электричество в нашей повседневной жизни.

Потребность людей в различных источниках энергии вынуждала их использовать энергию ветра, водного потока. В основном потребность в электроэнергии возрастает со второй половины 20 века. Эти факторы обусловили необходимость развития энергетического сектора.

Развитие энергетики во всех отношениях зависит от того, насколько энергообеспечена страна. Природный газ, нефть, уголь, солнечная и ветровая энергия, электричество и ядерная энергия – все это энергетические ресурсы. Энергоресурсы делятся на топливные (уголь, нефть, газ, торф) и нетопливные (солнечная, ветровая, гидроэнергетика). Энергетические ресурсы, связанные с топливом, являются невозобновляемыми, тогда как энергетические ресурсы, не связанные с топливом, являются возобновляемыми. Во всем мире принята условная топливная единица (тепловыделение 7000 ккал при сжигании 1 кг топлива) для сравнения количества различных топливно-энергетических ресурсов. Энергетика как важный сектор экономики делится на гидроэнергетику и тепловую энергию.

Гидроэнергетика – это отрасль энергетики, использующая энергию водных ресурсов. Для использования энергии водных ресурсов водный поток преобразуется в электроэнергию с помощью комплекса специально сооруженных сооружений и оборудования - гидроэлектростанций (ГЭС).

В систему государственного акционерного общества «Узбекэнерго Республики Узбекистан» входят 7 каскадов ГЭС и Фарходская ГЭС, которые объединяют 26 ГЭС. Крупнейшие гидроэлектростанции Узбекистана: Чарвакская ГЭС (мощность 620 МВт), Ходжакентская ГЭС (мощность 165 МВт), Фарходская ГЭС (мощность 126 МВт), Газалкентская ГЭС (мощность 120 МВт). Суммарная установленная мощность всех ГЭС энергосистемы Узбекистана составляет 1419 МВт. Не будет преувеличением сказать, что перспективное развитие гидроэнергетики в стране в основном связано с использованием гидроэнергетических ресурсов малых водохранилищ.

В соответствии со Стратегией развития Узбекистана на 2022-2026 годы в стране будет построено 15 новых гидроэлектростанций (ГЭС). Кроме того, будут модернизированы 5 действующих ГЭС.

В результате будет построено дополнительно 868 МВт генерирующих мощностей в год. Включая:

- * 7 в 2018 году по созданию дополнительных ГЭС общей мощностью 173 МВт в Самаркандской, Сурхандарьинской и Ташкентской областях;

- * В 2023 году будет завершена модернизация 1 ГЭС в Ташкентской области и 2 в Кашкадарьинской и Андижанской областях общей мощностью 29 МВт;

- * В 2024 году будет завершена модернизация 1 ГЭС в Андижанской, Наманганской, Сурхандарьинской и Ташкентской областях и 4-х общей мощностью 122 МВт;

- * В 2025-2026 годах будут введены в эксплуатацию 4 ГЭС общей мощностью 544 МВт в Кашкадарьинской и Ташкентской областях.

Благодаря этой работе к 2026 году общая мощность гидроэлектростанций страны достигнет 2920 МВт.

В целях рационального использования природно-климатических условий для развития энергетики в Узбекистане были проведены обширные исследования по использованию возобновляемых источников энергии, в частности, солнечной энергии, энергии ветра, температуры грунтовых вод и малых гидроэлектростанций.

Следует отметить, что Узбекистан является одной из стран, которая полностью обеспечивает свои потребности за счет своих энергоресурсов. Значительная доля мощностей по выработке электроэнергии в Центрально-Азиатской объединенной энергетической системе принадлежит республике. Особенностью технологического процесса производства, передачи, распределения и потребления электроэнергии является централизованное управление акционерными обществами «Тепловые электрические станции», «Национальные электрические сети Узбекистана» и «Региональные электрические сети», требующее хранения. В 2018 году АО «Тепловые электрические станции» выработало 56,3 млрд кВт электроэнергии. Отпущено 7,3 млн ккал тепловой энергии, а общая установленная мощность электростанций составляет 14 000 МВт.

Развитие нашей страны и благосостояние нашего народа тесно связаны с результатами экономических реформ. В частности, три года назад глава нашего государства Шавкат Мирзиёев запустил масштабный процесс модернизации в энергетической сфере. Это связано с растущим спросом на электроэнергию в связи с экономическим ростом, т. е. увеличением количества крупных промышленных предприятий, ростом числа малых предприятий и частных предпринимателей, увеличением количества строящихся жилых массивов для нашего населения. Технологически устаревшие энергосистемы как в социальном, так и в экономическом росте последовательно обновляются за счет инновационных подходов современных подходов. Потребление электроэнергии в Узбекистане растет в среднем на 6-7% в год. Это означает, что в течение года к энергосистеме страны добавляется целый регион. Особенно в зимний период, обеспечение потребителей устойчивой электроэнергией поставило на повестку дня необходимость создания системы высокого качества в сети. В связи с этим Президент взял на личный контроль развитие отрасли. Определены пути поиска решений существующих проблем в кратчайшие сроки. Одним из крупнейших проектов является строительство Туракурганской ТЭС. Модернизированы Навоийская и Тахиаташская ТЭС. Ферганская долина позволила полностью обеспечить потребности регионов в электроэнергии. Туракурганская ТЭС имеет мощность 900 МВт. Он производит 6 миллиардов 700 миллионов киловатт-часов электроэнергии в год. В августе прошлого года на Навоийской ТЭС введен в эксплуатацию первый парогазовый агрегат мощностью 450 МВт. В результате общая мощность ТЭС увеличилась с 1618 МВт до 2068 МВт. Это экономит 829 миллионов кубометров природного газа в год. В 2023 году планируется запуск второй парогазовой установки. В 2020 году введен в эксплуатацию новый парогазовый агрегат мощностью 280 МВт на Тахиаташской ТЭС. Мощность ТЭС увеличилась с 730 МВт до 1003 МВт. Это экономит 488,6 млн кубометров природного газа в год. Наряду с тепловой энергетикой реформы проводятся в гидроэнергетике. Указом Президента Республики Узбекистан от 18 мая 2017 года было создано Акционерное общество «Узбекгидроэнерго». Сегодня мощность 10 ГЭС страны достигает 2555 МВт. Несмотря на то, что указанные новые мощности еще не введены в эксплуатацию в полном объеме, работа, проведенная за последние три года, уже сегодня начала приносить свои плоды.

Использованная литература

1. Указ Президента РУ «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» от 29 января 2022 г. // URL: <https://yuz.uz/ru/news/2022-2026-yillarga-moljallangan-yangiozbekistonning-taraqqiyot-strategiyasi-togrisida>.
2. Унербаева А. 10 фактов о возобновляемых источниках энергии в Узбекистане // Qazaq Solar. 2020. № 3. С. 56–59 // URL: <https://qazaqgreen.kz/uploads/8Ahg6R1alq.pdf>.

3. Eshchanov B., Abylkasymova A., Aminjonov F., Moldokanov D., Overland I., Vakulchuk R. Renewable Energy Policies of the Central Asian Countries / Central Asia Regional Data Review. 2019. Vol. 16. P. 1–4 // URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16609.56166/1>.

ПРЕИМУЩЕСТВА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Журакулова Ситора Эркин кизи
НавГПИ, студентка 2 курса направления “Химия”
Научный руководитель: Холов Х.М.

Аннотация. В современных условиях наличие стабильного доступа к энергоресурсам играет важную роль в развитии мирового и национального хозяйства. В наши дни энергетика является неотъемлемой частью стабильно развивающейся промышленности, без которой развитие, как таковое невозможно.

Annotatsiya. Zamonaviy sharoitda energiya resurslaridan barqaror foydalanish jahon va milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Hozirgi vaqtda energetika barqaror rivojlanayotgan sanoatning ajralmas qismi bo‘lib, usiz rivojlanish mumkin emas.

Annotation. In modern conditions, having stable access to energy resources plays an important role in the development of the world and national economy. Nowadays, energy is an integral part of a steadily developing industry, without which development as such is impossible.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, гидроэнергетика, солнечная энергия, энергия ветра, геотермальная энергия, биоэнергия, экономика.

Kalit so‘zlar: qayta tiklanadigan energiya manbalari, gidroenergetika, quyosh energiyasi, shamol energiyasi, geotermal energiya, bioenergiya, iqtisodiyot.

Key words: renewable energy sources, hydropower, solar energy, wind energy, geothermal energy, bioenergy, economy.

Альтернативные источники энергии – это обычные природные явления, неисчерпаемые ресурсы, которые вырабатываются естественным образом. Такая энергия ещё называется регенеративной или «зелёной». Основным направлением альтернативной энергетики является поиск, разработка и использование альтернативных источников энергии. Источники энергии - встречающиеся в природе вещества и процессы, которые позволяют человеку получить необходимую для существования энергию.

Альтернативный источник энергии является возобновляемым ресурсом, он заменяет собой традиционные источники энергии, функционирующие на исчерпываемых ресурсах, таких как нефть, природном газе и угле, которые при сгорании выделяют в атмосферу углекислый газ, способствующий росту парникового эффекта и глобальному потеплению. Исключение в традиционных источниках - гидроэлектростанции, мощностью более 25 МВт, которые функционирует за счет энергии воды, которая является не исчерпываемым ресурсом. Малые гидроэлектростанции, мощностью менее 25 МВт, относятся к альтернативно энергетике, т.к. занимают малую долю в энергобалансе России, порядка 0,01%, в то время как крупные гидроэлектростанции вырабатывают более 20% об общей генерации.

На законодательном уровне применительно к альтернативной энергетике чаще всего используется термин «возобновляемые источники энергии». Под такими источниками понимаются:

- энергия солнца;
- энергия ветра;
- энергия вод (в том числе энергия сточных вод), за исключением случаев использования такой энергии на гидроаккумулирующих электроэнергетических станциях;
- энергия приливов;

- энергия волн водных объектов, в том числе водоемов, рек, морей, океанов;
- геотермальная энергия с использованием природных подземных теплоносителей;
- низкопотенциальная тепловая энергия земли, воздуха, воды с использованием специальных теплоносителей;
- биомасса, включающая в себя специально выращенные для получения энергии растения, в том числе деревья, а также отходы производства и потребления, за исключением отходов, полученных в процессе использования углеводородного сырья и топлива;
- биогаз, газ, выделяемый отходами производства и потребления на свалках таких отходов, газ, образующийся на угольных разработках.

На рис. 1 «Классификация энергетических ресурсов» энергетические ресурсы разделены на группы, для большей наглядности, также приведены самые распространённые и ключевые виды альтернативной энергетики по источникам.

Рисунок 1. Классификация энергетических ресурсов

1. Солнечная энергия.

Один из самых мощных видов альтернативных источников энергии. Чаще всего её преобразуют в электричество солнечными панелями, которые служат приемниками солнечной энергии в системах солнечных электрических станций. Принцип работы основан на получении разности потенциалов внутри фотоэлемента при попадании на него солнечного света.

Основные недостатки – зависимость от погоды и времени суток. Для северных стран извлекать солнечную энергию невыгодно. Конструкции дорогие, за ними нужно «ухаживать» и вовремя утилизировать сами фотоэлементы, в которых содержатся ядовитые вещества (свинец, галлий, мышьяк). Для высокой выработки необходимы огромные площади. Солнечное электричество распространено там, где оно дешевле обычного: отдалённые обитаемые острова и фермерские участки, космические и морские станции. В тёплых странах с высокими тарифами на электроэнергию, оно может покрывать нужды обычного дома. Например, в Израиле 80% воды нагревается солнечной энергией.

Преимущества солнечной энергии:

- бесшумная работа;
- экологически чистое преобразование солнечного излучения в другие виды энергии.
- можно обеспечивать энергией отдаленные объекты, с учетом поправки на количество дневного времени в районе.

Недостатки:

- высокая стоимость оборудования;
- привязанность интенсивности излучения Солнца к сезонам и времени суток;
- строительство солнечных электростанций занимает большие территории;

– использование токсичных соединений при создании фотоэлектрических элементов, что приводит к проблеме их утилизации.

2. Энергия ветра.

Ветровые станции помогают преобразовывать ветер в электрическую, тепловую и механическую энергию. Главное оборудование – ветрогенераторы (для образования электричества) и ветровые мельницы (для механической энергии). Принцип действия ветрогенератора прост. Сила ветра заставляет двигаться ветряное колесо, вращение которого передается ротору электрогенератора. Недостаток в том, что её нельзя контролировать (сила ветра непостоянна). Ветроустановки также могут вызывать радиопомехи и влиять на климат, потому что в ходе своей эксплуатации забирают часть кинетической энергии ветра.

Преимущества ветряных электростанций:

– можно обеспечивать энергией отдаленные объекты, с учетом поправки на силу ветра;

– не наносит вред экологии.

Недостатки:

– отдельный ветрогенератор обладает слабой мощностью;

– переменчивость силы ветра;

– шум, производимый ветрогенераторами, нарушает перелеты птиц и

насекомых;

3. Гидроэнергия.

В свою очередь альтернативная гидроэнергетика, что включает в себя малые гидроэлектростанции, мощностью до 25 МВт вырабатывают порядка 0,01% от общей генерации. Ее мы и рассмотрим. Важно отметить, что в малой гидроэнергетике нет необходимости строить крупные гидротехнические сооружения и затоплять большие территории водохранилищами, маленькая гидроэлектростанция может быть установлена практически на любой реке.

Преимущества малых гидроэлектростанций:

– строительство в короткие сроки;

– низкая степень воздействия на окружающую среду;

– постоянный источник энергии;

– надежность электроснабжения;

Недостатки:

– малые источники могут промерзнуть, останавливая работу системы;

– высокие затраты на строительство;

Использованная литература:

1. Ахмедов В. С. Мировой опыт инвестирования в альтернативную энергетику //Актуальные проблемы и перспективы развития строительства, теплогазоснабжения и энергообеспечения. – 2018. – С. 41-44.

2. Вдовиченко М. М., Дорошенко А. Н. Анализ состояния мирового рынка альтернативной энергетики //ЦИТИСЭ. – 2019. – №. 2. – С. 13-13.

3. Телегина Е. А., Халова Г. О. Мировая экономика и энергетика на переломе: поиски альтернативной модели развития //Мировая экономика и международные отношения. – 2020. – Т. 64. – №. 3. – С. 5-11.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ “ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ” В КОНТЕКСТЕ АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ И ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Исомиддинова Ёзоза Сирожиддиновна.
Студентка 2 курса группы “А”
направления русского
языка и литературы НГПИ
+9989883787728.
ezoza182@gmail.com

Научный руководитель: д.ф. по ф.н. Рузиева З.М.

Аннотация. В этой статье рассматриваются проблемы, существующие в экосистеме, даётся толкование слову «экология», проблемы между живыми и неживыми организмами, рассматриваются задачи глобальной экологии, проблемы высыхания Аральского моря и ее причины, человек как источник экосистемы.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ekotizimda mavjud bo‘lgan muammolar ko‘rib chiqiladi, “ekologiya” so‘zining talqini, tirik va jonsiz organizmlar o‘rtasidagi muammolar, global ekologiya muammolari, Orol dengizining qurishi muammosi va uning sabablari, inson ekotizim manbai sifatida.

Annotation. This article discusses the problems that exist in the ecosystem, gives an interpretation of the word “ecology”, problems between living and non-living organisms, discusses the problems of global ecology, the problem of drying up of the Aral Sea and its causes, man as the source of the ecosystem.

Ключевые слова: экология, живые организмы, проблемы экологии, биологическое толкование, прогнозирование биосферы, источник природы, окружающая среда.

Kalit so‘zlar: ekologiya, tirik organizmlar, ekologik muammolar, biologik talqin qilish, biosferani bashorat qilish, tabiat manbai, atrof-muhit.

Key words: ecology, alive organisms, ecological problems, biological interpretation, biosphere forecasting, source of nature, environment.

«Мы, без сомнения, — сторонники экологического баланса, чистого воздуха, чистой воды, процветающей природы. Этот вопрос более актуален и важен для нас, чем другие. Ведь мы нация, которая напрямую переживает крупнейшую экологическую катастрофу в мире — Аральскую трагедию».

Шавкат Мирзиёев.

Слово «**экология**» образовано от греческого «ойкос», что означает «дом», «жилище», поэтому в некоторых работах можно встретить термин-синоним «ойкология».

В буквальном смысле слова экология — это наука об организмах «у себя дома». В более строгом смысле экология — это наука об отношениях организмов или групп организмов к окружающей их среде или наука о взаимоотношениях между живыми организмами и средой их обитания. По нашему мнению, в это определение необходимо включить не только отношения или взаимоотношения, но и понятие совокупности организмов и среды (и формирование этой совокупности).

Экология — наука о самой реке с движущимися по ней плотами, т.е. учение о биотической навигации. Поэтому охрану окружающей среды можно рассматривать как предпринимаемые нами меры, чтобы реке не причинялся непоправимый вред.

Природа – это общий дом для растений, животных и людей. Наука экология не только помогает нам понять природу, но и учит, как её беречь.

Под термином «организмы» понимается совокупность объектов, обладающих признаками жизни. Так как проблема грани между живым и неживым, а также происхождения живого из неживого до сих пор не разрешена наукой, термин «организмы» (синоним: «живое вещество») имеет различное толкование — биологическое, экологическое, термодинамическое и т.п.

По М.И. Будыко (1977), первоочередная задача глобальной экологии — прогнозирование изменений биосферы в будущем, что должно служить основой для разработки мероприятий на ближайшие годы и перспективу по сохранению и улучшению среды обитания людей, а также предотвращению нежелательных изменений биосферы.

Высокие горы, бескрайние океаны, моря, зелёные леса, травы, разноцветные цветы, одним словом- вся живая флора и фауна - это всё и есть наша матушка- природа. И все мы, люди, тоже являемся частью всего этого живого.

В последнее время мы можем услышать много новостей о повышении температуры на планете Земли, о том, почему тают тысячелетние ледники и повышается уровень океана, в результате чего многим городам грозит опасность оказаться под водой и подобные сообщения из интернета и СМИ. На самом деле, какими бы страшными ни были эти сообщения, все они правдивы.

Какую роль играет вода в природе и в жизни человека? Как водные ресурсы связаны с мировым климатом? Давайте посмотрим на нашу планету как на живой организм. Водоёмы – это кровеносные сосуды, которые несут жизнь. Если водные запасы Земли уменьшаются, это приводит к глобальным экологическим проблемам.

Не будем заходить слишком далеко, самая большая экологическая катастрофа, случившаяся в нашей стране, - это высыхание Аральского моря.

Трагедия Аральского моря давно считается общемировой. Трудно представить, но море превратилось в пустыню! Расположенное на границе Казахстана и Узбекистана Аральское море до второй половины двадцатого века было четвёртым крупнейшим по площади озером в мире.

Мы можем показать, что причиной высыхания моря является нерациональное использование воды двух крупных рек Амударьи и Сырдарьи, снабжающих Аральское море водой с середины XX века.

За последние пятьдесят пять лет площадь моря сократилась в три раза, уровень воды снизился на двадцать девять метров, объем воды уменьшился в пятнадцать раз, а рыбы не стало. Возникла экологическая катастрофа, потому что вместе с рыбой исчезли животные, птицы и растения.

В результате этого в нашей стране возникает множество проблем. Среди них засоление земель, приведение их в негодность, частицы песка и соли, вызывающие респираторные заболевания, аллергии и даже опухолевые заболевания в организме человека.

Наша задача – вернуть воды Аральского моря и не допустить его исчезновения.

Заключение истории таково, что человек – хозяин природы, самое разумное существо и, безусловно, один из её источников. Наделённый разумом человек не должен забывать о том, что, обустроив свой быт, он не должен навредить природе. Недаром к природе добавлено слово «Мать», она добра и заботлива к нам, как и наша мать, так давайте же и мы будем к ней добры и заботливы.

Список литературы:

1. Основы экологии том I. Г.Ю. ВАЛУКОНИС, Ш.О. МУРАДОВ. Ташкент — «Мехнат» — 2001.
2. <https://www.gazeta.uz/ru/2023/07/14/country>.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ELEKTRON TA‘LIM RESURSI BILAN ISHLASHGA O‘RGATISH

**Jumaeva D. N – NDPI “Informatika” kafedrası o‘qituvchisi
Abdusalomova Muqaddas Uchqunovna NDPI talabasi
Dilichka 1977@mail.ru
abdusalimovamuqaddas@gamil.com**

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish, vaqtdan samarali foydalanish, o‘quvchi-talabalarni zamonaviy hayotga tayyorlash maqsadida bo‘lajak o‘qituvchilarning elektron ta‘lim resurslaridan foydalanish tushunchalari keltirilgan. Shuningdek, bo‘lajak informatika va axborot texnologiyalari fanlari o‘qituvchilarning elektron ta‘lim resurslaridan foydalanib dars jarayonlarini tashkil etishlari natijadorligi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, electron ta‘lim resursi, axborot ta‘lim resursi, raqamli ta‘lim resursi kompetensiya.

Zamonaviy jamiyat yangi avlod o‘qituvchisiga muhtoj. Yangi avlodni shakllantirishda asosiy rol o‘qituvchiga beriladi. O‘qituvchilar nafaqat talabalar shaxsini to‘laqonli shakllantirish uchun sharoit yaratishi, yosh avlodni zamonaviy hayot uchun tarbiyalashi, balki o‘zlari yuqori malakali mutaxassis sifatida pedagogik mahoratga ega bo‘lishlari kerak. Ular — umuminsoniy qadriyatlarini tashuvchilar, yosh avlodda axloq va insonparvarlikni shakllantirish omili hisoblanib, kelajak avlodni madaniyatli muhitda yashash va o‘qish qobiliyatini tarbiyalashlari kerak va bugungi kunda muhim bo‘lgan narsa axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan o‘z maqsadlarida foydalanish qobiliyatlarini ham namoyon etishlari kerak.

Tadqiqotlardan bilamizki, ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifati unda ishlaydigan o‘qituvchilar sifatidan yuqori bo‘lmaydi. Eng yaxshi o‘qituvchilar ishlaydigan maktablarda maktab yuqori natijalarga erishishi va kasbiy tayyorgarligi past bo‘lgan va yoki faol bo‘lmagan o‘qituvchilar ishlaydigan maktablarda maktab faoliyatining sifati qoniqarlimasligini inobatga olsak, zamonaviy maktab o‘qituvchisi rolini oshirish zarurligini tushunib etishimiz mumkin. Buning uchun ham davlat, ham jamoatchilik ko‘magiga muhtojligimiz bor.

O‘qituvchi har doim bir qadam oldinda yurishi, ta‘lim va tarbiya bilan shug‘ullanishi, yaqin va uzoq kelajakni ko‘ra olishi va aynan kelajak uchun ishlashi kerak.

Talabalarda asosiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun o‘qituvchilar o‘zlari ham bu kompetensiyalarni bilishlari va ega bo‘lishlari, ushbu kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari va shakllarini bilishlari kerak. Bu vazifalar o‘qituvchi tayyorgarligiga yangi talablarni qo‘yadi. Tabiiyki, universitet va institutlarda o‘qituvchilarni tayyorlashni sinchkovlik bilan ko‘rib chiqmasdan va takomillashtirmasdan zamonaviy jamiyatning sifat jihatidan yangi holatiga erishib bo‘lmaydi.

Yangi qabul qilingan xalqaro va milliy darajadagi hujjatlar muammolar yechimini topish va zamonga mos pedagoglarni tayyorlash vazifalarini o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan.

Zamonaviy fikrlash uslubiga ega bo‘lgan shaxs axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalangan holda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va undan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi va raqamli resurslardan foydalanib axborot almasha olishi kerak.

Yaqin yillargacha bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining elektron ta‘lim resurslarini yaratishga tayyorlash masalalari ko‘tarilmagan. Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining elektron ta‘lim resurslarini alohida tadqiqot yo‘nalishi sifatida yaratishga tayyorligini shakllantirish masalasi respublikamizda raqamli texnologiyalar sohasidagi strategik yo‘nalishlar va turli xil faoliyat turlarida kompyuterlardan foydalanish amaliyoti holatlari bilan belgilanadi.

Ma‘lumotlarning o‘sish tezligi ularni shaxs tomonidan o‘zlashtirishning cheklangan imkoniyatlari bilan ziddiyatga keladi. Bugungi kunda inson uchun muhim bo‘lgan bilimlar miqdori emas, balki maqsadga muvofiq faoliyat uchun mo‘ljallangan zarur bilimlardir. Bugungi kunda kerakli ma‘lumotlarni tahlil qilish va tanlash qobiliyati inson uchun muhimdir. Shu maqsadda ta‘lim tizimiga “individual ta‘lim traektoriyasi” tushunchasi kiritilgan, ya‘ni, talaba o‘z ta‘lim yo‘lini qurishi kerak. Talaba o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini anglash qobiliyatini

maksimallashtirishi lozim. Shuning uchun ta'lim tizimida talabalarning ma'lumotni izlash, qayta ishlash, idrok etish, tushunish va ulardan foydalanish qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish muhimdir. Bu jarayonda axborot texnologiyalarining o'rni beqiyosdir. Inson axborot texnologiyalariga ega bo'lishi kerak, bu o'zgaruvchan dunyoda moslashish mexanizmlaridan biridir. Bugungi kunda ta'lim jarayonini axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi, ular orasida elektron ta'lim resurslari so'nggi paytlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda bo'lajak o'qituvchilarni nafaqat elektron resurslardan foydalanishga tayyorlash, balki ta'lim jarayonida yaratish va qo'llash, umumta'lim maktablarida elektron ta'lim resurslarini joriy etish usullarini ishlab chiqish zarurati mavjud. Bu muammoni bartaraf etishning dolzarbligi bo'lajak informatika o'qituvchilarini elektron ta'lim resurslari yaratishga tayyorlash usullarini ishlab chiqishga turtki bo'ldi.

“Elektron ta'lim resursi” tushunchasining ma'nosini tushunishdan oldin “resurs” tushunchasining ma'nosini tahlil qilamiz. Resurs (fransuzcha “ressource” dan olingan) so'ziga yordamchi vosita, zaxira, manba, jarayonni amalga oshirish uchun imkoniyat, maqsadli foydalaniladigan hamma narsa sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun resursni vosita sifatida tushunish mumkin. Informatikada resurs boshqa kompyuterdan masofadan turib kirish mumkin bo'lgan ma'lumot sifatida ham tavsiflanadi. Ta'limda ta'lim resursi atamasi ishlatiladi (o'quv jarayonini amalga oshirish vositasi yoki manbai). Ta'lim resursining quyidagi turlari mavjud:

1. Axborot ta'lim resurslari — axborot tizimlarida alohida hujjatlar va hujjat massivlari bo'lib, ta'lim sohasida foydalanish uchun mo'ljallangan. Ularga o'quv-ma'lumotnoma materiallari bazalari, bilim bazalari; masofaviy ta'lim texnologiyalari bilan ta'minlashning texnik va dasturiy vositalari kiradi.

2. Elektron ta'lim resursi — elektron qurilmalar bilan ishlatiladigan o'quv materiallari.

3. Raqamli ta'lim resursi — raqamli ravishda taqdim etilgan fotosuratlar, videokliplar, statik va dinamik modellar, virtual reallik va interaktiv modellashtirish obyektlari, kartografik materiallar, ovozli yozuvlar, ramziy obyektlar va biznes grafikasi, o'quv jarayonini tashkil etish uchun zarur bo'lgan matnli hujjatlar va o'quv jarayonini tashkillashtirish uchun kerak bo'ladigan boshqa o'quv materiallari. Elektron ta'lim resurslarini o'quv jarayoniga joriy etish talabalar faolligining oshishi, motivasiyaning kuchayishi va mavzuga qiziqishning ortishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ta'lim jarayoni to'liq kompyuterlashtirilishi ham maqsadga muvofiq bo'ladi

Elektron ta'lim resurslari, birinchi navbatda, o'qituvchining sinfda vaqtini tejash, o'quvchilarning bilim olish motivasiyasini oshirish uchun kerak. Elektron ta'lim resursi audio va video materiallardan foydalanadi, shuningdek, asosan o'quv materiallarini virtual shaklda taqdim etishga imkon beradigan multimedia texnologiyalaridan foydalanadi.

Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari o'qituvchilarning bunday ta'lim resurslaridan foydalanib dars jarayonlarini tashkil etishi samarali natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-60-son Farmoni (28.01.2022 y).

2. R. Ishmuxamedov, A. Abduqodirov, A. Pardayev. —Ta'limda innovatsion texnologiyalar: ta'lim muassalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar.

3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti mavzusidagi pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 2007.

5.TEACHER-MUALLIM, ISSN:2181-0850, DOI:10.26739/2181-0850, <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2020-11-17>, Axborot resurslari va texnologiyalaridan foydalanish hamda ularning xavfsizligini ta'minlash tizimi, B.Isabekov, Y.Xandamov, 2020-y,

6. Журнал математики и информатики, О'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING JORIY ETILISHI, Isabekov, B. Xandamov, Y.Shodmonqulov, (2020), isabekovbahodir@gmail.com;

EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI YECHIMIGA OID TAKLIFLAR

Axmadjonova Yorqinoy Tojimurodovna
Kimyo kafedrası o'qituvchisi,
OOT yo'nalish talabasi
Mamatqulova Dilbar Sattorqul qizi
Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya. Maqolada ekologik muammolar va ularni yechimiga oid takliflar keltirilgan. O'zbekiston hududida kuzatilayotgan ekologik muammolar ko'rsatilib, ularni yechimiga oid takliflar berilgan.

Аннотация В статье рассмотрены экологические проблемы и представлены предложения по их решению. Показаны экологические проблемы, наблюдаемые на территории Узбекистана, и даны предложения по их решению.

Abstract. The article is about environmental problems and their solutions proposals are presented. Ecological problems observed in the territory of Uzbekistan are shown, and suggestions are made for their solution.

Kalit so'zlar: ekologiya, ekologik muammo, umumbashariy (global), mintaqaviy (regional), mahalliy (lokal)

Ключевые слова: экология, экологическая проблема, универсальная (глобальная), региональная (региональная), локальная (локальная).

Key words: ecology, environmental problem, universal (global), regional (regional), local (local)

Kirish. Aholi sonining yildan yilga oshib borishi sanoat va transportning rivojlanishi, fan texnikaning taraqqiy etishi, insonning biosferaga ko'rsatayotgan ta'sir doirasini kengaytirib bormoqda. Bu esa o'z navbatida u yoki bu ekologik muommolarning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Asosiy qism. Ekologik muammo deganda insonning tabiatga ko'rsatayotgan ta'siri bilan bog'liq holda tabiatning insonga aks ta'siri, ya'ni uning iqtisodiyotiga, hayotida xo'jalik ahamiyatiga molik bo'lgan jarayonlar, tabiiy hodisalar bilan bog'liq (stixiyali talofatlar, iqlimning o'zgarishi, hayvonlarning yalpi ko'chib ketishi va boshqalar) har qanday hodisa tushuniladi. Ekologik muammolar 3 guruhga bo'linadi[2]: Umumbashariy (global), mintaqaviy (regional), mahalliy (lokal).

Dunyo bo'yicha kuzatiladigan tabiiy, tabiiy antropogen yoki sof antropogen hodisalar umumbashariy muammolar deb qaraladi. Ana shunday umumbashariy muammolarga ba'zi bir misollar keltirish mumkin: Issiqxona samarasi, ozon qatlamining siyraklanishi, chuchuk suv muammosi, pestitsidlardan foydalanish, tirik tabiatdagi o'simlik va hayvon turlari sonining qisqarishi, tropik va subtropik o'rmonlar.

Mintaqaviy ekologik muammolar: Yer yuzasining muayyan mintaqasi o'ziga xos tabiiy-iqlim, ijtimoiy-ekologik, etnografik xususiyatlari uni tabiat bilan inson o'rtasidagi o'zaro aloqa munosabatlari xarakterini belgilab beradi. Mintaqaviy ekologik muommolarga baho berishning mezoni havo va suvning ifloslanishi, belgilangan miqdordan oshib ketishi, tuproq eroziyasi, yaylovlarning ishdan chiqishi, o'rmonlarda daraxtlarni kesilishi va boshqalar hisoblanadi.

Markaziy Osiyoda mintaqaviy ekologik muommolardan eng muhimi Orol va Orol bo'yi ekologik muammosidir.

Mahalliy ekologik muammolar. Bu respublikada keskin bo'lib turgan ekologik va tabiatni muhofaza qilishga oid muammolar:

1. Yirik-hududiy-sanoat majmualari joylashgan hududlarda (Angren-Olmaliq-Chirchiq, Farg'ona-Marg'ilon, Navoiy va hokazo) tabiatni muhofaza qilish muammolari;

2. Agrosanoat majmuidagi ekologik muammolar;

3.Tabiatdagi suvlarning sanoat chiqindilari, pestitsidlar va mineral o'g'itlar bilan ifloslanishi;

4.O'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va qayta tiklash muammolari, qo'riqxonalar va milliy bog'lar tarmog'ini kengaytirish va hokazolar kiradi.

Xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari, ayniqsa, sanoatda va transportdan "chiqindi" deb nom olgan qo'shimcha mahsulot ajralib chiqadi. Bu mahsulotlar Respublikamizning ba'zi bir hududlarida ko'p chiqarilmoqda va natijada tabiatni ifloslantirib, barcha tirik organizmlar, xususan inson salomatligi uchun zarar keltirmoqda. Ana shunday atmosfera havosini buzadigan chiqindilarga tutun va har xil zaharli gazlar kirib, ular ko'pincha Olmaliq, Angren, Farg'ona, Qarshi, Samarqand, Navoiy, Jizzax, Toshkent, Chirchiq, Bekobod va shu kabi sanoati rivojlangan, transport qatnovi katta bo'lgan shaharlar havosini ifloslantirmoqda. Birgina Samarqand shahrida atmosfera havosini ifloslantirishda kimyo zavodi, "Chinni ishlab chiqaruvchi", "Muzatkich", vino-spirt, konserva ishlab chiqaruvchi, paxta tozalash zavodlari, mebel fabrikasi va boshqalar ishtirok etmoqda.

Samarqand va Navoiy shaharlari aholisi uchun mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan muammolardan yana biri Zarafshon daryosining og'ir metallar bilan ifloslanishidir. A.Raxmatullaev va R.I.Mamajonovlarning (1998) ma'lumotlariga qaraganda [1] bu shaharlarga yaqin Zarafshon daryosining suvitarkibida mis va rux me'yorlaridan 1,5-20 marta, olti valentli xromning o'rtacha miqdori Navoiy shahri yaqinida 4 barobar ortiqligi, eng ko'p miqdori 17,4 marta ko'pligi aniqlangan.

Tojikistonning Tursunzoda shahrida joylashgan alyuminiy zavodining salbiy oqibatlarini Surxondaryo viloyatining Sariosiyo, Denov, Sho'rchi va Oltinsoy tumanlarida seziladi. Natijada anor va xurmoning hosildorligi va sifati pasayib ketdi, aholi salomatligi esa, yomonlashdi.

Atmosfera havosini muhofaza qilishning asosiy yo'nalishi shahar va aholi yashaydigan punktlarda atmosfera havosining sifatini yaxshilash, keyinchalik sanitargigienik qoidalarga rioya qilish, buning uchun Respublikamizning barcha hududlarida chiqindilarni kamaytirish, kam chiqindili texnologiyalarni yaratish, chang to'plovchi va tozalovchi yangi qurilmalarni yaratish va ularning ishlab chiqarish samaradorligini oshirish eskirgan qurilmalarni yaxshilash bilan almashtirish va boshqalar [3].

Markaziy Osiyo antropogen landshaftlarining eng muhim komponentlaridan biri bo'lgan ichki suvlari ham yildan yilga kuchli ifloslanib bormoqda. Bu hol, ayniqsa, agrolandshaftlarning tarkibiy qismi bo'lgan paxta va sholi ekin maydonlarida va hokazo geotizimlarning tevarak atroflarida yaqqol ko'zga tashlanmoqda.

Yerlarning sho'rini yuvishda foydalaniladigan suvlar zovur va kollektorlarda to'plangan 30 km³ miqdordagi kuchli minerallashtirilgan qaytar suvlar har yili daryolarga, kanallarga, vohalarning tevarak atrofidagi pastkam joylarga va cho'kmalarga tashlanmoqda. Natijada vohalar va agrolandshaftlar atrofida sho'r ko'llar va botqoqliklar intensiv ravishda rivojlanmoqda.

Ekologik vaziyatning bunday holatdagi buzilishi, ayniqsa, Xorazm vohasi uchun xosdir. Shu sababli obikor dehqonchilik rivojlangan hududlarda kuchli minerallashtirilgan kollektor-zovur suvlarini chuchuklashtirish muammosi gidromelioratorlar oldida turgan ulkan vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish borasidagi asosiy strategik maqsadlar quyidagilar hisoblanadi[4]:

❖ Aholining sihat-salomatligi uchun qulay sharoit yaratish, biosferaviy muvozanatni saqlash;

❖ O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish samaradorligi va barqarorligini ko'zlagan holda tabiiy resurslardan foydalanish qayta tiklanadigan tabiiy resurslar ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarining muvoznatini saqlash tiklanmaydigan resurslarni ishlab chiqarish, chiqindilardan oqilona foydalanish;

❖ Regional va lokal darajalarda tabiatni qayta tiklanish hususiyatini tiklash; Tabiatning daslabki turlari va ularning genofondini landshaftlarning xilma xiligini saqlash.

Takliflar. Avvalo, sohaga oid yangi qonun loyihalari yaratish, mavjudlarini takomillashtirish, nazorat-tahlil faoliyatini bugungi talab darajasida kuchaytirish, uzluksiz ekologik ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqish, ekologik nazoratning jamoatchi inspektorlari tizimini rivojlantirish, aholi ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan tizimli ishlarni amalga oshirish, atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatuvchi obyektlarni va suv tozalash inshootlarini inventarizatsiyadan o'tkazish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi qabul qilinib, hayotga izchil tatbiq etilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, ona tabiatga odilona munosabatda bo'lish, flora va fauna olamini asrab-avaylash, kelajak avlodga, tabiat boyliklarini bus-butun yetkazish hamda ekologik muammolarni bartaraf etishga hissa qo'shish har birimizning oldimizda turgan muhim vazifa hisoblanadi. Zero, tabiatni muhofaza qilish bu nafaqat Vatan oldidagi fuqorolik burchimizdir, balki insoniyatning kelajak avlod uchun qoldirishi mumkin bo'lgan yagona va bebaho xazinasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Otaboyev Sh.T.Inson va biosfera. — T.: O'qituvchi, 1995, 135 b
2. To'xtayev A.S.Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. — Toshkent: "O'qituvchi", 1994, 27-28 b
3. Alimov T. L., Rafikov A.A. Ekologiya xatolik saboqlari —T.: 1991, 61 b
4. Ergashev A. Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muxofaza qilish. — Toshkent: "Yangi asr avlodi" 2005, 58 b.

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

XALMAMATOVA LOLA AMANKULOVA
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti, Toshkent
XAMIDULLAYEVA ELEONORA SHAVKAT QIZI
Professional ta'lim, 2-bosqich talabasi, TAQU, Toshkent

Annotatsiya. Ushbu maqolada, bugungi kunda eng dolzarb masalaga aylanayotgan ekologiya muammosi va iqlim o'zgarishlari sharoitida "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning mazmun-mohiyati, asosiy muammolari va vazifalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ekologiya, iqlim, yashil iqtisodiyot, tabiiy resurs, energiya samaradorlik, taraqqiyot, strategiya.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ» В УСЛОВИЯХ АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОБЛЕМ ЭКОЛОГИИ И ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Аннотация. Данная статья посвящена содержанию, основным проблемам и функциям перехода к «Зеленой экономике» в условиях экологических проблем и изменения климата, что становится наиболее актуальным вопросом на сегодняшний день.

Ключевые слова: Экология, климат, зеленая экономика, природные ресурсы, энергоэффективность, развитие, стратегия.

ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF A GREEN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF UPDATED ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND CLIMATE CHANGE

Abstract. *This article focuses on the content, main problems and functions of transitioning to a "Green Economy" in conditions of ecological problems and climate change, which is becoming the most pressing issue today.*

Keywords: *Ecology, climate, green economy, natural resources, energy efficiency, development, strategy.*

Kirish. Yashil iqtisodiyotning yagona ta'rifi mavjud bo'lmasa-da, u odamlarning farovonligi va ijtimoiy tengligini yaxshilaydigan, ekologik xatarlarni va atrof-muhit resurslarining yetishmasligini sezilarli darajada kamaytiradigan va atrof muhitni yomonlashtirmasdan barqaror rivojlanishga qaratilgan iqtisodiyot degan ma'noni anglatadi.

“Ekologiya” terminini 1866-yil nemis olimi ekologiya E. Gekkel organizmlarning atrof muhit bilan munosabatlarini belgilash uchun taklif etgan. Ekologiya (qadimgi yunoncha: οἶκος – “uy”, “turar joy”) — organizmdan har xil darajada yuqori turadigan sistemalar; populyatsiyalar, biotsenozlar, biogeotsenozlar (ekosistemalar) va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni o'rganadigan biologiya fanlari majmui. Ekologiyani organizmlar va ular bilan atrof muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadigan fan sifatida ham talqin qilinadi. Ekologiya o'rganadigan ob'yektlariga ko'ra, umumiy va xususiy ekologiyaga ajratiladi.

Ekologik inqirozning kuchayishi va yaqinlashib kelayotgan iqlim o'zgarishi tahdidi “yashil iqtisodiyot” kontsepsiyasini global nutqning birinchi qatoriga olib chiqdi. Barqarorlik va ekologik mas'uliyatga yo'naltirilgan ushbu iqtisodiy model iqlim o'zgarishini yumshatish va ekologik muvozanatni mustahkamlashga qaratilgan muhim yo'lni taqdim etadi. Biroq, yashil iqtisodiyotni rivojlantirish ko'plab murakkab muammolarga duch keladi.

Ekologiya atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslarni saqlash va inson faoliyatining tabiiy muhitga ta'sirini minimalizatsiya qilish bilan bog'liqdir. Bu, tabiiy ekosistemalarni himoya qilish, suv, havoda va yer osti boyliklarini nazorat qilish, biologik tarkibni saqlash, atrof-muhit monitoringi va ekologik sertifikatsiya kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Iqlim o'zgarishlari esa Yer yuzidagi iqlimning o'zgarishi bilan bog'liqdir. Bu, okean va sirt harorati, quruqlik, tuproq unumdorligi, buzul va qorliq massalari, o'zgaruvchanlik va boshqa faktorlar orqali yuzaga keladi. Iqlim o'zgarishlari tabiiy ekosistemalarga, inson faoliyatiga va ob-havo sharoitiga ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi bu sohada faoliyat ko'rsatadi. Ular atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik monitoring, iqlim o'zgarishini nazorat qilish va ekologik sertifikatsiya sohalarida ishlar olib boradilar

Dunyodagi iqtisodiy rivojlanish, ekologik xavf-xatarlar va iqlim o'zgarishlari o'rtasidagi munosabatlar juda muhimdir. Yashil iqtisodiyot, bu muammolarga javob topishda bir necha mo'ljallarni o'z ichiga oladi. Bu masala har qanday iqtisodiyot tizimini chuqurlashtiradi, boshqa so'z bilan, ekologik ta'sirga ega bo'lgan iste'mol qilishni ta'minlaydi.

Birinchi navbatda, yashil iqtisodiyot, energiya resurslarini eng yaxshi shaklda foydalanish va energiya samaradorligini oshirish orqali o'tiladi. Yashil energiya iste'mol qilish, fosil yonilg'i samaradorligi va atmosfera o'zgarishiga olib kelgan zararlarni kamaytirishni kamaytiradi. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot, ekologik materiallarni ishlatish va moddiy bosqichdagi israfni kamaytirish orqali atrof-muhitni saqlashga muvofiq yondashadi.

Ikkinchisi, yashil iqtisodiyot, yirik sanoat korxonalaridan transport vositalariga qadar, har xil sohalar ustida ekologik ta'sirni kamaytirishning ko'nikmalarni taqdim etadi. Bu, yangi texnologiyalarning rivojlanishi, atmosfera uchun zararli gazlarni kamaytirish, va o'zaro birga ishlashning kuchaytirilishi orqali amalga oshiriladi.

Qishloq xo'jaligi ham yashil iqtisodiyotning muhim qismini tashkil etadi. Ekologik tarim texnologiyalari va suv ta'minoti, atrof-muhitni saqlash va iqtisodiyotni yanada ilg'orlash uchun muhimdir. Birinchi ko'rishda, yashil iqtisodiyotning amaliyati ehtiyotkorlik va siyosat muhim ahamiyatga ega. Qonuniy va dastlabki siyosatlar, yashil iqtisodiyotning rivojlantirilishida muhim rollarni o'ynaydi.

Jamiyatlarning ko'ngillariga joylashgan holda, yashil iqtisodiyot yangi iqtisodiy faoliyat shakllarini o'z ichiga oladi, bu esa atrof-muhitga, iqtisodiyotga va jamoatga foyda keltiradi. Yashil iqtisodiyotning rivojlantirilishida, ekologiya va iqtisod o'rtasidagi mustahkamlar, ko'rsatkichlar va qo'llanmalar bilan mustahkam ravishda bo'lishi kerak. Bu, dunyoning sog'lig'ini va mustaqilligini saqlashda katta rol o'ynaydi.

Tashkil etilgan sanoatlardan o'tish. Qazib olinadigan yoqilg'i kabi o'rnatilgan, ko'pincha ifloslantiruvchi tarmoqlardan qayta tiklanadigan energiya manbalariga va barqaror amaliyotga o'tish katta investitsiyalar va infratuzilmani o'zgartirishni talab qiladi. Ushbu o'tish mavjud tizimda manfaatdor tomonlarning qarshiligiga duch kelishi mumkin. Tashkil etilgan sanoatdan o'tish yashil iqtisodga o'tish rivojlangan sanoat tarmoqlarini, xususan, qazib olinadigan yoqilg'i va resurslarni ko'p talab qiladigan amaliyotlarga juda bog'liq bo'lgan tarmoqlarni sezilarli darajada o'zgartirishni talab qiladi. Ushbu o'tish davri ko'p qirrali iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy oqibatlariga olib keladigan murakkab muammolarni keltirib chiqaradi.

Keling, ushbu masalani batafsil ko'rib chiqaylik. Iqtisodiy qaramlik: Ko'pgina iqtisodlar, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, yalpi ichki mahsulot va bandlikka sezilarli hissa qo'shadigan ko'mir qazib olish, neft qazib olish va ishlab chiqarish kabi tarmoqlarga juda bog'liq. Ushbu tarmoqlardan uzoqlashish qisqa muddatda ish o'rinlarining yo'qolishiga va iqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin, bu esa o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatishi mumkin.

Infratuzilma va investitsiyalar: Elektr stantsiyalari, transport tizimlari va sanoat ob'ektlari kabi mavjud infratuzilma ko'pincha qazib olinadigan yoqilg'i va an'anaviy ishlab chiqarish jarayonlari uchun mo'ljallangan. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga va barqaror amaliyotga o'tish yangi infratuzilma va mavjud tizimlarni qayta jihozlash uchun katta mablag' sarflashni talab qiladi, bu esa qimmat va ko'p vaqt talab qilishi mumkin.

Siyosiy va ijtimoiy qarshilik: Mavjud tizimda manfaatdor tomonlar, masalan, qazib olinadigan yoqilg'i kompaniyalari va sanoat lobbi guruhlari yashil iqtisodiyotni targ'ib qiluvchi siyosatlariga qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bu, ayniqsa, an'anaviy sanoatlar chuqur ildiz otgan jamoalarda siyosiy muxolifat va ijtimoiy tartibsizliklarga olib kelishi mumkin.

Texnologik cheklovlar: Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari sezilarli darajada rivojlangan bo'lsa-da, ayrim tarmoqlar yashil amaliyotga to'liq o'tish uchun texnologik to'siqlarga duch kelmoqda. Misol uchun, po'lat va tsement ishlab chiqarish kabi og'ir sanoat hali ham yuqori haroratli jarayonlar uchun qazilma yoqilg'iga tayanadi va barqaror alternativlarni topish qiyin bo'lib qolmoqda.

Adolatli o'tish asosi: "adolatli o'tish"ni amalga oshirish yashil iqtisodiyotga o'tish hamma uchun adolatli va adolatli bo'lishini ta'minlaydi. Bu ta'sir ko'rsatadigan sohalarida ishchilarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi, shu jumladan qayta tayyorlash dasturlari, ishsizlik nafaqalari va rivojlanayotgan yashil iqtisodiyotdagi imkoniyatlar.

Iqtisodiyotlarni diversifikatsiya qilish: Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishni rag'batlantirish ifloslantiruvchi tarmoqlarga qaramlikni kamaytirishga yordam beradi. Bunga qayta tiklanadigan energiya, barqaror turizm va ekologik toza qishloq xo'jaligi kabi yangi tarmoqlarga sarmoya kiritish, yangi ish o'rinlari va iqtisodiy imkoniyatlar yaratish kiradi.

Davlat-xususiy sheriklik: Hukumatlar va xususiy kompaniyalar o'rtasidagi hamkorlik yashil o'tishni moliyalashtirish uchun juda muhimdir. Bu toza energiya infratuzilmasiga davlat investitsiyalarini, yashil biznes uchun soliq imtiyozlarini va qo'shma tadqiqot va ishlanma tashabbuslarini o'z ichiga olishi mumkin.

Bosqichli yondashuv: O'rnatilgan tarmoqlardan bosqichma-bosqich va bosqichma-bosqich o'tish iqtisodiy va ijtimoiy buzilishlarni yumshatishga yordam beradi. Bu ishchi kuchini rivojlantirish, infratuzilmani yangilash va texnologik yutuqlarga erishish uchun vaqt beradi.

Uglerod narxini belgilash mexanizmlari: Uglerod solig'i yoki chegara va savdo tizimlari kabi uglerod narxini belgilash mexanizmlarini joriy etish kompaniyalarni chiqindilarni kamaytirishga va toza texnologiyalarga sarmoya kiritishga rag'batlantirishi mumkin.

Muvaffaqiyatli o'tishlarga misollar:

Germaniya: Germaniya hukumatining Energiewende siyosati qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarishning sezilarli o'sishiga va qazib olinadigan yoqilg'iga bog'liqlikning kamayishiga olib keldi.

Kosta-Rika: Bu Markaziy Amerika davlati asosan qayta tiklanadigan energiyaga asoslangan iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tdi, elektr energiyasining 98% dan ortig'i toza manbalardan olinadi.

Texnologik rivojlanish va innovatsiyalar. Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari sezilarli darajada rivojlangan bo'lsa-da, samaradorlik, arzonlik va foydalanish imkoniyatini yaxshilash uchun qo'shimcha innovatsiyalar zarur. Bunga energiya tejash, aqlli tarmoqlar va uglerodni ushlab texnologiyalari sohasidagi yutuqlar kiradi.

Texnologik taraqqiyot va uzluksiz innovatsiyalar yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishning asosi hisoblanadi. Ular mavjud texnologiyalarning cheklovlarini engib o'tish va barqaror kelajak sari olg'a siljish uchun zarur bo'lgan vositalar va echimlarni taqdim etadi. Keling, texnologik rivojlanish hal qiluvchi rol o'ynaydigan ba'zi asosiy sohalarni ko'rib chiqaylik:

Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari:

Quyosh energiyasi sohasidagi yutuqlar: Fotovoltaik materiallar, quyosh batareyalari dizayni va energiya saqlash echimlari bo'yicha davomli tadqiqotlar quyosh energiyasining samaradorligi va arzonligini oshirish uchun juda muhimdir.

Shamol energetikasi innovatsiyasi: Kattaroq va samaraliroq shamol turbinalarini ishlab chiqish, dengizdagi shamol fermalarini o'rganish va tarmoq integratsiyasini yaxshilash shamol energiyasi salohiyatini maksimal darajada oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Boshqa qayta tiklanadigan manbalar: Geotermal, suv oqimi va to'liq energiyasi kabi boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalarining salohiyatini o'rganish va ulardan foydalanish qayta tiklanadigan energiya aralashmasini diversifikatsiya qilish uchun juda muhimdir.

Energiyani saqlash yechimlari:

Batareya texnologiyalari: Lityum-ion va oqim batareyalari kabi akkumulyator texnologiyasidagi yutuqlar qayta tiklanadigan energiyani saqlash va ishonchli elektr ta'minotini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Tarmoqli miqyosda saqlash: Nasosli gidroenergetika va siqilgan havo energiyasini saqlash kabi samarali va tejamkor tarmoq miqyosidagi saqlash echimlarini ishlab chiqish qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarishdagi tebranishlarni boshqarish va tarmoq barqarorligini saqlash uchun juda muhimdir.

Energiya samaradorligi va aqlli tarmoqlar:

Smart Grid Technologies: ilg'or sensorlar, aloqa tarmoqlari va ma'lumotlar tahlili bilan aqlli tarmoqlarni amalga oshirish energiya taqsimotini optimallashtirish, energiya yo'qotishlarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini yanada samarali integratsiyalash imkonini beradi.

Energiya tejamkor binolar va jihozlar: energiya tejaydigan qurilish materiallari, jihozlar va yoritish tizimlarini ishlab chiqish turar-joy va tijorat sektorlarida energiya sarfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Uglerodni ushlab va undan foydalanish:

Uglerodni ushlab turish texnologiyalari: Uglerodni ushlab va saqlash (CCS) texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish sanoat jarayonlari va qazib olinadigan yoqilg'i elektr stantsiyalari chiqindilarini kamaytirish uchun juda muhimdir.

Ugleroddan foydalanish: Olingan karbonat angidriddan foydalanishning innovatsion usullarini o'rganish, masalan, uni yoqilg'iga yoki boshqa qimmatbaho mahsulotlarga aylantirish, aylanma iqtisodiyotga hissa qo'shishi mumkin.

Barqaror transport:

Elektr transport vositalari (EVs): EV texnologiyasida davom etayotgan yutuqlar, jumladan, batareya diapazoni, zaryadlash infratuzilmasi va arzonligi barqaror transport tizimiga o'tish uchun zarurdir.

Muqobil yoqilg'ilar: vodorod va bioyoqilg'i kabi muqobil yoqilg'ilarni tadqiq qilish va ishlab chiqish elektrlashtirish qiyin bo'lgan transport tarmoqlari uchun barqaror imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin.

Doiraviy iqtisodiyot texnologiyalari:

Chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash: Chiqindilarni boshqarish va qayta ishlashning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish poligon chiqindilarini kamaytirishga, qimmatli resurslarni tiklashga va aylanma iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi.

Barqaror materiallar: bioplastika va qayta ishlangan kompozitlar kabi barqaror materiallarni tadqiq qilish va ishlab chiqish atrof-muhitga kamroq ta'sir ko'rsatadigan an'anaviy materiallarni almashtirishi mumkin.

Raqamlashtirishning roli:

Katta ma'lumotlar va sun'iy intellekt (AI): Katta ma'lumotlar tahlili va AIdan foydalanish energiya tizimlarini optimallashtirish, qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va talabni boshqarishni osonlashtirishi mumkin.

Narsalar interneti (IoT): IoT qurilmalari va sensorlari energiya sarfini kuzatishi, atrof-muhit sharoitlarini kuzatishi va barqarorlikni oshirish uchun aqlli tarmoqlar va aqlli binolarni ishga tushirishi mumkin.

Yashil o'tishni moliyalashtirish. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun etarli moliyaviy resurslarni safarbar qilish asosiy to'siqdir. Bu xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish, yashil obligatsiyalarni o'rnatish va barqaror loyihalarga davlat mablag'larini ajratishni o'z ichiga oladi.

Yashil iqtisodiyotga o'tishni moliyalashtirish davlat va xususiy sektordan katta moliyaviy resurslarni safarbar qilishni talab qiluvchi muhim vazifadir. Barqarorlik maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan investitsiyalar ko'lami innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini va investitsiya ustuvorliklarini o'zgartirishni talab qiladi. Keling, ushbu ko'p qirrali masalani chuqurroq ko'rib chiqaylik:

Yashil o'tishni moliyalashtirishdagi muammolar:

Investitsiyalar miqyosi: Yashil iqtisodiyotga o'tish qayta tiklanadigan energiya infratuzilmasi, energiya samaradorligini oshirish, barqaror transport tizimlari va boshqa yashil texnologiyalarga katta sarmoya kiritishni talab qiladi. Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, global iqlim va barqarorlik maqsadlariga erishish uchun har yili trillionlab dollar kerak bo'ladi.

Xavfni idrok etish: Investorlar ko'pincha yashil loyihalarni, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda an'anaviy investitsiyalarga nisbatan yuqori xavfga ega deb bilishadi. Bu tushuncha xususiy sektor investitsiyalariga to'sqinlik qilishi va yashil tashabbuslar uchun kapitalga kirishni cheklashi mumkin.

Qisqa muddatli va uzoq muddatli daromadlar: Yashil investitsiyalar an'anaviy loyihalarga nisbatan uzoqroq o'zini qoplash muddatlariga ega bo'lishi mumkin, bu esa tez daromad izlayotgan investorlarni to'xtatishi mumkin. Bu investitsiya ongini uzoq muddatli barqarorlik va qiymat yaratishga o'zgartirishni talab qiladi.

Siyosat va tartibga soluvchi noaniqlik: Noaniq yoki nomuvofiq siyosat muhiti yashil investitsiyalar uchun xavf tug'dirishi mumkin. Yashil investitsiyalarni rag'batlantiradigan va uzoq muddatli ishonchni ta'minlaydigan aniq va barqaror normativ-huquqiy bazalar kapitalni jalb qilish uchun juda muhimdir.

Yashil moliyalashtirishni safarbar qilish strategiyalari:

Davlat sektoriga investitsiyalar: Hukumatlar xususiy sektor ishtirokini jalb qilish uchun boshlang'ich investitsiyalarni ta'minlash va yashil loyihalarni xavf-xatarni kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu qayta tiklanadigan energiya infratuzilmasiga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, yashil obligatsiyalar chiqarish va barqaror texnologiyalar uchun subsidiyalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Yashil obligatsiyalar va iqlimiy moliyalashtirish vositalari: Yashil obligatsiyalar, ayniqsa, ekologik loyihalar uchun mo'ljallangan, yashil moliyalashtirishning muhim manbai sifatida paydo

bo'ldi. Iqlimni moliyalashtirishning boshqa innovatsion vositalari, masalan, uglerodni to'lash va yashil kreditlar, xususiy kapitalni yanada safarbar qilishi mumkin.

Ko'p tomonlama taraqqiyot banklari va xalqaro fondlar: Jahon banki va mintaqaviy taraqqiyot banklari kabi xalqaro moliya institutlari rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil loyihalarni imtiyozli moliyalashtirish va texnik yordam ko'rsatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Aralashtirilgan moliya: Aralashtirilgan moliya modellari orqali davlat va xususiy sektor moliyalashtirishni birlashtirish cheklangan davlat resurslaridan foydalanishi va xatarlarni yumshatish orqali xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilishi mumkin.

Uglerod narxini belgilash va bozor mexanizmlari: Uglerod solig'i yoki chegara va savdo tizimlari kabi uglerod narxini belgilash mexanizmlarini amalga oshirish yashil investitsiyalarga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan daromad keltirishi va kompaniyalarni emissiyalarni kamaytirishga rag'batlantirishi mumkin.

Yashil moliyalashtirish tashabbuslariga misollar:

Yashil iqlim jamg'armasi: Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishi bo'yicha doiraviy konventsiyasi (UNFCCC) tomonidan tashkil etilgan Yashil iqlim jamg'armasi rivojlanayotgan mamlakatlarni iqlim o'zgarishini yumshatish va moslashishda qo'llab-quvvatlaydi.

Yevropa investitsiya banki (EIB): EIB butun Yevropada qayta tiklanadigan energiya loyihalari va barqaror infratuzilmaning asosiy investori.

Xitoyning yashil moliyalashtirish tashabbuslari: Xitoy barqaror investitsiyalarni rivojlantirish uchun turli xil yashil moliya siyosatlarini amalga oshirdi va yashil banklarni tashkil etdi.

Moliyaviy institutlarning roli:

Tijorat banklari va institutsional investorlar: Tijorat banklari va institutsional investorlarni barqarorlik masalalarini kreditlash va investitsiya qarorlariga kiritishga undash yashil loyihalarga sarmoya oqimini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Rivojlanish moliya institutlari: Rivojlanish moliya institutlari yashil loyihalarga xususiy sektor investitsiyalarini qo'llab-quvvatlash uchun xavflarni kamaytirish vositalari va texnik yordam ko'rsatishi mumkin.

Xulosa. Hozirgi kunda eng dolzarblashib borayotgan muammolardan biri bu ekologiyadir. Shu sababli ham yashil o'sish masalalari ko'rib chiqilmoqda. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish muammolardan holi emas. Biroq, iqlim o'zgarishi va ekologik tanazzulga qarshi kurashning dolzarbligi ushbu to'siqlarni yengib o'tish uchun birgalikda global sa'y-harakatlarni talab qiladi. Innovatsiyalarni qabul qilish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va samarali siyosatni amalga oshirish orqali biz barqaror kelajakka va sayyoramiz va uning aholisiga foyda keltiradigan gullab-yashnayotgan yashil iqtisodiyotga yo'l ochishimiz mumkin.

Tashkil etilgan tarmoqlardan o'tish yashil iqtisodiyot sari murakkab, ammo zarur qadamdir. Muammolarni hal qilish va samarali strategiyalarni amalga oshirish orqali biz atrof-muhitga ham, jamiyatga ham foyda keltiradigan silliqlik va adolatli o'tishni ta'minlay olamiz. Buning uchun kuchli siyosiy iroda, xalqaro hamkorlik, innovatsiyalar va barqaror rivojlanishga sodiqlik talab etiladi. Texnologik rivojlanish va innovatsiyalar yashil iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Barqaror texnologiyalarni tadqiq qilish, ishlab chiqish va joriy etishga sarmoya kiritish orqali biz kam uglerodli kelajakka o'tishdagi qiyinchiliklarni yengib o'tishimiz va yanada barqaror va bardoshli dunyoni qurishimiz mumkin.

Yashil o'tishni moliyalashtirish davlat va xususiy sektor resurslaridan foydalanadigan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini joriy qilish, qo'llab-quvvatlovchi siyosat muhitini yaratish va investitsiya ustuvorliklarini barqarorlikka o'zgartirish orqali biz yashil iqtisodiyotni qurish va barcha uchun barqaror kelajakni ta'minlash uchun zarur kapitalni ochishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Odum Yu., Osnovi ekologii, per. s ang. Moskva, 1975.
2. Toshkent sh., 2019-yil 4-oktabr, PQ-4477-son

3. Iqlim o'zgarishi bo'yicha hukumatlararo panel (IPCC) hisobotlari: IPCC beshinchi baholash hisoboti va undan keyingi maxsus hisobotlar iqlim o'zgarishi bo'yicha keng qamrovli ilmiy baholashlarni taqdim etadi.

4. Jahon bankining iqlim o'zgarishi va yashil o'sish bo'yicha hisobotlari: Jahon banki iqlim o'zgarishining ta'siri, oqibatlarini yumshatish strategiyalari va yashil o'sish imkoniyatlari haqida ko'plab hisobotlarni nashr etadi.

5. Xalqaro energiya agentligi (IEA) qayta tiklanadigan energiya bo'yicha hisobotlari: IEA qayta tiklanadigan energiya tendentsiyalari, texnologiyalari va siyosatlari bo'yicha ma'lumotlar va tahlillarni taqdim etadi.

6. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha Dasturi (UNEP) hisobotlari: UNEP nashrlari barqaror rivojlanish, resurslar samaradorligi va iqlim o'zgarishi kabi atrof-muhit muammolarining keng doirasini qamrab oladi.

YASHIL KIMYONI O'QITISHGA YANGICHA YONDASHUV

Axmadjonova Yorqinoy Tojimurodovna
"Kimyo" kafedrası o'qituvchisi
Jizzax politexnika instituti

yorqinoy.axmadjonova@bk.ru, 998 93 300-08-90

Annotatsiya. Maqolada atrof muhit kimyosi va yashil kimyo o'rtasidagi farq ko'rasatib berilgan hamda yashil kimyoni o'qitishga bo'lgan yangicha yondashuvlar keltirib o'tilgan.

Аннотация. В статье показана разница между химией окружающей среды и зеленой химией, а также приведены новые подходы к преподаванию зеленой химии.

Abstract. The article shows the difference between environmental chemistry and green chemistry, and new approaches to teaching green chemistry are given.

Kalit so'zlar: atrof muhit kimyosi (ekologik kimyo), yashil kimyo, "yashil" kimyogar, sintetik kimyo, xemofobiya, ta'lim

Key words: environmental chemistry (ecological chemistry), green chemistry, "green" chemist, synthetic chemistry, chemophobia, education

Ключевые слова: химия окружающей среды (экологическая химия), зеленая химия, «зеленый» химик, синтетическая химия, хемофобия, образование.

Kimyo fani ko'p yillar davomida ishlab chiqarishni eski texnologiyalar asosida amalga oshirib atrof muxitga juda ko'p zarar yetkazadi. Natijada "kimyoviy ekologiya", "atrof muhit kimyosi" yo'nalishlari paydo bo'lib ularning asosiy maqsadi atrof-muhitga ajralib chiqayotgan zararli komponentlarni aniqlash va o'z vaqtida yo'qotishga qaratilgan. Yuzaga kelgan vaziyat masalani bunday hal qilish noto'g'riligini ko'rsatdi va juda kata iqtisodiy zarar ko'rilayotgani ma'lum bo'lib qoldi. Buning asosida kimyo fani yotishini hisobga olib bu fanga nisbatan "xemofobiya" kayfiyatlari paydo bo'ldi. Ana shu holatlar bu fandagi metodologik qarashlar va yo'nalishlarni qayta ko'rib chiqishga olib keldi

Avvalo "atrof muhit kimyosi" va "yashil kimyo" fani o'rtasidagi farqni aniqlab olaylik. Aslida ushbu ikkala yo'nalish ham dunyoni yaxshiroq joyga aylantiradigan yo'llarni topishga qaratilgan. Ular bir-biri bilan o'zaro bog'langan.

Atrof-muhit kimyosi yoki ekologik kimyo - tabiiy muhitda yoki ekosferada sodir bo'ladigan kimyoviy va biokimyoviy o'zgarishlarni o'rganadigan kimyo bo'limi. Atrof muhit kimyosini havo, tuproq va suv muhitidagi kimyoviy birikmalarning manbalari, reaksiyalari, tashilishi, ta'siri va yo'llarini o'rganish sifatida belgilash mumkin. Atrof-muhit kimyosi, birinchi navbatda, ifloslanmagan muhit qanday ishlashini, tabiatda qanday kimyoviy moddalar qanday konsentratsiyalarda va qanday ta'sirlar bilan mavjudligini tushunishni o'z ichiga oladi. Busiz kimyoviy moddalarning tarqalishi natijasida insonning atrof-muhitga ta'sirini aniq o'rganish mumkin emas. Atrof-muhit fani manbalarni aniqlaydi, mexanizmlarini yoritadi va ekologik

muammolarni baholaydi. Atmosfera, suv va tuproq kimyosini o'z ichiga olgan fanlararo fan bo'lib, u asosan analitik kimyoga tayanadi va atrof-muhit va fanning boshqa sohalari bilan bog'liq[1].

Atrof-muhit kimyosi ifloslantiruvchi moddalardan xalos bo'lish uchun kimyoviy yechimlarni taqdim etadi. Bunday holda, kimyoviy eritmalarning quyidagi mumkin bo'lgan usullari mavjud:

1. Atrof-muhitga chiqadigan ifloslantiruvchi moddalarni yo'q qilish;

2. Mahalliy bo'lsa, ularning tarqalishini cheklash;

3. Ularni ishlab chiqarishni to'xtatish - kimyoviy mahsulotlarni olishning mavjud usullarini yangilari bilan almashtirish;

Birinchi ikkita yo'nalish ekologik kimyoni tadqiq qilish sohasiga kiradi, oxirgi yo'nalish esa yashil kimyo tegishli bo'lgan soha.

Yashil kimyo xavfsiz muqobil texnologiyalarni yaratish orqali ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini qidirmoqda[2].

Yashil kimyo va atrof-muhit kimyosi turli fanlardir. Yashil kimyoning maqsadi kimyoviy mahsulotlar yoki jarayonlarni yaratish jarayonida ifloslanishning oldini olishdir, ya'ni boshlanishidan oldin ifloslanishning oldini olish.

Shu o'rinda quyidagicha savol paydo bo'ldi. Yashil kimyoning yondashuvi juda yaxshi bo'lsa, nega u alohida fan sohasi emas[3]?

Sintetik kimyo va atrof-muhit kimyosi ko'p yillar davomida bir-biridan ajralgan holda, amalda bir-biriga yopishmasdan mavjud edi. Aslini olganda, yashil kimyo fanning ushbu ikki sohasi kesishgan joyda paydo bo'lgan. Yashil kimyo o'z-o'zidan yangi texnologiya yarata olmaydi, u faqat zamonaviy fanning harakatiga yo'l ko'rsatadi. Bu fanning ko'plab sohalari uchun rivojlanishning yangi yo'nalishlarini ochadi: zaharli birikmalardan foydalanmasdan jarayonlarni yaratish, qo'shimcha mahsulotlar yo'q, ifloslanishning oldini olish va boshqalar.

Yashil kimyo kimyoning yangi sohasiga qaraganda ko'proq kimyogarlar uchun yangi fikrlash usulidir[4].

Yana bir haqli savol. Yashil kimyo jarayonlari an'anaviy jarayonlarga qaraganda qimmatroqmi yoki kam xarajatmi?

Albatta, yashil kimyo jarayonlari arzonroq. Kimyoviy jarayon uchun eng oddiy xarajatlar tahlili reaktivlar, asbob-uskunalar va mehnat xarajatlarini o'z ichiga oladi. Ammo, aslida, chiqindilar va qo'shimcha mahsulotlarni yo'q qilish, reagentlar va maqsadli mahsulotni qayta ishlash va tozalash va boshqa, ba'zan yashirin xarajatlar uchun xarajatlar mavjud. Hatto juda zaharli bo'lmagan birikmalardan foydalanish jarayonning narxini sezilarli darajada oshiradi, ularni sotib olish bosqichidan, transport xarajatlari, saqlash va maxsus jihozlar bilan ta'minlash, qo'shimcha ehtiyot choralari ko'rish xarajatlari va boshqalar. Kimyoviy texnologiyalarni zaharli bo'lmagan reagentlarga o'tishi, shubhasiz, ekologik va iqtisodiy nuqtai nazardan foydalidir.

Masalan, Men kimyogarman. Yashil kimyo yo'lidan ketayotganimni qanday bilsam bo'ladi?

Yashil kimyoning asosiy g'oyasi zaharli kimyoviy chiqindilar hosil bo'lishini kamaytirish yoki butunlay yo'q qilishdir. Yangi takomillashtirilgan jarayonlar tabiatga va odamlarga kamroq zarar keltiradigan ko'plab misollar mavjud, chunki ular zaharli bo'lmagan birikmalardan foydalanadi va qo'shimcha mahsulotlar hosil qilmaydi. Agar siz(men) bunday jarayonni yaratish, eskisini takomillashtirish ustida ishlayotgan bo'lsangiz yoki shunga o'xshash jarayonni allaqachon yaratgan bo'lsangiz, o'zingizni xavfsiz "yashil" kimyogar deb atashingiz mumkin.

Shunday ekan, bo'lajak kimyo o'qituvchilari va kimyo fanini o'rganayotgan o'quvchilari talabalar kimyo darslari jarayonida o'quvchilarga organik erituvchilar o'rniga ishlatiladigan tabiatga zararsiz erituvchilarni, katalitik jarayonlarni o'rganib olishlari, zamonaviy analiz usullari, toksikologiya elementlarini bilishlari kerak bo'ladi. Kimyo o'qitish darslari va laboratoriya darslarida tegishli mavzularni o'rganayotganda yashil kimyo elementlarini o'rgatish va bu bilan ekologik mezonni saqlashga, ekologik ta'limni ham rivojlantirishga yordam beradi.

Chunki, keyingi yillarda dunyoning rivojlangan mamlakatlari universitetlarida va ilmiy markazlarida kimyoviy jarayonlarni amalga oshirishga Yashil kimyo prinsiplari asosida qarashlar rivojlanmoqda.

2008- yil Moskva va Sankt-Peterburgda o‘tkazilgan 2-Xalqaro konferensiyada “Yashil kimyo” yo‘nalishida ta’lim berishni tashkil qilish masalalari ko‘rib chiqildi. Shu yili Moskva davlat universitetida innovatsion universitet dasturi doirasida “Kimyo –barqaror rivojlanish uchun –Yashil kimyo” markazi ochildi va bu yo‘nalishda ta’lim daturlarini yaratishning dolzarbligi ta’kidlandi.

Maktab, litsey va texnikum, oliy ta’lim muassasalarining integratsiyasida kimyo fanini o‘qitishda o‘quv dasturlariga „Yashil kimyo” elementlarini kiritish kabi qator qarorlar qabul qilingan. Bugungi kunda Respublikamizda shu qarorlar asosida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda.

“Yashil kimyo” yo‘nalishida amalga oshiriladigan ta’limda o‘quvchilar kimyoviy va kimyoviy texnologik jarayonlarni tassavvur qilishga, tushinishga, ko‘nikmalar hosil qilishida yangicha qarashni shakllantiriladi. Bu dastur ko‘pgina fanlarni integratsiyada o‘qitilishida, ya’ni biologiya, tibbiyot, fizika, matematika, kimyo va kimyoviy texnologiya fanlarini o‘qitishga va kimyo fani mazmuniga boshqacha qarashlarni talab qiladi. Bunda butun jarayonlarda o‘tkaziladigan hamma bosqichlarda atrof-muxitga bo‘ladigan salbiy ta’sir minumimga keltirilishi va iloji boricha chiqindisiz texnologiyaga yo‘nalishiga o‘tish imkoni yaratiladi. Ta’limni bu yo‘nalishda olib borilishi o‘sib kelayotgan yoshlarini ekologik va gidroekologik savodxonligini oshishiga, atrof-muhitga bo‘lgan mehrini oshishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Исидоров В.А. Экологическая химия (Уч.дляВУЗ), Химиздат, 2001,304 с, ISBN 5-7245-1068-5
2. Anastas P.T., Warner J.C., Green Chemistry: Theory and Practice, Oxford University Press, New York, 1998, p.30
3. Лунин В.В., Локтева Е.С., Голубина Е.В.. Инновационные образовательные программы в области химии. Научно-образовательный центр «химия в интересах устойчивого развития -зеленая химия» М.: Изд-во МГУ, 2007. – 117 с.
4. Noyori Ryoji. Pursuing practical elegance in chemical synthesis. Chemical Communications, 2005, (14), 1807—1811

TA’LIM MUASSASALARIDA FAN TO‘GARAKLARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING MOHIYATI

Umarova Amina Norqul qizi
“Texnologik ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Navoiy davlat pedagogika instituti
Ilmiy rahbar: t.f.d. (DSc), prof. D.Kamalova

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimida fan to‘garaklari faoliyatini tashkil etishning ahamiyati xususida so‘z boradi. Ta’lim muassasalarida yoshlar intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishning usullaridan biri fan to‘garaklari faoliyatlaridan samarali foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, fan to‘garaklari, axborot texnologiyalari, kompyuter imkoniytlari, o‘quvchi, talaba, ilm-fan.

Davlatimiz mustaqillikni qo‘lga kiritgach, xalqimizning yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash, ularga munosib bilim berish, o‘qish-o‘rganishlari uchun zarur shart-sharoit va keng imkoniyatlar yaratish borasidagi orzu-maqсадlari ushala boshladi. Ozod Vatanga o‘z iqtidorini kamolga yetkaza biladigan yoshlar nihoyatda zarur. Ularning iste’dodi butun bir xalqning nomini ulug‘lashga qodir. Bugun yoshlar orasidan ana shunday o‘z ilmi, ma’naviyati bilan ona yurt sharafini yuksaltiradigan mutaxassislar etishib chiqishiga shubha yo‘q.

Iqtidorli yoshlarni qo'llab quvvatlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan Respublikamizda yoshlarning ta'lim olishi uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar kun sayin yaxshilanib bormosda. Yoshlarimizning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun yaratilgan sharoitlar va bunyod etilayotgan inshootlar dunyoning eng rivojlangan davlatlari yoshlari havas qilsa arzigulik. Bu ishlarga bevosita davlatimiz rahbari muhtaram Prezidentimiz rahnomaligida amalga oshirilayotgani ayniqsa quvonarlidir.

Ta'lim muassasalarida yoshlar intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishning usullaridan biri fan to'garaklari faoliyatlaridan samarali foydalanishdir. Fan to'garaklarini olib borishda oldindan tasdiqlab olingan dastur va reja asosida, qolipga tushgan usuldan foydalanmasdan, ularning ijodiy faoliyatini jonlantirishning turli usullaridan samarali foydalanish zarur. O'quvchi va talabalarga yo'nalish bo'yicha turli murakkablikdagi dolzarb hamda muammoli mavzularni topshirish va ulardan biri ustida mustaqil ishlab ko'rishni taklif etish zarur. O'quvchi yoki talaba tanlab olgan mavzu ustida ishlash jarayonida ma'lumotlar to'plash, adabiyotlar bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni ilmiy asoslagan holda yechish kabi xislatlarini rivojlantiradi. To'garak rahbari tomonidan tashkil etiladigan ilmiy seminarlarda o'quvchi va talabalar o'z fikrini ilmiy asoslagan holda himoya qilish va tinglovchilarga yetkazib berish qobiliyati rivojlanadi. Tanlab olingan mavzu doirasida turli murakkablikdagi texnik qurilmalarning tayyorlanishi va amalga oshiriladigan o'lchash ishlari, rasionalizatorlik xislatlarining rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ushbu ishtirokchilar, o'zlari tanlab olgan mavzu doirasida turli ko'rik tanlov va loyihalarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida ulardan kelajakda ushbu sohaning yaxshi mutaxassisi bo'lib yetishishiga zamin yaratadi.

Har bir o'quvchi yoki talabani fanga qiziqish uyg'otish maqsadida to'garakka a'zo qilish mumkin. To'garak rejasini ma'lum ta'lim va tarbiyaviy maqsadini ko'zlagan holda, zamonaviy voqea-hodisalarga, kundalik turmushga bog'lab, moslab tuzilgani ma'qul. To'garak mashg'ulotining buyuk olimlarimizning hayoti va faoliyatini o'rganishda, o'quvchi va talabalarda xalqimizning madaniy-ma'naviy merosga bo'lgan hurmatini o'z Vataniga bo'lgan muhabbat tuyg'usida tarbiyalashda o'rni katta.

Mamlakatning istiqboli ko'p jihatdan undagi ta'lim tizimi darajasi bilan belgilanadi. Shu boisdan yurtimizda yoshlarining har tomonlama teran fikrli bo'lib kamol topishlariga alohida e'tibor qaratilmoqda va buning uchun barcha zarur bo'lgan imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ishtiyok bilan o'qish-o'rganish, bilim olish, tinimsiz izlanish, tajribali ustozlar yo'l-yo'rig'i hamda ilmiy muhit muvaffaqiyat kafolati bo'lib xizmat qildi. O'g'il-qizlarimizning noyob iqtidor va qobiliyatini aniqlash, bilim olishga qiziqishini yanada oshirish maqsadida qator tanlovlar tashkil etilayotgani ham O'zbekiston yoshlarining xalqaro intellektual musobaqalardagi muvaffaqiyatli ishtiroki va pirovardida g'olibligini ta'minlamoqda.

Turli konchilik, kimyoviy va boshqa sanoat korxonalarini texnologiyalaridagi muammolarni hal qilishda zamonaviy texnika vositalarini keng qo'llash mutaxassisdan kompyuter hamda axborot texnologiyalaridan kerakli darajada foydalanish mahorati va tegishli ma'lumotga ega bo'lishni talab qiladi.

To'garak ishlariga quyidagi talablarni bajarilishiga e'tibor berilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi: iqtidorli o'quvchi va talabalarni ijodkorlik, ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish; umumta'lim fanlarini chuqurlashtirilgan holda shaxsiy barkamollik fazilatlarini rivojlantirish; mutaxassis fanlarini o'rganishda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va kasbiga mehr-muhabbat tuyg'ularini singdirish; ijodiy va ixtirochilik ishlaridan namunalar tayyorlash; o'quvchi va talabalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish.

Masalan, ta'lim muassasalarida kompyuter sohasidagi turli to'garaklar tashkil qilinadi. Bu esa to'garakka qatnagan o'quvchi yoki talaba fanni o'rganishi natijasida quyidagi bilim, malaka va ko'nikmaga ega bo'ladi:

- zamonaviy kompyuterlarning imkoniyatlari haqida ma'lumotlarga ega bo'ladi va ulardan foydalana oladi;
- turli amaliyot tizimlari va dastur qobiqlarida ishlay biladi;
- yuqori darajadagi algoritmik tillarda dasturlar tuza oladi;

- turli muhandislik kasbiy masalalarini yecha oladi;
- MS Word, MS Excel, MS Power Point kabi muharrirlarida ishlay oladi;
- internet tizimi imkoniyatlaridan foydalana olishi;
- ma'ruzalar bilan turli anjumanlarda va tanlovlarda ishtirok eta oladi.

O'quvchi va talabalarni o'quv fanlari bo'yicha muayyan o'quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish, zamonaviy axborot vositalari va o'quv adabiyotlaridan mustaqil tarzda zarur ma'lumotlarni izlab topish va tahlil qilishga o'rgatish hamda shu asosda mas'uliyatli yechimlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish, rivojlantirish, ilmiy va uslubiy jihatdan ta'minlash maqsadida yurtimizda iqtidorli yoshlarga juda katta e'tibor qaratilmoqda va fan to'garaklari faoliyati takomillashtirilib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Д.И.Камалова, Г.Турлибаева. “Современные инновационные методы в подготовке будущего учителя”. “Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы” научный журнал. Таганрог. 2016. №2(17).
2. D.I.Kamalova, Y.O'.Mardanova. “The role of pedagogical competencies in improving technical knowledge of students in the higher education system”. International scientific-online conference “Innovation in the modern education system”. Washington, USA. Part 12. November 25. 2021. pp. 434-437.
3. H.O.Uzoqov, A.R.Jo'rayev, Sh.H.Quliyeva, M.N.Karimova. “Texnik ijodkorlik va dizayn”. T. Fan. 2022.
4. D.I.Kamalova, S.N.Abdisalomova. “Zamonaviy innovatsion ta'lim”. “Journal of universal science research” International scientific journal. Volume 1. Issue 1. 2023. pp. 187-189.
5. D.I.Kamalova, A.N.Umarova. Texnologiya fanini o'qitishning muhim jihatlari. Conference of universal science research 2023. Volume 1. Issue 10. 19 october. 2023. Tashkent. Uzbekistan. pp. 111-113.
6. D.I.Kamalova, A.N.Umarova. “Zamonaviy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish”. “Ijodkor o'qituvchi” ilmiy-uslubiy jurnali. №34. 5-dekabr. 2023. Toshkent. 67-68 bet.
7. D.I.Kamalova, O.D.O'rinova, S.O.Hamidova. “Mustaqil ta'limni tashkil etish va unga qo'yiladigan talablar”. “Journal of universal science research”. Volume 1. Issue 1. 17 january. 2023. pp. 182-186.
8. D.I.Kamalova, A.N.Umarova. “Professional ta'lim tizimini rivojlantirish zarurati va fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyatlari”. “Новости образования: Исследование в XXI веке”. №17(100). Россия. Январь. 2024. Часть 1. 10-11 стр.

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATLI TOMONLARI

Sharapova Gulnoza Valentinovna

Navoiy davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Boboqulova Dilso'z Zokir qizi

Biologiya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Iqtisodiyotni rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash uchun barcha sohalarida “yashil” iqtisodiyot texnologiyalarini faol joriy etish va uning afzaliklarini yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, barqaror rivojlanish, ekotizimlar va bioxilma-xillik iqtisodiyoti, global, issiqxona, yashil binolar.

ABSTRACT

In this article, the active introduction of "green" economy technologies in all areas for the development of the economy and ensuring high growth rates and its advantages are highlighted.

Keywords: green economy, economic growth, sustainable development, economy of ecosystems and biodiversity, global, greenhouse, green buildings.

АННОТАЦИЯ

В данной статье выделены активное внедрение технологий «зеленой» экономики во всех сферах для развития экономики и обеспечения высоких темпов роста и ее преимущества.

Ключевые слова: зеленая экономика, экономический рост, устойчивое развитие, экономика экосистем и биоразнообразия, глобальный, теплица, зеленые здания.

Yashil iqtisodiyot -bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot hisoblanadi. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liq, lekin ko‘proq siyosiy jihatdan qo‘llaniladigan yo‘nalishga ega.

UNEP 2011 Yashil Iqtisodiyot hisobotida ta’kidlanishicha, yashil bo‘lishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli bo‘lishi kerak[2]. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik o‘lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o‘tishni ta’minlashni nazarda tutadi. Uni oldingi iqtisodiy rejimlardan ajratib turadigan xususiyat -bu tabiiy kapital va ekologik xizmatlarni iqtisodiy ahamiyatga ega sifatida bevosita baholash. „Ekotizimlar va bioxilma-xillik iqtisodiyoti“ va „Tabiiy kapital banki“ va xarajatlar ekotizimlar orqali jamiyatga tashqariga chiqariladigan to‘liq xarajatlarni hisobga olish rejimidir. Yashil iqtisodiyot bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni ko‘paytirish, innovatsion loyihalarni tatbiq etish masalalariga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va yuqori o‘shish sur‘atlarini ta’minlash uchun barcha sohalarda "yashil iqtisodiyot" texnologiyalarini faol joriy etish 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi vazifalari doirasidagi maqsadlardan biridir [1].

Karl Burkart yashil iqtisodiyotni oltita asosiy sektorga asoslangan deb ta’riflagan [3].

•Qayta tiklanadigan energiya

•Yashil binolar

•Barqaror transport

•Suvni boshqarish

•Chiqindilarni boshqarish

•Yerni boshqarish

Prezidentimizning 2-dekabr 2022-yildagi «2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-436-son qarori qabul qilindi[1]. Bu hujjat bilan 2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida «yashil» iqtisodiyotga o‘tish va «yashil» o‘shishni ta’minlash dasturi tasdiqlandi. U quyidagi strategik maqsadlarga erishishga mo‘ljallangan:

•Issiqxona gazlarining ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35% ga qisqartirish;

•Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVt ga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30% idan ko‘prog‘iga yetkazish;

•Sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20% ga oshirish;

•Yalpi ichki mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30%ga kamaytirish;

•Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 mln hektargacha maydonda suv tejovchi sug‘orish texnologiyasini joriy etish;

•Yiliga 200 mln ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 mlrd dan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30% dan ortiqroqqa kengaytirish;

•Qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65% dan oshirish va boshqalar.

“Yashil” iqtisodiyotga o‘tish suv resurslaridan nooqilona foydalanish, havoning ifloslanishi, o‘rmonlarning qisqarishi, yerlarning degradatsiyaga uchrashi va iqlim o‘zgarishi kabi ekologik muammolarni hal etishda yordam beradi.

Xorijlik mutaxassislarining fikriga ko‘ra, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish uchun ishlab chiqarishning turli sohalarida keng tarqalgan 10 ta ekologik ko‘nikma, ya’ni: dizaynerlik, liderlik sifatleri, boshqaruvchilik qobiliyati, energetik, shaharlarni rejalashtirish, landshaft dizayni, muloqot olib borish, chiqindilarni boshqarish, sotib olish va moliyaviy ko‘nikmalarga talab katta [4].

Mamlakat aholisi IQ darajasining 1%ga oshishi “yashil” bandlikning 0,98%ga oshishiga imkoniyat yaratadi. Iqtisodiy o‘shish “yashil” bandlikni oshirish uchun ham qulay shart-sharoit yaratadi. Shu bilan birga, aholining o‘shish sur‘ati yuqori bo‘lgan mamlakatlarda davlat siyosati bandlikni oshirish uchun ko‘proq mehnat talab qiladigan ish o‘rinlarini yaratishga qaratiladi[6].

Natijalarga ko‘ra, oliy ma’lumotli va yuqori darajadagi **IT-ko‘nikmalarga** ega kadrlarni tayyorlashning ekologik muammolarni hal qilishdagi ahamiyati katta ekani aniqlandi.

"Yashil iqtisodiyot" bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni ko‘paytirish, innovatsion loyihalarni tatbiq etish masalalariga ham alohida e’tibor qaratish lozim. Global yashil iqtisodiy o‘tish yangi ish o‘rinlari yaratish va ekologik barqarorlikni ta’minlash uchun katta imkoniyatlar yaratadi va O‘zbekiston bu imkoniyatlardan foydalanish uchun yaxshi mavqega ega. Yashil iqtisodiyotga o‘tish muvaffaqiyatini ta’minlash uchun davlat sektori va yashil moliyani jalb qilish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ–4477-son 2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.

2. Abdurahmonova G.K., G‘oipnazarov S.B. “Yashil” iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari va ustuvorlik xususiyatlari// 2024-yil. –10-16 bet. <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/955/970>

3.,,United Nations Environment Programme (UNEP)“. 2016-yil 27-martda asl nusxadan arxivlangan: 2016-yil 11-may.

4.Lynn R. Kahle, Eda Gurel-Atay, Eds. Communicating Sustainability for the Green Economy. New York: M.E. Sharpe, 2014. ISBN 978-0-7656-3680-5.

5.UNEP, 2011, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, www.unep.org/greeneconomy

6. „Green Economy Roadmap“. International Chamber of Commerce (2012). 2021-yil 5-fevralda asl nusxadan arxivlangan: 2021-yil 31-yanvar

AVTOTRANSPORT CHIQINDILARINI KAMAYTIRISH ORQALI “YASHIL IQTISODIYOT”NI RIVOJLANTIRISH

**Boyirov Zafar Ravshanovich,
QarMII, Qarshi shahri
Abdullayeva Marjona Ulug‘bek qizi,
Ekologiya va atrof muhit muhofazasi ta’lim yo‘nalishi
1-bosqich talabasi, QarMII, Qarshi shahri**

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqlim o‘zgarishi va ekologik muammolarning yuzaga kelish sabablari hamda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda avtotransport vositalaridan chiqadigan zararli gazlarning ahamiyati to‘g‘risida bayon qilingan.

Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda avtotransport chiqindilarini kamaytirishning asosiy jihati hisoblanadi. Bunga yordam beradigan bir necha usullar, jumladan, avtotransport vositalarining atrof muhitga ta’sirini kamaytirish bo‘yicha bir nechta takliflar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: avtotransport vositalari, yashil iqtisodiyot, atmosfera, is gazi, uglevodorodlar, azot oksidi, benzapirin, gibrid transport vositalari, elektromobil, bioyoqilgʻi, transport-logistika, Yevro-4.

Аннотация. В данной статье описаны причины изменения климата и экологических проблем, а также значение вредных газов, выбрасываемых автотранспортом, в развитии зеленой экономики.

В то же время сокращение выбросов транспортных средств является ключевым аспектом развития «зеленой» экономики. Есть несколько способов помочь в этом, включая несколько предложений по снижению воздействия автотранспорта на окружающую среду.

Ключевые слова: автомобили, зеленая экономика, атмосфера, углекислый газ, углеводороды, оксид азота, бензапирин, гибридные автомобили, электромобиль, биотопливо, транспортно-логистика, Евро-4.

Abstract. This article describes the causes of climate change and environmental problems, as well as the importance of harmful gases emitted by vehicles in the development of a green economy. At the same time, reducing vehicle emissions is a key aspect of developing a green economy. There are several ways to help with this, including several suggestions for reducing the environmental impact of vehicles.

Keywords: cars, green economy, atmosphere, carbon dioxide, hydrocarbons, nitrogen oxide, benzopyrine, hybrid cars, electric vehicle, biofuel, transport and logistics, Euro-4.

Bugungi dunyoda iqlim oʻzgarishi va ekologik muammolar bilan bogʻliq muammolar tobora dolzarb muhokama va harakat mavzusiga aylanib bormoqda. Shu munosabat bilan yashil iqtisodiyotga oʻtish zaruriyatga aylanib va bu oʻtishning asosiy jihatlaridan biri avtomobillardan atmosferaga chiqayotgan chiqindilarni kamaytirishdir.

Avtomobil transporti uzoq vaqtdan beri harakatchanlik va bozorlarga kirishni taʼminlash orqali iqtisodiyotni rivojlantirish va aholi turmush darajasini oshirishda muhim rol oʻynab kelmoqda. Biroq avtomobillar soni koʻpaygani sari havoning ifloslanishi, issiqxona gazlari chiqindilari va tabiiy resurslarning kamayishi bilan bogʻliq muammolar ham ortib bormoqda.

Statistik maʼlumotlarga koʻra, AQSH va Yaponiyada atmosfera havosini ifloslantiruvchi asosiy manbalar ichida avtotransport vositalari oldingi oʻrinda turadi. Shu jumladan, Oʻzbekistonda atmosferadagi jami zararli chiqindilarning 58% i avtotransportga toʻgʻri keladi. Atrof muhit havosini buzuvchi tajovuzkor gazlarning 60% ini is gazi, uglevodorodlar, azot oksidlari tashkil qiladi bu koʻrsatkich esa atmosfera va atrof muhitga jiddiy taʼsir koʻrsatadi. Dunyo boʻyicha 800 milliondan ortiq avtomobil har kuni havoga yuz minglab tonna zararli birikmalar chiqaradi. Avtomobil tutunida 200 dan ortiq zararli birikmalar mavjud boʻlib, oʻpka raki va boshqa kasalliklarni keltirib chiqaruvchi moddalar (benzapirin, qoʻrgʻoshin va boshqalar) borligi aniqlangan [1]. Bu ifloslantiruvchi moddalar global iqlim oʻzgarishiga sabab boʻlmoqda.

Iqlim oʻzgarishi bilan bogʻliq muammoli masalalar mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligiga, xususan, iqtisodiy oʻsish va kambagʻallikni qisqartirish, ekologik va oziq - ovqat xavfsizligini taʼminlashga oʻzining salbiy taʼsirini koʻrsatadi. Shundan kelib chiqib, bu yoʻnalishda mamlakatda iqlim oʻzgarishi taʼsirini kamaytirish va unga moslashish, “yashil” iqtisodiyotga oʻtish choralarini jadallashtirish, “yashil” va inklyuziv iqtisodiy oʻsish modelini targʻib qilishga katta eʼtibor qaratilmoqda[2].

Bu borada, mamlakatda “yashil” iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, “yashil” investitsiyalarni jalb qilish, ekologik inqirozning salbiy taʼsirini yumshatish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5 - oktabrdagi PQ – 4477 - son qarori bilan 2019 – 2030 -yillar davrida Oʻzbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga oʻtish strategiyasi tasdiqlangan[3].

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda avtomobillar chiqindilarini kamaytirish muhim ahamiyatga ega. Bunda nafaqat ekologik jihatlar, balki transport vositalarining atrof - muhitni ifloslantirishini kamaytirish, barqaror va samarali transport turlariga oʻtish orqali erishish mumkin boʻlgan iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni belgilab beradi.

Yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradigan va atrof - muhitga salbiy ta’sirlarni kamaytiradigan yondashuvni taklif qiladi. Avtomobillar chiqindilarini kamaytirish esa bu maqsadga erishish yo‘lidagi muhim qadamdir[2].

Shaharda avtomobillarning soni kundan - kunga ko‘payib bormoqda. Buning natijasida esa havo ifloslanishining foiz ko‘rsatkichi oshib borayotganligi hech kimga sir emas. Hozirgi kunda O‘zbekiston ko‘chalarida 4 milliondan ziyod avtomobil harakatlanmoqda. Bu avtomobillardan chiqadigan is gazi, qo‘rg‘oshin, benzapirin, azot oksidi kabi zararli birikmalar ozon qatlaminin yemirilishiga hamda insonlarda turli xil kasalliklarning paydo bo‘lishiga olib keladi[4].

Avtomobil yo‘llarida yuzaga kelayotgan tirbandliklarni kamaytirish maqsadida avtomobillarni toq va juft kunlarda boshqarish qoidasini joriy etish orqali transport vositalarining atrof - muhitga ta’sirini nazorat qilish mumkin. Katta shaharlarda svetoforsiz chorrahalar loyihalarini ishlab chiqish va joriy qilish orqali yirik shaharlarda tirbandliklar va buning natijasida ba’zi hududlarning zaharli gazlar bilan ma’lum bir vaqt davomida me’yoridan ortiq ifloslanishini bartaraf etish mumkin.

Avtotransport chiqindilarini kamaytirish yashil iqtisodiyotni amalga oshirishning asosiy jihati hisoblanadi. Bunga yordam beradigan bir necha usullar mavjud:

✓ elektr va gibrid transport vositalariga o‘tish issiqxona gazlari va boshqa zararli moddalar tashlamasini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Elektr transport vositalarini subsidiyalash va zaryadlash infratuzilmasini yaratish bo‘yicha davlat dasturlari bu jarayonni rag‘batlantirishi mumkin.

✓ jamoat transporti va uning samaradorligini oshirish yo‘lda avtomobillar sonini kamaytiradi, bu esa o‘z navbatida chiqindilarni kamaytiradi. Metro, nol tashlamali avtobuslar va tramvaylar kabi ommaviy transport tizimlariga investitsiyalar kiritish muhim rol o‘ynaydi.

✓ bioyoqilg‘i, vodorod yoki siqilgan tabiiy gazdan foydalanish avtotransport vositalaridan karbonat anhidrid va boshqa ifloslantiruvchi moddalarni kamaytirishi mumkin.

✓ energiyani tejaydigan dvigatellar va transport vositalarini boshqarish tizimlarini ishlab chiqish, shuningdek, yengil materiallar va aerodinamik yaxshilanishlarni joriy etish yonilg‘i sarfini va chiqindilarni kamaytirishga yordam beradi.

✓ svetoforni boshqarish tizimlari va dinamik tezlikni boshqarish kabi transportni boshqarishda aqlli texnologiyalardan foydalanish tirbandlik va chiqindilarni kamaytirishga yordam beradi.

Umuman olganda, avtomobil chiqindilarini kamaytirish texnologik innovatsiyalar, siyosiy harakatlar va jamoatchilikni xabardor qilishni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi[3].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi xulosa va takliflarni berishimiz mumkin:

1. Yagona kompleks rivojlanish siyosatini shakllantirish orqali transport xarajatlarini qisqartirish va transport sohasining samarali faoliyatini ta’minlash, “yashil” transportni rivojlantirish uchun shaharlarni uzoq muddatli rivojlantirish rejalari va ekologik xavfsizlik choralariga muvofiq qurish;

2. Yevro-4 va undan yuqori standartlarga mos keluvchi energiya samaradorligi va ekologik tavsiflari yaxshilangan avtotransport vositalari, elektromobillar, gibrid dvigatelli avtomobillar va gaz yoqilg‘isida ishlaydigan avtomobillar ishlab chiqarish va ulardan foydalanishni kengaytirish;

3. Transport vositalarining atrof muhitga ta’sirini kamaytirish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yaxshilangan tavsifga ega motor yonilg‘ilarini ishlab chiqarish;

4. Zamonaviy va kam chiqindili avtotransport parkini yangilashda davom etish, eski avtomobillarni utilizatsiya qilish va yangi, yanada ekologik toza avtomobillarni sotib olishni rag‘batlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish;

5. Shaharlarda jamoat transportining samarali tizimlarini yaratish va takomillashtirish (yaxshilangan tavsifga ega jamoat transporti ulushini oshirish);

6. Yangi transport-logistika tizimlarini yaratish va rivojlantirish, yo‘l infratuzilmasini rivojlantirish;

7. Mamlakatimizda mavjud bo'lgan va foydalanilayotgan transport vositalarining ekologik holati ustidan davlat nazoratini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisherov Sh.M, Abdumalikov R.R, "Avtotransport vositalaridan chiqadigan zararli kimyoviy birikmalarning havo qatlamining ifloslanishi darajasiga salbiy ta'sirini fundamental o'rganish": "So'nggi ilmiy tatqiqotlar nazariyasi" jurali.
2. "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son [qarori](#).
3. "2019 — 2030 - yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risi"da O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son [qarori](#).
4. O'zbekiston Respublikasining "Atrof muhit holati to'g'risida Milliy ma'ruza" 2023 yil.

KIMYOVIY MODDALARNING TUPROQ BIOTSENOZIGA TA'SIRINI O'RGANISH VA OLDINI OLISH CHORA TADBIRLARINI YARATISH

Xudoyberdiyeva Ruxsora Xamraqulovna
Navoiy viloyati Navbahor tumani
5- umum ta'lim maktab o'qituvchisi
Mardiyev Nodirbek Orifjonovich
Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotation. The article describes in detail the factors leading to soil salinization, work to increase its productivity and productivity, as well as the biocenosis.

Key words: biocenosis, deflation, erosion, agromelioration.

Аннотация. В статье подробно описаны факторы, приводящие к засолению почв, работы по повышению ее продуктивности и продуктивности, а также биоценоза.

Ключевые слова: биоценоз, дефляция, эрозия, агромелиорация.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tuproqning sho'rlanishiga olib keluvchi omillar, unumdorligi va samaradorligini oshirish ishlari va biotsenozni batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlari: biotsenoz, deflyatsiya, eroziya, agromeliorativ

Tuproq — litosfera yuza qavatlarining suv, havo va tirik organizmlar ta'sirida o'zgarishidan shakllanadigan va genetik jihatdan o'zaro bog'liq gorizontlardan tashkil topgan tabiiy tuzilma; Yer po'stining yuza va unumdor qatlami. Tuproqning nuragan tog' jinslaridan farq qiladigan eng muhim xususiyati — unumdorligidir. Tuproqni o'rganish va uning tasnifini tuzish, tarkibini yaxshilash hamda unumdorligini oshirish usullarini ishlab chiqish singari masalalar bilan tuproqshunoslik fani shug'ullanadi. Tuproq hosil qiluvchi asosiy omillar: iqlim, tuproq ona jinsi, o'simliklar va hayvonot olami, hududning relyefi va geologik yoshi hamda odamning xo'jalik faoliyati. Tuproqning hosil bo'lishi va shakllanishida mineral tog' jinslarining yemirilishini ta'minlovchi tirik organizmlar mikroorganizmlar, o'simliklar, hayvonlar katta rol o'ynaydi. Evolutsiya jarayonida tirik organizmlar paydo bo'lgach, ularning faoliyati natijasida tuproq hosil bo'lgan. Tuproqning hosil bo'lish jarayoni o'simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlarning o'zaro uzviy va murakkab munosabatlari natijasi sanaladi. Yashil o'simliklar tuproqni yangi organik birikmalar bilan boyitib boradi. Natijada tog' jinslari o'zgaradi. Yer yuziga yetib kelayotgan quyosh nurlari tuproq hosil bo'lish jarayonining uzluksizligini ta'minlovchi omildir.

Tuproqqa ekologik omillarning ta'siri natijasida tuproqning sho'rlanishi, yemirilishi, botqoqlashish yoki cho'llanishi mumkin. Tuproq degradatsiyasi natijasida dunyo bo'yicha 7mln.ga

dan ortiq haydaladigan yerlar foydalanishdan chiqmoqda. Tuproq sho'rlanishining asosiy sabablar quyidagilardan iborat:

1.Sug'oriladigan maydonlarning ikkilamchi sho'rlanishi;

2.O'simliklarning unumdorligi ta'minlash maqsadida ularga ortiqcha miqdorda mineral o'g'itlarning solishidir. Xususan, O'zbekistonda g'ozachilikni rivojlantirish maqsadida 2 million gektar yer o'zlashtirildi. Natijada gidromeliorativ tizimning noto'g'ri tashkil etilishi va g'oz monokulturasi tuproq strukturasi buzilishiga olib keldi.

3.Sun'iy yaratilgan ekosistemada asosan bir xil tuzga chidamli o'simliklarni ekish, ularning vegetatsiya davri tugagach, uning qoldiqlari chirishi natijasida ularning tarkibidagi tuz yana tuproqning unumdor yuza qatlamiga yig'iladi. Tuproqlarning sho'rlanishi sug'oriladigan dehqonchilikning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi. O'zbekistonda sug'oriladigan dehqonchilik o'tgan asrning 1955-1990-yillarda jadal rivojlandi. Shu davr mobaynida 2 million gektardan ortiq yangi yerlar o'zlashtirildi. Bunda unumdor yerlar bilan bir qatorda sho'rlangan va qiyin o'zlashtiriladigan yerlar ham o'zlashtirildi. Bu davrda gidromeliorativ tizimlarda noto'g'ri foydalanilganligi, meliorativ tadbirlarning sifatsiz o'tkazilishi hisobiga sug'oriladigan yerlarning deyarli yarmining meliorativ holati yomonlashgan. Bugungi kunga kelib Qashqadaryo, Sirdaryo, Xorazm, Buxoro, Qoraqalpog'iston Respublikasida sho'rlangan yerlar maydoni ortib bormoqda.

Tuproq unumdorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri eroziyadir. Respublikamizdagi sug'orma yerlarning 700 ming gektarida irrigatsion eroziya kuzatilmoqda. Buning kelib chiqishiga asosiy sabab noto'g'ri sug'orishdir. Natijada paxta va g'alla ekinlarning hosildorligi 10%dan 60% gacha kamaymoqda. Bunday eroziya asosan Farg'ona vodiysi, Toshkent, Samarqand, Qashqadaryoda kuzatiladi.

Tuproqning ekologik muammolaridan yana biri uning biotsenozi xilma-xilligining kamayishidir. Tuproqda yashovchi organizmlar tuproqning asosiy biomassasini hosil qiladi. Ular tuproqning strukturasi ta'minlab, unda gazlar va suv almashinuvi, tuproq hosil bo'lishini va unumdorligini ta'minlaydi. Tuproqda yashovchi organizmlarning kamayishi tuproqning buzilishiga olib keladi. Insonning xo'jalik faoliyati, o'simlik zararkunandalariga qarshi tur xil pestitsid va gerbitsidlardan foylanish biosferaning muhim tarkibiy qismi bo'lgan tuproq organizmlarini yoppasiga nobud bo'lishiga sabab bo'ladi. Buning uchun tuproq zararkunandalariga qarshi biologik va texnik kurashdan foylanish zarur.

Bugungi kunda atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari buzilishlari profilaktikasi, ularni aniqlash va oldini olishning samarali mexanizmlarini joriy etish, respublika aholi punktlarining sanitariya va ekologik holati uchun davlat organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlari va fuqarolarning shaxsiy javobgarligini kuchaytirish, shuningdek, 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalarga erishishni ta'minlash maqsadida huquqiy harakatlar rejasi ishlab chiqilgan.

Mahalliy o'g'it deganda faqatgina go'ngni nazarga tutamiz, balki eski devorlar, ariq va kanallardagi loyqalar, o'simlikning yonishidan hosil bo'lgan kul, o'simliklarning qoldiqlaridan ham foydalanishimiz lozim. Bu chiqindilardan asosan minerallarga boy o'g'it tayyorlash mumkin. Buning uchun uzunligi 1m, eni 1m va chuqurligi 1m bo'lgan chuqurlik qaziladi. Unga 1-1,3 tonna go'ng, ariq yoki kanal loyqa tuprog'i, kul va boshqa chiqindilar (o'simlik qoldiqlari) 30 kg fosfor solinadi. Bunda fosfor jarayonni tezlashtirish va tuproqqa solinganda teng taqsimlanishi ta'minlanadi. Natijada 1senteneriga 5-10 kg azot, 4-6kg fosfor, 5-6 kg kaliyli aralashma hosil bo'ladi. Bu usulning afzallik ta'rafi shundagi sifatli, begona o't urug'lari chirigan, o'simlik uchun kerak bo'ladigan mikroelementlar to'liq saqlanib qolinadi va mineral o'g'itlarning tuproqdagi konsentratsiyasi bir xil bo'ladi.

Tuproq unumdorligini oshirish mineral o'g'itlardan voz kechishga olib keladimi? Jahon qishloq xo'jaligi amaliyoti bunga "yo'q" deb javob beradi. Chunki rivojlangan mamlakatlarda tuproq unumdorligini oshirish madaniy o'g'itlar samaradorligini yanada ko'tarishga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda mamlakat uchun hal etish muammo bo'lib, turgan boshqoli don, paxta umuman barcha ekin turlari bo'yicha hosildorlik juda past bo'lsa bu ko'rsatkich (boshqoli don)

Germaniyada 52,5, Fransiyada 50, Chexoslovakiyada 47,6, AQShda 44,3. Vengriyada 43,7 sentnerni tashkil etadi. Sholi Yaponiyada 65, Vengriyada makkajo'xori 61,1 sentnerni tashkil etmoqda. Mineral o'g'itlar qo'llashga kelganda Gollandiyada ekin maydonlarining har gektariga 950 kg, Yaponiyada 890 kg, Daniyada 820 kg miqdordaa sof holatdagi azot, fosfor va kaliy to'g'ri kelgan bo'lsa bu ko'rsatkich bizning mamlakatimizda 400 kg.ni tashkil etmoqda.

Yuqoridagi muammolarni qisman bartaraf qilish uchun:

- mahalliy o'g'itdan foydalanish,
- biogumus tayyorlash,
- mineral o'g'itlardan yitarlicha va to'g'ri foydalanishni ta'nimlash zarur.

Irrigatsion eroziya muammosini oldini olish uchun sug'orish tizimida yangi texnologiyalarni qo'llash, asosan tomchilab sug'orishni joriy qilish zarur. Shu bilan birga o'simlikka kerak buladigan kunlik suv miqdori boshqariladi va suv tejab qolinadi.

Tomchilab sug'orish texnologiyasini qo'llash orqali:

- o'simlikka kerakli o'g'it aralashmasini o'ziga , foydalanib biladigan darajada yetkazib berish kerak.
- har bir o'simlikka tomchilab sug'orishda uning vegetatsiya davri ma'lum bosqichi uchun zarur o'g'itlar aralashmasini berish.
- mineral o'g'itdan o'simlik yetarlicha foydaladi.
- tuproqning kimyoviy turg'unligi saqlanadi.
- O'g'it sarfi muammosi oldi olinadi.

Shuningdek, almashlab ekishni yo'lga qo'yish ,tomchilatib sug'orish tuproq ekologiyasi asrab qolish uchun asos bo'ladi. Tuproq sho'rlanishini oldini olish uchun kam va kerakli miqdorda mineral o'g'itlardan foydalanish, asosan organik o'g'itlar foydalanish kerak. Tuproqdagi organizmlar tuproqning ekologiyasini belgilab beruvchi omil hisoblanadi. Tuproq bilan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.S.S.BURIYEV,D.A.MAXKAMOVA,V.X.SHERIMBETOV “EKOLOGIYA VA ATROF-MUHIT MUHOFAZASI” Toshkent 2019
2. Y. D. Xolov. ”Tuproqni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish” maqola
3. A.A. Pardayev ”TUPROQ UNUMDORLIGINI OSHIRISHDA EKINLAR HOSILDORLIGI”
3. Bakhramov I.Z. “Aerobiological monitoring and its prospects” // Universum: химия и биология : электрон. научн. журн. 2022. 12(102). URL: <https://7universum.com/ru/nature/archive/item/146601>.
4. Н.Б.Ханходжаева, Д.Исмаилова. Агроэкология. Учебно-методическое пособие.- Ташкент, 2011
5. Bakhramov Inomjon, Jumabayeva Sevara “Bioremediation of contaminated soils using tall plants” [Vol. 3 No. 19 \(2024\): Innovations in Technology and Science Education](#)
6. Хужжиев Содик Олтиевич, Бахрамов Иномжон Закирович “Фиторемедиация почв, загрязнённых тяжёлыми металлами” (биологические науки) Естественные науки. 2022. № 2 (7). С. 37–45.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN ENGLISH AND UZBEK GRAMMAR

Farida Sobirovna Ergasheva

The student of Navoi State Pedagogical Institute

Annotation. In this scientific article the similarities of the agreements in English and Uzbek are discussed, also point out the differences between them. The article provides a number of examples of the importance of agreements in Uzbek and English. It is highly proved that by this article some problems of grammar.

Keywords: Case, nominative, accusative ,genitive, subject, object.

Аннотация. В этой научной статье. На английском и узбекском языках кейсы представлены с примерами. В статье приводится несколько примеров важности мыслей на английском и узбекском языках. Некоторые проблемы и сложности грамматики в той или иной степени решены. Не только из этой статьи могут использовать студенты и, возможно, даже носители языка.

Ключевые слова: падеж, именительный, винительный, родительный, подлежащее.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada ingliz va o'zbek tillarida caselarning o'xshash va farqli tomonlari misollar bilan birga keltirilgan. Maqola ingliz va o'zbek tillaridagi fikrlarning muhimligini bir necha misollar bilan ta'minlaydi. Grammatikaning ba'zi muammolari, murakkabliklari ma'lum darajada hal qilindi. Ushbu maqoladan nafaqat talabalar, balki o'z ona tilida so'zlashuvchilar ham foydalanishi mumkin.

Kalit so'zlar: bosh kelishik, qaratqich kelishik, tushum kelishik, ega, to'ldiruvchi.

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare some cases in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Cases serve to link noun or pronoun with other parts of speech via some suffixes or words. This rule is suitable for both languages except those cases varied number, in some extent functions. Looking at precise data main three cases are include in English counted as

- Subjective Case
 - Possessive Case (or Genitive)
 - Objective (Accusative or Dative Case)
- When it comes to Uzbek case, it will involve six ones:
- Nominative (bosh kelishik)
 - Accusative (tushum kelishigi)
 - Genitive (qaratqich kelishigi)
 - Dative (jo'nalish kelishigi)
 - Locative (o'rin-payt kelishigi)
 - Ablative (chiqish kelishigi)[1-4]

The Genitive Case (Qaratqich kelishigi). The English possessive case is marked by the stiffly is which can sometimes be substituted by the preposition of (e.g. my father's room, the room of my father) and therefore is sometimes called of – genitive case. This case denotes possession of a thing or a person and in Uzbek it has its correspondence in the Uzbek qaratqich kelishigi which is expressed by the case ending suffix. Guruchning kurmagi bor, yomonning to'qmog'i bor (Maqol) [3,2007:90].

Dealing with notion of possession one should keep in mind that in Uzbek this category may be expressed not only by the nouns but also their antecedents in the pleonastic phrase such as mening opam, sizning pasportingiz. In this case we have to face the problem of redundancy and often try to avoid it using the modified noun only which contains the possessive suffix. e.g. Opam keldi [3,2007:92]. In English the categorical form of the genitive case is the morpheme -which has three phonetically conditioned variants [s], [z] and [iz].

There are two types of qaratqich kelishigi in Uzbek languages – marked (belgili) or unmarked (belgisiz). The indicative case is marked when used -ning (-n). A noun in the definite indicative case expresses the meaning of definite subjectivity: e.g. Daraxtning ildizi, Onaning baxti). The demonstrative case is -ning (-n) unmarked unless used with the affix of -ning: umid uchquni, bahor fasli [3,2007:90].

If the plural of the noun is formed by the inflexion -(e)s the possessive case inflexion blends into one with the plural inflexion. E.x. Students' books, girls' coats, actresses' role, etc. In Uzbek the categorial form of the genitive case of the noun is the morpheme -ning which is

pronounced as (-ni) in colloquial speech. In Uzbek number and case are always expressed by separate morphemes (qizlarning, gullarning), in English we observe both cases (oxen's, men's, bacteria's, boy's, girl's, dog's).

In English the usage of the genitive case is limited. As a rule, it is used with animate nouns: Man's destiny, student's books, dog's tail, elephant's trunk. The genitive case may be also used with names denoting time and distance, with the nouns town, city, country, river, water, ocean, world, life, wind .e.g. The school is an hour's walk from here. We walked a mile's distance. We went through the town's business street. The ocean's roar could be heard from afar. The boat was at the water's edge.

The Accusative case (Tushum kelishigi). Meaning and functions of the other Uzbek cases may be denoted in Uzbek either by means of prepositions or by word order. For instance the meaning and function of the Uzbek tushum kelishigi is expressed in Uzbek by means of the case ending – ni which denotes the object acted upon and it may be expressed in English by means of word order which is characterized in this language to be very strict in comparison with Uzbek e.g. Hayot harakatni talab etadi (Arastu). Hujrani yasatganmisan? (A.Qahhor) [3,2007:91].

In Uzbek the Accusative case of the noun is represented by the morphemes -ni and –n which simultaneously express two meanings: object and definiteness. e.g. Menga kitobni ber. (Give me the book). Xatni yozib bo'ldim. (I have finished the letter). The morpheme –n is used in poetry: Tongi kurtak, oqshomgi g'uncha, Sahar turib ochar chechagin (H.Olimjon) [3,2007:91].

The tushum kelishigi has two forms, just like the nominative includes: a marked (belgili) receipt agreement and an unmarked (belgisiz) receipt agreement. A noun in the form of the accusative case, taking the suffix -ni (-n) comes: Xushro'ying rahmsiz muhokamasidan oqqan bu haqiqatlar Zaynabni yig'latdi (A.Qodiriy). And in the noun in the accusative form without a sign, the affix is -ni is not possible: Gul tufayli tikon suv ichar (Maqol) [3,2007:91].

One should distinguish between the object expressed by a noun in the nominative case and the object expressed by a noun in the accusative case: Menga kitob ber (Give me a book). Menga kitobni ber (Give me the book). In the first example the noun in the nominative case (kitob) denotes an indefinite object. In the second example the noun in the accusative case (kitobni) denotes a definite object.

The Dative Case (Jo'nalish kelishigi). The Uzbek jo'nalish kelishigi denotes the direction of an action performed by means of the case ending -ga [3,2007:92]. It can be rendered in English also by means of prepositions to, at, into, etc. e.g. Yigit maktabga keldi. He went to school. U qiz menga qaradi. She looked at me. Compare English and Uzbek nouns have the dative case [1].

In Uzbek the morpheme of the dative case is represented by its orthographic variants: -ga, -qa, -ka. Uyga, suvga, xonaga, ko'chaga, institutga. Elakka, beshikka, teshikka, etikka. Toqqa, boqqa, quduqqa, buloqqa, qishloqqa [3,2007:92].

The Locative Case (O'rin kelishigi). The Uzbek o'rin-payt kelishigi denotes the place of the thing or a person in the space and it can be rendered in English by means of prepositions at, in, on, by, over, above, among, between, behind etc. E.g. Sada tagidagi hovuzning zilol suvida yaproqlar suzadi. It should be kept in mind that most of the English preposition may contain more additional meaning denoting the place of the thing or a person, behind-orqasida, between-orasida, under-ostida, etc. The locative case exists in Uzbek and it has one orthographic -da and two orthoepic variants -da, -ta [3,2007:93].

Ablative case (Chiqish kelishigi). Chiqish kelishigi of Uzbek nouns denotes the beginning point of the action denoted by the verb. e.g. Ilmdan bir shu'la dilga tushgan on, Shunda bilursankim, ilm bepoyon (Firdavsiy) [3,2007:94]. It can be rendered in English by means of preposition from, out of, from under, etc. e.g. I came from Canada [4,2017:8].

Diverse opinions about modern case system in two languages. Other four cases expressed with prepositions in English. The Coordination of the case with preposition brings some problems, because there is no preposition in Uzbek. Besides that, preposition give another meaning according to expressing in the sentence. Dative case, Accusative case, Locative case, Ablative

case.Eg: His face red with anger. Uning yuzi jahldan qizardi. She writes letter with pen, U xatni ruchka bilan yozdi [1-5].

CONCLUSION

To sum up, comparison of any two languages which can be Uzbek and English has grabbed attention of many students. The most notable feature of this event, even foreign students whose mother tongue is English pays great attention to learn Uzbek language. Therefore, during that time different countries learners face some issues as the difference of grammar systems. Cases are one the most interesting as well as necessary theme for both Uzbek and English students. The reason of that a great number of other themes are correlated to this theme such as noun, pronoun, part of speeches and so on. From this point of view, it should be concluded that in teaching cases, both teachers and students ought to keep their awareness, attention in case theme. This article can be helpful for them to carry out their aims.

REFERENCES:

1. Benjamin Lee Whorf. Grammatical Categories. 2017. 11p
2. Daily Writing Tips, <https://www.dailywritingtips.com> > gram.
3. Grammatical Case in English and Uzbek.
4. M. Hamroyev, D. Muhammedova, D. Shodmonqulova, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva ("Ona tili grammatikasi") "IQTISOD-MOLIYA" nashriyoti 274p.
5. Understanding Case in English Grammar.

VERB RELATIONS IN UZBEK AND ENGLISH

Scientific supervisor: Muminov Elyor Turayevich

Teacher of Navoi State Pedagogical Institute

Juraev Feruzbek Ikhrorbek o'g'li

Student of Navoi State Pedagogical Institute

Abstract. The following article examines the types of verb tenses in Uzbek and English and explains their differences and uses. The main content of the article will help students learning English as a second foreign language to fully understand the meaning of verb ratios in both languages.

Key words: Verb ratios, active voice, passive voice, suffix, tenses.

Аннотация. В следующей статье рассматриваются типы времен глаголов в узбекском и английском языках, а также объясняются их различия и использование. Основное содержание статьи поможет студентам, изучающим английский как второй иностранный язык, полностью понять значение соотношений глаголов в обоих языках.

Ключевые слова: Соотношение глаголов, активный залог, пассивный залог, суффикс, времена.

Annotatsiya. Quyidagi maqola o'zbek tili va ingliz tilida fe'l nisbatlarining turlanishini o'rganib ularning bir biridan farqi va qo'llanilishini yoritib beradi. Maqolaning asosiy mazmuni ingliz tilini ikkinchi xorijiy til sifatida o'rganuvchi talabalarga fe'l nisbatlarining mohiyatini ikkala tilda to'liq tushunishi uchun yordam beradi.

Kalit so'zlar: Fe'l nisbati, faol ovoz, passiv ovoz, qo'shimchalar, zamonlar.

It is known that not knowing the mother tongue is foreign learning a language is a difficult matter. Because every language has its own grammar and to learn it, we must have some knowledge of the grammar of our mother tongue demand the various similarities and differences between them make people even more calls for deeper research. This phenomenon is similar to other languages such as Uzbek and English on their tongues. An example of this is a small grammar we can get verb proportions. Come rate now we will talk about its place in Uzbek and English languages. depends on the definition of ratios Let's face it. Fetl ratio is the action and the state of the person who performs this process indicates the degree to which he participated in the implementation. There are five types of verb ratios in the Uzbek language. In English they are of three types consists of the first of them is the exact ratio, which is also called the basic ratio. In this the action is performed by the person or thing that is the owner of the action sentence.

“Boysarining bu holini **bilgan** o‘zbek xabar olar”, — deb Surxayil kampir ham poyloqchilik qilib davrini suraverdi. [2;18]

*I, at that distance, **know** what it was. I found quickly the negroes were for eating the flesh.* [3; 20]

Exact Aspect Ratio - The performer accurately represents the action and does not add aspect ratio. Such 0 makes almost no difference in this ratio (aniq nisbat) [Erkaboyeva. N; 49] In Uzbek and English verbs, the verb to **know** and **bilmoq** means an action in which the executor is clearly defined.

*Nigora gulni uzish uchun **egildi**.* [5; 76]

The next type of relation is the self is a ratio, and the action is performed on the person or things themselves. That is, when the person performing the action and the object of the action are united will be. In Uzbek, the personal relation is formed by adding **-n, -in, -l, -il** to the verb.

*Nigora went down to **pick up** the flower.* [5; 77]

But there is no such ratio in English, and it is expressed by the ratio definite and comes as participle.

*Ayol ovqatni ichar ichmas qo‘zg‘aldi. Munavvarxonimning ko‘ngli xotirjam edi. Kerakli saboq **berildi**.* [1; 25]

It was given up, as above; which, as he remember, was for about twelve years. [3;154]

In Uzbek language by adding the adjuncts of this ratio type just like a proper ratio is formed. Since the personal and passive participles are the same, they are we differentiate by putting the word "**himself**" in front of it.

In English this is called passive voice and it is done with these formulas and tenses **to be + V (3) or (ed)**.

“Sizlar ketaveringlar”, — deb tayinlab, o‘zlari jang qilish niyatida ortga **qaytishdi**. [2;16]

*Nigora and Noila **went** to the theater.* [6; 84]

The next ratio is the ratio of unity, the action or state of several people In the Uzbek language, this ratio is a work action performed by several persons It is formed by **-sh (ish)** adding suffixes

As mentioned above, the verb "**went**" is expressed in a definite proportion

*Hech kimga bildirmay ikki kunda kelinni **keltirdilar**.* [1; 39]

The last type of ratio is the additive ratio, which changes depending on the movement serves as a personal tool, that is, one person invites another person to Da'wah In the Uzbek language, this type of ratio is expressed by the suffixes **- t, - ir, - iz, - sot, - dir, - tir, - giz, - kar** is made.

We are going to have our meal cooked now. [4; 39]

In English, this type of Causative voice is formed in the verb "**have something done**".

REFERENCE

1. Ahmad Lutfiy. Qaynona romani. T.: “Movarounnahr”, 2004. 25 p, 39 p.
2. “Alpomish dostoni”. 18 p. 16 p.
3. Daniel Defo. Robinson Crusoe. “Global Grey”, 2021. 20 p. 154 p.
4. Ingliz tili grammatikasi. “Morphy”. 51 p.
5. Jumayeva, M. (2022). CHARACTERISTICS OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Science and innovation, 1(B7), 711-714.
6. “Ona tili”. A. Anorbekova 178 p, 181 p.
7. www.uza.uz sayti

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA “YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISH VA IQLIM O‘ZGARISHI MUAMMOLARINI HAL ETISH UCHUN SHAROITLAR YARATISH.

Madatov Quvonchbek Geldiyor o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Kompyuter tizimlari” kafedrasini o‘qituvchisi, Qarshi shahar

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot olib borish jarayonlari haqida so‘z boradi. Respublikamizdagi va iqtisodiyot tarmoqlaridagi qonunchilik bazasi yashil mexanizmlarni joriy qilish darajasi nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: “yashil iqtisodiyot”, eko-innovatsiya, qayta tiklanadigan energiya, fotoelektr stansiyasi, energiyadan samarali foydalanish, iqtisodiyotni yashillashtirish.

Аннотация. В данной статье рассказывается о процессах ведения зеленой экономики в Узбекистане. Законодательная база нашей республики и отраслей экономики была проанализирована с точки зрения уровня реализации зеленых механизмов.

Ключевые слова: “зеленая экономика”, экоиновации, возобновляемые источники энергии, фотоэлектрические установки, эффективное использование энергии, экологизация экономики.

Annotation. This article talks about the processes of conducting green economy in Uzbekistan. The legislative framework in our republic and economic sectors was analyzed in terms of the level of implementation of green mechanisms.

Keywords: “green economy”, eco-innovation, renewable energy, photoelectric plant, efficient use of energy, greening of the economy.

Kirish

Hozirgi glaballashuv jarayonida rivojlangan mamlakatlarning texnologik bazasini sifat jihatdan yangilanishi, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish bilan birga hayot sifatini va yashash muhitini yaxshilovchi yangi texnologik tuzilmaga modernizatsiya qilingan iqtisodiyotga o‘tishni talab qilmoqda. Xorijiy mamlakatlarda bunga o‘tishni amalga oshiruvchi “Yashil o‘tish” iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan barcha ‘zolarining uzoq muddatli (2030 yilgacha) rivojlanish uchun strategik yo‘nalish sifatida qabul qilingan. O‘zbekiston so‘nggi yillarda yashil iqtisodiyot va ekologiya sohasidamuvaffaqiyatlarga erishgan davlatdir. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasini rivojlantirishga e‘tibor qaratgan holda, mamlakatimizda ilm-fan, innovatsiyalar, muhandislik va inshootlarni rivojlantirish maqsadida ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan ushbu qarorning qabul qilinishi mamlakatimiz hayotida ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘lishiga sababchi bo‘ldi. Quyida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qaroridan qisqacha ilova keltirilgan:

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Bizni mamlakatimiz ham Parij bitimi majburiyatlarini bajarish doirasida issiqxona gazlari ajratmalarini qisqartirish bo‘yicha o‘rta muddatli ustuvor vazifalar mamlakatda iqtisodiyotning energiya va resurs sarfi hajmini kamaytirish, ishlab chiqarishda energiya tejankor texnologiyalarni keng joriy qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, Orol bo‘yida ekologik tanglik oqibatlarini bartaraf etishni nazarda tutadigan qator strategik va tarmoq rejalari, dasturlari, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar orqali amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiyotning energiya samaradorligi yetarli darajada emasligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik, texnologiyalar yangilanishining sustligi, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik biznesning faol ishtirok etmayotgani milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning ustuvor maqsadlariga erishishga to‘sqinlik qilmoqda. O‘zbekistonda ham yashil iqtisodga o‘tish va reytingda yuqori o‘rinlarga ko‘tarilish bo‘yicha bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shular jumlasiga Toshkent viloyatida qibray tumanida joylashgan poliz ekinlarini yetishtiruvchi issiqxonalar hamda hozirgi kunda aholi uy-joylariga qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqaruvchi quyosh batareyalarni o‘rnatish hamda uni sotish imtiyozlari hamda uni o‘rnatish bo‘yicha imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. Mavjud muammolarni hal

etish uchun iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kam uglerod sarflagan holda rivojlanish va resurslarni tejash, samarali va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish shuningdek, barqaror qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish orqali tabiiy va energiya resurslaridan foydalanish usullarini tubdan o'zgartirish talab etiladi. Bunda uzoq muddatli istiqbolda "yashil" iqtisodiyotga o'tish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanishi kerak: barqaror rivojlanish sohasida Milliy maqsad va vazifalarga muvofiqlik; resurslardan oqilona foydalanish, barqaror iste'mol va ishlab chiqarish; iqtisodiy hisob tizimiga ekologik va ijtimoiy mezonlarni kiritishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun "yashil" vositalar va yondashuvlarni qo'llash ustuvorligi; eng muhim tarmoqlarda raqobatbardoshlikni oshirish va korsatkichlarni yaxshilash, "yashil" ish o'rinlarini yaratish, aholining farovonligini oshirish orqali mavjud makro iqtisodiy maqsadlarga erishish; resurslardan samarali foydalanish tadbirlarining investitsion jozibadorligini ta'minlash. Shu munosabat bilan iqlim o'zgarishi masalalarini milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga integratsiya qilishga yo'naltirilgan 2019 — 2030-yillardavrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini (keyingi o'rinlarda — Strategiya) ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi." Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yilning 30-oktyabridagi PF-5863 sonli "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof muhitni muhofaza qilish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni, 2019-yil 5-oktyabrdagi PQ-4477 sonli "O'zbekiston Respublikasining 2019-2030 yillarda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish Strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlar yurtimizda yashil iqtisodiyot rivojlanishi uchun keng imkoniyat yaratib berdi. Xususan, ushbu hujjatlarda yashil iqtisodiyotga o'tish O'zbekiston iqtisodiyotining strategik yo'nalishlaridan ekanligi ta'kidlab o'tilgan. Mazkur amalga oshirilgan keng qamrovli iqtisodiy va siyosiy islohotlar, mamlakatimizning rivojlanishiga yordam berayotgan yaxshi bazani shakllantirish damuhim ahamiyatga ega bo'lgan asosdir. O'zbekiston, shu sabablarga ko'ra, "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasining besh tashabbus yo'nalishlarida Ijtimoiy-iqtisodiy Rivojlantirish strategiyasi"ni amalga oshirishga muvaffaq bo'ldi. Shu bilan birga, O'zbekistonning yaxshi taraqqiyoti siyosiy va iqtisodiy rivojlanganlikning yanada kuchayishiga imkon beradi. Mamlakatimizda o'z elektr jihozlarini mustahkamlash, muqobil energiyadan foydalanishda muvaffaqiyatlarga erishish, "Yashil iqtisodiyot" va "Eng ijtimoiy-muvozanat sirlari" konsepsiyasi doirasidan ko'proq qadam tashlash muhim ahamiyatga ega. O'ylaymanki, bu yo'nalishni yanada rivojlantirish, yashil iqtisodiyot ishlash tizimini takomillashtirish orqali mamlakatimizda ekologiya va iqtisodiyot sohasida yanada yuksak natijalarni zabt etishi mumkin. Bir so'z bilan aytganda, O'zbekistonda "Yashil iqtisodiyot" mavzusidavlat va xalq faoliyati sohasida iqtisodiy saviyani ta'minlab, har bir insonning yuksak fikrda bo'lishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu konsepsiya mamlakatni iqtisodiyot va ekologiya sohasida rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston so'nggi yillarda yashil iqtisodiyot va ekologiya sohasida ajoyib yutuqlarni ko'rsatdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida mamlakatimizda barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish, atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan tashabbuslar, strategiyalar, siyosatlar qabul qilindi. Parij bitimining ratifikatsiya qilinishi mamlakatning issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo'yicha majburiyatlaridagi muhim qadamdir. Kam uglerodli rivojlanish, samarali texnologiyalar, barqaror iste'mol va ishlab chiqarish tamoyillarini joriy etish orqali O'zbekiston ekologik toza iqtisodiy rivojlanish bo'yicha yetakchiga aylanish yo'lidan bormoqda. Milliy maqsadlar va innovatsiyalarni doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash mamlakatning ekologik barqarorligini ta'minlashning yakuniy maqsadiga erishishda yanada muhim yutuqlarni ta'minlaydi.

Tahlil va natijalar

2006 – yilda respublikamizda ilk bor Jamg'arma bazasida tashkil etilgan o'zbek tilidagi "Ma'naviyat va ma'rifat", "Axborot texnologiyalari va masofali o'qitish" (shu [jumladan](#), rus va ingliz tillarida ham) va "Innovatsion texnologiyalar", "

Ta'lim muassasalari boshqaruvi" kurslari bo'yicha Jamg'arma portalida elektron ko'rinishdagi kurslar yaratildi. Ushbu kurslar republikamizning ta'lim muassasalari va ilmiy – tatqiqot institutlarida faoliyat ko'rsatayotgan yosh, istiqbolli pedagog va ilmiy xodimlar uchun mo'ljallangan bo'lib, hozirgacha 4114 nafar tinglovchi masofali malaka oshirishda qatnashdi. Shulardan 1334 nafari masofali kurslarni muvaffaqiyatli yakunladi va elektron sertifikatlariga ega bo'ldi.

Hamkorlikda o'rganish. An'anaviy sinf tizimiga muqobil sifatida hamkorlikda o'qitish texnologiyasi paydo bo'ldi. Uning mualliflari uchta fikrni bitta jarayonda birlashtirgan:

jamoaviy mashg'ulotlar, kichik guruhlarda mashg'ulotlar. Hamkorlikda o'rganishda quyidagi vazifalar hal qilinadi: Talabada ijtimoiy madaniyat shakllanadi hamda birgalikda ishlansa, ancha yaxshi o'rganadi; Talabalarning to'g'ri va mantiqiy yozish qobiliyati jamoaning boshqa a'zolari bilan muloqot qilish qobiliyatiga bog'liq; Talabalar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalar jarayonida yangi bilimlar o'zlashtirish va ma'lumot almashish imkoni oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son
2. World Economic and Social Survey 2011: The Great Green Technological Transformation / Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (DESA). - New York: United Nations, 2011. - E/2011/50/Rev. 1 ST/ESA/333.
3. Nazarova G. Xalqaro iqtisodiyot integratsiya –Toshkent: Tafakkur-2010.B.36.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi PF-4947-son farmoni // Xalq so'zi, 2017 yil 8 fevral.

“YASHIL IQTISODIYOT” HAMDA UNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI.

O.Toshpo'latov

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar:Sh.Akobirov-

NavDPI biologiya kafedrasini o'qituvchisi.

Annotatsiya. Yashil iqtisodiyot har qanday [iqtisod](#) nazariyasi sifatida aniq ta'riflanadi, unga ko'ra iqtisodiyot o'zi yashaydigan ekotizimning tarkibiy qismi hisoblanadi (Linn Margulisdan keyin). Mavzuga yaxlit yondashuv tipik bo'lib, iqtisodiy g'oyalarni ma'lum bir nazariyotchiga qarab har qanday boshqa mavzular bilan aralashib ketadi. [Feminizm](#), [postmodernizm](#), atrof-muhit harakati, tinchlik harakati, Yashil siyosat, yashil anarxizm va globallashuvga qarshi harakat tarafdorlari bu atamani asosiy iqtisodiyotdan tashqarida bo'lgan juda boshqacha g'oyalarni tasvirlash uchun ishlatishgan.

Аннотация. Зеленая экономика точно определяется как любая экономическая теория, в которой экономика является компонентом экосистемы, в которой она живет (по Линн Маргулис). Типичен целостный подход к предмету, при котором экономические идеи смешиваются с любым количеством других тем в зависимости от конкретного теоретика. Сторонники феминизма, постмодернизма, экологического движения, движения за мир, зеленой политики, зеленого анархизма и антиглобалистского движения использовали этот термин для описания самых разных идей, выходящих за рамки основной экономики.

Abstract. A green economy is precisely defined as any economic theory in which an economy is a component of the ecosystem in which it lives (after Lynn Margulies). A holistic approach to the subject is typical, with economic ideas mixed with any number of other topics depending on the particular theorist. Proponents of feminism, postmodernism, the environmental movement, the peace movement, Green politics, green anarchism, and the anti-globalization movement have used the term to describe very different ideas outside of mainstream economics.

Kalit soʻzlar: Ekologiya, “Yashil iqtisodiyot”, atrof-muhit, tabiatni asrash, tabiiy kapital, marksistik iqtisodiyot, ekologik xavf

Ключевые слова: Экология, «Зеленая экономика», окружающая среда, охрана природы, природный капитал, марксистская экономика, экологический риск.

Key words: Ecology, "Green economy", environment, nature conservation, natural capital, Marxist economy, environmental risk

Baʼzi iqtisodchilar yashil iqtisodiyotni koʻproq tashkil etilgan maktablarning filiali yoki kichik sohasi sifatida koʻrishadi. Masalan, anʼanaviy er tabiiy kapitalga umumlashtirilgan va mehnat va jismoniy kapital bilan baʼzi umumiy xususiyatlarga ega boʻlgan [klassik iqtisod](#) sifatida qaraladi (chunki daryolar kabi tabiiy kapital aktivlari toʻgʻridan-toʻgʻri [kanallar](#) kabi inson tomonidan yaratilgan aktivlar oʻrnini bosadi). Yoki u marksistik iqtisod sifatida qaraladi, tabiat Lumpenproletariatning bir shakli, insoniyat iqtisodiyotiga ortiqcha qiymat beradigan noinsoniy ishchilarning ekspluatatsiya qilinadigan bazasi yoki neoklassik iqtisodning bir tarmogʻi boʻlib, unda rivojlanish uchun hayot narxi va boshqalar. Rivojlangan davlatlar kuchlar muvozanatini aks ettiruvchi nisbatda barqaror saqlanadi va insoniy boʻlmagan hayot juda past.

Yashil iqtisodiyot – bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bogʻliq, lekin koʻproq siyosiy jihatdan qoʻllaniladigan yoʻnalishga ega.^{[1][2]} [UNEP](#) 2011 Yashil Iqtisodiyot hisobotida taʼkidlanishicha, „yashil boʻlishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli boʻlishi kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik oʻlchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli oʻtishni taʼminlashni nazarda tutadi.“^[3]

Uni oldingi iqtisodiy rejimlardan ajratib turadigan xususiyat — bu tabiiy kapital va ekologik xizmatlarni [iqtisodiy ahamiyatga](#) ega sifatida bevosita baholash (*qarang: „Ekotizimlar va bioxilma-xillik iqtisodiyoti“ va „Tabiiy kapital banki“*) va xarajatlar ekotizimlar orqali jamiyatga tashqariga chiqariladigan toʻliq xarajatlarni hisobga olish rejimi. Aktivga zarar yetkazgan yoki eʼtiborsiz qoldiradigan tashkilotga ishonchli tarzda qaytariladi va uning majburiyatlari sifatida hisobga olinadi.^[4]

Yashil stiker va ekologik belgi amaliyoti isteʼmolchilar oldida atrof-muhitga doʻstona munosabat va barqaror rivojlanish koʻrsatkichlari sifatida paydo boʻldi. Koʻpgina sanoat tarmoqlari [globallashtirilgan](#) iqtisodiyotda yashillashtirish amaliyotini targʻib qilish usuli sifatida ushbu standartlarni qabul qila boshlaydi. Barqarorlik standartlari sifatida ham tanilgan bu standartlar sotib olingan mahsulotlar atrof-muhitga va ularni ishlab chiqaruvchi odamlarga zarar yetkazmasligini kafolatlaydigan maxsus qoidalardir. Ushbu standartlar soni yaqinda oʻsib bordi va endi ular yangi, yanada yashil iqtisodiyotni qurishda yordam berishi mumkin. Ular oʻrmon xoʻjaligi, qishloq xoʻjaligi, togʻ-kon sanoati yoki baliqchilik kabi iqtisodiy sohalarga eʼtibor qaratadi; suv manbalari va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish yoki issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish kabi ekologik omillarga eʼtibor qaratish; xodimlarning ijtimoiy himoyasi va huquqlarini qoʻllab-quvvatlash; va ishlab chiqarish jarayonlarining muayyan qismlariga uy.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va yuqori oʻsish surʼatlarini taʼminlash uchun barcha sohalarda “yashil” iqtisodiyot texnologiyalarini faol joriy etish 2022–2026-yillarga moʻljallangan [Taraqqiyot strategiyasi](#) vazifalari doirasidagi maqsadlardan biri.

“[Cedefop](#)” kabi xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlarida inson resurslarini rivojlantirish iqtisodiyotni “yashillashtirish” uchun asos ekanligi taʼkidlanadi.

Shu nuqtayi nazardan, “Oʻzbekistonning kadrlar tayyorlash tizimi „yashil“ transformatsiyaga qanchalik tayyor?” degan savol tugʻilishi tabiiy.

“Yashil” iqtisodiyotga oʻtish suv resurslaridan nooqilona foydalanish, havoning ifloslanishi, oʻrmonlarning qisqarishi, yerlarning degradatsiyaga uchrashi va iqlim oʻzgarishi kabi ekologik muammolarni hal etishda yordam beradi.

Xorijlik mutaxassislarining fikriga koʻra, “yashil” iqtisodiyotga oʻtish uchun ishlab chiqarishning turli sohalarida keng tarqalgan 10 ta ekologik koʻnikma, yaʼni: dizaynerlik, liderlik

sifatlari, boshqaruvchilik qobiliyati, energetik, shaharlarni rejalashtirish, landshaft dizayni, muloqot olib borish, chiqindilarni boshqarish, sotib olish va moliyaviy ko'nikmalarga talab katta.

Xulosa:

Korxonalar va xo'jaliklarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash nafaqat iqtisodiyotni qayta tiklash, balki uni o'zgartirishga ham qaratilishi kerak. Tashabbuslar kam uglerodli texnologiyalarga xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishdan tashqari, ekologik toza echimlarga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Energetika sektori uchun bu qayta tiklanadigan energiya manbalarining narxi pasayishda davom etayotgani va uglerod energiyasini import qiluvchilar o'z transformatsiyalarini o'z zimmalariga olishlari sababli qolib ketishi mumkin bo'lgan qazib olinadigan yoqilg'i infratuzilmasini (ularning 40 foizi umrining oxiriga yaqin) saqlashdan ko'ra arzonroq bo'ladi. Bu, shuningdek, iqlim bo'yicha Parij majburiyatlarini amalga oshirish va Milliy ravishda belgilangan hissalarini amalga oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Райзберг Б.А. Современный социоэкономический словарь. /Б.А. Райзберг. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 629 с.
2. Основные тенденции развития сферы услуг в Узбекистане // Молодой ученый. — 2016. — №11. — С. 791-793.
3. Основные тенденции и показатели экономического и социального развития Республики Узбекистан за годы независимости (1990-2010 гг.) и прогноз на 2011-2015 гг. Стат. сб. - Т.: Узбекистан, 2011. - с. 14.
4. Каримов И.А. Наша самая актуальная задача - не останавливаясь на достигнутом, поднять на новый уровень начатые реформ. - Т.: Узбекистан, 2015. - с. 34.
5. Основные тенденции и показатели экономического и социального развития Республики Узбекистан за годы независимости (1990-2010 гг.) и прогноз на 2011-2015 гг. Стат. сб. - Т.: Узбекистан, 2011. - с. 14.
6. Мирзиёев Ш.М. Критический анализ, жесткая дисциплина и персональная ответственность должны стать повседневной нормой в деятельности каждого руководителя // Народное слово, 16 января 2017г.

ODAM ANATOMIYASI VA FIZIOLOGIYASI FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

ibodovamahfuza 75@mail.ru

**Navoiy davlat pedagogika instituti, Biologiya
kafedrasida dotsenti. Ibodova Mahfuza Namozovna,
1 kurs magistranti Abdug'aniyeva Shahnoza**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida "Odam anatomiyasi va fiziologiyasi" fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, subyektiv, aqliy-hujum, fikrlar hujumi, blits -o'yin texnologiyasi, intervyu metodi, konsepsiya, axborot texnologiyalari, ta'lim - tarbiya, reproduktiv, produktiv, o'qitishmetodlari.

АННОТАЦИЯ

В данной статье описана информация об использовании инновационных технологий при преподавании предмета «Анатомия и физиология» в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: Инновация, субъективная, ментальная атака, мысленная атака, технология блиц-игры, метод интервью, концепция, информационные технологии, образование, репродуктивные, продуктивные, методы обучения.

ANNOTATION

This article describes information about the use of innovative technologies when teaching the subject "Anatomy and Physiology" in higher education institutions.

Key words: Innovation, subjective, mental attack, mental attack, blitz game technology, interview method, concept, information technology, education, reproductive, productive, teaching methods.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, sliakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta'lim jarayonida o'quvchi-talaba asosiy obyektga aylanadi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlari va fakultetlarida malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari-interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchi-talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchi-talabani dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- o'quvchi-talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarining doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;
- o'quvchi-talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va o'quvchi-talabaning hainisha hamkorlikdagi faoliyatining tashkillanishi.

Pedagogik texnologiyalar masalalari, muammolarini o'rganayotgan o'qituvchilar, ilmiy-tadqiqotchilar. amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya — bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan AKT, kompyuter, masofali o'qish, yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi bu o'qituvchi va o'quvchi-talabaning hamkorlikda belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga erishishlari tanlagan texnologiyalariga bog'liqligidadir, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil etib, har ikkalasi ijobiy natijaga erishsa. o'quv jarayonida o'quvchi talabalar mustaqil fikrlasa, ijodiy ishlasa, izlansa, tahlil eta olsa, o'zlari xulosa qila olsa, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bersa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shular o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya — bu yakka tartibdagi jarayon bo'lib, u o'quvchi-talabaning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir.

O'qituvchi va o'quvchi - talabaning maqsaddan natijaga erishishda qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Shu bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalash tirish zarur, bu jarayonida o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini. mavjud moddiy va m a'naviy shart-sharoitlami, AKT vositalarini. eng asosiysi, o'quvchi-talabalaming imkoniyat va ehtiyojini hamda ularning hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olish qobili yatlarini hisobga olishi

kerak. Shundagina kerakli va kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, o'quvchi-talabani ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o'qituvchiga u tomonidan bo'lajak darsning texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchi-talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metod va usullarni bilishi kerak bo'ladi. Har bir darsning rang barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Hozirgi vaqtda ta'limni axborotlashtirishda asosiy yo'nalish turli o'quv fanlari bo'yicha pedagogik dastur vositalarini yaratishdan iborat bo'lib qoldi. Biroq mavjud va ishlab chiqilayotgan kompyuter texnikasi bazasidagi pedagogik dastur vositalari o'qitish nuqtai nazaridan ta'lim sifatida muhim siljishlariga olib kelishi mumkin emas. Buning sabablaridan biri kompyuter texnologiyalarini an'anaviy tashkil etilgan o'qitish jarayoniga joriy etila boshlanganligida bo'lib, o'z mazmuni va metodi bo'yicha bu texnologiya aniq maqsadga yo'naltirilmagan. Shu munosabat bilan iqtisodiy ta'lim tizimiga axborot texnologiyalarini joriy qilish muammo va istiqbollarni ko'rib chiqish favqulodda muhimdir.

Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali uzluksiz ta'lim samaradorligini oshirishga alohida e'tibor berilmoqda. Pedagogik texnologiyalar — ta'lim berish va zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash yordamida talabalarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish va takomillashtirish imkoniyatini beruvchi o'quv vositalari bo'lib, u o'ziga xos didaktik va uslubiy asosga ega.

Odam anatomiyasi va fiziologiyasi faninining o'qitilish sifati va samara dorligini oshirish maqsadida, pedagogik texnologiyalarni zamonaviy axborot texnologiyalar imkoniyatlari asosida uch turdagi o'quv mashg'ulotlariga, ya'ni ma'ruza, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks holda qo'llash tavsiya etiladi.

Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanidan o'rganilayotgan materiallarning o'quv soatlari miqdori hisobga olingan holda mavzu bloklariga ajratiladi, har bir ma'ruza mavzu blokiga 2-8 o'quv soati oralig'ida vaqt ajratiladi hamda ushbu mavzu blokiga mos amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari mazmuni va hajmi belgilanadi. Bu usulda har bir mavzuni o'rganishdagi ichki izchillik va uzviylik to'la saqlanadi va talabalarda mavzuga oid malaka va ko'nikmalarini to'laroq va maqsadliroq shakllantirish imkoniyati kuchayadi.

Innovatsiya texnologiyalari o'qitish jarayonida yuqori malakali, raqobatbardosh o'qituvchi kadrlar tayyorlash, ularning kasbiy omil ko'nikmalarini shakllantirish, metodik mahoratini ko'tarish, o'qituvchi pedagoglarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish omili bo'lib qolmoqda.

Anatomiya va fiziologiya fanini o'qitish jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir treninglar (texnologiyalarga)ga tavsifnoma berib, ba'zilarini o'tkazish tartibi to'g'risida metodik tavsifnoma berib o'tamiz:

«TARMOQLAR» metodi - o'quvchi-talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan.

«3x4» metodi - o'quvchi-talabalarning erkin fikrlashi, keng doirada turli g'oyalarni bera olishi, ta'lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olishi, ta'rif bera olishiga qaratilgan.

«BLITS-O'YIN» metodi — harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan.

«INTERVYU» texnikasi - o'quvchi-talabalarga savol berish, eshita olish, to'g'ri javob berish, savolni to'g'ri tuzishni o'rgatishga qaratilgan.

«IERARXIYA» texnikasi — oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o‘tish usullarini qo‘llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o‘rgatishga qaratilgan.

«BUMERANG» texnikasi - o‘quvchi-talabalarni dars jarayonida , darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o‘quvchitalabalarni baholay olishga qaratilgan.

«TALABA» treningi - o‘quvchi-talabalar bilan individual holda ishlash o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi to‘siqni yo‘q qilish, hamkorlikda ishlash yo‘llarini o‘rgatishga qaratilgan,

«O‘QITUVCHI SHAXSI» treningi — o‘qituvchining innovatsion faoliyatini ochib beruvchi «O‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan talablar» mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho yozish orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

«MULOQOT» texnikasi o‘qituvchilarni auditoriya diqqatini o‘ziga jalb etish, dars jarayonida hamkorlikda faoliyat ko‘rsatishga, uni tashkil etishni o‘rgatishga qaratilgan.

«BOSHQARUV» texnikasi o‘qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o‘quvchi-talabalarni ish jarayonida boshqarish usullari bilan tanishtiruvchi va shunga o‘rgatishga qaratilgan.

XULOSA

Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o‘qitishda Innovatsion texnologiyalardan foydalanish talabalarning mustaqil ishlashiga , ijodiy fikrlashiga va ta’lim samaradorligini orttirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Ibodova Mahfuza Namozovna CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE OF INTEGRATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING BIOLOGICAL SCIENCES IN ACADEMIC LYCEUMS *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol. 11 No. 4, 2023 ISSN 2056-5852

2.Ibodova Mahfuza Namozovna "IMPROVING THE METHODOLOGY OF USING ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE SUBJECT "ZOOLOGY" IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS." Open Access Repository 4.3 (2023): 21-25.

3.Ibodova, Mahfuza Namozovna. "AKADEMIK LITSEYLARDA BIOLOGIYA FANINI OQITISHNING INTERFAOL VA MUAMMOLI IZLANISH METODLARIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 3.4-2 (2023): 125-131.

4.Ibodova Mahfuza Namozovna "BIOLOGIYANI OQITISHNING INTERFAOL VA MUAMMOLI IZLANISH METODLARI." *PEDAGOGS* jurnali 11.2 (2022): 12-21.

5.Ibodova Mahfuza Namozovna "Effectiveness of independent work in the educational process." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.10 (2021): 322-326.

6.Ibodova Mahfuza Namozovna "A FORMING THE BASIC COMPETENCIES OF PUPILS BY USING OF SELF-STUDY ASSIGNMENTS." *ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ* (2018):

7.J.O.Tolipova "Biologiyani o‘qitishda innovatsion texnologiyalar” *Pedagogika oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik*. Toshkent - "Cho‘lpon" – 2011 y.

8.Ibodova Mahfuza Namozovna BIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA INTEGRATIV-BINAR MASHG‘ULOTLARINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI *Innovative, educational, natural and social sciences (E)* ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.73(11), November, 2023 417

9.H.T. Omonov, N.X. Xo‘jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining* 5A340605 — «Xalqaro moliya» mutaxassisligining

magistrantlari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan. Toshkent - "Iqtisod - Moliya" – 2009 y.

IQLIMLASHTIRILGAN BALIQ TURLARINING RESPUBLIKAMIZ IXTIOFAUNASIDAGI O‘RNI

Mamaraymova Sh 1-kurs magistri (biologiya)
Navoiy davlat pedagogika instituti
O‘zbekiston Respublikasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Respublikamizda ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lgan baliqlar oqsla, do‘ngpeshona baliqlari to‘g‘risida, baliqlarning Respublikamiz baliqchilik xo‘jaligidagi ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga gambuziya, qirraqorin kabi sanoat ahamiyatiga ega bo‘lmagan baliqlarning Respublikamiz ixtiofaunasiga olib kelinayotgan salbiy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Iqlimlashtirish, ovlaniladigan baliqlar, suv omborlari, ekologik sharoitlar, sun‘iy baliqchilik xo‘jaliklari, areal, ixtiofauna, biologik xilma-xillik.

Аннотация. В статье рассматриваются основные виды промысловых рыб на территории Республики Узбекистан, значение обыкновенного судака, белого толстолоба в рыбном хозяйстве. Также даётся информация об отрицательном влиянии в ихтиофауну нашей Республики таких акклиматизированных не имеющих промыслового значения рыб, как гамбузия и востробрюшко.

Ключевые слова: акклиматизация, промысловые рыбы, водохранилища, экологические условия, искусственное рыболовство, ареал, ихтиофауна, биологическое разнообразие.

Abstract. In this article, explained about the importance of hunted fishes such as oqsla, do‘ngpeshona in the Republic of Uzbekistan, and the importance of fish in the fishery of Republic of Uzbekistan.

At the same time, the negative influence of fishes which are not industrial important, for example, gambuziya, qirraqorin, brought to the ichthyofauna of the Republic of Uzbekistan is highlighted.

Key words: Climate change, caught fish, reservoirs, ecological conditions, artificial fisheries, area, ichthyofauna, biological diversity.

Respublikamiz suv havzalariga muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lgan baliqlarni iqlimlashtirish ishlari 1951-1952 yillardan boshlangan. Shu yillar davomida Moskva viloyatidagi Savin baliqchilik xo‘jaligidan kumush tovonbaliq, 1958-1961 yillarda Uzoq Sharq va Xitoy daryolaridan o‘simlikxo‘r oq amur, qora amur, oq do‘ngpeshona, chipor do‘ngpeshona baliqlari, 1963 yilda Urol daryosidan oqsla, oqcha, 1973 yili Issiqko‘ldan issiqko‘l gulbalig‘i, 1984 yili Qirg‘izistonning tog‘li ko‘llaridan pelyad baliqlari iqlimlashtirilgan. Iqlimlashtirish ishlarini olib borish vaqtida muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lgan baliq va baliq chavoqlari bilan birgalikda troegub, kaspii aterinasi, medaka, ilonbosh, xitoy qirraqorin balig‘i, buqa baliqlarning bir necha turlari, amur chebakchasi va qo‘shni respublikalarimiz suv havzalaridan bir necha tur baliqlar tasodifan kelib qolgan.

Muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lgan baliqlarni iqlimlashtirish jahon baliqchilida samarali usul deb topilgan. Respublikamiz suv havzalariga jami 16 tur baliq iqlimlashtirilgan. Muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lgan baliq chovoqlarini iqlimlashtirish jarayonida ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lmagan 20 tur baliq chovoqlari ham tasodifan kelib qolgan.

Quyida biz, iqlimlashtirilgan va ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lib, respublikamizda ovlaniladigan baliqlarning biriga aylangan hamda suv havzalarimiz ixtiofaunasiga, baliqchilik xo‘jaliklarining samaradorligiga salbiy ta‘sir etuvchi ayrim kelgindi turlari to‘g‘risida fikr yuritmoqchimiz.

Oqsla (*Stizostedion lucioperca* Linnaeus, 1758) balig‘i 1963 yili Ural daryosidan respublikamizdagi Degrez suv omboriga baliqchilik xo‘jaliklari uchun kam qimmatli, ovlanish ahamiyatiga ega bo‘lmagan baliqlar sonini kamaytirishni nazarda tutgan holda iqlimlashtirilgan [2]. Hozirgi vaqtda respublikamizning barcha suv havzalarida uchraydi va asosiy ovlaniladigan baliq turlarining biri hisoblanadi. 1981-2023 yillari Aydar-Arnasay ko‘llar tizimida ovlangan baliq miqdorining 10,6 foizini [4], Oyoq-Og‘itma ko‘lidan ovlangan umumiy baliq miqdorining 30,0

foizini oqsla balig'i tashkil qilgan. Har yili respublikamiz bo'yicha 774,6 tonnadan 920,0 tonnagacha oqsla balig'i ovlaniladi [1].

Lekin suv havzalarida bu yirtqich baliq soni haddan tashqari ko'payib ketsa, muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo'lgan baliq va ularning chovoqlari bilan oziqlanib, baliqchilik xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun suv havzalaridaga oqsla balig'i sonini idora qilib turish lozim.

Oq do'ngpeshano balig'i (*Hypophthalmichthys molitrix* Valenciennes, 1844) 1961 yillarda O'rta Osiyoga Xitoy daryolaridan keltirilib iqlimlashtirilgan [2]. Respublikamiz suv havzalari ekologik sharoitlarga moslashgan, ayniqsa sun'iy baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Aydar-Arnasay ko'llari tizimi, Sho'rko'l, To'dako'l suv omboridagi asosiy ovlanadigan baliqlarning biri hisoblanadi.

Gambuziya (*Gambusia affinis holbrookii* (Baird et Girard, 1853)) balig'i vatani Shimoliy Amerika hisoblanadi. O'zbekistonga 1929 yili bezgak kasalligiga qarshi kurashish maqsadida iqlimlashtirilgan edi[3]. Hozirgi vaqtda respublikamizning barcha kichik suv havzalarida, ko'lmak va suvi sekin oqadigan suv havzalarida keng tarqalgan. Yillar davomida gambuziyaning soni va areali kengayib borishi sababli respublikamiz suv havzalaridagi muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo'lgan baliqlar chovoqlari bilan oziqlanib, baliqchilik xo'jaliklariga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Qirraqorin baliq (*Hemiculter leucisculus* (Basilewsky, 1855)) 1961 yilda o'txo'r Uzoq Sharq baliqlarini iqlimlashtirish vaqtida tasodifan kelib qolgan. Bu baliq bizning suv havzalarimiz sharoitiga yaxshi moslashib, yildan-yilga ko'payib bordi va hozirgi kunda respublikamiz biologik xilma-xilligiga hamda suv havzalarimiz ixtiofaunasiga katta darajada zarar keltirmoqda [4].

Iqlimlashtirilgan baliqlar O'zbekistonning tabiiy va sun'iy suv havzalariga juda yaxshi moslashib ketib, respublikamiz hayvonot dunyosi bioxilma-xilligini ancha boyitdi. Hozirgi vaqtda bu baliqlar daryo, ko'l va suv omborlarimizda ko'plab uchrashi bilan birga baliqchilik xo'jaliklari iqtisodiy samaradorligining oshishiga ham olib keldi.

Yuqorida biz, iqlimlashtirilgan baliqlarning respublikamiz suv havzalaridagi ijobiy va salbiy oqibatlarini qisqacha tahlil qilib o'tdik. Bu baliqlar respublikamiz hayvonot dunyosi biologik xilma-xilligining boyishiga va baliqchilik xo'jaliklaridan ratsional foydalanishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Lekin baliqlarni iqlimlashtirish paytida tasodifan kelib qolgan, ovlanish ahamiyatiga ega bo'lmagan ayrim kelgindi baliq turlari respublikamiz ixtiofaunasiga va baliqchilik xo'jaliklariga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Bunday kelgindi turlarning ayrimlari muhim ovlanish ahamiyatiga ega bo'lgan baliq va chavoqlarining ozuqalarini eb, ozuqa muhitining kambag'allashuviga olib kelayotgan bo'lsa, ikkinchi bir turlari ovlanadigan baliqlarning uvildiriqlarini ozuqa sifatida iste'mol qilayotgan bo'lsa, uchinchi bir turlari sonining ko'payib ketishi natijasida mahalliy, endemik, respublikamiz «Qizil kitobi»ga kiritilgan baliq turlarini (*Alburnoides oblongus* Bulgakov, 1923) yashash muhitidan siqib chiqarib, ular sonining haddantashqari kamayib ketishiga sabab bo'lmoqda.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlab o'tish lozimki, maqsadli ravishda olib borilgan iqlimlashtirish ishlari respublikamiz hududida baliqchilik xo'jaliklarining rivojlanishiga, xalqimizni baliq mahsulotlari bilan ta'minlash masalasini hal qilishda benihoya katta ahamiyatga ega bo'ldi. Lekin, suv havzalarimizga iqlimlashtirish uchun olib kelinayotgan baliq turlari va chavoqlari qattiq nazorat qilinmaganligi tufayli ovlanish ahamiyatiga ega bo'lmagan baliq turlarining kelib qolishiga sabab bo'lgan. Hozirgi vaqtda bunday kelgindi turlar respublikamiz biologik xilma-xilligiga, hamda suv havzalarimiz ixtiofaunasiga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абдуллаев М.А., Урчинов Д.У. Промысловые рыбы водоёмов низовьев р.Заравшан. -Ташкент: Фан, 1989.
2. Аманов А.А., Холматов Н.М., Сибирцева Л.К. Акклиматизированные рыбы водоемов Узбекистана. -Ташкент: Фан, 1990.
3. Bogdanov O.P. O'zbekiston hayvonlari. Toshkent: O'qituvchi, 1983.

УНИКАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ТУРЦИИ КАК ЧЛЕНА НАТО И ПАРТНЕРА СССР В 1950-Х

Софья Михайловна Терещенко, 1 курс магистратуры восточного факультета СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия

Аннотация: Статья представляет собой обзор общих тенденций во внешней политике Турецкой республики в 1950-х гг., когда Турция проводила более многосторонний дипломатический курс. Оставаясь членом НАТО и сохраняя тесные связи с Западом, Турция тем не менее налаживала отношения с СССР, чтобы получить экономическую помощь.

Ключевые слова: Турецкая республика, Демократическая Партия, Аднан Мендерес, СССР, НАТО, холодная война, история, востоковедение

TURKEY'S UNIQUE POSITION AS A NATO MEMBER AND USSR PARTNER IN THE 1950s.

Sofia Tereshchenko

Abstract: The article provides an overview of the general trends in the foreign policy of the Turkish Republic in the 1950s, when Turkey pursued a more multilateral diplomatic course. While remaining a member of NATO and maintaining close ties with the West, Turkey nevertheless improved relations with the USSR in order to receive economic assistance.

Key words: Republic of Türkiye, Democratic Party, Adnan Menderes, USSR, NATO, Cold War, history, oriental studies

Руководство Демократической партии (ДП) во главе с Аднаном Мендересом проводило активную внешнюю политику. В период 1950-1960 гг. Турция была важным региональным игроком холодной войны и искала альянсы в регионе. Участие в системе коллективной безопасности Запада было одним из важнейших вопросов, который должен был решиться в этот период для проведения Турцией эффективной внешней политики. Кроме того, это было принципиальным условием обеспечения экономической поддержки со стороны стран Запада. [6, с. 2-3]

История турецко-американских военных отношений начинается с решения о создании американской базы в Адане в 1943 году. Благодаря провозглашению доктрины Трумэна в 1947 году Турция, наряду с Грецией, стала первым получателем зарубежной помощи США в мирное время. В этой ситуации Турция начала настаивать на присоединении к строящейся системе обороны Запада. [5, с. 90]

Еще в начале своего срока на посту премьер-министра Мендерес поставил вопрос о членстве в НАТО как основную цель своей внешней политики [1, с. 94]. В конце июля 1950 года, вскоре после начала Корейской войны, Мендерес подал официальную заявку на членство в НАТО, и Турции был предоставлен статус ассоциированного члена. Уже 30 апреля 1951 года Трумэн проголосовал за то, чтобы США немедленно добились включения Турции в Североатлантический альянс, и Турция стала полноправным членом НАТО 18 февраля 1952 года. [5, с. 90]

Интересы безопасности Турции и региональные интересы США во многом совпадали. В этом смысле в политике США, как и в политике правительства Мендереса, доминировал курс, основанный на предотвращении распространения коммунизма на Ближнем Востоке, и США нуждались в Турции для проведения своих операций в регионе. В рамках этого сотрудничества была построена база Инджирлик в Адане, соглашение о совместном использовании которой было подписано в 1954 году. [6, с. 2-4] Турция, которую называли «непотопляемым авианосцем» в арсенале НАТО, стала важной частью альянса [3, с. 56]. В 1959 году было подписано двустороннее соглашение с США, согласно которому Белый дом взял на себя обязательство оказать Турции вооруженную помощь перед лицом любой

опасности [6, с. 3-6]. Визит президента Эйзенхауэра и других высокопоставленных американских чиновников в Анкару в декабре 1959 года [7] также свидетельствует о близких дипломатических связях Турции с США.

После того, как страна стала членом НАТО в 1952 году, Мендерес попытался укрепить свое влияние на международной арене, начав сотрудничество с режимами на Ближнем Востоке [1, с. 94-96]. Багдадский пакт, заключенный в 1955, представлял собой важное звено в цепи безопасности, которую планировалось создать против советского блока, и дал Турции определенное влияние в этом регионе [6, с. 3]. В 1953 и 1954 гг. Греция, Турция и Югославия сформировали так называемый Балканский пакт. Таким образом, правительство ДП не только продолжило прозападную внешнюю политику администрации НРП, но и успешно сумело расширить роль Турции как агента западных интересов [5, с. 91].

Помимо активного сотрудничества с США повестку дня МИД Турции стали занимать также и варианты за пределами этого блока. Речь министра иностранных дел Фатина Рюшту Зорлу во время обсуждения бюджета Министерства иностранных дел 1959 года была далека от политического дискурса холодной войны, который был бы характерен для государства-члена НАТО, и наметила путь к развитию отношений со странами третьего мира и СССР. [6, с. 5]

Соединенные Штаты, казалось, были весьма обеспокоены всем, что потенциально могло улучшить отношения между Турцией и СССР. Еще в январе 1955 года ЦРУ внимательно следило за развитием торговли между Турцией и Советским Союзом, включая возможность получения кредита в твердой валюте после того, как США отклонили запрос на помощь в размере 500.000 долларов. В апреле 1956 года Турция заявила, что Советский Союз предлагал ему безоговорочную помощь, в отличие от кредитов западных стран, которые включали условия «стабилизации». [2, с. 132-134]

Уверенность США в том, что Турция будет сопротивляться советским предложениям, изменилась в октябре 1957 года, когда в меморандуме заместителя госсекретаря США К. Гертера утверждалось, что в ответ на отсутствие финансирования со стороны Соединенных Штатов министр финансов Полаткан угрожал обратиться за финансированием к Советскому Союзу. Гертер рекомендовал Соединенным Штатам предоставить требуемые средства. [2, с. 135]

Несмотря на неодобрение со стороны США во второй половине 1950-х гг. началось улучшение двусторонних отношений Турции с Советским Союзом, которое последовало за отказом СССР от территориальных претензий к Турции в 1953 году. Одной из причин такого развития событий было то, что из-за экономического кризиса Турция испытывала нехватку иностранного капитала и активно искала новые источники финансирования. Турция также использовала экономические отношения с СССР в конце 1950-х годов как рычаг давления на США в попытке расширить экономическую помощь. [4, с. 203-204]

Импорт Турции из СССР в 1954-55 гг. составил 11,7 миллиона долларов, а экспорт в СССР — 12,8 миллиона долларов. С 1954 года СССР стал принимать участие в Измирской Международной ярмарке. Экономическое сотрудничество значительно расширилось с назначением Н. С. Рыжова послом СССР в Анкаре в 1957 году. В результате его усилий в июле 1957 года переговоры турецкого банка İş Bankası с Советским Союзом привели к заключению выгодной для Турции сделки, по которой было решено, что СССР создаст стекольные заводы в Турции. Это положило начало переходу Турции к импортозамещающей экономической модели, которая позднее еще больше увеличила роль СССР в турецкой экономике. Помимо этого, СССР предоставил Турции кредит в размере 3,4 миллиона рублей под 2,5% годовых сроком на 3 года. [4, с. 202-205]

Турецкое правительство приложило все усилия, чтобы заверить представителей США, что эта сделка никоим образом не означает переориентацию турецкой внешней политики: скорее, Турция была вынуждена принять советское предложение из-за нехватки средств на промышленное развитие со стороны Запада. [2, с. 135-136]

В сентябре 1958 года, через два месяца после объявления о пакете стабилизации на сумму 359 миллионов долларов от США, турецкое правительство находилось в процессе покупки трех текстильных фабрик у Советского Союза. Хотя правительство Турции первоначально отрицало сделку, позже оно объяснило сделку частью уже существующих соглашений с Советским Союзом. О сближении между двумя странами свидетельствовало и объявленное турецким премьер-министром решение посетить Советский Союз в июле 1960 года — всего за две недели до запланированной встречи министров иностранных дел стран НАТО в Стамбуле. В конечном итоге, Мендерес был отстранен от власти до того, как запланированная поездка состоялась. [2, с. 134-138]

Впоследствии Турция использовала разрядку между США и СССР для расширения собственной зоны влияния. Развитие экономических отношений между Турцией и Советским союзом, начавшееся в конце 1950-х годов, продолжалось и в последующий период, и после 1965 года экономические связи достигли значительного уровня. [4, с. 202-205] Окончание холодной войны способствовало тому, что Турция продолжила и расширила свою многополярную внешнюю политику, которая получила новую восточную ориентацию [8, с. 2].

Литература.

1. Daniş M. F. Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Ortadoğu Algısı: 1957-1958 Krizleri. // Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 5(2). Erzurum, 2018. S. 93-126.
2. Gunn C. The 1960 Coup in Turkey: A U.S. Intelligence Failure or a Successful Intervention? // Journal of Cold War Studies, vol. 17, no. 2. Cambridge: The MIT Press, 2015. P. 103-139.
3. Harris G. Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945–1971. Washington, DC: American Enterprise for Public Policy Research, 1973.
4. Kasapsaraçoğlu M. Siyasi gerginlikten ekonomik işbirliğine: soğuk savaş döneminde Türk-Rus ilişkileri (1945-1991). // Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü-Bugünü ve Yarını. Antalya: Nobel, 2021. S. 195-213
5. Pelt M. Military Intervention and a Crisis Democracy in Turkey. London, NYC: I.B. Tauris, 2014. 301 pp.
6. Seydi S. Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957–1960). // Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (14). Isparta, 2011. S.1-16.
7. Travels of presidents to Turkey. Office of the historian, U.S. Department of State. (Электронный ресурс). URL:
8. <https://history.state.gov/departments/history/travels/president/turkey> (дата обращения: 10.04.2024)
9. Минасян Н. А. Конец холодной войны и Турция: новые возможности. // Инновационные процессы в современной науке: Материалы Международной научно-практической конференции. Чехия, Прага: Научно-издательский центр "Мир науки", 2017. С. 160-168

MEMOIRS OF PERSIAN SHAHS ABOUT THEIR JOURNEY TO ISTANBUL

Maria Maksimovna Tokareva
Oriental and African Studies, St. Petersburg State University, St. Petersburg

Abstract: In the late 19th century, two Persian shahs visited the Ottoman capital – Nasir al-Din Shah (1848-1896) and Mozaffar al-Din Shah (1896-1907) – both as part of their travels to Europe. As a result, travel diaries of both rulers were created. The diaries discussed in our report are valuable historical sources that complement the information about the personal qualities of these Persian rulers. «»

Key words: Ottoman empire, Iran, Nasir al-Din Shah, Mozaffar al-Din Shah, Istanbul

Аннотация: В конце XIX в. османскую столицу посетили два персидских шаха – Насир ад-Дин Шах (1848-1896 гг.) и Музаффар ад-Дин Шах (1896-1907 гг.) – оба в рамках своего путешествия в Европу. В результате на свет появились путевые дневники обоих правителей. Рассматриваемые в нашем докладе дневники представляют собою ценные исторические источники, проливающие дополнительный свет на личностные качества данных персидских правителей.

Ключевые слова: Османская империя, Иран, Насир ад-Дин Шах, Музаффар ад-Дин Шах, Стамбул

In the 1870s, the Ottoman Empire was gradually becoming financially dependent on European states. At that time, on the Ottoman throne was Abdulaziz (1861-1876), during whose reign the second stage of the Tanzimat reforms (1865-1877) began. [1: 30-32] Gradually, the country began to sink into a financial crisis. In 1875, a partial default, and in 1881, a full one was declared. Following the Crimean War, after his trip to Europe, Sultan Abdulaziz (1861-1876) decided to strengthen the military power of the state by purchasing ironclads from Europe, which became one of the main factors leading the country into complete financial collapse. The models of such ships were replaced quickly, and the previous ones were considered “obsolete”. Those that became outdated were sold to the Ottoman Empire, and that was more profitable than simple getting rid of them. [3]

At the end of the 19th century, two Persian shah's – Nasir al-Din Shah (1848-1896) and Mozaffar al-Din Shah (1896-1907) – visited the Ottoman capital both as part of their trip to Europe. As a result, travel diaries of both rulers were created. Both shahs visited Istanbul during their first trips (each of them had three) - the Ottoman Empire was one of the last stops. Nasir al-Din Shah stayed in Istanbul from August 18 to August 25, 1873. [3: p. 366-395] The Persian shah arrived in Istanbul from Italy on the steamship “Sultaniyya” - one of those actively purchased by the sultan during this period. *“I had not seen in Firangistan a yacht so beautiful and so decorated.”* [3: p. 357] It is worth noting that the shah paid considerable attention to describing Ottoman ships. He even notes that *“In those days steamers were not in general use; all ships were sailing vessels.”* [3: p. 359] As he approached his destination, the shah described the views of the capital in details: *“...the came abreast of the cathedral mosque of Sultan Ahmed, of that of St. Sophia, and of others; and then reached the old Seraglio, the former residence of the Ottoman Sultans,... we reached the offing of Galata and of Bey-Oglu, i.e., Pera, where the greater portion of the Franks have their quarters..., we came upon the palace of Dolma-Bagcha, — called also the palace of Beshik-Tash, — where the Sultan dwells... At last, we came in front of the palace known by the name of Beyler-Beyi, our own quarters, situated to the right, on the Anatolian side, and on the brink of the Bosphorus.”* [3: p. 371]

Nasir al-Din Shah visited the Saint Sophia Temple without fail. He did not feel particularly enthusiastic about the temple and briefly noted the following: *“But, through the lapse of time and the great duration of this mosque, it has fallen from its original splendour. One side of it is even somewhat cracked and sunk.. It is like a venerable tree from which the freshness of youth has departed.”* [3: 383] Further, the Shah vividly describes the everyday life of the Ottoman capital: *“Every day several large steamers, making five or six trips each between the morning and the*

evening, convey passengers... These ships belong for the most part to companies of foreign nationalities... These ships are a source of great danger in the Bosphorus to persons who go about in boats... as was the case three days ago, when, several women and men of quality were drowned in the Bosphorus, only one child and a few of the boatmen having been saved. It is, however, the custom of the boatmen of the Bosphorus ... they tell no tales, and no one knows anything of what has happened. The cause of this is said to their fear lest people should take alarm at going in boats, and their craft thus fall into desuetude. ... as the accident mentioned above took place in broad daylight, it was witnessed and reported.” [3: 388-389] From this notes, it can also be learned that fires frequently broke out in Istanbul, due to the city being mainly wooden. This was a common occurrence for everyone. “Last evening, as we were sitting at dinner, there came successively the reports of several guns being... on looking out of the windows, saw that at various parts of the environs of the Bosphorus there were numerous flames of fire; In the morning we learnt that eight hundred houses had been burnt in the parish of Qasim-Pasha.” [3: 389]

The Ottoman court decided to entertain their foreign guest with a magician's performance who was somewhat “ugly and spoke French well.” [3: 392] The description of this magician's performances takes up almost three pages in the translated text. In this narrative, the Shah describes in great detail each action, each trick and the impression of the audience. [3: 392-394] Here is a strong contrast between the Shah's description of the Hagia Sophia and his description of the magician's actions.

On August 25, 1873, the Shah's mission left Istanbul and headed to the Caucasus. [3: 395] The new Persian Shah Mozaffar al-Din stayed in Istanbul from September 30 to October 4, 1900. [2: 215-216, 232] The description of the journey to Turkey takes up 19 pages of the original text. There are no translations of this source into any European language. In Istanbul, the shah was treated with great respect and warmth, as emphasized in the diary. He was received as the Sultan's most welcome guest. Such a relationship had never existed in the history of these two states. Istanbul, according to the Shah's opinion, although being not a very clean city, was still more similar to European cities: “There are many beautiful magnificent buildings here, and although the houses of ordinary residents of Istanbul are not as tall and grand as those in Europe, the government buildings are completely different from them.” [2: 219] From the moment he crossed the Ottoman border, the Shah expressed at every opportunity how happy and grateful he was to be on the lands of the Caliph: “... we shook hands and embraced incredibly friendly and sincerely. We were indeed immensely pleased and happy to meet Them. ... They expressed great satisfaction with Our arrival. In response, We expressed how pleased and grateful We were for how We were received upon arrival in the Ottoman Empire.” [2: 220] The Shah gives a very curious description of the Sultan: “Their Majesty the Sultan, who have been ruling for 25 years, has passed 57. They are of medium height and slender build. They have more black than gray hair in their beard. Their face is fair, forehead is high, and head is full of thoughts and wisdom. From Their appearance and face, it is clear that They have a lot of work, thoughts, and concerns about the urgent affairs of Their state and people... May it be God's will that They live for many years in good health, and be above and best of all in the traditions of courtesy, kindness, fullness of the Muslim faith and Their commendable character that attracts people's hearts, approved and loved by all.” [2: 220-221]

Mozaffar al-Din, as well as the previous shah, traveled a lot around the Ottoman capital, without fail visited the Hagia Sophia temple. In contrast to Nasir al-Din's memoirs, the description of this temple in Mozaffar al-Din's diaries takes up much more pages. He mentioned the exact date of the temple's founding, the ruler under whom it was founded, and its subsequent history: how the temple became a mosque, in which years which minarets and under which sultan were built, and so on. [2: 226-229] While Nasir ad-Din Shah's memories portrayed Istanbul more as a dirty Ottoman city with narrow streets, Mozaffar ad-Din is more restrained in describing the shortcomings and is more admiring of the capital's virtues. The Shah spent five days in Istanbul. After his visit to the Ottoman Empire, he returned to Persia. As a result, the close relationship between the two rulers of the two states influenced the Iranians in Istanbul in their future activities. The attempts at Ottoman

modernization were seen as an example for Iranian modernizers and paved the way for improving Ottoman-Iranian relations.

After Shahs Nasir al-Din and Mozaffar al-Din made official visits to Istanbul in 1873 and 1900, there was an intense intellectual, political, and economic exchange between the two countries. Then Istanbul became the center of Iranian intellectuals. There was also a growing closeness between political dissidents of both monarchies who supported constitutional movements in both countries. [5]

Select bibliography

1. Kasaba R. The Cambridge history of Turkey. - vol. 4 - Cambridge: Cambridge University Press, 2008. - 601 p.
2. Moḥammad-Nâder-e Naşiri-ye Moqaddam Safar-nâme-ye sevvom-e Moẓaffar al-Din shâh be Farang. - Tehrân: Markaz-e pazhuhesh-e ketâbkhâne, Muze va Markaz-e esnâd-e Majles-e Showrâ-ye Eslâmi, 1390. - 240 p.
3. Redhouse, James W. The Diary of H.M. the Shah of Persia during his tour through Europe in A.D. 1873. - London: London J. Murray, 1874. - 466 p.
4. S. Duran Transportation, Steamships and the Rise of Postal Protectionism in the Ottoman Empire under the Reign of Abdülaziz (1861-1876) // Diyâr. - 2020. - p. 84–107.
5. Iranians in Istanbul and Their Oppositional Activities Against the Qajars // MAYDAN Politics & Society URL: <http://www.themaydan.com/2017/02/iranians--istanbul--oppositional-act-activities--qajars/> (date of the application: 25.10.2023).

**BIOXILMA-XILLIKNI SAQLASH VA TIKLASH KONSEPSIYASIDA EKOLOGIK
TA'LIM, TARBIYANING AHAMIYATI**

**Xudoyberdiyeva Ruxsora Xamraqulovna
Navoiy viloyati Navbahor tumani
5- umum ta'lim maktab o'qituvchisi
Mardiyev Nodirbek Orifjonovich
Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi**

ANATATION. The goal of the national biodiversity conservation strategy is to ensure the formation of a single main direction and planned structure for managing the country's biological resources. Thus, promising activities in this area must be carried out in accordance with the rules specified and enshrined in the strategy. Creating a strategy provides clear direction for planning at the national level and also creates a mechanism to ensure the development of targeted and effective programs and projects.

KEY WORDS: environmental education, National Strategy and Action Plan for Biodiversity Conservation, National Action Plan for Environmentally Sustainable Development of the Republic of Uzbekistan, Ecopark “Jayron”.

АНАТАЦИЯ. Целью национальной стратегии сохранения биоразнообразия является обеспечение формирования единого основного направления и плановой структуры управления биологическими ресурсами страны. Таким образом, перспективная деятельность в этой области должна осуществляться в соответствии с правилами, указанными и закрепленными в стратегии. Создание стратегии обеспечивает четкое направление планирования на национальном уровне, а также создает механизм, обеспечивающий разработку целевых и эффективных программ и проектов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экологическое образование, Национальная стратегия и план действий по сохранению биоразнообразия, Национальный план действий по экологически обеспечению устойчивого развития Республики Узбекистан, Экопарк «Джайрон».

ANATATSIYA. Bioxilma- xillikni saqlash bo'yicha milliy strategiyaning maqsadi- mamlakat biologik resurslarini boshqarishning yagona bosh yo'nalishi va rejalashtirish tuzilmasini shakllantirishni ta'minlashdan iboratdir. SHunday qilib, mazkur sohadagi istiqbol faoliyati strategiyada ko'rsatilgan va mustahkamlangan qoidalarga muvofiq bo'lishi lozim. Strategiyaning yaratilishi milliy darajada rejalashtirish uchun aniq yo'nalish beradi, shuningdek, maqsadga qaratilgan va samarali dastur hamda loyihalarni ishlab chiqishni ta'minlaydigan mexanizmni yaratadi.

KALIT SO'ZLAR: ekologik ta'lim-tarbiya, Bioxilma – xillikni saqlash bo'yicha milliy strategiya va harakat rejasi, O'zbekiston Respublikasining barqaror rivojlanishini ekologik ta'minlash bo'yicha Milliy harakat rejasi, «Jayron» eko'larkazi.

O'zbekiston o'zining barqaror rivojlanishi uchun bioxilma – xillik resurslarining muhimligini tan olgan holda, 1995 yilda bioxilma-xillik to'g'risidagi xalqaro Konvensiyaga qo'shildi. Hukumat olib borayotgan siyosatga muvofiq hamda Konvensiya doirasidagi ustuvor majburiyatlarni bajarish uchun respublikada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Rivojlanish Dasturi va Global ekologik jamg'armasi tomonidan faol qo'llab-quvvatlangan «Bioxilma – xillikni saqlash bo'yicha milliy strategiya va harakat rejasi» loyihasini tayyorlashga kirishildi. Mazkur loyiha hukumatning ijrochi agenti sifatida harakat qiluvchi Tabiatni muhofaza qilish Davlat Qo'mitasi bilan hamkorlikda amalga oshirildi. Ushbu hujjat bir vaqtning o'zida O'zbekistonning 1997 yil dekabr oyigacha bioxilma – xillikni saqlash bo'yicha Milliy Strategiya va Harakat Rejasi ishlab chiqish yuzasidan olgan majburiyatlariga muvofiq, Tomonlar Xalqaro Konferensiyasining hisoboti hisoblanadi.

Tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasi loyihani amalga oshiruvchi omil hisoblanib, u tegishli davlat tashkilotlari, shuningdek, Davlat O'rmon Qo'mitasi, Qishloq va suv xo'jaligi Vazirligi, Fanlar Akademiyasi, Makroiqtisodiyot va statistika Vazirligi, «O'zbekbaliq» korporatsiyasi va nodavlat tashkilotlari vakillarini o'z ichiga olgan institutlararo ish tartibi qo'mitasini tashkil etdi. Loyihani muvofiqlashtiruvchi, ish tartibi qo'mitasining umumiy rahbarligi ostida yuqorida ko'rsatilgan mutaxassislardan iborat ishlab chiquvchilarning intizo'liy guruhi, shuningdek biologik xilma - xillikka tegishli boshqa tashkilotlar vakillari faoliyatini boshqarib turdi. Loyihani tayyorlashda bunday keng doiradagi vakillik bioxilma - xillikni saqlash strategiyasining multisektorial asosda ishlab chiqilayotganiga kafolat beradi va Hukumatning barqaror rivojlanishga erishish bo'yicha qilayotgan say'i - harakatlarining bir qismiga aylanadi.

Tabiatni muhofaza qilish va O'zbekiston Respublikasining barqaror rivojlanishini ekologik ta'minlash bo'yicha Milliy harakat rejasi (TMQBRMHR). Bioxilma-xillikni saqlash strategiyasi bu hujjatga asosiy tarkibiy qism sifatida kiradi. TMQBRMHR ekologik rejalashtirishni aniq yo'naltirish, uning tarkibiy qismlarini qo'llab-quvvatlash va o'zaro munosabatga kafolat beradi.

Barqaror Rivojlanish bo'yicha Milliy Kamissiya (BRMK) Respublikaning kelgusidagi barqaror rivojlanishi uchun mas'uldir. Uning vazifasiga qisman barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan tashabbuskorlik siyosati, strategiya va harakat rejasi kiradi, shuningdek, ularning samarali bajarilishini nazorat qiladi. Bundan tashqari Rio de Janeyroda o'tgan «Yer muammolari bo'yicha Oliy darajadagi Uchrashuv»da ishlab chiqilgan va O'zbekiston tomonlari ham imzolagan bitimni samarali hamda tomiq amalga oshirish uning asosiy mas'uliyati hisoblanadi. Bunga erishishda TMQBRMHR uning bioxilma - xillik bo'yicha tarkibiy qismlarini qo'shganda asosiy vosita bo'ladi.

“Iqlimning o'zgarishi” va “Cho'llanishga qarshi kurash” xalqaro konvensiyalari. Global Ekologik Jamg'armasi (GEJ) BMTRD yordami bilan O'zbekiston misolida iqlimning o'zgarishi bo'yicha hududiy tadqiqotlar o'tkazmoqda. BMTED va BMTRDning ko'magida cho'llanishga qarshi kurash va iqlimning o'zgarishi bo'yicha milliy rejani tuzishga tayyorgarlik ko'rilmogda. Ushbu ikki loyihaning mavzusi va bioxilma-xillikni saqlash muammolari ko'p jihatdan bevosita bir - biri bilan bog'liqdir. Mazkur yo'nalishlar bo'yicha qo'llaniladigan yagona chora - tadbirlar respublikadagi ekologik vaziyatning inqirozli muammolarini hal qilishda aniq natijalarga erishilishini ta'minlashi zarur. Bu yerda shuningdek, yalpi natijalarni e'tiborga olgan holda harakatlarni muvofiqlashtirish, muhim ahamiyatga ega.

Orol dengizi dasturi (Jahon banki BMTRD BMTED). U mazkur mintaqa uchun suv va yerdan foydalanishning uzoq muddatli muammolarini yechishga yo'naltirishi lozim bo'ladi. Qisqa va o'rta muddatlarda u eng no'laqbul hududlar aholisining bevosita ehtiyojlarini qondirishni ta'minlashga jalb etilgandir. Mazkur dasturning, mintaqa tabiiy resurslarini boshqarishni takomillashtirishdan iborat uzoq muddatli maqsadlariga qo'shimcha sifatida, 3 ta dastur mavjud bo'lib, ular O'zbekiston bioxilma-xilligi uchun alohida ahamiyatga egadir.

Respublikamizning bioxilma-xilikni saqlash borasida bir qator ishlari amalga oshirilmoqda. Masalan: umumjahon atrof-muhit kunini nishonlash to'g'risida 1972 -yilda Stokgol'm shahrida BMTning atrof-muhitga bag'ishlangan Konferensiyasida qaror qabul qilingan edi. Ushbu qarorning maqsadi - xalqaro hamjamiyatning e'tiborini atrof-muhit muhofazasi muammolariga hamda global ekologik inqirozning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni qabul qilishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi «Barkamol avlod yili» Davlat dasturining ijrosi yuzasidan hamda ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mahsadida, joriy yilning 5 iyun-kuni Umumjahon atrof-muhit kuniga bag'ishlangan bayram tadbirini tashkil etilmoqda.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shuni xulosa qilish mumkinki, tabiiy muhitga inson omili o'z navbatida ham salbiy ham ijobiy bo'lishi mumkin. Bu insonlarning tabiat bilan munosabatidagi dunyo qarashiga bog'liq. Yosh avlodga ekologik madaniyatni shakllantirish kelajakda ekologik holatni muvozanatlashtirishda dasturil amal bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Bakhranov I.Z. "Aerobiological monitoring and its prospects" // Universum: химия и биология : электрон. научн. журн. 2022. 12(102). URL: <https://7universum.com/ru/nature/archive/item/146601>.
2. Н.Б.Ханходжаева, Д.Исмаилова. Агроекология. Учебно-методическое пособие.- Ташкент, 2011
3. Стадницкий Г.В. Экология. – М., 2003.
4. Bakhranov Inomjon, Jumabayeva Sevara "Bioremediation of contaminated soils using tall plants" [Vol. 3 No. 19 \(2024\): Innovations in Technology and Science Education](#)
5. Хужжиев Содик Олтиевич, Бахрамов Иномжон Закирович "Фиторемедиация почв, загрязнённых тяжёлыми металлами" (биологические науки) Естественные науки. 2022. № 2 (7). С. 37–45.

ANTROPOGEN OMILLARNING GIDROSFERAGA TA'SIRI VA UNI MUHOFAZA QILISH CHORA TADBIRLARI

Turabova Yulduz Shokir qizi
Biolojiya ta'lim yo'nalishi 1 – kurs talabasi
M. X. Ravshanova Nav DPI katta o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada antropogen omillarning gidrosferaga ta'siri, suv muhitini ifloslantiruvchi manbalar hamda suv resurslarini muhofaza qilish chora tadbirlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: suv, gidrosfera, oqava suvlari, dengiz, okean, tozalash, antropogen, chiqindi, kislotali yomg'ir.

Аннотация. В статье представлена информация о влиянии антропогенных факторов на гидросферу, источниках загрязнения водной среды и мерах по охране водных ресурсов.

Ключевые слова: вода, гидросфера, сточные воды, море, океан, очистка, антропогенные, отходы, кислотные дожди.

Abstract. The article provides information on the influence of anthropogenic factors on the hydrosphere, sources of water pollution and measures to protect water resources.

Key words: water, hydrosphere, wastewater, sea, ocean, treatment, anthropogenic, waste, acid rain.

Yer yuzining 71% dan ko‘proq qismini suv muhiti tashkil etadi. Qolgan qismi quruqlikdan iborat. Geografik qobiqning asosiy tarkibiy qismi – gidrosfera hisoblanib, yer osti va yer usti suvlaridan, muzliklardan, atmosferadagi suv bug‘lardan tashkil topgan. Gidrosferaning quruqlikdagi suvlariga daryo, ko‘l, botqoqlik, muz va yer osti suvlari kiradi. Yer osti suvlarining gidrosferadagi ulushi 4% ni tashkil etadi. Deyarli barcha tekisliklarda va tog‘ oralig‘i botiqlarida yer osti suv havzalari mavjud.

Muzliklar quruqlikning taxminan 11%ni egallab, ularning katta qismi qutbiy o‘lkalarda, qoplama holatida bo‘ladi. Masalan: Arktika, Antarktida, Grenlandiya. Muzlik va aysberglar ham suvdan iborat, faqat ular muzlagan holdagi suvdur. Bir qarashda suv behisob, go‘yoki uning chek – chegarasi yo‘qdek. Jahondagi suv zahiralari 1,500 million kub km bo‘lsa, uning 94% okean, dengiz suvlaridir. Ushbu suvning faqatgina 6 % i yer osti suvlari va muzliklaridir.

Suv – hayot manbai, zotan suv tiriklikning muhim omili ya’ni inson hayoti, hayvonot va o‘simliklar dunyosi uchun katta ahamiyatga ega.

Keyingi vaqtlarda insonlar tomonidan yerlarning keng ko‘lamda o‘zlashtirilishi, sanoat, chorvachilik komplekslarining rivojlantirilishi, kollektor zovur tizimlari, qurilishi hamda urbanizatsiyaning kuchayishi natijasida suv zahiralari kamayib ketishiga va ularning ifloslanib borishiga olib kelmoqda. Suv zahiralarning ya’ni yer osti va yer usti suvlarining keskin taqchilligi va ifloslanganligi dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Daryolar, kanallar, suv omborlari shuningdek, yer osti suvlari ham inson faoliyati ta’siri natijasida yildan – yilga yomonlashib bormoqda. Ma’lumotlarga ko‘ra, yer yuzida chuchuk suvning etishmasligi yoki ifloslanishidan yiliga 500 milliondan ortiq kishi kasallanar ekan.

Suvning ifloslanishiga aholining ommaviy cho‘milishi, qirg‘oqlarga axlat tashlashi hamda ularning yomg‘ir suvi bilan yuvilishi, suv havzalarida kir yuvishi, hojatxona suvlarini yer osti suvlariga chiqarilishi, iflos chelaklarda quduqlardan suv olish va shunga o‘xshash bir qancha salbiy ta’sirlar sabab bo‘lmoqda. Bu esa suvga patogen mikroorganizmlarning tushishi va suvning zararlanishiga olib kelmoqda. Jumladan, poliomielit, sariq va sil kabi kasalliklar suv orqali tarqalishi kuzatilgan. BMTning sog‘liqni saqlash qo‘mitasi ma’lumotlariga asosan, hozirda 80% dan ortiq kasalliklar suvlarni sifatsiz bo‘lganligidan, sanitar – gigiyenik me’yorlarning buzilishidan kelib chiqmoqda. Buning oldini olish va suvning zararlanishiga aholi tasirini kamaytirish uchun aholi o‘rtasida ekologik madaniyatni oshirish chora tadbirlarini olib borish kerak.

Sanoat, kommunal – xo‘jalik va qishloq xo‘jaligidan chiqqan kimyoviy moddalar oqava suvlar orqali ochiq suv havzalariga (daryo, ko‘l, suv omborlariga) tushib, toza ichimlik suvlarini ifloslaydi, tarkibini buzadi, ya’ni suvda kislorod miqdori kamayadi, mineral va organik moddalar miqdori ortadi, zararli organizmlar ko‘payadi, suvning biologik tozalanish qobiliyati yo‘qoladi, foydalai o‘simlik va hayvonlar turlari yo‘qoladi.

Shuningdek, sanoat korxonalarining chiqindilari, transport vositalari ajratib chiqaradigan birikmalar, xususan, H₂S, uglerod va og‘ir metallardan Pb, Cu, Cd, Ni va boshqa metall zarachalarning oshib borishi, ayniqsa havoda H₂S ning ortishi “kislotali yomg‘ir”larning ko‘plab yog‘ishiga sabab bo‘lmoqda. Kislotali yomg‘irlar yog‘ishi tabiatdagi barcha tirik organizmlar hayotiga salbiy ta’sir etadi.

Statistik ma’lumotlarga qaraganda rivojlangan davlatlarning sanoatida ishlatiladigan toza suvlar kommunal maishiy xo‘jaliklarga sarflanadigan suvlardan bir necha barobar ko‘p. Birgina neft sanoatini oladigan bo‘lsak, neftni olish, tashish va uni qayta ishlash suv havzalarining ifloslanishida asosiy sababchilaridan biridir. Neftni qayta ishlash korxonalarining suvlari neft mahsulotlari moy, finol, spirt – aktiv moddalar bilan ifloslangandir. Masalan, bir litr neft 200 litr suvni ifloslaydi yoki 1 tomchi neft 1 – 1,5 kvadrat metr kub suv yuzasini yupqa parda bilan qoplaydi. Natijada ifloslangan yerlardagi baliqlar, turli xil qushlar va hayvonlar shu bilan birga o‘simliklar ham zarar ko‘radi.

Iflos suvlarni tozalashda bir qancha usullardan foydalaniladi. Jumladan, mexanik (tindirish, filtrlash, sentrfugalash va b.) usul – bunda maxsus qurilmalardan foydalangan holda, suvga qo‘shilgan og‘ir zarralar, suv yuzasidagi moylar, neft va shunga o‘xshash boshqa moddalarni ushlab qoladi. Kimyoviy (neytrallash, oksidini ko‘paytirish, termopsidilash va b.) usulda esa turli xil kimyoviy reagentlardan foydalaniladi. Ifloslangan suvlarni tozalashda bu ikki usuldan tashqari biologik usulda (suvo‘tlari yordamida) tozalash iqtisodiy jihatdan ancha arzon va foydali hisoblanadi.

Ota – bobolarimiz qadimdan suvni e‘zozlab, suvni tabiatning tuhfasini sifatida qadrlab, asrab – avaylashgan. Suvni behuda isrof qilmaslik, har xil chiqindilarni tashlamaslik, undan oqilona foydalanishga undashgan.

Suv nafaqat o‘simlik, hayvon, insoniyat uchun zarur, balki tabiatdagi butun borliq hayotida muhim ahamiyatga ega. Suvsiz hayot bo‘lmaydi. Shunday ekan, suvni toza saqlash, tejab ishlatish har bir insonning burchidir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. To‘xtaev A.S., Xamidov A. “Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish” T.: “O‘qituvchi” 1994.
2. Ergashev A., Ergashev T. “Ekologiya, Biosfera, va tabiatni muhofaza qilish”. T.: «Yangi asr avlodi» 2005.
3. Ergashev A. “Umumiy ekologiya”. T.: «O‘zbekiston» 2003.
4. Sultonov P.S., Ahmedov B.P. “Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish asoslari”. T.: “G‘.G‘ulom” 2006.

YASHIL IQTISODIYOTNING AHAMIYATI

Sunatov Jo‘rabek Turg‘unbek o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
“Kompyuter tizimlari” kafedrasini o‘qituvchisi,
Qarshi shahar

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot va uning bugungi kundagi ahamiyati haqida ma‘lumot keltirilgan. Yashil iqtisodiyot doirasida qanday ishlar amalga oshirilgan va amalga oshirilmoqdaligi to‘g‘risida so‘z yuritilgan. Yashil iqtisodiyot bo‘yicha xorij davlatlarida bajarilayotgan jarayonlar qisqacha keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik xavf, ijtimoiy jihat, past uglerod, algoritmik texnologiya, innovatsiya, tijorat banki.

Аннотация. В этой статье представлена информация о зеленой экономике и ее важности сегодня. Он рассказал о том, какие работы проделаны и ведутся в рамках зеленой экономики. Кратко упомянуты процессы зеленой экономики в зарубежных странах.

Ключевые слова: зеленая экономика, экологический риск, социальный аспект, низкий уровень выбросов углерода, алгоритмические технологии, инновации, коммерческий банкинг.

Annotation. This article provides information about the green economy and its importance today. He spoke about what works have been done and are being done in the framework of the green economy. The processes of the green economy in foreign countries are briefly mentioned.

Keywords: green economy, environmental risk, social aspect, low carbon, algorithmic technology, innovation, commercial banking.

Yashil iqtisodiyot – bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liq, lekin ko‘proq siyosiy jihatdan qo‘llaniladigan yo‘nalishga ega. Yashil Iqtisodiyot hisobotida ta‘kidlanishicha, “yashil bo‘lishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli bo‘lishi kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik

o‘lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o‘tishni ta’minlashni nazarda tutadi.”

O‘zbekiston so‘nggi yillarda yashil iqtisodiyot va ekologiya sohasida muvaffaqiyatlarga erishgan davlatdir. Texnikalar, atrof-muhitni himoya qilish, algoritmik texnologiyalar va chiqindilarni qayta ishlar jarayonlarida faol ishlaydigan mutaxassislar O‘zbekistonning iqtisodiy va ekologik rivojlanishida katta o‘rin tutadi. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasini rivojlantirishga e‘tibor qaratgan holda, mamlakatimizda ilm-fan, innovatsiyalar, muhandislik va inshootlarni rivojlantirish maqsadida ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan ushbu qarorning qabul qilinishi mamlakatimiz hayotida ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘lishiga sababchi bo‘ldi [2].

Mamlakatimizda yashil iqtisodiyot rivojlanishga erishishadigan bo‘lsa, boshqaruv sohasini yanada rivojlantirish va yaxshi darajaga chiqishini ta’minlaydi. Mamlakatga kirib keladigan mahalliy va xorijiy investitsiyalarni uchun rivojlangan va tahlil qilinadigan makroiqtisodiy muhitga ega bo‘lish juda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatimizga yashil iqtisodiy muhit ham shaffof bo‘lishi kerakligini talab qiladi. Boshqaruv jarayonida yaxshi va kuchli boshqaruv tizimi bo‘lmasa, barqaror rivojlanish yo‘liga o‘tish ehtimoli juda kam bo‘ladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali institutlar va boshqaruv tuzilmalari, rejalar va dasturlarning samarali amalga oshirilishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish biznes yuritish jarayonida yangicha fikrlashni talab qiladi. Bu, shuningdek, turli sohalarida ishlay oladigan va ko‘p tarmoqli bir qismi sifatida ishlay olish salohiyatiga ega bo‘lgan yangi malakali ishchi va mutaxassislarni talab qiladi. Yashil iqtisodga o‘tish uchun kadrlarning salohiyatini yanada oshirish kerak.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish tadqiqot, texnologiyani rivojlantirish, innovatsiyalar va bilimlarni doimiy ravishda oshirishga sarmoya kiritib borish zarurligini talab qiladi. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlarning yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ko‘plab resurslarni ajratilganligini va ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga katta miqdorda sarmoya kiritgan mamlakatlar iqtisodiyotining o‘sish sur‘atlarini tezlashganiga muvaffaq bo‘lganini ko‘rishimiz mumkin. Bunga Shimoliy Yevropa davlatlarining tajribasini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu mamlakatlar qatoriga Daniya, Finlandiya, Islandiya, Norvegiya va Shvetsiya kabi mamlakatlar kiradi. Bu mamlakatlar “Yashil iqtisodiyot”ni rivojlantirishda soliq omilidan foydalanganlar.

Siyosiy - iqtisodiy masalalarga ko‘proq e‘tibor qaratish va uni ahamiyatini yanada oshirish kerak. O‘zgarishlar sekin bo‘lishiga sabab, o‘z manfaatlariga putur yetkazishi mumkinligiga ishonadiganlar tomonidan turli xil to‘sqinliklar qilinishi mumkinligidir. Bular yirik biznes egalari, korporatsiyalar egalari bo‘lishi mumkin. Shuning uchun har bir holat, jarayon va chora-tadbir ishlab chiqilganda, o‘zgarishlarga qarshi bo‘lishi mumkin bo‘lganlarni aniqlash va ular o‘zgarishlar oldida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan to‘siqlarni bartaraf etish choralarini ko‘rish muhim hisoblanadi.

1-rasm. Yashil iqtisodiyot

Yashil iqtisodiyotga o'tish va barqaror rivojlanishga erishishda xususiy tashkilotlarning o'rnigina emas balki, fuqarolik jamiyatining yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida faol ishtiroki va hissasiga to'sqinlik qiluvchi cheklovlar olib tashlanishi kerak. Fuqarolik jamiyati joylardagi yuz berayotgan voqea va hodisalar bilan yaqindan tanish, mahalliy aholi bilan yaqindan hamkorlik qilishi lozim hisoblanadi. Qolaversa mamlakat ham xususiy tadbirkorlik sektorlarining barqaror rivojlanishga hissa qo'shadigan loyiha va tadbirlarni moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash kerak. Tijorat banklarini ham tartibga solish va rag'batlantirish choralari orqali barqaror rivojlanish loyihalarini qo'llab-quvvatlashni rag'batlantirish kerak. Banklarni yer spekulyatsiyasini rag'batlantiradigan kreditlar berish yoki atrof-muhitga zarar etkazuvchi va ifloslantiruvchi faoliyatni moliyalashtirishni to'xtatish uchun tegishli choralar ko'rish kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yashil iqtisodiyot juda muhim kerakli iqtisodiyot hisoblanadi. Chunki yashil iqtisodiyot ekologiya va atrof-muhitga hech qanday zarar yetkazmasdan bajariladigan iqtisodiy ishlar hisoblanadi. Bu esa atrof muhit havosidan nafas oladigan insonlarga, jonivorlarga va daraxtlarga zarar yetkazmaslikni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Asror o'g'li, A. O., & Rahmon o'g'li, S. E. (2024). TA'LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.
2. Gulruh Bahodir qizi Vafoyeva. O'zbekistonda yashil iqtisodiyot (rivojlangan davlatlar tajribasi). Academic Research in Educational Sciences. Volume 4. Issue 5. 2023.
3. Isomiddinova, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.
4. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.
5. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.
6. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. *Solution of social problems in management and economy*, 2(13), 168-172.
7. Xolmirzayeva Maxliyo Zarifjon qizi. Barqaror rivojlanishni ta'minlashda "yashil iqtisodiyot"ning o'rni. SCIENCE AND INNOVATION International scientific journal. 2022.

EKOLOGIYA VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH- QONUN HIMOYASIDA

Dots. Umarova J.Q,
talaba Jabborov Boboxo'ja Alijon o'g'li
Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. ekologik muhitni sog'lomlashtirishning asosiy mezonlari, ekologik tarbiya va ekologik munosabatlarni tartibga solib turuvchi asosiy hujjatlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tuproq eroziyasi, sog'lom tashqi muhit, avlod, ekologik tarbiya.

Аннотация. описаны основные критерии улучшения экологической среды, основные документы, регулирующие экологическое образование и экологические отношения.

Ключевые слова: эрозия почв, здоровая внешняя среда, поколение, экологическое образование.

Abstract. the main criteria for the improvement of the ecological environment, the main documents regulating ecological education and ecological relations are described.

Key words: soil erosion, healthy external environment, generation, environmental education.

Inson borki, hayot uchun kurashadi, tabiatning barcha injiqliklariga moslashishga intiladi, har bir kishi tabiat in'omlaridan foydalanadi, quradi, bunyod etadi. Odatda inson biror maqsadni ko'zlab tabiatning muayyan bir sohasida ijobiy yoki ko'pincha salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Kishilar o'zlari uchun istiqomat joylari barpo etar ekanlar, buni atrof-muhitning o'simlik va hayvonot dunyosiga qandaydir salbiy ta'siri bo'ladi, natijada tabiat kambafallashib boradi. Inson qurilish materiallari sifatida tabiiy o'rmonlarni keragidan ortiqcha kesadi, demak o'simlik dunyosi qisqarib, u o'z navbatida atmosfera havosini musaffo bo'lishiga rahna tug'diradi, tuproq eroziyaga uchraydi, yer osti suvlari kamaya boradi, ko'chkilar paydo bo'lib, sel natijasida jarliklar hosil bo'lishi mumkin.

Kelgusi avlod qobiliyatini saqlab qolgan holda inson o'z ehtiyojlarini va talablarini qondira oladigan darajada kuzatiladigan rivojlanish barqaror rivojlanishdir. Tashqi muhit va ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishni bir-biridan ajratgan holda alohida qaramaslikni xis etish barqaror rivojlanish konsepsiyasining asosini tashkil etadi. Demak, anashu nuqtai nazardan qaralganda sog'lom ijtimoiy– iqtisodiy muhitda sog'lom tashqi muhit mavjud bo'ladi.

Albatta, ekologik muammolarni yechishda ekologik bilimlar, kishilarning hoxishi yoki man etadigan qarorlar yetarli darajada bo'ladi deb hisoblash noto'g'ri. Bu ekologik muhitni sog'lomlashtirishning asosiy mezonlaridan biri haqiqiy madaniy insonni tarbiyalash. Shaxs, jamiyat va tabiatning garmoniyasini taminlash lozim. O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng u xalqaro iqtisodiy va siyosiy tizimlar bilan integratsiyani kuchaytirdi va natijada har qanday ekologik muammolarni yechish uchun sharoit tug'ildi. Hozirgi kunda tashqi muhitni muhofaza qilish Respublikamizda bo'layotgan iqtisodiy islohatlarning bir bo'lagi bo'lib qoldi. O'zbekistonning ijtimoiy va iqtisodiy siyosati, uning integratsiyasi ishlab chiqarish bilan tashqi muhitning o'zaro muvofiqligi asosida o'tkazilmoqda. Bu siyosat xalqimiz va davlatimiz oldida turgan ekologik muammolarning naqadar jiddiy ekanligini sezgan holda olib borilmoqda.

Hozirgi kunda aholining ekologik xavfsizligi O'zbekiston Respubliasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan. Bundan tashqari, mustaqillik davrida tabiatni muhofaza qilish va ekologik muammolarni odilona yechishga bag'ishlangan 100 dan ortiq hujjatlar qabul qilingan.

Ekologik munosabatlarni tartibga solib turuvchi asosiy hujjatlardan biri – Respublikamizda 1992 yil 9 dekabrda qabul qilingan «Tabiatni muhofaza qilish Qonuni»dir. Bu qonun tashqi muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan to'g'ri (ratsional) foydalanish, ekologik sistemalar, tabiiy komplekslar va ayrim biologik ob'ektlarni asrashning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy negizini aniqlab beradi. Inson uchun toza va qulay muhit yaratishni kafolatlaydi. U tashqi muhitni asragan holda Respublikamizni stabil rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, biologik turli-tumanlikni, inson salomatligini va madaniy merosimizni saqlab qolishga imkon yaratadi.

1992 yil 3 iyulda Respublikamizda «Davlat sanitar nazorati to'g'risida» Qonun qabul qilindi. Mazkur qonun xalqimizning ekologik xavfsizligini tartibga solib, insonning toza tashqi muhitga ega bo'lish huquqini mustaqkamlaydi, har qanday iqtisodiy faoliyatning toza (sanitar holati) bo'lishini talab etadi, sanitar standartlar, me'yorlar va qoidalarning buzilishini man etadi.

1993 yil 6 mayda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Suv va suvdan foydalanish to'g'risida»gi Qonuni Respublikamizning suvga bo'lgan munosabatlarini tartibga soladi, xalq xo'jaligi, aholi ehtiyoji uchun zarur bo'lgan suvdan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi, suvni ifloslanishi va sho'rlanish holatlarining oldini oladi hamda insonlarning suvga bo'lgan huquqlarini kafolatlaydi.

1996 yil 27 dekabrda «Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida» Qonun qabul qilinib, unda davlat tashkilotlari, korxonalar, muassasalar, jomoa birlashmalari va fuqarolarning atmosferani asrash bo'yicha faoliyatlarini tartibga solish huquqlari berilgan. Bu qonun atmosfera havosini toza tabiiy

holda saqlashga uni kimyoviy, fizikaviy va biologik xavfli chiqindilardan asrashga yo'naltirilgan. Atmosfera havosini asrashga qaratilgan davlat standartlari kiritilgan bo'lib, ular atmosferani himoya qilish rejimini, uning holatini nazorat qilish usullarini va shu kabi boshqa talablarni o'z ichiga oladi. Atmosferaga zararli chiqindilarni chiqarganligi uchun pul jarimasi solinadi.

1997 yil 26 dekabrda O'zbekiston Respublikasida «Hayvonot dunyosini asrash va ulardan foydalanish to'g'risida»gi Qonun qabul qilinib, bu qonun Respublikamiz hududidagi hayvonlarni himoya qilish, ulardan to'g'ri foydalanish, ularning yo'qolib ketayotgan

turlarini qayta tiklash, hayvon turlarining yashashi uchun qulay sharoitlar yaratish va tabiiy jamoalarning birligini asrab qolishni tartibga soladi va ularning huquqiy asoslarini yaratadi. Qonunda aytilishicha, hayvonot dunyosi davlat mulki bo'lib qoladi va ular doimo davlat himoyasida bo'ladi.

1997 yil 26 dekabrda Respublikada «O'simliklar dunyosini asrash va ulardan foydalanish to'g'risida»gi Qonun ham qabul qilingan. Bu qonunda tabiiy sharoitda o'sayotgan o'simliklar dunyosini asrash, ulardan foydalanish, ularning genofondlarini saqlab qolish va qayta tiklash kabi masalalar o'zining huquqiy asosini topgan. Qonunda aytilishicha, o'simliklar dunyosi davlat mulki hisoblanadi va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarni buzganligi uchun jinoiy, ma'muriy, moddiy, intizomiy va mulkiy javobgarlik belgilangan bo'lib, ularning hammasi O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksida va Fuqarolik hamda Mehnat Kodekslarida aks ettirilgan.

Fan va texnika taraqqiy etgan sari insonning tabiatga ta'sir etish yo'llari va shakllari ko'payib bormoqda. Ular tabiatda bo'ladigan miqdor o'zgarishlari bilan bir qatorda, sifat o'zgarishlariga ham olib kelmoqda. Aholi sonining ortishi, xo'jalik faoliyatining kengayishi tufayli tabiatning inson qo'li tegmagan joyi qolmayapti. Shuning uchun ham atrof-muhit muhofazasi qonun himoyasida. Bugungi kunda o'sib kelayotgan yosh avlodga atrof-muhitni himoya qilish va u haqdagi qonunlar, ekologik tarbiya haqida dars jarayonida ta'lim bilan birga tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari
2. LEX.UZ – O'zbekiston qonunchiligi

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARINI HAL QILISH

Ziyodullayev

Shoxijaxon Maxkambekovich

Muqobil energiya manbalari

**“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti”**

milliy tadqiqoy universiteti

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani

So'nggi o'n yilliklarda ekologiya va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq nutq global muammoga aylandi. Inson faoliyatining atrof-muhitga chuqur ta'sirini amalga oshirish barqaror rivojlanish strategiyalariga paradigmaning o'zgarishiga turtki bo'ldi. Ushbu siljishning markazida iqtisodiy farovonlik bilan bir qatorda ekologik barqarorlikni ta'kidlaydigan iqtisodiy o'sishga transformativ yondashuvni ifodalovchi "yashil iqtisodiyot" tushunchasi mavjud. Ekologik buzilish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishning dolzarbligi atrof-muhitdan foydalanishning kuzatilishi mumkin bo'lgan oqibatlaridan kelib chiqadi. Global haroratning oshishi, ekstremal ob-havo hodisalari, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va ifloslanish - bularning barchasi barqaror bo'lmagan amaliyotlarning ko'rinishidir. Ushbu muammolarni tan olgan siyosatchilar, biznes va fuqarolik jamiyati barqaror yechim sifatida yashil iqtisodiyotga tobora ko'proq murojaat qilmoqda. Yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni rag'batlantirish bilan birga atrof-muhitga ta'sirni kamaytirishga qaratilgan ko'plab tashabbuslarni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvning asosiy ustunlariga qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, barqaror qishloq xo'jaligi, resurslar samaradorligi, chiqindilarni boshqarish va yashil texnologiya innovatsiyasi kiradi. Iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ekologik masalalarni integratsiyalash orqali yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sishni atrof-muhit degradatsiyasidan ajratishga intiladi. Yashil iqtisodiyotning muhim jihatlaridan biri uning yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratish salohiyatidir. Qayta tiklanadigan energiya infratuzilmasiga investitsiyalar, masalan, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bilan birga ish o'rinlarini yaratadi. Shunga o'xshab, barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotiga o'tish nafaqat ekotizimlarni saqlab qoladi, balki oziq-ovqat xavfsizligi va qishloqlarning turmush darajasini

oshiradi. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot aylanma tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu model resurslardan samarali foydalanishga urg'u beradi, bunda bir jarayondan chiqayotgan chiqindilar boshqasi uchun qimmatli manbaga aylanadi. Qayta ishlash, qayta ishlash va mahsulotlarni yanada mustahkam va qayta ishlanadigan bo'lish uchun qayta loyihalash aylanma iqtisodiyotning asosiy tamoyillari bo'lib, resurslarni tejash va atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirishga yordam beradi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish ko'plab manfaatdor tomonlarni qamrab olgan yaxlit yondashuvni talab qiladi. Hukumatlar barqaror amaliyotlarni rag'batlantiradigan va atrof-muhitga zararli faoliyatni to'xtatuvchi siyosat va qoidalarni belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Transchegaraviy ekologik muammolarni hal qilish va global barqarorlikni rag'batlantirish uchun xalqaro hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, korxonalar barqarorlikni o'z faoliyatiga integratsiya qilish uchun javobgardir. Qayta tiklanadigan energiya manbalarini qabul qilish, chiqindilarni ishlab chiqarishni qisqartirish va yashil ta'minot zanjirlarini joriy etish kabi korporativ barqarorlik tashabbuslari nafaqat atrof-muhitni saqlashga hissa qo'shadi, balki brend obro'sini va uzoq muddatli rentabellikni oshiradi. Ta'lim va xabardorlik yashil iqtisodiyotga o'tishda muhim ahamiyatga ega. Barqarorlik madaniyatini rivojlantirish va atrof-muhitni asrashga birgalikda hissa qo'shadigan individual harakatlarni rag'batlantirish uchun jamoatchilikni jalb qilish va jamoatchilik ishtiroki juda muhimdir. Yashil iqtisodiyot tamoyillarini qabul qilish nafaqat zarurat, balki hozirgi va kelajak avlodlar uchun yanada adolatli va barqaror dunyoga yo'ldir.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotning rivojlanishi barqaror kelajak sari paradigmaning siljishini ifodalaydi. Iqtisodiy rivojlanishni ekologik tamoyillar bilan uyg'unlashtirib, biz iqlim o'zgarishi va atrof-muhit degradatsiyasining salbiy oqibatlarini yumshata olamiz, shu bilan birga inklyuziv va barqaror o'sish uchun yangi imkoniyatlar ochamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

INTERNET-WIKIPEDIYA SAYTI

INTERNET-KUN.UZ SAYTI

УДК: 620.9:338.24(574.2)

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ В УЗБЕКИСТАНЕ

Мамаражабова Зайнаб преподавательница кафедры «Экология и охрана окружающей среды» Джизакского политехнического института Республики Узбекистан
buvzaynab85@gmail.com tel. +998-90-229-19-85.

Марданов Хусан Хамза углы студентка группы 361-21 Джизакского политехнического института Республики Узбекистан
тел.+99899576394

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы энергоэффективности и инвестиций в возобновляемую энергию в Узбекистане, а также стратегии устойчивого развития.

Ключевые слова: Узбекистан, энергетическая трансформация, энергоэффективность, инвестиции, возобновляемая энергия, стратегии, устойчивое развитие.

Abstract. The article addresses energy efficiency and investment issues in renewable energy in Uzbekistan, as well as sustainable development strategies.

Keywords: Uzbekistan, energy transformation, energy efficiency, investments, renewable energy, strategies, sustainable development.

Аннотация. Мақоллада О'zbekistonda energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalar, shuningdek, barqaror rivojlanish strategiyalari masalalari muhokama qilinadi.

Калит so'zlar: O'zbekiston, energiya transformatsiyasi, energiya samaradorligi, investitsiyalar, qayta tiklanadigan energiya, strategiyalar, barqaror rivojlanish.

Введение: Узбекистан, расположенный в центре Центральной Азии, является страной с богатыми энергетическими ресурсами, включая нефть, газ и возобновляемую энергию.

Однако, энергетическая система Узбекистана в настоящее время испытывает ряд проблем и вызовов, которые требуют ускоренных реформ и инвестиций в устойчивое развитие энергетического сектора. В этой статье мы рассмотрим актуальность темы энергетической трансформации в Узбекистане, включая перспективы и пути развития, а также проблемы и вызовы, которые нуждаются в решении для обеспечения энергобезопасности и устойчивого экономического роста в стране.

Перспективы развития возобновляемой энергии

Согласно данным, подготовленным представительством Программы развития ООН (ПРООН) в Узбекистане, страна обладает значительными возможностями для развития возобновляемой энергии, включая солнечную и ветровую энергию [1]. Однако, в настоящее время возобновляемая энергия в энергетическом балансе Узбекистана составляет лишь небольшую долю, и для увеличения её доли необходимо увеличить участие частного сектора в использовании солнечной и ветровой энергии [1].

Реформы в энергетической сфере

Для обеспечения энергобезопасности и экономического роста Узбекистана необходимо провести реформы в энергетической сфере, включая переход на современные методы организации производства, транспортировки, распределения и сбыта электрической энергии [1]. Это также включает в себя расширение использования возобновляемых источников энергии и повышение энергоэффективности [3].

Проблемы и вызовы

Одной из основных проблем в энергетическом секторе Узбекистана является недостаток энергоэффективности, что приводит к необходимости ввоза электроэнергии из соседних стран [6].

Другой проблемой является недостаток инвестиций в развитие возобновляемой энергии и энергоэффективности, что затрудняет достижение климатических целей и обеспечение энергобезопасности [3].

Энергетическая трансформация в Узбекистане представляет собой ключевой аспект устойчивого развития страны. Для достижения этой цели потребуются согласованные усилия всех заинтересованных сторон, включая политиков, инвесторов и частный сектор. Это также требует реформирования энергетической системы, включая переход на современные методы организации производства, транспортировки, распределения и сбыта электрической энергии. Присоединяясь к международным климатическим целям, Узбекистан может занять лидирующие позиции в Центральной Азии в области энергетической трансформации.

Анализ результатов и выводы: 1. Текущее состояние энергетического сектора Узбекистана:

Энергетическая инфраструктура: Энергетическая инфраструктура Узбекистана нуждается в существенной модернизации и развитии для обеспечения эффективного и устойчивого функционирования.

Ресурсы и потребление: Страна сталкивается с неэффективным использованием ресурсов и неравномерным распределением энергии, что приводит к потерям и недостаточной доступности энергии для всех слоев населения.

2. Проблемы и вызовы:

Неэффективность: Энергетическая неэффективность становится серьезным препятствием для экономического роста и социального развития.

Распределение ресурсов: Неравномерное распределение ресурсов создает социальные и экономические неравенства, которые подрывают устойчивость страны.

Экологические проблемы: Использование традиционных источников энергии приводит к серьезным экологическим проблемам, включая загрязнение воздуха и изменение климата.

3. Мировой опыт и лучшие практики:

Возобновляемые источники энергии: Мировой опыт показывает, что переход к возобновляемым источникам энергии является ключевым компонентом устойчивого развития.

Энергоэффективность: Повышение энергоэффективности и модернизация инфраструктуры также играют важную роль в достижении целей устойчивого развития.

4. Стратегии и рекомендации:

Необходимость комплексного подхода: Реализация энергетической трансформации требует комплексной стратегии, учитывающей экономические, социальные и экологические аспекты.

Специфика страны: Стратегии должны быть адаптированы под специфику Узбекистана, учитывая его потребности и особенности развития.

5. Потенциал возобновляемых источников энергии:

Оценка потенциала: Исследование показывает значительный потенциал использования возобновляемых источников энергии в Узбекистане, что может значительно улучшить устойчивость и экологическую обстановку страны.

6. Экономические и социальные аспекты:

Инвестиции и рабочие места: Переход к устойчивой энергетической системе предоставляет возможности для привлечения инвестиций и создания новых рабочих мест, способствуя экономическому развитию.

Качество жизни: Улучшение качества жизни населения через обеспечение доступа к чистой и доступной энергии является ключевой целью устойчивого развития.

Итак, результаты анализа показывают, что энергетическая трансформация имеет стратегическое значение для устойчивого развития Узбекистана. Реализация комплексных стратегий, основанных на мировом опыте и учете специфики страны, позволит преодолеть текущие проблемы и создать благоприятные условия для экономического роста, социальной стабильности и сохранения окружающей среды.

Список использованной литературы

1.

https://www.researchgate.net/publication/340444483_Osnovnye_factory_ustojcivogo_razvitia_energeticeskoj_otrasli_Respubliki_Uzbekistan

2. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/uzb_un_rus_1_The_Outlook_for_the_Development_of_Renewable_Energy_in_Uzbekistan.pdf

3. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1034uzbekistan.pdf>

4. <https://www.gazeta.uz/ru/2023/04/22/column/>

5. https://uzbekistan.un.org/sites/default/files/2020-10/United%20Nations%20Common%20Country%20Analysis%20Uzbekistan_RU.pdf

6. Холматов Б.Т., Тўйназарова И, “Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды». Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст.

УДК: 628.4/.5(570)(=411.16)

УПРАВЛЕНИЕ ОТХОДАМИ И ПЕРЕРАБОТКА: СТРАТЕГИИ СОКРАЩЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СЛЕДА В УЗБЕКИСТАНЕ

Мамаражабова Зайнаб преподавательница кафедры «Экология и охрана окружающей среды» Джизакского политехнического института Республики Узбекистан
buvzaynab85@gmail.com tel. +998-90-229-19-85.

Марданов Хусан Хамза углы студентка группы 361-21 Джизакского политехнического института Республики Узбекистан
тел.+99899576394

Аннотация. Исследование направлено на разработку эффективных стратегий управления отходами для сокращения экологического следа в Узбекистане.

Ключевые слова: управление отходами, переработка, экологический след, Узбекистан, стратегии, эффективность, развитие.

Abstract. The research aims to develop effective waste management strategies to reduce the ecological footprint in Uzbekistan.

Keywords: waste management, recycling, ecological footprint, Uzbekistan, strategies, efficiency, development.

Annotatsiya. Tadqiqot O'zbekistonda ekologik izni kamaytirish uchun chiqindilarni boshqarishning samarali strategiyasini ishlab chiqishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: chiqindilarni boshqarish, qayta ishlash, ekologik iz, O'zbekiston, strategiyalar, samaradorlik, rivojlanish.

Введение: Проблема управления отходами и их усовершенствования все более актуальна в современном мире в связи с растущим населением, урбанизацией и развитием потребления. Неправильное обращение с отходами может привести к серьезным экологическим последствиям, таким как загрязнение воздуха, воды и почвы, а также негативно сказаться на здоровье людей и окружающей среде. В Узбекистане, как и во многих других странах, эта проблема требует комплексного подхода и использования стратегий для ее решения.

Актуальность темы: Быстрое городское население и рост объемов потребления в Узбекистане: согласно данным Всемирного банка, в 2021 году уровень урбанизации в стране достиг 50,6%, что ведет к увеличению объемов отходов в средних регионах [1].

Недостаточная инфраструктура для сбора, транспортировки и переработки отходов: по данным Государственного комитета Республики Узбекистан по экологии и охране окружающей среды, в стране перерабатывается менее 10% твердых бытовых отходов [2].

Необходимость соблюдения международных обязательств и целей в области развития: Узбекистан ратифицировал Парижское соглашение по климату и целям Целей касается развития ООН, включая цель 12, которая предусматривает обеспечение рациональных моделей потребления и производства [3].

Потенциал для развития экономики замкнутого цикла и создания новых рабочих мест: внедрение методов управления отходами и переработкой может обеспечить создание новых «зеленых» рабочих мест и развитие экономики замкнутого цикла в Узбекистане [4].

Цель научной темы: Целью научной темы "Управление отходами и переработка: стратегии сокращения экологического следа в Узбекистане" является разработка и исследование эффективных стратегий управления отходами с целью сокращения негативного экологического воздействия в Узбекистане.

Задачи научной темы:

Анализ текущего состояния управления отходами в Узбекистане: Проведение анализа существующих систем сбора, обработки и утилизации отходов в Узбекистане с оценкой их эффективности и проблем.

Изучение мировых практик и опыта: Изучение опыта других стран в области управления отходами и их переработки для выявления лучших практик, которые могут быть адаптированы для использования в Узбекистане.

Разработка стратегий сокращения экологического следа: На основе проведенного анализа разработка конкретных стратегий и мероприятий по сокращению объемов отходов, повышению их переработки и улучшению экологической ситуации в стране.

Оценка экономической и экологической эффективности: Проведение оценки предлагаемых стратегий с точки зрения их экономической целесообразности и потенциала сокращения экологического следа.

Разработка рекомендаций и реализация практических мероприятий: Формулирование рекомендаций для государственных органов, бизнес-сектора и общественности по

внедрению предлагаемых стратегий и мероприятий в практическую деятельность с целью улучшения управления отходами и снижения экологического следа в Узбекистане.

Анализ результатов и выводы: Анализ текущего состояния управления отходами в Узбекистане:

Результаты анализа показывают, что текущая система управления отходами в Узбекистане имеет ряд проблем, включая недостаточную эффективность систем сбора, обработки и утилизации отходов. Необходимо обратить внимание на улучшение инфраструктуры для обработки и утилизации отходов, а также на развитие эффективных методов и технологий для их переработки.

Изучение мировых практик и опыта:

В ходе исследования мирового опыта были выявлены лучшие практики управления отходами и их переработки, которые могут быть успешно адаптированы для использования в Узбекистане. Это включает в себя опыт других стран по развитию инфраструктуры для утилизации и переработки отходов, а также внедрение современных технологий и методов управления отходами.

Разработка стратегий сокращения экологического следа:

На основе проведенного анализа были разработаны конкретные стратегии и мероприятия по сокращению объемов отходов, повышению их переработки и улучшению экологической ситуации в стране. Это включает в себя внедрение новых технологий, развитие системы раздельного сбора отходов, и стимулирование участия бизнес-сектора в утилизации и переработке отходов.

Оценка экономической и экологической эффективности:

Проведенная оценка предложенных стратегий позволила выявить их экономическую целесообразность и потенциал сокращения экологического следа. Было показано, что инвестиции в улучшение системы управления отходами могут принести значительные экономические и экологические выгоды в долгосрочной перспективе.

Разработка рекомендаций и реализация практических мероприятий:

В результате исследования были сформулированы рекомендации для государственных органов, бизнес-сектора и общественности по внедрению предложенных стратегий и мероприятий в практическую деятельность. Это включает в себя необходимость принятия соответствующих законодательных и регулятивных мер для поддержки улучшения управления отходами, а также проведение информационных кампаний и обучающих программ для повышения осведомленности общественности о проблемах управления отходами.

В целом, результаты исследования подтверждают необходимость разработки и внедрения эффективных стратегий управления отходами в Узбекистане для сокращения негативного экологического воздействия и обеспечения устойчивого развития страны.

Список использованной литературы

7.[1] Всемирный банк. «Уровень урбанизации в Узбекистане» (<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=UZ>)

8.[2] Государственный комитет Республики Узбекистан по экологии и охране окружающей среды. «Национальный доклад о состоянии окружающей среды и выступление ресурсов в Республике Узбекистан» (2019 г.)

9.[3] ООН. «Цели риска развития» (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>)

10. [4] Программа ООН по окружающей среде. «Переход к экономике замкнутого цикла в Узбекистане» (2020 г.)

11. Холматов Б.Т., Тўйназарова И, «Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды». Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г.478-483 ст.

ИННОВАЦИИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ЗЕЛЕНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА

Мамаражабова Зайнаб преподавательница кафедры «Экология и охрана окружающей среды» Джизакского политехнического института Республики Узбекистан, buvzaynab85@gmail.com, tel. +998-90-229-19-85.

Марданов Хусан Хамза углы студентка группы 361-21 Джизакского политехнического института Республики Узбекистан тел.+99899576394

Аннотация. В статье рассматривается актуальность инноваций в сельском хозяйстве для повышения его эффективности и устойчивости в условиях изменения климата. Освещаются стратегии зеленой революции и цифровой трансформации.

Ключевые слова: инновации, сельское хозяйство, зеленая революция, устойчивость, климатические изменения, цифровая трансформация, Узбекистан.

Abstract. The article examines the relevance of innovations in agriculture to increase its efficiency and sustainability in the face of climate change. The strategies of the green revolution and digital transformation are highlighted.

Keywords: innovation, agriculture, green revolution, sustainability, climate change, digital transformation, Uzbekistan.

Annotatsiya. Maqolada qishloq xo'jaligidagi innovatsiyalarning iqlim o'zgarishi sharoitida uning samaradorligi va barqarorligini oshirish uchun dolzarbliги ko'rib chiqiladi. Yashil inqilob va raqamli transformatsiya strategiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, qishloq xo'jaligi, yashil inqilob, barqarorlik, iqlim o'zgarishi, raqamli transformatsiya, O'zbekiston..

Введение: Инновации в сельском хозяйстве и Зеленая революция являются двумя важными научными темами, которые имеют значимое влияние на развитие аграрного сектора в Узбекистане. Эти темы связаны с внедрением новых технологий и инноваций в сельское хозяйство, а также с переходом к более устойчивому и экологичному подходу к производству сельскохозяйственной продукции. В данном ответе мы рассмотрим основные темы для введения и актуальности этих научных тем, основанные на предоставленных исследованиях.

Актуальность: Внедрение инноваций в сельское хозяйство: Инновации в сельском хозяйстве играют ключевую роль в улучшении производительности, качества и эффективности производства сельскохозяйственной продукции. В Узбекистане, как и в других странах, необходимо укрепление инфраструктуры и связей фермеров с рынками, а также создание надежной регулятивной политической среды для эффективного внедрения инноваций [1].

Зеленая революция: Зеленая революция представляет собой переход к более устойчивому и экологичному подходу к сельскому хозяйству, который включает в себя улучшение адаптации и устойчивости сельского хозяйства перед лицом изменения климата и других непредвиденных потрясений [1]. В Узбекистане необходимо приоритизировать инвестиции в человеческий капитал, а также разработку инновационных инструментов распределения рисков, таких как зеленые облигации и сукук [2].

Инновационная деятельность в сельском хозяйстве: Максимальное значение уровня инновационной активности в сельском хозяйстве зафиксировано в сфере животноводства и растениеводства [3]. В Узбекистане необходимо укрепление инновационной деятельности сельскохозяйственных организаций, а также поддержка инновационных предприятий, которые ориентированы на увеличение производственных мощностей и сохранение плодородия земель сельскохозяйственного назначения [3].

Цифровая трансформация в сельском хозяйстве: Цифровая трансформация и цифровая революция имеют значимое влияние на развитие сельского хозяйства, включая переход к цифровым технологиям и улучшение информационной поддержки фермеров [4]. В Узбекистане необходимо разработка стратегии цифровой трансформации сельского хозяйства, которая включает в себя оценку и анализ национальных политик, законодательства, флагманских инициатив и институционального потенциала для цифровой трансформации [4].

Цель исследования: Исследование направлено на анализ современных инновационных подходов в сельском хозяйстве и изучение их применимости для реализации зеленой революции в Узбекистане.

Задачи исследования:

Проанализировать существующий опыт зеленой революции в других странах и оценить его успешность и применимость для Узбекистана.

Изучить современные технологии и инновации в сельском хозяйстве, включая методы увеличения урожайности, сокращение потребления воды и улучшение экологической устойчивости.

Оценить текущее состояние сельского хозяйства в Узбекистане и выявить основные проблемы и вызовы, стоящие перед отраслью.

Провести анализ потенциала узбекского аграрного сектора для внедрения инноваций и технологических решений.

Разработать рекомендации по внедрению инноваций в сельском хозяйстве Узбекистана с целью поддержки зеленой революции и повышения устойчивости отрасли к изменениям климата и экологическим угрозам.

Решение проблем : Внедрение современных технологий и инноваций: Необходимо активизировать усилия по внедрению современных технологий в сельское хозяйство Узбекистана, таких как автоматизация процессов, использование дронов для мониторинга посевов, внедрение гидропоники и аэропоники и т.д.

Развитие инфраструктуры и образования: Специализированные образовательные программы и центры инноваций должны быть созданы для обучения фермеров и специалистов сельского хозяйства использованию современных технологий.

Государственная поддержка и стимулирование: Необходимы государственные программы поддержки и стимулирования для фермеров, внедряющих инновации, включая выделение субсидий, льготных кредитов и налоговых преференций.

Сотрудничество с международными организациями и экспертами: Узбекистан должен активно сотрудничать с международными организациями и экспертами в области сельского хозяйства для обмена опытом и лучших практик.

В целом, успешное внедрение инноваций в сельское хозяйство Узбекистана будет способствовать увеличению урожайности, сокращению потребления ресурсов и повышению экологической устойчивости отрасли, что в свою очередь поддержит реализацию зеленой революции в стране.

Список использованной литературы

12. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-innovatsiy-v-selskom-hozyaystve-i-ih-vidy>
13. https://uzbekistan.un.org/sites/default/files/2021-01/UZB-%20DFA_ru_final%20%281%29.pdf
14. <https://issek.hse.ru/news/209489796.html>
15. <https://www.unescap.org/sites/default/d8files/2022-03/Towards%20a%20Central%20Asia-as-a%20Platform%20Strategy%20and%20a%20Digital%20Solutions%20Centre%20for%20Sustainable%20Development,%20Russian.pdf>
16. <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-deyatelnost-v-selskom-hozyaystve-rossii-sovremennye-tendentsii-i-vyzovy>

17. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-07/Future_of_Green_Transition_Rus.pdf

18. Холматов Б.Т., Тўйназарова И, “Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды». Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст.

УДК: 338.48:502.131(=686)

METHODOLOGY OF ACCOUNTING FOR ENVIRONMENTAL ASPECTS IN THE SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS

Mirzanov Berdak Joldasbaevich
Karakalpak State University, Nukus

Annotatsiya: Maqolada milliy hisoblarning «yashil» tizimini shakllantirishga uslubiy yondashuvlar muhokama qilinadi. Tabiiy kapitalning kamayishi, atrof-muhitning degradatsiyasi va sof ichki mahsulotning ekologik jihatdan tuzatilgan agregat ko‘rsatkichini baholash bo‘yicha hisob-kitoblar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik va iqtisodiy hisob tizimi, baholash usullari, tabiiy kapital, «yashil YAIM»

Аннотация: В статье рассматриваются методологические аспекты развития «зеленой» системы национального учета. Рассчитываются показатели деградации окружающей среды, экологически скорректированный совокупный показатель чистого внутреннего продукта и оценка истощения природного капитала.

Ключевые слова: система эколого-экономического учета, методы оценки, природный капитал, «зеленый ВВП»

Abstract: The article considers methodological aspects for the development of a «green» system of national accounting. Environmental degradation indicators, environmentally adjusted aggregate net domestic product indicator and natural capital depletion assessment are calculated.

Keywords: environmental-economic accounting system, valuation methods, natural capital, green GDP

One of the first attempts to measure societal development by integrating economic and environmental accounts and combining data in a consistent manner was made in the UN System of Environmental-Economic Accounting (SEEA) [1], which was the first step towards accounting for the costs of natural resource use and environmental degradation. In essence, SEEA is a tool for economic analysis, decision-making and policy formulation that takes into account the functions of the environment, where the environment is conceptualized as a stock of natural capital, and its anthropogenic use is perceived as services that originate from this capital. Therefore, in SEEA, the use of the natural environment for economic activity is accounted for in the same way as the use of other types of capital and the products produced with it.

In the System of National Accounts (SNA), the satellite accounts, which include physical and value environmental indicators and estimates of environmental costs, have been added to the System of National Accounts (SNA) without changes to the core accounts. Sales of natural resources are partly recorded as value added in the production and income accounts, and adjustments for environmental costs are made in satellite accounts designed to complement the SNA core accounts with integrated accounts. Thus, the modified stock and flow accounts maintain the consistency of the capital and production accounts within the SNA.

The SEEA framework can be used to estimate «green GDP» derived by adjusting income downwards to account for natural resource depletion and pollution. The sale of natural resources on the market is partly reflected in traditional national accounts, but the prices of these resources do not always reflect the costs of renewable resource recovery or the true (full) cost of non-renewable resource depletion. Natural assets and resource provision, waste absorption and other natural

environmental factors are often not priced at all and are treated as "free", so they are not fully reflected in national accounts. As a result, national accounts systematically underestimate, or do not take into account at all, the environmental costs of these transactions in terms of natural resource depletion and environmental degradation when representing the volume of actual monetary transactions in the economy. GDP and related indicators contain a significant element of natural capital consumption that remains unaccounted for in the value of production, although it constitutes a significant part of it. The conditional imputation of market values for natural resources and services that are not traded on the market is a necessary condition for maintaining the systemic nature of the national accounts. It is also the only means of fully integrating environmental concerns into economic accounts. The SEEA thus ensures comparability of environmental and traditional economic indicators.

The SEEA method consists of adjusting traditional economic indicators by subtracting the environmental costs incurred and the consumption of natural capital. Accounting for material flows does not cover elements of environmental sustainability of a qualitative nature, such as changes in environmental quality, ecosystems, loss of biodiversity and other environmental services, so additional indicators must be compiled to assess these environmental issues. Also, SEEA does not include social indicators a priori, although there are attempts to extend green accounting systems by including a Social Accounts Matrix (SAM) designed to be consistent with national accounts.

Traditional economic accounts only partially address the role of the environment in the functioning of the economy. SEEA complements the SNA by highlighting expenditures related to environmental issues and by including "environmental assets" and changes therein in the resource, use and asset accounts of the SNA. SEEA accounts for environmental problems primarily by: 1) separating out and dealing in more detail with all flows and stocks related to the environment that are already included in the conventional accounts; 2) extending the boundaries of the asset accounts beyond "economic assets" and including "environmental assets" and changes in them in these accounts; and 3) accounting for various kinds of impacts on natural (economic and environmental) assets caused by production and consumption in industries, households, as environmental costs. In SEEA, depletion and degradation of natural assets are considered as costs that should be accounted for in the production accounts.

Expanding the asset boundaries of the conventional accounts by including natural assets and their changes, as well as valuation, makes it possible to calculate a number of environmentally adjusted aggregates, which can be expressed by the following equations [2]:

1) environmentally adjusted value added for the *i*-th industry (EVA_i) is defined as the difference between the output of production and costs (O_i), including consumption of fixed capital (CFC_i), intermediate consumption (IC_i), depletion and environmental degradation costs (EC_i); or as the difference between net value added (NVA_i) and environmental costs (EC_i).

$$EVA_i = O_i - CFC_i - IC_i = NVA_i - EC_i$$

(2) The environmentally adjusted net domestic product (ENPP) for the economy as a whole is defined as the sum of value added of industries (VAT) followed by the subtraction of environmental costs (EAC) produced by households. In addition, the environmentally adjusted net domestic product can also be calculated as the sum of final consumption (FC) and capital formation (CF) less consumption of fixed capital (CC) and environmental costs (EC), taking into account the balance of exports (E) and imports (I) of goods:

$$ENPP = \sum VAT - \sum EAC = FC + CF - CC - EC + E - I$$

(3) Environmentally adjusted stocks of resources and uses are defined as the sum of inputs of resources and services produced (B) and imported (Imp) and provided by nature (EC), equivalent to their use in intermediate consumption (IC) and final consumption (FC), capital formation (CF), environmental costs (EC) and exports of goods (E):

$$B + I_{mp} + EC = IC + FC + CF + EC + E$$

4) Environmentally adjusted capital formation (EAC) is equal to the difference between capital formation (CF) and consumption of produced (CPC) and natural (CNC) capital:

$$EAC = CF - CPC - CNC$$

(5) The environmentally adapted asset balance or the change in the value of assets at the end of the reporting period (AEP) is calculated as the sum of the value of inventories at the beginning of the reporting period (ABP) and gross capital formation (GCF), from which the consumption of produced and natural capital (CPC, CNC) and other changes in assets (ACA) are subtracted:

$$ABP + GCF - CPC - CNC \pm ACA = AEP$$

Natural assets are valued in the SNA only if they are owned and managed by economic agents and provide actual or potential economic benefits to their owners. In SEEA, some of the "other asset changes" within the SNA are entered into the production accounts as "depletion" costs. The degradation and destruction of land, water, air and forest resources, and other biota in the wild, have an impact on the functioning of the economy and the well-being of the population. The SEEA attempts to establish the value of these impacts through the application of three alternative valuation methods: a market valuation method, a compensation cost method, and a method that combines market valuation with contingent valuation and related damage estimates.

1. Market valuation of natural resources. Stocks of non-produced tangible assets that are traded on the market, such as land, can be valued by applying market prices reflected in statistics.

2. Valuation of environmental resources based on compensation costs. Compensation costs are defined as the costs that would have to be incurred during the reporting period to avoid current and future degradation of the natural environment as a result of impacts that occurred during the reporting period. This method measures the costs that business entities would incur in complying with mandatory environmental regulations to maintain environmental quality. In addition, the use of compensation costs to estimate environmental functions is similar to the valuation of capital services produced in the national accounts based on consumption (depreciation) and replacement of fixed capital.

3. Contingent valuation of environmental services. When estimating the hypothetical costs of keeping natural assets intact, compensation costs are calculated mainly for the direct impacts of production. In contrast, the application of contingent and related valuations of environmental services on the demand and benefit side attempts to measure the loss of such services (environmental damage).

References:

1. Integrated Environmental and Economic Accounting 2003. Handbook of National Accounting, 2003.
2. Integrated Environmental and Economic Accounting. Series F. No. 61. United Nations. New York, 1993.
3. Bartelmus P. Quantitative Eco-nomics: How sustainable are our economies? Springer Science + Business Media B.V. New York, 2008.

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARIDA YASHIL IQTISODIYOTNING KO'LAMI

Sharapova Gulnoza Valentinovna
Navoiy davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Muhammadqulova Xadicha Qobil qizi
Biologiya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekistonda iqtisodiy o'sishning yashil omili xususiyatlari, muammolari va istiqbollari, yashil iqtisodiyotga o'tishning xalqaro tajribasi tahlil qilingan, shuningdek, boshqa davlatlarda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari haqida bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, yashil investitsiyalar, yashil texnologiyalar, ekotizim xizmatlari, barqaror rivojlanish siyosati, ekologiya, qayta tiklanadigan energiya manbalari, yashil obligatsiyalar.

ABSTRACT

The article analyzes the features, problems and prospects of the green factor of economic growth in Uzbekistan, analyzes the international experience of the transition to a green economy, and also describes the main directions of the development of the green economy in other countries.

Keywords:

green economy, green investments, green technologies, ecosystem services, sustainable development policy, ecology, renewable energy sources, green bonds.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются особенности, проблемы и перспективы зеленого фактора экономического роста в Узбекистане, анализируется международный опыт перехода к зеленой экономике, а также описываются основные направления развития зеленой экономики в других странах.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленые инвестиции, зеленые технологии, экосистемные услуги, политика устойчивого развития, экология, возобновляемые источники энергии, зеленые облигации.

Yashil iqtisodiyot - bu odamlarning yer resurslariga mas'uliyatli munosabatini nazarda tutuvchi iqtisodiy rivojlanish modeli. Bu farovonlikni oshirish va tabiiy resurslarni saqlash o'rtasida oqilona murosa topishga qaratilgan.

Iqtisodiy rivojlanish ishlab chiqarish va iste'molning uzluksiz o'sishi bilan birga keladi. So'nggi ellik yil ichida yerda 1950-yilgacha bo'lgan sivilizatsiya davriga qaraganda ko'proq mahsulot ishlab chiqarildi. Ishlab chiqarishning jadal rivojlanishi, bir tomondan, aholi farovonligini oshirishga yordam bersa, ikkinchi tomondan, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Har yili odamlar 11 million gektardan ortiq o'rmonlarni yo'q qiladi, atmosferaga 20 milliard tonna karbonat angidridni chiqaradi va 300 million tonnadan ortiq plastik chiqindilarni chiqaradi. [4].

Prezidentning 2022-yil 2-dekabrda "O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-436-son qarori qabul qilindi[1]. Hujjat bilan O'zbekiston Respublikasida 2030 yilgacha "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash dasturi tasdiqlandi. U quyidagi strategik maqsadlarga erishishni nazarda tutadi:

*issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasidan 35 foizga kamaytirish;

*qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtgacha oshirish va ularning elektr energiyasi ishlab chiqarishning umumiy hajmidagi ulushini 30 foiz va undan ortiq darajaga yetkazish;

*sanoatda energiya samaradorligini kamida 20% ga oshirish;

*yalpi ichki mahsulot birligiga energiya sig'imini 30 foizga, shu jumladan qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni ko'paytirish hisobiga kamaytirish;

*iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, 1 million gektargacha bo'lgan maydonlarda suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalarini joriy etish;

*har yili 200 million dona ko'chat ekish va ularning umumiy sonini 1 milliardga yetkazish hisobiga shaharlarda yashil maydonlarni 30 foizga va undan ko'progacha kengaytirish;

*maishiy chiqindilarni qayta ishlashni 65% ga oshirish va boshqalar.

Iqtisodiy rivojlanish va qashshoqlikni qisqartirish vazirligi yashil iqtisodiyotni rivojlantirish va yashil o'sish tamoyillarini joriy etish, iqtisodiyot tarmoqlarida issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo'yicha faoliyatni muvofiqlashtirish bo'yicha vakolatli organ etib belgilandi. Energetika vazirligi "yashil" energetikani rivojlantirish, xususan, qayta tiklanadigan energiya manbalari va vodorod energiyasini keng joriy etish, shuningdek, energiya samaradorligini oshirish va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning energiya sig'imini kamaytirish bo'yicha vakolatli organ hisoblanadi.

Yashil iqtisodiyot resurslarga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishni o'z ichiga olgan iqtisodiy rivojlanish modelidir. U iqtisodiy o'sish va tabiiy resurslarni saqlash o'rtasida oqilona murosa topishga qaratilgan. Bu barqaror rivojlanish bo'lib, dunyoning ko'plab mamlakatlarida ham

uzoq muddatli eng muhim maqsadi bo'lib qolmoqda. Lekin bunga erishish uchun iqtisodiyotni yashil qilish kerak.

Uzoq vaqt davomida dunyoning aksariyat davlatlari kabi masalan, Qirg'iziston Respublikasining rivojlanishi asosan tabiiy resurslardan intensiv va noratsional foydalanish hisobiga iqtisodiy o'sishga erishishga qaratilgan edi. So'nggi yillarda iqtisodiy o'sish yo'lida ekologik va ijtimoiy omillarni yetarlicha hisobga olmagan holda keyingi harakat hozirgi va kelajak avlodlar uchun xavf tug'dirayotgani ayon bo'ldi. [7]. Qirg'iziston Respublikasida yashil iqtisodiyot tushunchasi atrof-muhitga xavflarni sezilarli darajada kamaytirish, tabiiy kapitalni saqlash va ko'paytirish, resurslardan samarali foydalanish va tabiatni muhofaza qilishni rag'batlantirish bilan birga odamlarning farovonligini oshirish va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga olib keladigan iqtisodiyot sifatida belgilanadi.

Yashil iqtisodiyotda daromad va bandlikning o'sishi uglerod chiqindilari va ifloslanishini kamaytirish, ayollar va erkaklar uchun ochiq yashil ish o'rinlarini yaratish, sog'lom turmush muhitini yaratish, energiya, resurslar va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun davlat va xususiy investitsiyalar hisobiga amalga oshiriladi.

Ko'pgina mamlakatlar ekologik muammolardan jiddiy tashvishga tushib, salbiy antropogen ta'sirlarga qarshi kurashish uchun iqtisodiy chora-tadbirlar majmuasini ishlab chiqdilar. G'arbiy Evropa, Janubiy Koreya, AQSh va Xitoy bu sohada xizmat qiluvchilardir. Rossiyada yashil iqtisodiyot ham rivojlangan mamlakatlardan ortda qolsada, ishonchli rivojlanmoqda. Mamlakatimiz hanuzgacha tabiiy resurslarni eksport qilishga qaram. Biroq, ba'zi "yashil" sohalarda Rossiya yetakchi o'rinni egallaydi. Masalan, gidroenergetikada. Daryo gidroelektr stansiyalari tomonidan ishlab chiqarilgan elektr energiyasi ulushi 20% ga yetadi. [8].

Hozirda yer resurslaridan foydalanish tabiiy tizimlarning tiklanishiga zarar keltirmaydigan darajada cheklangan. Davlatlar barqaror ishlab chiqarish va iste'molni qo'llab-quvvatlaydi, kam uglerodli va resurslarni tejaydigan texnologiyalarni joriy qiladi. Aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq, uning mezonlarini qayta ko'rib chiqish kerak. YaIM (yalpi ichki mahsulot) darajasi farovonlikni baholash uchun nomaqbul vositadir, chunki u ekologik omilni hisobga olmaydi.

Iqtisodiyot shaffof va hisobdor bo'lishi kerak. Atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun javobgarlik ularning ta'siriga mutanosib ravishda mamlakatlar o'rtasida taqsimlanadi. Iqtisodiy tizim turli mamlakatlarning madaniy xususiyatlariga moslashtirilgan umumiy ekologik standartlarga amal qiladi.

2026 yilda Yevropa parlamenti uglerod solig'i deb ataladigan soliqni joriy etishni rejalashtirmoqda. Ishlab chiqarilishi karbonat angidrid gazining katta miqyosda emissiyasi bilan bog'liq bo'lgan tovarlarni Evropa Ittifoqiga import qilish uchun to'lov olinadi. Evropa ishlab chiqaruvchilari, o'z navbatida, ularni emissiya kvotalari sotib olishdan ozod qiladigan imtiyozlardan mahrum bo'lishadi. Yevrokomissiya tomonidan 2019-yil oxirida ishlab chiqilgan Yashil strategiya doirasida 2030-yilgacha YeI iqlim o'zgarishi oqibatlarining oldini olish uchun 260 milliard yevro ajratishni rejalashtirmoqda. [5]. Strategiya bir nechta yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: biologik xilma-xillikni saqlash, transportdan chiqadigan chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, organik qishloq xo'jaligini rivojlantirish.

Bugungi kunda yangi iqtisodiy modelga o'tish zarurati shubhasizdir. Ammo buni ehtiyotkorlik bilan qilish kerak. Aks holda, dunyo ekologik ofatdan tashqari, katta moliyaviy yo'qotishlarga, ijtimoiy-siyosiy muammolarga duchor bo'ladi. Atrof-muhitga zarar yetkazadigan ishlab chiqarishga investitsiyalarni kamaytirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev SH.M. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning „Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida“ gi farmoni. 21-aprel 2017 –yil Toshkent

3. Ergashev A. "Umumiy ekologiya" T. O'zbekiston, 2003
4. Qayumov A.A., Raxmonov R.N., Egamberdiyeva L.S., Xamroqulov J.H. Tabiatdan foydalanish va uni muhofaza qilish -T „Iqtisodiyot“ 2014.
5. Т.В. Захарова «Зеленая» экономика как новый курс развития: глобальный и региональный аспекты. Вестник Томского государственного университета, №4(16), 2011.
6. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Tashmatov Sh.A., Butaboyev M.T. Yashil iqtisodiyot. Darslik –T. "Universitet" 2020y. 31 bet.
7. <http://mineconom.gov.kg>
8. <https://www.elibrary.ru/item.asp>

EKOLOGIYANING GAZLAR, CHIQINDILAR BILAN ZARLANISHI NATIJASIDA IQLIM O'ZGARISHINING OQIBATLARI

Musaqulova Sevinch Jamolov qizi
SamDTU, Pediatriya fakulteti talabasi, Samarqand, O'zbekiston
Ilmiy rahbar: Ismoilov Komiljon Tuygunovich
SamDTU, Tibbiy biologiya va genetika kafedrası.
Samarqand, O'zbekiston

Annostatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kundagi sanoat va texnologiyalarning rivojlanishi nafaqat foyda keltirishi, balki zararli tomonlarinatisida ekologik o'zgarishlar, ekologiyaning normadan o'zgarishi inson organizmiga hamda atrof muhitdagi barcha tirik organizmlarga ham salbiy ta'sir oqibatlari haqida mulohazalar keltirilgan. Shuningdek ekologiyani o'zgarishiga sabab bo'layotgan holatlar, va suv resurslari ifloslanishi, atmosferaning zararlanishi, tupqor tarkibining buzilishi natijasida kelib chiqadigan iqlim o'zgarishlari oqibatlari va ekologik muhitni muhofaza qilish chora tadbirlarini asosida "Yashil iqtisodiyot" ga o'tishning ahamiyati haqidan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: tuproq erroziyasi, issiqxona effekti, ozon qatlami, orol bo'yi muommolari, parnik effekti, bronxial astma, xazonrezgi, ekologik tarbiya, yashil iqtisodiyot, ekologik madaniyat.

Key words: soil erosion, greenhouse effect, ozone layer, island-wide problems, greenhouse effect, asthma, greenhouse effect, environmental education.

Annotation: In this article, the development of modern industries and technologies is not only beneficial, but also negative effects of environmental changes, changes in ecology from the norm on the human body and all living organisms in the environment are presented in this article. It is also about the importance of transition to "Green economy" based on the circumstances that cause the change of ecology, and the consequences of climate change caused by the pollution of water resources, damage to the atmosphere, deterioration of the soil composition, and measures to protect the ecological environment. information provided.

Ключевые слова: эрозия почвы, парниковый эффект, озоновый слой, общеостровные проблемы, парниковый эффект, астма, парниковый эффект, экологическое образование.

Аннотация: В данной статье развитие современных отраслей и технологий несет не только пользу, но и представлено негативное влияние изменений окружающей среды, изменения экологии от нормы на организм человека и все живые организмы в окружающей среде. Речь также идет о важности перехода к «Зеленой экономике» исходя из обстоятельств, вызывающих изменение экологии, и последствий изменения климата, вызванных загрязнением водных ресурсов, ущербом атмосфере, ухудшением состава почв и т.д. меры по охране экологической среды.Информация предоставлена.

Ekologiya deganda tirik organizmlarning o'zaro aloqasi va tashqi muhit bilan bo'layotgan munosabatlarini tushunish mumkin. Ekologik muammolarga „Ozon qatlamining yemirilishi“, „Atmosferaning ifloslanishi“, „Issiqxona effekti yoki oxirgi yillarda haroratning ortishi“, „Orol bo'yi muommosi“, „Qurg'oqchilik“, „Suvdan noto'g'ri foydalanish“ va yana bir qancha muommolarni sanab o'tish mumkin. Hozirgi kundagi eng katta muommolarimizdan biri bu

tabiatning kundan-kunga qashshoqlashib borayotganidir. Bunga misol qilib oxirgi yillarda O'zbekistonda 400 dan ortiq o'simlik va undan ham ko'proq hayvon turlari kamayib borayotganligini keltirib o'tishimiz mumkin. Dunyo bo'yicha esa ma'lum bo'lgan o'simliklarning 250000 turidan 2000 turini muhofaza qilish kerak. Bu esa juda achinarli holatdir. Shuning bilan birga hozirda tuproq eroziyasi ham kuzatilmoqda. Bunga sabab esa ekinlarga noto'g'ri ishlov berish, almashlab ekin ekmaslik, noto'g'ri pestitsitlardan foydalanishni aytib o'tish mumkin. Kuz mavsumida to'kiladigan barglar, qurigan o't-o'simliklarni yoqish natijasida esa havoning tarkibiga zararli moddalar ajralmoqda. Xazonrezgi mavsumida o'simliklarni yoqgan vaqtda undan ajraladigan tutun yuqori nafas yo'llari va o'pkani zararlaydi. Bolalar, keksalar va homilador ayollar uchun bu tutun juda zararlidir. Bu tutun allergik kasalliklarni, branxeal astma, o'sma kasalliklarini keltirib chiqaradi. Chiqindi yerga ko'milganda yerning ham unumdorligi, sifati pasayadi. Hattoki yerga ko'milgan politilen chiqindilar, metallar chirmasdan tuproq tuzilmasini uzoq vaqtgacha buzadi. [1,2,3].

Biz nafas olayotgan havoning tarkibida esa azot, kislorod, karbonat angidrit va kam miqdorda ozon uchraydi. Azotning gegienik ahamiyati shundaki, u inert gazlarning barchasi bilan birga, kislorodni odamning normal nafas olishi uchun zarur darajada qulaylashtiradi. Chunki azotsiz sof kislorodda hayot bo'lishi amrimahol. Kislorod esa hayot uchun eng kerakli gazlardan biridir. Atmosfera havosi tarkibida 22-23% kislorod bo'lganda hayvonlar va odamlar o'zlarini erkin tutib, yashashlari juda qulay bo'lar ekan. Atmosfera havosining yana bir tarkibiy gazlaridan bittasi bu ozondir. Ozon—osmonga ko'k rang beruvchi, oksidlovchi xususiyatga ega bo'lgani uchun barcha yomon hidlarni yo'qotuvchi gazdir. Ozon jami organizmlarning ko'pchiligini ko'r bo'lib qolishdan asraydi, yani quyosh nuri orqali kelayotgan ultrabinafsha nurlarni tutib qoladi. Bu nurlar ko'z qobig'idagi to'r pardasini zararlaydi. Ozon qatlamidan o'ta olgan boshqa nurlar esa ko'z gavhariga butunlay singib ketadi. [1,6,7].

Lekin hozirgi kunda ozon qatlamining yemirilishi kabi muammo kuzatilmoqda. Bunga asosiy sabablarda biri kondetsionerlar, aftomobillar tomonida ajralib chiqayotgan zararli xlorftorokarbon gazlaridir. Turli kimyoviy korxonalar, zavodlar tomonidan ishlab chiqarilayotgan zararli gazlar va chiqindilar havo tarkibini buzibgina qolmasdan ozon qatlamiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Agarda havo tarkibida ozon normadan bo'lmasa inson lohas bo'ladi, charchaydi, boshi og'riydi, ko'ngil aynishi, burundan qon ketishi, ko'zning yallig'lanishi, yurak mushaklarida jiddiy o'zgarishlar yuzaga keladi. Bu kabi holatlar so'ngi yillarda insonlarni junda ko'p bezovta qilmoqda. Shu bois ham ekologiya ni asrash maqsadida turli xil chora tadbirlarni ko'rish kerak. Masalan „Mashinasiz bir kun“ loyihalarini amalga oshirish, to'g'ridan to'g'ri quyoshdan kelayotgan issiqlikni kamaytirish maqsadida turli xil manzarali daraxtlarni ko'paytirish, zavodlardagi zararli gazlarni miqdorini kamaytirish, ularni qayta ishlash choralarni izlab topish kerak.

Issiqlikning ortishi bilan bog'liq bo'lgan so'ngi 10 yillikdagi dolzarb muammolardan biri „Issiqxona effekti“ dir. So'ngi yillarda harorat sezilarli darajada oshib bormoqda. O'rtacha harorat 1,09 °C ga ortganini misol qilish mumkin. Issiqlikning ortishi turli xil kasalliklarni, stressni hattoki o'lim holatlarini ham keltirib chiqarmoqda. So'ngi ma'lumotlarga qaraganda issiqlikning ortishi sababli insonlarda uyquning buzilishi, uyqusizlik holatlari ham kuzatilmoqda. Bu esa yurak-qon tomir, qandli deabet, semizlik kabi kasalliklari bor bo'lgan bemorlarda kasallikning salbiy holatlari ortishiga sabab bo'lmoqda. [1,4,5].

Issiqlikning ortishiga nima sabab bo'lmoqda?

Issiqlik effektiga ozon qatlamining yemirilishi sabab bo'lmoqdami?

Turli xil olimlarning fikriga qaraganda ozon qatlamining yemirilishi issiqlik miqdorining ortishiga sabab bo'lmoqda. Issiqlikning ortishiga asosiy sabablardan biri sifatida karbonat angidrid miqdorining ortishi, ko'chalar, xonadonlardagi issiqlik chiqaradigan yoqilg'ilarni hadan ziyod atmosferaga chiqarilishi, mashinalardan chiqadigan zaxarli gazlar, yoqilg'ilarni chala yonishi kabilarni ko'rsatish mumkin. Karbonat angidridning ortishi „Parnik effekti“ ning asosini tashkil etib, miqdorining ortishi issiqlikning ortishiga sabab bo'ladi. Buning oldini olish uchun ko'proq o'simlik, daraxtlar ekish, havoni ifloslantiradigan gazlar miqdorini kamaytirish, „Yashil makon“, „Yashil iqtisodiyot“ mexanizmalni joriy qilish kerak.

Hozirgi kunda mamlakatimizda ham ekologiyani buzilish holatlari ko'p kuzatilmoqda. Masalan Toshkent shahri havosining sezilarli darajada ifloslanishi, chiqindilarning insonlar tomonidan befarosatlaricha har joyga tashlanishi, chiqindilarni qayta ishlash chora tadbirlari yetarli darajada zamonaviylashtirilmaganligini keltirib o'tish mumkin. Har xil zavodlardagi chiqindilarni to'g'ridan to'g'ri toza maydonlarga chiqarish holatlari ham kuzatilmoqda. Chiqindilarni, zararli oqava suvlarni qayta ishlash, odamlar turar joylaridan ularni uzoqda saqlash zarur.

Yer resurslari va yer osti boyliklarini muxofaza qilish soxasida: - tuprok unumdorligini va qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligini saqlash va oshirish uchun qisqa-rotatsiya va paxta-beda almashlab ekishni keng joriy etishni ta'minlash; - qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda organik qishloq xo'jaligi usullarini joriy etish; - shurlangan yerlarni qayta tiklash va rekultivatsiya qilishni ta'minlash - kollektor-drenaj tarmog'ining rekonstruksiya qilinishi va qayta tiklanishini ta'minlash orqali

Suv resurslarini muxofaza qilish soxasida: Suv resurslari yo'qotishlarini qisqartirish; - qishloq xo'jaligida solishtirma gektarga nisbatan suv iste'molini qisqartirish;- tomchilatib sug'orish va suvni tejoychi boshqa texnologiyalarga o'tkazilgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer maydonlarini kengaytirish; - oqava suvlarni tozalash samaradorligini oshirish; - sanoatda suv ta'minotining aylanma sikli amaliyotini kengaytirish; - respublika axolisini markazlashtirilgan kanalizatsiya tizimi bilan ta'minlanish qamrovini oshirish

Atmosfera xavosini muxofaza qilish soxasida: - atmosfera xavosiga chiqariladigan chiqindilarni kamaytirish; - jamoat transportini gaz-ballon yoqilg'isi va elektr energiyasida ishlashga o'tkazish; amaldagi ishlab chiqarish quvvatlarining atmosfera xavosini ifloslantiruvchi statsionar manbalarida samaradorligi 95 foizdan past bo'lmagan chang va gazlarni tutib qoluvchi qurilmalarni qo'llash muhim hissoylanadi.

Xulosa: Hozirgi kunda O'zbekiston nafaqat iqtisodiyot balki turizm sohasida ham rivojlanib bormoqda. Mamlakatimiz faqatgina tarixiy obidalari bilangina emas balki ekosistemasini asrashi, kelak avlodga toza holda yetkazish muhim hissoylanadi. Bu holat faqatgina turizmni yaxshilabgina qolmasdan, aholimizning ekologik madaniyatini, ekologik tarbiyani shakllantirish, sog'lom turmush tarizini to'g'ri yo'lga qo'yish ekologiyani asrashning muhim chora tadbirlardan biri hissoylanadi. Chiqindilarni tartib bilan saralash, ularni qayta ishlash choralari puxta rejalashtirishimiz lozim. Plastmassa buyimlar, idishlarni qayta ishlash natijasida turli xil foydali jihozlar va buyimlar ishlab chiqarish mumkin. Plastmassa idishlardan Korea texnologiyalaridan foydalangan holda uy jihozlari, o'rindiqlar uchun qoplamalar ishlab chiqarish, shisha buyumlarni qayta ishlash va ularning tarkibiga ma'lum qo'shimchalar qo'shish orqali esa zargarlik toshlarini yasashimiz mumkin bo'ladi.

Tarbiya oiladan boshlanadi. Yani tabiatni muhofaza qilishni, tozalikga e'tiborli bo'lish, ekologik tarbiyani oilada kattalarimiz bolalarga o'rgatib, o'zlari o'rnak bo'lishlari lozim. Shundagina kelajak ekologiyasini hozirdan muhofaza qila boshlagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adrian C. Newton, Elena Cantarello "An introduction to the Green Economy".Textbook. Abingdon, Great Britain. 2014. (pages 1-14).
2. Hakimov T.H. Axmedov O.M., Abdumalikov A.A., Sharipova Z.B. "яшил иктисодиёт va ekologiya" Darslik - .: Toshkent. "Adas poligraf". 2021-264b
3. Ismoilov K.T., & Muxitdinov Sh.M, Mamurova G.N., Interrelation of viability and productivity indicators with Etological characteristics in the growth and development of sur Karakol lambs. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES VOLUME; 04 Issue: 02 Mart-apr 2023 ISSN: 2660-4159. 219-223
4. Mukhitdinov, Sh., Aliyev, D., Ismoilov, K., & Mamurova, G. (2020). The Role Of Biologically Active Substances In The Blood In Increasing The Productivity Of Sheep. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(03), 2020.
5. Абдуллаев А.М., Хакимов Н.Х., Ишмухамедова Л.А. «Экономика природопользования». Учебное пособие. Ташкент, Ташкентский Государственный экономический Университет, 2006. (стр 5-11).

6. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х. Жахонда “яшил иктисодиёт” асосида кишлок хужалигини ривожлантириш тажрибаси ва муаммолари /“Иктисодиётни модернизациялаш шароитида минтакавий агросаноат мажмуаларини ривожлантириш йуллари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари туплами. -Т.: “Университет”. 2017.

7. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х. Кцшлок хужалигини “яшил иктисодиёт” асосида ривожлантириш муаммолари // Электрон илмий журнал. Agroiqtisodiyot, №1,2017

8. <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/311>

9. https://www.ejmcm.com/article3801_73fe2f809218756cad4f827f79097ffc.pdf<https://sciencebox.uz/index.php/tibbiyot/article/view/4590>

11. <https://sciencebox.uz/index.php/tibbiyot/article/view/4590>

EKOLOGIYA VA IQLIM O‘ZGARISHLARI SHAROITIDA “YASHIL IQTISODIYOT”NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Negmatov Samariddin Qarshiboyevich - NavDPI,
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrasini
o‘qituvchisi Narzullayeva Lolaxon Shavkat qizi
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari
ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada hozirgi kunda yer yuzida sodir bo‘layotgan global ekologik muammolar hamda yurtimizda ekologik muammolarni oldini olish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: “Issiqxona effekti”, ozon qatlami, karbonat angidrid, “Yashil iqtisodiyot”, o‘rmon fondi, yashil maydon.

Аннотация: В данной статье говорится о современных глобальных экологических проблемах и реформах, проводимых в нашей стране для предотвращения экологических проблем.

Ключевые слова: «Парниковый эффект», озоновый слой, углекислый газ, «Зеленая экономика», лесной фонд, зеленая территория.

Annotation: This article talks about the current global environmental problems and the reforms being implemented in our country to prevent environmental problems.

Key words: “Greenhouse effect”, ozone layer, carbon dioxide, “Green economy”, forest fund, green area.

Hozirgi kunda yurtimizda, nafaqat butun dunyo miqyosida global ekologik muammolar vujudga kelmoqda. Mana shunday global ekologik muammolar qatoriga biz “Issiqxona samarasi”, “ozon qatlamining yemirilishi”, iqlimda sodir bo‘layotgan turli xil o‘zgarishlarni kiritishimiz mumkin. Atmosferada kuzatilayotgan yuqoridagi ekologik muammolarning kelib chiqishiga asosiy sabab qilib quyidagi omillarni ko‘rsatishimiz mumkin:

- ✓ zavod, fabrika, korxonalaridan chiqayotgan turli xildagi zararli birikmalar;
- ✓ avtotransport vositalaridan chiqadigan tutunlar;
- ✓ o‘rmonlar maydonining keskin ravishda qisqarib ketayotganligi;
- ✓ chiqindilarni istalgan yerlarga tashlab ketish holatlari;
- ✓ antropogen omillar [3].

Birgina global ekologik muammo hisoblangan iqlimning yildan - yilga o'zgarishini oladigan bo'lsak, ushbu jarayon natijasida yer yuzasida turli xil salbiy holatlar yuzaga kelmoqda. Mutaxassislar iqlim o'zgarishining asosiy omili qilib, issiqxona effektini ko'rsatishmoqda. Quyoshda keladigan issiqlikni yer sathida jamlanib qolishiga issiqxona effekti deyiladi. Quyoshdan kelgan nurni yer ham o'z navbatida atmosfera orqali koinotga qaytaradi. Ushbu nurlarning bir qismi koinotga chiqib ketish o'rniga yer yuzasiga chiqarilgan turli gazlarga yutiladi. Uning koinotga chiqib ketmasligi oqibatida yer yuzasi me'yordan ortiq qizishni boshlaydi. Issiqxona effektini hosil qiluvchi asosiy gaz bu - karbonat angidrid. Atmosfera havosi tarkibida karbonat angidrid gazlarining ko'payib ketishiga yoqilg'i mahsulotlarining, ayniqsa, toshko'mirning keng ishlatilishi, o'rmonlarning kesilishi, avtotransport vositalarida yoqilg'ilardan foydalanish kabi holatlar ta'sir ko'rsatadi. Shu kabi holatlar issiqxona samarasini yanada keskinlashuviga olib keladi. Iqlim o'zgarishi natijasida yer yuzasida quyidagi salbiy holatlar kuzatilmoqda:

- ❖ haroratning ko'tarilishi natijasida yil davomida umuman yog'ingarchilik kuzatilmaydigan kunlar soni ko'paymoqda;
- ❖ tuproqdagi namlik miqdori kamayib, cho'llashish xavfi ortmoqda;
- ❖ ichimlik suvi tanqisligi kuzatilmoqda;
- ❖ atmosfera havosida namlik miqdori kam bo'lganligi sababli, havoda chang miqdori ko'paymoqda;
- ❖ anomal isish hamda sovish hodisalarining o'zgarishi qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligiga salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda [1].

Iqlimda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni yil sayin tobora yomonlashib borayotganligi har bir insonni xavotirga solmay qo'ymaydi. Shu singari salbiy holatlarni oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Ekologik partiyasi, "Taraqqiyot strategiyasi" markazi, Senatning Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologik qo'mitasi hamda qator tashkilotlar hamkorligida yurtimizda keng ko'lamli islohotlar, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik muammolarni bartaraf etish maqsadida qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 2-dekabrda qarorlariga binoan, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning "Taraqqiyot" strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi doirasida yashil va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar buning yorqin ifodasidir. Yangi O'zbekistonning "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning Taraqqiyot strategiyasi 2030-yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga qamrab oladi. Ushbu davr mobaynida yurtimizda:

- ✚ issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligida nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35% ga qisqartirish;
- ✚ qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 Gvt ga oshirish;
- ✚ 1 mln hektargacha maydonda suv tejavchi texnologiyalarni joriy etish;
- ✚ yiliga 200 mln ko'chat ekish va ko'chatlarning umumiy sonini 1 mlrddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30% dan ortiqroqqa kengaytirish;
- ✚ respublika o'rmon fondi zaxiralari ko'rsatkichini 90 mln m³ dan ortiqroqqa yetkazish;
- ✚ hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65% dan oshirish kabi tizimli ishlar amalga oshirilishi rejalashtirilgan [2].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mana shunday qabul qilinayotgan qarorlar, amalga oshirilayotgan islohotlar yurtimizni yanada obod va ko'rkam bo'lishiga xizmat qiladi. Biz yoshlar ham Vatanimizda turli xil ekologik muammolar vujudga kelishini oldini olishimiz uchun qo'limizdan kelgancha harakat qilishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning "Taraqqiyot" strategiyasi.

2. “2019-2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasining “Yashil iqtisodiyot” ga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477-sonli qarori.

3. Sattorov A., Allanov Q., Abdumovminov B. “Global iqlim o‘zgarishi, uning oqibatlari va unga moslashish”, Termiz.: 2019.

QASHQADARYO VILOYATI FOYDALI QAZILMA KONLARI VA ULARNING ATROF-MUHITGA TASIRI

**Negmatov Samariddin Qarshiboyevich - Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya va
iqtisodiy bilim asoslari kafedrasida o‘qituvchisi
Mardonova Zilola - Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya va iqtisodiy
bilim asoslari yo‘nalishi 2- kurs 203- guruh talabasi**

Annotatsiya: ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Qashqadaryo viloyati geografik o‘rni, mavjud o‘rab turgan tog‘lar, foydali qazilma konlari, ularning joylashgan o‘rni, zaxirasi, ulardan foydalanish hamda muhofaza qilish to‘g‘risida ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryo viloyati, neft gaz, ko‘mir, g‘isht cherepitsa, osh tuzi, Qorabuloq, Muborak, Dovtosh, Qizilbayroq, Qamashi.

Аннотация: В данной статье приведены сведения о географическом положении Кашкадарьинской области Республики Узбекистан, существующих окружающих гор, месторождениях полезных ископаемых, их расположении, запасах, их использовании и охране.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, нефть и газ, уголь, кирпичная плитка, поваренная соль, Карабулок, Мубарак, Довташ, Кызылбайрок, Камаша.

Annotation: In this state, information on the geographical location of the Kashkadarii region of the Republic of Uzbekistan, the participating district, the useful mining resources, its location, storage, use and protection.

Key words: Kashkadarya region, oil and gas, coal, brick tile, table salt, Karabulok, Mubarak, Dovtash, Kyzylbairok, Qamashi.

Qashqadaryo viloyati - O‘zbekiston Respublikasi tarkibiga kiruvchi viloyat bo‘lib 1924- yil 1- noyabr kuni tashkil etilgan. Maydoni 28,6 ming km², aholisi esa 3,408 300 kishidan ortiq. Qashqadaryo O‘zbekiston Respublikasining janubida joylashgan viloyat bo‘lib, atrofi tog‘lar bilan o‘ralgan. Shimoldan Qoratapa, Zirabuloq, Ziyovuddin tog‘lari bilan g‘arbdan Jarqoq, Muborak va Dengizko‘l balandliklari bilan chegaradosh. Sharqiy qismida Hisor tog‘lari mavjud. Shu bilan birgalikda shimoliy - g‘arbdan Buxoro viloyati, janubi-sharqdan Surxandaryo viloyati bilan, g‘arbdan Turkmaniston Respublikasi, sharqdan Tojikiston va Samarqand viloyati bilan chegaradosh. Qashqadaryo viloyati mamlakat hududining 64% ni egallaydi. U yerda O‘zbekiston aholisining 9,6% yashaydi. Respublikamizdagi asosiy neft va gaz konlari shu hududda joylashgan. Qashqadaryo mamlakat bo‘yicha yoqilg‘i sanoati yalpi hajmiga ko‘ra 1-o‘rinda turadi. Respublikamizda ishlab chiqariladigan elektronergiya ning 1/10 qismini yengil sanoat mahsulotlarning 7% dan ortig‘ini beradi.

Bunday qulay tabiiy sharoit Qashqadaryo viloyatini ijtimoiy - iqtisodiy hayotiga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatib kelmoqda. Natijada bu yerda qishloq xo‘jaligi ham sanoat ham rivojlanib bormoqda. Viloyatdagi foydali qazilma konlari sanoat rivojlanishiga xizmat qiladi. Xususan hududda neft va gaz, ko‘mir, polimetall, alyuminiy rudasi, gips, tuz, har xil qurilish materiallari konlari mavjud. Masalan noruda foydali qazilma konlari joylashgan hududlar:

- Zevarda (mineral tuz xomashyosi 17.2 ming tonna).
- Qorabuloq (mineral tuz xomashyosi 37.2 ming tonna).
- Bo‘ynoqsoy (hinni xomashyosi uchun kvarts 854 ming tonna).
- Nishon (qurilish uchun qum 7674 ming m³).

Bundan tashqari Pachkamar, Tepaqo‘ton va Langar konlarida gips xomashyosi mavjud. Hududda qum va shag‘alning ham zahirasi katta. Bu 29.2 mln m³ bo‘lgan Tanxoz qum- shag‘al konidir. Bu xomashyo Shahrisabz shag‘al saralash zavodida foydalanilmoqda. Kitob shahridan 12 km shimolda Qoratepa ohaktoshli koni aniqlangan. Yana Kitob tumanida Birkunlik, Sevaz, Bodomzor kabi marmarning yirik konlari bor. Bu hududlarda marmarning umumiy zahirasi 4 mln m³ dan ortiq. Dehqonobod, Qizilcha, Dardara, Xo‘jarna kabi hududlarda esa yonuvchi slanetslarning borligi aniqlandi.

G‘isht cheripitsiya xomashyosi uchun lyossimon jinslar:

- ❖ Qamashi - 505,6 ming m³
- ❖ Qalqoma - 966 ming m³
- ❖ Mang‘it - 70,1 ming m³
- ❖ Qarshi - 88,7 ming m³
- ❖ Nig. - 15046,9 ming m³
- ❖ G‘uzor - 941 ming m³

Bu foydali qazilmalarning barchasi qurilish materiallari hisoblanadi [4].

Mamlakatimizda qazib olinayotgan gazning 64%, gaz kondensatining 87.4%, neftning 67% Qashqadaryo viloyatiga to‘g‘ri keladi. Yonuvchi slanetslar, fosforitlar va marganesning uncha katta bo‘lmagan zahirasi aniqlangan. Qashqadaryo viloyati tabiiy gaz zahirasi bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasida 1-o‘rinni egallaydi. Shimoliy Muborak, Janubiy Muborak, Odamtosh, Pachkamar, Qizilbayroq kabi gaz konlari, Sho‘rtepa, Qoraxitoy gaz-neft konlarining o‘zlashtirilishi 60-yillarda boshlandi. Muborak gazni qayta ishlash zavodi aynan gaz zahirasidan foydalangan holda oltingugurt va gaz ishlab chiqara boshlandi[3].

1965-yil 10-sentabrda Muborak shahridan 12km janubi - sharqda Muborak oltingugurt zavodi qurila boshlandi va 1972-yilda Muborak gazni qayta ishlash zavodiga aylantirildi. Pachkamar gaz - kondensat koni Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumanidagi kon 1973 - yilda dastlabki parametrik quduq qazilgan bo‘lsa, 1978-yildgacha 6 burg‘i qudig‘i qazildi. Odamtosh gaz - kondensat koni viloyatning G‘uzor tumanida joylashgan. Konda 1962- yilda qidiruv quduqlari burg‘ilangan [2].

1971 yil 31 dekabrda O‘rtabuloq va Muborak guruhidagi konlardan 3,7 mlrd m³ oltingugurtli tabiiy gaz, 5 mlrd m³ oltingugurtsiz tabiiy gazni tozalash quvvatiga ega bo‘lgan korxonalar ishga tushirildi. 1977 yilda viloyatda 360 ming tonna neft 8 mlrd m³ gaz qazib olingan. Oradan 15 yil o‘tib 1992 yilda 946 ming tonna neft, 36,9 mlrd m³ gaz qazib olindi. Shu jumladan Sho‘rtepa neft - gaz koni Qashqadaryo viloyati Muborak tumanida joylashgan kon. Bu kon 1968 yilda ochilgan. Uning relyefi cho‘l tekislikdan iborat. Sho‘rtepa neft- gaz konida jami 13 ta quduq qazilgan. Ya‘ni paleozoy, mezozoy va katnazoy erasi yotqiziqlari ochilgan. Neft va gaz quyi bo‘r davri yotqiziqlaridan 12-13 - gorizontallarda joylashgan. “Zevarda” koni esa Mirishkor tumanida joylashgan yirik konlardan biri hisoblanadi. Bu kon 1979- yildan buyon ishlatilib kelinmoqda. Bu kon Muborak neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasiga qaraydi. Kon pzlashtirilgandan so‘ng 2,6 tonna gaz kondensati, 100 ming m³ miqdorida tabiiy gaz qazib chiqarishga erishildi [1].

Viloyatda shu bilan birgalikda Dovtoshva Qizilbayroq marganets konlari bor. Qizilbayroq koni Dovtosh konining sharqida joylashgan. Dovtoshda marganets zahirasi 0.8 mln tonnani tashkil qiladi. Dehqonobod Qamashi va G‘uzor tumanlari osh tuzi va kaliy tuzi zahiralari mavjudligi aniqlandi. Hisor tarmoqlarida osh tuzining Boybichakon va Tepaqo‘ton konlari aniqlangan.

Qashqadaryo viloyatining janubiy sharqida joylashgan Lalmikon tuz koni Dehqonobod shaharchasidan 50 km janubda joylashgan. Konda osh tuzining bir necha mlrd tonna kaliy tuzining esa 200 mln tonnadan ziyodligi aniqlandi. Tuz qoplaminin qalinligi bu yerda 400-450 metrni tashkil qiladi. Tepaqo‘ton tuz koni esa Lalmikon tuz koni bilan tutashgan. Tepaqo‘ton tuz koni 1950 yilda ochilgan. Tepaqo‘ton tuz konida osh tuzi va kaliy tuzidan tashqari gips va angidirit qatlami ham mavjud. Bular sulfat kislotaga uchun xomashyo hisoblanadi.

Hududda bunday qazilmalar ko‘p. Lekin olinadigan hududlarda karerlar, tepaliklar, ag‘darilgan qatlamlar, hosil bo‘lgan. Kuchli shamollar esgan paytda bunday joylardan mayda zarrachalar aholi yashaydigan joylarga borib tushadi. Yog‘in - sochin vaqtida esa mayda zarrachalar

yuvilib tushib suv havzalarini, daryo irmoqlarini hamda, qishloq xo'jaligi ekin maydonlarini zararlaydi. Shunday ekan tabiatdan foydalanish bilan birgalikda tabiatni asrab avaylashimiz ham darkor.

Adabiyotlar:

1. Jo'raqulov O., Ergasheva J. "Qashqadaryo sanoati tarixi" Qarshi, 1996.
2. Ravshanov P. "Qashqadaryo tarixi", Toshkent, 1995.
3. Yangiboyev M. "Qashqararyo viloyati geografiyasi" Qarshi, 1993.
4. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" (2000-2005).

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

¹Qurbanova L.M., ²Ibrohimova Z.I.

¹Kimyo kafedrası o'qituvchisi

²Muxandisik kommunikasiyalari qurilishi

va montaji yo'nalishi II-kurs talabasi

Jizzax politexnika instituti. Jizzax

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o'tish va yashil o'sishni ta'minlash, barqaror va inklyuziv rivojlanishga erishish uchun mavjud ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan ustuvor masalalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, inklyuziv, energiya samaradorligi, landshaft, atrof-muhit, iqlim, uglerod intensivligi, optimallashtirish.

Аннотация: В данной статье представлены приоритетные вопросы, направленные на решение существующих экологических проблем с целью достижения перехода к зеленой экономике и зеленому росту, а также достижения устойчивого и инклюзивного развития.

Ключевые слова: Зеленая экономика, инклюзивность, энергоэффективность, ландшафт, окружающая среда, климат, интенсивность углерода, оптимизация.

Annotation: This article presents priority issues aimed at solving existing environmental problems with the aim of achieving a transition to a green economy and green growth, as well as achieving sustainable and inclusive development.

Keywords: Green economy, inclusion, energy efficiency, landscape, environment, climate, carbon intensity, optimization.

Respublikamizning o'zini iqtisodiy rejalashtirish barqaror amaliyotni kiritish borasida sezilarli yutuqlarga erishayotgani hammamizga ma'lum. U o'zining iqtisodiy transformatsiyasini yashil yondashuv bilan kuchaytirish zarurligini tan oldi va hukumat yanada barqaror iqtisodiy modelni yaratish majburiyatini oldi.

Prezidentimiz tomonidan 2022-yilning dekabr oyida imzolangan qarorida 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish va yashil o'sishni ta'minlash bo'yicha Harakatlar rejasini qabul qildi, u yashil, barqaror va inklyuziv rivojlanishga erishish uchun mavjud ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Energiya samaradorligi bo'yicha chora-tadbirlar va landshaftlarni tiklash dasturlari kabi bir vaqtning o'zida iqtisodiyot va atrof-muhitga foyda keltirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi[1].

Mamlakatning qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan iqtisodiyoti va aholi zich joylashgan hududlarda havoning bosqichma-bosqich yomonlashishini hisobga olgan holda, uning eng dolzarb yashil ustuvorliklari havo sifatini yaxshilash, yer va suvdan barqaror foydalanish hisoblanadi. Bunga landshaftni tiklash, suvni samarali boshqarish va havo ifloslanishini kamaytirish choralari orqali erishish mumkin

Yerdan barqaror foydalanish O'zbekistonda kengayishi kerak bo'lgan muhim amaliyotdir. Iqlimga asoslangan qishloq xo'jaligi amaliyotlari erdan foydalanish barqarorligini yanada oshiradi. Global yashil o'tish yangi ish o'rinlari yaratish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun katta imkoniyatlar yaratadi va O'zbekiston bu imkoniyatlardan foydalanish uchun yaxshi mavqega ega. Ish joylari va atrof-muhit natijalarini optimallashtiradigan sohalar qatoriga sog'liqni saqlash, ta'lim, moliya va iqlimga mos konchilik kiradi[1-2].

Mamlakatdagi eng yirik bandlik sohasi bo'lgan qishloq xo'jaligi qimmatroq sanoatga o'tish va ekotizim xizmatlari yordamida yerdan foydalanishni optimallashtirish orqali yanada ko'proq yashil ish o'rinlarini ta'minlash va turmush darajasini yaxshilash salohiyatiga ega. Bundan tashqari, qayta tiklanadigan energiya manbalari va boshqa innovatsion texnologiyalarga asoslangan, xuddi shunday yashil salohiyatga ega bo'lgan tarmoqlarning kengroq ro'yxati qo'shimcha tahlilga loyiqdir[2].

Yashil iqtisodiyotga o'tish muvaffaqiyatini ta'minlash uchun davlat sektori va yashil moliyani jalb qilish juda muhimdir. Siyosiy chora-tadbirlar yashil sektorda yangi ish o'rinlarini yaratish orqali ijtimoiy xarajatlarni kamaytirish bilan birga moliyalashtirishdagi bo'shliqni bartaraf etishi kerak. Bundan tashqari, siyosat eng ko'p zarar ko'rganlarni qayta tayyorlash, qayta joylashtirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash imkonini berishi kerak.

Dunyo yanada barqaror kelajak sari intilayotgan bir paytda O'zbekiston global energetika ko'rsatkichlariga, xususan, yuqori energiya va uglerod intensivligi nuqtai nazaridan javob berishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Biroq O'zbekiston global yashil o'tish jarayonini o'zlashtirib, atrof-muhit va iqlim siyosatini kuchaytirish orqali bu muammoni imkoniyatga aylantirishi mumkin[3].

Aksariyat mamlakatlar iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun past uglerodli siyosatni qo'llayotgani sababli, uglerodni ko'p iste'mol qiladigan mahsulotlarga global talab o'rta va uzoq muddatli istiqbolda kamayadi. Bu O'zbekistonning ko'p uglerodli eksportiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, mamlakat yalpi ichki mahsuloti va farovonligiga ta'sir qilishi mumkin. Keyinchalik ugleroddan voz kechish ancha qimmatga tushadigan texnologiya va tizimlarga yopishib qolmaslik uchun O'zbekiston o'z iqtisodiyotini yashillashtirish jarayonini darhol boshlashi kerak. Yashil maqsadlarga ustuvorlik berish bozor iqtisodiyotiga kengroq o'tishda davom etayotgan sa'y-harakatlarning ajralmas qismi bo'lishi kerak[4].

Resurs samaradorligini oshirish, yashil bandlik va moliyani rivojlantirish kabi boshqa yashil choralar ham O'zbekistonga yaqin muddatli foyda keltirishi mumkin.

Biroq mamlakat yashil o'tishning jamiyatga ta'sirini ham hisobga olishi kerak. Yashil sektorlarni qo'llab-quvvatlash hamda uglerodni ko'p talab qiladigan faoliyatdan voz kechish investitsiyalar va ish o'rinlari yaratish sxemasini o'zgartirish.

Jahon banki O'zbekistonning yashil va inklyuziv o'sishni amalga oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlashga sodiqdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish siyosati va islohotlarning to'g'ri aralashmasini qabul qilish orqali mamlakat yashil, bardoshli va inklyuziv kelajakning mukofotlarini olishi mumkin. Iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etayotgan global yashil o'tish davrida O'zbekiston o'z kelajagini ta'minlash uchun barqaror siyosatni qabul qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining Yashil iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohatlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora tadbirlar to'g'risida" gi Prezidentning qarori.
2. Qo'chqorov O. A. Et al. Iqlim o'zgarishining global oqibatlarini //Интeрнаука. – 2020. – №. 23-3. – С. 52-53.
3. Sharipbayeva Y. M. Aholining global iqlim o'zgarishi bo'yicha savodxonligini oshirish yo'llari //Research and education. – 2022. – T. 1. – №. 8. – С. 125-127.
4. Aziz Hakim o'g'li Ergashev., Fotima Baxtiyor qizi Mengliboyeva. Global iqlim o'zgarishining iqtisodiy va ijtimoiy geografik muammolari // Central asian academic journal of scientific research. ISSN: 2181-2489 Volume 2 | ISSUE 5 | 2022. – С. 907-914. <http://sjifactor.com/passport.php?id=22230907> UZBEKISTAN | www.caajsr.uz

LEKSIKOLOGIYA BO'LIMINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLAR ASOSIDA EKOLOGIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.

**Ilmiy rahbar: O‘zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti, p.f.n.
Qurbonova Xolbibi Qirboyevna
Talaba: O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi
Muhammadiyeva Nargiza**

Ma'lumotlarga qaraganda, yer yuzidan yetti mingdan ortiq til bor. Bu tillarning ayrimlariga yuz millionlab kishi gaplashsa, ba'zilarida esa bir necha ming kishigina gaplashadi, xolos. Mana shu yuqorida ko'rsatilgan tillarning barchasidagi so'zlarning leksik, frazeologik tomonlarini ta'sirchanligi va ifoda xususiyatlarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi leksikologiya bo'lib hisoblanadi. Xususan, o'zbek tilining boyib borishi va kengayishi mana shu leksikologiya bo'limiga bog'liqdir. Shunday ekan o'quvchilarga leksikologiya bo'limini o'rganish boshlang'ich sinfdan boshlash lozim. Ularda bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma- bosqich izchillikda olib borish zarur.

Leksikologiya bo'limini maktab o'quvchilariga o'qitishdan maqsad:

- ularda nutqiy kompetensiyalardan biri bo'lmish so'zlash kompetensiyasini shakllantirish;

- tilimizdagi so'zlardan o'z o'rnida foydalanish;

- adabiy til me'yorlariga rioya qilish;

- o'quvchilar nutqidagi kamiste'mol so'zlarni seriste'mol so'zlarga aylantirish; ularning lug'at zaxirasini yangi so'zlar bilan boyitish;

- nutq boyligini oshirish kabilar ko'zda tutilgan.

Shuning bilan birga bu bo'limni tushuntirishda ham bolani zeriktirmasdan, yangi va qiziqarli zamonaviy metodlar bilan tashkil etish bolani yanada bo'limni chuqurroq o'rganishga va qiziqishga undaydi.

Leksikologiya bo'limi yuqori sinf ona tili darslarida 5-sinfdan boshlab o'rgatiladi. Ushbu sinf darsliklarda so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari, yangi paydo bo'lgan so'zlar (neologizmlar), terminlarni o'rganish kabi mavzular berilgan. Eng asosiysi mavzular boshlanmasida "Tilimizning tillo sandig'i" mavzusida suhbatlashing topshirig'i berilgan. Bu esa bolada shu paytgacha til haqida qanchalik ma'lumotga ega ekanligini bilishda yordam beradi. Shu orqali o'qituvchi unga soddadan yoki ozroq murakkabroqdan boshlab mavzu o'tish kerak ekanligini anglaydi. Undan tashqari shu sinf darsligida "qavs ichidagi so'zlardan mosini qo'yib ko'chiring" topshirig'i ekologik tarbiyani singdirish asosida ham misollar berilgan. Masalan:

1. Dehqonning (boyligi, xazinasi, ganjinasini) -yer, kaliti-ter.

2. Yer ichida (tilla, oltin, zar) bor, qaziy bersang, topasan.

3. Yerga qaraganda (bo'ston, bog', guliston) bo'lar, (Ko'ngling, diling, qalbing) ochilib, chog' bo'lar.

4. Suv keldi - (ziyo, nur, yog'du) keldi.

O'quvchilar qavs ichidagi so'zlardan mosini topib ko'chiradi. Bu kabi mashqlar o'quvchida fikrlash qobiliyati bilan birga tafakkuri yuksalishiga ham olib keladi. Sinonim (ma'nodosh) so'zlar haqida ham ko'nikma hosil bo'ladi. Agar bu mavzularni biron bir metod orqali tushuntirilsa yana maqsadga muvofiq bo'ladi.

Leksikologiya bo'limida o'quvchi duch keladigan qiyin mavzulardan biri bu o'z va ko'chma ma'no farqlarini anglashdir. Bu mavzuni tushuntirishda o'quvchi ko'proq nazariy ma'lumotlardan ko'ra amaliy tushuntirishlarni qo'llaganimiz yaxshiroq deb o'ylayman. Ya'ni faqat qoidani yodlash orqali emas, balki og'zaki misollar tuzish va ular orasidagi o'z va ko'chma ma'nolarni topish, biror matn yoki she'r ichidagi ko'chma manodagi so'zlarni topish orqali bolaga yetkazishi kerak. Shunda bola ham qiynalmasdan "temir xotin" ko'chma ma'noda "temir qoshiq" esa o'z ma'nosida ekanligini farqlay oladi. Shuningdek, dars qiziqarliroq bo'lishi uchun turli metodlardan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, "Magnit" yoki "Gul yaproqlarini top", "Qaysi biri begona?" metodlaridan aynan leksikologiya bo'limida foydalansa bo'ladi.

Magnit metodi - bu o'quvchilarga sinonim so'zlarni tushuntirayotgan vaqtda qo'l keladi. O'qituvchi o'zi bilgan uchta so'zni asos qilib uning ma'nodoshlarini yozib chiqadi va unga

ma'nodosh bo'lmagan so'zlarni ham aralashtirib yozadi va sinf o'quvchilarini uch guruhga bo'lib, uchta mavzudan biri tanlashini aytadi. O'quvchilar mavzuni tanlab bo'lishgandan so'ng ma'nodoshi va u so'zga ma'nodosh bo'lmagan boshqa so'zlar ham o'quvchilarga beriladi. Masalan, birinchi guruhga yuz so'zi, ikkinchi guruhga chiroyli so'zi, uchinchi guruhga esa g'alaba so'zi beriladi. Keyin o'qituvchi tomonidan (yuz, yutuq, chiroy, suluv chehra, turq, aql, ziyo, aft, lobar, zafar latofatli, bet,xotira, bashara) so'zlar beriladi. Birinchi topshirig'i ma'nodoshini topish bo'lsa, ikkinchi topshirig'i ular ichida bosh so'z (dominanta)ni topish bo'ladi. Faqat o'sha so'zning ma'nodoshini topgan ma'nodosh bo'lmagan so'zlarni aralashtirmagan, bosh so'zni ham ajratolmagan guruh o'quvchilari g'olib hisoblanadi. Bu metod orqali ham darsni qiziqarli olib borish va o'quvchilarda sinonim mavzusini yaxshi tushunish imkonini beradi.

Shuningdek, ekologik tarbiyani singdirishda "Gul yaproqlarini top" metodi esa - uyadosh so'zlar va asosdosh so'zlar mavzusini o'tishda qo'l keladi. Agar uni asosdosh so'zlar mavzusini o'tishda qo'llasak, o'qituvchi tomonidan ko'rgazmali holatda doskaga bir gul rasmi qo'yiladi, albatta gul yaproqli bo'lishi kerak va gul tepasiga gul deb yozilgan bo'ladi. O'quchi mana shu gul so'zining asosida yasalgan ya'ni asosdosh bo'lgan so'zlarni topishi kerak bo'ladi. O'qituvchi doskaga gullar, gulchi, guldon, gulni, gul kosa, gulga, gulning, gulchilik kabi so'zlar yozilgan bo'ladi. O'quvchilar o'qituvchining ruxsati bilan doskaga yoki daftariga bu topshiriqni bajarishlari mumkin. Faqat asosdosh so'zlarni tog'ri topgan o'quvchilar yuqori ball bilan baholanadi. Agarda bu topshiriq daftarga bajarilsa, hammaning ishtiroki birdek ta'minlanadi va vaqtdan ham yutish mumkin.

Darslarda tayyorlayotgan metodlardagi mavzular zamonaviy darsliklar kabi integratsiya asosida ya'ni boshqa fanlar bilan aloqadorlik asosida olib borish ham mumkin. Bunda ona tili faniga qiziqmaydigan o'quvchilar ham boshqa fan orqali ona tilidagi mavzularni anglashi osonroq bo'ladi. O'quvchining nutqiy rivojlanishi, leksik va stilistik me'yorlarga amal qilgan holda so'zlay olishi mana shu leksikologiya bo'limini o'rganishiga bog'liq. Tilimizning go'zal va naqadar boy ekanligini, tilmizdagi so'zlar miqdori ta'sirchanligi va ifodaviyligini ham biz mana shu leksikologiya bo'limini chuqur o'rganishimiz bilan ko'rsata olamiz.

Tilimizning lug'at boyligini, uning taraqqiyotini biz leksikologiya bo'limiz tasavvur qilishimiz qiyin. Shunday ekan, tilimizning asl posponlari bo'lgan kelajak avlodga bu mavzularni oson va tushunarli qilib yetkazish, tilimizning naqadar go'zal va sof ekanligini anglatish, ona tili o'qituvchilariga alohida ma'suliyat yuklaydi.

O'QUVCHILARDA MILLIY MULOQOT XULQINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

**Ilmiy rahbar: O'zbek tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi
Qurbonova Yulduz Qulmurot qizi**

**Talaba: O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 4-kurs talabasi
Jo'rayeva Sevinch**

Bugungi innovatsion ta'lim ona tilini o'qitish samaradorligini oshirish maqsadi bilan ta'lim oluvchida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish va takomillashtirishni ustuvor vazifaga aylantirdi, zero, zamonaviy sharoitda muloqotning kompetentligini oshirish bu uning insonparvarlikka yo'naltirilganligini va uyg'unlashtirilganligini nazarda tutadi. Nutqiy kompetensiya til orqali fikrlarni shakllantirish usullarini egallaganlik va nutqni idrok etish va hosil qilish jarayonida bunday usullardan foydalana olish qobiliyatini anglatadi.

Ona tili darslarida yuqori sinf o'quvchilariga jamiyat tomonidan muayyan ijtimoiy maqom egalari qo'yiladigan talablar va bundan kutiladigan natijalar umuminsoniy me'yorlar va qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan milliy-madaniy xususiyatlarga tayangan holda o'rgatilishi lozim. Muloqotga kirishuv verbal hamda noverbal vositalar orqali amalga oshirilgan ekan, ona tili fani o'qituvchisi o'quvchi muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning verbal ko'inishini gaplarning faqat semantik-sintaktik muvofiqligi asosida emas, balki milliy-madaniy qadriyatlarga

to'yintirilgan birliklar vositasida tashkil qilinishiga ham e'tibor qaratishi kerakligini o'rgatishi lozim. Natijada o'quvchida nutqiy kompetensiya o'zligini anglashi, o'zini ijtimoiy subyekt va shaxs sifatida idrok etishi bilan omuxtalanib takomillashadi, yuqori sinf o'quvchilari mustaqil fikr egalari sifatida nutqini grammatik me'yorlar asosida, milliy va umuminsoniy nutqiy modellarning ijtimoiy hamkorligi asosida shakllantira oladigan yoshdagi nutq sohiblaridir. Aynan shu jihatlarning nazardan qochirilishi o'quvchida milliy fikrlash tarzini, *ona* so'zi bilan izohlanayotgan tilning mohiyatini to'laqonli anglash hissini tuyishdan uzoqlashtiradi. Bu jihatlarga e'tibor esa o'quvchilarda ijtimoiy, milliy mansublikning optimal ko'rinishini shakllantiradi: suhbatdoshi bilan o'zaro moslashuvchanlik muhitini qurishga imkon beradi.

Ona tili ta'limini insonparvar ta'limotga yo'naltirish, milliy-madaniy jihatlar bilan to'yintirgan holda o'qitish fan mazmun-mohiyatini boyitish, o'quvchilarning mehnat va o'qishdan qoniqishlarini oshirish, sinfdan tashqari ijodiy faolligini oshirishga ham asos bo'ladi. Bunday ta'lim o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi kommunikativ munosabatlarni barqarorlashtiradi. O'quvchi ilm mehnatning oliy ko'rinishi ekanligini va bu mehnat axloqiy tarbiyaning, kasbiy yetuklikning muhim bo'g'ini ekanligini anglaydi.

O'quvchi lisoniy tahlil jarayonida aynan gaplarning semantik-sintaktik qurilishidagi muvofiqlikni, masalan, o'zbek nutqidagi gaplarning ijtimoiy xoslanish masalasida *assalomu alaykum, vaalaykum assalom, xush kelibsiz, xush ko'rdik, hormang, bor bo'ling, uying bug'doyga to'lgur, ofarin, salomat bo'ling, oq yo'l, oy borib omon qayt* kabi milliy-madaniy mansublikni bildiruvchi so'zlar, duolar, olqishlar kabi milliy etiketlar bilan uzviy tarzda tahlil qilsa, sabalarini anglasa, o'z qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiya topadi. Shu ma'noda, sodda gapning alohida bir ko'rinishi bo'lgan so'z-gaplarning voqelanishi qadriyatlarimiz, axloqiy me'yorlarimiz bilan bog'liq, bu gaplarni o'rganish jarayonida aynan shu jihatlarga urg'u bermay o'tmasdan bo'lmaydi.

Shuningdek, nazariy ma'lumot "Kishilar orasidagi oddiy muomalada tez-tez ishlatib turiladigan so'z yoki ibora so'z-gap vazifasida qo'llanadigan bo'lib qolgan: *assalomu alaykum, yoqimli ishtaha, marhamat, salomat bo'ling, qulluq, osh bo'lsin, yaxshi boring, xush ko'rdik, labbay, jonim bilan, bajonidil* kabi", deb tugatilgan.

Darslikda so'z-gaplar yuzasidan uchta mashq keltirilgan bo'lib, shundan birinchi mashq misollar tahliliga qaratilgan, ikkinchisida matn tahlili va uchinchi mashq uyga vazifa bo'lib, «Muomalam – husnim» mavzusida kamunum so'z-gaplarni qo'llab matn tuzish so'ralgan.

Biror bir til yo'qki, milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo'lmasa, biror til egasi o'zaro muloqotga kirishayotgan ekan, muomala jarayonida o'z fikrini ifodalashi lozim ekan, albatta, fikrlash tarzida milliy-madaniy mansubligidan kelib chiqib fikr bildirish, xulosa yasash ustunlik qiladi.

Fikrimizni darslikda keltirilgan mashqni tahlil qilish asosida mustahkamlaymiz. Mashq izohi quyidagicha: **114-mashq. O'qing. So'z-gaplarning ifodalayotgan ma'nosini tushuntirib bering.**

1.– **Barakalla**, o'g'lim, shunday bo'lish kerak, orzu-niyatingga, murod-maqsudingga yet, – deb olqishladi, uni yaxshi tarbiya qilishga ahamiyat berdi.

2.– Savob ishlarga rag'bat qiling... – **Xo'p... xo'p...** (*T.Malik*)

3.– Labbay, hazrat, sadongizdan aylanay, hazrat! (*M.Shayxzoda*)

4.Mahmudxon (xatni qo'yniga solub, yugurub turub):

– **Assalomu alaykum**, boy pochcha, kelsinlar, **qani, marhamat** (joy ko'rsatub), qani, o'tursinlar, manam hozir janobingizni kutib turuvdim (boy kursiga o'tirur, fотиha o'qur).

Abdiqodirboy: **Xayr**, ziyoda davlat, Illohu akbar.

Mahmudxon (turub): **Xush ko'rduk.**

Abdiqodirboy: **Xush, salomat.** Yangi xabarlar yo'qmi, afandim?

5.– Esonmisiz? Sarupolar muborak! Kumushbibining qizlarga bergan javobi eshitilmaslik edi:

– **Qutlug' ...**

So'z-gaplarni ham milliylikimizni aks ettiruvchi milliy-madaniy birliklar – etalon gaplar deyish mumkin. To'g'ri gap tuzish, mazmunli matn yartish uchun til haqidagi nazariy bilimlarning

o‘zi yetarli bo‘lmaydi. O‘qituvchi o‘quvchilarni mavzu bilan tanishtirayotganda o‘zbek xalqining o‘ziga xos muloqot xulqi borligini, muloqot xulqi milliy xarakter bilan, inson psixologiyasi bilan bog‘liqligini tushuntirishi lozim. Masalan, keltirilgan birinchi gapda qo‘llangan *barakalla* so‘z-gapi so‘zlovchining ijobiy istagini ifodalovchi milliy-madaniy birlik sanaladi, odatda, yoshi ulug‘larning mamnunligini ifodalovchi undov so‘z hisoblanadi. *Barakalla* undov so‘zi arabcha so‘z bo‘lib, “seni xudo muborak qilsin, ofarin” ma’nolarini bildiradi. Kimsaning biror harakatidan mamnunlikni, ma’qullash, maqtovni anglatadi. Yuqorida keltirilgan gapda aynan shu mazmun ifodalangan. Yoki o‘quvchilardan “O‘tkan kunlar” romanidan olingan quyidagi parchada *barakalla* so‘z-gapi nima maqsadda qo‘llanganligi sababini so‘rash mumkin:

Hasanali ham iljayib yonchiq kavlashka tutindi va:

– O‘g‘ulmi, holva? – deb so‘radi xotinidan.

– O‘g‘ul!

– **Barakalla.**

Biroq o‘quvchilardan *barakalla* so‘zining badiiy matnda ifodalanuvchi boshqa ma’nolarini, ijobiy va salbiy ma’no ifodalash xususiyatlarini “Nilufar guli” usulida izohlash so‘ralsa, ularda kompetensiyaning shaxsiy xususiyat, individuallik, ijodkorlik kabi xususiyatlari rivojlanishiga yo‘l ochiladi.

O‘quvchi millat vakili, kelajak vorisi sifatida o‘z nutqi orqali obyektiv olamga bo‘lgan munosabatini ifoda etar ekan, shu bilan bir qatorda, milliy o‘zligini ham namoyish etadi, demak, “...nutqning amaliy qo‘llanishi bilan bog‘liq hodisalar talqini o‘sha tilga xos milliy o‘ziga xoslikni anglash uchun qulay imkoniyatlar yaratadi.” 114-mashqdagi 5-misol tahliliga e’tibor qaratamiz:

– Esonmisiz? Sarupolar muborak! Kumushbibining qizlarga bergan javobi eshitilmaslik edi:

– **Qutlug‘ ...**

O‘quvchilardan “O‘tkan kunlar” romanidan olingan ushbu parchada keltirilgan *qutlug‘* so‘z-gapining qo‘llanish sababini matn mazmuni asosida tahlil qilish lozimligini, yozuvchining bu tanlovdan maqsadini so‘rash lozim. Odatda, turmushga chiqayotgan o‘zbek qizining bu kabi savolga ochiq javob bermasligi axloqiy me’yorlarga mos keladi, bu tarbiya belgisi sanaladi, ikkinchidan, o‘quvchidan ushbu so‘z-gapning qo‘llanishi uchun yana qanday sabab borligini so‘rash lozim. Buning uchun gap oxiriga qo‘yilgan ko‘p nuqta belgisi haqida ham so‘rashni unutmaslik kerak bo‘ladi. Bularning barchasi o‘quvchining ushbu badiiy durdona mazmunidan xabardorlik darajasini ham bilib olish imkonini beradi.

O'zbek xalqining muloqot xulqida xotin-qizlari uchun nafaqat erkaklar oldida, balki ko'pchilik oldida ham kam gapirish xislat sanaladi, shuningdek, shukronalik, andisha, uyat kabilar ham muhim xarakterli jihatlar sanaladi, bu o'rinda so'z-gap Kumushbibining roziligini emas, balki noroziligini yashirish maqsadida qo'llangan. Holbuki *qutlug'* so'zi "tashakkur", "minnatdorman" ma'nolarini anglatadi. So'z-gaplar so'zlovchining psixologik holati bilan bog'liq tarzda voqelanishini bugungi o'quvchi bilishi lozim, umuman, har qanday gap turiga nisbatan shu fikrni aytish mumkin.

Ko'rinadiki, bir so'zga bir ma'no xos emas, balki nutqda uning ko'plab ma'nolarini voqelantirish mumkin, bu esa so'zlovchi kompetensiyasiga qo'yiladigan ijodkorlik sifati bilan bog'liq. Bugun o'quvchida ana shu xususiyatlar shakllantirilishiga e'tibor qaratilmas ekan, uning ijtimoiy hayotga faol aralashuvini ta'minlash, kelajakka kreativ shaxsni tarbiyalab berish, malakali mutaxassisga zamin yaratib berish kabi maqsadlardan uzoqlashib borilaveradi. Qisqa qilganda, o'quvchida ijtimoiy kompetensiya shakllanmaydi, shunga ko'ra, bugun olimlar yuqori sinf o'quvchilari o'rtasida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish jarayonida muhim vazifa ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va ideallarni ishlab chiqish va qabul qilish, jamiyatning madaniy rivojlanish darajasiga javob beradigan ijtimoiy xulq-atvor shakllari va usullarini ishlab chiqish ekanligi, buning uchun yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish jarayoni shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy yo'naltirilgan va *ma'naviy-axloqiy* sohalarda shakllantiruvchi ta'sirlar majmui sifatida ifodalanishi mumkinligini ta'kidlaydilar.

Baholashga, xulosalashga ongli munosabat, muloqot xulqiga egalik, nutqiy jarayonda tinglovchining nutqiy, psixologik va milliy mansubligini e'tiborga olish o'quvchi tahlil qilish ko'nikma va malakalarga ega bo'lgandagina mumkin bo'ladi. Kuzatilganidek, muloqot jarayonida tanlangan gap shakli muloqot egasini turli tomondan xarakterlaydi. Shunday ekan, o'qituvchi gap tahlillari shkalasini kengaytirishi, yuqorida keltirilgan xususiyatlarni e'tiborga olishi lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Петровская, Л.А. Общение – компетентность – тренинг: избранные труды. – М. : Смысл, 2007. – С.103.

2. Базаров Т.Ю., Ерофеев А.К., Шмелов А.Г. Коллективное определение понятия «компетенции»: попытка извлечения смысловых тенденций из размытого экспертного знания // Вестник Московского университета. – Москва, 2014. – № 1. Серия 14. Психология. – С. 87.

3. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. To'rtinchi nashri. Qodirov M. va boshq. -T.: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2019. 69-70b.

4.Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 1-жилд. -Т.: ЎзМЭ, 2006. -Б.164.

5. Ҳақимов М.Х. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол.фан.д-ри. ...дисс. -Т., 2001. -Б.256.

6.Кужелова И.Г. Педагогические условия формирования социальной компетентности старшеклассников в культуросообразной среде школы: Автореф. ...дисс.канд.педаг.наук. - Майкоп, 2019. -С.12.

YASHIL ENERGETIKANING EKOLOGIIYAGA TA'SIRI

Raxmonov Ilg'or G'aybullayevich
Navoiy Davlat Pedagogika Instituti "Geografiya va iqtisodiy bilimlar
asoslari" kafedrasini o'qituvchisi
Pirmamatova Nozima Komiljon qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti maktab menejmenti 3-kurs talabasi
Rayimova Mashhurabonu Ozod qizi
Navoiy davlat pedagogika institute maktab menejmenti 3-kurs talabasi
Xolboyeva Marjona Azizovna
Navoiy Davlat Pedagogika Instituti maktab menejmenti 3-kurs talabasi
E-mail:mashhurabonurayimova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada jahonda ro‘y berayotgan ekalogik muammolardan birini hal qilish uchun yashil energetikaga o‘tishning zarurligi keltirib o‘tilgan. Global miqyosda stratosfera o‘zini yo‘q qilish potentsialiga ega bo‘lgan texnikalardan, atmosferaga katta zarar yetkazuvchi qurilmalardan va mashinalardan bosqichma-bosqich voz kechish uchun tegishli qarorlar va choralar ko‘rilmogda. Jahon energiya zahirasi kamayayotganini inobatga olgan holda qayta tiklanadigan energiya manbalarini topib ularga o‘tish, undan samarali va keng doirada foydalanishni taqazo etmoqda. Iqlim o‘zgarishini inobatga olib energiyani tejash masalalari keltirib o‘tilgan. Maqolada yashil energetika tarmoqlarini tahlil qilish va ularni optimallashtirish uchun energiya modellari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: yashil energiya, optimallashtirish, quyosh energiyasi, shamol energiyasi, biomassa va gidroelektr energiyasi, stratosfera, atmosfera, elektromobil

Annotation: This article highlights the need to switch to green energy to solve one of the world's environmental problems. Globally, appropriate decisions and measures are being taken to phase out techniques and machines that have the potential for stratospheric self-destruction, devices and machines that cause significant atmospheric damage. Considering the fact that the world's energy reserves are decreasing, it is important to find and switch to renewable energy sources, to use them efficiently and widely. Issues of saving energy in view of climate change are mentioned. The article discusses energy models for analyzing and optimizing green energy networks.

Keywords: green energy, optimization, solar energy, wind energy, biomass and hydroelectric energy, stratosphere, atmosphere, electric car

Аннотация: В данной статье подчеркивается необходимость перехода на зеленую энергетику для решения одной из мировых экологических проблем. В глобальном масштабе принимаются соответствующие решения и меры по поэтапному отказу от техники и машин, обладающих потенциалом самоуничтожения в стратосфере, устройств и машин, наносящих значительный ущерб атмосфере. Учитывая тот факт, что мировые запасы энергии сокращаются, важно найти и перейти на возобновляемые источники энергии, использовать их эффективно и широко. Затронуты вопросы энергосбережения в условиях изменения климата. В статье рассматриваются энергетические модели для анализа и оптимизации сетей зеленой энергетики.

Ключевые слова: зеленая энергетика, оптимизация, солнечная энергия, энергия ветра, биомасса и гидроэнергетика, стратосфера, атмосфера, электромобиль.

Yashil energiya - bu quyosh nuri, shamol yoki suv kabi tabiiy resurslardan ishlab chiqariladigan har qanday energiya turi. Bu ko‘pincha qayta tiklanadigan energiya manbalaridan kelib chiqadi. Energiya manbai sifatida yashil energiya ko‘pincha quyosh energiyasi, shamol energiyasi, geotermal energiya, biomassa va gidroelektr energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya texnologiyalaridan keladi. Ushbu texnologiyalarning har biri turli yo‘llar bilan ishlaydi, masalan, quyosh panellari kabi quyoshdan quvvat olish yoki energiya ishlab chiqarish uchun shamol turbinalari yoki suv oqimidan foydalanish demakdir. Yashil energiya deb hisoblanishi uchun resurs qazib olinadigan yoqilg‘i kabi ifloslanishni keltirib chiqara olmaydi. Bu qayta tiklanadigan energiya sanoati tomonidan ishlatiladigan barcha manbalar yashil emasligini anglatadi. Yashil energiya manbalari, odatda, tabiiy gaz yoki ko‘mir kabi qazib olinadigan yoqilg‘i manbalaridan farqli o‘laroq, tabiiy ravishda to‘ldiriladi, ularning rivojlanishi millionlab yillar davom etadi. Yashil manbalar, shuningdek, ko‘pincha ekotizimlarga zarar etkazadigan kon yoki burg‘ulash ishlaridan qochadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi

Asosiy manbalar shamol energiyasi, quyosh energiyasi va gidroelektr energiyasi (jumladan, dengizdagi suv oqimidan okean energiyasidan foydalanadigan to‘lqin energiyasi). Quyosh va shamol energiyasi odamlarning uylarida kichik miqyosda yoki muqobil ravishda kattaroq sanoat miqyosida ishlab chiqarilishi mumkin.

Yashil energiya yechimlari, shuningdek, qurilganidan keyin ko‘p qo‘shimcha energiya sarfini talab qilmaydi, chunki ular shamol kabi tezda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishga moyildirlar. Darhaqiqat, ko‘mir uchun ishlatiladigan energiyaning umumiy

samaradorligi uning dastlabki energiya qiymatining atigi 29% ni tashkil qiladi, shamol energiyasi esa o'zining dastlabki energiya sarfiga 1164% daromad keltiradi.

Eng keng tarqalgan oltita shakl quyidagilardir:

1. Quyosh energiyasi

Qayta tiklanadigan energiyaning bu keng tarqalgan turi odatda quyosh nurini ushlaydigan va uni elektr energiyasiga aylantiradigan fotovoltaik hujayralar yordamida ishlab chiqariladi. Quyosh energiyasi binolarni isitish va issiq suv uchun, shuningdek ovqat pishirish va yoritish uchun ham ishlatiladi. Quyosh energiyasi endi maishiy maqsadlarda, shu jumladan bog 'yoritilishida foydalanish uchun etarlicha arzon bo'ldi, garchi u butun mahallalarni energiya bilan ta'minlash uchun kengroq miqyosda qo'llaniladi.

2. Shamol energiyasi

Ayniqsa, dengiz va balandroq joylarga mos keladigan shamol energiyasi butun dunyo bo'ylab havo oqimining kuchidan elektr energiyasini ishlab chiqaradigan turbinalarni surish uchun foydalanadi.

3. Hidroenergetika

Gidroelektr energiyasi sifatida ham tanilgan ushbu yashil energiya elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun daryolar, daryolar, to'g'onlar yoki boshqa joylarda suv oqimidan foydalanadi. Hidroenergetika hatto uydagi quvurlar orqali suv oqimidan foydalangan holda kichik miqyosda ham ishlashi mumkin yoki bug'lanish, yomg'ir yoki okeanlardagi toshqinlardan kelib chiqishi mumkin.

4. Geotermal energiya

Yashil quvvatning bu turi yer qobig'i ostida to'plangan issiqlik energiyasidan foydalanadi. Ushbu resursga kirish uchun burg'ulash kerak bo'lsa-da, bu atrof-muhitga ta'sirini shubha ostiga qo'yadi, lekin u bir marta foydalanilganda juda katta resurs hisoblanadi. Geotermal energiya ming yillar davomida issiq buloqlarda cho'milish uchun ishlatilgan va xuddi shu resurs bug 'turbinalarini aylantirish va elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin. Birgina Qo'shma Shtatlar ostida saqlanadigan energiya hozirgi vaqtda ko'mirdan 10 baravar ko'p elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun etarli. Islandiya kabi ba'zi mamlakatlarda foydalanish oson bo'lgan geotermal resurslar mavjud bo'lsa-da, bu foydalanish qulayligi uchun joylashuvga bog'liq bo'lgan resursdir va to'liq "yashil" bo'lishi uchun burg'ulash jarayonlarini diqqat bilan kuzatib borish kerak.

5. Biomassa

Ushbu qayta tiklanadigan resurs haqiqatan ham "yashil energiya" manbai sifatida belgilanishi uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi kerak. Biomassa elektr stantsiyalari energiya yaratish uchun yog'och chiqindilari, talaşlar va yonuvchan organik qishloq xo'jaligi chiqindilaridan foydalanadi. Ushbu materiallarning yonishi issiqxona gazlarini chiqarishiga qaramasdan, bu chiqindilar hali ham neftga asoslangan yoqilg'ilarga qaraganda ancha past

6. Bioyoqilg'i

Yuqorida aytib o'tilganidek, biomassani yoqish o'rniga, bu organik materiallar etanol va biodizel kabi yoqilg'iga aylantirilishi mumkin. Hisob-kitoblarga ko'ra, 2010 yilda transport uchun dunyo yoqilg'isining atigi 2,7 foizini ta'minlagan bioyoqilg'i 2050 yilga borib transport yoqilg'iga global talabning 25 foizdan ortig'ini qondirish imkoniyatiga ega.

Natija va muhokamalar

Bilamizki, yashil iqtisodiyot - bu ekalogik xavflarni va ekalogik tanqislikni kamaytirishga qaralib, atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyotdir. Bir so'z bilan aytganda iqtisodiyotni rivojlantirishda tabiatga zarar yetkazmasdan, u bilan do'stona rivojlanishni anglatadi. Xalqaro tashkilotlardan biri Birlashgan Millatlar Tashkilotining UNEP dasturida Yer atmosferasi, dengiz va quruqlik ekotizimlar sohasidagi turli loyihalarni o'z ichiga oladi. U Global Ekalogik fondining homiylaridan biri hisoblanadi. Yana bir dasturi esa "Yashil energetika"dir.

Mashinalardan chiqayotgan zaharli tutun ham nafaqat tabiatga balki inson hayotiga ham jiddiy zarar yetkazadi. Asosan avtomobillar benzin yoqilg'isidan foydalanishardi. Bu ham qimmat

va chiqayotgan gazi zararli edi. Keyinchalik gazdan foydalanishni o'ylab topishdi. Bu arzonroq lekin baribir ham zararli gaz chiqadi. Avtomobil sohasi ham "yashil" energetikaga o'tishni maqsad qildi va buni uddaladi ham. Buning uddasidan chiqqan "TESLA" kompaniyasi edi. Kompaniya birinchi bo'lib elektromobillarni sinovdan o'tkazib uni ishlab chiqara boshladi. Unga bo'lgan talab oshdi. "Tesla" kompaniyasi 25 000\$ lik elektromobillar ishlab chiqarishni rejalashtirgan. Hozirda unga raqobatbardosh gigant kompaniyalardan Renault, Mazda, Toyota va boshqalari bu narsaga katta e'tibor berishdi. Mazda faqat elektrmobillarni ishlab chiqarishni rejalashtirdi. 2030-yilga BMW Yevropa bozorining yarmini "yashil" avtomobillar bilan egallamoqchi. Honda o'z mashinalarining 2/3 qismini elektromashina ishlab chiqarishga qaratmoqchi. Yaqin 10 yilda Buyuk Britaniya va yetakchi mamlakatlar oddiy mashinalardan voz kechmoqchi. Elektromobillarning tom qismiga quyish panellarini o'rnatish ham rejada bor. Buning natijasida mashina elektr energiyasi bilan o'z-o'zini ta'minlashi mumkin. Bu g'oya ham cho'ntakka, ham tabiatga foyda. Elektr energiyasini qayta tiklasa bo'ladi. Yuqorida keltirib o'tilgan usullar bilan uni ishlab chiqarish mumkin. Global avtomobil bozorida makromuhit omillariga qaraydigan bo'lsak, "yashil" avtomobillarning o'sish imkoniyati katta.

Xulosa

Yer yuzasining o'rtacha harorati ko'tarilayotgani haqida kuchli ilmiy dalillar mavjud. Bunga yaqqol misol: okeanlardagi muzlarning katta hajmda erishi. Sababi iqtisodiyotning rivojlanishida foydalanilayotgan yoqilg'ilarni yoqish natijasida atmosferaga chiqadigan CO₂ va boshqa GHG konsentratsiyasining ortishi hamda muzlatgich, issiqxona, ayniqsa, avtomobillardan chiqayotgan gazlar stratosferani yemirilishi. Hozirda ko'p avtomobil soni kam emas. Bu gazlarning chiqishini kamaytirish va butkul yo'qotishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada ishlab chiqib kuchaytirish lozim. "Yashil" energetika esa buning oldini olish omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] T. Han and N. Ansari, "On Greening Cellular Networks via Multicell Cooperation," IEEE Wireless Commun., vol. 20, no. 1, Feb. 2013, pp. 82–89.

[2] García P, Torreglosa JP, Fernández LM, Jurado F. Optimal energy management system for stand-alone wind turbine/photovoltaic/hydrogen/battery hybrid system with supervisory control based on fuzzy logic. Int J Hydrog Energy 2013;38:14146–58

[3] Faxas-Guzmán J, García-Valverde R, Serrano-Luján L, Urbina A. Priority load control algorithm for optimal energy management in stand-alone photovoltaic systems. Renew Energy 2014;68:156–62

[4] Qiu H, Huang J, Yang J, Rozelle S, Zhang Y, Zhang Y, et al. Bioethanol development in China and the potential impacts on its agricultural economy. Applied Energy 2010;87:76–83.

[5] "Definitions: energy, sustainability and the future". The Open University. Archived from the original on 27 January 2021. Retrieved 30 December 2020. 4. Golušin, Popov & Dodić 2013, p. 8

[6] Vapayev M. Shomurodov S. Patxullayeva M. Yashil energetika kelajak energetikasi. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.

O'ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK MUAMMOLARNING DOLZARBLIGI

¹SH.S.Botirov

²Shodiyev Ramshidjon Muxtor o'g'li

¹Termiz muhandislik - texnologiya instituti assistenti

²Termiz muhandislik - texnologiya instituti

Energetika va konchilik ishi fakulteti Marksheyderlik ishi 2-kurs talabasi

shodiyevramshid@gmail.com **Tel:+998 94 654 77 18**

Annotatsiya : O'zbekistondagi muhim ekologik muammo bu Orol dengizini qurishidir. Bu holat natijasida dengiz o'rni cho'lga aylangan va atrof muhitda turli xil zararli tuzlarning yoyilishiga olib kelmoqda. Bu muammoni yechimi sifatida bizning akselerator laboratoriyamiz cho'l o'rniga yashil hudud barpo etmoqda va har bir inson bu loyihaga osonlik bilan o'z hissasini qo'sha oladi.

Аннотация: Важной экологической проблемой в Узбекистане является высыхание Аральского моря. В результате такой ситуации море превратилось в пустыню, а в окружающей среде распространяются различные вредные соли. В качестве решения этой проблемы наша лаборатория-ускоритель строит вместо пустыни зеленую зону, и каждый может легко внести свой вклад в этот проект.

Abstract: An important ecological problem in Uzbekistan is the drying up of the Aral Sea. As a result of this situation, the sea has turned into a desert and various harmful salts are spreading in the environment. As a solution to this problem, our accelerator lab is building a green space instead of a desert, and everyone can easily contribute to this project.

Kalit soʻzlar: Ekologiya, dolzarb, muammo, sanoat, chiqindi, orol dengizi, atmosfera, muhofaza, akselerator, laboratoriya, choʻl mintaqasi.

Ключевые слова: Экология, актуальная, проблема, промышленность, отходы, островное море, атмосфера, защита, ускоритель, лаборатория, пустынный регион.

Key words: Ecology, actual, problem, industry, waste, island sea, atmosphere, protection, accelerator, laboratory, desert region.

Oʻzbekiston iqlimi keskin quruqlashib bormoqda. Kuzda yomgʻir, qishda esa qor yogʻishi sezilarli darajada kamaydi. Yoz oylarida anomal issiq harorat kuzatilmoqda. Yil davomida yurtimizga kirib keladigan sovuq havo oqimi "barobargacha qisqardi. Bularning barchasi global iqlim oʻzgarishlari bilan bogʻliq boʻlib, havo va tuproqda suv tanqisligini kuchaytirib, mintaqamizga ham jiddiy taʼsir qilayotganini anglatadi. Choʻllanish –yerning ekin ekilmaydigan yaroqsiz holga kelish jarayoni. U qashshoqlikni keltirib chiqaruvchi omillardan biri hisoblanadi. Bunda qurgʻoqchil iqlimli oʻlkalarda ekologik tizimlar buziladi, oʻsimlik va hayvonot olami populyatsiyasiga salbiy taʼsir kuchayadi. Dunyoni tabiiy-iqtisodiy inqirozga olib keladi. Ana shunday choʻllangan suvli hududlarning 87 foizi oxirgi 300 yil ichida yaroqsiz holga kelgan. Yana ham yaqin tarixga nazar tashlasak, choʻllanishning 54 foizi oxirgi 100 yilga toʻgʻri keladi. Janubi-Sharqiy Osiyo va Afrikada bu jarayon hamon davom etmoqda. Shuningdek, dunyo aholisining oʻsib borishi –choʻllanishning asosiy sabablaridan biri. Chunki odamlar soni koʻpaygani sari oziq-ovqat va moddiy boyliklarga talab ham oshadi. Bu esa yerdan koʻproq hosil olish kerakligini anglatadi. Natijada dehqonchilik maydonlari ayovsiz ishlatilib, yaroqsiz holga keladi. Shoʻrlanish, qurgʻoqchilik kabi boshqa ekologik muammolarning eng oxirgi natijasi choʻllanish hisoblanadi. Shu bois ularni nisbatan tezroq bartaraf etsa boʻladi. Choʻllanishni toʻxtatish esa birmuncha qiyin, chunki bunday hududda yerlar unumdorligini yoʻqotadi. Hech qanday maqsadda foydalanib boʻlmaydi, yaʼni qishloq xoʻjaligi, chorvachilik maqsadida foydalanish uchun yaroqsiz boʻladi. Bunday hududlarda faqat yantoq, saksovulga oʻxshagan oʻsimliklar oʻsadi, lekin isteʼmolga yaroqli mahsulot olib boʻlmaydi. Soʻnggi maʼlumotlarga koʻra, Oʻzbekiston hududining 70 foizi choʻllangan. [1]. Choʻllanishga olib keladigan yana bir omil –qishloq xoʻjaligining oqilona tashkil qilinmaganidir. Ikkinchidan, qishloq xoʻjaligi chorva mollarining notoʻgʻri oʻtlatilishi ham bunga sabab boʻladi. Chorva mollarini oʻtlatish jarayonida hayvonlar oʻsimliklarni ildizi bilanyeb yuboradi. Bu esa degredatsiya jarayonini yanada tezlashtiradi. Orol dengizining hozirgi holati. Dengiz choʻl mintaqasida joylashganidan uning yuzasidan har yili 1 m qalinlikdagi suv bugʻlangan. Oʻtgan asrning boshlaridan suv sathi pasaya boshlangan. Masalan, 1911—1960-yillar davomida Orol dengiziga daryolardan yogʻin bilan birga bir yilda, oʻrtacha 65 kub, km suv kelib turgan; suv yuzasidan esa 66,10 kub, km suv bugʻlangan. Shunday qilib, har yili dengiz 1 kub km 50 yil davomida esa 50 kub, km suvni yoʻqotgan. Suv sathi ayniqsa, oʻtgan asrning 60-yillaridan boshlab sugʻoriladigan ekin maydonlarining kengaytirilishi, Amudaryo va Sirdaryo suvlarining sugʻorishga ishlatilishi tufayli keskin kamaya boshlagan. Oʻtgan 40 yildan koʻproq vaqt davomida Orol "dengizining maydoni deyarli 4-marta, suv sathi 1,8-marta, undagi suv hajmi 9-martaga yaqin kamaydi. Dengiz suvining shoʻrlanishi 9-10 g/l dan 70-84 g/l gacha ortdi. Hozirgi kunda dengiz chuqurligining kamayishi yiliga 80-110 sm ni tashkil etadi. Oʻtgan 40 yil mobaynida qirgʻoq chizigʻi 80–100km pasaygan. Buning oqibatida 4,5 mln gektardan oshiqroq dengiz tubi ochilib qoldi. Hozirgi kunda Orol dengizi uch qismga boʻlinib ketgan. Uning

sayoz kichik shimoliy qismining suvi kuchsiz minerallashgan (8-13 g/l), birmuncha kattaroq sayoz sharqiy qismi ancha kuchli sho'rlangan (68-72g/l) .[2].

Orol bo'yi hududining ekologik muammolari.Orol dengizi asosan Amudaryo va Sirdaryodan suv oladi. So'ngi yillarda Sirdaryo suvi suv omborlarini to'ldirishga va sug'orishga foydalanilishi tufayli Orol dengiziga etib bormaydigan bo'ldi. Amudaryo va uning irmoqlarida suv omborlari qurilib, ko'p miqdordagi suv kanallar orqali ekin dalalariga oqiza boshlandi. Buning oqibatida Zarafshon, Surxondaryo va Qashqadaryo Amudaryoga etib bormaydigan bo'lib qoldi. Hozirgi davrda Amudaryodan suv oladigan kanallarning umumiy uzunligi 170 ming km dan, suv omborlari soni 50 tadan oshib ketdi. Ularning suv sig'imi 1617 mld kubokilometrni tashkil etadi.Suv zahiralardan noo'rin foydalanish–Amudaryoning yuqori va o'rta oqimlaridagi hududlarda sizot suvlarining ko'tarilib, tuproqdagi namlik bug'lanishining ko'chayishi va buning oqibatida tuproqlarning sho'rlanishining ortishiga olib keldi. Orol bo'yi hududlarida esa sizot suvlari yuzasi pasayib, yer yuzasi sho'rhok tuproq bilan qoplana boshladi.Orol dengizi suv sathining pasayishi bilan qirg'oq chizig'i 100km dan ortiqroq orqaga chekindi. Dengiz tubi o'rnida 4mln gektardan ortiq maydonni egallagan yosh Orolqum cho'li paydo bo'ldi. Ana shunday qilib, Amudaryo va Sirdaryo suvidan noo'rin foydalanish 20 asr oxirida 3 mln dan ko'proq aholi yashaydigan hududda „Orol fojiasi“ deb atalgan global ekologik halokatni paydo qildi.Oroldengizi o'rnida paydo bo'lgan Orolqum mayda tuz va tuproq zarrachalari bilan qoplangan.Shamol esganida tuz va tuproq zarrachalaridan iborat chang havoga ko'tarilib, uzoq masofalarga tarqaladi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda Qoraqalpog'iston Respublikasidagi sug'oriladigan maydonlarning har gektariga bir yil davomida 250kg, ayrim hududlarda 500kg gacha tuzli chang yog'iladi. Qurigan dengiz tubidan bir yil davomida 15 mln dan 75 mln tonnagacha chang ko'tarilishi mumkin. Tuzli chang to'fonlarning kengligi 40km ga , uzunligi 400km ga yetadi. Tuzli chang Orolqumdan o'nlab, hatto yuzlab km masofaga tarqalib, tabiiy o'tloqlar, vohalardagi ekinlar, bog'lar, shaharlar va qishloqlar ustiga yog'iladi. Orol changi hatto Tyanshan va Pomir tog'lari cho'qqilaridagi muzliklarga ham etib borib, u yerdagi muzliklarning erishini tezlashtirib yuborgan.Cho'llanish va sho'rlanishning tezlashuvi oqibatida so'nggi yillarda 50 ming gektarga yaqin ekin maydoni qishloq xo'jaligida foydalanishga yaroqsiz bo'lib qoldi.[3]. Noqulay ekologik vaziyat qishloq xo'jalik ekinlari hosilini va chorva mahsulotlari etishtirishning keskin kamayishiga olib keldi.Orol dengizining quriy boshlashi iqlimga ham ta'sir ko'rsatdi, Iqlim yanada kontinentallashib, qishqi harorat o'rtacha ikki gradusga pasaydi, yozgi harorat esa ikki gradusga ko'tarildi. Buning natijasida sovuq kunlar erta tushib, ekinlarning pishib etilishi kechika boshladi. Orol bo'yi hududida vujudga kelgan ekologik tanglik aholi salomatligiga ham ta'sir ko'rsata boshladi. Aholi o'rtasida yurak-qon tomir, oshqozon-ichak, nafas olish organlari kasalliklari (o'pka sili, astma, bronxit) ko'paydi. Hududda kam-qonlik kasalligi 60 yillarga nisbatan deyarlik 20-marta oshganligi kuzatilgan.[4]. Ekologik tanglik Orol bo'yi tabiati, o'simliklar va hayvonot dunyosiga ham katta ziyon etkazdi. Suv zahiralarning kamayishi va sho'rlanishi natijasida yaylovlarda chorva uchun oziq bo'ladigan o'simliklar turi va sifati kamayib, o'tloqlar maydoni deyarlik uch martaga qisqardi.Muayyan geografik hududning o'ziga xos iqlimi, ijtimoiy-ekologik, etnografik xususiyatlari tabiat bilan inson o'rtasidagi o'zaro aloqa va munosabatlar xarakterini belgilab beradi.Ekologik xavf bugungi kunda tobora keng tus olib, yer yuzidagi barcha mamlakatlarni bu haqda chuqurroq o'ylashga majbur etmoqda. Jahon yovvoyi tabiat (WWF), Global Footprint Network jamg'armalari va Londonning zoologik jamiyati mutaxassislari hamkorlikda o'tkazgan tadqiqot natijalariga ko'ra, 1970 yildan buyon dunyoda yovvoyi hayvon va qushlarning soni 3,43 ming turga, tirik sayyoraning indeksi esa 52 foiz (havo va quruqlikda yashaydigan jonivorlar turi 76 foiz,yer usti va suvda kun kechiradiganlar soni 39 foiz) qisqargan. Har yili 11 million gektar tropik o'rmon kesilmoqda.[5]. Yo'qotishlar o'rmonlarni tiklash ishlariga nisbatan 10 barobar ko'pdir. Har kuni atmosferaga 60 million tonnaga yaqin karbonat angidrid chiqarilishi dunyo okeanidagi suv sathining ko'tarilishiga olib kelmoqda.Havo tarkibida karbonat angidridning oshishi,chiqindi gazlarning me'yoridan ortiq havoga chiqarib tashlanishi oqibatida issiqxona effekti hosil bo'lib, bugungi kunda jahon hamjamiyatinitashvishga solayotgan jiddiy ekologik muammo global

iqlim o'zgarishi yuzaga keldi. Shuningdek, ozon qatlamining yemirilishi, dunyo okeanining ifloslanishi, tuproq unumdor qatlamining yo'qolib borishi, tropik o'rmonlarning kesilishi, cho'llanish, chuchuksuv manbalari va bioxilmaxillikning kamayishi, maishiy chiqindilarning ko'payishi, kimyoviy va toksik moddalarni zararsizlantirish kabi ekologik inqirozlar allaqachon bir davlat chegarasidan chiqib, tom ma'noda global ekologik muammolarga aylandi.[6].

Xulosa

O'zbekistonda bo'layotgan ekologik muammolarni yaralishiga har bir inson o'z hissasini qoshmay qolmaydi. Kundalik hayotimizda ham suvni behuda isrof qilishimiz suv tanqisligiga olib kelmoqda. Shu sababli daryo, ko'llarimizdagi suvlarining qurib qolishiga sabab bo'lmoqda. Atmosfera havosini o'zgarib borishi ham dolzarb muammolardan biridir. Masalan: Sanoat korxonalarini rivojlanishi va maishiy chiqindilarning ko'payishi, zararli gazlarning chiqishi ham ozon qatlamining yemirilishi va uyniklarni hosil bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avazov Sh., Saydamatov F. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi.
2. Haydarova H, Bahodirova Z, Yakubjonova Sh. Ekologiya o'qitish metodikasi. T. Iqtisod-moliya, 2009.
3. To'xtayev A. Ekologiya. – T.: O'qituvchi, 1998.
4. Xo'janazarov O'.E, Yakubjonova Sh.T. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. 2018.
5. Yakubjonova Sh.T va boshqalar. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish .2016-yil
6. Yakubjonova Sh.T, Rajabov F.T. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish (amaliy mashg'ulotlar uchun uslubiy qo'llanma). 2016-yil.

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA “YASHIL IQTISODIYOT”NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

**Shodiyeva Aziza Zokir qizi,
NavDPI, Tarix fakulteti, Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi yo'nalishi 3-.,D”guruh talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi globalashuv davrida O'zbekiston Respublikasidagi iqlimning keskin o'zgarishi, uning oldini olish chora tadbirlari va oqibatlarini haqida, “yashil iqtisodiyot”ning naqadar muhim va dolzarb ekanligi, “yashil iqtisodiyot”ni rivojlantirishga oid masalalar haqida aytiladi.

Kalit so'zlar : Ekologiya, iqlim, “yashil iqtisodiyot”.

Abstract: This article talks about the sudden change of climate in the Republic of Uzbekistan in today's globalization era, its prevention measures and consequences, how important and urgent the "green economy" is, and about the issues related to the development of the “green economy”.

Key words: ecology, climate, “green economy”.

Аннотация: В данной статье говорится о внезапном изменении климата в Республике Узбекистан в современный период глобализации, мерах по его предотвращению и его последствиях, о том, насколько важна и актуальна “зеленая экономика”, а также о вопросах, связанных с развитием “зеленая экономика”.

Ключевые слова: экология, климат, “зеленая экономика”.

“Bugun bizning oldimizda turgan yana bir muhim masala – ekologik muammolar va suv tanqisligidir. Tarozining bir pallasida o'sib borayotgan qurilishlar, ishlab chiqarish, qishloq

xo‘jaligi turgan bo‘lsa, ikkinchi pallasida har birimiz uchun eng zarur bo‘lgan suvni tejash, atrof-muhit ifloslanishining oldini olish va yer resurslaridan oqilona foydalanish masalasi turibdi”

Shavkat Mirziyoyev

O‘zbekiston iqlim o‘zgarishlari, atrof tabiiy muhitning ifloslanishi va biologik xilmaxillikning yo‘qolib borayotganidan katta zarar ko‘rayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. Hukumat tomonidan yangi qabul qilingan “Ekologik siyosat 2030- yilgacha atrof–muhitni muhofaza qilish” konsepsiyasini va 2019-2030 yillarda “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish Strategiyasini o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 31.05.2023-yildagi PQ-171-son Qarori “Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risi”dagi qonuniga muvofiq quyidagilar Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari hisoblanadi:

a) tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ularni qayta tiklash, chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish va iqlim o‘zgarishi sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

b) tabiatni muhofaza qilish, jumladan, atmosfera havosi, er, yer osti boyliklari, suv, o‘rmonlar, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, hayvonot va o‘simlik dunyosini muhofaza qilish, chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirishda davlat ekologik nazoratini yuritish;

v) o‘rmonlarni muhofaza qilish, himoya qilish, ko‘paytirish, qayta tiklash, ularning mahsuldorligini oshirish va ulardan oqilona foydalanilishini ta‘minlash;

g) gidrometeorologiya xizmatini tashkil etish, iqlim o‘zgarishi va atrof tabiiy muhit ifloslanishi monitoringini yuritish;

d) tabiatni muhofaza qilish borasida fuqarolik jamiyati institutlari hamda jamoatchilik bilan hamkorlikni rivojlantirish, ekologik tarbiya, targ‘ibot, ta‘lim va ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash ishlarini tizimli tashkil etish;

e) “yashil” o‘sish tamoyillarini joriy etish, atrof-muhitga zararli tashlanmalarni qisqartirish hamda inson faoliyatining tabiatga salbiy ta‘sirini kamaytirish;

j) tabiatni muhofaza qilishga raqamli texnologiyalarni joriy etish, monitoring yuritishda inson omilini qisqartirish va avtomatlashtirish tizimini yo‘lga qo‘yish;

z) ekoturizm, ov va safari turizm sohasini yanada rivojlantirish, o‘rmon xo‘jaliklari va milliy tabiat bog‘larining (qo‘riqxonaga aylantirilgan zonalar bundan mustasno) imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda tegishli infratuzilma obyektlarini yaratish, xorijiy va ichki sayyohlarga munosib shart-sharoit yaratish va ularga xizmat ko‘rsatilishini ta‘minlash;

i) tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi qonunchilik talablari buzilishining oldini olish, uni aniqlash va unga chek qo‘yish uchun ta‘sirchan choralarni qo‘llash;

k) atrof-muhit holatini kuzatib borish, atrof-muhitning ifloslanishiga, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanilishiga olib kelishi, fuqarolarning hayoti va sog‘lig‘iga tahdid solishi mumkin bo‘lgan vaziyatlarni aniqlash;

l) amalga oshirilayotgan xo‘jalik faoliyati va boshqa faoliyatning tabiatni muhofaza qilish standartlari, normalari, qoidalari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar talablariga muvofiqligini nazorat qilish va qonuniy choralar ko‘rish;

m) yuridik va jismoniy shaxslarning tabiatni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini, ular tomonidan majburiyatlar bajarilishini ta‘minlash;

n) o‘rmonlardan oqilona foydalanish ustidan nazoratni o‘rnatish, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, o‘rmonlarning yer ustida va aviatsiya yordamida qo‘riqlanishini tashkil etishni nazorat qilish

o) turizm sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, unda ishtirok etuvchi davlat organlarining ushbu yo‘nalishdagi faoliyatini muvofiqlashtirish hamda mazkur sohada qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

p) turizm sohasiga oid kompleks dasturlarni ishlab chiqish, turizm xizmatlari bozorida raqobatni rivojlantirish hamda turizm sohasida faoliyat yuritadigan nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash;²

Yashil iqtisodiyot – bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liq, lekin ko‘proq siyosiy jihatdan qo‘llaniladigan yo‘nalishga ega. UNEP 2011 Yashil Iqtisodiyot hisobotida ta’kidlanishicha, „yashil bo‘lishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli bo‘lishi kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik o‘lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o‘tishni ta’minlashni nazarda tutadi.“³

Yashil iqtisodiyot kun tartibida yangi barqaror texnologiyalar va yashil tarmoqlarni rivojlanishning yangi yo‘liga olib borish imkoniyati mavjud. Qayta tiklanadigan manbaga asoslanib, o‘rmon sektori turli xil tovarlar va xizmatlarni taqdim etadi. Barqaror boshqariladigan o‘rmonlar, yog‘och va yog‘och bo‘lmagan mahsulotlarni etkazib berish, shuningdek iqlim o‘zgarishini yumshatish kabi iqtisodiy qadriyatlar; biologik xilma-xillikni saqlash; eroziyadan himoya qilish; suv havzalarini saqlash va qishloqlarda ish bilan ta’minlash.⁴

Jahon banki O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishdagi muammolar va imkoniyatlarini tahlil qildi. O‘zbekiston o‘zining umumiy iqtisodiy rejalashtirishiga barqaror amaliyotni kiritish borasida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Mamlakat 2016-yilda rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tishni boshladi. U o‘zining iqtisodiy transformatsiyasini yashil yondashuv bilan kuchaytirish zarurligini tan oldi. Hukumat yanada barqaror iqtisodiy modelni yaratish majburiyatini oldi.

Xususan, 2022-yil dekabr oyida imzolangan prezident qarorida bu borada hokimiyat organlari tomonidan amalga oshirilishi lozim bo‘lgan muayyan islohotlar belgilab berilgan. U 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o‘tish va yashil o‘sishni ta’minlash bo‘yicha Harakatlar rejasini qabul qildi, u yashil, barqaror va inklyuziv rivojlanishga erishish uchun mavjud ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi.⁵ O‘zbekiston resurslarni boshqarishni yaxshilashiga to‘g‘ri keladi. Mamlakatning resurs samaradorligi Yevropa Ittifoqi va boshqa yuqori o‘rta daromadli mamlakatlarnikidan ancha past.

O‘zbekistonda suvdan foydalanish, ayniqsa, samarasiz, mamlakatning yalpi ichki mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi o‘rtacha ko‘rsatkichdan qariyb uch baravar va qo‘shni Qozog‘istonnikidan ikki baravar yuqori. Shu bilan birga, shahar va sanoat manbalaridan havoning zarrachalari bilan ifloslanishi shamol tomonidan urilgan qum va buzilgan yerlarning changlari bilan kuchayadi. Aholining katta qismi muntazam ravishda zararli deb hisoblangan havodan nafas olishmoqda.

Yerdan barqaror foydalanish O‘zbekistonda kengayishi kerak bo‘lgan muhim amaliyotdir. Iqlimga asoslangan qishloq xo‘jaligi amaliyotlari yerdan foydalanish barqarorligini yanada oshiradi. Bundan tashqari, qayta tiklanadigan energiya manbalari va boshqa innovatsion texnologiyalarga asoslangan, huddi shunday yashil salohiyatga ega bo‘lgan tarmoqlarning kengroq ro‘yxati qo‘shimcha tahlilga loyiqdir. Yashil iqtisodiyotga o‘tishni ta’minlash uchun davlat sektori va yashil moliyani jalb qilish juda muhim hisoblanadi.

Siyosiy chora-tadbirlar yashil sektorda yangi ish o‘rinlarini yaratish orqali ijtimoiy xarajatlarni kamaytirish bilan birga moliyalashtirishdagi bo‘shliqni bartaraf etishi kerak. Bundan tashqari, siyosat eng ko‘p zarar ko‘rganlarni qayta tayyorlash, qayta joylashtirish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkonini berishi kerak. Ushbu chora-tadbirlar O‘zbekiston hukumati tomonidan

2 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 31.05.2023-yildagi PQ-171-son Qarori Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori,

³ https://uz.wikipedia.org/wiki/Yashil_iqtisodiyot

⁴ <https://www.forestprotection.com/uz/avantajlar/yesil-ekonomiye-katki/>

⁵ 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-YILLAR DAVRIDA O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING “YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISH STRATEGIYASINI TASDIQLASH TO‘G‘RISIDA

Jahon banki ko‘magida ishlab chiqilayotgan uzoq muddatli dekarbonizatsiya strategiyasining bir qismi bo‘lishi mumkin.

Dunyo yanada barqaror kelajak sari intilayotgan bir paytda O‘zbekiston global energetika ko‘rsatkichlariga, xususan, yuqori energiya va uglerod intensivligi nuqtai nazaridan javob berishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ushbu shartlar mamlakatni tashqi savdo siyosat oldida zaif holga keltiradi. Biroq O‘zbekiston global yashil o‘tish jarayonini o‘zlashtirib, atrof-muhit va iqlim siyosatini kuchaytirish orqali bu muammoni imkoniyatga aylantirishi mumkin. Aksariyat mamlakatlar iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun past uglerodli siyosatni qo‘llayotgani sababli, uglerodni ko‘p iste‘mol qiladigan mahsulotlarga global talab o‘rta va uzoq muddatli istiqbolda kamayadi. Bu O‘zbekistonning ko‘p uglerodli eksportiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi, mamlakat yalpi ichki mahsuloti va farovonligiga ta‘sir qilishi mumkin. Keyinchalik ugleroddan voz kechish ancha qimmatga tushadigan texnologiya va tizimlarga yopishib qolmaslik uchun O‘zbekiston o‘z iqtisodiyotini yashillashtirish jarayonini darhol boshlashi kerak. Yashil maqsadlarga ustuvorlik berish bozor iqtisodiyotiga kengroq o‘tishda davom etayotgan sa‘y-harakatlarning ajralmas qismi bo‘lishi kerak. Resurs samaradorligini oshirish, yashil bandlik va moliyani rivojlantirish kabi boshqa yashil choralar ham O‘zbekistonga yaqin muddatli foyda keltirishi mumkin. Biroq mamlakat yashil o‘tishning jamiyatga ta‘sirini ham hisobga olishi kerak. Yashil sektorlarni qo‘llab-quvvatlash hamda uglerodni ko‘p talab qiladigan faoliyatdan voz kechish investitsiyalar va ish o‘rinlari yaratish sxemasini o‘zgartirib, g‘oliblar va yutqazuvchilarni yaratadi. Eng ko‘p zarar ko‘rgan kompaniyalarga yordam ko‘rsatish juda muhimdir.

Jahon banki O‘zbekistonning yashil va inklyuziv o‘shishni amalga oshirishga qaratilgan sa‘y-harakatlarini qo‘llab-quvvatlashga sodiqdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish siyosati va islohotlarning to‘g‘ri aralashmasini qabul qilish orqali mamlakat yashil, bardoshli va inklyuziv kelajakning mukofotlarini olishi mumkin. Iqtisodiy o‘shish va rivojlanish uchun ko‘plab imkoniyatlarni taqdim etayotgan global yashil o‘tish davrida O‘zbekiston o‘z kelajagini ta‘minlash uchun barqaror siyosatni qabul qilishi kerak.

Iqlim o‘zgarishiga moslashish va mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtirish, turli sohalarda suv va energiya resurslarini tejash, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish bo‘yicha tezkor chora-tadbirlarni samarali amalga oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 31.05.2023-yildagi PQ-171-son Qarori Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori
2. 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida . 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son Qarori
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Yashil_iqtisodiyot

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI TASAVVURINI BOYITISHDA TABIIY FANLARNING AHAMIYATI

**Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi
Ergasheva Muxlisa Abdulla qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar dunyoqarashi va uning shakllanishida tabiiy fanlarning ahamiyati, uning o‘quvchi onggiga ta‘sir darajasi ,boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liqliligi va bu jarayonning o‘quvchi bilish faoliyatiga ta‘siri haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Tabiiy fanlar ,dunyoqarash, globallashuv,ijtimoiy jarayon, integratsiya, ko‘rgazmali qurollar ,yangiliklar, investitsiya va boshqalar.

Bugungi taraqqiy etgan,rivojlangan va kelajakning buyukligini har nedan oldin ta'lim orqali rivojlantirmoqchi bo'lgan va ravnaq toptirayotgan yurtimizda yoshlarning ta'lim olishi va

ularning kelajagi har tomonlama kafolatlangan desak mubolag'a bo'lmaydi. Ta'lim tizimi doimo izchillikni va uzviylikni talab etadi. Shuning uchun ham ta'lim va tarbiya jarayonini boshlang'ich sinfdanoq puxta rejalar asosida olib borish talab etiladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilimi va ularning yoshiga mos holda shakllanayotgan dunyoqarashi ,saviyasi barcha-barchasi yaratilgan darsliklar asosida ,berilayotgan bilimlar negizida, olib borilayotgan talimiy islohotlar evaziga hosil bo'lmoqda. Aynan o'quvchilarning dunyoqarashini shaklla tirishda tabiiy fanlar darsligining xissasi ham benihoya.Negaki, endigina maktabga qadam qo'ygan bola tasavvurida faqatgina tabiat ,o'z uyi ,ota-onasi ,o'yinga mo'ljallangan maydonchalar,doimo yuradigan yo'llari va hokozolar bo'ladi. Maktabda bola maaktabgacha ta'lim muassasasida olgan bilimini va hosil qilgan o'z dunyosini tarkib topdiradi.Tabiiy fanlar darsligi yangi tahriri o'quvchining yoshiga mos va keng ko'lamliligi bilan farqlanadi.

Tabiiy fanlar maktab o'quvchilariga butun borliq to'g'risida umumiy tushunchalarni beruvchi fan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ushbu fanni o'qitishda turli qiziqarli o'yinlar asosida va samarali o'qitish metodlaridan foydalanib dars berish muhim sanaladi. Tabiat boyliklari va ularning inson uchun ahamiyati. Inson o'zining kundalik ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiat boyliklaridan foydalanishga majbur. Tabiat boyliklarini beshta asosiy guruhga ajratish mumkin: mineral, iqlimiy, suv, yer va biologik boyliklar. Aholining yashashi uchun rudali va noruda mineral bioliklar zarur. Ularsiz jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini tasavvur etish qiyin. Rudali foydali qazilmalarga temir, mis, olmos, oltin, uran va boshqalar, noruda mineral boyliklarga oltingugurt, neft, gaz, fosforit va boshqalar kiradi. Insoniyatning rekreatsion resurslarga va, ayniqsa, qishloq xo'jalik mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish uchun iqlimiy boyliklarning ahamiyati beqiyos. Shuning uchun odamlar qadimdan tabiiy-iqlimiy sharoiti qulay bo'lgan hududlarga joylashganlar. Aynan dars jarayonlarida turli ko'rgazmalardan foydalanish bolalarning unga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi va rivojlantirishga xizmat qiladi. O'quvchilar tabiat haqidagi bilimlarini har tomonlama oylab ,turli tahlillar asosida, haqiqiy va hayoliy detallar bilan taqqoslaydi va tasavvurlarini borgan sari ortishiga zamin hozirlaydi. Tasavvur tushunchasini rivojlantirishda nega aynan tabiat bilan bog'langanini shunday yoritish mumkin : bolalarda mexanik xotira kuchli bo'lib ,eshitgan narsalarini shu zahoti ,qisqa vaqt ichida unutib qo'yadi va eslashga qiynaladi.Ammo ko'rgan va o'zlari u kabi boshqa manzaralar bilan taqqoslab tahlil qilganida juda katta ta'surot iygotadi va dunyoqarashini kengaytiradi.

Tabiiy fanlar bugungi globallashgan zamonimizda eng yuqori saviyali va boshqa fanlar bilan ham integratsiya qilinganda bemaolol foydali hisoblana oladigan fan hisoblanadi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek tasavvurni boyitishda va boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda olib borilgan talimiy jarayonda juda yuqori natija bor. Masalan,biror faslni olib uni tasvirlashimiz mumkin ,albatta, so'zlar bilan tasvirlaganimizda ularni ko'rganimiz uchungina ko'z ongimizda gavdalanadi.Bolalar ham xuddi shunday o'qituvchi yangidan-yangi ma'lumot berganda ham u faqatgina o'z tasavvuridan kelib chiqibgina uni idrok eta oladi xolos. Masalan, Bahor fasliga tavsifnoma. Bahor mavsumi kalendar hisobi bo'yicha birinchi martdan boshlanadi. Lekin bahorning kelishi har yili turlicha bo'ladi. Mart oyida qattiq yog'ingarchilik bo'ladi. Harorat +25+29 darajagacha ko'tariladi. Lekin sovuq ham bo'lib turadi. Aprel oyida harorat ko'tarildi. May oyida dalalar ``ko'klam libosini kiyadi``. Boychechak chuchmoma sovrinjon gunafshalar ochila boshlaydi. Yovvoyi ildizli o'simliklar lolalarning ko'pgina turlari giatsintlar har xil turli narsislar barg chiqara boshlaydi. Daraxtalar shira chiqara boshlaydi. Qor erishi bilan daraxt ildizlari yerdagi namlikni o'ziga tortadi. Mart oyida qushlar uchib kela boshlaydi. Qushlarda ko'payish davri boshlanishi sababli ularda uyalariga qaytib kelish zarurati tug'iladi. Qushlar qo'sha – qo'sha bo'lib urchiy boshlaydi.Bolalar bilan mevali bog'larga ekskursiyaga chiqilganda asalarilarning o'rik shaftoli va boshqa o'simlik gullarining biridan ikkinchisiga qo'nib yurganlarini kuzatish mumkin. Mart oyida qurbqalar cho'l baqalari va quruqlikda yashovchi hayvonlar o'z ``konsertlarini,, boshlaydilar. Mart oyida baliqlar ikra yig'ishga va urchishga kirishadilar. Aprel oyida havo yaxshi isiganida tipratikanlar uyqudan uyg'onadilar. Toshkent atrofida va Toshkent viloyatida ``quloqli tipratikan,,lar uchraydi. Bu tipratikan Yevropa tipratikanlaridan kichikroq bo'lib ignalari ham kaltaroqdir. Uning quloqlari katta (boshining

yarmidan ham uzunroqdir) , shuning uchun ham u quloqli tipratikan deb ataladi. Tipratikanlar havzalarda tog`li o`lkalarda va bog`larda yashaydi. Mevali bog`larda qishloq xo`jalik zararkunandalariga qarshi kurash olib boriladi. Bu yerda bahor faslining barcha holati akd etgan kichik matn berildi. Agar o`qituvchi o`quvchilarga kim ishbu matn orqali nimadir qilib beradi deya savol berganida ular o`zlarining bog`ini, maktab hovlisini, k`ocha-k`oydagi kivhik daraxtlarni rasavvur qiladi. Bu jarayonda yaxshi natija olish uchun bolalarni ekskursiyalarga olib chiqish, tabiatning eng chiroyli va manzarali ,xush havo hududlariga olib borishni talab etadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bugungi zamonaviy jarayonda dunyoqarash, tasavvur, idrok, aql juda muhim holat hisoblanadi. Shuning uchun ham nafaqat tabiiy fanlar darsligidan balki, boshqa fanlarda ham rasmi va k`orgazmali materiallar k`oproq joy olganining sababi shu deya oylashimiz joiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Sharipova, D. P. Xodiyeva, M. K. Sharipov. Tabiatshunoslik va uni o`qitish metodikasi. darslik. T. "Barkamol fayz media" nashriyoti. 2018. - 456 b.

2. M. Nuritdinova. Tabiatshunoslikni o`qitish metodikasi. T.: O`qituvchi. - 2005 y. - 240 b.

3. Tabiiy fanlar [Matn]: 2-sinf uchun darslik/ K. Suyarov [va boshq.]. - Toshkent: Respublika ta`lim markazi, 2021. - 120 b.

4. Tabiiy fanlar [Matn]: 3-sinf uchun darslik/ Z. Sangirova [va boshq.]. - Toshkent: Respublika ta`lim markazi, 2022. - 136 b.

“YASHIL IQTISODIYOT”NI RIVOJLANTIRISH YO`LLARI

Sharapova Gulnoza Valentinovna
Navoiy davlat pedagogika instituti o`qituvchisi
Tilloeva Nilufar Iskandarovna
Biologiya ta`lim yo`nalishi 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Yangi yashil iqtisodiyot siyosati, O`zbekiston aholisi farovonligini oshirish, turmush sifatini yaxshilash va mamlakatimizni dunyoning eng rivojlangan 50 ta davlati qatoriga kiritish bo`yicha chuqur tizimli islohotlarga asos bo`lishi va O`zbekistonning faol iqtisodiy siyosat olib borish orqali iqtisodiyotini "yashil"ga aylantirish borasidagi sa`y-harakatlari hamda uning afzaliklarini yoritib berilgan.

Kalit so`zlar: yashil iqtisodiyot, hayot sifati, aholi, mamlakatlar, resurslar, iqtisodiy o`sish, barqaror rivojlanish, yashil rivojlanish

ABSTRACT

In this article, the policy of the new green economy is the basis for deep systemic reforms to improve the welfare of the population of Uzbekistan, improve the quality of life and include our country among the 50 most developed countries in the world, and the effort to turn Uzbekistan's economy into a "green" one by conducting an active economic policy. actions and its advantages are explained.

Keywords: green economy, quality of life, population, countries, resources, economic growth, sustainable development, green development

АННОТАЦИЯ

В данной статье политика новой зеленой экономики является основой глубоких системных реформ, направленных на повышение благосостояния населения Узбекистана, улучшение качества жизни и включение нашей страны в число 50 наиболее развитых стран мира, а также усилия превратить экономику Узбекистана в «зеленую» путем проведения активной экономической политики, объясняются действия и ее преимущества.

Ключевые слова: зеленая экономика, качество жизни, население, страны, ресурсы, экономический рост, устойчивое развитие, зеленое развитие

Bugungi kunda dunyo mamalakatlari orasida iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi kabi yuzaga kelayotgan ekologik muammolarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarga muqobil yechim sifatida barqarorlikka ustuvor ahamiyat kasb etadigan, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytiradigan va adolatli rivojlanishga zamin yaratuvchi "yashil" iqtisodiyotga o'tish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari iqtisodiyotni jadal rivojlantirishida va innovatsion texnologiyalar asosida "yashil" iqtisodiyot sohasini keng tatbiq qilishi zamon talabiga aylanmoqda[1].

Yashil iqtisodiyot bu shunday iqtisodiyotki bunda bandlik va daromadning o'sishi uglerod chiqindilari va ifloslanishni kamaytirish, energiya va resurslar samaradorligini oshirish, biologik xilma-xillik va ekotizim xizmatlarining yo'qolishining oldini olish imkonini beruvchi iqtisodiy faoliyatga, infratuzilma va aktivlarga davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali amalga oshiriladi. Bugungi kunda innovatsion taraqqiyotga erishish, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, cheklangan resurslardan maksimal darajada oqilona foydalanish masalalari nafaqat milliy iqtisodiyot, balki butun jahon hamjamiyati oldida amalga oshirilishi lozim bo'lgan muhim vazifalardan sanaladi.

Inson hayoti davomidagi ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi resurslarning yetishmasligi resurslar tanqisligi keltirib chiqaradi. Resurslar tanqisligi insoniyatning azaliy va hali yechimini topmagan muammosi bo'lib, inson ehtiyojlarining cheksizligi bilan resurslarining cheklanganligi o'rtasidagi nomutanosiblik iqtisodiyotning bosh muammosi hisoblanadi. Suv tanqisligi, yer osti va yer usti boyliklarining kamayib borayotganligi, oziq ovqat tanqisligi, mehnatga yaroqli aholi sonining cheklangan bo'lishi, energiya resurslarining yetishmasligi va boshqalarni bunga misol qilib keltirishim mumkin. Ba'zi resurslarni qayta tiklash mumkin. Masalan kesilgan daraxtlar o'rniga qayta daraxt ekib yangi bog' yaratish mumkin. Garchi bunga yillar ketsa ham. Lekin foydali qazilmalar qayta tiklanmaydigan resurslar hisoblanadi. Keyingi 200 yil ichida Yer kurrasida iste'molchilar soni 5 marta ko'paydi, ammo yer sathi, tabiiy boyliklar ko'paygani yo'q. Iqlim o'zgarishlari ham kuchayib bormoqda. Yer kurrasining 72% okeanlardan iborat, quruqlikning esa bir qancha qismida yashashga imkoniyat yo'q. U kabi muammolarga barham berish iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi strategiyalar bilan birga olib borilishi, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya va ish o'rinlari yaratish kabi turli ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, shu bilan birga atrof-muhitning ifloslanishiga qarshi kurashish va Iqlim o'zgarishlarini o'rganish zarurligi yashil iqtisodiyotning strategik maqsadiga aylandi[2].

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) 2008 yilda Yashil Iqtisodiyot Tashabbusini boshladi. Ushbu tashabbusning asosiy maqsadi " barqaror rivojlanish va qashshoqlikka barham berish, barqaror rivojlanishga erishish" deya e'tirof etildi. BMT mutaxassislarining ta'kidlashicha, yashil iqtisodiyotga o'tishdan ko'zlangan maqsad iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaga "yashil investitsiyalar"ni yo'naltirishni rag'batlantirish hisoblanadi. "Yashil" iqtisodiyotni mamlakatda keng tatbiq qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanish samarali hisoblanadi. Xorijiy mamlakatlar miqyosida tahlil qilinadigan bo'lsa, "yashil" iqtisodiyotga bo'lgan ehtiyoj hajmi Janubiy Afrika 15%, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) yevropa mamlakatlarida talab 28%, Yaponiya 2,5%, Meksikaning energiya talabi 112% ortishi kutilmoqda. Ushbu investitsiyalar muhim iqtisodiy resurslar hisoblangan tabiiy kapital va ekotizimlardan nisbatan samarali usullar yordamida foydalanish yoki ularni tugab qolishi ro'y berganda boshqa muqobil resurslar bilan almashtirishga yordam beradi. Misol uchun, Germaniya iqtisodiyotning barcha sohalariga "yashil" tamoyillarni joriy etishda chiqindisiz ishlab chiqarish siklini yaratgan ushbu sohadagi ilg'or va yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakat hukumati iqtisodiyot-ning barcha sohalarida "yashil" tamoyillarni joriy etish bo'yicha faol siyosat olib bormoqda. Bunda kichik biznes subyektlarining "yashil" iqtisodiyot sohasiga bo'lgan ehtiyojini muvofiqlashtirish bilan bir qatorda energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalari asosiy va ustuvor yo'nalishlar bo'lib, energetika va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasi siyosat darajasiga chiqarilgan [3].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'limi yashil iqtisodiyotning amaliy ta'rifini ishlab chiqdi, bu esa inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni yaxshilash, shu bilan birga

ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradi. Yashil iqtisodiyot bio xilma-xillikni tiklashga yordam beradi, ekologiyadagi salbiy o'zgarishlarni oldini olishga va atrof – muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladi. Iqtisodiy va ijtimoiy sohaga investitsiyalar jalb qiladi va samarali foydalanishga yo'naltiradi.

Xulosa qilib aytganda, resurslarning cheklanganligi va ekologik muammolarning salbiy oqibatlarini sharoitida «Yashil iqtisodiyot»ni shakllantirishga ob'yektiv ehtiyoj paydo bo'lmoqda. «Yashil iqtisodiyot»ga o'tish resurslardan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son 2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Qarori.

2. Abdurahmonova G.K., G'oiptazarov S.B. “Yashil” iqtisodiyotga o'tish yo'nalishlari va ustuvorlik xususiyatlari// 2024-yil. –10-16 bet. <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/955/970>

3. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Tashmatov Sh.A., Butaboyev M.T. Yashil iqtisodiyot. Darslik –T. “Universitet” 2020y. 31 bet.

UZBEKISTAN AND UN: INTERACTION ON ISSUES OF ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Toshturov Shukhrat Eshonkulovich

Associate Professor, Department of History, Navoiy state Pedagogical Institute, Uzbekistan

Annotation. This article analyzes the work carried out by the Republic of Uzbekistan in cooperation with the United Nations on Ecology, Environmental Protection and mitigation of the negative consequences of climate change.

Key words: United Nations (UN), Sustainable Development Goals (BRM), Paris Agreement, Kyoto Protocol, multi-disciplinary Trust Fund for Human Security, Global Green Growth Institute.

O'ZBEKISTON VA BMT: EKOLOGIK VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH MASALALARI BO'YICHA O'ZARO HAMKORLIK

Toshturov Shuxrat Eshonqulovich,

NavDPI Tarix kafedrasini dotsenti v.b., O'zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida BMT bilan hamkorlikda ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini yumshatish bo'yicha olib borilayotgan ishlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs), Parij kelishuvi, Kioto protokoli, Inson xavfsizligining ko'p ustunli trast fondi, Global yashil rivojlanish instituti.

УЗБЕКИСТАН И ООН: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПО ВОПРОСАМ ЭКОЛОГИИ И ЗАЩИТЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Тоштуров Шухрат Эшонкулович

доцент кафедры Истории НавГПИ, Узбекистан

Аннотация. В данной статье анализируется работа, проводимая Республикой Узбекистан в сотрудничестве с ООН по экологии, охране окружающей среды и смягчению негативных последствий изменения климата.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций (ООН), Цели устойчивого развития (ЦУР), Парижское соглашение, Киотский протокол, многопрофильный целевой фонд по человеческой безопасности, Глобальный институт зеленого роста.

In the 21st century, climate change has become one of the global challenges. Globally, climate change phenomena such as global warming, ozone layer depletion, north polar ice melting, ocean level rise, seasonal precipitation fluctuations, water resource deficits, desertification are occurring. Realizing the essence of these global problems faced by mankind, May 15 is annually celebrated by the UN as international climate day. Realizing the global risks of climate change, the "Paris agreement" on climate change was signed on 12 December 2015. The Republic of Uzbekistan ratified the UN Convention on climate change on June 20, 1993, and the Kyoto Protocol in 1999. On April 19, 2017, Uzbekistan signed the Paris Agreement at the UN headquarters in New York. To sign the agreement, a document was presented to the UN Secretariat of the convention on climate change to reduce its national-scale contribution to greenhouse gas emissions. The deal was ratified on 3 October 2018. In the long term until 2030, the Republic of Uzbekistan intends to strengthen efforts to combat climate change – by 2030, the reduction of greenhouse gas comparison emissions by 35 percent per unit of gross domestic product compared to the level in 2010 (GDP)[1]. In the Republic of Uzbekistan, attention is paid to ecology and Environmental Protection, expansion of green spaces at the level of Public Policy. In particular, during 2019-2028, in the strategy for preserving biodiversity in the Republic of Uzbekistan, it was envisaged to bring the areas of protected natural areas from 7 to 12 percent today, while in the concept of development of the forestry system of Uzbekistan until 2030, the task of bringing the area of forest fund lands from today's 11.2 million hectares to 14 million hectares was aimed to be undertaken [2]. Climate changes and its consequences in Uzbekistan and adjacent territories can be attributed primarily to changes in agro-climatic and water resources. Changes in them are reflected in the deterioration of the properties of soils in the Republic, the slowdown in the growth and development of cultivated agricultural crops, and the ecological situation of the Aral Sea in particular, in the negative manifestations that occur in the Aral Sea. Regional changes in climate in the Republic are the impetus for an increase in extreme weather phenomena, namely periods of drought and an increase in summer highs, an example of these are the regime of formation of Water Resources, cases of land degradation [3]. The 76% latitude of the country's territories penetrates the desert region in the soil-climate zone system, increasing the risk of droughts, desertification and salinization in these areas, followed by severe heat, drought and water shortages, resulting in a decrease in crop productivity. One of the biggest problems in climate change conditions is soil salinity. As of 2012, 49 % of irrigated land in Uzbekistan corresponds to saline land areas, with the largest areas in the Republic of Karakalpakstan, Bukhara, Kashkadarya, Khorezm, Syrdarya, Jizzakh and Fergana regions [4]. 23.4 percent of the country's territory is high-altitude regions, and climate changes in these zones are associated with a high risk of frost strikes for fruit crops, a high risk of drought, the speed of snowfalls and an increase in the period of change leading to cases of erosion or flooding. Therefore, the fight against soil erosion in this region, increasing soil fertility is considered an important task. Uzbekistan has stood up from the UN General Assembly to promote international initiatives against climate change. In Particular, The President Of The Republic Of Uzbekistan Sh. Mirziyoev addressed the issues of ensuring security and stability in Central Asia, rational use of the region's total water reserves, elimination of the consequences associated with the drying up of the island sea in his speech at the 72nd session of the UN General Assembly in 2017 [5]. President Of Uzbekistan Sh.Mirziyoev called on the world community, including the countries of the Central Asia, to actively unite efforts on environmental issues, including international in eliminating the consequences associated with the drying up of the island sea. It should be noted that under the auspices of the UN, the 2015 multi-site Trust Fund for Human Security[6] was established. The foundation was supported by UN Secretary-General A. Guterrish who called for active funding of donors. Looking back on history, the water level of the Aral Sea peaked in 1911-1962 making up 53.4 meters, the volume of water -1064 cubic meters, water surface– 66,000 square kilometers and the mineralization rate was 10-11 grams in 1 meter of cubic Water [7]. The authoritarian principles of the planned economy in the former Soviet state were the main reason for the origin of the environmental recession in most regions of Central Asia. As a result, the available

layer of salt on the surface of the 3.5 million hectares of land is estimated around 1.5 billion tons . Every year, 100 million tons of sand and salt rise into the air and pose a serious threat to the ecology of the region, but also the world. Salt sand migration to the zone of economic activity is manifested due to desertification, along with the filling of the seabed with migratory sands [8]. In order to prevent these negative situations, 1.2 million hectares of forested land and green cover were created in the regions of Aral sea. The drier part of the island is 6 million hectares, of which 3.2 million hectares lie within Uzbekistan. During President Of Uzbekistan Sh. Mirziyoev's visit to the Republic of Karakalpakstan in November 2018, the task of planting saksovul in the dry area of the island was set out in the Moynok district. In the same year, saxaul, sugar cane, and other salt-resistant plants were planted on an area of 411 thousand hectares in the autumn-winter season[9]. An additional 1.7 million hectares of protected natural areas were created, and under the green Aral Sea program, "green belts" were erected on 742,000 hectares of land, consisting of green-covered forest, forests around the cities of Nukus, Urganch and Khiva. In the end of 2021, on 458 thousand hectares in the drier regions of the Aral Sea, in the regions of Khwarezm, Bukhara, Navoi, 148 thousand hectares of saksovul and other desert plants, seed and seedlings were planted, creating protective forests[10].

In order to mitigate the negative consequences of climate change, systematic work is being organized in Uzbekistan. In particular, on October 4, 2019, the decision of the president of Uzbekistan "on approval of the strategy of transition of the Republic of Uzbekistan to a green economy for the period 2019-2030 "was adopted. In addition, in October 2020, the Committee on development of the Aral Sea region was established in the Senate of the Supreme Assembly of the Republic of Uzbekistan. At the initiative of the Republic of Uzbekistan, at the 75th session of the UN General Assembly on May 18, 2021, a special resolution "on the declaration of the Aral sea region as a territory of environmental innovations and technologies" was adopted. After that, an interdepartmental Commission on the implementation of the tasks on the basis of the decision of the president of the Republic of Uzbekistan "on measures to implement a special resolution " was established at the 75th session of the General Assembly of the United Nations on July 29, 2021 [11].

In addition, on September 21, 2021, the president of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoev commented at the 76th session of the UN General Assembly on the Prevention of a number of global and regional problems and their consequences. In addition, in order to receive one of the meetings of the future Biodiversity Convention in Uzbekistan, to discuss in detail the priorities of global environmental policy under the auspices of the UN, he proposed to hold the 2023 UN High-Level 6th Assembly in Uzbekistan, and promoted the initiative to develop a World Environmental Charter aimed at tackle these issues. The opening of the Office of the Institute of Global green growth in Uzbekistan (GGGI) also provides he introduction of modern scientific achievements in this regard. It is estimated that more than 100 million tons of hydrocarbons are released into the atmosphere each year. Scientists believe that the negative effects of forest fires are equal to 50% of the industrial emissions of carbonic acid entering the atmosphere, causing a "steamhouse phenomenon" on the ground. The global commitment to reducing methane emissions initiative was promoted at the 26th session of the UN's main climate change convention in Glasgow (Scotland) on 9 November 2021. Those who join the initiative express their agreement to make voluntary efforts to contribute to collective efforts to reduce global methane emissions by at least 30 percent from the 2020 level by 2030. Methane is the second most abundant substance in the atmosphere after carbon dioxide, and has a large effect on temperature rise. Methane retains 80 times more heat in the atmosphere than carbon dioxide. Today, about 120 countries have joined the initiative, which account for 70% of the world economy and half of methane emissions. Uzbekistan in turn contributes to international efforts to combat global warming by joining the initiative. On may 26, 2022, an event was held within the framework of the Uzbekistan international forum on poverty reduction to join Uzbekistan's global commitment to reduce methane emissions initiative[13]. Experts believe that by 2040, 33 countries around the world are faced with the problem of extreme water scarcity. Among these 33 countries, there are all Central Asian countries.

Uzbekistan is among them, of course. In Uzbekistan, the bulk of water, 84.2 percent, was spent on the irrigation system. Taking into account the fact that half of the population of Uzbekistan lives in villages, it is necessary to effectively use land and water resources in the process of deepening agricultural reforms, to introduce advanced technologies into the industry [14]. But, in the following years, the development of industries as well as small business and private entrepreneurship in this area also leads to excessive usage of water resources. Also, the development of urbanization inevitably assumes an increase in demand for clean drinking water from year to year. This made it a priority to introduce widespread use of water-saving irrigation technologies into the industry.

Therefore, Uzbekistan pays serious importance to ensuring the implementation of the national tasks set by the UN in the BRM on this issue. Foreign investments were attracted due to the strategic importance of the industry. Currently, large projects are being carried out with the participation of the investments of donors such as the World Bank, Asian Development Bank, Islamic Development Bank, Saudi Development Fund, OPEC Fund, Kuwait Fund, Eksimbank of the people's Republic of China, Japan, Switzerland, Germany and other countries, partner organizations and agencies. The total cost of the industry is about 1.5 billion. Investment funds equivalent to the US dollar were raised. According to the assessment of the World Bank, Asian Development Bank and other funds, Uzbekistan is a recognized leader in this regard in the region [15]. Looking at the numbers, Uzbekistan reached the 16th place in the world and the 1st place among the countries of Central Asia in terms of the scale of the introduction of water-saving technologies in relation to irrigated areas. Water-saving technologies have been introduced to 643 thousand hectares in the last five years [16].

In addition as part of this goal, measures to combat desertification, restore the eroded lands, including lands affected by desertification, drought and flooding, and achieve a neutral balance of soil erosions, 101.8 thousand hectares of land were re-used in 2020 alone. In the Republic, 640 km of irrigation networks were built, 114 km of collector networks were repaired, 884 irrigation wells were drilled, 90 pumping units were installed, and 1532 km of power transmission networks were pulled. In order to ensure the preservation, restoration and rational use of terrestrial and inland freshwater ecosystems, including forests, wetlands, mountains and arid lands, over the past three years, 1,742,000 hectares of forested land have been established. Cultural plantations of medicinal and food plants were established on 4,300 hectares in 2020 and 3,174 hectares in 2021. In 2020, a total of 5,800 tons of medicinal and food plant raw materials were prepared. New ixota groves were also established on 2,000 hectares in 2020 and 1.2,000 hectares in the first quarter of 2021, under contract by forest farms against wind erosion and sandblasting of water-based facilities on irrigated land under agriculture. During the years of independence, 1,220,000 hectares of forests were created in Uzbekistan, of which more than 400,000 hectares were built in the territory of the Aral sea [17]. 5 protected natural areas have been established in the country ("south Ustyurt" National Natural Park, Khorezm National Natural Park, "Sudoche-Akpetki" State Reserve, "Saigachiy" complex (landscape) Reserve and Ugom-Chotqol state biosphere reserve) with a total area of 2,420,586.3 hectares during 2016-2021. Climate change manifests several negative consequences in a number of all countries of the world as well as in Uzbekistan. Since the last few years, there has been a decrease in available water resources in different regions of the Republic as a result of an increase in the volume of water evaporation due to an increase in air temperature, during the rainy season, a decrease in soil moisture as a result of very low precipitation, drought, a decrease in productivity. To overcome these problems, it is advisable to carry out a wide study of international experience, increase the use of renewable energy sources in relation to fossil fuels, accelerate greening work, in particular,

Increasing the planting of trees resistant to waterlessness in desert areas, establishing forest farms around large cities, moving to environmentally friendly vehicles, promoting the cultivation of natural agricultural products are also necessary.

Bibliography

1. ГаффоровХ. Иқлим ўзгаришининг олдини олишучун нималар қилиш керак? // <https://xs.uz/uzkr/post/iqlim-ozgarishining-oldini-olish-uchun-nimalar-qilish-kerak> (15.05.2020)
2. Хўжаева М. Сохта рақамлардан холи реал натижаларга эришиш керак // Халқ сўзи, 2022 йил 18 май. №102 (8164) –Б.4.
3. Иқлим ўзгаришлари тўғрисидаги БМТнинг Ҳадли Конвенцияси бўйича Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Миллий ахбороти, 1999.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 75-сессиясида сўзлаган нутқини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб қилиш бўйича ўқув қўлланма [Матн] –Т.: “Маънавият”, 2021. –Б.196-201.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи // Халқ сўзи. 2017 йил, 20 сентябрь.
6. UN Multi-Partner Human Security Trust fund for the Aral Sea region in Uzbekistan Terms of Reference. Tashkent. United Nations Office in Uzbekistan. 2019. P. 56
7. Орифхўжаев С. Ўзбекистон табиати: муаммо ва ечимлар // Жамият ва бошқарув, - Тошкент, 2000. №2. -Б. 71.
8. Гафурова Л.А., Абдурахманов Т.А., ЖабборовЗ.А., Саидова М.Э. Тупроқлар деградацияси. –Т.: 2012. –Б.218.
9. Улуғмуродов Д. Оролбўйи худуди: армонга айланган тўлқинлар // Халқ сўзи, 2022 йил 21 январь. №14 (8076) –Б.2.
10. Қоржовов А. Оролбўйи: инновация ва технологиялар худудининг янги даври // Янги Ўзбекистон, 2022 йил 18 февраль. № 36 (558) -Б.1-4.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 июлдаги “Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2021 йил 18 майдаги 75-сессиясида «Оролбўйи минтақасини экологик инновациялар ва технологиялар худуди деб эълон қилиш тўғрисида»ги махсус резолюциясини амалга ошириш чоралари тўғрисида”ги Қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 30.07.2021 й., 07/21/5202/0726-сон.
12. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 76-сессиясидаги нутқи // Янги Ўзбекистон. 2021 йил 22-сентябрь. № 189 (445), -Б.1.
13. Ўзбекистон Метан эмиссиясини камайтириш бўйича глобал мажбурият тўғрисидаги ташаббусга қўшилди // <https://telegra.ph/Ozbekiston-metan-chiqindilarini-kamaytirish-boyicha-global-majburiyatga-qoshildi-05-26> (26.05.2022)
14. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. –Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. -Б. 21.
15. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқини ўрганиш бўйича илмий-оммабоп рисола [Матн]. – Т.: “Маънавият”, 2017, -Б.98.
16. Бозоров Ф. Сув ресурслари келажак учун // Халқ сўзи, 2022 йил 19 май. №103 (8165) –Б.1-3.
17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2019. –Б.54

YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI OSHIRISH DAVR TALABI

**Usmonova Bahora Komiljon qizi,
E va AMM kafedrasi assistenti, JizPI, Jizzax
Mizomov Jahongir Ikromjon o‘g‘li, talaba, JizPI, Jizzax**

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishda ekologik ta'lim-tarbiyaning o'rni yoritilib o'tilgan. Ekologik ta'lim va tarbiyalash tizimini maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumiy ta'lim maktablarida, keyingi ta'lim bosqichlarida ham davom ettirish zarurligi, tabiatni asrash va ekologiya masalasi davlat siyosati darajasigacha olib chiqilganligi, ta'lim muassasalarida yoshlarga ekologik ta'lim-tarbiya berib borilishi aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar. ekologik madaniyat, ekologik mas'uliyat, ekologik irodaviylik.

Аннотация. В данной статье освещается роль экологического образования в формировании экологической культуры у молодежи. Необходимо продолжить систему экологического образования и обучения в дошкольных образовательных учреждениях, общеобразовательных школах, а на следующих этапах образования вопрос охраны природы и экологии выведен на уровень государственной политики, экологического образования. для молодежи в образовательных учреждениях упоминается образование.

Ключевые слова. экологическая культура, экологическая ответственность, экологическая добровольность.

Annotation. This article highlights the role of ecologist education in the formation of ecologist culture among young people. It was mentioned that the ecology education and training system should be continued in pre-school educational institutions, general education schools, and at the next educational levels, that the issue of nature and ecology has been brought to the level of state policy, and ecologist education is given to young people in educational institutions.

Key words. ecologist culture, ecologist responsibility, ecologist willpower.

Bugun butun dunyoda ekologik muammolar avj olib, insoniyat hayotiga, salomatligiga katta zarar yetkazmoqda. Dunyo davlatlari ekologik muammolarni bartaraf etish borasida qator sa'yi-harakatlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, mamlakatimizda ham davlatimiz rahbari tashabbusi bilan ekologiya sohasidagi qator muammolarning oldini olish, ularning salbiy oqibatlarini yumshatishga qaratilgan amaliy ishlar olib borilmoqda.

Tabiat va inson o'rtasidagi munosabat ma'lum bir qonunlar orqali boshqariladi, ularga rioya qilmaslik ertami kechmi, albatta ekologik halokatga olib keladi. Bu muammo o'zining insoniyatga keltirayotgan va keltirishi mumkin bo'lgan fojiali oqibatlari jihatidan yadro urushi halokatidan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Albatta, ilmiy-texnikaviy rivojlanish natijasida, turli soha ilm va texnologiyalarining taraqqiyoti, yangi energiya manbalari va kimyoviy moddalarning paydo bo'lishi, tabiiy resurslardan yovuzlarcha foydalanish natijasida havo, suv ifloslanadi, insoniyatni boquvchi yer yaroqsiz holga kelib, oqibatda uni yashash muhitidan mahrum etadi.

Inson faoliyatining natijasida atrof-muhitga ancha sezilarli o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bular asosan hozirgi kunda mavjud bo'lgan ekologik xavfsizlik klassifikatsiyasida bo'lgan: umumsayyoraviy, mintaqaviy, milliy, lokal ekologik xavfsizliklar mamlakatimiz hududini ham chetlab o'tmadi. Bu xavflardan ozon qatlami muammolari, ya'ni yemirilishi, iqlimning o'zgarishi, cho'llanish, toza ichimlik suvi tanqisligi, Orol dengizi muammosi, hayvonot va o'simlik dunyosi turlarining qisharib borishi, o'simlik dunyosining noqonuniy kesilib borishi, yer degradatsiyasi, suv resurslari tanqisligi, atmosfera ifloslanishi shular jumlasidandir. Ekologik fojialarning bu darajadagi jadallashib borishida ekologik ong va ekologik madaniyat alohida o'rin tutadi.

Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof–muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlarini:

1) axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof – muhitni hissiy bilish jarayoni atrof – muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi;

2) ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi;

3) ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof – muhitdagi hatti-harakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq.

Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Ekologik ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash bog'chalar, maktablar, lisey, kollejlari, oliygo'hlarda mutaxassislar tomonidan olib borilishi maqsadga muvofiq.

Shu bilan bir qatorda, yoshlarning ekologik madaniyatini oshirishda quyidagi usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega:

- ✓ yoshlar ishtirokida ekologiyaga oid mavzularda seminar treninglar tashkil etish;
- ✓ eko bog'lar barpo etish, ekologik hasharlar va aksiyalar o'tkazishga yoshlarni keng jalb qilish;
- ✓ ekologik mavzularda tanlovlari tashkil etish;
- ✓ ekologik adabiyotlar ko'rgazmasini tashkil etish;
- ✓ talabalarning ilmiy konferensiyalarini tashkil etish va ijtimoiy reklamalarni ko'paytirish;
- ✓ ekomarafon va boshqa turli sport o'yinlarini o'tkazish;
- ✓ bog'cha va maktablarda ekologik to'garaklar tashkil etish;
- ✓ ekologik sayohatlar uyushtirish;

Yurtimizda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, o'sib kelayotgan avlodning ekologik madaniyati, dunyoqarashi, bilim va mas'uliyatini oshirib borish bilan bog'liq ommaviy axborot vositalarida maqolalar chop etish, teleko'rsatuvlar, radioeshittirishlar va maxsus dasturlarni muntazam ravishda efirga uzatish.

Xulosa o'rnida shuni ayto'lamanki, ekologik ta'lim-tarbiya jarayoni uzluksizligini ta'minlash yosh avlodning ekologik madaniyatli bo'lib tarbiya topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan:

- tabiat uchun shaxsiy javobgarlik xususiyatlari va shaxsdagi yaratuvchanlik asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi;
- inson qalbidagi ezgulik, saxovat, mehr-muruvvat fazilatlarini rivojlantiradi;
- yoshlarda ekologik muammolar yechimini izlab topish ko'nikma va malakalarini oshiradi;
- yoshlarda ona tabiatni sevish, ardoqlash, undan g'ururlanish ruhi paydo bo'ladi;
- yoshlarda suvdan oqilona foydalansih va uni isrof qilmaslik tushunchalari rivojlanadi;
- yoshlarda ekologik xavf-xatarlarning oldini olishga qaratilgan burch, vijdon, odamiylik xususiyatlarini mustahkamlaydi;
- yoshlarni kuzatuvchanlik, atrof-muhit go'zalligini anglash bilan bog'liq bo'lgan qiziqishlar rivojlanadi;
- o'simliklar, hayvonlar tabiatning bir qismi, inson tabiat go'zalligi bilan bog'liq ekanligi, uni asrab-avaylash zarurligini tushunib yetadi;
- yoshlar XXI asr sivilizatsiyasi darajasiga va tabiatga xavf tug'diruvchi kuchli antropogen ta'sirlarga bardosh beruvchi, yangicha odob va axloqqa asoslangan ekologik dunyoqarashga ega bo'ladi;
- O'zbekistonning tabiiy boyliklari: o'simliklari, hayvonot olami, qo'riqxonalar va nodir landshaftlar, tabiat yodgorliklarini, yer, suv, havosini muhofaza qilish bo'yicha qonunlar haqida bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi;
- yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzi qaror topadi;
- energiya va resurs tejoychi texnologiyalar hamda muqobil energiya manbalari xususida yetarli darajada bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxmatqulov I.X. Ekologik madaniyat – salomatlik garovi. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. February 2022
2. To‘xtayev A. Ekologiya-Toshkent: O‘qituvchi, 1988
3. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish-Toshkent: O‘qituvchi-1996
4. www.oriens.uz
5. www.ziyonet.uz
6. www.uznature.net

IQLIM O‘ZGARISHIGA MOSLASHISH VA MAMLAKATNING YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH JARAYONINI TEZLASHTIRISH

**Usmonova Bahora Komiljon qizi,
E va AMM kafedrasi assistenti, JizPI, Jizzax
Safarova Sarvara Azim qizi, talaba, JizPI, Jizzax**

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqlim o‘zgarishi butun odamzod oldida turgan eng katta muammo ekanligi, hamda insonlar hayotiga salbiy ta’sir etayotganligi yoritilgan. “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish resurslardan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, barqaror iqtisodiy o‘shishni ta’minlash imkonini berishi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. iqlim, globalashuv, yashil iqtisodiyot, qashshoqlik, global inqiroz

Аннотация. В этой статье объясняется, что изменение климата является самой большой проблемой, стоящей перед всем человечеством, и оказывает негативное влияние на жизнь людей. Сообщается, что переход к «зеленой экономике» позволяет эффективно использовать ресурсы, обеспечить экологический баланс, создать новые рабочие места и обеспечить устойчивый экономический рост.

Ключевые слова. климат, глобализация, зеленая экономика, бедность, глобальный кризис.

Annotation. In this article, it is explained that climate change is the biggest problem facing all mankind, and it has a negative impact on people's lives. It is reported that the transition to the "green economy" allows for effective use of resources, ensuring ecological balance, creating new jobs, and ensuring sustainable economic growth.

Key words. climate, globalization, green economy, poverty, global crisis

Bugungi kunda sayyoramizda iqlim o‘zgarishi muammosi yildan-yilga dolzarblashib bormoqda. Nima sababga ko‘ra iqlim bunchalik injiq bo‘lib qoldi? Bu holatni o‘zgartirish uchun biz nima qilishimiz lozim? Bizni kelajakda nimalar kutmoqda? Ushbu maqolada barchani qiynayotgan savollarga javob beramiz.

Global isish bilan bir qatorda, iqlim o‘zgarishi muammosi qatoriga yog‘ingarchiliklarning bir maromda emasligi, gohida quruqchilik bo‘lishi, gohida esa birdan yog‘ingarchiliklar ko‘payib hududlarni suv bosishi ham kiradi.

So‘nggi yillarda ekologiyaning buzilishi (iqlim o‘zgarishi, cho‘llashish, bio xilma-xillikning yo‘qotilishi), tabiiy kapitalning tugab borayotganligi, kambag‘allik miqyosining ortib borishi, chuchuk suv, oziq-ovqat, energiyaning yetishmasligi, odamlar va mamlakatlar o‘rtasidagi tengsizlik

kabi muammolar amaldagi iqtisodiy tizimning mukammal emasligi sabablaridir. Global inqirozlarning barchasi ish o'rinlari qisqarishi, ijtimoiy himoyasizlik va qashshoqlik kabi, ham rivojlangan, ham rivojlanayotgan mamlakatlardagi barqarorlikni izdan chiqaruvchi dolzarb ijtimoiy iqtisodiy muammolarni yanada chuqurlashtiradi. Dunyoning bugungi qiyofasi, tiklab bo'lmaz ekologik falokatlar va atrof-muhitga yetkazilayotgan ulkan zararlar "yashil iqtisodiyot"ga o'tish zarurligini taqozo etadi. Agar e'tibor beradigan bo'lsak, jahondagi yetakchi mamlakatlar allaqachon yashil iqtisodiyotga o'tish ishlarini boshlab yuborganligini ko'rishimiz mumkin. Ular yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishni o'rnini bosa olmasligini balki barqaror rivojlanishga erishishga xizmat qiluvchi yo'l ekanligini allaqachon anglab yetishgan.

Atmosferadagi karbonat angidrid konsentratsiyasining oshayotgani uchun aynan inson javobgar deya ta'kidlash mumkinmi? Albatta, sanoat issiqxona gazlari tarqalishining ulushini aniqlash uchun radioaktiv nurlanishdan foydalanilgan tadqiqotlar kabi ishonchli dalillar mavjud. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ortiqcha gaz inson faoliyatining natijasidir. Karbonat angidrid darajasi har doim tabiiy ravishda ko'tarilgan va tushib ketgan, ammo bu o'zgarishlar minglab yillar davom etgan. Geologlarning ta'kidlashicha, odamlar iqtisodiy faoliyat davomida karbonat angidridni atmosferaga tabiatdan ko'ra ko'proq intensiv ravishda chiqaradi.

Yashil iqtisodiyot – bu ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog'liq, lekin ko'proq siyosiy jihatdan qo'llaniladigan yo'nalishga ega. Yashil Iqtisodiyot hisobotida ta'kidlanishicha, yashil bo'lishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli bo'lishi kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik o'lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o'tishni ta'minlashni nazarda tutadi.

Insoniyat kelgusi o'n yillikda iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslar taqchilligi, bioxilma-xillikning yo'qolib ketishi, ijtimoiy tengsizlikning oshib ketishi kabi juda dolzarb muammolarga duch kelishni boshladi.

Ushbu tizimli global inqirozlarning barchasi o'zaro bog'liqligi ularni alohida-alohida hal etib bo'lmazligi, shuningdek, an'anaviy iqtisodiy yondashuv ushbu muammolarning yechimiga qaratilgan ham ekologik, ham ijtimoiy maqsadlarning muvozanatini ta'minlay olmasligi ta'kidlanadi.

Prezidentning 2019-yil 4-oktabrdagi qarori bilan 2019–2030-yillarda O'zbekistonning "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlangan. O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotni ilgari surish va joriy etish bo'yicha vakolatli organ sifatida esa Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi belgilangan .

Ushbu strategiyada yuqorida ko'rsatilgan "yashil" o'sish indeksi bo'yicha mamlakatimizning past ko'rsatkichlarini yaxshilashga qaratilgan quyidagi ustuvor yo'nalishlardagi ishlarni amalga oshirish belgilangan:

- iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish;
- energiya resurslari iste'molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish;
- iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash;
- "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish.

Mazkur strategiya doirasida "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan amaliy chora-tadbirlar natijasi o'laroq, "Yashil" o'sish indeksidagi mamlakatning o'rni sezilarli yaxshilanishi hamda global "yashil" ekotizimni asrab-avaylashda uning munosib hissa qo'shishi ta'minlanadi.

Xulosa qilib aytganda, resurslarning cheklanganligi va ekologik muammolarning salbiy oqibatlari sharoitida "Yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishga obyektiv ehtiyoj paydo bo'lmoqda. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish resurslardan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkonini beradi. Barqaror

rivojlanishning mazmuni hozirgi avlod o'z iqtisodiy faoliyatini shunday tashkil etishi zarurki, keyingi avlodlar ulardan kam bo'lmagan iqtisodiy imkoniyatlar va turmush farovonligiga ega bo'lishlari lozimligida namoyon bo'ladi. Hozirgi vaqtda inson farovonligini oshirish, resurslarni saqlash va kelajak avlodlarni jiddiy ekologik xavf-xatarlarga duchor qilmaslikni ta'minlaydigan iqtisodiy modelga o'tish zarurati dolzarbdir. Biz iqtisodiy farovonlikka va kelajak avlodni iqtisodiy va ijtimoiy muammolarga, ekologik xavflarga qo'ymaslikka faqatgina birdamlikda erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations Environment Programme (UNEP) 2016-yil 27-martda asl nusxadan [arxivlangan](#)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son
3. World Economic and Social Survey 2011: The Great Green Technological Transformation / Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (DESA). - New York: United Nations, 2011. - E/2011/50/Rev. 1 ST/ESA/333.
4. www.ziyonet.uz

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINI YECHISHDA QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYANING AHAMIYATI

Meliqulova Guldasta Sobirjon qizi
Jizzax politexnika instituti talabasi
Soliyeva Mashxura Ixtiyor qizi Jizzax politexnika instituti talabasi
Xalquziyeva Moxira Asatullayevna b.f.f.d.(PhD),
Jizzax politexnika instituti talabasi dotsenti.

Annotasiya. Ushbu maqolada Ekologiya va iqlim o'zgarishlari muammosini yechishda qayta tiklanadigan energiyalardan hozirgi kunda foydalanish qayta tiklanadigan energiya global elektr ta'minoti tizimida foydalanish darajasi oshishi, ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: elektr, issiqlik, gidrotexnika, yoqilg'i, quyosh, shamol, daraja, global, bioenergiya.

Аннотация. В данной статье представлена информация о важности увеличения использования возобновляемых источников энергии в глобальной системе электроснабжения и использования возобновляемых источников энергии в решении проблем экологии и изменения климата.

Ключевые слова: электроэнергия, тепло, гидротехника, топливо, солнечная, ветровая, уровень, глобальная, биоэнергетика.

Annotation. This article provides information on the importance of increasing the use of renewable energy in the global electricity supply system and the use of renewable energy in solving the problems of ecology and climate change.

Key words: electricity, heat, hydraulic engineering, fuel, solar, wind, level, global, bioenergy.

Qayta tiklanadigan energiya shamol, to'lqin yoki quyosh nuri kabi qayta tiklanadigan manbalardan olinganligi sababli elektr energiya atrof-muhitni ifloslantiradigan va tugaydigan qazilma yoqilg'ilarga muqobildir.

Toza energiya manbalari keng tarqalgan bo'lib, dunyoga ta'siri aniq bo'ladi. Qayta tiklanadigan energiya issiqxona gazlarini kamaytiradi va iqlimni himoya qiladi, biologik xilmaxlilikka ijobiy ta'sir qiladi. Shunga qaramay, u atrof-muhitga foyda keltirsa-da, tabiat muvozanatiga zarar etkazadi.

Qayta tiklanadigan energiyalar cheksiz ta'minotni ta'minlaydi. Cheklangan va atrof-muhitning buzilishiga hissa qo'shadigan qazib olinadigan yoqilg'idan farqli o'laroq, qayta tiklanadigan energiya tabiatda mavjud bo'lgan resurslardan foydalanadi. Bularga quyosh, shamol, gidroenergetika, geotermal va bioenergiya kirib, barqaror alternativlardan foydalanish issiqxona

gazlari chiqindilarini kamaytirish, iqlim o'zgarishini yumshatish va kelajak avlodlar uchun toza va sog'lom sayyora yaratishi mumkinligini ko'rsatadi.

Hozirgi kunda Respublikamizda qurilayotgan zamonaviy uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish sohasida hamda iqtisodiyot tarmoqlarida qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish, energiya samaradorligini oshirish orqali Respublika hududlarida energiya taqchilligi qoplanishini ta'minlash, bu boradagi ishlarni kompleks tashkil etish hamda investorlar uchun qulay sharoitlar va rag'batlantirish mexanizmlarini joriy qilinmoqda, Issiqlik ta'minoti tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste'molini kamaytirish hamda energiyani tejashning samarali tizimini joriy etish choralari amalga oshirish lozimligini, mavjud resurslardan oqilona foydalana olishimizga bog'liq ekanligi barchamizga ma'lum. Butun dunyo noan'anaviy energiya turlaridan foydalanishga kata e'tibor qaratmoqda. Quyosh energetikasidan binolarni issiqlik ta'minoti tizimlarini rivojlantirish uchun asos bo'la olishi va energetika infratuzilmasiga jalb qilinadigan investisiyalarni qoplashdagi sifat va ishonchli muammolarni hal qilishi mumkin. Uzoqda joylashgan va kam energiya talab qiladigan ob'ektlarni energiya bilan ta'minlashda quyosh energetikasi juda qulay.

Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish barqaror hayot va tabiiy muvozanatni saqlash uchun keng tarqalgan. Umuman, elektr va issiqlik energiyasi olinadi. Olingan barcha energiya turlari bir-biriga aylanadi. Bu elektron qurilmalarni va har qanday mashinalarni ishlatishga imkon beradi. To'g'ri metodlarni qo'llash bilan optimallashtirish oson va atrof-muhitga salbiy ta'sir kamaytiriladi. Bu mamlakatlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashning eng katta omillaridan biri. Qazilma yoqilg'idan foydalanilganda atrof-muhitga zarar yetkaziladi. Bu ichki resurslarni rivojlantirish va tashqi qaramlikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro shartnomalar va yangi ish joylariga rioya qilishni ta'minlaydi. Biroq har bir hudud uchun mavjud bo'lgan energiya resurslari cheklangan. Go'yoki energiyasida shamol energetikasida kuchli shamol va gidrotermal energiya uchun issiq suv zahiralari bo'lgan joylar mavjud bo'lgan hududlardan ichki dengizlar emas, okeanlardan yuqori hosil olinadi.

Dunyo miqyosida qayta tiklangan tahlil energiya manbalari hisobiga qayta tiklanmaydigan energiya manbalarini qo'llab-quvvatlash tendentsiyalarini yaratish. Qator mamlakatlarda qayta tiklangan hisob energiya manbalaridan foydalanilishiga sohadagi erishilgan ishlab chiqildi.

2011-yildan 2021-yilgacha qayta tiklanadigan energiya global elektr ta'minoti tizimida 20 % dan 28 % gacha o'sdi. Qazilma energiya 68 % dan 62 % gacha, yadroviy energiya esa 12 % dan 10 % gacha qisqardi. Hidroenergetikaning ulushi 16 % dan 15 % gacha kamaydi, quyosh va shamol energiyasi esa 2 % dan 10 % gacha oshdi. Biomassa va geotermal energiya 2 % dan 3 % gacha o'sdi. 135 ta davlatda 3146 gigawattlar o'rnatilgan bo'lsa, 156 ta davlat qayta tiklanadigan energiya sohasini tartibga soluvchi qonunlarni ishlab chiqqan.

Energiyani tanlash issiqxona gazlari chiqindilariga, suv resurslarini taqsimlashga ta'sir qiluvchi global ta'sirga ega, uskunalarni ishlab chiqarish va tashish. Bu yangilanadigan energiya texnologiyalari ko'plab hozirgi energiya manbalariga qaraganda ancha barqaror. Tekshirish uchun bir ehtiyoj bor qayta tiklanadigan energiyaning barqarorligi, uni resurslardan foydalanishni optimallashtirish, texno-iqtisodiy osonlik bilan amalga oshirish mumkin texnik-iqtisodiy va xarajatlarni tahlil qilish, hayot aylanishini baholash, atrof-muhit tashqi ta'sirini tahlil qilish, iqtisodiy foyda tahlili, ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish, tadqiqot va ishlab chiqish maqsadlari va to'siqlarni aniqlash va suvga bo'lgan talablar va tarqatish tahlil qilishini kerak. Umuman olganda, qayta tiklanadigan energiya har bir jamoaga moslasha olmaydi.

2011-yilda Xalqaro energetika agentligi quyosh energiyasidan foydalanish uchun arzon, bitmas-tuganmas va toza texnologiyalarni ishlab chiqish uzoq muddatli katta foyda keltiradi. Bu mahalliy, bitmas-tuganmas va asosan importdan mustaqil resursga tayanish orqali mamlakatlarning energiya xavfsizligini oshiradi. barqarorlikni oshirish, ifloslanishni kamaytirish, iqlim o'zgarishini yumshatish xarajatlarini kamaytirish va qazib olinadigan yoqilg'i narxlarini boshqasidan pastroq saqlash. Bu afzalliklar globaldir. Shuning uchun erta foydalanish uchun rag'batlantirishning qo'shimcha xarajatlari o'rganish sarmoyalari sifatida ko'rib chiqilishi kerak; ularni oqilona sarflash va keng tarqatish kerak".

Quyosh energiyasi yiliga 505 GVt ni tashkil qiladi, bu dunyodagi elektr energiyasining taxminan 2% ni tashkil qiladi. Quyosh energiyasidan quyosh nuri tushadigan har qanday joyda foydalanish mumkin; Biroq, elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan quyosh energiyasi miqdori ob-havo sharoiti, geografik joylashuv va kun vaqtiga ta'sir qiladi.

Qayta tiklanadigan energiya sayyoramizning barqaror va farovon kelajagini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular iqlim o'zgarishi, energiya xavfsizligi va iqtisodiy o'sish kabi ko'plab imtiyozlarni taklif qiladi. Qayta tiklanadigan energiya manbalarining keng qo'llanilishi innovatsiyalarni, ish o'rinlarini va rivojlanayotgan yashil sektorlarda iqtisodiy o'sishni ra'batlantiradi. Biz ushbu yangi energiya manbasini qabul qilish orqali ekologik xavflarni yumshata olamiz va barcha uchun yanada barqaror, bardoshli va adolatli dunyoni ta'minlay olamiz.

Qayta tiklanadigan energiya tugamaydi, kamroq texnik talablarga ega, qayta tiklanadigan manbalar pulni tejaydi, ko'plab ekologik afzalliklarga ega manbalar xorijiy energiya manbalariga bog'liqlikni kamaytiradi, toza suv va havoga olib keladi. Qayta tiklanadigan energiya ish o'rinlarini yaratadi, chiqindilarni kamaytirishi mumkin. Ammo qayta tiklanadigan energiya yuqori dastlabki xarajatlarga ega. Qayta tiklanadigan energiya vaqti-vaqti bilan. Qayta tiklanadigan manbalar cheklangan saqlash imkoniyatlariga ega, energiya manbalari geografik cheklovlarga ega bo'lib, u har doim ham 100% uglerodsiz emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2018-2022 yillarda issiqlik ta'minoti tizimini rivojlantirish dasturi to'g'risidagi»gi qaror Toshkent shahri, 2017 yil 20 aprel.

2. Boboqulov J., Xayrullayev O., Ramazanov B. Qayta tiklanadigan energiya manbalari //Golden brain ISSN: 2181-4120 Volume 1 | ISSUE 17| 2023

3. Matniyazov B.I., Aliyev M. R. Davurbayev D. B. //O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning mavjud imkoniyatlari. "Science and Education" Scientific Journal / www.openscience.uz June 2023 / Volume 4 Issue 6

4. Usmonov SH. A., Omonqulov O. X., Taniberdiyev Sh.X. Issiqlik bilan ta'minlashda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish //Arxitektura, muhandislik va zamonaviy texnologiyalar jurnaliissn: 2181-3469 Jild:02Nashr:042023yil.

5. Philibert, Sedrik (2011).Quyosh energiyasi istiqbollari. Xalqaro energetika agentligi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti. Parij: OECD/IEA.ISBN 978-92-64-12458-5. OCLC 778434303

6. Qodirov Alibek Hamroyevich, Ahmedov Munisbek Muhammad o'g'li, & Xudoyberganova Sevinch Mahmudovna. (2023). QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYA MANBALARI VA ULARNING KELAJAK UCHUN AHAMIYATI. *Universal Science Research jurnali* , 1 (6), 287–292. <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/1186> dan olindi yil.

7. "Qayta tiklanadigan energiya" . Iqlim va energiya yechimlari markazi . 27 oktyabr 2021 yil. Asl nusxadan arxivlangan 2021 yil 18 noyabr . 2021-yil 22-noyabrda olindi

8. REN21. „Renewables 2022 - Global Status Report“. № renewable energies. 44-bet. Qaraldi: 5 September 2022.↑ [REN21 Renewables Global Status Report 2021](https://www.ren21.net/global-status-report-2022/)

9.<https://byjus.com/physics/renewable-energy/>

10.<https://www.ekoloji.com/uz/ekoloji/yenilenebilir-enerji-ve-ekoloji/>

EKOLOGIYANI O'RGANISH

Navoiy davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti
“Biologiya” kafedrası o'qituvchi
Xamroyeva Madina Dadajonovna
xamroyeva@gmail.ru

Annotasiya. Ekologiyani o'rganishdan maqsad yurtimizdagi, balki butun dunyodagi iqlimni ekologik xilma xillikni va ekologik sharoitlarni o'rganishdir.

Аннотация: Целью изучения экологии является изучение климата, экологического разнообразия и экологических условий нашей страны, но и всего мира.

Abstract: The purpose of studying ecology is to study the climate, ecological diversity and ecological conditions of our country, but also of the whole world.

Kalit so'zlar: Bioekologiya, Biologik ekologiyaning bo'limlari, Umumiy ekologiya, O'simliklar ekologiyasini o'rganish metodlari, O'simliklar ekologiyasi va atrof-muhitni muhofaza qilish.

Ключевые слова: Биоэкология, Кафедры биологической экологии, Общая экология, Методы изучения экологии растений, Экология растений и охрана окружающей среды.

Key words: Bioecology, Departments of biological ecology, General ecology, Methods of studying plant ecology, Plant ecology and environmental protection.

Bioekologiya atamasi 1927-yilda Uolter Teylor tomonidan ikkita kichik sohaning integratsiyasini ta'kidlash uchun kiritilgan: o'simliklar ekologiyasi va hayvonlar ekologiyasi. Atrof-muhit g'oyalarini rivojlantirishga amerikalik olimlar Viktor Shelford va Frederik Klementsning 1939-yilda nashr etilgan "Bioekologiya" kitobi katta hissa qo'shgan. Xuddi shu kitobda katta geografik hududni tavsiflovchi hayvonlar aholisi bo'lgan ustun o'simliklar uchun biom tushunchasi taklif qilingan.

Bioekologiya bo'limlari:

Ekologik tizimlarning tashkil etilganlik darajasiga va o'rganilayotgan tizimli guruhlariga ko'ra, biologik ekologiyaga bo'linadi :

- Ayrim sistematik guruhlarning ekologiyasi
- O'simliklar ekologiyasi
- Hayvonlar ekologiyasi
- Qo'ziqorinlarning ekologiyasi
-
- Mikroorganizmlar ekologiyasi
- Inson ekologiyasi
- Turli darajadagi biotizimlar ekologiyasi
- Autekologiya atrof-muhit sharoitlari bilan individual tirik organizmlarni o'rganadi.

Asosiy vazifa organizmlarning mavjud muhit sharoitlariga moslashish yo'llarini o'rganishdir.

▪ Populyatsiya ekologiyasi populyatsiyalarni bitta yashash muhitida yashovchi bir xil turdagi shaxslarning bir xil guruhi sifatida o'rganadi .

▪ Sinekologiya ko'p turli organizmlar jamoalarini biotsenozning bir qismi sifatida o'rganadi .

▪ Biogeotsenologiya ekologik tizimlarni o'rganadi .

Ushbu sohalarining har birini batafsilroq bo'lish mumkin. Masalan, bioekologiyaning bo'limlarini sistematik guruhlariga ajratish doirasida suvo'tlar ekologiyasi, hasharotlar ekologiyasi va qushlar ekologiyasi ajratiladi . Bioekologiya va geokimyo kesishmasida biosfera (biosfera ekologiyasi) haqidagi ta'limot paydo bo'ldi, u bioekologiya doirasida yoki alohida yo'nalish sifatida ko'rib chiqiladi . Ba'zi mualliflar inson ekologiyasini bioekologiya doirasidan tashqariga qo'yadi. Bioekologiyaning mustaqil sohasi evolyutsiya ekologiyasi hisoblanadi, u evolyutsiyada ekologik omillarning rolini o'rganadi.

O'simliklar ekologiyasi ekologiyaning o'simlik organizmlari o'rtasidagi, shuningdek o'simliklar va ularning yashash muhiti o'rtasidagi o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'sirini o'rganadigan bo'limidir .

❖ Namlik

Ruxsat etilgan substratga biriktirilgan yuqori yer usti o'simliklari hayvonlarga qaraganda ko'proq atrof-muhit namligi darajasiga bog'liq . Namlik va suv rejimiga moslashish usullari bilan

bog'liq holda, tashqi ko'rinishida ham, ichki tuzilishida ham sezilarli darajada farq qiluvchi o'simliklarning quyidagi asosiy guruhlari ajralib turadi:

- gidrofitlar ,
 - gigrofitlar ,
 - mezofitlar ,
 - kserofitlar ,
 - kriyofitlar ,
 - psixofitlar .
- ❖ Yoritish

Hayotining asosi fotosintez bo'lgan o'simliklar uchun yorug'lik darajasi rivojlanishning muhim omilidir. To'liq rivojlanish uchun zarur bo'lgan yorug'lik miqdori bo'yicha o'simlik organizmlarining quyidagi ekologik guruhlari ajratiladi:

- geliofitlar (yorug'likni yaxshi ko'radiganlar),
 - siyafitlar (soyani yaxshi ko'radiganlar),
 - ssioheliofitlar (soyaga chidamli).
- ❖ Fotoperiodizm

Kunning yorug'lik va qorong'u vaqtining nisbati asosan o'simliklarning o'sishi, rivojlanishi, hayotiy faoliyati va ko'payishiga ta'sir qiladi. Fotoperiodik reaksiyaning turiga ko'ra quyidagi guruhlar ajratiladi :

- gullashni boshlash uchun kuniga 12 soat yoki undan kam yorug'lik talab qiladigan qisqa kunlik o'simliklar (kanop, karam, xrizantema, tamaki, guruch);
- uzoq kun o'simliklari; gullash va keyingi rivojlanish uchun ular kuniga 12 soatdan ortiq (bugdoy, zig'ir, piyoz, kartoshka, jo'xori, sabzi) doimiy yorug'lik davriga muhtoj;
- fotoperiodik neytral; fotoperiodning uzunligi befarq va gullash juda qisqa (uzum, pomidor, grechka, karahindiba, flox va boshqalar) tashqari har qanday kun uzunligida sodir bo'ladi.

O'simliklar ekologiyasi fanini o'rganishda, asosan, quyidagi metodlardan keng foydalaniladi:

- Daladagi eksperimental metodlar
- O'simliklarni tizimli analiz qilish asosida turli ekologik omillarga chidamliligini aniqlash metodlari:
- Korrelyatsion metod
- Matematik modellashtirish metodi
- Senopulyasion va fenologik metodlar.

O'simliklar ekologiyasi va atrof-muhitni muhofaza qilish: 1992-yilda Rio De Janero shahrida biologik xilma-xillik mavzusida shartnoma imzolandi va bu shartnoma 1993-yilda kuchga kirdi. BMTdagi 189 ta davlatdan 160 ta davlat bu shartnomani imzoladilar. Bu shartnomadan kuzda tutilgan asosiy maqsad nafaqat biologik xilma-xillikni, balki uning foydali va ustunlik tomonlarini saqlab qolishdir.

Keyingi yillarda kishilarning atrof-muhitga ta'siri haqida juda ko'plab ishlar nashr etilmoqda. Ayniqsa, kishilar bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlar, ekologik muvozanatning kishilar tomonidan buzilayotganligi va hatto yaqin kelajakda ekologiyada juda katta falokat ro'y berishi ehtimoli to'g'risida juda ko'plab maqolalar yozilmoqda. G'arbning ko'pgina olimlari fikriga ko'ra, ekologik krizisbu yer yuzida borgan sari aholi ko'payib borishi oqibati va texnika rivojlanish asrida aholi sanoat faoliyatining kuchayishi oqibatidir. Haqiqatda shundaymi? Chindan ham yer yuzida aholi soni haddan tashqari jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda. 2020-yilga borib 8 mlrdga yetishi kutilmoqda. Lekin aholi sonining o'sishi eng murakkab muammolardan bo'lib qolmoqda. Shunga ko'ra, Osiyoning aholi eng zich joylashgan hududlarida tug'ishni cheklash masalasi bo'yicha tegishli chora-tadbirlar ko'rilmogda. Lekin hozirgi vaqtda yer yuzida yashovchi aholining hammasining ehtiyojini to'la qondirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Kishilik jamiyati aholi soni o'sib kelgan butun tarixiy davr mobaynida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirgan va aholining boshqa mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini so'zsiz qondirib kelgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda ekologiya, uni asrash, avaylash eng dolzarb muammolardan biridir. Chunki yildan –yilga aholi soning ortishi, ularning oziq- ovqatga, kiyim-kechakka eng muhimi toza havo va suvga bo‘lgan ehtiyojini ortishini keltirib chiqarmoqda. Bu ehtiyojni qondirish uchun avvalambor, o‘simliklarning o‘sishi, hayvonlarning yashashi uchun zarur bo‘lgan sharoitlarni yaratish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ruzmatov E.Yu. Qo‘ziboev SH.N., Tojiboev M.U. BIOEKOLOGIYA (O‘SIMLIKLAR EKOLOGIYASI)Oliy va o‘rta maxsus ta’limi 5140100-biologiya, 5630100-ekologiya va atrof muxit muxofazasi va 5410800-o‘rmonchilik ta’lim yo‘nalishida taxsil olayotgan talabalar va o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan O‘quv qo‘llanma; Andijon – 2020.
2. F.Rasulova SUBTROPİK MINTAQA DORIVOR O‘SIMLIK LARI EKOLOGIYASI o‘quv-uslubiy qo‘llanma; Andijon – 2020.
3. Ziyonet electron sayti.

AYDAR-ARNASOY KO‘LINING GIDROLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISH

Navoiy davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti
“Biologiya” kafedrası o‘qituvchi
Xamroyeva Madina Dadajonovna
xamroyeva@gmail.ru

“Biologiya” yo‘nalishi 2 bosqich talabasi
Toshqulova Elnura Shokir qizi

Annotatsiya. Aydar-Arnasoy suv havzasining gidrologik tarkibidagi ekotoksikantlar mavsum o‘zgarishi bilan o‘zgarib bormoqda. Kuzatuvlarimiz orqali shuni aniq aytishimiz mumkinki, suv havzasining “Qo‘shquduq” qismida suv qattigi eng yuqori 190, quruq qoldiq “Boymurod” qismida yuqorligini, ekotoksikantlardan suv havzasi tarkibida SO₄, Cl, NO₃ lar bioshqa ingredientlarga nisbatan ko‘proq qismini tashkil qilarkan. Natijada suv havzasi tarkibidagi tirik qatlamga ham bu albatta o‘z ta’sirini o‘tkazdi.

Kalit so‘zlar: Minerallashuv darajasi, Mirzacho‘l kollektori, “aqli suv” qurilmasi, gidropost, sho‘rlanish darajasi.

Аннотация: экотоксиканты в гидрологическом составе Айдар-Арнасойского водохранилища изменяются со сменой сезона. По нашим наблюдениям можно однозначно сказать, что жесткость воды самая высокая на участке «Кошкудук» водохранилища – 190, а сухой остаток – наибольшая на участке «Боймурод», а SO₄, Cl, NO₃ – самые высокие на участке «Боймурод». наиболее важные экотоксиканты в водоеме по сравнению с другими биоингредиентами. В результате это обязательно отразится на живом слое водоема.

Ключевые слова: уровень минерализации, Мирзачольский коллектор, устройство «умная вода», гидropost, уровень минерализации.

Abstract: ecotoxicants in the hydrological composition of the Aydar-Arnasoy water basin are changing with the change of season. Through our observations, we can clearly say that the water hardness is the highest in the "Koshkuduk" part of the water basin, 190, and the dry residue is the highest in the "Boymurod" part, while SO₄, Cl, NO₃ are the most important ecotoxicants in the water body compared to other bio ingredients. As a result, this will definitely affect the living layer in the water body.

Key words: level of mineralization, Mirzachol collector, "smart water" device, hydropost, salinity level.

Haydarko‘l(Haydar ko‘li va Aydar ko‘li deb ham nomlanadi)-Nurota tizma tog‘larining shimoliy egatidagi ko‘l.Haydarko‘l 1960-yillar oxirida.. Asosan, Janubiy Qozog‘istonning Chordara suv omboridan oqib kelgan ortiqcha suvlar hisobidan paydo bo‘lgan.

Aydarko'lining 2022 vilgi sun'iy yo'ldoshdan olingan surati

Ko'l Jizzax va Navoiy viloyatlari hududida joylashgan Haydarko'l Shimoliy qirg'oqlari Sharqiy Qizilqumga tutashadi. Ko'lning uzunligi 159 km, eni 26 km, 2005-yilda Haydarko'lda 44,3 km³ suv bo'lgan. Hozirgi kunda ko'lning hajmi taxminan 3000 km² ni tashkil qildi. 1969-yilgacha Haydar sho'rxogi (botig'i) da mayda sho'r ko'llar va sho'rlar keng tarqalgan. Ayrim olimlar Haydar sho'rxogini Sirdaryoning qadimiy o'zani deb hisoblaydi.

1968-69-yillarda yog'ingarchilikning haddan tashqari ko'p bo'lishi tufayli Sirdaryo oqimining bir qismi (qariyb 21 km³) Chordara suv ombori va Arnasoy orqali Aydar botig'iga oqizildi, chunki Orol dengiziga oqizish uchun shuncha suv Sirdaryo o'zaniga sig'mas edi. Haydarko'l shu tariqa tashkil topdi. Haydarko'lning qirg'oqqa yaqin sayoz joylari va orollar atrofi qamish va boshqa suv o'simliklari bilan band. Ko'lda zog'ora baliq, laqqa baliq, sudak, tovon baliq va boshqa baliq turlari mavjud. Baliq ovlanadi (yiliga o'rtacha 3 ming tonnadan ziyod). Qoravoy, saqoqush, chayka, yovvoyi o'rdak va boshqa suvda yashovchi qushlar yashaydi. Suvning go'zal rangi va ta'sirchan kattaligi tufayli, xushmanzara ko'l ko'pincha "qumlikdagi firuza dengiz" deb nomlanadi.

Arnasoy ko'llari-Mirzacho'l bilan Sharqiy Qizilqum tutashgan joydagi ko'llar. Shimoli-sharqdan janubi-g'arbga cho'zilgan tektonik botiqda. Ko'llar tubining mutlaq balandligi 250 m chamasida. Ko'llar vujudga kelgunga qadar uning o'rni geomorfologik jihatdan Qizilqum kabi eol qum relefidan iborat bo'lgan. Pastqamliklari esa sho'rxok va mayda ko'llar egallagan. 1969-yilda Chordara suv omboridan katta hajmda ortiqcha suvning chiqarib tashlanishi natijasida pastqamliklar suv bilan to'lib bir necha ko'l vujudga keldi. Ko'llar o'zaro tor o'zanlar orqali tutashgan. Umumiy uzunligi 32 km, eng keng joyi 12 km, o'rtacha chuqurligi 1-3 m. Arnasoy ko'llariga Markaziy Mirzacho'l tashlamasi orqali sho'r zovur suvlari ham kelib quyiladi (hajmi 1,6-1,8 km³), sho'rli 1 l da 4-5 g. Qishda Chordara suv omboridan ma'lum miqdorda suv oqiziladi, shuning uchun ko'l suvining minerallasuv darajasi unchalik yuqori emas. Arnasoy ko'llaridan ortiqcha suv tor yo'lak orqali Aydar ko'lga oqib o'tadi. Ko'llar qamishzorlar bilan band. Arnasoy ko'llarida suvda suzuvchi qushlar, tovon baliq, zog'ora, baliq, sudak, leshch va boshqa baliqlar mavjud. Arnasoy ko'llarida baliq ovlanadi.

Aydar-Arnasoy ko'llar tizimidagi suv sathi 2 metrga pasayib, hajm 36,8 mlrd metr kubga tushgan. Oqibatda qirg'oq bo'ylari 15-50 metrga chekinib, tuz qatlami hosil bo'lgan. Senatga ko'ra bu o'zgarish noyob qushlarning yo'qolib ketishiga sabab bo'lishi mumkin. Ta'kidlanishicha, Arnasoy, Tuzkon va Aydar ko'llari o'zaro birlashib, ularning umumiy yuzasi 370 ming gektarga, uzunligi 250 kilometrga, o'rtacha kengligi 26 kilometrgacha yetgan. Eng chuqur qismi 30 metrni, o'rtacha chuqurlik 7 metrni, suv hajmi 2006 yilda 42,1 mlrd metr kubni tashkil etgan. "So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi, tashqi suv manbalaridan tashlanayotgan chuchuk suv miqdori ayrim yillarda kamayishi va boshqa qator omillar sabab ko'llar tizimidagi suvning sathi 2 metrgacha pasayib, suv hajmi 36,8 mlrd metr kubga tushgan. Suvning minerallasuv darajasi 5,1-8,6 gramm/litr oshgan, ko'lning oxirgi qismlarida esa minerallizatsiya darajasi 12-15 gramm/litr yetgan", deyiladi. Aydarko'lga har yili qishlash uchun yanvar-mart oylarida 400 ga yaqin, shulardan 13 turdagi xalqaro va 24 turdagi O'zbekiston "Qizil kitobi"ga kiritilgan qushlar uchib kelgan. Ko'l va ko'l atrofidagi ekotizimning o'zgarishi bu qushlarning ham migratsiya yo'llarini o'zgartirishi va

yo‘qolib ketishiga olib kelishi mumkin”,-deyiladi qo‘mita yig‘ilishida. Qayd etilishicha,“O‘zdaverloyiha”davlat ilmiy-loyihalash instituti tomonidan Jizzax va Navoiy viloyatlarini ko‘llar tizimiga tutash hududlari xatlovdan o‘tkazilgan. Suvni muhofaza qilish mintaqalari bo‘yicha dastlabki elektron xarita yaratilgan.

“Ko‘llar tizimi suv hajmini saqlab turish maqsadida Mirzacho‘l kollektorining nazorat punktida “aqli suv”qurilmasi o‘rnatilib, suv hisobi olib borilishi yo‘lga qo‘yilgan. Nazorat ishlari natijasida 2022-yil davomida ko‘llar tizimi 1 mlrd 918 mln m³ ichki kollektor-drenaj suvlari bilan to‘yintirilgan. Kelgusida ko‘llar tizimining gidrometeorologiya faoliyati samaradorligini oshirish gidrologik kuzatuvlar tizimi takomillashtirish maqsadida 2 ta gidropost tashkil qilish rejalashtirilgan”,-deyiladi qo‘mita hisobotida. Ma‘lum qilinishicha, tashqi suv manbalaridan Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimiga 2023 yilning 10 fevral holatiga 500 mln m³ dan ortiq chuchuk suv tashlangan. Shuningdek, kelgusida ko‘llar tizimiga tashqi manbalardan qo‘shimcha 1 mlrd m³ chuchuk suv olish masalasi yuzasidan ishlar davom ettirilmoqda.

“Chordara suv omboridan suv quyilmayotgani uchun Aydarko‘lning sho‘rlanish darajasi ham ortib boryapti. Bu baliqlarning ko‘payuvchanligiga rivojlanishiga salbiy ta‘sir qilmoqda. Hayvonot olamida turlarning o‘zaro ozuqaviy zanjir bog‘lab turadi. Ko‘lda baliqlarning kamayishi qushlarga ham ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Yaqin yillargacha Aydarko‘lda 7 ta oilaga mansub 21 turdagi baliqlar yashagan. So‘nggi 3-4 yilda ulardan suvning sho‘rlanish oqibatida ularning 5 turi yo‘qolib ketgan”,-deydi mustaqil tadqiqotchi Shahob Sulaymonov.

Suv resurslarining juda katta qismi daryolar va kollektor-zovurlar suvlarining tabiiy botiqlariga oqizilishi tufayli yo‘qotilmoqda. Masalan, Arnasoy ko‘llar tizimi 1969 Sirdaryo toshqin suvining bir qismi (20 km³ ga yaqin) shu joydagi tabiiy botiqlikka oqizilishi natijasida paydo bo‘ldi. Hozirgi kunda Amudaryodagi suv hajmi 20 km³ dan ortiq bo‘lib, har yili unga 2 km³ hajmdagi kollektor-zovurlar suvlari hamda shu miqdorga yaqin Sirdaryo suvi kelib qo‘shilmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda Aydar-Arnasoy ko‘lining suv tarkibining o‘zgarishiga tashqi muhit omillari sabab bo‘lmoqda. Natijada ko‘lning sathi va hajmi kamayganligi sababli, qirg‘oq bo‘ylari 15-50 metrga chekingan va tuz qatlami hosil bo‘lgan. Suvning minerallashuv darajasida ham 5,1-8,6 ga ko‘rsatkichlar oshganligini ko‘rishimiz mumkin. Ko‘lning oxirgi qismlarida esa bu ko‘rsatkich 6,9-6,4 gramm/litrga ortgan. Agar ko‘lning sho‘rlanishiga qarshi kerakli chora-tadbirlar ko‘rilmasa, ko‘ldagi fitoplankton hamda zooplanktonlarning yo‘qolishiga sabab bo‘ladi. Har yili uchib keladigan 400 ga yaqin qushlarning migratsiya yo‘lining o‘zgarishi hamda yo‘qolib ketishiga olib keladi. Aydarko‘lda 7 oilaga mansub 21 turdagi baliqlar yashagan. So‘nggi 3-4 yilda suvning sho‘rlanish oqibatida 5 ta turi yo‘qolib ketgan, ya‘ni 7 oilaga mansub 16 turdagi baliqlarni ko‘rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mo‘minov Ibrohim, ed (1971). “Aydar sho‘rxoki”. O‘zbek sovet ensiklopediyasi. 1. Toshkent. 189 b.

2. “Aydar ko‘li”. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 1. Toshkent. 2000-2005. 233 b.

3. “Aydarko‘l toshish arafasida”. Ozodlik radiosi (2005-yil 22-fevral). Qaraldi: 2015-yil 19-avgust

4. O‘ZME. Birinchi jild. Toshkent, 2000 yil. Ushbu maqolada O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma‘lumotlaridan foydalanilgan.

5. HAYDARKOL ZOOSPHERE AND THEIR ECOLOGY. Khamroyeva, M.D., Nabiyeva Gavhar

6. Aydar-arnasoy ko‘lining gidrologik ko‘rsatkichlarini o‘rganish. B. Ye. Jumaboyev, M.D. Xamroyeva, S. Abduvohidova

7. “Suv resurslaridan foydalanish va muhofaza qilishning huquqiy asoalari” Mamataliev Muzaffar Abduqaxxorovich. Andijon-2014

Navoiy davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası
v.b.dotsenti Xatamova G.Q.
O‘roqova Shaxzoda
Maktab menejmenti yo‘nalishi 3-kuts talabasi
Navoiy Davlat Pedagogika instituti

Annotatsiya. Globallashuv o‘zgarishlarish davrida, ilmiy-texnikaviy, raqamli texnologiyalarning yangi avlodlarining tahdidi va muammolari atrof muhit va insonlarga xavfi tobora ortib bormoqda. Bunday omillarni kamaytirishda yashil iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Maqolada mamlakatimizda yashil iqtisodiyotga o‘tish va rivojlantirish masalalari atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: globallashuv, yashil iqtisodiyot, rivojlanish modeli, toza hudud, iqtisodiy o‘tish, inqiroz.

Annotation. In the era of globalization changes, the threats and problems of new generations of scientific, technical, digital technologies are becoming increasingly dangerous for the environment and humans. The formation and development of a green economy is important in reducing such factors. The article discusses in detail the issues of transition to a green economy and development in our country.

Key words: globalization, green economy, development model, clean zone, economic growth, crisis.

Аннотация. В эпоху глобализационных изменений угрозы и проблемы новых поколений научно-технических, цифровых технологий становятся все более опасными для окружающей среды и человека. Формирование и развитие зеленой экономики имеет важное значение в снижении таких факторов. В статье подробно рассмотрены вопросы перехода к зеленой экономике и развития в нашей стране.

Ключевые слова: глобализация, зеленая экономика, модель развития, чистая зона, экономический рост, кризис.

Kirish. Yashil iqtisodiyot – XX asr oxirida paydo bo‘lgan iqtisodiy fanning yo‘nalishi bo‘lib, u insonning iqtisodiy faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta‘sirini kamaytirish zarurligini ta‘kidlaydi va har qanday holatda ham iqtisodiy o‘tishni emas, balki atrof-muhitga xavfsizlik bilan barqaror rivojlanishni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Ushbu yo‘nalish tarafdorlari iqtisodiyot o‘zi mavjud bo‘lgan va uning bir qismi bo‘lgan tabiiy muhitning bog‘liq tarkibiy qismi deb hisoblashadi.

Yashil iqtisodiyot resurslarga mas‘uliyat bilan munosabatda bo‘lishni o‘z ichiga olgan iqtisodiy rivojlanish modelidir. U iqtisodiy o‘tish va tabiiy resurslarni saqlash o‘rtasida oqilona murosa topishga qaratilgan. Bu barqaror rivojlanish bo‘lib, dunyoning ko‘plab mamlakatlari, jumladan, mamlakatimizda ham uzoq muddatli eng muhim maqsadi bo‘lib qolmoqda. Lekin bunga erishish uchun iqtisodiyotni yashil qilish kerak.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizda yashil iqtisodiyot rivojlanishga erishishadigan bo‘lsa, boshqaruv sohasini yanada rivojlantirish va yaxshi darajaga chiqishini ta‘minlaydi. Mamlakatga kirib keladigan mahalliy va xorijiy investitsiyalarni uchun rivojlangan va tahlil qilinadigan makroiqtisodiy muhitga ega bo‘lish juda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatimizga yashil iqtisodiy muhit ham shaffof bo‘lishi kerakligini talab qiladi. Boshqaruv jarayonida yaxshi va kuchli boshqaruv tizimi bo‘lmasa, barqaror rivojlanish yo‘liga o‘tish ehtimoli juda kam bo‘ladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali institutlar va boshqaruv tuzilmalari, rejalar va dasturlarning samarali amalga oshirilishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

“Yashil” iqtisodiyot – bu tabiiy resurslardan samarali foydalanish orqali jamiyat farovonligini saqlashga, shuningdek, yakuniy foydalanish mahsulotlarini ishlab chiqarish tsikliga qaytarishni ta‘minlashga qaratilgan iqtisodiyot. Birinchidan, “yashil” iqtisodiyot hozirgi vaqtda

tugaydigan resurslarni (foydali qazilmalar – neft, gaz) tejamkorlik bilan iste'mol qilishga va tugamaydigan resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan.

Yashil iqtisodiyot toza yoki “yashil” texnologiyalarga asoslangan. Mutaxassislarning fikricha, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish mamlakatlarimizga o'z miqyosida ko'plab postindustrial mamlakatlarga allaqachon ta'sir ko'rsatgan ekologik inqirozdan qochish imkonini beradi.

Bugungi kunda O'zbekiston o'zining hozirgi rivojlanish modeli bo'yicha o'sish chegaralarini yengib o'tish hamda iqlim va ekologiyadan xabardor bo'lib borayotgan jahon bozorida iqtisodiy raqobatbardoshligini mustahkamlash yo'lidagi noyob imkoniyatni yaxshi tushunadi. Mamlakat tarkibiy islohotlarning jadallashuviga tayangan holda, o'z iqtisodiyoti, odamlar va sayyoramiz uchun, rivojlanayotgan sohalarda yangi ish o'rinlarini yaratish bilan birga tabiiy resurslardan Moslashuvchan, Inklyuziv, Barqaror va Samarador (MIBS) foydalanishga asoslangan past uglerodli va iqlimga chidamli “yashil” o'sish modeli sari yo'lni belgilash bo'yicha qadamlar tashlamoqda. Lekin, yanada barqaror va “yashil” iqtisodiyotga aylanish uchun mamlakat mavjud ekologik muammolar va iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradigan boshqa xavf omillari ustida ishlashi kerak.

Birinchi holda, yashil iqtisodiyotning evolyutsiyasi xalqaro miqyosda sodir bo'ladigan tartibga solish, huquqiy, tashkiliy va boshqaruv o'zgarishlari prizmasi orqali ko'rib chiqiladi va o'tish sharoitida butun jahon iqtisodiyoti uchun umumiy rivojlanish vektorini belgilaydi. Yashil iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liq evolyutsion jarayonlarning xalqaro tabiati globallashuvning yuqori darajasi va uning nafaqat dunyoning alohida davlatlarining ekologik siyosatiga faol ta'siri, balki uni amalga oshirish zarurati bilan bog'liq. Keyinchalik butun insoniyat taqdiri va uning doimiy o'zgaruvchan ekotizimda yangi avlodlarni yaratish qobiliyatiga ega bo'lgan bir qator qarorlarni amalga oshirishdan iborat. Ushbu masalaning ahamiyatidan kelib chiqib, iqtisodiy rivojlanishning yangi tamoyillariga o'tishning asosiy tashabbuskorlari ham hukumatlararo, ham faqat jamoat xarakteriga ega asosiy xalqaro tashkilotlardir.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda quyidagi amalga oshirilayotgan iqtisodiy faoliyat doirasida bir qator yo'nalishlarni amalga oshirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilishda korporativ sektor ishtirokini kengaytirish bilan bog'liq:

- zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish va iqtisodiy jarayonlarni ko'kalamzorlashtirish xarajatlari ulushini oshirish;

- ishlab chiqarish infratuzilmasining ma'lum bir joyda aniq joylashishini hisobga olgan holda xavfli ishlab chiqarishlarni yopish yoki qisman qisqartirish;

- resurslarni tejovchi va energiya tejovchi texnologiyalarga e'tiborni qaratish, sifat tizimlariga e'tiborni kuchaytirish va eng yaxshi asbob-uskunalar tizimini tanlash, bu ayniqsa, neft va gaz komplekslari sharoitida muhim ahamiyatga ega.

Shuni ta'kidlash kerakki, Afrika, Lotin Amerikasi, Osiyo-Tinch okeani va Evropa kabi ko'plab mintaqalarda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tomonidan milliy yashil iqtisodiyot strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish amaliyoti ham mavjud. Rivojlanayotgan ushbu amaliyot qimmatli tushuncha berishi va yashil iqtisodiyot siyosatlarining har xil turlari, ularning turli sektorlar va milliy ustuvorliklar bo'yicha qamrovi hamda institutsional to'siqlar, xatarlar va amalga oshirish xarajatlari haqidagi tushunchamizga juda zarur bo'lgan aniqlikni berishi mumkin. Ushbu xalqaro tajriba yashil iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyalarini milliy ijtimoiy-iqtisodiy ustuvorliklar va maqsadlar bilan samarali bog'lash borasidagi xavotirlarni bartaraf etishga yordam beradi – bu “Yashil iqtisodiyot”ni amalga oshirishga hissa qo'shish uchun yashil va yanada inklyuziv iqtisodiyotga o'tishda erishish kerak bo'lgan bog'liqlikdir.

Yashil iqtisodiyot, bugungi va kelajakdagi ijtimoiy muammolar va ekologik talablar bilan bog'liq bo'lgan umumiy muammolariga javob bera olishda yordam berish uchun jiddiy rivojlanmoqda.

Xulosa. Bugungi kunda davlatlar o'z mamlakatlari uchun sayyoramiz cheklovlari doirasida bir-biriga bog'liq bo'lgan inqirozlarni hal qilishning samarali usullarini qidirar ekan, yashil iqtisodiyot (turli shakllarda) ko'pincha milliy siyosat va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishni

katalizlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan vosita sifatida qaraladi va barqaror rivojlanishga yordam beradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy kontekstda yashil iqtisodiyot evolyutsiyasining asosiy bosqichlarini tahlil qilish va baholash, shuningdek, yashil iqtisodiyotning faoliyat yuritishi va rivojlanishining mumkin bo'lgan tamoyillarining mazmunli mazmunini aniqlash borasida, yashil iqtisodiyot talablari va standartlariga o'tish davrida global iqtisodiyotning ham, iqtisodiy faoliyatning alohida tarmoqlari va sohaslarining strategik rivojlanishi va barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash jarayonida innovatsion faoliyatasosiy roli to'g'risida xulosa qilishdan iborat. Shunday qilib, yashil iqtisodiyot sohasida innovatsion faoliyatni tashkiliy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlashni o'rganish mamlakatimiz milliy iqtisodiyoti faoliyati samaradorligini oshirishning muhim jihati sifatida e'tirof etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdujabborov Islomiddin Asadillo o'g'li, Yusupova Zilola Erkinjon qizi, Abdullaxodiyeva Mohinur Umidjon qizi So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi respublika ilmiy-uslubiy jurnali 6-son 2023 yil.
2. S.N.Xashimova, A.A.Abdikarimova Iqro jurnali 3-son 2023 yil
3. Adrian C. Newton. An Introduction to the Green Economy: 1st Edition. Routledge, 2014.
4. Green economics: An introduction to theory, policy and practice / Molly Scott Cato. London • Sterling, VA. 2009.
5. Greening the Global Economy (Boston Review Originals) Hardcover – November 13, 2015.
6. Miriam Kenne, Michelle Gale De Oliveira. Greening the Global Economy: Reform and Transformation. The Green Economics Institute, 2013.
7. Sevil Acar, Erinc Yeldan. Handbook of Green Economics: 1st Edition 2019.

EKOLOGIK MUAMMOLAR HOZIRGI ZAMON VA ULARNING INSONIYATGA TA'SIRI HAQIDA

Abduraxmanov Aziz Abduxaliqovich
Jizzax politexnika institut
i "Metrologiya va standartlashtirish" kafedrasida dots.v.b.
[**aabdurahmonov009@gmail.com**](mailto:aabdurahmonov009@gmail.com)

Annotatsiya. O'zbekiston Respublikasining rivojlanishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasining maqsadlariga muvofiqlashtirish hamda davlat boshqaruvida ma'muriy islohotlar kontseptsiyasi doirasida davlat boshqaruvining samaradorligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasida quyidagilar tuzilgan.

Аннотация: В целях согласования с целями Стратегии действий Республики Узбекистан по пяти приоритетным направлениям развития и обеспечения эффективности государственного управления в рамках Концепции административных реформ в сфере государственного управления установлено: Республика Узбекистан.

Abstract: In order to coordinate with the objectives of the action strategy of the Republic of Uzbekistan on the five priority directions of development and to ensure the effectiveness of public administration within the framework of the concept of administrative reforms in public administration, the following was established in the Republic of Uzbekistan.

Kalit so'zlar: sistemalar, populyatsiyalar, biotsenozlar, biogeotsenozlar (ekosistemalar) va biosfera, ekologiyaga, axborot-kommunikatsiya, muhofaza.

Ключевые слова: системы, популяции, биоценозы, биogeоценозы (экосистемы) и биосфера, экология, информация и связь, охрана.

Keywords: systems, populations, biocenoses, biogeocenoses (ecosystems) and biosphere, ecology, information and communication, protection.

Ekologiya (yun. — uy, turar joy va logiya) — organizmdan har xil darajada yuqori turadigan sistemalar, populyatsiyalar, biotsenozlar, biogeotsenozlar (ekosistemalar) va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni oʻrganadigan biologik fanlari majmui. Ekologiyani organizmlar va ular bilan atrof-muhit oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarni oʻrganadigan fan sifatida ham talqin qilinadi. Ekologiyaga oʻrganadigan obyektlariga koʻra, umumiy va xususiy ekologiyaga ajratiladi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” 2018 yil 3 oktyabrdagi PQ-3956-son Qaroriga muvofiq: Davlat ekologiya qoʻmitasi tarkibidagi Bioxilmaxillik va muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni muhofaza qilish va ulardan foydalanishni nazorat qilish inspeksiyasi va chiqindilarning hosil boʻlishi, toʻplanishi, saqlanishi, tashilishi, utilizatsiya qilinishi, qayta ishlanishi, koʻmilishi va realizatsiyasini nazorat qilish inspeksiyasi negizida yuridik shaxs tashkil etmagan holda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi nazorat boʻyicha inspeksiyasi tashkil etildi. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, qulay ekologik vaziyatni barqaror taʼminlash, hududiy birliklarning samaradorligini oshirish, shuningdek, 2017-2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasining rivojlanishning beshta ustuvor yoʻnalishlari boʻyicha harakatlar strategiyasining maqsadlariga muvofiqlashtirish hamda davlat boshqaruvida maʼmuriy islohotlar kontsepsiyasi doirasida davlat boshqaruvining samaradorligini taʼminlash maqsadida Oʻzbekiston Respublikasida quyidagilar tuzilgan:

– biologik xilma-xillik va qoʻriqlanadigan tabiiy hududlarni muhofaza qilish va ulardan foydalanishni nazorat qilish inspeksiyasi va yuridik shaxsni tashkil qilmasdan chiqindilarni yigʻish, saqlash, tashish, yoʻqotish, qayta ishlash, koʻmib tashlash va yoʻq qilish nazorati inspeksiyasi bazasida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish nazorati inspeksiyasi;

- Respublika ixtisoslashtirilgan sanitariya tozalash korxonalari assotsiatsiyasi;

- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish markazi va billing tizimi asosida davlat unitar korxonasi shaklida ekologik axborot markazi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va multimediyani joriy etish.

Davlat ekologiya qoʻmitasi qoshida Oʻzbekiston ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish ilmiy-tekshirish instituti, Oʻzbekiston ekologik qoʻmitasi, «Eko-Energiya» Ilmiyinnovatsion markazi, Ilmiy-Axborotlar markazi kabi boʻlimlar faoliyat koʻrsatmoqda. Oʻzbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish siyosati mamlakat ekologik xavfsizligini va atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik vaziyatni yaxshilash, chiqindilarning atrof muhitga zararli taʼsirini oldini olish, aholi turmush darajasi va sifatini yaxshilash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, chiqindilarni yigʻish, saqlash, tashish, qayta ishlash va utilizatsiya qilishga yoʻnaltirilgan. 2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, Oʻzbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga oʻtish strategiyasi doirasida “yashil” va inklyuziv iqtisodiy oʻsishni taʼminlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish maqsadida:

a) quyidagi strategik maqsadlarga erishishga moʻljallangan **2030-yilgacha Oʻzbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga oʻtish va “yashil” oʻsishni taʼminlash dasturi** (keyingi oʻrinlarda – Dastur) 1-ilovaga muvofiq:

Oʻzbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida bir qator xalqaro konventsiyalar va tegishli rivojlanish protokollari ratifikatsiyalariga qoʻshildi: Ozon qatlamini himoya qilish boʻyicha Vena konventsiyasi (18/05/1993 y.); Ozon qatlamini buzadigan moddalar boʻyicha Monreal protokoli (18/05/1993 y.); London Ozon qatlamini buzadigan moddalar boʻyicha Monreal protokoli oʻzgartirishlar kiritish (01/05/1998 y.); Ozon qatlamini buzadigan moddalar

bo'yicha Monreal protokoliga Kopengagen o'zgartirish (01/05/1998 y.); Transchegaraviy suv oqimlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish bo'yicha BMTning YTK konventsiyasi; Tabiiy muhitga ta'sir etuvchi harbiy yoki boshqa dushmanona maqsadlardagi vositalaridan foydalanilishini taqiqlanishiga oid Konventsiya (05/26/1993 y.); Iqlim o'zgarishi bo'yicha Asosiy konventsiya (20/06/1993) (Kyoto protokoli, 1999 y.); Jiddiy qurg'oqchilik va yoki cho'llanishga uchragan mamlakatlarda, ayniqsa Bazel konventsiyasi (12/22/1995 y.); Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konventsiya (06/05/1995 y.); Butunjahon madaniy va tabiiy merosini himoya qilish konventsiyasi (22.12.1995 y.); Yo'qolib borish xavfidagi yovvoyi fauna va floraning xalqaro savdosi bo'yicha konventsiyalar (25/04/1997 y.); Ko'chmanchi yovvoyi hayvonot turlarini saqlash konventsiyasi O'zbekiston Respublikasi BMTning "Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risida"gi Vena Konventsiyasining tarafi hisoblanadi. Vena Konventsiyasini imzolash orqali O'zbekiston Respublikasi quyidagi majburiyatlarni qabul qildi: – ozon qatlamining holatini tizimli muntazam kuzatish vaboshqa tegishli parametrlar; – ozon qatlamining holatini o'zgartirish yoki o'zgartirish imkoniyatini yaratib, ushbu faoliyat salbiy ta'sirga ega ekanligi aniqlansa, o'z yurisdiksiyasiga kiradigan inson faoliyatini nazorat qilish, cheklash, kamaytirish yoki oldini olish uchun tegishli qonuniy yoki ma'muriy choralar ko'rish; – ushbu Konventsiya va protokollarni samarali bajarish maqsadida vakolatli xalqaro organlar bilan hamkorlik qilish. "Ozon qatlamini himoya qilish to'g'risida"gi Vena Konventsiyasi ko'p tomonlama ekologik kelishuvdir. 1985-yilda Vena konferentsiyasida kelishib olindi va 1988-yildan kuchga kirdi, bu ozon qatlamini himoya qilish bo'yicha xalqaro harakatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda ham ekologik buzilishlar zamon rivojlangan sari ko'rinishlari tobora ortib bormoqda. "Orol muammosi" vujudga keldi. Bu haqda quyidagi ma'lumotlar fikrimizni isbotlaydi. Oxirgi 40-45 yil davomida Orol dengizi sathi 22 metrga pasayib ketdi, akvatoriya maydoni 4 martadan ziyodga kamaydi, suv hajmi 10 baravargacha (1064 kub km dan 70 kub km) kamaydi, suv tarkibidagi tuz miqdori 112 g/l gacha, Orolning sharqiy qismida esa 280 g/l gacha yetdi. Orol dengizi deyarli "o'lik" dengizga aylandi. Qurib qolgan tubi maydoni 4,2 mln. hektarni tashkil etib, tutash hududlarga chang, qum-tuzli aerozollarini tarqatish manbaiga aylandi. Bu yerda har yili atmosfera havosiga 80 dan 100 mln. tonnagacha chang ko'tariladi. Shu bilan bir vaqtda, Amudaryo va Sirdaryoning deltalarida yerlarning tanazzulga uchrashi va cho'llashish sur'atlari o'sib bormoqda. Orol va Orolbo'yi muammosini yechishdagi uchta asosiy yo'nalishlar, ya'ni, birinchidan, ichimlik suvini quvurlar orqali aholiga yetkazib berish bilan hududning sanitar-epidemologik ahvolini yaxshilashga, shuningdek, yer osti chuchuk suvidan foydalanishga ham e'tibor qaratildi. Sog'liqni saqlash va sanitariya xizmati darajasini keskin yuqoriga ko'tarish zarurligi uqtirildi; ikkinchidan, dengizning qurigan janubiy qirgoqlarida sun'iy damba qurib, delta eksosistemasini doimiy suvlashtirish yo'li bilan "Yashil kaman" hosil qilish; uchinchidan, dengizni o'zini sahlash. Uni saqlash uchun unga sistematik ravishda ko'p miqdorda suv yuborib turish kerakligi va bundan tashqari Orolni qurigan tubida saksovulzorlar barpo etish natijasida qum ko'chishi, chang ko'tarilishini oldini olinishi mutaxassislar tomonidan ta'kidlandi. Undan tashqari ekologiyaga katta o'zgarishiga asosiy sabab yashash joyining yo'qolishi. "Buning natijasi fojiali bo'ladi, zero hasharotlar dunyodagi ko'p ekotizimlarning asosi hisoblanadi",-deya ta'kidlashmoqda tadqiqotchilar. Ular turli mamlakatlardagi hasharotlarning qisqarishiga doir olib borilgan 73 tadqiqotni tahlil qilib chiqishdi. Ma'lum bo'lishicha, sayyoradagi hasharotlarning umumiy massasi yiliga 2,5 foizga kamayotgan ekan, bu esa ularning keyingi yuz yillikda yo'q bo'lishiga olib kelishi mumkin. Tabiatimizni asrash, uni muhofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va jamiyatda ekologik madaniyat va ekologik ongni rivojlantirish nafaqat tabiatni muhofaza qilish organlari ishi, balki shu zaminda yashayotgan har bir insonning ona Vatanimizga, uning tabiatiga bo'lgan farzandlik burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (references)

1. Akramov 3. M., Rafikov A.A. Прошлое, настоящее и будущее Аральского моря.
2. Nig'matov A.N. O'zbekiston Respublikasining ekologik huquqi. – T., 2004.
3. Rafikov A.A. Geoekologik muammolar. – T., 1997.

4. Ergashev A. Umumiy ekologiya. – T., 2003.
5. O'Ichash asboblarini konstruksiyalash. Darslik-2023y.
6. Abdurakhmanov A. A. Measurement Uncertainty Evaluation In The Digital Era //International Academic Research Journal Impact Factor 7.4. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 133-139.
7. Шертайлаков Г. М. и др. Понятие о измерении //Молодой ученый. – 2017. – №. – С. 100-102.
8. Fan va texnikada o'Ichashlar noaniqligi.Darslik-2022y.

РОЛЬ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА

Ассистент Джизакского политехнического института

Валиханова Мохинур Курбанбай кизи

Студент Джизакского политехнического института

Файзуллаев Хумоюн Джамшид угли

Аннотация: Зеленая экономика играет ключевую роль в достижении устойчивого развития, она способствует сбалансированному сочетанию экономического роста, социальной справедливости и охраны окружающей среды.

Annotation: The green economy plays a key role in achieving sustainable development as it promotes a balanced combination of economic growth, social justice and environmental protection.

Annotatsiya: Yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishga erishish, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va atrof-muhitni muhofaza qilishning muvozanatli uyg'unligini rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ключевые слова: Устойчивое развитие, экономический рост, экология, охрана окружающей среды, зелёные проекты, зелёные технологии.

Key words: Sustainable development, economic growth, ecology, environmental protection, green projects, green technologies.

Kalit so'zlar: Barqaror rivojlanish, iqtisodiy o'sish, ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish, yashil loyihalar, yashil texnologiyalar.

Зеленая экономика играет ключевую роль в устойчивом развитии Узбекистана, так как она способствует снижению негативного воздействия на окружающую среду, повышению энергоэффективности, улучшению качества жизни населения и созданию новых рабочих мест.

Зеленая экономика становится все более актуальной в Узбекистане по нескольким причинам:

1. Охрана окружающей среды: Узбекистан сталкивается с серьезными экологическими проблемами, такими как загрязнение водных ресурсов, деградация почвы, а также проблемы воздушного качества. Развитие зеленой экономики позволит снизить негативное воздействие на окружающую среду и улучшить экологическую обстановку.

2. Энергетическая безопасность: Узбекистан стремится диверсифицировать свои источники энергии и уменьшить зависимость от традиционных источников, таких как уголь и газ. Развитие возобновляемых источников энергии, таких как солнечная и ветровая энергия, поможет обеспечить энергетическую безопасность страны.

3. Экономический рост: Зеленая экономика может стать двигателем новых отраслей экономики, создавая рабочие места, стимулируя инновации и привлекая инвестиции. Это позволит улучшить экономическое развитие страны и обеспечить устойчивый рост.

4. Международные обязательства: Узбекистан принимает участие в международных соглашениях по климату и устойчивому развитию, что требует принятия мер по снижению выбросов парниковых газов и переходу к более чистым технологиям.

Таким образом, развитие зеленой экономики в Узбекистане не только актуально, но и является стратегически важным для обеспечения устойчивого развития страны и улучшения качества жизни граждан.

В контексте Узбекистана, который столкнулся с проблемами экологического загрязнения и уязвимостью к изменению климата, переход к зеленой экономике является необходимым шагом. Внедрение зеленых технологий, развитие возобновляемых источников энергии, улучшение системы управления отходами, повышение энергоэффективности в промышленности и строительстве - все это способствует снижению выбросов парниковых газов и охране природных ресурсов.

Зеленая экономика также предоставляет возможности для развития новых отраслей экономики, создания инновационных продуктов и услуг, привлечения инвестиций и развития экспортного потенциала. Это способствует диверсификации экономики Узбекистана и повышению его конкурентоспособности на мировом рынке.

В целом, зеленая экономика может стать двигателем устойчивого развития Узбекистана, обеспечивая баланс между экономическим ростом, социальной справедливостью и охраной окружающей среды. Реализация концепции зеленой экономики требует согласованных усилий со стороны государства, бизнеса и общественности, а также разработки соответствующих стратегий и механизмов поддержки.

Зеленая экономика становится все более актуальной в современном мире, где проблемы окружающей среды и изменения климата становятся все более острой. Узбекистан, как и многие другие страны, сталкивается с вызовами и проблемами в развитии зеленой экономики.

Одной из основных проблем является недостаток финансирования и инвестиций в зеленые проекты. В Узбекистане, как и во многих других странах, существует недостаток финансовых ресурсов для развития зеленой экономики. Большинство инвесторов предпочитают вложить свои средства в традиционные отрасли, а не в зеленые проекты, которые могут оказаться менее прибыльными на первых этапах.

Еще одной проблемой является отсутствие эффективного законодательства и нормативных актов, регулирующих развитие зеленой экономики. В Узбекистане не хватает законов, стимулирующих развитие зеленых технологий и проектов. Это создает препятствия для развития зеленой экономики в стране.

Также стоит отметить проблему недостатка кадрового потенциала в области зеленых технологий. В Узбекистане не хватает специалистов, обладающих знаниями и опытом в области зеленых технологий. Это затрудняет развитие инновационных проектов и инициатив в сфере зеленой экономики.

Для решения этих проблем необходимо принятие комплексных мер по стимулированию развития зеленой экономики в Узбекистане. Необходимо создать специальные финансовые механизмы для поддержки зеленых проектов, разработать эффективное законодательство и программы по развитию зеленой экономики, а также обеспечить подготовку кадров в области зеленых технологий.

Развитие зеленой экономики в Узбекистане имеет большое значение не только для сохранения окружающей среды, но и для обеспечения устойчивого экономического роста и социального развития страны. Поэтому необходимо активно работать над преодолением проблем и созданием благоприятных условий для развития зеленой экономики в Узбекистане.

Узбекистан сталкивается с рядом вызовов и имеет определенные возможности в развитии зеленой экономики:

1. Вызовы:

- Недостаток экологического сознания и культуры у населения.

- Недостаточное финансирование и инвестиции в зеленые технологии и проекты.
- Необходимость модернизации инфраструктуры для поддержки зеленых источников энергии.
- Отсутствие четкой стратегии и законодательной базы для развития зеленой экономики.
- Недостаток кадров с соответствующими навыками и знаниями в области зеленых технологий.

2. Возможности:

- Богатые природные ресурсы, такие как солнечная и ветровая энергия, которые могут быть использованы для развития возобновляемых источников энергии.
- Стратегическое географическое положение Узбекистана, что обеспечивает доступ к международным рынкам и возможности для экспорта зеленых товаров и услуг.
- Политическая воля и стремление правительства к модернизации экономики и охране окружающей среды.
- Потенциал для развития новых отраслей экономики, создания рабочих мест и привлечения инвестиций в зеленые проекты.

Для успешного развития зеленой экономики Узбекистану необходимо преодолеть вызовы, используя имеющиеся возможности. Это требует разработки конкретных стратегий, механизмов финансирования, обучения специалистов, стимулирования инноваций и сотрудничества с международными партнерами. Важно также обеспечить широкое информирование и вовлечение общественности в процесс развития зеленой экономики, чтобы обеспечить устойчивое и долгосрочное развитие страны.

Список использованной литературы:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «Об утверждении стратегии по переходу Республики Узбекистан на «зеленую» экономику на период 2019 — 2030 годов» от 04.10.2019 г. № ПП-4477
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «Об утверждении стратегии по переходу Республики Узбекистан на «зеленую» экономику на период 2019 — 2030 годов» от 04.10.2019 г. № ПП-4477
3. Вахабов А.В., Хаджибакиев Ш.Х., Тошматов Ш.А., Бутабоев М.Т. Зеленая экономика. Учебник -Ташкент.: «Университет» 2020 296 с.
4. Ермоленков, Виктор Владимирович. Устойчивое развитие: концептуальная основа стратегий управления: пособие / В.В. Ермоленков;

ПОНИМАНИЕ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ РОЛЬ В РЕШЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН)

Джураева Одина. студентка направления 361-23 по охране труда и технике безопасности.

Холматов Бобир Ташпулатович. Старший воспитатель. Джизакский политехнический институт г. Джизак ул. Ислама Каримова д. 4

Аннотация: Статья представляет анализ экологической ситуации и перспективы зеленой экономики в Узбекистане. Исследование выявляет ключевые направления развития зеленой экономики, предлагает стратегии реализации и оценивает потенциал эффектов. Подчеркивается значимость инноваций, регулятивных мер и образования для решения экологических проблем.

Ключевые слова: Узбекистан, зеленая экономика, экологические проблемы, устойчивое развитие, инновации, регулятивные меры, образование, зеленые инвестиции.

Abstract: The article analyzes the ecological situation and prospects of green economy in Uzbekistan. The study identifies key directions for green economy development, proposes implementation strategies, and evaluates the potential effects. Emphasis is placed on the importance of innovation, regulatory measures, and education for solving environmental problems.

Keywords: Uzbekistan, green economy, environmental problems, sustainable development, innovation, regulatory measures, education, green investments.

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistondagi ekologik vaziyat va yashil iqtisodiyotning istiqbollari tahlili keltirilgan. Tadqiqot yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini ochib beradi, amalga oshirish strategiyasini taklif qiladi va ta’sir potentsialini baholaydi. Ekologik muammolarni hal qilishda innovatsiyalar, tartibga solish choralari va ta’limning ahamiyati ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, yashil iqtisodiyot, ekologik muammolar, barqaror rivojlanish, innovatsiya, tartibga solish chora-tadbirlari, ta’lim, yashil investitsiyalar.

Введение: Зеленая экономика - это направление в экономической науке, которое сформировалось в последние 20 лет и считается важным для решения экологических проблем[3].

Она предполагает ответственное отношение человека к ресурсам Земли и направлена на поиск разумного компромисса между экономическим ростом и сохранением природных богатств[5]

Зеленая экономика включает в себя концепцию устойчивого развития, которая целится на удовлетворение потребностей людей без ущерба для окружающей среды[8]

Зеленая экономика - важное направление в экономике, появившееся за последние 20 лет. Оно способствует балансу между экономическим ростом и сохранением природных ресурсов. Это стремление к устойчивому развитию, где удовлетворение потребностей людей не вредит окружающей среде. Зеленая экономика помогает сохранить природу, обеспечивая условия для экономического развития. Она также способствует зеленому росту предприятий и потребителей, уменьшая экологическую нагрузку. Это также подчеркивает социальные аспекты и справедливость. В целом, зеленая экономика обеспечивает устойчивое и справедливое экономическое развитие.

В целом, зеленая экономика является важным инструментом для решения экологических проблем, обеспечивая более устойчивое и справедливое экономическое развитие[6]

Актуальность: Зеленая экономика является необходимым направлением развития, которое помогает решать экологические проблемы, в том числе в республике Узбекистан. Она включает в себя различные аспекты, такие как влияние на климат, энергетику, водные ресурсы, затраты на сельское хозяйство и транспорт[2,10].

Влияние на климат: Зеленая экономика помогает снизить выбросы парниковых газов, что позволяет внести изменения в климат. В Узбекистане предлагают снизить выбросы парниковых газов на 35% от уровня 2010 года[4].

Энергетика: Зеленая экономика включает в себя использование возобновляемых источников энергии, таких как солнечные панели и ветряные турбины. Это помогает снизить зависимость от ископаемого топлива и уменьшить выбросы в атмосферу[7]

Водные ресурсы: Зеленая экономика требует сохранения водных ресурсов и их рационального использования. В Узбекистане программа перехода к «зеленой» экономике и «зеленому» росту включает в себя расширение сети техобслуживания установленного оборудования, которое уменьшает количество воды[7].

Сельское хозяйство: Зеленая экономика требует необходимости учитывать сельское хозяйство, что включает в себя использование экологически чистых методов земледелия и животноводства. В Узбекистане речь идет о развитии агробизнеса, включая использование биотехнологий и инновационных технологий[7,9].

Транспорт: Зеленая экономика требует перехода к экологически чистому транспорту, включая использование электромобилей и электробусов. В Узбекистане заинтересованы в развитии электромобильной рабочей силы[7]. Для успешного перехода к зеленой экономике необходимо системное решение основных проблем, включая улучшение экономической и фундаментальной политики, координацию между другими министерствами и уровнями

управления, а также инвестиции в возобновляемую обоснованную энергетику и устойчивое государственное управление[1].

Цель исследования: На основе анализа современных тенденций развития экономики и экологической ситуации в Республике Узбекистан разработать комплексный подход к реализации зеленой экономики, который позволит эффективно решать экологические проблемы и способствовать устойчивому развитию страны.

Задачи исследования: Анализ экологии Узбекистана: Оценка загрязнения воздуха, воды и почвы, изучение биоразнообразия и экологических рисков.

Изучение зеленой экономики мира: Обзор методов и практик, выявление успешных подходов для адаптации в Узбекистане.

Определение ключевых секторов для зеленых технологий: Выявление областей экономики с высоким потенциалом для экологических и экономических выгод.

Разработка стратегии реализации: Определение необходимых мер и инструментов, включая законодательные и экономические стимулы.

Оценка потенциала и перспективы: Анализ эффектов внедрения зеленой экономики с учетом экономических, социальных и экологических аспектов, а также преодоление возможных барьеров.

Перспективы исследования: Создание стратегии перехода к зеленой экономике, повышение осведомленности о экологических проблемах, содействие устойчивому развитию и привлечение инвестиций в зеленые технологии.

Укрепление международного сотрудничества в области зеленого развития..

Результаты исследования: Узбекистан, как многие страны, сталкивается с экологическими проблемами. Для их решения предлагается комбинация стратегий: инновации, регулятивные меры и вовлечение общественности.

Финансовая поддержка инноваций: Создание фонда для стимулирования зеленых технологий и исследований в области возобновляемой энергии.

Внедрение экологических стандартов: Введение строгих норм для предприятий и сельского хозяйства, ограничение выбросов и переход к чистым источникам энергии.

Образование населения: Проведение кампаний по экологическому образованию и поддержка образовательных программ об устойчивом развитии.

Стимулирования зеленых инвестиций: Предоставление льгот для инвестиций в солнечную энергию, экологически чистое производство и экотуризм.

Заключение: Внедрение зеленой экономики в Узбекистане требует комплексного подхода, включающего в себя совместные усилия правительства, бизнеса и общественности. Ключевыми стратегиями решения проблем являются инновации, внедрение экологических стандартов, образование и стимулирование зеленых инвестиций. Однако, успешная реализация этих стратегий требует от всех заинтересованных сторон сотрудничества и активного участия в процессе перехода к устойчивому и экологически чистому развитию.

Список использованной литературы

1. Бочко В.С. Зеленая экономика: содержание и методология познания // Journal of New Economy. – 2016. – № 3 (65). – С. 5-13
2. Зелёная экономика и цели устойчивого развития для России: коллективная монография / под науч. ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина, О. В. Кудрявцевой. – Москва:
3. Зеленая экономика. Материалы с заседания Совета по переходу к “зеленой” экономике при Президенте Республики Казахстан. Июль 2016. https://www.mkurca.org/temy/zelenaya_ekonomika
4. Лола Абдуазимова. Как узбекистан перейдет на «Зеленую» Экономику. подробнее: https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/kak_uzbekistan_pereydet_na_zelenuyu_ekonomiku
5. Министерство экономики и коммерции Кыргызской Республики “Green economy Kyrgyzstan” <https://mineconom.gov.kg/ru/direct/302>

6. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей властных структур // ЮНЕП. 2011: [сайт]. –
7. Нодира Мухаммадқулова “Возможности и вызовы перехода на “зеленую экономику” в Узбекистане” Central Asian Bureau for Analytical Reporting.31.082023
8. Ольга Шмидт. Что такое зеленая экономика.Совкомблог 18.ноябрь.2021.<https://journal.sovcombank.ru/esg/chto-takoe-zelenaya-ekonomika>
9. Туйназарова И.А, Холматов Б.Т.. «Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций» Экология: Вчера, сегодня, завтра.Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г.478-483 ст. <https://chspu.ru/wp-content/uploads/2020/07/ekologiya-vchera-segodnya-zavtra.pdf#page=478>
10. Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2019. – 284 с. – ISBN 978-5- 906932-32-7..

AMUDARYO HOZIRGI DELTASI RELEFI, YER USTI SUV OQIMINING STRUKTURASINI O‘RGANISHDA RELEF PLASTIKASI KARTASINI IDEALLASHTIRILISHIDAGI ROLI

Joniyev Otabek Toxirovich
Navoiy davlat pedagogika instituti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari
kafedrasi doktoranti

Аннотация. Мақоллада Амударё ҳозирги дельта рельеф пластикасини карталаштириш ва унинг tuproq qoplamining структурасини o‘rganishdagi roli ko‘rsatilgan. Balandlik va pastliklar tuproq qoplami структурасини o‘rganishda asosiy omil bo‘lib, u deltalarning yuqori qismidan quyi qismi tomon qonunli uzgarib boradi. Shu bilan bir qatorda gidromorf rejimidagi tuproqlar bilan aftomorf rejimidagi tuproqlar taqqoslanadi.

Калит со‘злар: рельеф структураси, баландликлар ва pastliklar, tuproq qoplamining структураси, рельеф пластикаси, gidromorf rejimi.

Аннотация: В статье показана его роль в картировании пластичности рельефа современной дельты Амударьи и изучении строения почвенного покрова. Высоты и понижения являются основным фактором изучения структуры почвенного покрова, которая закономерно меняется от верхней части дельты к нижней части. Кроме того, сравниваются гидроморфная почва и афтоморфная почва.

Ключевые слова: Строение рельефа, возвышения и понижения, строение почвенного покрова, пластичность рельефа, гидроморфный режим.

THE ROLE OF AMUDARYO DELTA'S RELIEF PLASTIC CARDING AND STUDYING SOIL STRUCTURE STRUCTURE

Annotation: The mapping of the relief structure of the current delta of the Amudarya and its role in the study of the structure of the soil cover is shown. In addition, soils in the hydromorphic regime are compared with soils in the aptomorphic regime.

Key words: relief structure, heights and lows, soil cover structure, relief plasticity, hydromorphic regime.

Yer haqidagi fanlarda, ayniqsa shu jumladan geografiyada kartalarning roli benihoya kattadir. Mashhur rus geografi D.N.Anuchin fikricha, “Mamlakatdagi geografik bilimlarning darajasi unga tegishli bo‘lgan kartalarning mukammallik darajasi bilan belgilanadi”. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqotlarning barcha natijalari kartalarda ifoda etiladi, ya’ni geografiyada kartadan tadqiqotning asosiy vositasi sifatida foydalanadi. Shularni hisobga olgan holda, Amudaryo hozirgi deltasining relief plastikasi kartasi hududdagi barcha balandlik va pastliklarni o‘rganish uchun xizmat qiladi. Bu karta asosida tuzilgan barcha tematik kartalar esa tabiat komponentlari yoki landshaft xillari orasidagi aloqadorlik qonuniyatlarini bilish uchun asosiy vositadir.

Tabiatda aniq real mavjud bo'lgan landshaftning asosini tashkil etgan relefdan uning abstrakt shakliga o'tish uchun kartografiyada ideallashtirish jarayoni amalga oshiriladi. Falsafada ideallashtirish deganda: "Tajribada va voqelikda prinsipial ravishda amalga oshirib bo'lmaydigan ba'zi abstrakt ob'ektlarni tuzish bilan bog'liq bo'lgan fikriy harakat" tushuniladi. Kartografiyada esa ideallashtirish deganda, ya'ni grafik obrazlarni hosil qilish tushuniladi, mazkur obrazlar mavjud bo'lgan real xossalari bilan emas, balki tasavvur etish yo'li bilan yaratiladi. Kartografiyada ideallashtirilgan jarayon natijasida ideallashtirilgan ob'ektlar hosil qilinadi. Ideallashtirilgan ob'ektlar biron-bir aniq ob'ektlarning ilmiy tahlil qilish vositasi bo'lib, mazkur aniq ob'ektlar nazariyasini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ideallashtirilgan ob'ektlar ob'ektiv predmet, jarayon va hodisalarning in'ikasi sifatida xizmat qiladi. Matematikadagi "nuqta", "to'g'ri chiziq", tushunchalari, fizikadagi "mutloq qattiq jism", "ideal gaz", tushunchalari, kimyodagi "ideal eritma" tushunchasi, geografiyadagi "ideal tekislik", "ideal tuproq gorizontlarining kesmasi" tushunchalari ideallashtirilgan ob'ektlarga misol bo'la oladi. Ideallashtirishning o'zi chambarchas bog'liq bo'lgan abstraksiya bilan bir qatorda voqelik qonunlarini bilishning muhim vositasi sifatida yuzaga keladi. Ideallashtirish fan uslubiyati tushunchasi bo'lib, nazariy va emperik bilish tuzilishining xususiyatini, uning o'ziga xosligi va vazifalarini ifodalaydi.

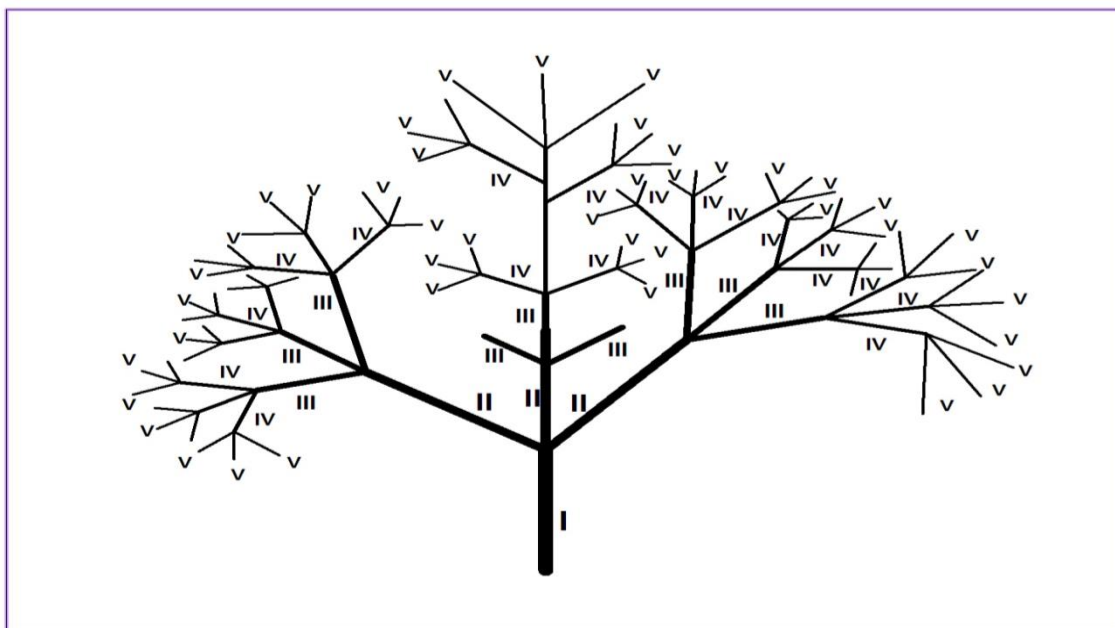
Tabiiy geografiya fanida ideallashtirilgan ob'ektlar misolida tabiatdagi tabiiy geografik jarayonlarni tahlil qilish ko'p qo'llanib kelingan. Misol uchun, M. Qorievning "O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi" [142; 3-334 b.] darsligini tahlil qiladigan bo'lsak, O'rta Osiyo orografik kartasida tog' tizmalarining yo'nalishini ko'rsatish uchun ideallashtirilgan "to'g'ri chiziqlardan" keng foydalanilgan.

Ana shu "Relefnig orografik kartasi" dagi tog' tizmalarining ideallashtirilgan "to'g'ri chiziqlar" bilan tanishish oqibatida tog' tizmalarining ichki strukturasi, hamda birinchi va ikkinchi darajali tog' tizmalarining bir-biriga bo'lgan munosabati tahlil qilinadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, O'zbekistonning sharqida joylashgan tog' tizmalarining ideallashtirilgan ob'ektlarini "to'g'ri chiziqlarni" tahlil qilish natijasida shunday xulosaga kelish mumkin, ya'ni bu tog' tizmalarining hammasi sharqdan g'arbga tomon "shoxlanuvchi" strukturaga egadir. Ideallashtirilgan ob'ektlar "to'g'ri chiziqlar" haqiqatda mavjud bo'lgan tog' tizmalarining bir-biriga bo'lgan munosabatini va aloqadorligini struktura ta'limoti asosida ifoda etadi. Tabiatda mavjud bo'lgan tog' tizmalari haqiqatdan ham murakkab tuzilishga ega bo'lib, ifodalangan "to'g'ri chiziqlarda" faqat ularning ichki strukturasi ko'rsatiladi.

Amudaryo hozirgi deltasi relef plastikasi kartasi asosida tuzilgan Yer yuzasining ideallashtirilgan ob'ektlari "to'g'ri chiziqlar" yordamida relef yoki yer usti suv oqimining strukturasi tahlil qilinadi. Ideallashtirilgan ob'ektlarni hosil qilib, ularning umumiy va xususiy xususiyatlarini tahlil qilib, relef va yer usti suv oqimining strukturasi tegishli qonuniyatni yaratamiz, aslida relef strukturasi va yer usti suv oqimining strukturalari o'zaro bog'langan bo'lib, ularning aloqadorligi deltalarning hosil bo'lish tarixining natijasidir. Shu munosabat bilan ularning strukturasi o'rganishda ideallashtirilgan ob'ektlar "to'g'ri chiziqlar" asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi (3.2-rasm).

Kichik deltalarning relef va yer usti suv oqimining strukturalarini tahlil qilishda ideallashtirilgan ob'ektlar "to'g'ri chiziqlar" dan foydalanish quyidagi xulosalarga olib keldi:

1. Relef plastikasi kartasidagi balandliklar asosida yaratilgan har bir ideallashtirilgan obyekt "to'g'ri chiziq" yer usti suv oqimi bilan bog'liq bo'lgan relefnig haqiqiy strukturasi ifoda etadi;

1-rasm Kichik deltalar “daraxtsimon” shaklining ideallashtirilgan strukturasi

2. Relief strukturasi “oqimlar” strukturasi deb atalishi bejiz bo‘lmasdan, bu haqiqiy “oqimlar” strukturasi ideallashtirilgan ob’ektlar “to‘g‘ri chiziqlar” yordamida namoyon bo‘ladi;

3. Har bir “to‘g‘ri chiziq” bir-biri bilan birikib, “shoxlanuvchi nuqtalar” hosil qiladi, ya’ni, “shoxlanuvchi nuqtalar”ning o‘zi birinchi, ikkinchi va hokazo darajalarda bo‘lishi mumkin. Har xil darajadagi “shoxlanuvchi nuqtalarning” birikuv natijasida “daraxtsimon” struktura hosil bo‘ladi. Juda ko‘plab “shoxlanuvchi nuqtalar”dan “daraxtsimon struktura” ning tashkil topishi o‘z navbatida yerusti suv oqimi natijasida hosil bo‘lgan o‘zanbo‘yi balandliklarini birinchi, ikkinchi va hokazo darajadagi balandliklarni bildiradi;

4. Hosil bo‘lgan ideallashtirilgan obyekt “daraxtsimon” strukturaning katta yoki kichikligi, ular ichidagi “shoxlanuvchi nuqtalar” ning oz yoki ko‘p bo‘lishi, albatta, ana shu kichik deltani hosil qilgan tarmoqning energiyasi bilan bog‘langan. Energiyaga bog‘liq holda kichik deltalarning ko‘lami qancha katta bo‘lsa, “shoxlanuvchi nuqtalar”ning soni ham shuncha ko‘p bo‘ladi;

5. Amudaryo hozirgi deltasidagi kichik deltalarning ideallashtirilgan obyektlarning hammasi garchi “daraxtsimon” strukturalarga ega bo‘lsa ham, ammo ular bir biridan ichki strukturasi orqali farq qiladi. Misol uchun, Qizketken-Chimboy deltasining o‘zanbo‘yi balandliklari bir tomondan keng bo‘lsa, ikkinchi tomondan Qizketken-Chimboy deltasida “shoxlanuvchi nuqtalar” ham ko‘pchilikni tashkil qiladi. Sho‘rtomboy kichik deltasida o‘zanbo‘yi balandliklarining tor bo‘lishi bilan bir qatorda “shoxlanuvchi nuqtalar” deyarli yo‘q darajada. Kichik deltalar o‘rtasidagi bu farqlar ularning ideallashtirilgan obyektlar “to‘g‘ri chiziqlarda” aniq namoyon bo‘ladi;

6. Kichik deltalarning ana shunday o‘ziga xos xususiyatlarini va ularning bir-biridan keskin farqlarini ko‘rsatish uchun, albatta, ideallashtirilgan obyektlar “to‘g‘ri chiziqlar” dan keng foydalanish kerak.

Shu bilan bir qatorda tabiatda ba’zi hollarda kichik deltalarning tutashgan hududlarida landshaft xillarini yoki landshaftning morfologik strukturalarni aniqlashda ba’zi bir qiyinchiliklar vujudga keladi. Ana shu vaqtda reliefning ideallashtirilgan ob’ektlari “to‘g‘ri chiziqlar” yaqindan yordam beradi. Har bir “to‘g‘ri chiziq” esa o‘z navbatida ma’lum bir “shoxlanuvchi nuqta” ning, “daraxtsimon” strukturaning elementi hisoblanadi. Ana shu element bo‘lgan “to‘g‘ri chiziq” qaysi “daraxtsimon” strukturaga tegishli bo‘lsa, ana shu “daraxtsimon” strukturaning umumiy xususiyatlariga ega bo‘ladi. Shuning uchun ham dala sharoitida geograf, tuproqshunos yoki landshaftshunos mutaxassislar avvaldan yaratilgan reliefning ideallashtirilgan ob’ektlari “to‘g‘ri chiziqlar” ga ega bo‘lsa, tabiat komponentlarining yoki landshaft xillarining chegarasini aniqlashda yuzaga keladigan qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Agar biz M. Qorievning “O‘zbekiston orografik kartasi”ni tahlil qiladigan bo‘lsak, ko‘rsatilgan tog‘ tizmalarining ideallashtirilgan ob‘ektlari “to‘g‘ri chiziqlari” huddi shu hududda tugab qolmasdan, balki, tabiatda balandliklar ma‘lum ma‘noda davom etadi. Aslida, tabiatda ideal tekisliklar bo‘lmasdan, tekisliklar bo‘lgan hududda balandliklar u yoki bu ko‘rinishda bo‘ladi. Bu oddiy haqiqatni Amudaryo hozirgi deltasining relefi misolida ko‘rib chiqish ham maqsadga muvofiqdir. Ana shuning uchun ham allyuvial tekisliklar bilan band bo‘lgan Amudaryo hozirgi deltasida o‘zanbo‘yi balandliklari mavjuddir. Bu balandliklarning ideallashtirilgan ob‘ektlar “to‘g‘ri chiziqlar” yordamida ko‘rsatishning amaliy ahamiyati juda katta. Delta sharoitida o‘zanbo‘yi balandliklari bir tomondan sug‘oriladigan hududlarda kollektor havzalarining chegara rolini bajarsa, ikkinchi tomondan kanallar o‘tgan eng baland hududlarni ko‘rsatadi. Shularni e‘tiborga olgan holda barcha o‘zanbo‘yi balandliklarini ideallashtirilgan obyektlar “to‘g‘ri chiziqlar” yordamida ko‘rsatish landshaftlarning meliorativ holatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir etadigan yerusti suv oqimining yoki gurunt suvlari tabiiy oqimining yo‘nalishini aniq ko‘rsatadi. Ko‘rsatilgan “to‘g‘ri chiziqlar”ning yo‘nalishi o‘z navbatida o‘zanbo‘yi balandliklarining strukturasi bilan bog‘lanadi. Delta sharoitida esa aynan yer usti suv oqimlarining yo‘nalishining o‘zanbo‘yi balandliklari bilan aloqadorligi qishloq xo‘jalik ekinlarining hosildorligiga ta‘sir etadigan oqimlarning rolga ijobiy baho berishga asos bo‘la oladidi. Boshqacha so‘z bilan aytganda, yer usti suv oqimining yo‘nalishini to‘g‘ri aks ettiruvchi ideallashtirilgan ob‘ektlar “to‘g‘ri chiziqlar” yordamida ko‘rsatish hududda bo‘ladigan barcha tabiiy geografik jarayonlarning asosida oqimlarning yo‘nalishi yotadi, degan ilmiy xulosa yasashga olib keladi.

Kartografiyada tajribadan olingan ma‘lumotlar shuni to‘liq tasdiqlaydiki, ideallashtirish jarayoni nazariyani yaratish uchun asos bo‘ladi hamda olingan yangi ma‘lumotlar ob‘ektning tizim ekanligini va tizimdagi elementlarning bir-biriga bo‘lgan munosabatini aniq ifoda etadi. Amudaryo hozirgi deltasi rel‘ef plastikasi kartasi asosida yaratilgan ideallashtirilgan ob‘ektlar “to‘g‘ri chiziqlar”larning majmuasi kichik deltalarning “daraxtsimon” strukturasini “ideal shaklda” namoyon etadi. Ideallashtirish jarayoni esa xuddi shunday relefnig “daraxtsimon” strukturasini boshqa deltalar misolida ko‘rsata oladi.

Xulosa o‘rnida, Relefnig va yer usti suv oqimini kartografik ideallashtirishning asosiy jihatlari-ob‘ektning fazoviy strukturasini, fazoviy qonuniyatlarini va geografik baholashning asosini yaratadi. Yaratilgan kartalar yuqoridagi muammolarni yechish uchun nazariy asos bo‘lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Глазовская М.А. Тип почвенно – геохимических сопряжений// Вест. МГУ.-Сер. 5.-Георг- 1969. -С. 3-12.
2. Докучаев В.В. Избранные труда. –Т.7. -50 чс.
3. Кимберг М.В. Кочубей М.И., Шубалов С.А. Почвы Каракалпакской АССР// Почвы Узбекской ССР. –Ташкент: Изд-во Узбекистана, 1964.-Т.3. -С.5-132.
4. Рафиқов А.А. Оценка природна мелиоративнкх условий земель Южного Приаралья.-Ташкент: Фан УзССР, 1984.-160 с.
5. Степанов И.Н. Формк в мире почв.-М.:Наука, 1986. -192 с.
6. Уразбаев А.К. Природно-мелиоративная оценка земель низовьев Амударьи: Автореферат диссерт. на соиск. уч. степени канд. геогр. Наук,-Ташкент: 1988. -25 с.
7. Фридланд В.М. Структура почвенного покрова.-М.: Мқчл,1972. -424 с.
8. Лошакова Н.А. О картографическом отображении связи почв с рельефом. //Метод пластики рельефа в тематическом картографировании . – Пушкино: ОНТИ НЦБИ, 1987. – С. 77-89.

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА

**Зокирова Угиллой Уктам кизи.
Студентка 1-курса 102-группы.
Факультета филологи.**

Термезкого государственного педагогического института.

E-mail: zokirovaogiloy0@gmail.com

Tel: +998994260324

Научный руководитель:

преподаватель кафедры русского языка и литературы ТГПИ Оромиддиновна

Д.П

E-mail: dildora@terdupi.uz

+998997340202

Аннотация: в этой статье рассматриваются проблемы расширения и вреда “Зелёной экономике”

Ключевые слова: зелёная экономика, концепция, аксиома, экономисты, дифференциация, сторон.

Abstract: This article discusses the problems of expansion and harms of Green Economy.

Keywords: green economy, concept, axiom, economists, differentiation, sides.

Зелёная экономика - сформировавшаяся в конце XX века направление в экономической науке, которое подчёркивает необходимость сокращения отрицательного воздействия экономической деятельности человека на среду его Обитания и которое ставит во главу угла не экономический рост любой ценой, а устойчивость развития с минимальными рисками для окружающей среды. Сторонники этого направления считают, что экономика является, зависимым компонентом природной среды, в пределах которой она существует и частью которой является. Концепция зеленой экономики тесно связана с такими направлениями экологической науки, как экологическая экономика и экономика окружающей среды. [2]

Теория зелёной экономики базируется на трех аксиомах:

- невозможно бесконечно расширять сферу внимания в ограниченном пространстве;
- невозможно бесконечно удовлетворения бесконечно растущих потребностей в условиях ограниченности ресурсов.

- всё на поверхности земли является взаимосвязанным[2]

Зелёные экономисты считают стремление к экономическому росту недопустимым в современных реалиях, так как он противоречит первой аксиоме, то есть природные ресурсы планеты находятся на использования дальнейший рост экономики может - привести к экологической катастрофе [2]

Зелёными экономистами предлагается установление налога Тобина в размере 1% от всех международных торговых сделок, чтобы направлять собранные средства бедным странам с целью торможения усиливающейся дифференциации между развитыми и не очень развитыми странами. Кроме этого “ предлагается” использовать категорию “природный капитал” вместо категории “природные ресурсы” которая как бы свидетельствует о пассивной роли природы в экономике [1]

«Зеленая» экономика - одна из новых концепций, появившихся в последние два десятилетия, тесно связана с концепцией устойчивого развития, призванной обеспечить одновременное достижение социальных, экономических и экологических целей для различных стран и территорий. Однако в отличие от концепции устойчивого развития, в «зеленой» экономике акцент делается на экономический рост, не противопоставляемый стратегиям охраны окружающей среды. Термин «зеленая» экономика был впервые введен в научный оборот в 1989 г. Позже это понятие стало широко использоваться в научной литературе. В настоящее время вопросы «зеленой» экономики рассматривают различные органы и комитеты в рамках международных систем, государственных органов различных стран, частных организаций и т.д. Без систематизации и обобщения характеристик понятий и принципов, связанных с «зеленой» экономикой, трудно разобраться в сущности данной концепции, позиционируемой как комплексный и целостный подход для включения проблем окружающей среды в сферы экономической и социальной политики и планирования. В целом под «зеленой» экономикой понимается динамический процесс трансформации

экономики в направлении низкоуглеродного развития, повышения ресурсоэффективности и благосостояния населения через использование технологий и инноваций, создающих новые рабочие места, одновременно снижающий риски для окружающей среды в долгосрочной перспективе.

Среди сторонников зеленой экономике выделяются М. Букчин., Дж. Джебокс, Р.Карсон., Ф. Шумахер, Р. Хостанца, Л. Маргулис и др[1]

Использованная литература

1. Д. Аттенборо “жизнь нашей планете” Моё предупреждение миру на грани катастрофы.

2. Лебедев Ю. В. Формирование научной базы и зеленой "экономики"

3. Бердиева Ш. Проблема перевода в производстве А. Навойи «Пятерица» //Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 601-607.

4.Шавилова Наталья Сергеевна. (2023). Важность образования и лингвистических навыков в современную эпоху. Американский журнал языка, грамотности и обучения в сфере STEM-образования (2993–2769) , 1 (9), 94–96. Получено с <http://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/1336>.

5.Оромидинова, Д. (2023). История Узбекистана, сохраненная в мифах и легендах. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 685–689. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/traditions-innovations-language/article/view/27004>

WAYS TO CLEAN WASTEWATER FROM CHROMIUM

**Gani M. Iztleuov, Parida S. Sultanbekova, Aisholpan S. Ukibai,
Sagynysh S. Duisenova, Botagoz K. Asilbekova
M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
e-mail: gani5@mail.ru
Kirigitov Khurshid
Jizzakh Polytechnic Institute, Uzbekistan
qirvigotov12345@mail.ru**

Abstract

The reason for a chromium problem in this process is the (inevitable) chromium content of all available vanadium raw materials. This work concentrated on investigating the efficiency and behaviour of Al and Fe electrodes in the EC treatment of Cr, existing both separately and simultaneously in model solutions. Several parameters were examined, such as initial metal concentration, iron and aluminum electrode combination, applied current and initial pH of the solution for a treatment period of 180 minutes. Heavy metals exhibited faster removal rates at higher concentrations, but lower residual concentrations were obtained at lower initial concentrations.

Keywords: Electrocoagulation, reactor , chromium (VI) compounds , treatment, waste water, cathode, anode.

INTRODUCTION

Conventional chrome tanning in leather production produces spent liquors containing significant amounts of chromium and other polluting substances, both organic and inorganic. From the total chromium used for tanning only 60% to 70% is utilized, while the rest 30 to 40% remains in the spent tanning liquor, which is normally sent to a wastewater treatment plant. This inefficient use of chromium and its release to the environment has to be compensated by designing a good recovery and recycling scheme. The recovery of chromium from spent tanning and re-tanning baths provides a significant economic advantage in terms of both its reuse and the simplification of the processing of global wastewaters [1-2].

Several recovery techniques such as chemical precipitation, membrane processes, adsorption, redox adsorption, and ion exchange have been proposed for this purpose. Among these

membrane process offer very interesting opportunities for the recovery and recycling of primary resources from spent liquors of unit operations such as soaking, unhairing, degreasing, pickling, dyeing, and chromium tannage. Studies showed that the application of nanofiltration (NF) and reverse osmosis (RO) in combination can provide better recovery of unreacted chromium from high concentrated spent tanning effluent. However, this technique is being challenged by the presence of considerable biological oxygen demand (BOD) and proteins, which can cause fouling and subsequent system failure, either temporarily or permanently [1-2].

In practice, there are two ways of chrome recycling methods which are widely practiced: these are direct and indirect recycling. The direct form entails spent float being recycled direct to the chrome tanning processing for re-use. While, the indirect form entails precipitating and separating the chrome from the float containing residual chrome, and then re-dissolving it in acid for re-use. The efficiency of both methods can be very high (more than 90%); it depends on the effectiveness of the float collection process and the recycling/reusing technique. Of the two approaches, chrome recovery is more widely used than chrome precipitation. However, it is mandatory to adopt and practice the new technologies which are more efficient in recovering this chemical, which is a big challenge to tanning industry [1-2].

As human needs increase and civilization changes, more and more finished products of different types are required. Accordingly, large number of industries born and grown in every country [1] Process waste streams from the mining operations, metal-plating facilities, power generation facilities, electronic device manufacturing units, and tanneries may contain heavy metals at concentrations exceeding the local discharge limits. These waste streams contain toxic heavy metals such as chromium, cadmium, lead, mercury, nickel, and copper. They are not easily removed without specialized or advanced treatment. Chromium is a common pollutant introduced into natural waters due to the discharge of a variety of industrial wastewaters. On the other hand, chromium based catalysts are also usually employed in various chemical processes, including selective oxidation of hydrocarbons. In India and all over the world, Chromium (Cr) is dominant in most of the effluent streams as compared to other heavy metal ions [2]. Caio F et al found that a reduction of more than 1.0×10^5 and 4.0×10^5 fold in total chromium and hexavalent chromium concentrations, respectively, was observed by employing steel wool masses as low as 0.4420 g to 30 ml solutions of wastewater [3]. The optimum pH for the precipitating chromium from tannery wastewater is 7.7-8.2 with a lime concentration (2g/100ml) and the effective settling rate was 120min. The bioremoval of Cr (VI) using actinomycetes is a suitable mean for reducing the tannery wastewater toxicity. The combination between the chemical precipitation and the biological removal of chromium from tanning wastewater make it meet the environment safely [4]. The percent removal of metal ions increases to about 99 % with increasing the MgO dose to some limits. The optimum values of MgO doses were found to be 1.5-3.0 g/l. The pH value ranges are 9.5 to 10 with MgO precipitant and pH of 11.5 to 12 with CaO precipitant [5][6]. Combinations of ferric chloride and polymer at different ratio will also results in better removal efficiencies of the metals in the range 84 - 97% for total chromium, 69-90% for zinc and 6972% for total iron, also less sludge was produced [7]. There are many factors which affect the efficiency of precipitation (pH, nature and concentration of hazardous substances in water, precipitant dosage, temperature, water balance etc.). In practice, the optimum precipitant and dosage for a particular application are determined by a "trial and error" approach using Jar test [8]. Moreover Ferrous sulphate requires pH =1 for complete reduction as compared to sodium metabisulphite which requires a pH of about 2 [9].

MATERIALS AND METHODOLOGY

A. Preparation of Synthetic hexavalent chromium sample The potassium dichromate ($K_2Cr_2O_7$) is used as source of hexavalent chromium. A stock solution of 1000mg/l of Cr(VI) is prepared by dissolving 2.8287g of potassium dichromate in 1000ml distilled water. The solution is diluted as required to obtain standard solutions containing 10- 15mg/l of Cr(VI). pH adjustments were carried out using Sulphuric acid and sodium hydroxide.

B. Analysis of Hexavalent Chromium:

The concentration of the hexavalent chromium ions in the sample is determined spectrophotometrically by developing a red- violet colour with 1,5 di phenyl carbazide in acidic condition solution as a complexing agent. The absorbance of the red - violet coloured solution is read at 530 nm- 540 nm after 20 mins [3].

Atomic absorption spectrophotometer A203 Version -04 was used to measure the total chromium concentration. In AAS fuel used was acetylene C₂H₂ and the oxidant used was air or Nitrous oxide for strong flames. Calibration of the AAS was done according to the equipment manual using certified standards and the analysis of calibrated standards was attained to ensure the accuracy of results.

The experiments were carried out under different pH condition and different dosage of Sodium MetabiSulphite and precipitating agents providing different contact time. The experimental set up is as shown in the fig 1.

RESULTS AND DISCUSSIONS

A. Optimum condition for chromium (VI) Reduction: Sodium Metabisulphite is used as reducing agent for hexavalent chromium reduction. Jar test method has been used to determine the effects of each parameter (Six next step samples were mixed for 25 mins with the speed of 20-30 rpm. The precipitate formed was allowed to settle completely. Supernatant was withdrawn from the beaker and analysed for hexavalent chromium and total chromium. was diluted to obtain concentration of Cr(VI) in the range 10 mg/lt.

From the results of synthetic samples the optimum operating conditions for different precipitating agents were recorded. The best operating conditions are shown in table 1. The experimental results for chromium removal using combination of NaOH and Ca(OH)₂ are shown in Fig 1.

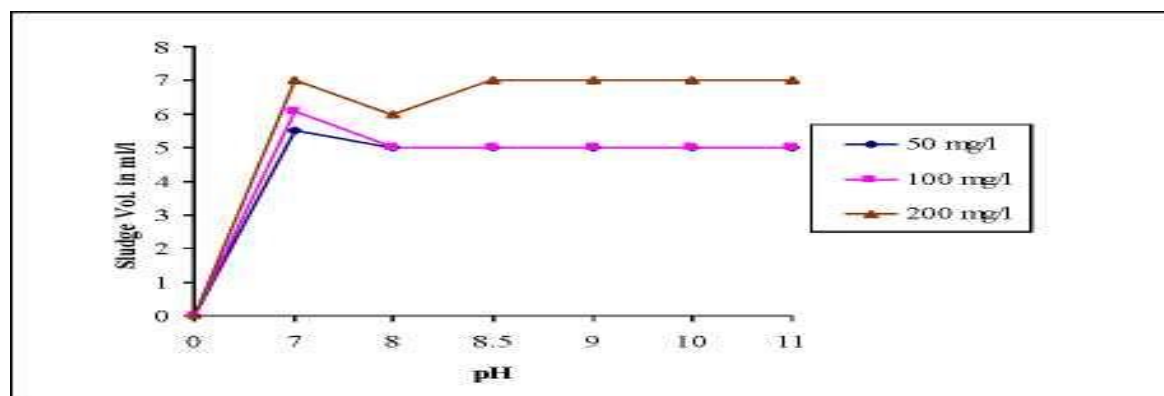

Figure 1. Volume of sludge produced per litre under various pH conditions for Ca(OH)₂ +NaOH

Summary of results of various precipitating reagents in removal Cr(III) in Synthetic Sample. (Concentration of Cr(III) in synthetic sample after reduction process = 10mg/lt) beakers have been used for each stage) and 500ml of synthetic sample was added to the each beaker. Sodium metabisulphite is added to each beaker to determine the optimum dosage, pH and contact time. The pH of the sample is maintained using sulphuric acid with mixing speed of 50 rpm. The sample was analyzed to know the hexavalent chromium concentration after reduction process. As a result, pH of 2 and dosage of 80 mg/l was found to be optimized condition for the Cr(VI) reduction at contact time of 5 mins. D. Optimum condition for chromium (III) Precipitation: After the complete reduction of hexavalent chromium the precipitating agents viz., Sodium Hydroxide (NaOH), Combination of Sodium Hydroxide and Calcium Hydroxide (Ca(OH)₂+NaOH) and ferric Chlorides (FeCl₃) were added to each sample separately. In order to mix the solution, sample were taken to jar apparatus and samples were mixed for 5 Mins with the speed of 100 rpm as first step. In the combination of NaOH and Ca(OH)₂ and Ferric chloride in removing chromium. Both combination of NaOH and Ca(OH)₂ and Ferric chloride shows the 100 % chromium removal

efficiency. The variation in pH and Volume of sludge produced has also been recorded (Fig 6 and 7). Compare to all NaOH produced large volume of sludge since because sludge produced by NaOH is gelatinous and light in nature but whereas sludge produced by Ferric chloride in voluminous with dense in nature.

CONCLUSIONS

The combination of NaOH and $\text{Ca}(\text{OH})_2$ has produced minimum volume of sludge compared to other two. Hence the combination of NaOH and $\text{Ca}(\text{OH})_2$ is considers as best precipitating agent among three in precipitation of chromium.

A number of comparative experiments were conducted in third phase on industrial wastewater. The typical industrial wastewater characteristics showed higher concentration of hexavalent chromium concentration as 3222.6 mg/l. Firstly

References

1. Holleman, Arnold F.; Wiberg, Egon; Wiberg, Nils; (1985). "Chromium" (in German). *Lehrbuch der Anorganischen Chemie* (91-100 ed.). Walter de Gruyter. pp. 1081-1095. ISBN 3110075113.
1. Aber S., Amani-Ghadim A.R. and Mirzajani V. (2009) Removal of Cr(VI) from polluted solutions by electrocoagulation: Modeling of experimental results using artificial neural network, *J. Hazard Mater*, 171(1-3), 484-490.
2. Akbal F. and Camci S. (2011) Copper, chromium and nickel removal from metal plating wastewater by electrocoagulation, *Desalination*, 269(1-3), 214-222.
3. Akbal F. and Camci S. (2012) Treatment of metal plating wastewater by electrocoagulation, *Environ Prog Sustain Energy*, 31(3), 340-350. 502
4. Arroyo M.G., Perez-Herranz V., Montanes M.T., Garcia-Anton J. and Guinon J.L. (2009) Effect of pH and chloride concentration on the removal of hexavalent chromium in a batch electrocoagulation reactor, *J. Hazard Mater*, 169(1-3), 1127-1133.
5. Arsand D.R., Kummerer K. and Martins A.F. (2012) Removal of dexamethasone from aqueous solution and hospital wastewater by electrocoagulation, *Sci Total Environ*, 443(C), 351-357.
6. Bani-Melhem K. and Smith E. (2012) Grey water treatment by a continuous process of an electrocoagulation unit and a submerged membrane bioreactor system, *J. Chem Eng.*, (198-199), 201-210.
7. Barrera-Diaz C., Palomar-Pardave M., Romero-Romo M. and Martinez S. (2003) Chemical and electrochemical considerations on the removal process of hexavalent chromium from aqueous media, *J. Appl Electrochem*, 33(1), 61-71.
8. Bhatti M.S., Reddy A.S. and Thukral A.K. (2009) Electrocoagulation removal of Cr(VI) from simulated wastewater using response surface methodology, *J. Hazard Mater*, 172(2-3), 839-846.

РАЗВИТИЕ ЗЕЛЕНОГО ТРАНСПОРТА В КАЗАХСТАНЕ

Изтлеуов Г.М.

проф. Южно-Казахстанский университет им.

М.Ауезова, Казахстан

Кирийгитов Х.Б

Зав.каф. Джизакский политехнический институт, Узбекистан

Аннотация: Развитие зеленого транспорта в городах Республики Казахстан развивается с разной скоростью в разных сферах. Свидетельством тому является увеличение количества газовых автобусов в городах и реализация велосипедной программы. Однако необходимо заказать электробусы, рассмотреть возможность использования троллейбусов в общественных местах, увеличить количество велопарковок в городе более чем до 100, а также предоставить студентам скидки 25-50%.

Ключевые слова: *зеленый транспорт, загрязнение окружающей среды, велосипедный проект, станция, компания Green-bus.*

Annotation: *The development of green transport in the cities of the Republic of Kazakhstan is developing at different speeds in different areas. Evidence of this is the increase in the number of gas buses in cities and the implementation of a bicycle program. However, it is necessary to order electric buses, consider the possibility of using trolleybuses in public places, increase the number of bike parks in the city to more than 100, and also provide students with discounts of 25-50%.*

Keywords: *green transport, environmental pollution, bicycle project, station, Green-bus company.*

В настоящее время на территории Республики Казахстан находится более 20 млрд тонн твердых, жидких и газообразных отходов.. Кроме того, в промышленности нашей республики ежегодно образуется несколько миллионов тонн отходов. Среди этих отходов в больших количествах образуются вредные соединения – суперэкоотоксиканты, которые считаются очень токсичными и оказывают вредное воздействие на окружающую среду.

Зеленый транспорт – это любой вид или организационная форма передвижения, позволяющая снизить уровень воздействия на окружающую среду. К ним относятся ходьба и езда на велосипеде, экологически чистые автомобили, дизайн, ориентированный на транзит, аренда транспортных средств и системы городского транспорта, которые являются экономически эффективными, экономят жизненное пространство и способствуют здоровому образу жизни.

Выбросы парниковых газов от транспорта растут быстрее, чем в любом другом секторе энергетики[3]. Автомобильный транспорт также является одной из основных причин местного загрязнения воздуха и смога[4]. Суперэкоотоксиканты, выделяющиеся при автотранспорте, представляют собой посторонние микрозагрязнители с очень высокой биологической активностью, распространяющиеся на большие расстояния от источника своего происхождения и оказывающие вредное воздействие на живые организмы. Зеленые транспортные системы вносят положительный вклад в экологическую, социальную и экономическую стабильность сообществ, которым они служат. Транспортные системы существуют для обеспечения социальных и экономических связей, и люди быстро осваивают инструменты для повышения мобильности[1]. Выгоды от повышения мобильности необходимо сопоставлять с экологическими, социальными и экономическими издержками, которые создают транспортные системы. Транспортные системы оказывают существенное влияние на окружающую среду, на их долю приходится 20-25% энергопотребления и выбросов углекислого газа [2]. Суперэкоотоксиканты - это токсичные вещества с высокой токсичностью - хлор и фосфорорганические соединения, полиароматические углеводороды, нитрозо- и нафтиламины, тяжелые металлы и радиоактивные соединения [1]. Например: в городах, где воздух сильно загрязнен отходами автомобильного транспорта - Алматы, Усть-Каменогорске, Шымкенте - в больших количествах обнаруживаются полиароматические углеводороды, особенно бенз(а)пирен. Кроме того, среди тяжелых металлов большое количество свинца.

Развитие экологически чистого общественного транспорта в городах Республики Казахстан

С 2015 года компания Green-bus реализует инвестиционный проект по внедрению зеленого общественного транспорта в Шымкенте и Костанае. Главной особенностью этой компании является замена общественных автобусов на газовое (метан и пропан) топливо. По оценкам экспертов, использование углеводородных газов снижает выбросы углекислого газа на 80%, а выбросы азота - на 14%. Автобусы могут с комфортом перевозить 70-75 пассажиров. Для заправки этих автобусов бензином были оборудованы специальные заправочные станции. Одновременно она может заправлять бензином 8 автомобилей, на строительство этой заправки было потрачено 5 миллионов долларов. Цена 1 литра бензина составила 70 тенге.

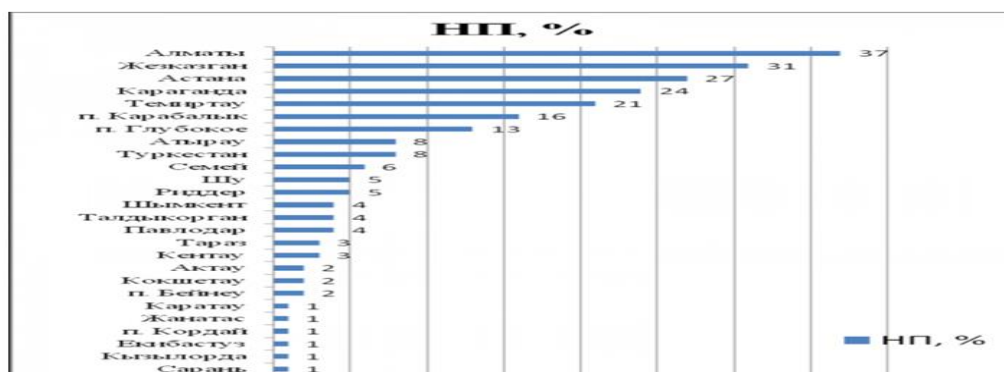

Рисунок 1. Показатель загрязнения воздуха в городах Республики Казахстан НП – максимальная повторяемость загрязнения атмосферного воздуха загрязнителями, превышающая SML.

В 2016 году парк общественных автобусов в Шымкенте и Костаная пополнился 300 автобусами. В конце 2018 года заключены договоры на приобретение автобусов с АО «ГК «Алжур» и АО «БРК-Лизинг», АО «НПК Казахстан», ТОО «СарыаркаАвтоПром».

Новые автобусы марки «Анкай» изготовлены в городе Костаная на предприятии ТОО «СарыаркаАвтоПром». Их автобусы имеют множество преимуществ перед китайскими автобусами.

Программа экологизации общественного транспорта в Шымкенте и Костаная состоит из 2 этапов

1. На первом этапе РК проводится только в городах Шымкент и Костаная и Костаная.
2. На 2 этапе будет реализовано во всех городах Республики Казахстан.

Программа экологизации общественного транспорта в Шымкенте и Костаная состоит из 2 этапов

1. I этап включает замену автобусов старше 15 лет эксплуатации.
2. На втором этапе время подачи заявки состоит в замене автобусов старше 10 лет.

В результате замены автобусов на новые экологически чистые автобусы:

1. Объемы выбросов парниковых газов снизятся на 47 829 тыс. т/год в 1-м периоде и на 68 367 тыс. т/год во 2-м периоде.
2. Объем загрязнения твердыми веществами снизится на 33 827 тыс. т/год в 1-м периоде и на 50 169 тыс. т/год во 2-м периоде.
3. Количество автобусов, выпускаемых в Республике Казахстан, достигает 300 в год.

В Шымкенте и Костаная впервые в Республике Казахстан трициклы начали использовать для сбора бытового мусора в 2012 году. Заряда на 4 часа хватит, чтобы проехать до 200 км.

С 2016 года в рамках проекта «Алматыбайк» в городе Алматы и «Шымкент байк» в городе Шымкент в городе запущена автоматизированная система проката велосипедов. На первом этапе при поддержке АО «Самрук-Казына» будет приобретено 200 велосипедов. Для этого планируется координировать услуги 40 станций. Велосипеды, оборудованные по современным требованиям, доставляются из Франции. По специальному заказу на нем установят GPS-устройства и разместит новый туристический логотип города Шымкент. Стоит отметить, что жители города могут приобрести годовую абонентскую карту за 6 тысяч тенге. Также стоимость аренды каждого велосипеда будет установлена на уровне 100 тенге в час.

Согласно социальному инновационному проекту «Шымкентский велосипед», 30 студентам ОГУ имени М.Ауэзова из социально незащищенных семей будет предоставлено право бесплатного катания на велосипеде.

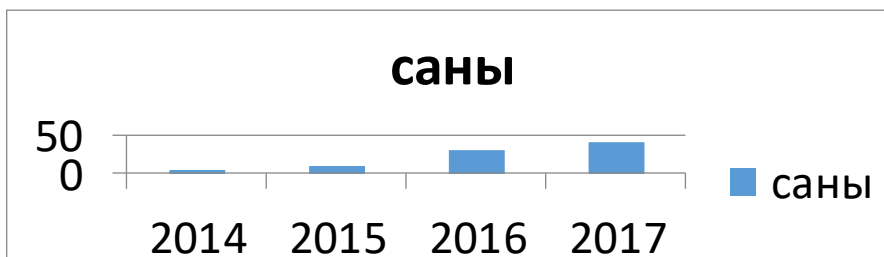
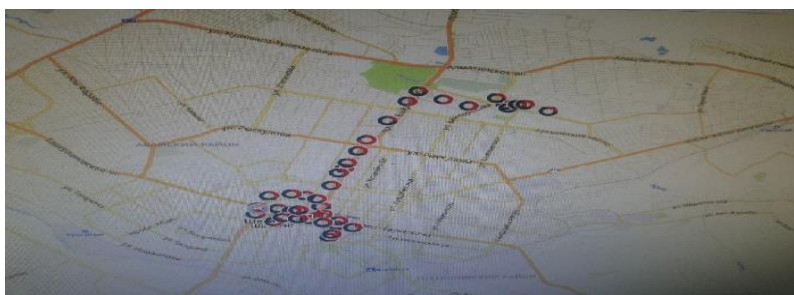

Рисунок 3. Уровень использования велосипеда учащимися СПК «Казахстан» и общественный фонд «Velocity.kz» подписали договор развития в рамках проекта «Шымкент байк» по развитию велоинфраструктуры Шымкента.

Ри
Ог
инфрастр
дальнейш

родских улиц,
тут концепцию
педы улучшат

экологию города, сократят уличное движение. , привлечение туристов и стимулирование экономики малого бизнеса имеет положительный эффект. Напомним, система «Шымкент байк» начала работать в 2016 году. В городе 40 велостанций.

С начала велосезона (15 апреля 2021 года) пользователи столичного велошеринга «Астана Байк» проехали более 1 миллиона километров. Один из них проехал за сезон 4600 км.

В городе Нурсултানে на 154 велостанциях установлено 900 велосипедов.

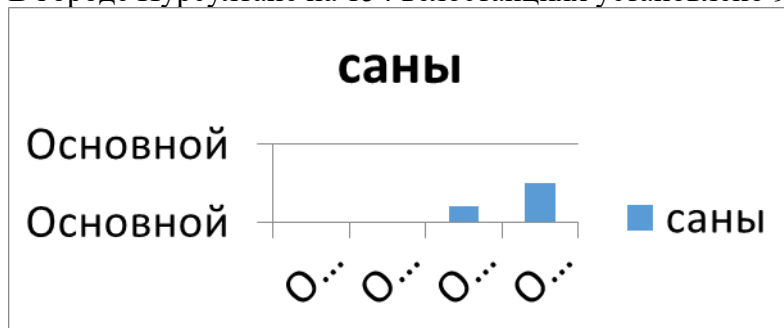

Рис. 7. Объем использования электросамокатов школьниками

Впервые в столице система велошеринга была запущена в 2014 году, а за последние 2 сезона популярность аренды велосипеда значительно выросла. Сегодня в Нурсултানে услугами велошеринга пользуются 9 тысяч человек, приобретено 10 тысяч подписок. СТС регулярно проводит опросы пользователей для анализа оптимального расположения велостанций. В этом году 17 велостанций Нурсултана изменили свое местоположение для удобства пользователей велопроката. Ознакомиться с изменениями расположения велостанций можно на сайте www.velobike.kz. Абонементы на прокат велосипедов можно приобрести на сайте www.velobike.kz и в кассах «Сити Транспортные Системы». Система проката велосипедов работает круглосуточно.

Существует три типа подписки на прокат велосипедов:

- ежемесячно – 2500 тенге;
- ежеквартально – 6 000 тенге;
- сезонный – 10 000 тенге.

В велосезоне случаются случаи, когда недобросовестные пользователи, не паркующие велосипеды, оставляют их возле станций или во дворах и подъездах жилых

домов. В результате все это приводит к отрицательному балансу. Подобные действия приводят к появлению задолженности, сумма долга взыскивается по решению суда. City Transportation Systems призывает пользователей совместного использования велосипедов поддерживать общее состояние и использовать велосипеды только по назначению. Благодаря бережному уходу за велосипедами они прослужат долго.

Итак, в заключение, развитие зеленого транспорта в городах Шымкент, Алматы, Нурсултан развивается по различным направлениям с разной скоростью. В городе можно наблюдать появление газовых автобусов «Анкай» и реализацию велосипедной программы «Шымкент байк». Однако необходимо рассмотреть возможности реализации следующих мер: заказ электробусов, производимых в Костанае, рассмотрение возможностей перезапуска троллейбусов, которые в 20 веке часто использовались в качестве общественного транспорта в 20 веке в качестве общественного транспорта. в городе Шымкент, в новом европейском образце, и учитывая возможность внедрения газоустановочных систем на личный автотранспорт. Необходимо дать скидки 25%, а также необходимо провести их регистрацию и замену документов в Автозоне для бесплатно. Количество станций проекта «Шымкент байк» в городе должно быть увеличено до 100. Следует учитывать скидки 25-50% для студентов. Автомобили, используемые в других службах города – скорой помощи, вывозе мусора, полиции и т.д. Зеленый транспорт должен быть освобожден от налогов со стороны государства, а электромобили должны продаваться по сниженной на 25–50% ставке с 25%-ной беспроцентной ссудой. Электросамокат, самокат и т.д. Центры ремонта и продаж должны быть увеличены и сокращены еще раз на 25 процентов, освобождены от дополнительных налогов с продаж.

Использованная литература

1. Будыко М.И. Глобальная экология, М., «Мысль», 2007.
2. Вернадский В.И. Биосфера. М.: Наука, 2009.-260 с.
3. Сагимбаев Г. Основы экологии. Алматы, 2005.
4. Оспанова Г.С., Бозшатаева Г.Т. Экология.-Алматы, Экономика, 2002.

Рекомендации

1. Сагимбаев Г. Основы экологии. Алматы, ММВ.
2. Оспанова Г.С., Бозшатаева Г.Т. Экология.-Алматы, Экономика, 2002, с.
3. Будыко М.И. Глобальная экология. М., «Cogitatio», 2007.
4. Вернадский В.И. Биосфера. М.: Наука, 2009.-260 с.

TABIATNI MUHOFAZA QILISH- DOLZARB MUAMMO.

**Kambarova Dilfuza, University of economics and pedagogy
Pedagogika kafedresi o'qituvchisi
Boshlang'ich ta'lim, 30-guruh talabasi Tojidinova Moxlaroy**

Annotatsiya. Maqolada atrof-muhitni muhofaza qilish, unga ongli munosabatda bo'lish, ekologik madaniyatni oshirish borasida ma'lumotlar berilgan bo'lib, tabiat muvozanatini saqlash bo'yicha tushunchalar bayon etilgan.

Tayanch so'z va iboralar: tabiat resurslari, Orol fojeasi, ekologik tanazzul, yashil taraqqiyot, safarbarlik

В статье представлены сведения об охране окружающей среды, сознательном отношении к ней, повышении экологической культуры, концепции сохранения баланса природы.

Ключевые слова и фразы: природные ресурсы, островная катастрофа, деградация окружающей среды, зеленое развитие, мобилизация.

The article provides information on environmental protection, conscious attitude to it, increasing ecological culture, and concepts on maintaining the balance of nature.

Key words and phrases: natural resources, the Island disaster, environmental degradation, green development, mobilization

Mustaqil O‘zbekistonning buyuk kelajagi barkamol, salohiyatli avlodni tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liq. Kelajak vorislarini har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash, ularni axloqan yetuk, jismonan sog‘lom, iymon-e‘tiqodli, mehnatga oqilona munosabatda bo‘lishga o‘rgatish, Vatanga va tabiatga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash biz-ustozlarning eng asosiy vazifalarimizdan biridir.

Hozirda Respublikamizda atrof-muhitni muhofaza qilish, uni asrab-avaylash, tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, tabiat muvozanatini saqlash va unga ongli munosabatda bo‘lish yuzasidan samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Kelajak avlodlarga tabiatning bor go‘zalligicha yetib borishiga qaratilgan amaliy ishlar o‘z yechimini topmoqda.

Ekologik madaniyatni oshirish Vatanga, tabiatga mehr-muhabbat, muruvvat his-tuyg‘ularini shakllantirish nafaqat ustoz-murabbiylar, balki ota-onalarning ham asosiy vazifalardan biridir. Tabiatni kuzatish, kichik o‘zgarishlarni ham o‘z vaqtida anglash bog‘cha yoshidan boshlab idrok qilinadi. Uzluksiz ekologik ta‘limni targ‘ib etish, jamiyatdagi har bir xodisaga oqilona munosabatda bo‘lish ekologik barqarorlikni vujudga keltiradi. Tabiatga nisbatan ongli munosabat, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash, unga bo‘lgan ijobiy munosabatni uyg‘otadi. Tabiatda chuchuk suvning tanqisligi, kelajakda insoniyat suv tanqisligi uchrashi mumkinligi, suvni isrof qilmaslik, undan oqilona foydalanish, oqar suv jumraklarini doimo berkitib qo‘yish kerakligini anglatadi. O‘quvchi-yoshlarga bunday misollarni hayotga bog‘lab, imkoni boricha sodda til bilan tushuntirish kerak. Beriladigan savollar ham aniq va tushunarli bo‘lishi, jumboqli fikrlar, mantiqiy savol-javoblar ham o‘quvchini o‘ylantirishga majbur qiladi. Ota-bobolarimiz tabiatni e‘zozlash zarurligini muqaddas deb bilganlar. Sufga tuflamaslik, axlat tashlamaslik, erta turib hovli-joylarni supurish, daraxt ekish zarurligi haqida gapiradilar. Momolarimiz “Agar qiz bola tong saharda turib, hovli-joylarni supursa, Ona zamin uni duo qilar ekan:”Ona qizim sen meni sarishta etding, men ham seni yuzingni nurafshon etaman” degan fikrlarida olam-olam ma’no mujassam. Demak, xalq pedagogikasi, momolarimiz-bobolarimiz o‘g‘itlaridan ekologik ta‘lim-tarbiyada foydalanish ham bu yo‘nalishdagi amaliy ishlarimizdan biridir.

Bugungi kunda inson hayoti uchun tabiatni yo‘q qilishdan, havo, yer va suvni iflos qilishdan ko‘ra katta xavf-xatar bo‘lmasa kerak. Orol fojeasi hammamizni hushyorlikka chorladi. Ekologik tarbiya va ta‘lim jarayonini bir-biridan ajratib bo‘lmaydi. Darhaqiqat, insonning tabiatga bo‘lgan munosabati oilada va ta‘lim muassasalarida shakllanadi. Shunday ekan, tabiat va atrof-muhitni asrab-avaylash, unga ongli va madaniy munosabatda bo‘lish qadriyat darajasiga ko‘tarilishi darkor.

Bugun insoniyat yangi tahdidlar oldida turibdi. Yer shari aholisi ko‘payishda davom etmoqda. Tabiiy resurslar zahirasi muttasil qisqarmoqda. Global ekologik muammo keskinlashuvi kuzatilmqda. Shuning uchun “Yashil taraqqiyot” tamoyillarini joriy etish zaruriyati tug‘ilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 62-moddasida “Fuqarolar atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburdirlar”, deyiladi. O‘tmishda ham ekologik tarbiya uvol, gunoh va savob tushunchalari bilan hamohang qo‘llanilib kelingan. Avestoda bu masalaga jiddiy qaralib, tuproq, suv, havoning muqaddas ekanligi haqidagi g‘oyalar ilgari surilgan. Muborak hadislarda ham insonning tabiat bilan bo‘ladigan munosabatlariga oid fikrlar aytilgan. Jumladan, “Qaysi musulmon ekin eksa yoki biror daraxt o‘tqazsa, so‘ng uning mevasidan qush yoki hayvon yesa, uning ekanidan yeyilgan narsaning har biridan unga sadaqa savobi yoziladi”. Buyuk allomalarimiz asarlarida yer, suv, o‘simliklar va hayvonot dunyosini asrash va parvarish qilish kerakligi, obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish, tozalik-sarishtalik haqidagi g‘oyalar ilgari surilgan.

O‘quvchi-yoshlar tabiat in‘om etgan go‘zalliklarni his qila bilishi, tabiatni asrashi va uning ekologik holati haqida qayg‘urishi hamda tabiatga ma‘naviy-axloqiy munosabatda bo‘lish kerakligi insoniy burch ekanligini anglashi kerak. Ekologik tarbiya axloqiy tarbiya bilan uyg‘undir. Pok va xolis niyatli insonning qalbi rohatda bo‘ladi. Zero, Alloh o‘zi pokdir, poklikni sevadi, u o‘zi

go'zaldir, go'zallikni sevadi. Qalbi toza va pok niyatli insonda hech qachon buzg'unchi g'oyalar shakllanmaydi. U faqat bunyodkor g'oyalar bilan yashaydi. Ko'ngli qora, bag'ritosh inson hatto chumolini ham behuzur qilishga rozi bo'ladi.

O'quvchilarda ekologik tanazzulni oldini olishga ko'nikma hosil qilish lozim. Buning uchun esa tabiat qonunlarini bilish va unga itoat etish lozim. Jonli misol. O'quvchilar bilan har haftada biriktirilgan hududda shanbalik o'tkaziladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan shanbalikdan oldin quyidagicha tarbiyaviy suhbat o'tkazadi: "Aziz o'quvchilar. Keling, bugun birgalikda hammamiz mehnat qilamiz. Chunki, mehnat insonni ulug'laydi, uni yashashga, go'zallikka ilhomlantiradi. U inson hayotini bezaydi. Ona Zamin, muqaddas tuprog'imizni qadrlashimiz, tabiatni sevishimiz, uni asrab-avaylashimiz, gullar va daraxtlar ekishimiz kerak. Ona Zamin shunday bag'rikeng, u barchamizni hayotimiz intiqosida bag'riga oladi. Inson mo'jizalar dunyosida yashaydi. Hammamiz tabiat in'om etgan go'zallikni his qilishimiz va undan bahramand bo'lishimiz, ko'z qorachig'iday asrashimiz darkor. Bu esa insonni sog'lom hayot kechirishga o'rgatadi. "Mehnat insonni uch balodan asraydi: yurak siqilishidan, axloqiy buzilishdan va muhtojlikdan", - deyiladi xalq hikmatlarida. O'quvchilarga ekologik tarbiya berishda o'qituvchining o'zi bu borada bilimga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar uchun ibrat bo'lishi, oddiy so'z ta'siri bilan ham qalb kalitlarini ochishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, ekologik tarbiya berishda uning o'ziga xos xususiyatlarini tanlab olib, uni ta'lim jarayoniga qamrab olish kerak.

- tabiatga rahm-shavqatli bo'lish;
- jonli va jonsiz tabiatni sevish;
- safariylik;
- faol harakat;
- ijodiy yondashish;
- sezgirlik;
- xushyorlik;
- so'z ta'siri;
- hayotiy misollar;

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Buriyev S. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Toshkent-2019 yil.
2. X. Tursunov. Ekologiya va barqaror rivojlanish. Toshkent-2009 yil.

EKOLOGIYADA MUQOBIL ENERGIYANING O'RNI

Kamolova Shaxnoza Meliboyevna
Ekologiya va atrof -muhit muhofazasi kafedrası,
Jizzax politexnika instituti, Jizzax shahri, Shaxnoza7422@mail.ru
Normurodova Xulkaroy Vali qizi, talaba

Annotatsiya. Hozirgi globallasuv zamonida energiyaga talab juda katta. Jumladan, issiqlik energiyasi, elektr energiyasi, tabiiy gaz va boshqa shu turdagi energiyalarga talab oshmoqda va bu esa o'z o'rnida tabiatga har xil zararli gazlarni chiqindilarni chiqarib tabiatni ifloslantirmoqda. Bu maqoladan maqsad esa har xil yoqilg'iga asoslangan energiya manbalarini kamaytirib uning o'rniga muqobil energiyani oshirish.

Kalit so'zlar: muqobil energiya, quyosh energiyasi, zaharli gazlar, ekologiya, tabiiy iqlim, azon qatlami, iqlim.

Аннотация

В нынешние времена глобализации спрос на энергию огромен. В частности, растет спрос на тепловую энергию, электричество, природный газ и другие виды энергии, которые, в свою очередь, загрязняют природу, выбрасывая в природу всевозможные вредные газы. И

цель этой статьи состоит в том, чтобы вместо этого увеличить альтернативную энергию за счет сокращения различных источников энергии на основе топлива.

Ключевые слова: альтернативная энергия, солнечная энергия, токсичные газы, экология, природный климат, азональный слой, климат.

Annotation

In the current era of globalization, the demand for energy is huge. The demand for heat energy, electricity, natural gas and other such types of energy is increasing, and this, in its place, pollutes nature by discharging all kinds of harmful gases into nature. The purpose of this article is to increase alternative energy instead by reducing nergy sources based on different fuels.

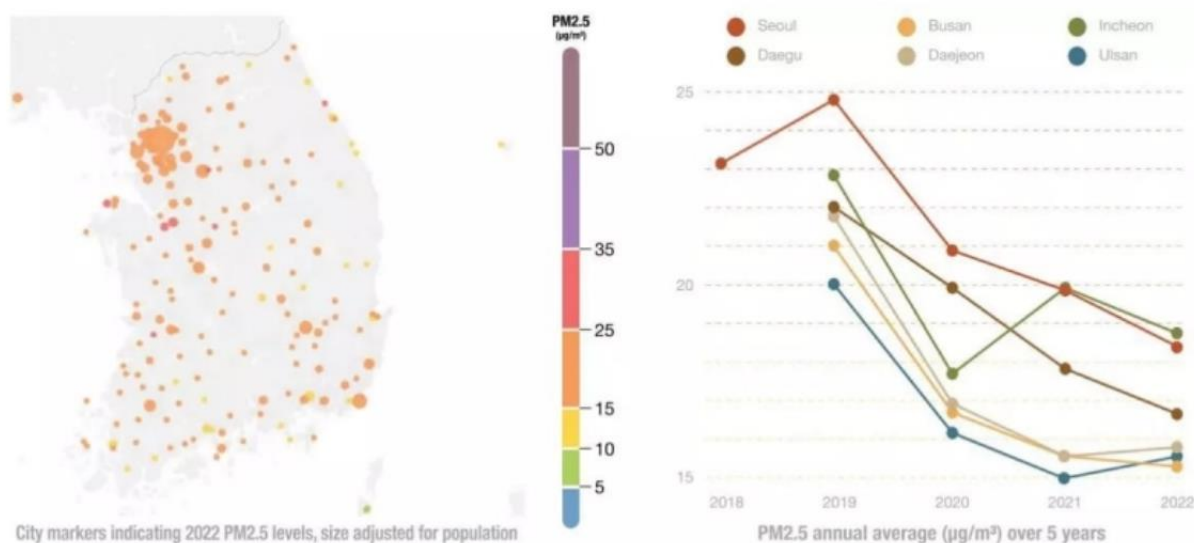
Keywords: Alternative Energy, Solar Energy, toxic gases, ecalogy, natural climate, azon layer, climate.

Kirish

Zamonning keng sur'atlarda rivojlanishi oqibatida hozirgi kunda issiqlik suv gaz va boshqa turdagi energiya manbalariga e'tibor kuchaymoqda. Biroq hozirgi kunda biz issiqlik energiyasi olish uchun yoqayotgan gazdan, o'tindan, ko'mirdan va boshqa yonuvchi moddalarni yoqish orqali tabiatga ancha katta zararli tutun (gazlar) chiqarayotganimizni bilishimiz mumkin. Va biz bu orqali azon qatlamini yemirayapmiz. Hech kinga sir emaski, Afrika materigini yuqori qismida, ya'ni Afrika qit'asi osmoni ustida Azon qatlami yorilgani va Azon tuynugi hosil bo'lganini bilamiz. Shu sababdan hozirgi kunda Afrikada har xil viruslar kasalliklar va boshqa nojo'ya omillar hosil bo'lmoqda. Va bu esa butun dunyoni global muammosi hisoblanmoqda.

Asosiq qism

Hozirgi kunda hamma davladdlarda havoning isloslanishi kuzatilmoqda.

Ifloslangan havo har yili o'rtacha hisobda 7 million kishining erta o'limiga sabab bo'layotgan bizning davrimizda, bu eng jiddiy ekologik falokatdir. Hozirda dunyo bo'ylab har 10 kishidan to'qqiztasi ifloslangan havodan nafas olmoqda, bu esa astma, yurak xastaligi va o'pka saratoni kabi kasalliklar xavfini oshiryapti.

Havo ifloslanishidan o'limning 90 foizdan ortig'i past va o'rta daromadli mamlakatlarda, asosan, Afrika va Osiyo davlatlarida sodir bo'ladi. Shahar aholisi, ayniqsa kambag'al qatlam, havoning ifloslanishidan eng ko'p aziyat chekadi. Ushbu xavf-xatarni anglagan holda, dunyoning bir nechta shaharlari havodagi ifloslantiruvchi moddalarga qarshi kurashmoqda. QALAMPIR.UZ BMT ma'lumotlari asosida ifloslangan atmosfera havosini yaxshilashga erishgan shaharlar ro'yxatini tuzdi:

Kolumbiyaning Bogota shahri ifloslangan atmosferani yaxshilash bo'yicha Lotin Amerikasida yetakchilik qilmoqda. Toza havoga erishish uchun shahar asosiy jamoat transporti bo'lgan eski avtobuslardan voz kechib, ularni yangi elektrobuslar bilan almashtirdi. Shuningdek, Bogotada metro tizimini ham to'liq elektrlashtirish maqsad qilingan. Bogota meri Klaudiya Lopes Ernandes havo sifatining yaxshilanishida velosipedlarning ham muhimligini ta'kidladi. Uning so'zlariga ko'ra, shaharda har kuni 1 milliondan ortiq velosipeddan foydalaniladi. Bu harakatlar orqali har yili atmosferaga 16 000 metrik tonna karbonat angidrid yoki shunga o'xshash zararli gazlar chiqishining oldi olinadi. Bugungi kunda Bogota havosi AQI ma'lumotlariga ko'ra, yaxshi, ba'zan o'rtacha darajani ko'rsatmoqda.

Yevropa Ittifoqining 50 ta eng ifloslangan shaharlaridan 36 tasi Polshada joylashgan bo'lib, havo ifloslanishi har yili 47 500 kishining erta o'limiga sabab bo'lishi aniqlangan. Mamlakat 2019-yilda C40 toza havo shaharlari deklaratsiyasini imzolaganidan buyon havodagi zaharli moddalarga qarshi kurashmoqda. Varshava butun shahar bo'ylab 165 dan ortiq havo sifatini nazorat qiluvchi sensor o'rnatdi. Bu Yevropadagi eng yirik tarmoq bo'lib, Breathe Warsaw ulardan havo sifati ma'lumotlar bazasini ishlab chiqishda foydalanadi. Polsha poytaxti, shuningdek, ko'mir yoqilg'isidan foydalanishni bosqichma-bosqich to'xtatmoqchi. Shahar aholisining eski pechka va qozonxonalardan foydalanishi ham havo tozaligiga ta'sir ko'rsatar edi. Hukumat aholiga eski pechka va qozonxonalardan voz kechish uchun tuman issiqlik tarmog'iga ulanish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini o'rnatishda subsidiyalar berdi va bu orqali 4500 dan ortiq qozonxonalar faoliyati tugatildi.

26 million aholi istiqomat qiladigan Seul shahri havo sifati bo'yicha inqirozga duch kelgani ajablanarli emas. Seulda o'tkazilgan "oddiy" kunlarda ham siz nafas olayotgan havo o'pkaga oltita sigaret chekilgani bilan barobar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Seuldagi PM2.5 darajasi rivojlangan mamlakatlarning boshqa yirik shaharlariga qaraganda ikki karra yuqori. Janubiy Koreyada o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, havo ifloslanishi har yili taxminan 20 000 dan ortiq erta o'limga sabab bo'ladi. Biroq, so'nggi yillarda Seulda havo sifatining asta-sekin yaxshilanishi kuzatildi. Qazib olinadigan yoqilg'iga bog'liqlikni kamaytirish va ekologiyaga oid qat'iy qoidalarni joriy etish borasidagi sa'y-harakatlar ushbu ijobiy tendensiyaga xizmat qilmoqda.

Pekin shahri so'nggi yillarda ifloslangan havo timsoliga aylanib qolgan edi. 1998-yilda Pekin havo ifloslanishiga qarshi urush e'lon qildi. Oradan 20 yil o'tdi va Xitoy poytaxti bu jangda g'alaba qozonayotganga o'xshaydi. Havo sifati sezilarli darajada yaxshilangan va olingan saboqlar havo ifloslanishiga qarshi kurashuvchi boshqa shaharlar uchun yo'l xaritasini taqdim etadi.

Shuning uchun hozirda issiqlik, atom va boshqa turdagi yonilg'i islatuvchi energiya manbalarimizni kamaytirib, muqobil energiyadan foydalanishimiz kerakligini aytib o'tmoqchiman, misol uchun Shamol elektrostansiyalari hech qanday zararli gaz tutun va shu kabi moddalarni chiqirib tabiatni isloslantirmaydi. Hattoki ular bor joyda o't o'lanlar o'stirib yashil makon qilsa ham

bo'ladi.
o'z

Bu esa

navbatida atrof muxitga zararli gaz emas balki, kislarod chiqarishni oshirish demakdir. Jumladan, quyosh panellari ham muqobil energiya sifatida juda qulay. Benzinli va boshqa turdagi yonilg'ili mashinalari o'rniga ham elektromobillar ishlab chiqarish sohasi juda kuchayib ketmoqda. Bu esa o'z navbatida tabiatimizga va atrof muxit tozaligiga juda foyda keltirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Луканин В.Н., Трофименко Ю.В. Промышленно – транспортная экология. – М.: Высшая школа, 2001.
2. Белов П.С., Голубева И.А. Экология производства химических продуктов из углеводородов нефти и газа. – М.: Химия, 1991.
3. Родионов А.И., Клушин В.Н., Торочешников Н.А. Техника защиты окружающей среды. – М.: Химия, 1989.
4. Abirqulov Q.N., Rafiqov A., Hojimatov A.N., Ekologiya. O‘quv qo‘llanma. T.: 2004.
5. Abirqulov Q.N., Abdulqosimov A., Xamdamiy Sh. Ijtimoiy ekologiya, o‘quv qo‘llanma - T.: Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2004.
6. www.ziyonet.uz
7. www.qalampir.uz
8. www.kun.uz
9. www.daryo.uz

РОЛЬ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

Каюмова Нодира Карим кизи,
студент 3 курса
направления бакалавриата
«Русский язык и литература»
НавГПИ.
Узбекистан, Навоий.

Аннотация: В статье рассматриваются инновационные методы обучения иностранным языкам, а также их значение и роль в развитии творческого и интеллектуального потенциала молодежи.

Ключевые слова: творческие способности, внутренняя мотивация, креативность, современные технологии методики, креативная личность.

Одной из основных задач сегодняшней образовательной системы – воспитание креативной личности, способной мыслить неординарно, нестандартно в соответствии с ситуацией. Современные увлекательные творческие задания способствуют отработке необходимых умений и навыков, расширяют кругозор и раскрывают творческие способности обучающихся.

Одной из главных проблем в рамках изучения иностранного языка на сегодняшний день является организация процесса обучения таким образом, чтобы развивать у обучающихся творческое мышление. Значительные возможности в плане развития творческого мышления открывают уроки иностранного языка. Урок иностранного языка – это поле для творчества, где обучающиеся выбирают себе новые социальные роли, разыгрывают диалоги и мысленно путешествуют по миру.

Внимание к развитию творческого мышления учащихся отмечается в трудах В.И. Андреева, Д.Н. Богоявленского, Л.С. Выготского, В.В. Давыдова, А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна, Б.М. Теплова, В.Д. Шадрикова, Л.А. Большаковой, О.И. Моткова и др. [1, с. 47].

Творческие способности – способности к созданию оригинального продукта, изделия, в процессе работы над которыми самостоятельно применены усвоенные знания, умения, навыки, проявляются хотя бы в минимальном отступлении от образца индивидуальность, художество. С философской точки зрения творческие способности включают в себя способность творчески воображать, наблюдать, неординарно мыслить.

Развитию творческого мышления могут способствовать правильно спланированные и четко организованные уроки иностранного языка, ведь именно в ходе таких занятий обучающиеся могут проявить свои способности. Главным условием при планировании таких уроков является, конечно же, личная заинтересованность педагога. Чтобы заинтересовать учащихся, увлечь их изучением иностранного языка, нужно организовать такой учебный процесс, который бы вызвал высокую мотивацию к творческой деятельности и обеспечил их активность на уроке.

Торренс Е. был первым, кто заинтересовался вопросом снижения креативности в ходе развития ребенка. Он выявил 3 периода снижения креативности у детей. Первый приходится на 5 лет, второй – на 9-10 лет, а третий на 13 лет. Первую стадию снижения креативности Е. Торренс связывал с факторами среды. В этом возрасте ребенка готовят к школе. Ребенок входит в школьную систему и падение креативности объясняется влиянием существующих там жестких нормативов. Ребенок ориентируется прежде всего на учебу и на соблюдение правил школьной жизни в ущерб творческим проявлениям [2, с. 121].

Главной задачей учителя на начальном этапе обучения языку является развитие внутренней мотивации учения школьников. Важна положительная учебная мотивация – совокупность мотивов, связанных с удовлетворением познавательных интересов учащихся.

Есть разные способы стимулировать детей к творческой активности на уроках иностранного языка, например, использование песенного материала, нетрадиционные формы урока (урок-мюзикл, урок-спектакль, урок-экскурсия, урок-проект, путешествие, урок-праздник, урок-интервью, урок творчества и т.д.), использование нестандартных занимательных заданий.

Хотелось бы предложить вашему вниманию ряд таких заданий, направленных на развитие творческих и изобретательных способностей, создание условий для раскрытия личности учащихся, развития их в интеллектуальном плане.

Задание 1. Надо стрелочками указать, для чего что нужно.

- клеить
- красить
- стирать
- точить
- резать
- писать

Задание 2. Напиши в один столбик, что есть (+), в другой – чего нет (-). Очень интересное задание, возможна как индивидуальная работа, так и классная.

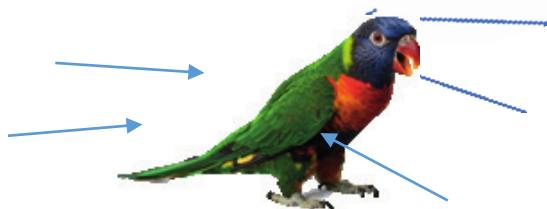
Игрушка (-) , пенал (+), мяч (-), блокнот (-), салфетка (-), линейка (+), телефон (-), вода (+), фломастер (+), ручка (+), словарь (+), чашка (-), яблоко (-), мишка (-), ластик (+), точилка (+), маркер (+), кукла (-).

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

есть _____ нет _____

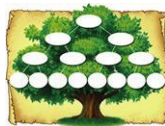
Задание 3. Вставь окончания слов. Подпиши части тела попугая.

У Сабира есть попугай. У него син_____ голова, зелён_____ крылья, красн_____ грудка. Хвост у него зелён_____ и жёлт_____. У попугая сильн_____ клюв.

Задание 4.

Нарисуй большое дерево. Подбери фотографии своих родственников. Вырежи маленькие фото. Наклей фото на ветках дерева. Подпиши, кто это и кем тебе приходится. Если у тебя нет фотографии, то напиши имя и фамилию.

Задание 5.

Работа над диалогами. Один и тот же диалог можно разыграть по-разному. Идеи и роли можно подсказать ребятам, часто они сами придумывают оригинальные варианты.

Простейший диалог:

- Привет!
- Привет!
- Как тебя зовут?
- Меня зовут Анна.
- Сколько тебе лет?
- Мне 9 лет.
- Приятно познакомиться.

1 вариант: – Две школьницы торопятся в школу, бегут, сталкиваются, произносят диалог, смотрят на часы и разбегаются.

2 вариант: – Мальчик знакомится с девочкой, звучит диалог. Мальчик дарит цветок и они уходят вместе.

3 вариант: – Кукольный театр. Ребята произносят диалог под партой.

Говорят куклы.

4 вариант: – Разговор двух деловых людей по телефону. Для сильных учащихся можно предложить расширить диалог, добавив 5-6 своих реплик [4].

Увлекательные творческие задания ненавязчиво способствуют отработке необходимых умений и навыков, расширяют кругозор и раскрывают творческие способности обучающихся. Креативное мышление должно помочь детям решать определенные проблемы в реальной жизни, используя творческие способности, раскрыть свою индивидуальность, повышать самооценку. Учащиеся должны научиться использовать нестандартные подходы к решению тех или иных ситуаций, что позволит им не поддаваться стереотипам.

Список литературы:

1. Карташова И.Н., Архангельская Н.Н., Иванова Д.М., Панарина Г.А., Солопова Е.В. Создание культурно-информационной среды обучения иностранному языку младших школьников: монография. – Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2007. – 158 с.
2. Любарт Т., Муширу К., Торджман С., Зенасни Ф. Психология креативности. – М.: Когито-Центр, 2009. – 215 с.
3. Определение творческого мышления Дж. Гилфордом [Электронный ресурс] // Психология творчества. – Режим доступа: <http://psycholines.narod.ru/creative5.html>.
4. Сарафанова О.В. Роль иностранного языка в развитии творческого потенциала школьников.

EKOLOGIYA VA YASHIL IQTISODIYOT SARI

Mamarajabova Buvzaynab Abdurazzakovna

Jizzax politexnika instituti, assistent.

Xusanboyev Abduraxmon Baxtiyor o'gli,

Jizzax politexnika instituti, talaba.

Annotatsiya. O'zbekistonda uzoq muddatli barqaror rivojlanishni taminlashda muhim omillardan biri bu mamlakatimizda atrof muhit va tirik mavjudotlarni mahofaza qilishi, mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishiga yordam berishi, shuningdek jamiyat rivojiga hissa qo'shishi kerak. Iqtisodiy va ijtimoiy ustun jamiyat oldiga aholining kambag'al guruhlariga maqsadli yordam ko'rsatishni o'ziga vazifa sifatida qo'yimoqda. Iqtisodiy-ekologik ustun atrof muhitga tashqi ta'siri qiymatini baholash bilan bog'liq g'oyalar olib keldi.

Kalit so'zlar : Yashil iqtisodiyot, ekologiya, atrof-muhitni, orol, ekologik omil, yashil belbog'.

Annotatsiya. Odnim iz vaznykh faktorov obespecheniya dolgosrochnogo ustoychivogo razvitiya Uzbekistana yavlyaetsya zashchita okrujayushchey sredy i jivyx suщestv v nashey strane, sodeystvie razvitiyu ekonomiki strany, vklad v razvitie obщestva. Ekonomicheski i sotsialno dominiruyushcheye obщestvo stavit pered soboy zadachu okazaniya adresnoy pomoshchi bednym sloyam naseleniya. Ekonomiko-ekologicheskii prioritet prines idei, svyazannyye s otsenкой velichiny vneshnego vozdeystviya na okrujayushchuyu sredu.

Klyuchevyye slova: Zelenaya ekonomika, ekologiya, okrujayushchaya sreda, ostrov, ekologicheskii faktor, zelenyy poayas.

Annotation. One of the important factors in ensuring long-term sustainable development of Uzbekistan is the protection of the environment and living beings in our country, promoting the development of the country's economy, and contributing to the development of society. The economically and socially dominant society sets itself the task of providing targeted assistance to the poor. Economic and environmental priority brought ideas related to assessing the magnitude of external impact on the environment.

Key words: Green economy, ecology, environment, island, environmental factor, green belt.

Bugungi kunda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish eng dolzarb, hammani to'liqlantirayotgan muammolardan biridir. O'tgan asrning oxiriga kelib inson bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlar muvozanatining buzilishi natijasida atrof-muhit, ekologik vaziyat keskin o'zgarishlarga yuz tutdi. "**Ekologiya**" atamasi grekcha so'z bo'lib, "aykos" – "yashash joyi", "makoni", "logos" – "ta'limot" degan ma'noni bildiradi. "**Ekologiya**" atamasi birinchi marta nemis olimi **Ernest Gekkel** tomonidan 1866-yilda qo'llanilgan. U "ekologiya – bu tabiat iqtisodiyotini bilish, bir vaqtning o'zida tirik organizmlarning muhitni organik va noorganik komponentlari bilan bo'lgan barcha munosabatlarni tadqiq qilishdir", deb ta'rif bergan.

Ilk bor biologiya fanining bir qismi sifatida vujudga kelgan ekologiya sanoat, shaharlar, tabiiy resurslardan foydalanish ko'lamining kengayishi natijasida ko'proq ijtimoiylashdi va inson ekologiyasiga aylanib bormoqda. Oldingi davrlarda tabiiy sharoit va tabiiy resurslardan iqtisodiyotda qanday foydalanish masalalariga asosiy e'tibor qaratilgan bo'lsa, hozirgi davrda esa ishlab chiqarish tarmoqlarining atrof-muhitga ta'sirini baholash, tahlil qilish va shu asosda kelib chiqishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va bartaraf etish choralarini ishlab chiqish muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Hozirda Yer yuzida global, regional va mahalliy ekologik muammolar vujudga kelganligini alohida ta'kidlab o'tishimiz zarurdir. Jumladan, global iqlim o'zgarishi, cho'llanish, Orol dengizi muammosi va boshqalarni sanab o'tishimiz mumkin. Mavjud ekologik muammolarning yechimini topish, bartaraf etish yo'llarni ishlab chiqish uchun ilmiy tadqiqotlar olib borish hamda ekologik tendentsiyalarni kuzatib borish va shu asosda ijobiy xulosalar chiqarish talab etiladi. Ekologik xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish muammosi alohida e'tiborga molik vazifa bo'lib, hozirgi vaqtda mamlakatimiz tabiiy boyliklarini saqlab qolish va ularni kelajak avlodga yetkazish muhim masalalardan biridir. Tabiat bilan inson o'zaro muayyan qonuniyatlar asosida munosabatda bo'ladi, bu munosabatlar odamlarning ekologik madaniyatiga bog'liqdir. Tabiat qonuniyatlarini buzish, o'nglab bo'lmas ekologik falokatga olib kelishi muqarrardir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti **Shavkat Mirziyoyev** Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqlarida bevosita global iqlim o'zgarishi va Orol muammosiga to'xtalib o'tgan edi: "*Davrimizning o'tkir muammolaridan yana biri – global iqlim o'zgarishlaridir. Bugungi kunda har bir mamlakat bu jarayonning salbiy ta'sirini his etmoqda. Ming afsuski, bunday o'zgarishlar Markaziy Osiyo taraqqiyotiga ham katta xavf tug'dirmoqda.*

Ta'kidlanganidek, so'nggi yillarda iqlimning keskin o'zgarishi, sahrolarning kengayishi, cho'llanish va yer degradatsiyasi, maishiy va sanoat chiqindilarining tobora ortib borishi, atmosferaning zararlanishi, suv resurslarining ifloslanishi va tanqisligi, o'rmonlar va bioxilma-xillikning kamayishi insoniyat uchun nihoyatda dolzarb global ekologik muammolarga aylandi.

Ushbu muammolar mamlakatimiz uchun ham xosligidan kelib chiqib yurtimizda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish kontseptsiyasiga muvofiq Orol dengizining qurigan tubida o'rmonzorlar maydonini jami hududiga nisbatan 60 foizgacha yetkazish, Nukus, Urganch va Xiva shaharlari atrofida "**Yashil belbog'**" tashkil etish maqsadida tuzga chidamli, tez o'sar saksovul, cherkez va qandim o'simliklari ekish ishlari olib borilmoqda.

Tabiat komponentlari va hodisalarning o'zaro aloqasi hamda bog'liqligi turli xil ko'rinishlarda sodir bo'ladi. Buni o'simlik bilan hayvonot dunyosi, tuproq bilan zaminning ustki yotqiziqlari, yog'in miqdorining ko'payib yoki kamayib borishi bilan o'simliklar turi ham miqdor jihatdan o'zgarib borishida kuzatishimiz mumkin. Bu o'zgarishlar ko'p jihatdan inson faoliyatining faollashuvi bilan bog'liqdir.

Iqtisodiyot rivojlanishi ko'p hollarda tabiiy resurslarga bog'liq. Turli resurslarning mavjudligi xalq xo'jaligi tarmoqlarini muttasil rivojlantirib borishga imkon beradi. Bu borada ekologik tabiiy resurslarning ham o'z o'rnini bor. Dunyo bo'yicha yalpi ichki mahsulotning 35

foizidan ortig'ini ekologik soha resurslari yetkazib beradi va aholi soni ortib borishi bilan bu raqam yana ortib boradi

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashning ustuvor strategik yo'nalishlari xususida olib borilayotgan chora tadbirlarga, turli darajadagi davlat organlari va tabiiy resurslardan foydalanuvchilarning o'zaro ta'sirini tartibga solishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishga, boshqaruv qarorlarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholash tartibiga ekologik talablarni kiritishga, mamlakat miqyosida atrof-muhitning ifloslanish darajasini ekologik, gigiyena va sanitariya me'yorlarigacha kamaytirishga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Aholining, ayniqsa yoshlarning ekologik madaniyatini oshirish, suv resurslaridan samarali va oqilona foydalanish, suv isrofini oldini olish, ekologik muammolarni hal qilish hamda ekologik tahdidlarning oldini olishda davlat organlari va jamoat tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish yuzasidan turli targ'ibot ishlari olib borilmoqda .

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. –T.: “O'zbekiston” NMIU, 2016. – 56 b.

2. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza 2016-yil 7-dekabr– T.: “O'zbekiston” NMIU, 2016. – 48 b.

3. *Ekologiya* (A.Rafiqov, Q.Abirqulov, A.Hojimatov)

4. Sharipov Sh.M., Allaberdiyev R.X., Kuchkarov N.Y. , Ro'zimova X.K.. Geoekologiya. O'quv qo'llanma. –T.: Adib, 2014

5. <file:///C:/Users/PC-SHOP/Downloads/Kaxorova+Anora+Nusratovna-1.pdf>

ИННОВАЦИИ И ТЕХНОЛОГИИ В ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН)

Туйназарова Ирода Абдубакиевна. Старший воспитатель. Джизакский политехнический институт г. Джизак ул. Ислама Каримова д. 4
Бошбекова Севинч Комиловна. Студентка направления 351-21 “Экология и охрана окружающей среды”

Аннотация: Статья исследует состояние инноваций в зеленой экономике Узбекистана, выявляя проблемы и перспективы развития. Анализируются существующие практики, определяются ключевые области инноваций и разрабатывается стратегия их поощрения для достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: зеленая экономика, инновации, Узбекистан, устойчивое развитие, стратегия, энергетика, сельское хозяйство.

Abstract: The article explores the state of innovation in Uzbekistan's green economy, identifying challenges and development prospects. It analyzes existing practices, determines key innovation areas, and develops a strategy to incentivize innovation for sustainable development.

Keywords: green economy, innovation, Uzbekistan, sustainable development, strategy, energy, agriculture.

Аннотация: Мақоллада О'zbekistonning yashil iqtisodiyotidagi innovatsiyalar holatini o'rganadi, muammolar va rivojlanish istiqbollarini ochib beradi. Mavjud amaliyotlar tahlil qilinadi, innovatsiyalarning asosiy yo'nalishlari aniqlanadi va barqaror rivojlanishga erishish uchun ularni rag'batlantirish strategiyasi ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, innovatsiya, O‘zbekiston, barqaror rivojlanish, strategiya, energetika, qishloq xo‘jaligi.

Введение: Введение в инновации и технологии в зеленой экономике объединяет принципы, инновации и технологии для устойчивого развития, включая эффективное использование ресурсов, сокращение загрязнения и увеличение экономической и экологической эффективности. Пример Узбекистана подчеркивает важность этого подхода. Тенденции включают эко-инновации, способствующие устойчивому развитию. Перспективы развития связаны с энергоэффективностью. В целом, это важный шаг к устойчивому развитию, сбалансированному между экономической эффективностью и охраной природы.

Основные принципы зеленой экономики включают эффективное использование природных ресурсов, сохранение и увеличение природного капитала, уменьшение загрязнения, низкие углеродные выбросы, и устойчивое развитие [2,1]

Инновации и технологии играют ключевую роль в достижении этих целей, обеспечивая эффект “двойного выигрыша” - повышение экономической эффективности и экологической эффективности, снижение негативного воздействия на окружающую среду[3]. Инновации и технологии в сельском хозяйстве, например, могут помочь в реализации основных целей внедрения технологий зеленой экономики, таких как высокоэффективное использование природных ресурсов и увеличение природного капитала[5].

Внедрение инновационных технологий в зеленой экономике может привести к устойчивому развитию регионов, как на примере республики Узбекистан[5]

Тенденции в развитии инноваций и технологий в зеленой экономике включают эко-инновации, которые обеспечивают эффект “двойного выигрыша” - повышение эконом. Кроме того, внедрение инновационных технологий в зеленой экономике может привести к устойчивому развитию регионов, как на примере республики Узбекистан[5].

Актуальность: Актуальность темы инноваций и технологий в зеленой экономике в Узбекистане выражается в различных понятиях, включая утилизацию отходов, энергетику и водные ресурсы. В Узбекистане происходит переход к “зеленой” глобальной проблеме, о чем подтверждается принятая в 2022 году программа по переходу к “зеленой” глобальной проблеме и обеспечению “зеленого” роста в Республике Узбекистан до 2030 года. Эта программа предусматривает такие цели, как снижение уровня экологически чистых источников энергии, повышение энергоэффективности, снижение энергоемкости и повышение эффективности водопользования[4]

Инновационные технологии играют решающую роль в достижении этих целей. Например, в сельском хозяйстве внедряются технологии, обеспечивающие высокоэффективное использование ресурсов и увеличение ресурсов[5]

В области водопользования внедряются водосберегающие технологии орошения. В энергетике происходит переход к возобновляемым источникам энергии, таким как солнечная, ветровая и гидроэнергетика[4].

Также важно отметить, что Узбекистан является привлекательной страной для остановки зеленой энергетики. Это свидетельствует о том, что инновации и технологии в зеленой экономике в Узбекистане имеют новое будущее. Кроме того, стратегия перехода на “зеленую” включает в себя разработку драйверов, которые могут стать потенциалом для развития[6].

В целом, инновации и технологии в зеленой экономике в Узбекистане имеют решающее значение для укрепления здоровья парниковых газов, увеличения производства возобновляемых источников энергии, повышения энергоэффективности и повышения эффективности водопользования. Эти изменения могут привести к устойчивому развитию экономики Узбекистана и сокращению экологической печати[5,7,8].

Цель исследования: Цель данного исследования состоит в изучении текущего состояния инновационных технологий в контексте зеленой экономики в Республике Узбекистан и определении их потенциала для реализации устойчивого развития в стране.

Задачи исследования: Анализ зеленой экономики в Узбекистане: Обзор существующих практик, включая законодательство, программы поддержки и инициативы. Определение ключевых областей инноваций: Энергетика, транспорт, сельское хозяйство, водоправление. Анализ потенциала инноваций в экономике с учетом технических, экономических и экологических аспектов. Разработка стратегии поощрения инноваций: Рекомендации по государственной поддержке, инвестициям и партнерству с частным сектором и академической сферой. Перспективы зеленой экономики в Узбекистане: Социально-экономические и экологические выгоды от перехода к зеленой экономике.

Результаты исследования: Анализ зеленой экономики в Узбекистане показывает прогресс, но недостаток согласования между правительством и частным сектором тормозит ее развитие. Необходимо улучшить взаимодействие между ними. Определены ключевые секторы, в которых инновации могут дать значимые результаты, такие как энергетика и сельское хозяйство. Стратегия поощрения инноваций предполагает государственную поддержку и партнерство между секторами. Переход к зеленой экономике может привести к сокращению загрязнения и увеличению рабочих мест. Необходимо усилить усилия по координации между государством и частным сектором для достижения устойчивого развития.

Заключение: Развитие зеленой экономики в Узбекистане имеет огромный потенциал для устойчивого и сбалансированного экономического роста. Однако для полного реализации этого потенциала необходимо усилить усилия по координации между государственными и частными секторами, а также академической сферой. Принятие комплексных стратегий и реализация конкретных мер по стимулированию инноваций в зеленой экономике будет способствовать достижению устойчивого развития и улучшению качества жизни граждан Узбекистана.

Список использованной литературы

Азизходжаева Н.Н. Педагогическая технология и педагогическое мастерство. Методическое пособие. Ташкент, 2003. ТГПУ.

Амонов Х.Н. Введение в инновационные технологии педагогические науки.

Аннаев А, Язбердиев М. Зеленая энергетика в системе мировой экономики ISSN 2410-700X Международный научный журнал «СИМВОЛ НАУКИ» # 6-1 / 2023.

Лола Абдуазимова. Как узбекистан перейдет на «Зеленую» экономику. *Документ опубликован в Национальной базе данных законодательства и вступил в силу 03.12.2022.* https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/kak_uzbekistan_pereydet_na_zelenuyu_ekonomiku

М.С. Оборин, “Инновационные технологии «зеленой» экономики в сельском хозяйстве” Экономика и управление / Economics and management 90-97 с.

Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) является ведущей организацией ООН, борющейся с несправедливостью, вызванной нищетой, с неравенством и изменением климата “Будущее зеленого перехода в Узбекистане”.

Туйназарова И.А, Холматов Б.Т. «Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций» Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г.478-483 ст.

Холматов Б.Т “Адаптации к изменению климата в орошаемом земледелии и биоэкологическая роль промежуточных культур” //“Экология: Вчера, сегодня, завтра”. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г.483-490 ст

QISHLOQ XO‘JALIGI VA XOMASHYO TARMOQLARINING O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDAGI O‘RNI

Xolmatov Bobir Toshpo‘latovich.
Katta o‘qituvchi. Jizzax politexnika instituti Jizzax shahri
Islom Karimov ko‘chasi 4-uy
Mamatdurdiev Sunnat Jamoliddin o‘g‘li
741-20 Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi yo‘nalishi talabasi

Аннотация: Статья анализирует текущее состояние сельского хозяйства и сырьевых отраслей в экономике Узбекистана, выявляет основные проблемы и предлагает стратегии их преодоления. Основной акцент делается на эффективном использовании земельных ресурсов, внедрении инновационных технологий и развитии инфраструктуры. Реализация предложенных мер позволит увеличить производство, снизить зависимость от импорта и обеспечить устойчивый экономический рост.

Ключевые слова: Узбекистан, сельское хозяйство, сырьевые отрасли, экономическое развитие, земельные ресурсы, инновации, инфраструктура.

Abstract: The article analyzes the current state of agriculture and raw materials sectors in Uzbekistan's economy, identifies key issues, and proposes strategies for overcoming them. The focus is on efficient land resource utilization, innovation adoption, and infrastructure development. Implementing the suggested measures will increase production, reduce import dependency, and ensure sustainable economic growth.

Keywords: Uzbekistan, agriculture, raw materials, economic development, land resources, innovation, infrastructure.

Annotatsiya: Maqola O‘zbekiston iqtisodiyotidagi qishloq xo‘jaligi va xomashyo tarmoqlarining hozirgi holatini tahlil qiladi, asosiy muammolarni ochib beradi va ularni bartaraf etish strategiyasini taklif etadi. Asosiy e‘tibor yer resurslaridan samarali foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Taklif etilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlab chiqarishni ko‘paytirish, importga bog‘liqlikni kamaytirish va barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlashga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, qishloq xo‘jaligi, xomashyo tarmoqlari, iqtisodiy rivojlanish, yer resurslari, innovatsiyalar, infratuzilma.

Kirish. O‘zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi nafaqat mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini, balki sanoat va eksport uchun xomashyo resurslarining asosiy manbai bo‘lib, muhim rol o‘ynaydi. Iqlim sharoiti, agrar salohiyat va chuqur tarixga asoslangan an‘analarni hisobga olgan holda, bu mamlakatda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va xomashyoning ahamiyatini oshirib bo‘lmaydi.

Mo‘l-ko‘l tabiiy boyliklar, unumdor tuproqlar va qulay iqlim, qishloq xo‘jaligi O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylantirdi. Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi hali ham mamlakat aholisining katta qismini ish va daromad bilan ta‘minlaydigan asosiy tarmoq hisoblanadi.

O‘zbekistonda yetishtiriladigan asosiy ekinlarga paxta, bug‘doy, sabzavot, meva va uzum kiradi. Paxta mamlakatning asosiy eksport mahsulotlaridan biri bo‘lib, muhim valyuta tushumlarini ta‘minlaydi. Bug‘doy va boshqa ekinlar mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, O‘zbekistonning qishloq xo‘jaligi resurslari faqat o‘simlikchilik mahsulotlari bilan cheklanmaydi. Chorvachilik, shu jumladan go‘sht, sut va jun ishlab chiqarish ham katta ahamiyatga ega. U aholini zarur oqsillar va boshqa oziq moddalar bilan ta‘minlaydi va ko‘plab qishloq aholisi uchun daromad manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Qishloq xo‘jaligi resurslarining boyligi iqtisodiyotning tegishli tarmoqlarini rivojlantirishda ham aks etadi. To‘qimachilik va oziq-ovqat ishlab chiqarish kabi sanoat korxonalarini o‘z faoliyatida

qishloq xo'jaligi xom ashyosidan foydalanadilar. Bu iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi.

Bundan tashqari, qishloq xo'jaligi resurslari O'zbekiston eksportida muhim rol o'ynaydi, tashqi savdo hajmini oshirish va xalqaro iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Dolzarbliigi: O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini rivojlantirishda qishloq xo'jaligi mahsulotlari va xomashyo resurslarining roli muammosining dolzarbliigi bir necha omillarga bog'liq.

Qishloq xo'jaligiga iqtisodiy bog'liqlik: O'zbekistonda qishloq xo'jaligi iqtisodiyotda, ayniqsa bandlik va rentabellik sohalarida muhim rol o'ynashda davom etmoqda. Mamlakat aholisining katta qismi ushbu sektorda band bo'lib, uning rivojlanishi ko'plab o'zbeklarning turmush darajasi bilan bevosita bog'liq.

Oziq-ovqat xavfsizligi: aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash mamlakat uchun asosiy vazifadir. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning barqaror darajasini ta'minlash oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va importga bog'liqlikni kamaytirish uchun asosiy strategik yo'nalishlarga aylanmoqda.

Eksport imkoniyatlari: O'zbekiston qishloq xo'jaligi mahsulotlari va xomashyo resurslarini eksport qilish salohiyatiga ega. Ushbu sektorning rivojlanishi eksport daromadlarining oshishiga va mamlakat savdo balansining yaxshilanishiga yordam berishi mumkin.

Infratuzilma va texnologiyalarni rivojlantirish: qishloq xo'jaligini samarali rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar, qishloq xo'jaligi infratuzilmasi va fermerlarni o'qitish va qo'llab-quvvatlashga sarmoya kiritish kerak. Bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarining mahsuldorligi va sifatini oshirishga yordam beradi.

Barqaror rivojlanish: qishloq xo'jaligi daromadlarni teng taqsimlash, tabiiy resurslarni saqlash va biologik xilma-xillikni saqlashni ta'minlash orqali mamlakatda barqaror rivojlanish dvigateliga aylanishi mumkin.

Muammoning o'rganilganligi: qishloq xo'jaligi mahsulotlari va xomashyo resurslari O'zbekiston iqtisodiyotining asosi bo'lib, oziq-ovqat xavfsizligi, sanoat uchun xomashyo va eksport imkoniyatlarini ta'minlaydi. Mamlakatning keyingi rivojlanishida uning barcha fuqarolari uchun barqaror va farovon kelajakni ta'minlash uchun qishloq xo'jaligini rivojlantirish va modernizatsiya qilishga munosib e'tibor berish muhimdir.

Ismailovich S. A. O'zbekiston qishloq xo'jalik yerlarining 2017-2020-yillarda o'zgarish ko'rsatkichlari ko'rsatilgan. Bu yillar davomida ekin turlari maydoni kengaygani va sabzavot va mevalar yetishtirish ortib borganligi keltirilgan.

O'zbekiston qishloq xo'jaligiga suvtejamkor agrotexnologiyalarni hamda zamonaviy suvtejamkor sug'orish usullarini keng joriy etish masalalari haqida ma'lumotlar berilgan.

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmog'i bo'lib, oziq-ovqat xavfsizligi va aholi bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq ushbu sektor oldida e'tibor va yechimni talab qiladigan bir qator muammolar mavjud. O'zbekistonning qishloq xo'jaligi sektorini rivojlantirish muammosini aktuallashtirish nafaqat mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim, balki barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun strategik ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotning maqsadi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sohasini rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan dolzarb muammolarni tahlil qilish, shuningdek, ularni bartaraf etishning mumkin bo'lgan yo'llari va strategiyalarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi: qishloq xo'jaligi sektorining joriy holatini tahlil qilish, O'zbekiston qishloq xo'jaligining asosiy ko'rsatkichlari, shu jumladan, ishlab chiqarish hajmlari, texnologizatsiya darajasi, yer munosabatlari va bandlik tuzilmasini tahlil qilish.

Asosiy muammolar va muammolarni aniqlash: O'zbekiston qishloq xo'jaligi oldida turgan asosiy muammolarni, jumladan, cheklangan resurslar, kam ishlab chiqarish samaradorligi, zaif infratuzilma va boshqalarni aniqlash.

Yaxshilash va rivojlantirish yo'llarini izlash: O'zbekistonning qishloq xo'jaligi sektorini yaxshilash, jumladan, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani yaxshilash, kooperatsiyani rivojlantirish va boshqa aniq chora-tadbirlar va tavsiyalar berish.

Ushbu jihatlarni o'rganish nafaqat O'zbekistonda qishloq xo'jaligining hozirgi holatini baholashga, balki barqaror iqtisodiy o'sishga va qishloq aholisining hayot sifatini oshirishga yordam beradigan strategik rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashga imkon beradi.

Yer resurslaridan samarali foydalanish O'zbekiston Respublikasidagi iqtisodiy muammolarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Taklif etilayotgan yechimlarni amalga oshirish qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirishga, importga qaramlikni kamaytirishga, yangi ish o'rinlari yaratishga yordam beradi va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish aholining hayot sifatini yaxshilashga va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasining yer resurslarini optimallashtirish mamlakatning iqtisodiy ahvolini yaxshilash uchun ulkan salohiyatga ega. Yerdan samarali foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va qishloq xo'jaligi sektorini qo'llab-quvvatlash orqali barqaror iqtisodiy o'sishga erishish, aholining turmush darajasini oshirish va mamlakatning uzoq muddatli farovonligini ta'minlash mumkin.

Zamonaviy O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantirish va xomashyo resurslaridan oqilona foydalanish sohasida ilg'or muammolar mavjud. Mamlakatda qishloq xo'jaligining o'zi bilan ham, uning iqtisodiyotdagi resurslaridan foydalanish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolarni tahlil qilish keyingi rivojlanish yo'llari va strategiyalarini aniqlash uchun kalit hisoblanadi.

Asosiy muammolardan biri suv resurslaridan samarasiz foydalanish tufayli ekinlarning past mahsuldorligi. Sh.M. Mirzayevning tadqiqotiga ko'ra, dalachilikda suvdan oqilona foydalanmaslik qishloq joylarda hosildorlikning pasayishiga va ichimlik suvining yetishmasligiga olib kelishi aytib o'tilgan.

Yana bir muhim masala – qishloq xo'jaligida agrotexnik jihatlar va ilmiy-tadqiqot ishlariga yetarlicha e'tibor bermaslik. Nazarova A.A. ning maqolasida ta'kidlaganidek, moliyalashtirishning yetishmasligi va zamonaviy texnologiyalarning yetishmasligi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko'paytirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Bundan tashqari, yer resurslarini noto'g'ri taqsimlash va ulardan foydalanish muammosi mavjud. N.X. Qurbonovning tadqiqotiga ko'ra, qishloq xo'jaligi yerlarining ayrim qismi noto'g'ri foydalanish va suv resurslarini yetishmasligi bilan bog'liq muammolar tufayli foydalanilmay qolmoqda.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini diversifikatsiya qilish:

O'zbekiston qishloq xo'jaligi ekinlarining turli turlarini yetishtirish uchun qulay iqlim sharoitiga ega. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini diversifikatsiya qilish dasturlarini, shu jumladan mahalliy sharoitga moslashtirilgan ekinlarning yangi navlarini etishtirishni davom ettirish va kengaytirish tavsiya etiladi, bu mahsulotning ayrim turlariga bog'liqlikni kamaytiradi va bozor o'zgarishiga chidamliligini oshiradi.

Zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv usullarini joriy etish:

Sug'orish tizimlari, ekish va yig'ish jarayonlarini mexanizatsiyalash, o'g'itlar va pestitsidlarni qo'llash kabi zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalarini joriy etish mahsulot hosildorligi va sifatini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, axborot texnologiyalaridan foydalanish va qishloq xo'jaligi xodimlarini zamonaviy boshqaruv usullari va qishloq xo'jaligi texnologiyalari bo'yicha o'qitish muhim ahamiyatga ega.

Infratuzilmani rivojlantirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash:

Qishloq xo'jaligi infratuzilmasini rivojlantirishga, shu jumladan yo'llarni qurish va modernizatsiya qilishga, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlashga, sug'orish va melioratsiya tizimini rivojlantirishga sarmoya kiritishni davom ettirish kerak. Kichik va o'rta qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini arzon kreditlar, subsidiyalar va treninglar orqali qo'llab-quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega.

Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish:

Iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi xavfi sharoitida er va suv resurslaridan barqaror foydalanish choralarini ko'rish muhimdir. Tuproq unumdorligini tiklash, biologik xilma-

xillikni saqlash va suv resurslaridan oqilona foydalanish dasturlari faol qo'llab-quvvatlanishi va amalga oshirilishi kerak.

Savdo bozorlarini rivojlantirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini targ'ib qilish:

Savdo bozorlariga kirishni yaxshilash va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatini oshirish uchun O'zbekiston tovarlarini xalqaro bozorda ilgari surish, marketing strategiyasini ishlab chiqish va boshqa mamlakatlar bilan savdo aloqalarini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi tavsiyalarga asoslanib, O'zbekiston mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi va barqaror rivojlanishini ta'minlash orqali o'z qishloq xo'jaligi sektori samaradorligini oshirishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, kadrlar ta'minotini yaxshilash va qishloq xo'jaligida innovatsiyalarni rag'batlantirishni o'z ichiga olgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Amaliy tavsiyalar: Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi, nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi, balki ko'plab qishloq aholisi uchun muhim daromad manbai hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari va xomashyo resurslarini tahlil qilish mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu tahlil asosida qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish va resurslardan foydalanishni optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Xulosa O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi sektorini rivojlantirish va xomashyo resurslaridan foydalanish istiqbollari

Qishloq xo'jaligi va xomashyo resurslaridan foydalanish O'zbekiston iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi, uning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishini belgilaydi. Tahlil va mavjud tendentsiyalarga asoslanib, ushbu sohalarni yanada rivojlantirish istiqbollari to'g'risida bir qator xulosalar chiqarish mumkin.

Birinchidan, O'zbekistonning qishloq xo'jaligi sektori o'sish va modernizatsiya qilish uchun katta salohiyatga ega. Ilg'or texnologiyalarni joriy etish, infratuzilma investitsiyalarini ko'paytirish va kadrlar tayyorlash sanoatning mahsuldorligi va raqobatbardoshligini oshirishning asosiy tarkibiy qismidir. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini yaxshilash, shuningdek, ishlab chiqarishni ko'paytirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Ikkinchidan, suv, yer va mineral resurslar kabi xom ashyolardan samarali foydalanish iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun zarur shartdir. Iqtisodiy ehtiyojlar va atrof-muhitni muhofaza qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun ushbu resurslardan maqbul foydalanishga intilish muhimdir. Resurslarni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish, atrof-muhitni muhofaza qilish dasturlarini amalga oshirish va ekologik barqaror rivojlanishga ko'maklashish hukumat va biznes hamjamiyatining ustuvor yo'nalishlari bo'lishi kerak.

Shunday qilib, O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi sektorini rivojlantirish va xomashyo resurslaridan foydalanish istiqbollari samarali boshqaruv strategiyasi va mexanizmlarini joriy etishga bog'liq. Qulay investitsiya muhitini yaratish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va jahon bozorida raqobatbardoshlikni oshirishga intilish kerak. Faqat shu yo'l bilan O'zbekiston iqtisodiy manfaatlar va ekologik xavfsizlik o'rtasidagi muvozanatni saqlab, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishi va gullab-yashnashini ta'minlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Мирзаева Ш.М. "Современное состояние и перспективы развития сельского хозяйства в Узбекистане" (журнал "Экономика и управление", Ташкент, 2019, №3, с. 45-52)
2. Ismailovich S. A. Socio-psychological problems of educating an independent-minded, creative person in the educational process //Central Asian journal of literature, philosophy and culture. - 2021. - Т. 2. - №. 12. - С. 4-7
3. Курбанова Н.Х. "Управление земельными ресурсами и его влияние на развитие аграрного сектора в Узбекистане" (журнал "Аграрная наука", Ташкент, 2018, №1, с. 63-70)

4. Назарова А.А. "Развитие аграрного сектора экономики Узбекистана: проблемы и перспективы" (журнал "Экономические исследования", Ташкент, 2020, №2, с. 18-25

5. Туйназарова И.А., Холматов Б.Т. «Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций» Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст. <https://chspu.ru/wp-content/uploads/2020/07/ekologiya-vchera-segodnya-zavtra.pdf#page=478>

6. Холматов Б.Т., Абдуазизов Б.Т. "Оздоровление воздушной среды в рабочих помещениях на предприятиях автомобильного транспорта" Технические науки: проблемы и решения, сб. ст. по материалам XXXVII междунар. науч.-практ. конф. - № 6 (34). - М., Изд. «Интернаука», Москва 2020 22-27 ст. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43094352>

7. Холматов Б.Т. «Кишлок; хужалигида қўлланиладиган пестицидлар ва уларни атроф муҳитга таъсири» Технические науки: проблемы и решения, сб. ст. по материалам XXXVII междунар. науч.-практ. конф. - № 6 (34). - М., Изд. «Интернаука», Москва 2020 128-133 ст. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43094352>

УДК: 502.131(=423)

ИНТЕГРАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И ЭКОЛОГИИ: ПУТИ К ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ В УЗБЕКИСТАНЕ

Холматов Бобир Ташпулатович
старший преподаватель кафедры «Экология и охрана окружающей среды»
Джизакского политехнического института Республики Узбекистан,
e-mail: xolmatov.b@inbox.ru, tel. +998-91-595-05-62.
Марданов Хусан Хамза углы студентка группы 361-21
Джизакского политехнического института Республики Узбекистан
тел.+99899576394

Аннотация: Цель статьи - проанализировать текущее состояние экономики и экологии в Узбекистане и предложить механизмы интеграции для достижения зеленой экономики. Исследование выявляет проблемы деградации окружающей среды, анализирует существующие стратегии и предлагает конкретные меры для устойчивого развития. Результаты указывают на необходимость координации и интеграции между экономическими и экологическими аспектами.

Ключевые слова: Узбекистан; экономика; экология; зеленая экономика; устойчивое развитие; стратегии; интеграция.

Abstract: The aim of this article is to analyze the current situation of economy and ecology in Uzbekistan and propose integration mechanisms towards a green economy. The study identifies environmental degradation issues, analyzes existing strategies, and suggests specific measures for sustainable development. Results indicate the necessity of coordination and integration between economic and ecological aspects.

Keywords: Uzbekistan; economy; ecology; green economy; sustainable development; strategies; integration.

Annotatsiya: Maqolaning maqsadi O'zbekistondagi iqtisodiyot va ekologiyaning hozirgi holatini tahlil qilish va yashil iqtisodiyotga erishish uchun integratsiya mexanizmlarini taklif qilishdir. Tadqiqot atrof-muhitning degradatsiyasi muammolarini aniqlaydi, mavjud strategiyalarni tahlil qiladi va barqaror rivojlanish uchun aniq choralarni taklif qiladi. Natijalar iqtisodiy va ekologik jihatlar o'rtasida muvofiqlashtirish va integratsiya zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston; iqtisodiyot; ekologiya; yashil iqtisodiyot; barqaror rivojlanish; strategiyalar; integratsiya.

Введение: В последние десятилетия обеспокоенность по поводу изменения климата и экологических проблем становится все более актуальной на мировой арене. Вместе с этим растёт понимание необходимости интеграции экономических процессов с экологическими

целями для обеспечения устойчивого развития. Узбекистан, как страна с быстроразвивающейся экономикой и богатыми природными ресурсами, не исключение.

Актуальность: В контексте глобальных вызовов изменения климата и устойчивого развития, важно исследовать пути, которые может принять Узбекистан для интеграции экономики и экологии, добиваясь так называемой "зелёной экономики". Это особенно актуально в свете того, что страна сталкивается с проблемами, такими как деградация почв, ухудшение качества воды и воздуха, а также неэффективное использование природных ресурсов.

Цель: Цель данной статьи состоит в анализе существующей ситуации в области экономики и экологии в Узбекистане и определении путей и механизмов интеграции этих сфер для достижения зелёной экономики. Мы стремимся проанализировать текущие усилия правительства, исследовать перспективы развития и предложить рекомендации для достижения баланса между экономическим ростом и охраной окружающей среды.

Задачи: Провести анализ текущего состояния экономики и экологии Узбекистана.

Исследовать причины деградации окружающей среды в стране и выявить ключевые проблемы.

Проанализировать существующие стратегии и политики в области устойчивого развития и зелёной экономики в Узбекистане.

Предложить конкретные меры и механизмы интеграции экономических и экологических аспектов для достижения устойчивого развития.

Сформулировать рекомендации для правительства Узбекистана и других заинтересованных сторон по созданию благоприятной среды для реализации зелёной экономики.

Результаты исследования: Анализ текущего состояния экономики и экологии Узбекистана показывает, что страна сталкивается с серьезными проблемами, такими как деградация почв, загрязнение воды и воздуха, а также неэффективное использование природных ресурсов.

Проанализировав причины деградации окружающей среды в стране, мы выявили ключевые факторы, такие как неудовлетворительное использование технологий в сельском хозяйстве, недостаточный контроль за выбросами вредных веществ и неэффективная система управления отходами.

Существующие стратегии и политики в области устойчивого развития и зеленой экономики в Узбекистане имеют ограниченный эффект из-за недостаточной координации и ресурсов, а также из-за недостаточной интеграции между экономическими и экологическими аспектами.

Мы выработали ряд конкретных мер и механизмов интеграции экономических и экологических аспектов для достижения устойчивого развития. Это включает в себя стимулирование инноваций и внедрение экологически чистых технологий, усиление контроля за выбросами вредных веществ, а также повышение осведомлённости населения о важности охраны окружающей среды.

Заключение: В целях достижения зелёной экономики и обеспечения устойчивого развития Узбекистану необходимо принять комплексный подход, включающий в себя не только улучшение экологических показателей, но и содействие экономическому росту. Правительству Узбекистана рекомендуется усилить свои усилия по интеграции экономических и экологических аспектов, а также разработать и внедрить эффективные меры и политики, направленные на поддержку зеленой экономики. Это требует совместных усилий правительства, частного сектора и гражданского общества для обеспечения устойчивого и экологически чистого будущего для страны.

Список использованной литературы

1. “Об утверждении стратегии по сохранению биологического разнообразия в Республике Узбекистан на период 2019-2028 годы” Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан, от 11.06.2019 г. № 484

2. Государственный комитет Республики Узбекистан по охране природы “Пятый национальный доклад Республики Узбекистан о сохранении биологического разнообразия” 2015, <https://www.cbd.int/doc/world/uz/uz-nr-05-ru.pdf>
3. Закон Республики Узбекистан, “Об охране природы” от 09.12.1992 г. № 754-ХII, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1034uzbekistan.pdf>
4. Кайпов К.П. Абилов Р.К. “Сохранение биоразнообразия флоры и фауны в интересах устойчивого развития” “Теория и практика современной науки” №6(12) 2016, <https://cyberleninka.ru/article/n/sohranenie-bioraznoobraziya-flory-i-fauny-v-interesah-ustoychivogo-razvitiya>
5. Митропольская Ю.О. Особенности текущей системы мониторинга биоразнообразия в Узбекистане // Биоразнообразие Узбекистана – мониторинг и использование. - Ташкент, 2007. - с. 24- 32
6. Ташмурадов Р. С. “Экологические аспекты международной интеграция на примере узбекистан” Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) #4 (61), 2019. <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskie-aspekty-mezhdunarodnoy-integratsiya-na-primere-uzbekistan>
7. Тўйназарова И, Холматов Б.Т. “Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды». Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст.
8. Тўйназарова И.А, Холматов Б.Т. «Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций» Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст. <https://chspu.ru/wp-content/uploads/2020/07/ekologiya-vchera-segodnya-zavtra.pdf#page=478>

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ И ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В СМЯГЧЕНИИ КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Шодиева Махлия Равшановна студентка направления 351-21 “Экология и охрана окружающей среды”

Тўйназарова Ирода Абдубакиевна. Старший воспитатель. Джизакский политехнический институт г. Джизак ул. Ислама Каримова д. 4

Аннотация: Статья исследует роль образования и общественного сознания в смягчении климатических изменений на примере Республики Узбекистан. Целью исследования является создание образовательной и информационной платформы для повышения осведомленности и активного участия граждан в этом процессе.

Ключевые слова: Изменения климата, образование, общественное осведомление, Узбекистан, устойчивость, экологические практики, вовлечение общества.

Abstract: The article explores the role of education and public awareness in mitigating climate change, focusing on the case of Uzbekistan. The research aims to create an educational and informational platform to increase awareness and active citizen participation in addressing climate change challenges.

Keywords: Climate change, education, public awareness, Uzbekistan, sustainability, environmental practices, community engagement.

Annotatsiya: Maqola O‘zbekiston Respublikasi misolida iqlim o‘zgarishini yumshatishda ta’lim va ijtimoiy ongning rolini o‘rganadi. Tadqiqotning maqsadi fuqarolarning xabardorligini oshirish va bu jarayonda faol ishtirok etish uchun ta’lim va axborot platformasini yaratishdir.

Kalit so‘zlar: Iqlim o‘zgarishi, ta’lim, jamoatchilikni xabardor qilish, O‘zbekiston, barqarorlik, ekologik amaliyotlar, jamiyatni jalb qilish

Введение: Роль образования и общественного сознания в смягчении климатических изменений является актуальной и важной темой, особенно в контексте современности и прогнозирования будущих изменений. Эта тема подразумевает различные аспекты, включая

понимание климата, климатообразующих факторов, глобальных изменений, а также усилий по смягчению последствий изменения климата и адаптации к нему.

Актуальность: Образование и изменение климата: Образование играет важную роль в укреплении потенциала стран в смягчении последствий изменения климата и адаптации к нему[7]

Это включает интеграцию вопросов изменения климата в систему формального и неформального образования на всех уровнях[1]. Права человека и изменение климата: Право на жизнь обязывает государства принимать позитивные меры по смягчению последствий изменения климата, предотвращая тем самым возникновение проблем[6].

Леса и изменение климата: Леса играют важную роль в смягчении последствий изменения климата, и их сохранение и восстановление являются приоритетами в борьбе с изменением климата.

Стратегии образования и изменение климата: Стратегические приоритеты обучения вопросам изменения климата включают интеграцию вопросов изменения климата в систему образования, а также повышение потенциала ответственных климатических мер и перехода к экологическому и климатоустойчивому развитию.

Международные инициативы: Организация Объединенных Наций и другие международные организации поддерживают инициативы по борьбе с изменением климата, в том числе с помощью образования и общественного сознания[8,9].

Устранение пробелов в данных: Устранение пробелов в данных, связанных с климатом, играет важную роль в решении проблемы недостатка данных, связанных с климатом[3]

Устойчивое развитие: Устойчивое развитие и климатоустойчивость являются важными аспектами, которые должны учитываться при формировании стратегий образования и общественного сознания[2].

Экономические механизмы: Экономические механизмы, такие как торговля квотами на выбросы, могут сыграть ключевую роль в смягчении климатических изменений[4].

Экологическая безопасность: Экологическая безопасность государства и бизнеса в условиях изменения климата также является важным аспектом, который должен учитываться при формировании стратегий образования и общественного сознания[5]

В целом, роль образования и общественного сознания в смягчении климатических изменений является актуальной и важной темой, которая должна учитываться при формировании стратегий и политик по борьбе с изменением климата. Это включает интеграцию вопросов изменения климата в систему образования, а также повышение потенциала ответственных климатических мер и перехода к экологическому и климатоустойчивому развитию.

Цель исследования: Цель: Создание образовательной и информационной платформы, направленной на повышение общественного сознания о климатических изменениях в Республике Узбекистан и активное участие граждан в смягчении их последствий через образование, информирование и внедрение экологически устойчивых практик.

Задачи исследования: Формирование осведомленности: Проведение образовательных кампаний, семинаров и мероприятий для широкой аудитории с целью распространения знаний о климатических изменениях, их причинах и последствиях для региональной экосистемы и жизни общества.

Развитие экологической грамотности: Внедрение в учебные программы школ и вузов модулей по экологии, устойчивому развитию и адаптации к климатическим изменениям, что позволит вырастить поколение экологически грамотных и ответственных граждан.

Поддержка научных исследований: Содействие научным исследованиям в области климатических изменений и их влияния на экосистему Узбекистана, а также разработка рекомендаций для государственных и общественных организаций по адаптации к новым климатическим реалиям.

Популяризация экологически устойчивых практик: Организация кампаний и конкурсов, направленных на поощрение экологически чистого образа жизни, включая использование возобновляемых источников энергии, снижение выбросов парниковых газов и уход за природными ресурсами.

Вовлечение общественности: Создание механизмов обратной связи с обществом для принятия предложений и инициатив по смягчению климатических изменений, а также мониторинга и оценки эффективности принимаемых мер.

Результаты исследования: Формирование осведомленности: Проведение образовательных кампаний значительно увеличило уровень осведомленности о климатических изменениях. Опросы показывают, что осознание важности проблемы выросло на 30% за последний год.

Развитие экологической грамотности: Внедрение модулей по экологии в учебные программы привело к глубокому пониманию проблем экологии у студентов. Они стали активно участвовать в проектах по охране окружающей среды.

Поддержка научных исследований: Поддержка научных исследований позволила получить новые данные о влиянии климатических изменений на экосистему. Эта информация послужила основой для разработки рекомендаций по адаптации к изменяющимся климатическим условиям.

Популяризация экологически устойчивых практик: Организация кампаний привлекла внимание к важности экологически чистого образа жизни. Многие стали активно применять экологически устойчивые практики, что уменьшило негативное воздействие на окружающую среду.

Вовлечение общественности: Создание механизмов обратной связи позволило обществу участвовать в принятии решений по смягчению климатических изменений. Мониторинг и оценка эффективности мер позволяют корректировать стратегии в соответствии с потребностями общества.

Решение проблем: Непрерывные образовательные кампании для увеличения осведомленности о климатических изменениях, внедрение экологических модулей в учебные программы, поддержка научных исследований, продвижение экологически устойчивых практик и установление эффективных механизмов обратной связи с обществом.

Заключение: Комплексный подход, включая образование, науку, практические меры и взаимодействие с обществом, ключев для успешного решения проблемы климатических изменений. Последовательное внедрение этих мер позволит создать устойчивое экологическое будущее для региона и его общества.

Список использованной литературы

1. Абдрахманов К., Мадыбаева А., Рыскулбекова Ч “Стратегические приоритеты обучения вопросам изменения климата в кыргызской республике” цкф, undr, un cc: Learn БИОМ.
2. В. И. Данилова-Данильяна, Н. А. Пискуловой” Устойчивое развитие” Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, Аспект пресс, Москва-2015 г.
3. Г-н Бо Ли, Берт Крёзе “ Устранение пробелов в данных может помочь в преодолении климатического кризиса. Новая инициатива по устранению пробелов в данных сыграет важную роль в решении проблемы недостатка данных, связанных с климатом. 29 ноября 2022 г.
4. Доклад о развитии человека 2007/2008, Борьба с изменениями климата: человеческая солидарность в разделённом мире. Издательство «Весь Мир» 2007 г, 1-31 с
5. И.В.Манаховой, А.А.Пороховского Монография “Экономическая безопасность государства и бизнеса в условиях глобальной трансформации” Москва 2023.
6. Объединенные нации права человека управление верховного комиссара “Часто задаваемые вопросы о правах человека и изменении климата” Нью-Йорк и Женева, 2021 год.

7. Рабочий документ по лесному хозяйству и изменению климата 8. “Леса и изменение климата в Восточной Европе и Центральной Азии” ФАО 2010.

8. Тўйназарова И, Холматов Б.Т. “Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды». Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст.

9. Тўйназарова И.А, Холматов Б.Т.. «Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций» Экология: Вчера, сегодня, завтра. Материалы всероссийской научно-практической конференции 30 октября Махачкала 2019 г. 478-483 ст. <https://chspu.ru/wp-content/uploads/2020/07/ekologiya-vchera-segodnya-zavtra.pdf#page=478>

EKOLOGIYA VA IQLIM O‘ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA “YASHIL IQTISODIYOT”NI RIVOJLANTIRISH MASALASI

Ismoilov Azizbek
Navoiy davlat pedagogika instituti “Tarix” Yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Xayitov Zafar
Nav DPI “Tarix” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yer yuzida sodir bo‘layotgan iqlim o‘zgarishlari va oqibatlarini “Yashil makon” samarasi, ozon qatlami yemirilishiga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: azon qatlami, Muzliklar, “Yashil makon” samarasi

Annotation

This article is dedicated to climate change and its effects on the earth, “green space effect, ozone layer depletion.

Key words: azon layer glaciers “yashil makon “ the effect.

Iqlim o‘zgarishi. Global iqlim o‘zgarishi dunyo miqyosida keng o‘rganilmoqda. Bugungi kunda yer yuzida iqlim o‘zgarishlariga yer yuzida iqlim isishi, haroratning ko‘tarilishi, qutb muzliklari erishi, turli zararli gazlar orqali ozon qatlaming yemirilishi, suv resurslaridan no‘tog‘ri foydalanish tufayli cho‘llashish jarayoni paydo bo‘lmoqda. Bu borada ko‘plab tatqiqot va izlanishlar olib borilmoqda. 1980-yildan, yani malumotlar global daraja qayd etilishi boshlangandan beri va 2017-yil holatiga ko‘ra solishtiradigan bo‘lsak Yer sayyorasida harorat 1c ga oshgan. Bu ko‘rsatkich sezilarli ko‘rinmasa-da, lekin yer yuzidagi ko‘rsatkichdan ancha baland. Bu esa Qutb muzliklarini erishi natijasida dengiz darajasini keskin ko‘tarilishiga sabab bo‘lyapti. 1896-yilda issiqxona gazlari konsentratsiyasining oshishi sababli sayyorida haroratning oshishiga sabab bo‘layotgan fikrlar ilgari surilgan, ya‘ni issiqxonalarda haroratning ushlab turish natijasida yerda harorat ko‘tarilib bormoqda. Buning natijasida muzliklar erishishga sabab bo‘lmoqda.

Muzliklar – quyoshdan kelayotgan nurlarni qaytarib yerni salqinlatib turadi. Yer sharoitida muzliklar ajralib ular okeanlarga quyilishi sababli erigan suvlar okeanlarga quyilib, dengiz sathining oshishiga sabab bo‘lyapti. Dengiz muzliklari erishi xuddi shisha idishiga o‘xshaydi. Ular erib umumiy suv sathi ko‘tarilmoqda. Yerdagi quruqlikning taxminan 10% muzliklar bilan qoplangan. Ulardan 90% Antraktida qolgan 10% Grelandiyada joylashgan hisoblanadi. 2010-2020-yillar oralig‘ida Grelandiya 3-5trillion tonna muz erib ketgan. Bu yilda o‘rtacha 357 million tonna muz eriganini anglatadi. Jami 1 millin 700 ming klometr maydon muz bilan qoplangan. Agar ularning barchasi erib ketsa dunyo dengiz sathi 6 metr ko‘tariladi. Tatqiqotlar natijasida so‘nggi 40-yil ichida 21% tezlasahgan. Shu zayilda davom etadigan bo‘lsa 2100-yilga borib dengiz sathi 71 santimetr ga ko‘tarilishi mumkin. Bu qirg‘oq bo‘yi davlatlarning yo‘q bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Buning natijasida shamollar oqimining yo'nalishi o'zgarishiga juda katta ta'sir qiladi. Vaholangki, iqlim mintaqalariga ta'sir qiladi. Muzliklarning ko'p qismi Janubiy Qutb – Antraktidaga va Shimoliy Qutb da- Grelandiya muzliklari katta maydonni egallaydi. Bu muzliklar Yer o'qi aylanishi atrofidagi massalarni o'z ichiga oladi. Agar, massalar ortsa, Yer aylanishi sekinlashadi. Ayniqsa, bo'lsa ortishiga sabab bo'ladi. Agar muzliklar erib ketsa, okean sathi 7 metrga ko'tarilsa, 1 kun 2 milli sekundga ko'tarilishi mumkin.

Ozon qatlaming yemirilishi va iqlim o'zgarishiga juda katta sabablaridan biri bo'lmoqda. Ozon – Yer sirtidan 10-15 km balandlikda joylashgan atmosfera qatlami. Ozon Quyosh radiatsiyasini kuchini yutadi. Shuning uchun quyosh radiatsiyasi yerga yetib kelmaydi. Bu qatlam yemirilishiga sabab, zavodlarning atmosferaga chiqarayotgan zaharli gazlar – freonlar, xlorforuglerodlar ozonning eng xavfli dushmani hisoblanadi. Shuningdek, xlor bilan bromning zahari natijasida ozon qatlaming 10% kamayganini ko'rishimiz mumkin. Ozon qatlaming yemirilishi insoniyat bilan birga tabiiy jarayonlar (Vulqonlar uyg'onishiga, yer qa'ridagi agzalarning ajralib chiqishiga, bu qatlamdagi tuynuklarning kengayishiga)ga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ozon qatlamini saqlash uchun 1987-yil qabul qilingan Monreal davlatnomasi xlorforuglerodlar ro'yxatini tuzib chiqilgan va bu moddalarni kamaytirishni zimmasiga oladi. 1995-yil Freon ishlab chiqarishni ikki barobarga qisqartirish, 2000-yilda esa batamom to'xtatish ko'zga tutilgan. Hozirgi kunda ham ko'plab davlatlar hamkorligida bu borada izlanishlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda Yurtimizda atrof-muhitni himoya qilish borasida ko'plab qaror va farmonlar, ko'plab ishlar qilinmoqda. O'z.Res Prezidentning 2019-yil 30-oktyabrdagi “2030-yilgacha bo'lgan doirada O'zbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish konspeksiyasi 2021yil-dekabrda Respublikasi ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlarni muhofazasini yanada samarali tashkil qilish chora tadbirlari to'g'risida”gi farmonni tadbir etish belgilangan ”Yashil makon“ umummilliy loyihasi dasturida atrof-muhit obyektlarini inson ta'siri hamda boshqa salbiy ta'siri sifatini taminlash Respublika ekotizimini himoya qilish va tiklash ishlari boradi. “Yashil makon” umummilliy loyihasida amalga oshirish muhim qadam boldi. Ushbu loyiha amalga oshirish doirasida tiliga 200 million tup ko'chat ekish orqali shaharlarda yashil maydon 8%dan 30%foizga oshirtirish reja qilingan

Shavkat Mirziyoyevning “Yashil makon” loyihasi va obodonlashtirish o'z ichiga olgan vazifa qilib qo'ydi. Bahor mavsumida 4952 mahalladan jami 2000 tasida 21.000.000 ko'chat tup yetishtirish shart etib belgilandi. Lekin Respublikadagi 742ta mahalladagi ko'chat ekilmagan 2.5ming ko'pqavatli uylar hududining 30%ga 250.000 ko'chat ektirib yashil hudud barpo qilish 38 ta yangi shahar massivlarida Igektardan yashil xiyobon tashkil etish zarurligi. Bu orqali toza ekologik zona tashkil etish nazarda tutildi shuningdek, yashil makon ba'zi viloyat kamchiliklari haqida ham aytib o'tdilar.

Xulosa

Darhaqiqat, ekologiya atrof-muhitni asrab har bir insonning burchi hisoblanadi. Har bir inson o'z oldiga ekologiyani asrash, suv resurslaridan oqilona foydalanishi shart. Chiqindilarni to'plash ularni qayta ishlash tizimini tubdan takomillashtirish bu borada hamma o'z hissini qo'shmog'i lozim. “Yashil makon” dasturi bo'yicha har bir mahallada ko'chatzor va bog'lar tashkil etishga yordamlashish, Ichimlik resurslari tugab borayotgan zamonda turibmiz, shuning uchun ichimlik suvlaridan tejamkorlik shartlariga rioya qilinmog'i zarur. Yana bir narsani aytib o'tish joiz, avtomobillardan chiqadigan zarari kamaytirish maqsadida ”Ekologiyani asrashga o'z hissangizni qo'shing avtomobilsiz bir kun sayr qiling” dasturini jamoatchilikka keng targ'ib qilish kerak. Asqad Muxtorning shunday so'zlari bor:“Tabiat – yaxshilik va go'zallikning bevosita ifodasidir”.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.<https://kun.uz> muzliklar shiddat bilan eriyapti dunyoni kutayotgan xavflar.
- 2.<https://uz>. Ozon qatlaming yemirilishi va iqlim.
- 3.PF -199-son 23.11.2023 Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish yashil makon liyihasi.
4. UZBEK.TV. Prezident Sh. Mirziyoyev Yashil makon loyihasi masalasi boyicha videorolik.

LANGUAGE BARRIER AND WAYS TO OVERCOME IT

Muradyan Anna Gagikovna
Design of the architectural field,
Irkutsk National Technical Research University
Russian Federation, Irkutsk

Annotation: the article examines the problem of the language barrier that can arise when people interact with different cultures and languages. The main focus is on ways to overcome the language barrier and improve communication between people who speak different languages. The article offers practical tips and strategies for overcoming the language barrier and successfully interacting with other people.

Keywords: Language barrier, foreign language, raise the level of language, communication methods

Аннотация: в статье рассматривается проблема языкового барьера, который может возникнуть при взаимодействии людей с разными культурами и языками. Основное внимание уделяется способам преодоления языкового барьера и улучшения общения между людьми, говорящими на разных языках. В статье предлагаются практические советы и стратегии преодоления языкового барьера и успешного взаимодействия с другими людьми.

Ключевые слова: языковой барьер, иностранный язык, повышение уровня владения языком, методы общения

Introduction

The language barrier causes difficulties for every person who wants to learn a foreign language and practice it together with native speakers of this language. We're talking, of course, about language barriers, which are more common than many people realize because they exist in several different forms. These barriers can even occur between people who speak the same tongue, due to different types of knowledge and proficiency.

Types of Language Barriers

When most people hear the term "language barrier," they immediately imagine speakers from two different countries trying to negotiate a price or discuss the directions to the nearest hotel. In reality, this is just one of many language barriers in communication (also called linguistic barriers) that speakers from countries around the world run into every single day.

- **Proficiency:** When someone who doesn't understand a certain language well is trying to communicate with someone who understands it perfectly, we say that there's a language barrier in proficiency between them. While it may seem that this type of linguistic barrier is by far the most common, that's actually not the case, especially in the workplace.

- **Technical:** The term technical language barrier is used to describe a situation when a gap in technical knowledge prevents two or more people from efficiently communicating with one another. Technical linguistic barriers go hand in hand with the use of professional jargon by experienced workers, which newcomers and outsiders typically struggle to understand. The computer programmer and the lawyer might both be speaking English to each other, but their technical lingo creates a barrier that keeps them from understanding what the other says.

- **Cultural:** The world is a big place, and what seems completely normal to people from one culture may seem strange or even bizarre to people from a different culture. For example, English speakers find it perfectly normal to use the same greeting (such as "Hi") in both informal and formal situations, while the speakers of Japanese have a very complex system of greetings, which takes into account several shades of formality.

Ways to Overcome Language Barriers

- **Improve your language level through practice**

if you find it difficult to communicate with speakers of a particular language, then the best thing you can do is actively practice in your spare time to improve your vocabulary and grammar. The more you practice, the better you will get at speaking and understanding. These days, there's no need to enroll in an expensive class where you would receive only a small fraction of the teacher's

attention because you can practice from the comfort of your own home with the help of a language learning website or mobile app

- **Introduce Cultural Context to Language Learning**

When learning a foreign language, it's easy to become overly focused on vocabulary and grammar. However, there's much more to reaching native-like proficiency than memorizing long lists of words and doing grammar exercises. You also need to understand the cultural differences between your mother tongue and your target language, a common language barrier for immigrants and casual travelers alike.

- **Use Other Methods of Communication**

When dealing with linguistic barriers, you should always keep in mind that words are not the only method of communication that you have at your disposal. You can also convey meaning with your hands, facial expressions, or various visual aids, which are especially helpful when explaining complicated concepts to an audience that doesn't understand your language as well as you do. Remember though, that hand signals, facial expressions, and body language also can find you coming up against a language or cultural barrier. Make sure to familiarize yourself with the possible cultural faux-pas that can be encountered in order to avoid offending someone.

- **Use Simple Language**

It doesn't matter if you're trying to communicate something highly technical to someone who has limited to no experience in your field, or you're exploring a foreign country and need advice from the locals, it always helps to express yourself using plain words and sentences.

By omitting all jargon terms and bookish words, you eliminate opportunities for miscommunication and increase the chance that the person you're communicating with will immediately understand you. Breaking the language barrier by keeping things simple also helps avoid many unfortunate cultural misunderstandings associated with the inappropriate use of idioms and politically charged terms.

- **Don't Be Afraid to Make Mistakes**

So far, we've provided multiple language barrier examples and four tips on how you can overcome them. Truth be told, most barriers can be overcome simply by trying and not being afraid to make mistakes. Mistakes are an important part of learning, and should be looked at as an opportunity for greater understanding.

Let people know that you are not a native speaker if you are struggling to express yourself clearly. Many people will try hard to help you figure out what you are trying to say. Some even might take the opportunity to practice speaking your language in return.

Always remember that around 40 percent of the world's population speaks only their mother tongue, so even if your knowledge of your target language is still at a basic level, you're linguistically better equipped than about 3 billion people, and that's something. So, don't be afraid to make mistakes and be ready to laugh when you make a particularly silly one. Mistakes are going to happen, and understanding your limitations will help you not take them too seriously or dwell on them when they happen.

How to raise your language level?

In order to raise your level of English, there are many websites and programs that can help you raise your grammar, vocabulary, reading or speaking.

One of the most popular applications is Duolingo, Lingvist, Memrise, Lingualeo. Thanks to them, you can practice any topics, but the problem with these applications is that there is no talking to another person and not a bot. Hellotal, Bussuu, Italki. You can practice speaking with native speakers or with people who have a higher level of language than yours and they can point out your mistakes. Now there are a lot of free videos on which you can learn a language. If it is difficult for you to learn languages on your own, then you can always find a tutor who will build you an individual study program.

The most important thing is the desire to learn a language. A person who has set such a goal for himself will definitely achieve the result. However, sometimes people continue to feel fear even

if they have a good level of language proficiency. A personal example will help other people to make sure once again that the language barrier is not scary

Personal experience

My personal experience is that I didn't know Russian at all when I went to kindergarten. It's very frustrating when you try to play with other kids, but they just don't understand you. Russian was learned over time and the children began to understand me, but problems plagued me at school, where I always had problems with the grammar of the Russian language. I had already learned how to speak, but reading and writing were still difficult. I felt very stupid compared to others, but this stage was over. Now I am calmly speaking, writing, reading in Russian and learning English. The language barrier prevented me from finding friends and studying well, but over time, thanks to the work and help of friends, I got rid of this problem.

Conclusion

In the end, I want to say that everyone will be able to cope with this or that problem if they put in enough effort. The main thing is to believe in yourself and learn all the material because you want to, not because you are forced to do it.

Literature

1) Encore Language Learning What is Language Barrier and How to Overcome It / Encore Language Learning [Электронный ресурс] // Encore!!! Language Learning : [сайт]. — URL: <https://gurmentor.com/what-is-language-barrier-and-how-to-overcome-it/> (дата обращения: 07.04.2024).

2) Е.И. Воробьева, Ю.А. Макковеева, Н.Л. Ушакова, О.А. Щукина Коммуникативно-ориентированные методы обучения иностранным языкам / Е.И. Воробьева, Ю.А. Макковеева, Н.Л. Ушакова, О.А. Щукина [Текст] // СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. — Архангельск :Издательский дом им. В.Н. Булатова САФУ 163060, г. Архангельск, ул. Урицкого, д. 56, 2019. — С. 5-32. (дата обращения 07.04.2024).

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Искандарова И.

студентка 2 курса направления бакалавриата «Русский язык в иноязычных группах» НавГПИ, Узбекистан

Мусаева Б. М.

преп. кафедры русского языка и литературы НавГПИ.

Аннотация: В статье анализируются различные виды грамматических игр, их цели, задания и методы проведения. Описываются примеры игр, показывающих, как можно подходить к обучению различным грамматическим конструкциям.

Ключевые слова: методика, грамматическая игра, цель, инструкция.

Abstract: The article analyzes various types of grammatical games, their goals, tasks and methods of conducting. Examples of games are described that show how to approach learning various grammatical structures.

Keywords: methodology, grammatical game, goal, instruction.

В современной методике и практике обучения русскому языку в школе все большее внимание уделяется оптимальному сочетанию различных, форм, методов и средств обучения. Это позволяет более эффективно решать учебно-воспитательные задачи образовательной программы.

Одним из важнейших условий активизации познавательной деятельности школьников на уроках русского языка, развития их самостоятельности, мышления является грамматическая игра.

Грамматические игры на уроках русского языка являются эффективным методом обучения и закрепления грамматических правил. Грамматические игры - это разнообразные

упражнения и задания, которые помогают учащимся улучшить свои навыки в грамматике русского языка. Они могут включать в себя игровые элементы, конкурсы, головоломки и другие формы активного взаимодействия. Они помогают учащимся легко и с удовольствием усваивать сложные языковые конструкции. Такие игры способствуют активизации речевой деятельности, развитию логического мышления и обогащению словарного запаса. Грамматические игры не только делают обучение более интересным и увлекательным, но и помогают ученикам лучше запоминать и применять грамматические правила. Примеры грамматических игр включают составление предложений с использованием правильной грамматической структуры, расстановку слов в правильном порядке, заполнение пропусков с правильными грамматическими формами и многое другое.

Методисты высоко оценивают использование грамматических игр на уроках русского языка. Они признают, что такие игры стимулируют интерес учащихся к изучению грамматики и способствуют их активному участию в урочной деятельности. Грамматические игры помогают учащимся легче и быстрее усваивать грамматические правила, улучшать навыки понимания и использования языка. Методисты также отмечают, что грамматические игры позволяют создать благоприятную атмосферу на уроке, улучшить коммуникацию и сотрудничество в группе, а также развить творческое мышление и логику учащихся. Поэтому использование грамматических игр на уроках русского языка рекомендуется методистами для достижения более эффективных результатов в обучении грамматике. Методика преподавания грамматических игр на уроках русского языка может быть разнообразной, но вот несколько основных шагов, которые можно применить:

1. *Введение грамматического материала.* Начать урок с краткого объяснения грамматической темы или правила, которое будет использоваться в игре. Обратит внимание на ключевые аспекты и примеры.

2. *Демонстрация примеров.* Показать несколько примеров, используя грамматическое правило или концепцию, чтобы ученики лучше поняли, как оно работает на практике.

3. *Правила игры.* Объяснить правила игры и обозначить цели и задачи, которые ученики должны достичь. Нужно убедиться, что правила понятны и доступны для всех участников.

4. *Практика в игре.* Разделить учеников на группы или позволить им играть индивидуально. Предоставить им материалы и ресурсы, необходимые для игры. Можно использовать карточки со словами, доску для записей или компьютер для интерактивных игр.

5. *Обсуждение и разбор результатов.* После завершения игры нужно провести обсуждение с учениками о том, что они узнали или поняли, какие сложности возникли и как их можно преодолеть.

6. *Расширенная практика.* Предложить ученикам дополнительные упражнения или задания для самостоятельной практики.

Далее мы приведём примеры грамматических игр, которые можно использовать на практических занятиях по русскому языку.

Игра «Шифровка»

Цель: развитие произвольности внимания, памяти, закрепление знаний алфавита.

Инструкция. Расшифруй пословицу с помощью знаний порядка следования букв в алфавите. Запиши её. Если ученик будет испытывать затруднения, то ему необходимо предложить таблицу с алфавитом.

15,6,20 5,18,21,4,1, 20,1,12 10,27,10, 1 15,1,26,7,13, 20,1,12 2,6,18,6,4,10.

Правильный ответ. Нет друга, так ищи, а нашел, так береги.

Игра «Грамматическая математика»

Цель: развитие наблюдательности, произвольного внимания, концентрации, умения составлять слова по инструкции.

Инструкция. Запиши слова, используя математические знаки.

1. Р + КА + У – А + СИ – РИ + Т = ... (куст)

2. ОЛИ + С – О + ТИ – И=... (лист)
3. ОРА + К + П – ПА + НО –Р= ... (окно)
4. ЗА + К + СМ + ОВ – АС + Ё – ЗМ + Р = ... (ковёр)
5. ТЕ + МИ + Т + Р – ИМ + А + Д + Ь = ... (тетрадь)

Игра «Угадай подлежащее!»

Задание: Ведущий предлагает загадки, в которых даны сказуемые, но нет подлежащего. Учащиеся отгадывают каждую загадку и вставляют отгадку- слово- подлежащее- в текст загадки.

1. Все время стучит, деревья долбит. Но их не калечит, а только лечит. (Дятел)
2. Летом вырастают, а осенью опадают. (Листья)
3. Не лает, не кусает, а в дом не пускает. (Замок)
4. Без огня горит, без крыльев летит, без ног бежит. (Солнце, туча, река)
5. Бежит, гудит. В два глаза глядит, а только красный засияет — как вкопанный

станет. (Автомобиль)

Игра «Найди слово»

Цель: развить концентрацию, произвольность внимания, мышление, расширить словарный запас.

Инструкция. Найди и выпиши из каждой строчки слова-названия животных. Слова: заяц, коза, лев, барсук, тигр, панда.

В заключение можно сказать, что использование игровых упражнений в обучении дает возможность развивать коммуникативные навыки и способствует формированию положительной мотивации к изучению русского языка. Таким образом, грамматические игры являются важным и эффективным материалом в обучении русскому языку на уроках.

Список использованной литературы:

1. Алесина Е.В. Учебные игры на уроках английского языка.// Иностранные языки в школе, №4.
2. Баев П.М. Играем на уроках русского языка, М., Русский язык.
3. <https://infourok.ru/grammaticheskie-igri-kak-sposob-sovershenstvovaniya->

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN ENGLISH, RUSSIAN AND KAZAKH LANGUAGES.

Nadejda Abdibayeva

The student of Navoi State Pedagogical Institute

jalolvalobarxon@gmail.com

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI

Annotation: The examination of grammatical case in language is a compelling area of study that sheds light on the diverse functions and relationships of nouns and pronouns within sentences. By delving into the concept of case, linguists and language enthusiasts gain valuable insights into the structural nuances that dictate how words interact and convey meaning in communication. The purpose of this article is to investigate the viewpoints of Russian, Kazakh and English academics regarding this linguistic issue. I try to compare and contrast the terminologies and approaches used in each language, studying the relevant theories, using examples from Russian, Kazakh and English literature.

Key words: case, subjective, objective, possessive

Аннотация: Изучение грамматической ситуации в языке — важная область исследования, проливающая свет на различные функции и отношения существительных и местоимений в предложениях. Углубляясь в концепцию падежа, лингвисты и энтузиасты языка получают ценную информацию о структурных нюансах, которые определяют, как слова взаимодействуют и передают значение в общении. Целью данной статьи является изучение взглядов российских, казахских и английских ученых на данный лингвистический феномен. Мы попытаемся сравнить и сопоставить терминологию и подходы, используемые на каждом языке, изучая соответствующие теории и используя примеры из русской, казахской и английской литературы.

Ключевые слова: падеж, именительный, винительный, родительный.

Аннотация: Tildagi grammatik holatni tekshirish, jumlar ichidagi ot va olmoshlarning xilma-xil vazifalari va munosabatlarini yoritib beradigan muhim tadqiqot sohasi. Tilshunoslar va til ixlosmandlari kelishik kontseptsiyasini chuqur o'rganish orqali so'zlarning aloqada qanday o'zaro ta'sir qilishini va ma'noni bildirishini belgilaydigan tarkibiy nuanslar haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'ladilar. Ushbu maqolaning maqsadi rus, qozoq va ingliz akademiklarining ushbu tilshunoslik masalasiga qarashlarini o'rganishdir. Har bir tilda qo'llanilayotgan atama va yondashuvlarni tegishli nazariyalarni o'rgangan holda, rus, qozoq va ingliz adabiyotidan misollar yordamida qiyoslab, solishtirishga harakat qilaman.

Kalit so'zlar: kelishik, bosh, tushim, qaratqich.

In order to communicate effectively in English, grammar is essential. It offers the framework and guidelines required for precise and cogent expression. Grammar study improves a person's speech and writing abilities as well as. However, when comparing their native language with a foreign language learners may run into problems. This article compares several instances of cases having negative connotations from a grammatical standpoint in the languages of Kazakh, Russian, and English.

In Russian has six cases with specific functions for nouns and pronouns. In English has a simpler case system, mainly retaining nominative and accusative cases, with less influence on word forms. There are three types of cases in English: subjective case, objective case and possessive case. [Iriskulov;20] When it is compared with Russian and Kazakh languages it should be differentiated six and seven types like: именительный падеж, атау септік (subjective case), родительный падеж, ілік септік (genetive case), дательный падеж, барыс септік (dative case), винительный падеж, табыс септік (accusative case), творительный падеж, жатыс септік (instrumental case), предложный падеж, шығыс септік (prepositional case). In Kazakh language one more type have like: инструментальный падеж, көмектес септік (instrumental case). In Russian and Kazakh languages cases are vital for indicating grammatical relationships like subject, object, possession, etc., with unique forms for each case. In English relies more on word order and prepositions for indicating relationships, with cases mainly seen in pronouns.

И вот, промелькнули три легкие кареты и колеса пожилик, наезжающие на праздник. [Война и мир;108]

Абай үй ішінен қатты пысынап тысқа шыққанда, бұл маңдағы жан иесінің бәрі де ыстықтан мезі боп күйзеліп жүр екен. [Абай жолы;225]

- "But soft, what light through yonder window breaks? It is the east, and Juliet is the sun." [Act 2, Scene 2 "Romeo and Juliet"]

A subjective case is defined as a case that can be used for a noun or pronoun which acts or functions as a subject in a sentence. Whole sentences use the nominative case for the subject of the sentence. As it is possible to see from the examples above in Russian, Kazakh and English languages cases кареты, Абай and Juliet were used in subjective case (именительный падеж, атау септік).

Петр просил Анну Павловну передать Дроздову ту книгу, которую он вчера у нее взял. [Война и мир;174]

Жаңағы Алшынбай сөзі аяқтала берген кезде Қарабас ауыз үйден үлкен табақ ыстық асты әкелді. [Абай жолы;107]

Juliet sees him and calls out, "O gentle Romeo! If thou dost love, pronounce it faithfully..."
[Act 2, Scene 2 "Romeo and Juliet"]

The objective case in grammar is used to indicate the noun or pronoun that is the recipient of the action of the verb in a sentence or that is affected by the action. It often denotes the direct object, indirect object, or object of a preposition. In Russian, the objective case is combined with the prepositions “in”, “for”, “on”, “about”, “through” and answers the questions: **Whom? What?** In Kazakh language, the objective case formed by adding the conjunctions –ны, -ні, -ды, -ді, -ты, -ті. [Жубанов;47] For that, in this sentence the words книгу, ыстық асты and him are objective case.

Все солдаты Наполеона, враги России, стремились к победе в битве Бородинской, надеясь на успехи своего лидера. [Война и мир;158]

Сирек **талдың** арасына шала жасырынып, далдалап тұрып, Ербол қыстауы жаққа көз тастады. [Абай жолы;224]

O, for a falconer's voice, To lure this tassel-gentle back again! [Act 2, Scene 3 "Romeo and Juliet"]

The possessive case is a grammatical case that denotes ownership or a relationship of possession. It is used to show that someone or something belongs to someone else. It helps clarify the relationships between people or things in a sentence. In English, the possessive case is usually formed by adding an apostrophe (') followed by the letter "s" ('s) to the noun, whether the noun is singular or plural. In Russian, the possessive case is an indirect case that expresses the meaning of the subject, as well as subject or object relations. Nouns in the genitive case are combined with the prepositions “without”, “from”, “to”, “about”, “from”, “with”, “at”, “near”, “beside” and answer the questions: **Who? What?** In Kazakh language, the possessive case formed by adding the conjunctions –ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің. [Жубанов;45] As it is possible to see from the examples above in Russian, Kazakh and English languages cases **солдаты Наполеона, талдың** and **falconer's** were used in possessive case.

References:

- 1) Ауезов М. Абай жолы. I-, II-т. — Алматы: Қазақ мемл. көркем әдебиет баспасы, 1961. — 3–432-б
- 2) Жубанов К. Қазақ тілі грамматикасы. Алматы: Қазақ мемл. көркем әдебиет баспасы, 1980.
- 3) Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: “Nashriyot”, 2006. 64 p
- 4) Л. Н. Толстого «Война и мир» / Е. В. Беспалая // Преподавание истории в школе. – 2005. – № 10. – С. 11–19
- 5) MLA. Shakespeare, William. Romeo and Juliet. Dover Publications, 1993.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN NOUN IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

Mashhura Amirova 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Nafisa Ochilova, teacher at
English language and literature department of NSPI

Annotation: This scientific article shows the similarities differences between the cases in English and Uzbek. Through this article, several problems related to grammar are proven to some extent. The article gives examples from Uzbek and English language. The aim is to compare the terminology and approaches used in each language.

Keys words: cases, nominativ, genitive, accusative, dative, locative, ablative cases.

Аннотация: В данной научной статье рассмотрены сходство и различия падежей в английском и узбекском языках. В статье в определенной степени доказываются

некоторые проблемы, связанные с грамматикой. В статье приведены примеры из английской и узбекской литературы. Цель состоит в том сварнить терминологию и потходы используемые на каждом языке

Ключевые слова: падежи, именительный, родительный, дательныйвинительный, творительный, предложный падежи.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi kelishiklarning o'xshash ular orasidagi farqlarini ko'rsatiladi.Ushbu maqola orqali grammatikaga oid bir qancha muommolar ma'lum darajada isbotlanadi. Ingliz va o'zbek adabiyotidan misollar keltirib. Har bir tilda qo'llanadigan terminologiya va yondashuvlarni solishtirish maqsad qilingan

Kalit so'zlar: kelishik shakllari, bosh, qaratqich, tushum, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishiklari.

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare some cases with negative connotation in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

The problem of the number of cases in English has given rise to different theories which were based on different ways of approaching the description of English grammatical structure.

In theory, two cases include in English counted as: nominative, genitive cases. [3:20] *payt*

There are six cases in the Uzbek language, each of which has a name and a from: bosh kelishik (nominative case), qaratqich kelishik (genitive case), tushum kelishik (accusative case), jo'nalish kelishik (dative case), o'rin- kelishik (locative case), chiqish kelishik (ablative case). [2:237]

*Let alone a **cake**-but to ignore it completely...* [4;5]

*Bu orada kunlar isib, **bahor** kerib keldi.* [1;405]

As it is possible to from the example above in both English and Uzbek languages **cake** and **bahor** were used in nominative case (bosh kelishik) zero morphemes [3;21].

***Weagley's eyes**, that was very wrong...* [4;82]

*Oti Onabibi bo'la qolsin ...**Opamning oti**, - dedi.* [1;65].

Genitive (qaratqich kelishik) is formed in English with 's, this case denotes possession of a thing or person [3;21]. In Uzbek language, it is formed with the suffix **-ning** and it is an answer to one of the questions of **kimning?** (whose), **nimaning?**(what's), **qayerning?**(where are) and the word after it takes a possessive suffix Genitive case is used in marked and unmarked forms. [2;239].

In addition there are four way of cases accusative (tushum kelishik), dative case (jo'nalish kelishik), locative case (o'rin-payt kelishik), ablative (chiqish kelishik) in Uzbek.

*Give me my friends' **latter**.* [4;14]

*Chol belbog'ining qatidan **xatni** chiqardi.* [1;99]

Accusative case (tushun kelishik) is made with the suffix **-ni**. Accusative case is used in marked and unmarked forms.The question forms are **kimni?**(whom) or **nimani?**(what) [2;243].

*I daresay you'd rather go **to school**...* [4;82]

*Orif aka ertasiga **maktabga** bordi.* [1;98]

In English are not have the suffix dative case (jo'nalish kelishik). In Uzbek, it is made with the suffix **-ga** or **qayerga?** (where to) answer the question. [2;244] It can be rendered in English also by means of prepositions **to,at, into**,etc.

*You have been wondering whether I put you **in the house**.* [4;134]

***Uyda** Sharofat xola kasal.*[1;324]

Locative case (o'rin-payt kelishik) denotes the place of the thing or a person in the space and it can be rendered in English by means of preposition **at,in, an,by** etc.The locate case

exists in Uzbek and it has one orthographic –**da** and two orthoepic variants- **ta**. **Qayerda** (where) answer the question. [2;246]

Letters from school. [4;29]

Xorazmdan keldim. [1;205]

Ablivative case (chiqish kelishik) this is case suffix –**dan** and **kimdan?** (from whom), **nimadan?** (from what,) **qayerdan?** (from where) will be an answer to one of the questions. [2;247] It can be rendered in English by means of preposition **from, out from, from under**, etc.

Conclusion: To sum up, comparison of any two languages which can be Uzbek and English has grabbed attention of many students. Cases are one the interesting as well as necessary theme for both Uzbek and English students. The reason of that a great number of other themes are correlated to this theme such as noun, pronoun, part of speech and so on. English and Uzbek languages is different because former belongs to analytical the other to synthetic type of languages.

References:

[1]. Asqar Muxtor Chinor. Toshkent: Yangi asr avlod. 2017. 576 bet

[2]. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami. Toshkent: Akademyashr, 2014. 432 bet

[3]. Irisqulov A. Theoretical grammar of English. Toshkent: Nashriyot. 2006. 64 bet

[4]. J. K. Rowling Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998. 251 p

INGLIZ TILINI O‘RGANISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARDA FOYDALANISHNING NAZARIY AHAMIYATI

**NavDPI tayanch doktoranti
Amirqulova Dilnoza Bahridin qizi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada yurtimizda maktab ta’lim tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar, o‘rta ta’lim tashkilotlarida metakognitiv metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarni maktabdagi chet tili fanlarini samarali o‘zlashtirish masalalari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: maktab ta’lim tizimi, yosh avlod, aqliy, intellektual, estetik, metakognitiv, ko‘nikma, ma’naviy salohiyat, chet tilini o‘zlashtirish, takomillashtirish.

Annotation. In this article, the reforms implemented in our country for the further improvement and development of the school education system, the issues of effective learning of foreign language subjects in schools by applying metacognitive methods in secondary educational organizations are discussed.

Key words: school education system, young generation, mental, intellectual, aesthetic, metacognitive, skills, spiritual potential, foreign language acquisition, improvement.

Аннотация. В данной статье обсуждаются реформы, реализуемые в нашей стране для дальнейшего совершенствования и развития системы школьного образования, вопросы эффективного изучения иностранных языков в школах путем применения метакогнитивных методов в средних образовательных организациях.

Ключевые слова: система школьного образования, молодое поколение, психический интеллект, эстетика, метакогнитивность, умения, духовный потенциал, овладение иностранным языком, совершенствование.

Hozirgi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o‘zib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ildam qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda ham katta o‘zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib o‘quvchilarga yetkazib berish, bugungi kundagi ta’limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Yurtimizda chet tillarni o‘qitilishida yangicha bosqich, yangicha davr boshlandi. Ingliz tili darslarining o‘qitilishi jarayonida ham ilg‘or pedagogik texnologiyalar, interfaol, innovatsion usullardan, kommunikativ-axborot vositalaridan foydalanish talab

qilinmoqda. Bunda o'quvchi yoshlarni shaxs va sub'ekt sifatida shakllanishi, til bilish darajasini yuksaltirish maktab yoshidan boshlanadi. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi va boshqarilishi ta'lim tizimining uzluksizligini ta'minlash sharti bo'lib xizmat qiladi, chunki maktabda o'quvchilar bilan olib boriladigan pedagogik jarayon ularning kelajakda kim bo'lib yetishishlari, qanday fuqarolik pozitsiyasini egallashlari bilan bog'liq holda qaraladi. Mana shuning boshi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori tasdiqlandi. [1]

Ayni paytda mazkur qarorga muvofiq vujudga kelgan, zamonaviy shart-sharoitlar maktab ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Maktablarda didaktik jarayonlarni takomillashtirish o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarishning eng muhim sharti hisoblanadi, shuningdek, o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovatsion shakllari va usullarini qo'llashga ko'maklashadi.

Bugungi kundagi zamonaviy ta'lim jarayonida yosh til o'rganuvchilarga pedagoglar tomonidan metakognitiv strategiyalarning ham qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa til o'rganuvchiga o'zlarining shaxsiy kognitiv strategiyalarini kuzatish, chet tillarni o'rganish jarayonidagi muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilash, tartibga solish va yo'naltirish imkonini beradigan faol aqliy jarayonlar to'plamidir.

Bu strategiyalardan foydalanish o'quvchining ingliz tilini o'rganish jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. Globallashtirish jarayonida hayotimizni ta'lim tizimimizni chet tillarsiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa, dunyo lingua frankasi bo'lgan ingliz tilini o'rganish va o'qitish jarayonida undan unumli foydalanishning eng samarali usullardan hisoblanadi. Ta'lim jarayoniga zamonaviy – metakognitiv strategiyalarni olib kirish ulardan maqsadli va to'g'ri, unumli foydalanish, ular orqali o'quvchida ingliz tiliga bo'lgan qiziqishni orttirish, o'qitish samaradorligini oshirish eng muhim masala hisoblanadi. Bu orqali ta'limning innovatsion texnologiyalaridan foydalanishga imkoniyat tug'iladi va talab ortadi. Buning natijasida bugungi kunda dunyo ta'lim standartlariga mos keladigan innovatsion ta'lim texnologiyalarining bir necha xil usullari vujudga keldi. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi ortishi ham ta'minlanadi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tadbiiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi. Ingliz tili darslarining o'qitilishida verbal metakognitiv strategiyalardan, ya'ni turli rolli, harakatli o'yinlardan foydalanish ham darsga ham til o'rganishga bo'lgan qiziqishni ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning juft yoki kichik guruhlarda ishlashlari orqali esa o'quvchilarning boshqalar bilan metakommunikativ aloqa qilishlari uchun yordam beradi. Ta'lim jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish mavzuni yoritishda, uni o'quvchilarga yetkazib berishda eng muhim vositalardan hisoblanadi. Bir mavzuni yoritishda bir necha xil metavizual organayzerlardan foydalanish ham mumkin. Ingliz tilini o'qitishda grafikli figuralardan foydalanib, mavzuga oid yangi so'zlarni, grammatik qoidalarni tushuntirish ham maqsadga muvofiqdir. Jumladan, metagrafik organayzerlar orqali berilsa, yodda saqlanib qolishi ham oson kechadi. Ingliz tilini o'qitish jarayonida turli xil jadvallardan foydalanishning ham samarasi yuqoridir. Ta'lim jarayonida jadvallardan foydalanib, o'quvchilar ma'lum bir grammatik qoidani, masalan, zamonlardan foydalanib gaplar tuzish, yangi so'zlarni joylashtirib chiqishi mumkin. Ingliz tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keladi.

Xulosa va takliflar

Globallashtirish jarayonlari, mamlakatlar va xalqlarning integratsiyalashuvi chet tillarni o'rganish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Negaki, bu dunyoqarashni kengaytirish, boshqa xalqlar madaniyati va urf-odatlarini o'rganishga ko'maklashadi, muloqot qilish hamda turli yo'nalishlarda aloqa o'rnatishda cheksiz imkoniyatlar yaratadi. Mamlakatimizda yosh avlodning jahon ilm-fani yutuqlari va ilg'or texnologiyalardan keng foydalanish, yuqori malakali kadrlar

tayyorlash uchun chet tillarni o'qitish va o'rganish sharoitlari yildan yilga takomillashib bormoqda. Hozirgi davrda xorijiy tillarni o'rganish va bilishning ahamiyati tobora oshib bormoqda. Har bir soha vakili yetuk mutaxassis bo'lishi uchun o'z ona tilidan tashqari, dunyo tillaridan kamida ikki-uchtasini bilishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori
2. Flavell, J.H. (1976). Metacognitive aspects of problem solving. Inl. Resnick (Ed). The nature of intelligence. WWIsdRIQ^Hi: Erlbaum, 238-6
3. Kluwe R. (1987). Executive Decisions and Regulation of Problem Solving Behavior // Metacognition, Motivation and Understanding / ed. by F. Weinert & R. Kluwe. New Jersey, 170-6.
4. Ridley D. Schuts P. Glanz R., (1992). Weinstein C. Self-regulated Learning: the Interactive Influence of Metacognitive Awareness and Goal-setting // J. of Experimental Education. 60
5. S. Tobias, H.T. Everson (2002). Knowing what you know and what you don't: further research on metacognitive knowledge monitoring College Board Research Report 2002-3
6. English Grammar and Teaching Strategies: Lifeline to Literacy (Routledge Education Classic Edition) (August 28, 2018) 2nd Edition by Joy Pollock (Author), Elisabeth Waller.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF NUMBER WHICH IS THE CATEGORY OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

**Jalolxonov Komilxon 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI**

Annotation: In linguistics, the term "number" refers to a grammatical category that helps to distinguish singular from plural forms of nouns. This category indicates whether a noun is referring to one entity or multiple entities. The concept of number is present in many languages, and nouns can change form to reflect singular or plural meaning. Understanding and using number correctly is important for ensuring proper agreement with other parts of speech in a sentence. This article seeks to investigate the viewpoints of scholars in both English and Uzbek regarding this linguistic phenomenon. Through examining applicable theories and utilizing examples from literature in both languages, we aim to analyze and highlight the differences and similarities in the terminologies and methodologies used in each language.

Key words: Number, singular, plural.

Аннотация: В лингвистике термин «число» относится к грамматической категории, которая помогает отличать формы существительного в единственном числе от множественного. Эта категория указывает, относится ли существительное к одному объекту или к нескольким объектам. Понятие числа присутствует во многих языках, и существительные могут менять форму, отражая значение единственного или множественного числа. Понимание и правильное использование числа важно для обеспечения правильного согласования с другими частями речи в предложении. Целью данной статьи является исследование точек зрения англоязычных и узбекских ученых относительно этого языкового явления. Изучая применимые теории и используя примеры из литературы на обоих языках, мы стремимся проанализировать и подчеркнуть различия и сходства в терминологии и методологии, используемых на каждом языке.

Ключевые слова: Число, единственное, множественное число.

Annotatsiya: Tilshunoslikda “son” atamasi otning birlik va ko‘plik shakllarini farqlashga yordam beruvchi grammatik kategoriyaga ishora qiladi. Bu turkum ot bir shaxsga yoki bir nechta shaxsga ishora qilishini bildiradi. Son tushunchasi ko‘p tillarda mavjud bo‘lib, otlar birlik yoki ko‘plik ma‘nosini aks ettirish uchun shaklni o‘zgartirishi mumkin. Sonni to‘g‘ri tushunish va undan to‘g‘ri foydalanish gapning boshqa qismlari bilan to‘g‘ri kelishini ta‘minlash uchun muhimdir. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi olimlarning ushbu lingvistik hodisaga nisbatan qarashlarini o‘rganishga qaratilgan. Amaldagi nazariyalarni o‘rganish va ikkala tildagi adabiyotlardan misollar yordamida biz har bir tilda qo‘llaniladigan atamalar va metodologiyalardagi farqlar va o‘xshashliklarni tahlil qilish va ta‘kidlashni maqsad qilganmiz.

Kalit so‘zlar: Son, birlik, ko‘plik.

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare number which is grammatical category of noun in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Number is a grammatical category of nouns which denotes the number of objects, expressed by a word. In English there are two numbers: singular and plural [3; 19]. When it is compared with Uzbek language it should be the same like: birlik, ko‘plik [2; 185]

...as one of Ron’s bishops wrestled her knight off his *horse* and... [4; 125]

...bekning yaylovlaridan gohida *ot* choptirib qizil askarlar o‘tib qoladi. [1; 19]

The common and basic type of number is singular which is referring to one entity and also the formal signal of the singular number is a zero morpheme[3;19] When it comes to Uzbek language it is the same compared with English like: Birlik sonning maxsus qo‘shimchasi yo‘q [2; 185]. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages nouns *horse* and *ot* were used in singular number (birlik son) with zero morphemes.

... I might tell you that you can trace my family back through nine *generations*... [4; 127]

...Bunday «qattiqqo‘llikni» tushunarmikan *avlodlar?*... [1; 93]

The usual signal of plurality *-e/s* [3;19] Mostly we use “-s” suffix in order to make plural numbers. In Uzbek language plural is formed morphologically by adding suffix *-lar* [2;186].

As we can notice the building of singular and plural numbers similar in both languages. However there are some noticeable differences in English and Uzbek languages. The formation of plural by means “-e/s” is considered to be productive, but in Modern English there are some non-productive types of plural number, such as: a) suffix - en : ox - oxen b) variation of vowels in the root of a word:

tooth-teeth; goose-geese; mouse-mice; man-men, c) variation of vowels of the root + suffix- "ren" children; d) homonymous forms for both sing and plural: sheep – sheep deer – deer [3;20].

...”*Men*,” clicked the spider who had caught Harry... [4;176].

But there are any non-productive types of plurals in Uzbek language. The difference of Uzbek language with English there are other features of *-lar* suffix in order to making plurals. The plural form of nouns can also express the meaning of respect, generalization, strengthening (ko‘zim-ko‘zlarim, labi-lablarim) in addition to the plural meaning. It is considered to have fulfilled an additional methodological features [2;186].

...Odamlarning quvonchlari-chi, mening o‘sha *ko‘z yoshlarim*, qorli cho‘qqilarning, buloqlarning dillardagi jilvasi ... [1;110].

In the above given example the word *yoshlarim* is created with root + suffix- “-lar”. This suffix does not define its entity, but it defines the strengthening the meaning of the word in this sentence.

In conclusion it should be mentioned that grammar of English and Uzbek

languages is different because former belongs to analytical the other to synthetic type of languages. Nevertheless, in examples above we could find some similarities according to morphological structure of number.

References:

- [1]. A. Muxtor Chinor T.: "Yangi asr avlodi", 2017. 576 p
- [2]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "YOSH KUCH", 2019. 495 p
- [3]. Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p
- [4]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Behruz Samiyev 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Elyor Muminov, teacher at
English language and literature department of NSPI

Annotation: This article explores the concept of mood in English and Uzbek grammar, focusing on how verbs indicate the speaker's attitude and the reality of the action being expressed. The article compares and contrasts the use of indicative, subjunctive and imperative moods in both languages, highlighting the differences and similarities their expression. By delving into relevant theories and drawing upon examples from English and Uzbek literature, we endeavor to compare and contrast the terminologies and approaches employed in each language.

Key words: Mood category, grammar, indicative mood, subjunctive mood, imperative mood, conditional mood.

Аннотация: В этой статье исследуется понятие наклонения в английской и узбекской грамматике, уделяя особое внимание тому, как глаголы указывают на отношение говорящего и реальность выражаемого действия. В статье сравнивается и противопоставляется употребление изъявительного, сослагательного и повелительного наклонений в обоих языках, подчеркиваются различия и сходства в их выражении. Углубляясь в соответствующие теории и опираясь на примеры из английской и узбекской литературы, мы стремимся сравнить и противопоставить терминологию и подходы, используемые на каждом языке.

Ключевые слова: Категория наклонения, грамматика, изъявительное, сослагательное, повелительное, условное наклонение.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek grammatikasida mayl tushunchasi o'rganilib, fe'llar so'zlovchining munosabatini va ifodalanayotgan ish- harakatning realligini qanday ko'rsatishiga e'tibor qaratiladi. Maqolada har ikki tilda xabar, buyruq-istak, shart va maqsad mayllarining qo'llanishi solishtirilib, ularning ifodalanishidagi farq va o'xshash tomonlar ko'rsatilgan. Tegishli nazariyalarni chuqur o'rganish ingliz va o'zbek adabiyotidan misollar keltirilib, har bir tilda qo'llaniladigan terminologiya va yondashuvlarni solishtirish va farqlash maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: Mayl shakllari, grammatika, xabar, buyruq-istak, shart, maqsad mayli.

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare some mood category in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Mood is the grammatical category of the verb reflecting the relation of the action expressed by the verb to reality from the speaker's point of view [2;31].

There are several types of mood in English, though three are the most commonly used in communication. The main three moods are the indicative, imperative, and subjunctive moods

[2;31]. When compared with Uzbek language, there are four types of moods for verbs: xabar mayli (indicative mood), buruq - istak mayli (in Uzbek grammar imperative and subjunctive belongs to the same one type), shart mayli (conditional mood), maqsad mayli (probably as: goal mood) [1;259]

English is as follows:

- in the **indicative mood** the speaker presents the action as taking place in reality [2;31]

- "*There was a deeply unpleasant silence.*" The indicative mood is used to state facts or make statements about reality. In this sentence, "was" is indicating the existence or occurrence of a deeply unpleasant silence [3;136]

- in the **imperative mood** the speaker urges the listener to perform some action [2;31]

- "*Don't you lie to me!*" - giving a command not to lie [3;68]

- in **subjunctive mood** the speaker presents the action as imaginary [2;31]

- "*I wish he had gone, then we wouldn't have to put up with him.*" In this sentence, the verb "had gone" is in the subjunctive mood because it expresses a hypothetical situation or a wish that is contrary to reality [3;165]

Moods in Uzbek are used as follows:

- **Xabar mayli** (indicative mood) a verb form expressing a message, a sign, about the execution of an action or situation. Indicates whether the action should be executed [1;295]

....*Ochiq derazadari tip-tiniq osmonning bir chekkasi ko'rinib turardi* [4;7]

- **Buyruq - istak mayli** (imperative-subjunctive mood) a form of the verb expressing the meaning of command, desire, request, advice to perform or not perform an action or situation. It means to call for an action. The imperative of the verb means that the speaker commands, urges, urges to perform an action, and each subtlety of meaning is characterized by its own tone. [1,260]

- **Imperative** forms are formed by adding the following **suffixes to verb** bases: - (a) y, - (a) yin, -gin, - (i) ng, - (i) nglar, -sin, - (sinlar), -(a) ylik [1;260]

Suffixes of imperative mood:

	Singular	Plural
I Person	-y, -ay(o'qiy, boray)	-ylik, -aylik(o'qiylik, boraylik)
II Person	-gin, -(gil)(borgin, borgil)	-ing, -ingiz(boring, boringiz)
III Person	-sin(borsin)	-sinlar(borsinlar, ko'rsinlar)

[1;260]

Examples: Kel, do'stim, yuragimni senga ochay [1;260]

—Mayli, — dedi pichirlab. — Bezovta qilm ay qo'ya qolaylik [4;11]

Very important: Imperative-subjunctive mood differ from other verb adverbs in that they can express three grammatical meanings at once. For example, the verb (boray) has one grammatical form, i.e. suffix: **-ay**; and the grammatical meaning is three: command-willing mood (meaning of mood), future tense (meaning of tense), 1st person singular (meaning of person-number) [1;260]

- **Shart mayli** (Conditional mood) an action that is conditional on the performance of an action. The conditional tense form of the verb of Uzbek language grammar is formed by adding and subtracting the suffix "**-sa**" to the base of the verb. Therefore, the suffix "**-sa**" to the base of the verb [1;261]

-Tag'in qarg'amang deydi-ya! Hali otang kelsa, ko'rasan tomoshani![4;85]

- **Shart mayli** (Conditional mood) **-edi, -ekan** when used with incomplete verbs means wish.

The **-sa edi** form is sometimes pronounced and written as **-saydi**.

For example: *Tezroq yoz kelsaydi*. [1;261]

- Shart mayli (Conditional mood) form means assumption when it comes with the word must (kerak);

.....Bugun yomg'ir yog'sa **kerak**. [1;261]

In addition there is one more way of forming goal mood (maqsad mayli) in Uzbek Language.

Goal mood(maqsad mayli)- means that the action is performed for a purpose. It is formed by adding the suffix - **moqchi** to the base of the verb;

Kelmoqchi, bormoqchiman, aytmoqchisan [1;261]

In conclusion, while English and Uzbek languages both have indicative, imperative, and subjunctive moods, conditional mood, there are some differences in how these moods are expressed. English tends to have more verb forms to indicate mood, such as the use of auxiliary verbs and modal verbs, while Uzbek relies more on context and word order to convey mood. Despite these differences, both languages serve as powerful tools for communication and expression, allowing speakers to convey a wide range of emotions and intentions through their use of mood.

REFERENCE:

1. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2019. 495 p
2. Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p
3. Harry Potter and the goblet of fire by J. K. Rowling.: First American edition, July 2000.755 p
4. O'tkir Hoshimov „Bahor qaytmaydi”qissa «SHARQ» Nashriyot matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati TOSHKENT-2005 .128 p

COMPARATIVE ANALYSIS OF ADJECTIVES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Student:Boboqulova Aziza 304-GROUP

Supervisor:Bafoyeva Nilufar

Annotation: This thesis describes the primitive and derivative adjectives in English and Uzbek languages. How they are formed in these two languages. In the process of translation, there are cases when some primitive adjectives in Uzbek are expressed by derivative adjectives in English, and primitive adjectives in English are also expressed by derivative adjectives in Uzbek. Adjectives are studied in linguistics as a separate group of words. Words in the category of quality serve to express the characteristics, color, taste, character of an object, event and situation. In the initial point of view, adjectives give colorfulness and beauty to every made sentence. Sentences without adjectives are simple and seem to be rude sometimes. Every detail is important in each language so as like verb, noun, pronoun, adverb adjectives also essential in language.

Keywords: adjective, primitive adjective, derivative adjective, affixation method, composition method, pair adjective.

Аннотация: В данной диссертации описаны примитивные и производные прилагательные в английском и узбекском языках. Как они образуются в этих двух языках. В процессе перевода встречаются случаи, когда некоторые примитивные прилагательные в узбекском языке выражаются производными прилагательными в английском языке, а примитивные прилагательные в английском языке также выражаются производными прилагательными в узбекском языке. Прилагательные изучаются в лингвистике как отдельная группа слов. Слова категории качества служат для выражения характеристики, цвета, вкуса, характера предмета, события и ситуации. [1.11].

С исходной точки зрения прилагательные придают красочность и красоту каждому составленному предложению. Предложения без прилагательных просты и иногда кажутся грубыми. В каждом языке важна каждая деталь, так же, как глагол, существительное, местоимение, наречие и прилагательное также важны в языке.

Ключевые слова: прилагательное, примитивное прилагательное, производное прилагательное, способ аффиксации, метод композиции, парное прилагательное.

Anotatsiya: Bu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi tub va hosila sifatlar tavsiflanadi. Bu ikki tilda ular qanday shakllangan. Tarjima jarayonida o'zbek tilidagi ba'zi bir boshlang'ich sifatlar

ingliz tilidagi hosila sifatlar bilan, ingliz tilidagi tub sifatlar esa o'zbek tilida ham hosila sifatlar bilan ifodalangan holatlar mavjud. Sifatlar tilshunoslikda alohida so'z turkumi sifatida o'rganiladi. Sifat turkumidagi so'zlar narsa, hodisa va holatning belgilari, rangi, didi, xarakterini ifodalash uchun xizmat qiladi. [1. 11].

Dastlabki nuqtai nazardan, sifatlar har bir tuzilgan gapga rang-baranglik va go'zallik beradi. Sifatsiz gaplar sodda va ba'zan qo'pol bo'lib ko'rinadi. Har bir tafsilot har bir tilda muhim ahamiyatga ega, chunki fe'l, ot, olmosh, qo'shimcha sifatlar ham tilda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: sifatdosh, tub sifatdosh, hosila sifatdosh, affiksatsiya usuli, kompozitsiya usuli, juft sifat.

According to **A.P. Yakubinsky**, "At first there is no grammatical difference between a noun and an adjective. Both grammatical categories are derived from the noun category, with one meaning the name of the subject and the other the name of the sign" [2.5]

Adjectives are divided into primitive and derivative adjectives according to their sign character. The characteristic of a sign that expresses the root adjectives is related to the use of that adjective in its sense, that is, to the signs of a constant quality, such as taste, type, color, weight, norm, size. Signs of this constant quality can be explicit or implicit. For example: *ko`k (blue)*, *yashil (green)*, *shirin tashvish (sweet anxiety)*, *oq yo`l (Have a nice journey!)*, etc. [3. 47.]

English also has root adjectives and they are used in the same way like as Uzbek language. Here is given some English adjectives with Uzbek translation. For example: *big-katta*, *tall-baland (bo`y)*, *good-yaxshi*, *high-baland(balandlik)*, *quick-tez*, etc.

Some of the **root adjectives** in English can also be expressed by derivative adjectives when translated into Uzbek. Every language has their own features of expressing in their vocabulary, usage, comprehending, and attending in sentences. Actually, here are some differences and changes during the process of translation. **Root adjectives** in one language can be translated with help of derivative adjectives in the translated language. In the other hand, this process can be seen opposite condition.

Derivative adjective can be translated with the help of root adjectives in the translated language. For example: *fair-adolatli*, *happy-baxtli*, *pretty-yoqimtoy*, *sweet-totli*.

In this case, "adolatli" is derivative adjective in Uzbek language: "adolat" is a root (noun), "-li" is a suffix, which makes adjective. But "fair" is a primitive adjective in English, because there is not any affixes.

Some primitive adjectives in Uzbek can be translated as derivative adjectives when translated into English.

For example: *kir-dirty*, *ajoyib- lovely*, *go`zal-beautiful*, *sho`x-playful*.

In this case, "kir" is a primitive adjective in Uzbek. There is not any affixes. In English translation "dirty" is derivative adjective: "dirt" is a root(noun), "-y" is a suffix

Derivative adjectives are made in different ways in Uzbek language. 1 Affixation (**morphological**) method (**tun + gi, aql + li, uyat + chang, be + odob**). 2 Compositional (**syntactic**) method is formed by adding, pairing, repeating words : *kulrang (gray)*, *ikki yuzlama (two-faced)*, g., *adir-budur (rough)*. [1.12]

Compositional method. According to compositional method pair adjectives are one of the essential branches of making new meaning through adjectives.

Pair adjectives are adjectives that are formed from the equal connection of two words and serve to express a common sign of an object, event or situation. Each of the two quality components is pronounced independently. And gives their own meaning equally. But gives the power to the meaning, and addition the meaning of the adjectives can be more understandable to listener.

The components of the pair of adjectives are synonymous or closely related words: *och-nahor (malnourished)*, *boy-badavlat (rich)*, *soya-salqin (shady)*, o., *nqir-cho., nqir (rough)*

One of the components does not mean, it is not used independently in the language, it only has a whole meaning in pairs: *bo., sh-bayov (loose)*, *chala-chulpa (unfinished)*, *chalakam-chatti (sketchy)*, *eski-tuski (junk)*, *egri-bugri (devious)*

Both components of the pair of adjectives do not mean alone and are not used independently in language. Only when they are paired then they can have a whole meaning: *uvali-juvali* (have a baby), *ikir-chikir* (detail), *shivir-shivir* (whispering), *ayqash-uyqash* (mixed), *aji-buji* (squiggly) [1.36]

In conclusion, adjectives are one of the most important parts of speech. They influence the meaning of the **sentences, texts, topics, situations**, and etc. The construction of adjectives can be very similar in **English and Uzbek**. It has its own similarities and differences. Every adjective has their special theory of relativity. **Specific performances** of adjectives are also essential point. The translations of adjectives can be completely changed in the process of making them with the help of additions, and their meanings can be close. Formation of adjectives has its own methods in every language. Despite there are some similarities of formation adjectives there are more difference in shapes.

References

- 1 M.Sodiqova "Hozirgi o.,zbek tilida sifat". O.,zbekiston nashriyoti. Toshkent-1974
- 2 А.П. Якубинский, Из истории имени прилагательного, «Доклады и сообщения Института Языкознания», т. 1, 1932, стр. 5
- 3 Б.А. Абрамов.Теоретическая грамматика немецкого языка. М.: Владос, 2004.)
- 4 <https://grammartop.com/formation-of-adjectives/>
- 5 https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://zety.Describeyourself&ved=2ahUKEwixnYvinf_KHaMjBd8QFnoECAMQAQ&usg=AOvVaw0rVnFeydoC_wyQoinFMdws
- 6 kizi Yusupova, S. T. (2019). STUDY OF RELIGIOUS FUNCTIONAL STYLE IN THE WORLD LINGUISTICS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(12), 173-178.
- 7 Qizi, Y. S. T. (2020). Religious speech and phonetic interference. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 679-683.
- 8 Yusupova, S. T., & Anvarova, F. A. (2020). Linguoculturological investigation of zoonyms in English and Uzbek. ISJ Theoretical & Applied Science, 11 (91), 78-80.
- 9 Yusupova, S. T. (2019). CHARACTERISTICS OF RELIGIOUS FUNCTIONAL STYLE OF THE UZBEK LANGUAGE. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ (pp. 20-21).
- 10 Roziqova, G. (2021). MAHMUD KASHGARIS «DEVONU LUGOTIT TURK» AND MODERN UZBEK LANGUAGE. Theoretical & Applied Science, (5), 222-225.
- 11 MAMAJONOV, A., & ROZIKOVA, G. (2018). Stylistics expressive speech system. Scientific journal of the Fergana State University, 1(4), 69-71.
- 12 ROZIKOVA, G. (2018). Non-traditional communication as a methodics instrument. Scientific journal of the Fergana State University, 1(3), 116-117.
- 13 Розикова, Г. З. (2016). Изучение процесса нормирования узбекского литературного языка синергетическим и квантитативным методами. Ученый XXI века, 32
- 14 Hаjiyeva, S., Shamilov, N., Isgandar, A., Gaziosmanpasha, H. M. D. T., Bayramov, G., & Lopez, M. C. EDITORIAL BOARD РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ.
- 15 Gulbakhor, R. (2020). Expression of temporality and locality through noun lexemes in Mahmud Kashgari's "devon". ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11),1648-1653.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF "GENDER" IN ENGLISH AND UZBEK

Sabinabonu Bozorova 3rd year student of

English language and literature faculty, NSPI

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at

English language and literature department of NSPI

Annotation: In this article, the situation and place of the use of gender in English and Uzbek grammar, i.e., the different aspects of English and Uzbek, grammatical aspects, indirect and direct use, meaning, positive and negative characteristics, are highlighted through examples.

Keywords: Gender-particular grammatical meaning is Masculine, Feminine and Neuter. Word type-Pronoun. Gender Morphological and lexical meaning difference in English and Uzbek languages. Gender verbs, nouns and adjectives .

Аннотация: В данной статье использованы примеры, подчеркивающие положение и место рода в английской и узбекской грамматике, т.е. Дана информация о различных аспектах английского и узбекского языков, грамматических аспектах, косвенном и прямом употреблении, значении, положительных и отрицательных особенностях.

Ключевые слова: Родоспецифическое грамматическое значение – мужской, женский и средний род. Слово тур является местоимением. Различия морфологического и лексического значения рода в английском и узбекском языках. Глаголы, существительные и прилагательные, относящиеся к полу.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek grammatikasida jinsning qo‘llanish holati va o‘rni, ya‘ni ingliz va o‘zbek tillarining turli jihatlari, grammatik jihatlari, bilvosita va to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llanilishi, ma‘nosi, ijobiy va salbiy xususiyatlari misollar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Jinsga xos grammatik ma‘no Erkak, Ayol va Neytral. So‘z turi-Olmosh. Gender Ingliz va o‘zbek tillarida morfologik va leksik ma‘no farqi. Gender fe‘llari, otlar va sifatleri.

Introduction: Grammar plays a crucial role in effective communication in the English age. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Learning grammar not only improves your writing and speaking skills, but also helps you gain a deeper understanding of the language. But students may have difficulty comparing their mother tongue with a foreign language, in our example with English. In this article, we compare some negative gender categories in English and Uzbek from grammatical and semantic points of view.

The term "gender" is the opposite of the term "sex". The first term (gender) is a purely grammatical term and is related to the grammatical expression of grammatical gender, that is, the expression of masculine, feminine and neuter genders. The second word (gender) is used as a common word for men and women. Thus, it is often used in both English and Uzbek to express biological concepts.[5;21]

Gender has 3 separate grammatical meanings. They are Masculine, feminine and neuter. Masculine gender nouns are words for men, boys, and male animals. Feminine gender nouns are words for women, girls and female animals. Neuter gender nouns are words for things that are not alive.[2]

In Uzbek language does not have gender or complex grammatical structures, but in English language does. So, in this article, we will look at the grammatical usage, differences, similarities and meanings of genders in the two languages.

There is a regular correspondence between English nouns and the personal pronouns in the third person

Singular he, she, it. But this correspondence is not equal with the one which is found in Uzbek. In the Uzbek language this correspondence is based on both the lexical-semantic and the grammatical aspects but in English it is based on only the lexical-semantic aspect, that is "he" is usually used to indicate real biological male sex, "she" indicates real biological female sex and "it" is used to indicate inanimate objects. It is important to remember that the pronouns he, she, may also be used with regard to inanimate nouns. Such a use of these pronouns is explained by the cultural and historical backgrounds and it has nothing to do with the grammatical expression of the meaning of gender. Examples: moon she, ship she, love he and so on.[5;22]

In Uzbek, only U is used for the 3rd person. Also for feminine –(U=She), for Masculine (U=He) and –(U=It) for Neture.

Nouns: in English: Father , mather ,girl, daughter, son , boy .

In Uzbek : Ota , ona , qiz, qiz, o‘g‘il , o‘g‘il .

In English and Uzbek, we can directly translate Nouns on Gender topic, but two gender nouns in English have only one translation in Uzbek. There is no grammatical difference in using them in a sentence, but they are different in meaning. They are: **daughter/girl and son/boy**

For instance:

In English : "They'd heard that Arthur Weasleys **daughter** had been killed and wanted me back here at once." [3;646] (This sentence is about Arthur Weasley's girl child) or "Are you sure that's a real spell?" said the **girl**. [3;107] (In this sentence girl is not about a girl child) But the translation of these two sentences in Uzbek is the same

"- Ha, ha, dedi ko'r kishi, **qizining** o'ziyam hikoyaga juda usta ekan-da, dam men hikoya aytaman, dam oyim **qizim** aytadi, asti qo'ysang-chi bizni, Safar. " [1;235]

We don't know in Uzbek language she's his girl or his girl child.

Verbs: in English: **to get married**, (this verb do figure out a gender marker and they are neutral). But there are two different translations of this verb in Uzbek language, so it determines the gender.

In Uzbek: **uylanmoq** (for men "to get married"), **turmushga chiqmoq** (for women "to get married").

For example: In English : *She has just **married** the werewolf, Remus Lupin.* [4;10]

In Uzbek we can translate: " U endigina bo'ri Remus Lupinga **turmushga chiqqan** " but we can't translate like this (U endigina bo'ri Remus Lupinga uylangan) . Why ? Because In Uzbek Language "**uylangan**" we can only use for male gender

Adjectives: In English : Pretty, handsome, beautiful.

In Uzbek translate: Go'zal , kelishgan, chiroyli.

in English: **Pretty**(we can only use in reference to feminine), **Handsome**,(we can only use in reference to masculine) **Beautiful** (for all of them but we can use it more neuter)

In Uzbek: **Go'zal / Yoqimtoy**(for feminine) ,

kelishgan/ ko'rkam (for only masculine) **chiroyli** (for all of them but we use it more neuter)

For example: In English : "He didn't look remotely **handsome** anymore." [3;294] we know that, this sentence is about a man from the words "He" and "handsome". Because both words are masculine . If we translate this sentence into Uzbek language : "U endi juda **kelishgan ko'rinmasdi.**" we know that this is also masculine.

How do we know that ? Correct "U" is used for both genders in Uzbek but "Kelishgan " is used only for men .

Summary :As a result of my research, I can say that there are many different aspects of gender in English and Uzbek languages. Since English has separate pronouns for the third person, it's easy to know which gender we're talking about, but in Uzbek we only have "U" for the third person singular. That is why Uzbek language uses separate sets of words for Femininity and Masculinity, so that we know which gender we are talking about. A comparison of gender in English and Uzbek shows clear differences in grammatical structure and cultural influences. In English, gender is reflected primarily in pronouns and nouns with specific gender markers, while in Uzbek, nouns and verbs use gender-indicative suffixes. English has no grammatical gender distinctions for nouns, relying more on natural gender or context. In contrast, in the Uzbek language, nouns are gendered regardless of their biological gender. Despite these differences, both languages play an important role in shaping and reflecting society's attitudes toward gender.

References

[1]. Abdullo Qodiriy. Mehrobdan Chayon. T.: "Navro'z", 2019. 289b.

[2]. <https://www.onlinemathlearning.com/gender-nouns.html>

[3]. Rowling J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p*

[4]. Rowling J. K. *Harry Potter and the Deathly Hallows: Bloomsbury, 2007, 781p*

[5]. Iriskulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 b

CONCEPT AND USAGE OF THE GRAMMATICAL CATEGORY TENSE IN ENGLISH

The author: Toliboyeva Madina, student of NSPI

Scientific advisor: Ph.D. Saydullayeva Surayyo Sirajiddinova

Email: madinatoliboyeva86@gmail.com

Abstract. The concept of tense in English grammar serves as a vital tool for marking time and conveying temporal relations in verbal communication. Tense indicates when an action or state occurs, allowing speakers to position events in the past, present, or future with precision. This abstract explores how English utilizes a diverse range of tenses, such as simple present, past, and future, to structure time frames within sentences. Understanding tense usage goes beyond temporal markers, as it influences narrative sequencing, aspectual distinctions, and hypothetical scenarios.

Keywords: *Tense, Verb Conjugation, Temporal Relations, Language Structure, Cross-Linguistic Comparison, Grammatical Framework, Verb Morphology.*

Introduction . Tense is a fundamental grammatical category in language that helps to indicate the time of an action or event. It plays a crucial role in shaping the meaning and clarity of communication in both spoken and written language. The study of tense not only enhances our understanding of language structure but also provides insights into cultural and social aspects embedded in language use. Tense, as a fundamental aspect of English grammar, plays a pivotal role in conveying the temporal relationships of actions and states within communication. The separability of tense and aspect is assumed as well in logical approaches to temporal relations like that of Herweg (1991), in which tenses are represented as operators that have scope over aspectual operators like the progressive, and aspectual operators in turn have scope over predicate–argument complexes or, equivalently, tenseless proposition. The concept of tense refers to the grammatical category that indicates the time when an action occurs, providing essential context for understanding verbal statements in English. Understanding how tense is structured and utilized in English is crucial for effective communication, as it allows speakers to situate events in the past, present, or future, providing clarity and precision in expressing temporal nuances.

In English, the tense system comprises a diverse range of tenses, including simple present, simple past, simple future, present continuous, past continuous, future continuous, present perfect, past perfect, future perfect, and their respective variations. Each tense serves a specific function in organizing time frames within sentences, enabling speakers to convey when an action takes place relative to a reference point. By selecting the appropriate tense form, speakers can accurately portray the timing of events, actions, or conditions in their discourse.

Literature review

The usage of tense in English extends beyond mere temporal markers; it also reflects varying degrees of formality, aspectual distinctions, hypothetical situations, and narrative sequencing. Tense choice impacts not only the grammatical structure of sentences but also the interpretation and portrayal of events in written and spoken language. According to Concise Oxford Dictionary (9th ed.) Verb tenses are additions or modifications to verbs that indicate the past, present, or future tense of an action. Additionally, grammatical aspects—which provide additional information about the length of time or duration of an action—also utilize the phrase verb tense. There are twelve primary verb tenses in English when you mix the four grammatical aspects with the past, present, and future tenses. Tense is the form of a verb that shows the time something happened, or is going to happen. Understanding the theoretical aspects of tense in language provides insight into how speakers use grammar to convey temporal information and structure their communication. Tense is a vital component of linguistic expression that enables speakers to situate events temporally and communicate effectively with others. The choice of tense allows speakers to accurately convey the timing and duration of actions in relation to the present, past, or future. According to Klein (1994) "time and space are basic categories of our experience and our cognition...Therefore, all natural languages we know of have developed a rich repertoire of means to express temporality and spatiality" (p.1). He argues that "the verb not only expresses an event, an action, process, etc., but it also links whatever it expresses to particular times. Three such times

are normally distinguished, according to their relation to the present moment: past, present, future. As language users navigate the intricacies of tense in English, they navigate a dynamic system that allows them to situate themselves in time, convey relationships between events, and create cohesive narratives with temporal coherence. As Comrie (1976) observes, there is no reason in principle that (39) could not be used as a response to a question like “Why do you look so tired?.” Certainly, in such a context the present-perfect predication would describe a state of aftermath, as required by its semantic analysis. Overall, tense in English is constructed by combining the appropriate auxiliary verbs with the base form, past participle form, or present participle form of the main verb. Comrie (1985), view English as having a past–non-past tense distinction. The rationale for this analysis comes from the supposition that the English present tense does not denote present time, since it is also used to express future events and temporally unbounded situations, in particular generic ones.

Conclusion. In conclusion, the concept and usage of the grammatical category tense play a crucial role in expressing time relationships in English. Tense indicates when an action occurs in relation to the present, past, or future, providing essential context to sentences and narratives. Understanding and correctly using tense forms enable effective communication, clarity, and precision in expressing ideas and events. English features a variety of tenses, such as present, past, and future, each with progressive and perfect aspects to convey different shades of meaning. Mastery of tense usage involves recognizing the appropriate tense form based on the specific timeframe of the action, ensuring accurate and coherent communication. Moreover, the nuances of tense usage extend beyond simple chronological time expression to include aspects like habitual actions, hypothetical situations, and future predictions. By mastering the complexities of tense, language users can convey temporality, continuity, completion, and other subtle distinctions in meaning.

Overall, proficiency in understanding and using tense is essential for effective language comprehension and expression in English. Through practice, attentive study, and exposure to various contexts, learners can enhance their command of tense forms, leading to more precise, coherent, and engaging communication in both spoken and written English.

Reference List

1. Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Herweg, M. (1991). Perfective and imperfective aspect and the theory of events and states. *Linguistics*, 29, 969–1010.
4. Klein, W. (1994). *Time in Language*. Routledge, London.
5. *Concise Oxford Dictionary*, 9th ed, 1436 p.

EXPLORING THE BENEFITS AND CHALLENGES OF IMPLEMENTING FLIPPED CLASSROOM IN EDUCATION

Pulotova Bonu

Student at Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

bonubahriddinovna@gmail.com

Scientific advisor: Ph.D. Yugay Yevgeniya,

Lecturer at Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

ABSTRACT

This article examines the advantages and obstacles associated with the adoption of the flipped classroom model in educational settings. It delves into the theoretical framework supporting flipped learning, presents a review of the literature on the topic, discusses practical implications for educators, and offers insights into the transformative potential of this innovative teaching approach.

Keywords: Flipped Classroom, Active Learning, Technology, Student Engagement, Educational Innovation

INTRODUCTION

The flipped classroom model has garnered attention in recent years as a pedagogical approach that seeks to enhance student engagement, promote active learning, and personalize the educational experience. By flipping the traditional instructional paradigm, where students consume course content outside of class and engage in hands-on activities during face-to-face sessions, educators aim to create more dynamic and interactive learning environments. The theoretical underpinnings of flipped classrooms are rooted in constructivism, active learning, and cognitive load theory. By encouraging students to engage with content before class, educators promote active participation, self-regulation, and deeper levels of understanding. The flipped classroom model supports the idea that learning is a social construct, emphasizing collaboration, problem-solving, and critical thinking skills. Additionally, cognitive load theory suggests that pre-class exposure to materials can offload some of the cognitive burden during in-class activities, leading to enhanced learning outcomes. This article explores the benefits and challenges of implementing flipped classrooms in education, drawing on theoretical perspectives and empirical evidence to inform best practices.

LITERATURE REVIEW

The flipped classroom model has gained significant attention in the field of education as a promising approach to enhance student engagement and promote active learning. Bergmann and Sams (2012) emphasize that flipping the traditional instructional approach by moving direct instruction outside the classroom allows for more interactive and personalized learning experiences. Students can progress at their own pace, review material as needed, and receive individualized support, fostering a more personalized learning experience. This shift is rooted in constructivist learning theory, which posits that students construct knowledge actively through engagement with content (Lage et al. 2008). By engaging with pre-recorded lectures or materials before class, students are better prepared to apply, analyze, and synthesize information during in-class activities (Talbert 2014). The flipped classroom model promotes active learning, interaction, and collaboration among students, leading to increased engagement and motivation. By allowing students to engage with course materials before class and using face-to-face time for application and discussion, the flipped classroom can result in improved retention of information and critical thinking skills.

According to Tucker (2012), the flipped classroom not only encourages self-directed learning but also fosters collaborative problem-solving skills among students. Strayer (2013) highlights the impact of the flipped classroom on student cooperation, innovation, and task orientation. Thorn (2018) conducted a study demonstrating that flipping the classroom led to increased student participation and improved academic performance, particularly in cooperative learning settings. These findings suggest that the flipped classroom model has the potential to enhance student outcomes and promote a more student-centered approach to teaching.

Nevertheless, challenges exist in the implementation of flipped classrooms. Bishop and Verleger (2013) discuss concerns regarding students' access to technology and the digital divide. Flipped classroom inequities in access to technology and internet connectivity can hinder student participation and engagement in flipped learning activities, exacerbating existing disparities in educational outcomes. Hamdan et al. (2014) emphasize the importance of addressing motivation and cognitive load issues when transitioning to a flipped learning environment. Some students may struggle with self-directed learning, time management, or navigating online resources independently, requiring additional support to adapt to the flipped classroom model effectively. Abeysekera and Dawson (2015) point out that while the flipped classroom offers numerous benefits, educators need to be mindful of balancing workload, providing adequate support for students, and ensuring the alignment of online and in-class activities. Educators may face challenges in transitioning to the flipped classroom approach, including the need for training in instructional design, technology integration, and assessment strategies tailored to the flipped learning environment. Moreover, traditional assessment methods may need to be reevaluated and adapted to align with the active, collaborative nature of the flipped classroom, posing challenges in assessing student learning and measuring progress accurately. By addressing these challenges

through targeted interventions, support mechanisms, and effective implementation strategies, educators can maximize the benefits of the flipped classroom model and create engaging, personalized learning experiences that enhance student outcomes and promote academic success in diverse educational settings.

CONCLUSION

The literature on the benefits and challenges of implementing the flipped classroom model in education underscores its potential to enhance student engagement, foster personalized learning experiences, and improve learning outcomes. While the flipped classroom offers numerous advantages, including increased student motivation and critical thinking skills, educators must also address challenges such as technological barriers, student preparedness, faculty training, and assessment strategies to ensure the successful implementation of this innovative pedagogical approach. Future research should continue to explore the nuanced impact of the flipped classroom on teaching and learning practices, as well as identify strategies to overcome implementation obstacles and maximize the model's effectiveness in diverse educational contexts.

REFERENCE

1. Bergmann, Jonathan, and Aaron Sams. "Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day." International Society for Technology in Education, 2012.
2. Bishop, J. L., and M. A. Verleger. "The Flipped Classroom: A Survey of the Research." In ASEE Annual Conference & Exposition, 2013.
3. Tucker, Bill. "The Flipped Classroom." *Education Next*, vol. 12, no. 1, 2012, pp. 82-83.
4. Talbert, Robert. "Inverting Large Introductory Courses: A Case Study." *Proceedings of the 45th ACM Technical Symposium on Computer Science Education*, 2014, pp. 419-424.
5. Strayer, Jeremy. "How learning in an inverted classroom influences cooperation, innovation and task orientation." *Learning Environments Research*, vol. 16, 2013, pp. 171-193.
6. Thorn, John. "Effects of Flipping the Classroom on Cooperative Learning Activities." *Journal of Interactive Online Learning*, vol. 16, no. 1, 2018, pp. 18-31.

TOLSTOY: SIMPLICITY IS THE KEY TO HAPPINESS

**Shearin Madeline,
Appalachian State University, Boone, NC, USA**

Abstract: my article examines the search for happiness in Tolstoy's masterpieces, «The Cossacks» and «Father Sergius».

Keywords: Tolstoy, happiness, Olenin, and Father Sergius

Аннотация: настоящая статья посвящена поискам личного счастья в произведениях Л.Толстого «Казачество», «Отец Сергей».

Ключевые слова: Толстой, понимание счастья, нравственные поиски, Оленин, отец Сергей.

Lev Nikolayevich Tolstoy is acclaimed for his philosophy and religious beliefs that matriculate in a meaningful and happy life. As he matured, he ardently held that war results in corruption and destruction to the world and its people. Through an analysis of *The Cossacks and Father Sergius*, we see for an individual to become happy, one must detach and isolate oneself, internally and externally, from war and conflict to achieve eternal happiness, liberating oneself from a misconstrued and distorted view of oneself and the world.

In *The Cossacks*, Dmitri Andreich Olenin reflects Tolstoy and his personal philosophical beliefs of happiness. Olenin, a young Muscovite, detests the urban lifestyle and the superficial nature of Moscow and experiences a newfound freedom after his departure. Olenin gradually transforms as his new perception of awareness leads to renewed happiness, life, and philosophical ideals. While in a forest, Olenin thought "Happiness lies in living for others. The desire for happiness is innate in every man; therefore, it is legitimate" [1, 165]. Olenin believes that he has found the key to the meaning of life and it is rooted in serving and helping others. This is

impossible to coexist with the existence of war. Olenin's awakening illustrates Tolstoy's desire for how one can and should transform their spirituality into becoming a pacifist lifestyle.

Through Olenin's time enlisted in the service, he finds his true values regarding war, happiness, and life in general. Upon first arriving at the Stanitsa, Olenin tries to fit in with his other comrades, however, he soon realizes that his moral beliefs are incongruent with those around him. Lukashka, a Cossack, found pride and happiness and was granted a higher military rank attained by slaying a Chechen. Olenin, however, was disgusted by Lukashka's flaunting of death. Tolstoy writes, "A man kills another and is happy and satisfied with himself as if he had done something excellent;" he continues, "'What are you glad about?' asked Olenin. 'Supposing your brother had been killed; would you be glad?'" [1, 170]. Olenin questions the morality of the soldiers, for a better understanding of his virtues and happiness. Thus, Olenin's moral standings are repulsed by his occupation as a soldier in the Caucasian war and can never be congruent with his idea of happiness and peace based on the murder of Chechens.

To stress this point, Tolstoy's turned to another character's search for happiness and we find the religious story of Father Sergius published after the author's death. In it, he analyzes the internal war of a man understanding his relationship and purpose with God. Tolstoy illustrates the idea that having a good standing with God does not include a monasticism life and hermitage, but a good standing with God is a result of serving others and "if ye fulfill the royal law according to the Scripture, 'thou shalt love thy neighbor as thyself, ye do well'" [2].

Father Sergius narrates the life of Prince Stepan Kasatsky, a bright military student and honorary guard, and his spiritual debate of the Russian Orthodox Church. Kasatsky was supposed to wed Countess Mary Korotkova, however, their engagement quickly fell apart when Kasatsky was made aware Mary was a former mistress to the Tsar, resulting in him reforming into a monk.

Father Sergius had an internal bad within himself at the new monastery, as he was met with the temptation of women. Father Sergius was ashamed of himself for allowing the temptation of sins and asked to be secluded in a hermitage. This ultimately led to his downfall, as he became well-known for his persistence in the hermitage and gained a following of people who traveled to meet him for guidance.

The internal struggle Father Sergius faced was the existence of God Himself; "but there was no one to pray to. There was no God" [1, 537]. After having an epiphany through a dream, he realized that he was happiest when he was a child with his dear friend, Pashenka, and escaped the hermitage life to find her. Pashenka was his neighbor growing up, who was originally living a wealthy lifestyle, however, after marrying someone she loved and not being betrothed, she lost the lifestyle her father provided for her. Upon speaking to Pashenka, Father Sergius finds out that although she does not go to church regularly due to having to provide for her family, she remains close to God through her actions.

This conversation inspired Father Sergius to revert to Stepan Kasatsky and leave traveling Russia as a servant of God. Kasatsky ended his journey in Siberia feeling happiness once more through not living in a hermitage, but teaching children and those who need guidance. This internal war Kasatsky was facing, destroyed him internally as he corrupted his morals through the idea that he must be a monk to be close to God. However, this does not provide happiness for Kasatsky and instead corrupts his virtues. After Kasatsky's internal war ended, he truly found the meaning of life and happiness again. It is helping the sick, teaching others guidance, and living a simple lifestyle.

Thus, Tolstoy sees his understanding of happiness as a spiritual resolution that acknowledges that it can never find peace in the death of others or the abandonment of the conviction of love thy neighbor as himself.

Literature

1. Tolstoy, Leo. *Great Short Works of Leo Tolstoy*. Harper Perennial Modern Classics, 2004.
2. The King James Study Bible. Thomas Nelson, 2017.

DIFFERENCE BETWEEN CASE OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Po‘latova Mavluda Ikrom qizi
Navoi State Pedagogical Institute
The faculty of English language and literature
Research advisor: Muhammadiyev Aziz Shavkatovich

Annotation

English has a limited case system with nominative and objective cases, while Uzbek has an extensive case system with cases like nominative, genitive, dative, accusative, locative, ablative, and instrumental. English uses prepositions, while Uzbek relies more on case suffixes to indicate relationships. Uzbek nouns undergo declension, and case stacking is possible.

Annotatsiya

Ingliz tilida nominal va obyektiv kaselar bilan cheklanadi, Uzbek tilida esa nominal, egizak, otam, obyektiv, joylashuv, jo‘nab, va vosita kaselar kabi kaselar keng qamrovli bo‘lib o‘tadi. Ingliz tilida predikatlar ishlatiladi, Uzbek tilida esa kaselar suffikslari orqali munosabatlarni ko‘rsatishga alohida e‘tibor beriladi. Uzbek tilida nomlar o‘zgarishga uchraydi va kaselar bir xil vaqtda bir nechta grammatik funksiyalarni aks ettirish imkoniyati mavjud.

Аннотация

На английском языке существует ограниченная система падежей с именительным и объектным падежами, в то время как в узбекском языке существует обширная система падежей, таких как именительный, родительный, дательный, винительный, местный, откуда, и творительный. Английский язык использует предлоги, в то время как в узбекском языке больше полагаются на суффиксы падежей для указания отношений. Существительные в узбекском языке подвергаются склонению, и возможно использование нескольких падежей одновременно.

INTRODUCTION

Nouns play a fundamental role in language by representing people, places, objects, and ideas. Across different languages, including English and Uzbek, nouns can exhibit variations in their forms depending on their grammatical function within a sentence. These variations are commonly referred to as case forms or noun cases. While English has a relatively simple case system with a limited number of cases, Uzbek possesses a more complex and extensive system of noun cases.

In this discussion, we will explore the differences between the case forms of nouns in English and Uzbek languages. We will examine the basic concepts of noun cases, their functions, and the specific cases found in each language. By comparing these two linguistic systems, we can gain a deeper understanding of how case forms contribute to the overall structure and meaning of sentences in English and Uzbek.

First, we will explore the concept of noun cases. A case is a grammatical category that reflects the relationship between a noun and other words in a sentence. It indicates the role that a noun plays, such as subject, object, possession, or location. The case of a noun is typically marked by inflectional endings or prepositions.

Next, we will focus on English noun cases. English has a relatively simple case system compared to many other languages. It primarily distinguishes between the subjective case (nominative) and the objective case (accusative). The subjective case is used for the subject of a sentence or a subject complement, while the objective case is used for direct objects, indirect objects, and objects of prepositions. English also has a genitive case to indicate possession or relationships. [1, p 21].

Finally, we will delve into the noun case system in Uzbek. Uzbek is a Turkic language and has a rich system of noun cases. It employs a combination of suffixes and prepositions to denote various grammatical functions. Uzbek has around 20 noun cases, including the nominative,

accusative, genitive, dative, locative, ablative, instrumental, and many others. Each case has its own specific ending or marker, which is added to the noun stem.

Understanding the differences between the case forms of nouns in English and Uzbek is crucial for mastering the grammatical structure and meaning of sentences in these languages. It enables learners to correctly identify the role of nouns within a sentence and to construct coherent and meaningful expressions. By exploring the characteristics of noun cases in these two languages, we can appreciate the diversity and complexity of linguistic systems worldwide.

In the following sections, we will examine each case in more detail, comparing and contrasting their forms and functions in English and Uzbek, providing examples along the way. Let us now embark on this journey to explore the fascinating world of noun cases in English and Uzbek! [2, p 13].

The difference between the case forms of nouns in English and Uzbek is quite significant. English has a relatively limited case system compared to Uzbek, which has a more extensive case system with various suffixes indicating different grammatical functions. Here are the key differences:

English:

1. Limited Case System: English has a limited case system with only a few distinct cases.
2. Nominative and Objective Cases: English nouns have two primary case forms: nominative (subjective) case and objective case.
 - Nominative Case: Used for the subject of a sentence or a subject complement (e.g., "The cat is cute").
 - Objective Case: Used for direct objects, indirect objects, and objects of prepositions (e.g., "I saw the cat," "Give the ball to the cat").

Uzbek:

1. Extensive Case System: Uzbek has an extensive case system with several distinct cases.
2. Grammatical Functions: The case forms in Uzbek indicate various grammatical functions and relationships within a sentence.
 - Nominative Case: Used for the subject of a sentence.
 - Genitive Case: Indicates possession or a relationship of belonging (e.g., "kitobim" meaning "my book").
 - Dative Case: Indicates the indirect object or recipient of an action (e.g., "singlimga" meaning "to my friend").
 - Accusative Case: Marks the direct object of a verb (e.g., "kitobni" meaning "the book").
 - Locative Case: Denotes location or a place where something is (e.g., "ko'chada" meaning "in the street").
 - Ablative Case: Denotes movement away from or source of an action (e.g., "kitobdan" meaning "from the book").
 - Instrumental Case: Indicates means or instrumentality (e.g., "qog'oz bilan" meaning "with paper").

These are just a few examples of the cases in Uzbek. The language has additional cases that serve different functions in expressing relationships of time, manner, cause, and more. [3, p 67]

In summary, English has a limited case system, primarily distinguishing between the nominative and objective cases. In contrast, Uzbek has an extensive case system with various suffixes indicating different grammatical functions, including nominative, genitive, dative, accusative, locative, ablative, and instrumental cases.

English:

1. Possessive Case: Although not traditionally considered a distinct case in English, the possessive case is often mentioned when discussing cases. It is formed by adding an apostrophe followed by "s" ('s) to nouns to indicate possession (e.g., "John's car" or "the cat's tail").
2. Declension: English nouns do not undergo extensive declension or changes in form based on case. The only significant change occurs in pronouns, which have distinct forms for the nominative and objective cases (e.g., "I" vs. "me," "he" vs. "him").

Uzbek:

1. Declension: Uzbek nouns undergo extensive declension, which involves adding specific suffixes to the stem of the noun to indicate the case. The suffixes vary depending on the noun's gender and vowel harmony rules.

2. Locative Case Variations: The locative case in Uzbek has variations based on the specific location. For example, the locative case suffix for "in the house" would be "-da" (evda), while "on the table" would use "-da" (stolda).

3. Case Stacking: In Uzbek, it is possible to stack multiple case suffixes on a single noun, indicating multiple grammatical functions simultaneously. This allows for more precise and nuanced expressions.

4. Prepositions and Cases: In English, prepositions are typically used to indicate relationships between words. In Uzbek, however, prepositions are less commonly used, as cases often fulfill the role of indicating these relationships. For example, instead of saying "on the table" with a preposition, Uzbek would use the locative case suffix on the noun.

5. Word Order Flexibility: Due to the extensive case system in Uzbek, word order is relatively flexible. The use of cases allows for different word orders while still maintaining clarity and indicating the grammatical relationships between words.

It's important to note that the case systems in languages can be complex, and the examples provided here are simplified for the sake of explanation. The actual usage and rules of cases in both English and Uzbek can vary depending on the specific context and linguistic factors.

REFERENCES

[1]Hojiyev A. O'zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so'z yasalishining nazariy masalalari. -Toshkent: Fan, 2010.

[2] English pluralization rules of six-year-old children

Jan 1967

M AnisfeldG Tucker

Anisfeld M., Tucker, G. (1967) English pluralization rules of six-year-old children. <https://doi.org/10.1111/j.14678624.1967.tb04396.x>.

[3]Language Learning, 24(1), 37-53. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1974.tb00234.x5>. Fathman, A. (1975). Ohe relationshi p between age and second language productiveability. Language Learning, 25(2), 245-253.

TITLE: THE CONCEPTUAL STRUCTURE OF ENGLISH TOPONYMS

M.D.Mukhammadjonova, MA student,

Uzbekistan World state languages university

Abstract: English place names are rich narratives of history, culture, and geography. This article examines their complexity through various scientific lenses, revealing influences from Celtic, Roman, Anglo-Saxon, Viking, and Norman eras. From commemorating historical events to reflecting geographical features, each toponym carries a unique story. Colonization, political factors, and linguistic adaptations further enrich these narratives. In essence, English place names offer insights into the collective identity of the regions they represent.

Key words: Place names, etymology, cultural influences, geographical features, historical events, colonization, political factors, linguistic adaptations

Аннотация: Английские топонимы - это богатые повествования о истории, культуре и географии. В этой статье мы рассматриваем их сложность через различные научные призмы, раскрывая влияние эпох Кельтов, римлян, англосаксов, викингов и норманнов. От коммеморации исторических событий до отражения географических особенностей, каждый топоним несет в себе уникальную историю. Колонизация, политические факторы и языковые адаптации дополняют эти повествования. В целом, английские топонимы предлагают взгляд на коллективную идентичность регионов, которые они представляют.

Ключевые слова: Этимология, Культурное влияние, Географические особенности, Исторические события, Колонизация, Политические факторы, Языковые адаптации

Annotatsiya: Inglizcha joy nomlari tarix, madaniyat va geografiyaga oid boy hikoyalardir. Ushbu maqola turli xil ilmiy yoʻnalishlar orqali ularning murakkabligini koʻrib chiqadi, Keltlar, Rim, Anglo-Sakson, Viking va Norman davrlarining taʼsirini ochib beradi. Tarixiy voqealarni xotirlashdan tortib, geografik xususiyatlarni aks ettirishgacha boʻlgan har bir toponimning oʻziga xos tarixi bor. Mustamlakachilik, siyosiy omillar va lingvistik moslashuvlar bu rivoyatlarni yanada boyitadi. Aslini olganda, ingliz joy nomlari ular vakili boʻlgan mintaqalarning umumiy oʻziga xosligi haqida tushuncha beradi.

Kalit soʻzlar: Joy nomlari, etimologiyasi, madaniy taʼsiri, geografik xususiyatlari, tarixiy voqealar, mustamlakachilik, siyosiy omillar, lingvistik moslashuvlar

Introduction

The exploration of English place names unveils a captivating journey through the annals of history, culture, and geography. Each toponym is a testament to the intricate interplay of various influences spanning centuries of human civilization. From the ancient Celts to the Normans, from geographical features to political ideologies, English toponyms encapsulate a wealth of narratives waiting to be deciphered. In this article, we delve into the multifaceted nature of English place names, examining their etymology, cultural significance, and linguistic adaptations. Through the lens of ethnolinguistics, historical geography, and socio-political dynamics, we embark on a fascinating expedition to unravel the stories concealed within these seemingly ordinary labels on the map. Join us as we journey through the rich tapestry of English toponyms, where every name tells a story, and every story enriches our understanding of the past and present. [1]

Materials

The materials for this study include historical texts, etymological dictionaries, and academic research on English toponymy. Key sources include the works of Никонов (1965), English Heritage, and the Online Etymology Dictionary (Harper, n.d.). Data was also sourced from digital archives and databases that catalog the historical and etymological origins of English place names.

Methods

This research employs a qualitative analysis of the etymology and historical references of English toponyms. The method involves tracing the linguistic roots and analyzing the cultural and historical narratives that shape these place names. The study also incorporates a semiotic approach to understand how these names function as symbols within their communities.

Results

The analysis reveals that English place names are derived from various sources including Old English, Celtic, Latin, and Norse origins, reflecting the diverse historical layers of occupation and settlement in England. For instance, names ending in "-chester" or "-caster" originate from the Latin "castra" (camp), pointing to Roman military settlements (English Heritage, n.d.). The Celtic influence is evident in river names such as "Avon" (Celtic for river) and geographical terms like "combe" (Celtic for valley). The Viking impact is marked by names ending in "-by" (Old Norse for farm or village), indicating areas of Scandinavian settlement [2]

Discussion

The findings highlight the complexity of English toponymy and its value in understanding the socio-political, economic, and cultural developments in England. The place names not only map the linguistic influences but also the historical migrations, economic activities, and cultural exchanges. For example, the prevalence of Norse names in the North of England delineates the historical extent of Viking settlements. Furthermore, the study underscores the role of toponyms in preserving cultural identity and memory, serving as markers of historical events and local legends. [3]

Conclusion

English toponyms encapsulate a rich narrative of England's past, embodying the intertwined layers of language, history, and culture. This study underscores the significance of place names in historical and cultural scholarship and highlights their role as enduring links to the past.

Understanding these names offers insights into the historical landscape and cultural heritage of the regions they denote, making them invaluable in the study of English historical geography.[4]

References

1. Никонов (1965), English Heritage. Введение в топонимику. – М: ЛКИ
2. Canterburytales.de. (n.d.). English place-names. Retrieved from <https://www.canterburytales.de/england-im-14-jahrhundert/english-placenames/>
3. English Heritage. (n.d.). Origins of English Place Names. Retrieved from <https://www.english-heritage.org.uk/visit/inspire-me/origins-of-english-place-names/>
4. Harper, D. (n.d.). Ben Nevis. Online Etymology Dictionary. Retrieved February 13, 2024, from <https://www.etymonline.com/>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CATEGORY OF CASES IN NOUN IN ENGLISH LANGUAGE AND UZBEK LANGUAGES.

Nuraliyev Quvonchbek 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Dilrabo Kodirova, teacher at
English language and literature department of NSPI

Annotation: This article offers a practical guide to Case Write annotation, breaking down the process of summarizing and analyzing legal cases. This article aims to explore the perspectives of both English and Uzbek scholars on this linguistic phenomenon. By delving into relevant theories and drawing upon examples from English and Uzbek literature, we endeavor to compare and contrast the terminologies and approaches employed in each language.

Key words: Case, Nominative, Accusative, Dative, Genitive.

Аннотация: Данная статья представляет собой практическое руководство по аннотации падеж, в котором разбирается процесс обобщения и анализа юридических дел. Целью данной статьи является изучение взглядов как английских, так и узбекских ученых на этот лингвистический феномен. Углубляясь в соответствующие теории и опираясь на примеры из английской и узбекской литературы, мы стремимся сравнить и противопоставить терминологию и подходы, используемые на каждом языке.

Ключевые слова: Падеж, Именительный падеж, Винительный падеж, Дательный падеж, Родительный падеж.

Annatatsiya: Ushbu maqola huquqiy ishlarni umumlashtirish va tahlil qilish jarayonini bo‘lib, kelishiklar annotatsiyasi bo‘yicha amaliy qo‘llanmani taqdim etadi. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek olimlarining ushbu lingvistik hodisa bo‘yicha qarashlarini o‘rganishga qaratilgan. Tegishli nazariyalarni o‘rganib, ingliz va o‘zbek adabiyotidan misollar keltirib, biz har bir tilda qo‘llaniladigan atama va yondashuvlarni solishtirishga harakat qilamiz.

Kalit so‘zlar : Bosh kelishik, qaratqich kelishigi, jo‘nalish kelishigi, o‘rin-pyt kelishigi, tushum kelishigi, chiqish kelishigi.

Grammar serves as a cornerstone of effective communication in the English language, furnishing the framework and guidelines essential for lucid and cohesive expression. Delving into grammar not only refines one's prowess in writing and speaking but also unveils profound insights into the intricacies of language. However, learners often encounter hurdles when juxtaposing their mother tongue with a foreign one, particularly with English. In this discourse, we shall undertake a grammatical analysis comparing certain adjectives carrying negative connotations in both English and Uzbek languages.

There are three types of case. They are nominative, also known subjective, objective, possessive. [2;22]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated six types like: bosh kelishik (subjective case), qaratqich kelishigi (possessive case), tushum kelishigi (objective case), jo‘nalish kelishigi, o‘rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi [1; 285-286].

Colin Fenton was lying on the bed in his hotel room, wishing that he was somewhere else. [3;5].

Shahnoza zinalardan tushib borarkan, vujudida allaqanday loqaydlik, karaxtlik sezdi. [4;5]

The subjective case is called nominative case which working as a subject of verb in sentence. Therefore, noun, pronoun can be nominative case [2;20]. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages **Colin Fenton** and **Shahnoza** were used in nominative case (bosh kelishik) with using subject of sentence.

The other man's name was John Bentley. [3;6].

Sandiqning bir burchidan eski sharf topdi. [4;5]

As you can see, the possessive case is formed by the same suffix in both languages “-ning”. For example: **Sandiqning**. [1;289-290]. In English is made by possession case “'s” [2;22]

The accusative case in grammar is used when a particular noun is directly affected by the action of a verb or a preposition. In English, we see this in two main ways: through direct objects and indirect objects. Direct objects are tied to transitive verbs and show who or what receives the action directly. On the other hand, indirect objects, previously known as dative objects, are now considered part of the accusative or objective case in English. They indicate the recipient of the action indirectly, often answering questions like "to whom" or "for whom." This distinction helps clarify how different nouns relate to the actions described in a sentence. [2;22]

He had a shower and put on some casual clothes. [3;5]

In Uzbek language, unlike English, there isn't a separate concept of direct objects and indirect objects. Instead, the direct object is marked by adding the suffix “-ni” to the noun. This suffix helps identify what specifically is receiving the action of a transitive verb. So, in Uzbek, the accusative case is formed through the use of transitive verbs, which inherently imply an action being directed towards a specific object marked by the “-ni” suffix on the noun. *Keyin zinalarni yuvadi.* [4;5]

Uzbek language is slightly different from English. The words in the adverb clause are connected to the verb and indicate the object of the action. The adverbial clause is used in the forms “-ga -ka -qa”: Uyga, Maktabga [1;295]

Qo'rbonoy xola paqirini baqaterak tagiga qo'ydi-da, "bismillo", deb yo'lkani supurishga tushdi. [4;5]

O'rin-payt keishigi is formed by adding “-da” to nouns. May correspond to the Locative case in English, but there is no specific suffix in English to indicate this. [1;297-298]

Qorong'i oshxonada bir burda non kavshab, choy ichgan bo'ldi. [4;4]

Chiqish kelishigi is formed by adding the suffix “-dan” to nouns, it indicates the place of the beginning of the action, the place of exit of the person and thing, what the thing is made of. [1;299-300] I think we could call it ablative case in English and maybe use the suffixes “from” and “in”

Vannaxonada turgan paqirni taraqlatib yubormaslik uchun halqasidan ohista ko'tardi. [4;5]

In conclusion Many students, especially native English speakers, find comparing Uzbek and English fascinating. The challenge lies in understanding their different grammar systems, especially cases that are crucial for connecting linguistic elements like nouns and pronouns. This article aims to help educators and learners navigate these hurdles effectively.

References:

- [1] Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2014.432p
- [2] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006.64p
- [3] Richard Prescott. "Officially Dead". Macmillan Readers", 2005.120p
- [4] O'tkir Hoshimov. "Tushda kechgan umrlar": Roman.-T.: "Ilm-ziyo-zakovat", 2019.240p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CHARACTERISTIC FEATURES OF VERBS AS A PART OF SPEECH IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE.

Qo'chqorov Eldor 3 rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI
E-mail:eldorqochqorov527@gmail.com

Annotation.The study of the characteristic features of verbs as part of speech is one of the great scientific studies, since it provides valuable information about the types and uses of verbs. The purpose of the article is to present the opinions of English and Uzbek scientists about this linguistic phenomenon. An in-depth study of related theories makes it easier to compare and evaluate the use and formation of a verb in English and Uzbek literature, the peculiarities of verbs as part of speech.

Keywords:verb, the characteristic features of verbs as a part of speech

Аннотация:Изучение характерных особенностей глаголов как части речи является одним из крупных научных исследований, поскольку дает ценную информацию о видах и употреблении глаголов. Цель статьи-представить мнения английских и узбекских ученых об этом лингвистическом явлении. Углубленное изучение соответствующих теорий облегчает сравнение и оценку употребления и образования глагола в английской и узбекской литературе, особенностей глаголов как части речи.

Ключевые слова:глагол, характерные признаки глаголов как части речи

Annotatsiya:Fe'llarning xarakterli xususiyatlarini nutqning bir qismi sifatida o'rganish katta ilmiy izlanishlardan biridir, chunki u fe'llarning turlari va ishlatilishi haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek olimlarining ushbu lingvistik hodisa haqidagi fikrlarini taqdim etishdan iborat. Tegishli nazariyalarni chuqur o'rganish ingliz va o'zbek adabiyotida fe'lning ishlatilishi va shakllanishini, fe'llarning nutq qismi sifatida o'ziga xos xususiyatlarini taqqoslash va baholashni osonlashtiradi.

Kalit so'zlar:fe'l, fe'llarning nutq qismi sifatidagi xarakterli xususiyatlari

Grammar plays a decisive role in effective communication in English. It provides the structure and rules necessary to express clearly and consistently learning grammar not only improves your writing and speaking skills, but also helps you understand the language more deeply. But students may have difficulty comparing their native language with a foreign language, in our example with English. In this article, we will compare the characteristic features of verbs as a part of speech in English and Uzbek from a grammatical point of view according to their expression.

-the characteristic features of verbs as a part of speech.you may see one type in this article.a) verbs expressing state: be, exist, live, sleep, die ... b) verbs of motion: go, come, run, arrive, travel ... c) verbs expressing the position in space: lie, sit, stand ...[2;27-28]

a) *I have lived here in the forest ever since, where Hagrid still visits me. [4;177]*

b) *Lockhart gazed desperately around him, but nobody came to the rescue.[4;187]*

c) *Harry sat motionless in his chair, stunned.[4;211]*

In uzbek language:Verbs are divided into action and case verbs according to what they refer to. 1)Expressive verbs of action, which occur as a result of the physical action of individuals and objects, are verbs of action:Yugurmoq(run),eshitmoq(hear), quvmoq(chase),yozmoq(write), yuvmoq(wash). 2)The internal experiences of individuals and verbs that represent the process of the transition of things from one state to another are case(state) verbs; quvonmoq(rejoice), achchiqlanmoq(resent), sovimoq(cool), isimoq(heat), uxlamoq(sleep) [2;237,238]

1) *Ochil buva ham Akbaralini o'ylayotgan ekan chog'i, Azimjonning shivirlashini eshitdi.[1;350] Umida hafsalasi pir bo'lib, metroga yugurdi. [1;420]*

2) *Ochil buva unga qarab ko'zi quvonadi.[1;159] Bu kimsasiz hovlida bular endi kimning ko'zini quvontiradi? [1;157]*

In Uzbek, these verb types are studied in two, while in English they are studied in three. In conclusion, it should be noted that the grammar of English and Uzbek is different from each other, since the first belongs to analytical, the second to synthetic languages. Nevertheless, in the examples above, we can find some similarities according to the characteristic features of verbs as a part of speech.

References:

- [1]. A. Muxtor Chinor T.: "Yangi asr avlodi", 2017, 576 p
- [2]. Erkaboyeva N.O. 'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2019. 486p
- [3] Irisqulov A.T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64p
- [4]. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998 251p

COMPARATIVE STRUCTURE OF INTERROGATIVE PRONOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Shomurodova Lobar,

The student of Navoi State Pedagogical Institute

**Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI**

Annotation: In this article it is expressed the semantic forms of interrogative pronoun and the use of interrogative questions as part of the design of a communication. It is also followed the interrogative pronouns' different activation and the accessing the connection of with other variants of syntaxes. It is clarified the functions of interrogatives which are "Who, What, Which" have variety of syntaxes denoting agentive, state, qualitative, relative and the function of object. Thereby, it is studied the positions and the scaling of agentive syntaxes in special and general questions. In the work it is enlightened that the most common prompt for creating questions in language is the interrogative pronoun, more commonly known in learning language system. In the article it is conveyed the differences and the categories of interrogatives and the using them in prepositions, the studies of connotative connections by the examples. This article revisits these pronouns drawing on a wide range of literatures to establish them into a coherent frame for designing and implementing large-scale in observing and working on pronouns.

Keywords: Syntax, interrogative, pronouns, language, meaning, analysis, semantics, case, category, speech, analyze, grammatical.

Аннотация: В данной статье выражены смысловые формы вопросительного местоимения и употребление вопросительных вопросов как часть конструкции сообщения. Также прослеживается различная активация вопросительных местоимений и установление связи с другими вариантами синтаксиса. Выявлены функции вопросительных слов «Кто, Что, Который» имеют разнообразный синтаксис, обозначающий агентивную, государственную, качественную, относительную и функцию объекта. Тем самым изучаются позиции и масштабирование агентивных синтаксисов в специальных и общих вопросах. В работе выясняется, что наиболее распространенной подсказкой для создания вопросов в языке является вопросительное местоимение, более известное в системе изучения языка. В статье на примерах переданы различия и категории вопросительных слов, их употребление в предложениях, исследованы коннотативные связи. В этой статье мы вновь обращаемся к этим местоимениям, опираясь на широкий спектр литературы, чтобы объединить их в последовательную структуру для разработки и реализации крупномасштабных наблюдений и работы с местоимениями.

Ключевые слова: Синтаксис, вопросительный знак, местоимения, язык, значение, анализ, семантика, падеж, категория, речь, анализ, грамматический.

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'roq olmoshining semantik shakllari va so'roq savollarining aloqa dizaynining bir qismi sifatida ishlatilishi ifodalangan. Shuningdek, so'roq

olmoshlarining turlicha faollashishi va sintaksisning boshqa variantlari bilan bog‘lanishi ham kuzatiladi. “Kim, nima, qaysi” so‘roq so‘zlarining turli xil sintaksislarga ega bo‘lgan vazifasi aniqlangan. Shunday qilib, maxsus va umumiy masalalarda agentlik sintaksislarining o‘rni va masshtablari o‘rganiladi. Asarda tilda savol yaratishda eng keng tarqalgan turtki so‘roq olmoshi ekanligi, til o‘rganish tizimida ko‘proq ma‘lum bo‘lganligi ko‘rsatilgan. Maqolada so‘roq gaplarning farqi va kategoriyalari hamda ularning predloglarda qo‘llanilishi, konnotativ bog‘lanishlar misollar orqali o‘rganiladi. Ushbu maqola olmoshlarni kuzatish va ular ustida ishlashda keng miqyosda loyihalash va amalga oshirish uchun izchil ramkaga aylantirish uchun keng adabiyotlardan foydalangan holda ushbu olmoshlarni qayta ko‘rib chiqadi.

Kalit so‘zlar: Sintaksis, so‘roq, olmosh, til, ma‘no, tahlil, semantika, hol, kategoriya, nutq, tahlil, Grammatik

The role of language in the world community is growing very fast for the purpose of international relations, trade, tourism and cultural and economic ties between countries.

Developing and strengthening at a time upcoming future creates a period for young people the opportunity so that they can thoroughly learn English as the foreign language and freely discuss on educational issues with foreigners and also they to be able to speak English [4].

As Uzbek language is considered agglutinative and the English is **analytic** it is also difficult translate into other language without understanding their essence, as long as each language has its own *lexical, grammatical, syntactic and stylistic* features. In this article we will study to determine the syntactic and semantic meanings of interrogative pronouns in English and how they are reflected in the original when translated into Uzbek. With the help of interrogative pronouns, the speaker seeks to obtain new information from participants in the speech process, to determine what he does not know about the unknown person or a thing that the

The aim of the study is to identify the means of expression of lexemes of interrogative pronouns in the English and Uzbek languages; to identify their syntactic semantic functional meanings; to investigate the common and distinctive aspects of pronouns in comparable languages; to determine the features characteristic of their use in literary texts.

At the same time, to study the activity of syntactic units, which are mainly used instead of interrogative ones, within the systematic **function of their relationship** with each other in syntactic semantic meanings. It is also intended to identify the means of morphological, lexical and syntactic expressions, which are comparable in both languages. The syntactic semantics of words used in the interrogative function, which are only specific, and formal-distributive properties, that is, means of syntactic linking, combinations with other syntactic units, and syntactic positions in a sentence. They are studied on the basis of indicators such as lexical sources, their semantic functional values.

Furthermore, the results of this work can be widely used in the improvement of translation theory and the study of typology of English and Uzbek languages. The object of research and the methods used: *In the work methods of comparative typological system analysis and transformation methods are widely used.* The object of research is the literary texts in **English and Uzbek languages**. With the help of the syntactic connection of interrogative pronouns in a sentence their activity in it, their means of expression, syntactic semantic meanings of in each language, as well as their common and distinctive aspects, syntactic semantic functions. One of the means expressed in a variety of syntactic semantics are interrogative pronouns, which have their own lexemes and peculiarities within a group of pronouns. Interrogative pronouns are expressed according to their attitude: to the person (*who?*), to the subject (*what?*), to the election (*which*), to the the quantity (*how much?*), the time (*when?*), to the the reasons of the state (*why?*) and to the place (*where? from where? where?*) [9. 309].

Interrogative pronouns form a very broad meaning and acquire relative, definite or denoting meanings, and each of them requires a certain lexeme in order to make a connection with the syntax of other variants in both English and Uzbek languages. Interrogative pronouns are intensional in nature: *they indicate that the actual set is formed based on a feature that will allow the addressee to identify the desired object* [6. 111].

In general, all types of interrogative pronouns for example, indefinite, relative, connectives are called according to their use of in semantic as well as for the use of the use of pronouns to organize a question to their characteristics and value in syntactic semantics are called interrogatives in international terminology [7. 222].

From the point of typological classification, although English belongs to the group of **flexive languages** and Uzbek is an agglutinative language, there is a typological similarity between them.[3. 74].

In terms of their structure, interrogative pronouns in English and Uzbek languages practically do not differ: “*Who*” - “*kim*”, “*Whose*” - “*kimning*” -they denote the same meaning in two languages. Because both interrogative syntaxes

“*Who*” - “*Kim*” are the subjective and “*Whose*” - “*kimning*” are the genitive in two languages. One of the similarity is the pronoun “*who –kim*” has a category of case and a category of person in English as well as in Uzbek languages.

According to the interrogative pronouns’ characteristics **interrogative pronouns** are divided into changeable and unchangeable groups. The only representative of changeable group’s pronoun is *who* which can change its form when it is expressed within category of case as we mentioned above. “*Whom*” is the object form “*who*”. Some of the difference in this case is that in Uzbek language interrogative pronoun –*kim* does not change its form when it has a category of case.

It takes different affixes according to the means of grammar.

Kim - ni, kim - ga, kim - da, kim - dan. Since it is defined that English and Uzbek are languages of different systems, the categories of case in these languages differ from each other. In this case the well - known Uzbek outstanding **linguist J. Buronov** states that “**the category of case in English is not well developed, whereas in Uzbek grammar it is well organized** [3.112].

Two cases in English are morphologically comparable to six cases in Uzbek grammar. Therefore interrogative pronouns in the Uzbek language differ in six cases.

Learning these interrogative pronouns also requires learning how they apply to animate and inanimate objects. The interrogative pronoun *who* can be used in 3 different pronouns.

1 In the nominative case *Who - to that*

2 In the accusative case, *whose - chi, whose, whose*

3 In the genitive case *whom - whom* [2. 23]

When we speak about the interrogative “*What*” we can also identify some similarities and differences in English and Uzbek languages. Interrogative pronoun “*What*” - “*nima*” – has the same structure in both two languages. In English the interrogative pronoun *what* is realized grammatical sense as variable pronoun to the use of its semantic feature and is used in the same form (as it is unchangeable pronoun) and way to denote the subject, sign, place and quantity or a quality in a sentence. We can observe that differences in some sentences which are taken as an example exist in the novel of **T. Dreiser “Sister Carrie”** in two languages.

References

- 1.Akhmedov A. Nurmonov S. O‘zbek tilining mazmuniy sintaksisi [syntactic semantics of Uzbek language] Tashkent, Fan Publ., 1992 123 p. (In Uzbek).
- 2.Buranov J. Buranova M. Ingliz tili grammatikasi [A Grammar of the English Language] T, O‘qituvchi Publ., 1978 73-75 p. (In Uzbek)
- 3.Buranov J. Ingliz va O‘zbek tillarining qiyosiy grammatikasi [Comparative Grammar of English and Uzbek Languages] Tashkent, O‘qituvchi Publ., 1973 _ 96 p. (In Uzbek)
- 4.Vestnik Ministerstva [Bulletin of the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan] «Razvitiye obrazovaniye» spets. vipusk № 5, 1999 year. (In Uzbek)
- 5.Dreizer T . Bakhti qaro Kerri [Sister Carrie] T, Sharq Publ., 2007 14-341 c. (In Uzbek)
- 6.Mukhin A. M. Sintaksemniy analiz I problema urovney yazika. [Syntaxes analysis and the problem of language levels] M, Nauka Publ., 1980 221 - 235 p. (In Russ)

7. Парманов А. Structural-semantic types of interrogative pronouns in Modern English and Uzbek [A. Structural-semantic types of interrogative pronouns in Modern English and Uzbek] «Molodoy uchonniy». [Young scientist. International scientific journal] № 8 (112). April, 2016 P 1154-1156. (In Russ)

8. Tursunov U. J. Mukhtorov, Sh. Rakhmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili [Modern Uzbek Literal Language] Tashkent, O'qituvchi Publ., 1992 309 p. (In Uzbek)

9. Hemingway. E. Alvido qurol [Farewell to Arms] T, O'qituvchi Publ., 1973

14-277p. (In Uzb) 10 Dreiser. T. Sister Carrie . New York: Doubleday page Publ., 1958 66-355 p. (In Eng)

XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING AHAMIYATI

Sunnatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Kompyuter tizimlari” kafedrası o'qituvchisi, Qarshi shahar

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi kunda xorijiy tillarning ahamiyati, ta'lim sohasi tizimida xorijiy tillarni o'qitishga qaratilayotgan e'tibor haqida bayon etilgan. Xorijiy tillarning o'quvchilar uchun nechog'lik zarur va muhim ekanligi, chet tilini bilish ularning hayotida qanchalik kerak bo'lishi to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: chet tili, ta'lim tizimi, ta'lim sohasi, rus tili, ingliz tili, boshlang'ich sinf, iqtidorli yoshlar, eng yaxshi maktab, standart.

Аннотация. В данной статье описывается значение иностранных языков и внимание, уделяемое преподаванию иностранных языков в системе образования. Обсуждается, насколько нужны и важны иностранные языки для студентов, насколько знание иностранного языка необходимо в их жизни.

Ключевые слова: иностранный язык, система образования, сфера образования, русский язык, английский язык, начальная школа, одаренная молодежь, лучшая школа, стандарт.

Annotation. This article describes the importance of foreign languages and the attention paid to teaching foreign languages in the educational system. It is discussed how necessary and important foreign languages are for students, how much knowledge of a foreign language is necessary in their lives.

Keywords: foreign language, education system, field of education, Russian language, English language, elementary school, gifted youth, best school, standard.

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, demokratik-huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lida bormoqda. Bu yo'lda qat'iy turish uchun ko'p chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Mamlakatimiz taraqqiyotining muhim shartlaridan biri esa kadrlar tayyorlash tizimining mukammal bo'lishi va shaxsning har tomonlama rivojlanishidir. Ta'lim sohasida bo'layotgan har bir o'zgarish jamiyatimiz ravnaqiga ijobiy ta'sir qilishiga shubha yo'q. Mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish, davlat ta'lim standarti talablariga javob bera oladigan, yetuk, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Qaysi sohada bo'lmasin bilimlarni mustaqil ravishda egallashga intilish – talaba faoliyatining ta'lim muassasasidagi eng ajralib turadigan xususiyati, mustaqil o'qib, bilim orttirish asosi hisoblanadi [3].

Hozirgi kunda nafaqat O'zbekistonda, balki jahonda chet tillarini o'rganishga bo'lgan talabning yuqoriligi chet tilini o'rganishga bo'lgan harakatlarning avj olishiga, oshib borishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Chet tilini o'rganish bo'yicha turli xil to'garaklar, onlayn va an'anaviy kurslar tashkil etilmoqda. Kurslarning ko'payib borgani sari kurs o'quvchilarining soni ham ortib bormoqda. Chunki hozirgi vaqtda barcha davlatlarda, ayniqsa, O'zbekistonda ham nafaqat tijorat, balki ko'pchilik tashkilotlarni ishlari, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonlari chet tillarida, ya'ni rus va ingliz tillarida amalga oshirilmoqda. Rus tili va ingliz tili O'zbekistonda foydalaniladigan asosiy chet tili hisoblanadi. “Til bilmasak – tijoratga yo'l yo'q” maqoli ham

bejizga aytilmagan. Boshqa tashkilotlar, boshqa davlatlar bilan o‘zaro aloqalar va munosabatlar chet tilida amalga oshiriladi.

Shu sababdan ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘qitishga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Ingliz tili va rus tilini o‘qitish, o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘quvchilaridan boshlanmoqda. Chunki til o‘rgatishni boshlang‘ich sinflardan boshlansa, bu bilimlar ular uchun fundament vazifasini o‘taydi.

Mamlakatimizda xorijiy tillarni o‘rgatishni ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida rivojlantirish, ushbu yo‘nalishda ta’lim sifatini tubdan oshirish, sohaga malakali pedagoglarni jalb etish hamda aholining xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish borasida tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xorijiy tillarni o‘rganishni takomillashtirish maqsadida xalqaro nashriyotlar tomonidan ishlab chiqilgan chet tillari fanlari darsliklarini olib kelish va umumiy o‘rta ta’lim maktablarida joriy qilishga qaratilgan tizimli islohotlar davom etmoqda.

1-rasm. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chet tillarini o‘qitish jarayoni.

So‘nggi yillarda davlatimiz tomonidan xorijiy tillarni o‘rganish bo‘yicha yaratilayotgan zarur sharoitlardan unumli foydalanayotgan yoshlar soni kundan-kunga ortib bormoqda. Iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularni yanada xorij tillarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda rag‘batlantirish maqsadida “Xorijiy tillarni o‘qitish bo‘yicha eng yaxshi maktab” tanlovining tuman (shahar) hamda viloyat bosqichlari tashkil etilib 35 ming nafardan ortiq o‘quvchilar qamrab olindi. Mazkur tanlovning tuman (shahar) bosqichi g‘oliblari 1-o‘rin uchun – 100 million so‘m, 2-o‘rin uchun – 75 million so‘m, 3-o‘rin uchun – 50 million so‘m miqdorida pul mukofoti bilan taqdirlanishi esa bilimli yoshlarimizni rag‘batlantirishning yaqqol na‘munasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF 4947-son farmoni, 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ 2909-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 8-may “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha Davlat Ta’lim Standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ 1875-sonli qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar amalga oshirilgan. Butun jahon hamjamiyatiga munosib o‘rin egallashga harakat qilayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyati juda kattadir. Bundan tashqari, xorijiy tillarni tez va oson o‘rganish uchun ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga egadir.

2-rasm. Yuqori sinf o'quvchilariga ingliz tili darsi jarayoni.

Xorijiy tillarni o'rgatishda metodikaning o'rni katta rol o'ynaydi. Metodika bu – o'qituvchining qanday dars o'tishini o'rganadi. Metodika tarixga oid adabiyotlarni chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, ayrim tadqiqotchilar metodikani san'at deydilar. Ular odatda fransuz metodisti Penlash fikriga ishora qiladilar, ya'ni “yaxshi” yoki “yomon” metod yo'q, aksincha “yaxshi” yoki “yomon” o'qituvchilar bor. Bunday fikrdagi kishilarga nemis metodisti E.Ottoning 1924-yilda bayon qilingan fikrlari bilan javob berish mumkin. U jumladan shunday deydi: “Agar kimki metodikani san'at deb hisoblar ekan, u fan nazariyasini uning amalda qo'llanishi bilan qorishtirib yuboradi”. Har bir fanda o'z tushunchalar yig'indisi mavjud. Xorijiy til o'qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: talim sistemasi, ta'lim metodi, ta'lim prinsipi, ta'lim vositasi, metodik usul [1].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishni joriy etish juda yaxshi va foydali hisoblanadi. Chunki, XXI asr axborot texnologiyalari asrida xorijiy tillarni bilish har bir inson uchun juda zarurdir. Xorijiy tillarni o'qitishga qaratilayotgan e'tibor davlatimizning bu sohada amalga oshirayotgan yuksak darajadagi mehnatidir. Chet tilini o'rganish nafaqat ta'lim sohasida o'qiyotgan va ishlayotgan, balki barcha soha vakillari uchun kelajakda kerak bo'ladigan vosita hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Anvar Shavkat o'g'li Yoqubov. Xorijiy tillarni o'qitish nazariyasi va metodikasi. “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal. February 2023/ VOLUME 4 ISSUE 2.
2. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: “Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions”* (Vol. 1, No. 01).
3. Sh.B.Aliyeva. O.Q.Achilov. Xorijiy tillarni o'qitishning samarali usullari (nemis va ispan tillari misolida). Academic research in educational sciences VOLUME 2. SPECIAL ISSUE 1. 2021

EMOTIVE EXPRESSIVE PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Murodova Munisa Mukammal qizi
 NavDPI 1st year master's degree
baxtiyormirshodovich1@gmail.com

Annotation. This article is mostly about the phraseological units of the language and how to define them in the emotive expressive content. A logical interest of the researchers to the processes of manifestation of emotions in the language has resulted in the formation of a new scientific field – linguistics of emotions aimed at the emotional environment of the language. In both English and uzbek languages human emotions are verbalized mostly by the phraseological units representing various mental states of an individual. Studying means of expressing emotive vocabulary illustrated by the phraseological units provides an opportunity to present the whole

complex of means of the language and the speech, as well as contribute to understanding the mentality and psychology of both languages respectively. This article covers the phraseological units which are characterized by a great diversity of lexical, semantic, emotional and appraisal aspects. The emotional and appraisal volume of the phraseological units varies depending on the emotional state of the speaker and on his attitude to the addressee. Cultural and connotative semantics of the phraseological units is closely connected to the both nation's worldview which has formed and has been enriched throughout the life experience.

Key words: Culture , phraseologisms, human emotion, custom and traditions, gender specific emotions.

Аннотация: Данная статья в основном посвящена фразеологическим единицам языка и способам их определения в эмоционально-экспрессивном содержании. Закономерный интерес исследователей к процессам проявления эмоций в языке привел к формированию нового научного направления – лингвистики эмоций, направленной на эмоциональную среду языка. И в английском, и в узбекском языках человеческие эмоции вербализуются преимущественно фразеологизмами, отражающими различные психические состояния человека. Изучение средств выражения эмоциональной лексики, иллюстрированной фразеологизмами, дает возможность представить весь комплекс средств языка и речи, а также способствовать пониманию менталитета и психологии обоих языков соответственно. В данной статье рассматриваются фразеологизмы, которые характеризуются большим разнообразием лексического, семантического, эмоционального и оценочного аспектов. Эмоционально-оценочный объем фразеологизмов варьируется в зависимости от эмоционального состояния говорящего и от его отношения к адресату. Культурно-коннотативная семантика фразеологизмов тесно связана с мировоззрением обоих народов, которое формировалось и обогащалось на протяжении жизненного опыта.

Ключевые слова: Культура, фразеологизмы, человеческие эмоции, обычаи и традиции, гендерно-специфические эмоции.

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosan tilning frazeologik birliklari va ularni emotsional-ekspressiv tarkibda aniqlash yo'llari haqida so'z boradi. Tildagi his-tuyg'ularning namoyon bo'lish jarayonlariga tadqiqotchilarning mantiqiy qiziqishi yangi ilmiy yo'nalish – tilning hissiy muhitiga qaratilgan hissiyotlar lingvistikasining shakllanishiga olib keldi. Ingliz va o'zbek tillarida inson hissiyotlari, asosan, shaxsning turli ruhiy holatlarini ifodalovchi frazeologik birliklar yordamida so'zlashadi. Frazeologik birliklar tomonidan tasvirlangan emotsional lug'atni ifodalash vositalarini o'rganish til va nutq vositalarining butun majmuasini taqdim etish imkoniyatini beradi, shuningdek, ikkala tilning mentaliteti va psixologiyasini tushunishga yordam beradi. Ushbu maqola leksik, semantik, emotsional va baholash jihatlarining xilma-xilligi bilan ajralib turadigan frazeologik birliklarni o'z ichiga oladi. Frazeologik birliklarning emotsional va baholash hajmi so'zlovchining hissiy holatiga va uning qabul qiluvchiga munosabatiga qarab o'zgaradi. Frazeologik birliklarning madaniy-konnotativ semantikasi har ikki xalqning butun hayotiy tajribasi davomida shakllangan va boyigan dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liqdir.

Kalit so'zlar: Madaniyat, frazeologizmlar, inson hissiyotlari, urf-odatlar va an'analari, jinsga xos hissiyotlar.

Every language has figures of speech, or word expressions that represent the unique national flavor of the language. Phrasological units are unique among linguistic units that convey an ethnos' style of thinking. Phrasological units are often capable of expressing emotivity. Most people define an emotion as feelings or a mental disturbance. Emotions, according to psychology, are experiences linked to a person's evaluation of the significance of the elements impacting him. These experiences are particularly articulated as relevant sentiments, as well as the satisfaction or unfulfillment of his expected requirements. One's speech and physical state are the outward manifestations of emotions, which play a significant role in a person's state and represent his inner world. In the human sciences, an individual's emotional domain is the object of phycologists, philosophers and linguists' research. Modern linguistic tendencies have resulted in the establishment of new fields of research for emotions, including sociolinguistics, cognitology,

psycholinguistics, and linguostylistics. Despite an increase in study on pragmatic features and ways of expressing emotions in both domestic and international languages, scholars have paid little attention to this component. Nonetheless, some parts of the topic have been noted in works dealing with other linguistic concerns. The study's importance stems from a dearth of research on emotivity in modern linguistics, as well as the distinctiveness of describing a person's emotional state using phraseological units.

Phraseology is a unique way of expressing the language in a different context and rare treasure of every nation. Phraseologisms express each nation's history, customs and traditions as well as its identity. According to linguistics D.S. Likhachev and B. Larins the study of national identity, emphasizing the need to study a mentality that embodied national characteristics is a must. The given idea is quite valid due to its importance and excellence when it comes to culture and nationality. Mostly in this case phraseologisms play a key role in expressing the language through various means and elements of the language. All languages, however old or new, have their own phraseological units which makes them as a universal language. They usually represent and come from ancient cultural heritage, ancient metaphors and folk wisdom reflecting the spiritual state of ancestors and generations. In the 80s E.F. Arsenteva studied the phraseological units on the basis of a human character, appearance and intellectual ability by quantifying and dividing them into phrase-semantic groups proving that the phrase-semantic groups in the English and Russian languages were not equal.

It is widely believed that emotive component is very difficult to understand. In fact, emotions are thought to have a vital influence in humans' lives. Wierzbicka (1999) defines emotion as 'thought-related feeling'. The language element of emotions originated in the twentieth century. Gender disparities in terms of emotional expressiveness are not new to modern research. Many studies have been conducted to examine how males and females show various levels of emotion and how each contains certain conventional emotions that are thought socially acceptable for guys and girls to portray. These socially acceptable gender-specific manifestations of emotion are often reinforced in members of a society beginning in early childhood (Huston-Comeaux, 2002). Fabes and Martin (1991) found that women are considered to exhibit are perceived to express emotions more than men but that there was a little difference in the perception of men and women's emotional experience. Therefore, it appears that the consistent gender differences in the emotion stereotype literature are based on beliefs about the expression of emotion more than they are on beliefs about the emotional experience. According to Vainik (Vainik, 2006) 'women are emotionally more competent and more expressive than men, in particular, with verbal expression. Women carry out emotional and linguistic tasks more precisely, as they are more sensitive to that kind of stimuli.

Naturally, when more linguistic content is processed, more emotions may be detected. The expression "the head is the beginning of everything" appears in various texts more than 2 million times, according to the national corpus of the Russian language, and -3 times. This statement is documented in the "proverbs of the Russian people" under the section "mind-stupidity", in the explanatory dictionary of idioms, and in the Big explanatory dictionary of the Russian language without giving its interpretation. This phraseological unit is mostly applied in the following contexts:

To give a proper example, when we say he has a wooden head, to put it simply it means it cannot be helped or he does not understand certain things. Different linguists used different ways to comprehending phraseological units (their constituent parts) and the elements of linguistic coverage as a science. However, they all believe that the phraseological units indicating human intellectual ability in the English language are directly related to mindset, culture, degree of education, geographic region, sociopolitical system, religious views, and other factors. When no means linguistic criteria are proven by the findings of several research for the English language, it is reasonable to conclude that they are relevant to the categorization of other languages.

In summary, the article mainly focuses on phraseology within the framework of linguistic knowledge. One of the brightest, most metaphorical, and most expressive forms of language is

phraseological units that indicate human intellectual power. Their appearance in language and semantic modification is related with the passage of time, numerous changes in social and political life, societal transformations, and so on. There are various approaches to identifying the national-cultural component of phraseological units that represent human intellectual ability, each with its own methodological basis. As previously stated, linguistic analyses of phraseological units representing human intellectual ability in English are the most indicative lexical material for linguoculturology since their intrinsic internal form, embodying motivation, frequently contains elements of the national-cultural plan, since phraseological units arise on the basis of a figurative representation of reality, reflecting predominantly everyday-empirical, historical, and spiritual experience language community associated with its cultural traditions.

REFERENCES:

1. Galperin I. R. Stylistics. M., 1997.
2. Leech. G. N. Towards a semantic description of English. London, 1969.
3. Maclin A. Reference guide to English: A handbook of English as a second language , Washington, 1996.
4. Zuparova , S., Shegay, A. (2021) . Methods of teaching foreign languages . Eastern European scientific journal, 1(7), 141-143.
5. Baranova A. N. Aspects of the theory of phraseology M. ; sign . 2008.-656p.
6. Yusupov , O. Y. (2021) The russification legacy of historical monuments of Uzbekistan, Linguistics and culture review. 5(S1); 1535-1539.

USAGE OF ARCHAIC WORDS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE

Ibadullayeva Nilufar Odilbek qizi

Student of Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Scientific advisor: Ph.D. Yugay Evgeniy

Lecturer at Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Abstract: This thesis investigates the utilization of archaic words in English and Uzbek literature, examining their role in enhancing textual richness, cultural representation, and historical contextualization. By exploring how authors integrate archaisms into their works, this study aims to illuminate the ways in which these antiquated terms contribute to the depth and authenticity of literary expression. Drawing on a comparative analysis of archaic vocabulary in English and Uzbek literary texts, this research delves into the distinctive linguistic characteristics and cultural implications of using outdated language in contemporary literature.

Keywords: archaic words, historical words, obsolescence, historical evolution.

INTRODUCTION

In different periods of time new words and set expressions appear due to various necessities and conditions of life. As times goes by, the importance and meaning of such units strengthen or weaken thus making some of them replaced by new words while others drop out of language altogether. The preservation and study of archaic words offer an invaluable insight into the historical roots, linguistic richness, and cultural heritage of languages. This thesis seeks to delve into the multifaceted exploration of the usage of archaic words in both English and Uzbek literature, with a focus on their representation, interpretation, and impact on the literary and cultural landscapes of the respective languages. Archaic words are words that were once commonly used in the past but are now considered outdated or no longer in everyday use. These words often belong to historical periods and can add a certain charm or formality to language when used intentionally. They may evoke a sense of nostalgia, old-world charm, or lend a particular tone to written or spoken communication. Archaic words can be found in literature, historical texts, or sometimes used in specific contexts for stylistic purposes. The word archaism is from the Ancient Greek (*ἀρχαϊκός*, archaïkós, old-fashioned, antiquated, ultimately *ἀρχαῖος*, archaîos, from the beginning, ancient). In the English language these are the pronouns *thou* and its forms *thee*, *thy* and *thine* etc.

Among the obsolescent elements of the English vocabulary we find the following forms: *aforesaid*, *hereby*, *therewith*, *hereinafternamed*. To the category of obsolescent words belong many French borrowings: *a palfrey* (a small horse), *garniture* (furniture). The second group of archaic words are those that have already gone completely out of use but are still recognized by the English speaking community: *methinks* (it seems to me), *nay* (no). These words are called **obsolete**. The third group, which may be called **archaic proper**, are words which are no longer recognizable in Modern English, words that were in use in Old English which have either dropped out of the language or have changed in their appearance so much that have become unrecognizable: *trotli* (faith); *a losel* (a worthless, lazy fellow). [1;32-33]

LITERATURE REVIEW

In this overview of archaic words in "Hamlet" we embark on a journey to uncover the significance of these antiquated terms, analyzing how they contribute to the atmosphere, characterization, and overall aesthetic of the play. By examining the presence of archaisms in the dialogue and soliloquies of the characters, we aim to unravel the layers of meaning and cultural resonance encapsulated within these words.

EXAMPLES in Hamlet

1. *He hath, my lord, wrung from me my slow leave*

By laboursome petition, and at last

Upon his will I seal'd my hard consent:

I do beseech you, give him leave to go.[2; 13]

(*Yolvoraman*, uning ketishiga izn bering)

The term *beseech* means "ask" or "request". It used a formal and respectful way. In the realm of language, the verb "beseech" stands as a testament to the power of human expression. Derived from the Old English word "besecan," meaning "to seek," this word encapsulates the act of fervently and earnestly requesting or imploring someone for something. When one beseeches, they appeal to the deepest depths of another's empathy, hoping to elicit a favorable response.

While "beseech" primarily functions as a verb, it is worth noting that it can also serve as a noun or an adjective, albeit less commonly.

As a noun, "beseech" takes on the form of "beseecher," referring to someone who implores or entreats another person. This usage is relatively infrequent and is usually found in more formal or literary contexts. In Uzbek language it means *yolvormoq, o'tinmoq, iltijo qilmoq, yalinmoq*. Also, in this language the word *tavallo qilmoq* (V) means to beg, ask, request, but It is not used in everyday life, it is mainly used in fiction.

Ibrohimbek, Po'latxo 'jayevning xitob-u tavallo qiliganlarini eshitmagan kabi, o'tga isinib o'tirar edi. (Shukur Xolmirzayev, Qil ko'prik)

2. *Anon, as patient as the female dove.*[2;126]

(Tez orada, moda kaptar kabi sabirli)

Even though "anon" may come across as antiquated, it remains suitable for expressing *soon*, *immediately*, *shortly*, even in contemporary conversations.

Originating from the Old English term "āne" denoting immediacy, this word dates back to the 11th Century. While it is seen as outdated and may carry a hint of pretentiousness in today's language, it is more fitting for older literary works. If we compare it with Uzbek language, we can translate as *darhol, bir zumda, darrov, qisqa muddatda*. Also there are some idioms equal to *anon*. For example: *Ko'z ochib yumguncha.* (In blink of an eye).

3. *When he himself might his quietus make*

with a bare bodkin? who would fardels bear. [2;13].

(Butun bu razolatga kim chidardi?, Vaholanki, **hanjarning**(N) bitta zarbasi)

Originally, a "bodkin" referred to a small, sharply pointed instrument, like a dagger or a needle. Over time, its usage has become less common in everyday language, and when used, it often conveys a sense of antiquity or is found in specific contexts like historical texts, literature, or when someone wants to use a more vintage or poetic tone in their writing or speech. In Uzbek

language it means like *tig*, *xanjar*, *nayza*. If we look through the explanatory dictionary of Uzbek language, we can find the word *dudama* (N), which means dagger, knife or has a blade on both side.

Zulayho orqasiga qaytadi. Bir necha qadam yuradi-yu, dudamani(N) eslaydi. (Pirimqul Qodirov, Qadrim).

4. *Hark* you, *Guildestern*; and you too: at each ear a hearer.[2;63]

(*Quloq soling*, Gildeshtern, siz ham eshiting. Har bir quloqqa bittadan noma).

"*Hark*" is a command or invitation to listen. It is used in the play to draw attention to important sounds or messages, underscoring moments of revelation or significance in the dialogue. It means *tinglamoq*, *eshitmoq*, *qulmoq*, *solmoq*, *bermoq* in Uzbek language.

Muharrir bir yarim soat bekorga o'tgan vaqtga achinib, bizga quloq berdi.(V)

(Abdulla Qodiriy, Sarob).

The phrase *quloq bermoq* does not convey direct meaning. It means listen, hear in context. Mainly, this phrase is used in fiction and literary language.

5. *And even the like prelude of fierce events,*

As harbingers preceding still the fates.[2;9]

The word "*harbingers*" used in the provided lines typically refers to *signs*, *indications*, *herald* or individuals that foreshadow or precede important events or changes. In essence, harbingers serve as predictors or early signals of things to come, often carrying a sense of anticipation or warning. This word means *xabarchi*, *jarchi*, *chopar* in Uzbek language. *Chopar* is a historically obsolete word that means a horseman sent to convey a important and urgent message of state. Today, this word is not used in everyday life, and there is no substitute synonym for this word. Because today there are no positions or such people in our current period. This word can be found in fiction and historical works.

CONCLUSION

In summary, we have discussed the concepts of archaism and historicism, highlighting their interconnected nature. Additionally, we have identified various categories of archaic words related to social-political and position, status name in both Uzbek and English languages, providing examples for clarity. These archaic terms exemplify how languages evolve over time, with new words gradually replacing older ones that fade from common usage.

Outdated language persists in traditional domains, imparting a sense of nostalgia and significance. Exploring historical words and their evolving meanings serves as a key method of linguistic analysis. Similarly, enhancing our understanding of archaic and obsolete vocabulary through definition and context will contribute to the enrichment of reading culture and language comprehension. These words, though considered old-fashioned or outdated in contemporary language usage, play a vital role in evoking specific time periods, conveying nuanced meanings, and creating a sense of authenticity and tradition within literary works.

REFERENCES

1. Qudrat Musayev. "English Stylistics", Darslik. - T.: "Adolat", 2003. 312
2. William Shakespeare. "The tragedy of Hamlet, Prince of Denmark", 1999. p.142

INGLIZ TILINI O'QITISHDA METODLARDAN FOYDALANISH VA O'YINLAR TASHKIL QILISH

To'rayeva Shahnoza

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ingliz tili va adabiyoti fakulteti 4-kurs talabasi

Istamova D.S. (PhD)

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ingliz tili va adabiyoti fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Zamonaviy asrimiz xorijiy tillarni o'rganishni hamda chet tillarida erkin mulqot qilishni taqozo etmoqda. Mamlakatimizda yoshlarni xorijiy tillarni o'rganishlarini qo'llab-quvvatlash hamda ularga til o'rganishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berilmoqda. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishga va o'quv xonalarini zamonaviy jihozlar bilan

ta'minlashga katta e'tibor qaratilgan. Bu borada o'quv jarayonlarida turli xil metodlardan foydalanish talab qilinadi. Ushbu maqolada metodlardan foydalangan holda o'yinlarni tashkil qilish va bir nechta mashg'ulotlar ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: metod, IELTS, proyektor, mikrofon, noutbuk, tovush, lug'at, xarita.

Kirish. Bugungi kunda yurtimizda ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, yoshlarimiz chet tillarini o'rganishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berilgan. Ta'lim dargohlarida o'quv xonalari zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlangan. Bugungi rivojlanib borayotgan asrimiz ta'lim olishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni talab qilmoqda va davlatimiz tomonidan yoshlarga xorijiy tillarni o'rganishlari uchun mablag'lar ajratilmoqda. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligining "2022-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni bilan Xalq ta'limi vazirligiga Xalq ta'limi sohasidagi islohotlarga ko'maklashish jamg'armasi uchun ajratiladigan mablag'lar hisobidan Agentlikning budjetdan tashqari jamg'armasiga bir martalik 15,0 mlrd so'm miqdoridagi moliyaviy ko'mak mablag'larini ajratish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilsin.

Belgilansinki, Jamg'armaga Davlat budjetidan ajratilgan mablag'lar quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

dunyo bo'yicha samarali natija bergan o'qitish metodikalari, dastur va darsliklarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalari va o'quv markazlarida joriy etish;

xorijiy davlatlarda chop etiladigan zamonaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar, darsliklar hamda o'quv qo'llanmalarni, xalqaro testlar va ularni joriy qilish uchun tegishli ruxsatnoma va litsenziyalar, xorijiy tillarni o'rgatishga qaratilgan kontentlarni mualliflik huquqlarini xarid qilish;

xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, dasturiy ta'minot loyihalarini ishlab chiqish va joriy etish;

xorijiy tillarni puxta o'zlashtirish, tilning asosiy ko'nikmalarini shakllantirish uchun videorolik, o'yin, ko'ngilochar ko'rsatuv, filmlar va boshqa o'rgatuvchi kontent yaratish;

Bularning barchasi yoshlarni chet tillarini mukammal o'rganishlari, yurtimizni rivojlangan mamlakatlar qatoriga olib chiqishlari uchun amaliy va nazariy ko'mak bo'lmoqda. Maktablarda chet tillarini o'qitishda turli metodlardan foydalanish o'quvchilarga shu tilni mukammal o'rganishga katta yordam beradi, albatta. Ushbu metodlarni axborot texnologiyalari, elektron darslik hamda qurilmalardan foydalanib, o'quvchiga tatbiq qilinsa, samarali natijalarga erishish mumkin. Buning uchun o'quv xonalari kompyuter, quloqchin, mikrofon, videoprojektorlar bilan ta'minlangan bo'lishi lozim. Quyida ayrim metodlarni ko'rish mumkin:

Chet tilini o'qitishda Grammar Translation Method, Total Physical Response hamda Audio Lingual Method kabilardan foydalanib quyidagi o'yinlarni tashkil qilish mumkin:

1. "FUNNY WATCHING" – bunda o'quvchilar turli xil qiziqarli videolarni ko'rib tilni o'rganishlari mumkin. Masalan, ingliz tili darsida o'qituvchi darsni qiziqarli olib borish hamda mavzuni chuqurroq o'rgatish maqsadida o'quvchilarga shu mavzuga oid videoni proyektor yordamida ko'rsatadi. Keyin esa o'quvchilar ko'rgan obrazlari haqida fikr yuritishadi va yangi so'zlarni yod olishadi. Bunda Audio Lingual metoddan foydalaniladi.

2. "LISTEN AND WRITE". Listen and write mashg'ulotida o'quvchilar biror bir mavzu yuzasidan so'zlarni tinglashadi va kerakli kalit so'zlarni yozib olishadi. Bu metodning (ALM) samarali tomoni shundaki, o'quvchilar tinglab tushunish orqali so'zlarni xotiralarida saqlab qolishadi va yozish orqali ham yozishni va o'qishni mukammal o'rganishadi.

3. "FASTER SPEAKING" ya'ni tezroq so'zlashish. Bu usul nomi bilan o'quvchilarni tezroq gaplashishga o'rgatadi. Tilni o'rganayotgan o'quvchi avvalambor so'zlashishda qiynaladi. Bu orqali o'quvchilar erkin so'zlashishni to'liq o'rganishadi. O'qituvchi varoqlarga turli xil mavzularni yozadi (masalan hayvonlar mavzusini) va shu mavzuga oid kalit so'zlarni yozadi. O'quvchilar shu so'zlardan foydalanib mavzu haqida og'zaki gaplar tuzishadi va ikkita-ikkita bo'lib suhbatlashishadi. Shu tarzda o'z fikrlarini bayon qilishni va erkin suhbatga kirishishni o'rganishadi. Bunda Grammar Translation Methoddan foydalanish mumkin.

Ushbu metodlardan maktabda foydalanilsa, o'quvchilar universitetga kirish uchun IELTS sertifikatini olishda qiynalishmaydi. Chunki yoshlikda o'rganilgan bilim va tajriba kelajakda ijobiy samarasini beradi. Ushbu metodlarni qo'llash uchun kerak bo'ladigan qurilmalar:

Proektor (lot. Projicio-oldinga tashlayman) – detal, diapozitiv, negativ, fotosurat, xarita yoki chizma tasvirini kattalashtirib, kichiklashtirib va o'z o'lchamida ekranga tushirish uchun mo'ljallangan optik asbob.

Mikrofon (mikro va fon) – tovush tebranishlarini elektr tebranishlarga aylantiradigan elektr akustik asbob. Tovush kuchaytirib uzatish (eshittirish) uchun qo'llaniladi. Ko'mirli, elektrodinamikli, kondensatorli, elektretli, pyezoelektrli; tovush uzatish yo'nalishi jihatdan – yo'naltirilmagan, bir tomonga yo'naltirilgan (kardioid) va ikki tomonga yo'naltirilgan xillari bor.

Noutbuk – mobil ixcham shaxsiy kompyuter. Uning asosiy qismi va monitori birlashgan holda bo'ladi.

Videoproekter – kompyuter va shunga o'xshash nomoyish vositalarining alohida qo'shimcha monitori hisoblanib, tasvirlarni yirik hajmda tasvirlash uchun mo'ljallangan.

Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalash mamlakatni barqaror va ildam rivojlantirishning eng muhim sharti hisoblanadi. Shunday ekan, maktablarda o'quvchilarni keng va yorug' xonalarda, shuningdek, kerakli kompyuter qurilmalari bilan jihozlangan xonalarda ta'lim olishlarini ta'minlash lozim. Prezidentimiz bejizga "Yoshlar – kelajagimiz" dasturini olg'a surmadilar. Chunki shu orqali har tomonlama mukammal sharoitda ta'lim olayotgan yoshlarimiz kun kelib yurtimiz kelajagini ulkan cho'qqilarga olib chiqishlariga zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://lex.uz/docs/-5426736> internet resurs
2. https://cyberleninka.ru/article/n/o'quvchilarga_ingliz_tilini_o'qitishda_qo'llaniladigan_metodlar internet resurs
3. https://ahaslides.com/uz/blog/10-fun_vocabulary_classroom_games/ internet resurs
4. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/sf/article/view/10487> internet resurs
5. https://www.terabayt.uz/uz/post/ingliz_tilini_o'rganish_uchun_5-ujin internet resurs
6. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari va boshlang'ich maktab o'quvchilariga chet tilini o'rgatishda o'yinlar. Baxramova M.D. Tuzuvchi: Baxramova M.D. – T.2016.
7. <https://raisingchildren.net.au/newborns/play-learning/play-ideas/why-play-is-important> internet resurs
8. Care About Quality was published by the California Department of Education in 2000.
9. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-young-children-learn-english-through-play> internet resurs

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF PERSON IN GRAMMATICAL CATEGORIES BETWEEN TWO LANGUAGES.

Scientific advisor: Bafoyeva Nilufar.

The teacher of English and literature department

Student: Eshmurodova Maxorat Mansurbekovna.

Student of Navoi State Pedagogical Institute

Annotation: The study of the grammatical category of person is much more controversial phenomena in scientific interest to debate. The purpose of the article is to study the views of English and Uzbek scholars on this research. As well as, providing with relevant theories, examples in two languages, comparisons and differences

Key words: verbal inflection, verb, subject, pronoun, possessive determiners, morpheme, affix.

Anotatsiya: Shaxsning grammatik kategoriyasi ancha ziddiyatli hodisalardir. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek olimlarining ushbu tadqiqot bo'yicha fikrlarini o'rganishdan iborat. Shuningdek, tegishli nazariyalar, ikki tilda misollar, taqqoslash va farqlar bilan ta'minlash.

Kalit so'zlar: *fe'l, ega, olmosh, egalik aniqlovchilar, morfema, affik.*

Аннотация: Исследование грамматической категории лица представляет собой достаточно противоречивое явление, представляющее научный интерес для обсуждения. Цель статьи – изучить мнения английских и узбекских учёных по поводу данного исследования. Также представьте соответствующие теории, двуязычные примеры, сравнения и различия.

Ключевые слова: глагольное изменение, глагол, подлежащее, местоимение, притяжательные определители, морфема, аффикс

In English grammar, the category of person (*etymology from the Latin persona, "mask"*) identifies the relationship between a subject and verb. In the English grammar, the category of person identifies the relationship between a subject and verb, showing whether the subject is speaking about itself (*first person—I or we*); being spoken to (*second person—you*); or being spoken about (*third person—he, she, it, or they*). It is called a grammatical person.

According to linguistics expert, William O'Grady, Ph.D., "A widely attested type of verbal inflection in human language involves person—a category that typically distinguishes among the first person (the speaker), the second person (the addressee), and the third person (anyone else). In many languages, the verb is marked for both person and number (singular or plural) of the subject. When one category is inflected for properties (such as person and number) of another, the first category is said to agree with the second...⁶ The Person of the object of action is expressed mainly by a verb in many languages, including Turkish languages.⁷

e.g in English grammar. *I went to the cinema.* (1st person); *You are very sociable girl*(2nd person); *She washed her clothes yesterday* (3rd person).

e.g in Uzbek grammar: *Men maktabga bordim* (1-shaxs); *Sen bugun juda chiroylisan* (2-shaxs); *U bugun darsga keldi* (3-shaxs).

Person in our L1 is not the same as in English, however it has its equivalent - Shaxs - son In Uzbek; *I - 1st Person, you - 2nd person, - 3rd Person.*

The person category is connected with other categories of the verb (inclination, tense, ratio, etc.) through paradigmatic and functional relations. In particular, the category of Person cannot be imagined without the category of number. Therefore, they are named together as a personal category, and the forms (indicators) expressing this meaning are also called personal suffixes.

The concept of person can be expressed in the system of personal pronouns with specific lexemes, and in nouns with the help of special affixal morphemes (possessive suffixes). In this case, personal pronouns (*I, you, he; we, you, they*) indicate the performing persons, and possessive adverbs (*my book, your book. your book*) indicate ownership.

In linguistics, grammatical person is the grammatical distinction between deictic references to participant(s) in an event; typically, the distinction is between the speaker (*first person*), the addressee (*second person*), and others (*third person*). A language's set of pronouns is typically defined by grammatical person. First person includes the speaker (English: *I, we*), second person is the person or people spoken to (English: *thou or you*), and third person includes all that are not listed above (English: *he, she, it, they*).[1] It also frequently affects verbs and sometimes nouns or possessive relationships.⁸

In conclusion, it should be said that the grammar of English and Uzbek languages differs from each other, because the first belongs to the synthetic type of languages, and the latter belongs

⁶ <https://www.grammar-monster.com/glossary/person>

⁷ O'zbek tili grammatikasi, 1-j., Morfologiya, T., 1975; Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1-qism, T., 1980. Azim Hojijev

⁸ NINO KIRVALIDZE "THEORETICAL COURSE OF ENGLISH GRAMMAR" TBILSI 2013

to the analytical type. But in the above examples, we can find similarities according to the structure of the grammatical category of the person.

References:

[1]. Harrigan, Atticus G.; Schmirler, Katherine; Arppe, Antti; Antonsen, Lene; Trosterud, Trond; Wolvengrey, Arok (November 2017). "Learning from the computational modelling of Plains Cree verbs". *Morphology*. 27 (4): 565–598. doi:10.1007/s11525-017-9315-x. S2CID 10649070

[2]. Hattum, Ton van (2006). "First, Second, Third Person: Grammatical Person". Ton van Hattum

[3]. NINO KIRVALIDZE “ THEORETICAL COURSE OF ENGLISH GRAMMAR” TBILSI 2013

[4]. O‘zbek tili grammatikasi, 1-j., Morfologiya, T., 1975; Hozirgi o‘zbek adabiy tili, 1-qism, T., 1980.

Azim Hojiyev

[5]. <https://www.grammar-monster.com/glossary/person>

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Muhammadqulova Sevinch Hamdamovna

A student of foreign language and literature direction,

Navoi state pedagogical institute, Navoi city

Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna

Lecturer of the department” English language and Literature”

Annotation: This article is about the usage and structure of adjectives in present-day English and Uzbek language. By analyzing grammatical rules, semantic nuances, and syntactical variations, this research seeks to elucidate similarities and differences between the two languages, shedding light on linguistic patterns and cultural influences. Through empirical investigation and linguistic analysis, this study contributes to the understanding of cross-linguistic adjectival phenomena, facilitating language learning, translation, and intercultural communication.

Key words: degrees of adjectives, to modify, to use, functional and notional words, the structure of words, nominative, to effect, collocation, combination.

Аннотация: Целью данного исследования является изучение и сравнение употребления и структуры прилагательных в современном английском и узбекском языках. Анализируя грамматические правила, семантические нюансы и синтаксические вариации, это исследование стремится выявить сходства и различия между двумя языками, проливая свет на лингвистические модели и культурные влияния. Благодаря эмпирическому исследованию и лингвистическому анализу это исследование способствует пониманию межъязыковых явлений прилагательных, способствуя изучению языка, переводу и межкультурному общению.

Ключевые слова: степени прилагательных, видоизменять, употреблять, служебные и смысловые слова, строение слов, именительный падеж, воздействовать, словосочетание, сочетание.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot hozirgi ingliz va o‘zbek tillarida sifatlarning qo‘llanilishi va tuzilishini o‘rganish va solishtirishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot grammatik qoidalar, semantik nuanslar va sintaktik o‘zgarishlarni tahlil qilish orqali ikki til o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni yoritib berishga, til qoliplari va madaniy ta’sirlarga oydinlik kiritishga intiladi. Empirik tadqiqot va lingvistik tahlil orqali ushbu tadqiqot til o‘rganish, tarjima va madaniyatlararo muloqotni osonlashtiradigan tillararo sifat hodisalarini tushunishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: sifat darajalari, o‘zgartirmoq, qo‘llanmoq, vazifaviy va ma’nodosh so‘zlar, so‘zlarning tuzilishi, nominativ, ta’sir, birikma, birikma.

Introduction: Adjectives play a crucial role in language, allowing speakers to describe and qualify nouns with varying degrees of attributes and characteristics. Understanding how adjectives function in different languages offers valuable insights into linguistic structures and cultural

nuances. In this article, we delve into a comparative analysis of adjectives in present-day English and Uzbek language, exploring their usage, syntactical patterns, and semantic implications.

Adjectives serve to modify and enhance the meaning of nouns, providing essential details about size, color, quality, and more. Both English and Uzbek employ adjectives extensively in everyday communication, yet they exhibit distinct features in their usage and structure. By examining these differences and similarities, we aim to deepen our understanding of linguistic diversity and intercultural communication.

Adjectives serve as fundamental elements in language, allowing speakers to convey characteristics and qualities of nouns. Examining their usage in different languages provides valuable insights into linguistic structures and cultural contexts. This comparative analysis explores the similarities and differences in the usage of adjectives in English and Uzbek language.

English: Adjectives in English typically precede the noun they modify, as in "red apple" or "tall building." They maintain a fixed position in the sentence structure, although they can also function as predicate adjectives, as in "The apple is *red*."

A red apple

A clever student

A new building

Uzbek: Adjectives in Uzbek can appear before or after the noun they modify, offering more flexibility in word order. For instance, "yaxshi kitob" (good book) and "kitob yaxshi" (book good) are both grammatically correct. Adjectives in Uzbek also undergo suffixation to agree with the gender and number of the noun.

Qizil olma

Aqlli talaba

Yangi bino

The positive degree is morphologically unmarked. It is the primary form of the adjective and it express simple quality if the thing or the person expressed by the subject is not compared with anything:

After he started attending school, a new world opened up in his mind. (Otkir Hashimov)

The thicket looked eerie and mysterious in the darkness. (Comrade Suleiman).

In the languages compared the adjective has the grammatical category of the degrees of comparison and typical stem building morphemes:

English adjectives: a- (amoral), ab- (abnormal), -ible (valueable, flexiable), -al (natural), -an (american) ect

Uzbek adjectives: -ba (badavlat), -be (beg'am), -bad (badnafs), -no (noaniq), -qoq (tarqoq), -choq (erinchoq), -chiq (qizg'anchiq) va boshqalar

The comparative degree is morphologically marked in both languages. In English it expresses a higher or less degree of quality of the thing expressed by the subject in relation to the with which it is compared. Depending on the length of the adjective it is formed by two ways:

1) By adding the affix **-er** to short adjectives: *long-longer, cold-colder* ect

2) By putting the words more or less before long adjectives:

beautiful-more beautiful *beautiful-less beautiful*

In Uzbek language it is formed by adding the affix **-roq** to the adjective:

uzun-uzunroq

The huge garden bathed in rain, avenues sprinkled with red sand, crescent and star-shaped flower beds looked more beautiful and healthier. (O. Yakubov)

The Superlative degree expresses the highest degree of the quality donated by the adjective stem with the affix **-est** and the structures **most+adj** and **least+adj** in English and the structure **eng+adj** in Uzbek language.

David is the cleverest boy=David eng aqlli bola

It is the most important issue=Bu eng muhim masala

While many adjectives in English and Uzbek have direct translations, semantic nuances may differ. For example, the English adjective "old" can be translated as "eski" in Uzbek, but "qadim" might be used to convey a sense of historical significance or antiquity.

Both English and Uzbek employ comparative and superlative forms to indicate degrees of comparison. In English, suffixes like "-er" and "-est" are added to adjectives (e.g., "taller," "tallest"). In Uzbek, comparative and superlative forms are constructed using specific suffixes and auxiliary words.

Cultural factors play a significant role in shaping the usage of adjectives in both languages. Cultural values, historical contexts, and societal norms influence the selection and interpretation of adjectives, reflecting broader cultural perspectives and attitudes.

Syntactic structures involving adjectives may vary between English and Uzbek. While English tends to have stricter rules regarding adjective placement, Uzbek offers more flexibility, allowing adjectives to be positioned before or after the noun.

In English, adjectives typically precede the noun they modify and maintain fixed positions within sentence structures. Comparative and superlative forms are commonly used to indicate degrees of comparison. Conversely, Uzbek offers more flexibility in adjective placement, allowing them to appear before or after the noun, and adjectives undergo suffixation to agree with the gender and number of the noun.

Semantic nuances may arise, reflecting cultural influences and linguistic evolution. Despite these differences, both languages serve as vehicles for communication and expression, enriching our understanding of human language and cultural diversity.

By recognizing and understanding these linguistic distinctions, language learners, translators, and researchers can navigate intercultural communication more effectively, fostering mutual understanding and appreciation. Ultimately, the comparative analysis of adjectives in English and Uzbek language underscores the richness and complexity of linguistic diversity in our globalized world.

Conclusion: In conclusion, the comparative analysis of adjectives in present-day English and Uzbek language provides valuable insights into linguistic diversity and cultural dynamics. While both languages employ adjectives to describe and qualify nouns, they exhibit distinct grammatical features, semantic nuances, and syntactical variations.

Reference:

- [1]. www.native-english.ru
- [2]. G'afforov English grammar book
- [3]. Erkaboyeva N. O'zbek tillaridan ma'ruzalar to'plami T. : "Akademnashr", 2014.
- [4]. Irisqulov A.T. Theoretical grammar of English. T. "Nashriyot", 2006.
- [5]. Mahmudov N., Nurmonov A. Theoretical grammar of Uzbek language. T. *Teacher*, 1995.
- [6]. Usmonova, S. R. The Application of the Method of Metamorphosis in the Folklore of the Peoples of the East. *Psychology and Education Journal*, 2021.

INGLIZ TILINI O'QITISHDA CLIL TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

**Navoiy davlat pedagogika instituti
"Ingliz tili va adabiyoti" yo'nalishi magistranti
Murodullayeva Sarvinoz Yorqin qizi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyasi hisoblangan CLIL ta'lim texnologiyasining dars jarayonida qo'llash samaradorligi to'g'risida fikr yuritiladi. CLIL ta'lim texnologiyasining maqsadi talabalarga jamiyatda faol bo'lishiga yordam berishi bilan birgalikda matn materialini sohaga doir kasbiy leksik terminlar yordamida ingliz tilida o'rganish imkoniyatini berishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: CLIL ta'lim texnologiyasi, dars samaradorligi, ikki tillilik, til ko'nikmalari.

Abstract: This article discusses the effectiveness of CLIL educational technology, which is considered a modern educational technology, in the course of the lesson. The goal of CLIL educational technology is to enable students to learn the text material in English in the context of professional and lexical terms related to the field, along with encouraging them to be active in society.

Key words: CLIL educational technology, effectiveness of teaching, bilingualism, language skills

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность образовательной технологии CLIL, которая считается современной образовательной технологией, в ходе урока. Цель образовательной технологии CLIL – дать студентам возможность изучать английский язык в контексте профессиональных и лексических терминов, связанных с этой областью, одновременно поощряя их к активности в обществе.

Ключевые слова: образовательная технология CLIL, эффективность обучения, билингвизм, языковые навыки

Bugungi kunda pedagogika sohasida dars samaradorligini yanada oshirish maqsadida turli yangi yondashuv va metodlar qo'llanilib kelinmoqda. Ayniqsa, xorijiy tillarni, xususan, ingliz tilini o'qitishda jahon pedagogikasi tajribasidan sinalgan metod va usullar dars jarayoniga tatbiq qilinmoqda. Shunday metodlardan biri sifatida hozirgi kunda butun dunyoda ommalashayotgan til va ta'limni birga qo'llashga qaratilgan CLIL ta'lim texnologiyasini misol qilib keltirishimiz mumkin.

CLIL ta'lim texnologiyasi – ikki tillilikni amalga oshirish tizimi bo'lib, ta'lim oluvchilarda, o'z ona tili bilan birgalikda o'zga tilni o'rganish imkonini beradi. CLIL ta'lim texnologiyasi o'rganiladigan yangi mavzuni, sohasini, fanni xorijiy tilda, ya'ni o'zga tilda o'rganishni tavsiya etadi. Ushbu ta'lim texnologiyasini qo'llash natijasida, o'rganuvchida kengaytirilgan va integeratsiyalangan holda kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi.

CLIL ta'lim texnologiyasi dars jarayoniga joriy etishning muhim sabablaridan biri ta'lim sektoriga talabalarni hozirgi va kelgusidagi kasb dunyosiga tayyorlashga yordam berishdir. Bu esa o'z navbatida ushbu ta'lim texnologiyasining chet tilini o'qitishda qo'llanilish ahamiyatini yoritishni dolzarbligini ko'rsatadi.

Jahon ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida uzluksiz ta'limda chet tilini samarali o'qitish tizimi joriy etildi. Amalga oshirilgan ishlar bilan bir qatorda bugungi kunda chet tilini samarali va tizimli o'qitish sifatini oshirish zarurati mavjud. Hattoki, Boloniya konvensiyasi doirasida ham xalqaro ta'limiy dasturlar qamrovining jadallik bilan kengayib borayotgani zamonaviy sharoitda talabdan chet tilini, nafaqat kasbiy nuqtai nazaridan, balki muloqotning akademik sohasi sifatida foydalanish malakasiga ega bo'lishni talab etadi.

CLIL ta'lim texnologiyasi Yevropada anchadan beri o'rganilayotgan sohalardan biri bo'lib, ayni paytda ham ko'plab yangiliklar amalga oshirilayotgan soha hisoblanadi. [1] Butun dunyoda ushbu texnologiya bo'yicha ilmiy ishlar olib borilayotgan bir qancha ilmiy tadqiqot markazlari faoliyat yuritmoqda. Jumladan, Ispaniyadagi Ekstremadura universitetiga qarashli CLIL tadqiqot markazi va Granada universitetidagi CLIL tadqiqot guruhi CLIL ta'lim texnologiyasining turli jihatlarini, jumladan, metodologiya, til, o'zlashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini loyihalash bo'yicha tadqiqotlar olib boradi. [2] Bundan tashqari, Shotlandiyada Edenburg universitetida ko'p yillik ilmiy faoliyat olib borgan, CLIL ta'lim texnologiyasi bo'yicha o'z o'quv dasturini ishlab chiqqan professor Po Coyle ikki tilli o'rganish va CLIL ta'lim texnologiyasi asosida dars jarayoni tashkillashtiriladigan sinflar uchun pedagogik yondashuvlarni boshqarish va rejalashtirish bo'yicha o'z usulini ishlab chiqmoqda. Shu kabi ko'plab ilmiy yangiliklarning amalga oshirilishi bu sohaning yil sayin rivojlanib borishiga sabab bo'lmoqda. [3]

Ta'limning bir ko'rinishi hisoblangan fan tilida CLIL nomi bilan qo'llanadigan til va ta'limni birga qo'llashga qaratilgan bu ta'lim texnologiyasi O'zbekistonda yangi sohalardan biri hisoblanib tadqiqotlar o'tkazilishiga qiziqish katta bo'lgan sohalardan biridir. Shu bois, bu sohada bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, CLIL ta'lim texnologiyasi Chirchiq davlat pedagogika universiteti tajribasida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi misolida tanlov fan sifatida

talabalarga o'rgatilmogda. [4] Bundan tashqari, barcha fanlar ingliz tilida o'qitiladigan, ya'ni til va ta'limning birga qo'llashga yo'naltirilgan xususiy maktab va universitetlarning ko'payishi CLIL ta'lim texnologiyasi sohasida ko'plab yangiliklar qilinishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida, til va ta'limni birga qo'llashga ixtisoslashgan malakali kadrlarga ehtiyoj tug'diradi va bu ehtiyojni qondirish maqsadida nofilologik yo'nalish talabalari, magistrantlari hamda mutaxassisligi til sohasi bo'lmagan o'qituvchilarning til sertifikatlari olishlari turli usullar bilan rag'batlantirilmoqda. Bundan tashqari, nofilologik yo'nalishlarda maxsus guruhlarning tashkil etilishi hamda ushbu guruhlarda barcha fanlarning ingliz tilida o'qitilishining rejalashtirilishi ham CLIL ta'lim texnologiyasini dars jarayonlariga qo'llanishiga nechog'lik e'tibor berilayotganidan dalolat beradi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, bugungi globallashuv sharoiti ta'lim tizimi oldiga o'rganuvchilar uchun zamon talabiga mos o'quv jarayonini tashkillashtirish masalasini qo'yadi. Professional hayot uchun raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda chet tilini o'qitishning eng samarali usullaridan biri hisoblangan CLIL ta'lim texnologiyasining jahon ilmiy tadqiqot markazlarida o'rganilayotganligi hamda yurtimizda ham ushbu sohada amalga oshirilayotgan ishlar bu ta'lim texnologiyasining ahamiyatli ekanligini ko'rsatib beradi. O'quv jarayonlarida CLIL ta'lim texnologiyasidan foydalanish talabalarda nafaqat til ko'nikmalarini shakllantiradi balki XXI asr uchun dolzarb bo'lgan tanqidiy fikrlash, birgalikda ishlash, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishi bilan ham samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Creating a Culture of Language Awareness in Content-Based Contexts." Lindahl, Kristen, and Naomi M. Watkins. *TESOL Journal*, vol. 6, no. 4, 2015, pp. 777-89. *d Learning*, vol. 8, no. 2, 2015
2. "CLIL in Three Spanish Monolingual Communities: The Examples of Ekstremadura, Madrid and Rioja" Borja MAnzano Vazquez university of Granada, Spain
3. "CLIL: Planning Tools for Teachers". Coyle, Do. University of Nottingham, 2005. "Strengthening Integrated Learning: Towards a New Era for Pluriliteracies and Intercultural Learning." *Latin American Journal of Content & Language Integrate*
4. Qurbonova Maftuna Faxriddinovna. "CLIL – zamonaviy yondashuv sifatida". Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologik-pedagogik jihatlari . Respublika Ilmiy-Amaliy Anjumani 2023-yil 2-iyun

INGLIZ TILINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLAR

Ilmiy rahbar: Sadikova Dildora Nizomovna
NavDPI Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi
Najmiddinova Dilafruz Nurmuhammad qizi
@najmiddinovadilafruz2003@gmail.com

Annotation. This article analyzes the opinions and scientific views of scientists and pedagogues regarding the use of new pedagogical methods, in particular, interactive methods, and the factors that arouse students' interest in learning this language. This article reports to how to use interactive methods effectively in teaching process.

Key words: interactive methods, role-playing games, brainstorming, case-study, innovation, intellectual games

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tili fanini o'qitishda yangi pedagogik metodlar, xususan, interaktiv metodlardan foydalanish va o'quvchilarda bu tilni o'rganishga qiziqish uyg'otish omillarining ilmiy-nazariy asoslari yuzasidan olim va pedagoglarning fikr mulohazalari, ilmiy qarashlari tahlil qilingan va ularga subyektiv munosabat bildirilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv metodlar, rolli o'yinlar, aqliy hujum, case-study, inovatsiyalar, intellektual o'yinlar.

Аннотация. В этой статье анализируются мнения и научные взгляды ученых и педагогов относительно использования новых педагогических методов, в частности, интерактивных методов и факторов, которые вызывают у студентов интерес к изучению

этого языка. В этой статье рассказывается о том, как эффективно использовать интерактивные методы в учебном процессе.

Ключевые слова: интерактивные методы, ролевые игры, мозговая буря, тематические исследования, инновации, интеллектуальные игры.

Hozirgi vaqtda chet tillarini o'rganishga bo'lgan ishtiyoq jadal o'sib bormoqda. Chet tillarini o'rganish jarayonining samaradorligi va sifatiga e'tibor qaratish ahamiyatga molik hisoblanadi. Til o'rganishning va o'qitishning eng samarali usullari interaktiv metodlardir, ayniqsa, gap grammatika haqida so'z borganda.

Ingliz tilini o'qitishda interaktiv metodlarning asosiy rolini aniqlash maqsadida quyidagi vazifalar belgilandi: asosiy interaktiv metodlarni tavsiflash va bu metodlardan foydalanishga misollar keltirish. "Interaktiv" atamasi odamlarning birgalikda ishlashi va bir-biriga ta'sir qilishini anglatadi, bu holat dialog yoki suhbatni nazarda tutadi. Shuning uchun bu metodlar talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi, shuningdek, faqat talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga qaratilgan. Bu o'quv jarayonida o'quvchilarning faol rolini talab qiladi.

Interaktiv metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. O'qitishning interfaolligi – o'quvchining bilish faoliyatini faollashtirish va o'zaro ta'sir asosida tayyorgarlik samaradorligini oshirishning asosiy usullaridan biridir.

Interaktiv ta'limning maqsadi – barcha talabalarni o'quv jarayoniga jalb qilishga olib keladigan maxsus shart-sharoitlarni yaratishdan iborat, unda ishtirokchilar sodir bo'layotgan hamma narsani tushunishlari va xabardor bo'lishlari, bir-biriga ta'sir qilishlari va hissa qo'shishlari, do'stona va o'zaro manfaatli munosabatlar o'rnatishlari mumkin. Eng mashhur usullar – rolli o'yinlar, aqliy hujum, case-study usuli, taqdimotlar va muhokamalar. Ular kommunikativ ko'nikmalarni, mantiqiy fikrlashni tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi turli xil intellektual faoliyat turlarini rivojlantiradilar. Talabalarga yo'naltirilgan bu usullar, ayniqsa, talabalarni bilim, ko'nikma va strategiyalarni o'zlashtirishda faolroq jalb qilish uchun juda mos keladi.

Rolli o'yinlar universitetdagi o'quv jarayonini yanada bilimli va malakali qiladi, fanlararo aloqalarni yaxshilaydi, nazariyani kasbiy sohaning haqiqiy ehtiyojlari bilan bog'laydi va bo'lajak mutaxassislar uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi. Asosiy element bu – oddiy ta'lim sharoitida egallash qiyin bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatini beradigan rol o'ynashdir.

Rolli o'yinlarning ahamiyatli tomonlaridan biri shundaki, ular orqali talabalar badiiy obrazni idrok qila bilishni o'rganadi, personajlar xatti-harakatini kuzatish qobiliyatini rivojlanib boradi. Musiqiy, so'z, ko'rish obrazlaridan foydalangan holda zarur bo'lgan ruhiy sifatlarini (idrok qilish, tassavur qilish, diqqat, tafakkur), ijrochilik ko'nikmalarini (rolga kirish, tasavvurdagi muhitda harakatlanish ko'nikmasi) va sezgilari (mushak va hissiy) rivojlanish uchun sahna mashqlari o'tkaziladi. Badiiy asarlar bo'yicha oddiy parchalarni sahnalashtirishda bola obrazni aks ettirish uchun unga ma'lum ifoda vositalari (ohang, yuz-harakati, imo-ishora) o'rgatiladi. Har bir talaba rol o'ynayotganda avvalo asar qahramoning his tuyg'u holatini sezishi va tushunishi, boshqa personajlar bilan rolni munosabatga kirishishida o'zini tutishi qobiliyatlari shakllantirishi lozim. Teatrlashtirilgan o'yinlarda obrazli o'yinchoqlardan, loydan, pape-mashe, plastilindan mustaqil yasalgan o'yinchoqlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Sahnalashtirilgan har qanday o'yin asosida bolaning bilish jarayonida irodaviy hissiy xususiyati badiiy asardagi go'zallikni his qilishi ko'nikmasini to'g'ri shakllantirib borishga alohida e'tibor qaratish kerak.[1]

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqot jarayonida ingliz tilini o'rgatish va o'rganishning mashhur usullaridan, internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariy deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillardan foydalanildi. Muhim fazilatlarni shakllantirish va fikrlashni rivojlantirishga imkon beradigan yana bir qiziqarli interaktiv usul bu – aqliy hujumdur. Aqliy hujum har qanday muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan g'oyalarni birgalikda qidirishni anglatadi.

Ushbu usulning asosiy afzalliklari (to'g'ri qo'llanilishi sharti bilan) talabalar "ozod qilingan"dek ko'rinadi – til to'sig'i yo'qoladi, noto'g'ri gapirishdan qo'rqmaydi, cheklov ketadi va hokazo. Aqliy hujum usuli ijodiy fikrlashni, tashabbuskorlikni, qisqa vaqt ichida maksimal g'oyalarni ishlab chiqarish qobiliyatini, shaxsiy fikrni ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'qituvchi foydalanishi mumkin bo'lgan qiziqarli interaktiv usul case-study usulidir. Bu o'quv texnikasi bo'lib, unda talaba muayyan muammoli vaziyatga duch keladi. Keys tadqiqoti turli ma'lumotlar manbalaridan foydalangan holda, aniqlangan kontekstda haqiqiy muammoni o'rganishga yordam beradi.

Keys tadqiqotini bajarish talabalarga quyidagi afzalliklarni beradi:

1) o'quvchilarga amalda o'rganish imkonini beradi. Keys tadqiqi talabalarga haqiqiy tashkilotlarda qaror qabul qiluvchilar va menejerlar duch keladigan muammolarni o'zlari yoki tegishli tashkilot uchun xavf tug'dirmasdan hal qilish imkonini beradi;

2) talabalarining muammoli vaziyatda to'g'ri savol berish qobiliyatini oshiradi;

3) talabalarni turli sohalar, tashkilotlarda ishlashga tayyorlashda mas'uliyat darajalarini oshirib beradi. Bu talabalarga o'z kareralarida turli vazifalar va mas'uliyatlarni bajarish uchun moslashuvchanlik va ishonchni beradi. Shuningdek, u o'quvchilarga kasb tanlash bo'yicha ko'proq ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi;

4) asosiy nazariy tushunchalarning hayotiy misollarini keltirish orqali talabaning boshqaruv nazariyasi haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi. Haqiqiy biznes vaziyatlari haqida boy, qiziqarli ma'lumotlarni taqdim etish orqali ular yangi muhokamalarga hayot bag'ishlaydilar;

5) real dunyoda boshqaruv qarorlarini qabul qilish voqeligini aks ettiradi. Bu yerda talabalar yetarli ma'lumotlarga asoslanib qaror qabul qilishlari kerak. Ishlar ko'pchilik boshqaruv masalalariga hamroh bo'lgan noaniqlik va murakkablikni aks ettiradi;

6) o'z jamoasining boshqa a'zolarining turli nuqtai nazarlari va qarashlarini tushunishga yordam beradi. Shubhasiz, bu talabalarining muloqot va shaxslararo ko'nikmalarini yaxshilashga xizmat qiladi;

7) boshqaruvning yaxlit ko'rinishini ta'minlaydi. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish, marketing va moliya kabi turli funksional sohalarda o'rganilgan nazariyalar va tushunchalarni birlashtirishni o'z ichiga oladi.[2]

O'qituvchining vazifasi har bir talaba uchun tilni amaliy o'zlashtirish uchun sharoit yaratish, har bir o'quvchiga o'z faolligini, ijodkorligini namoyish etishiga imkon beradigan shunday o'qitish usullarini tanlashdir. O'qituvchining vazifasi chet tillarini o'qitish jarayonida talabaning bilish faoliyatini faollashtirishdir. Hamkorlikda o'rganish, loyiha metodikasi, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, Internetresurslar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quv jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, bolalarining qobiliyatlari, ularning o'rganish darajasini hisobga olgan holda o'qitishning individualizatsiyasi va farqlanishini ta'minlaydi. Chet tili darslarida kompyuterni o'qitish dasturlari bilan ishlash shakllariga quyidagilar kiradi: so'z boyligini o'rganish; talaffuz qilishni mashq qilish; dialogik va monologik nutqni o'rgatish; yozishni o'rgatish; grammatik hodisalarni ishlab chiqish. Internet-resurslardan foydalanish imkoniyatlari juda katta.

Global Internet dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan talabalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotni olish uchun sharoit yaratadi: mintaqaviy geografik materiallar, yoshlar hayotidagi yangiliklar, gazeta va jurnallardan maqolalar va boshqalar.

Muhokama va natijalar

Har bir o'qituvchi ingliz tilini o'qitish jarayonida talabalarining shaxsiyliklarini shakllantirish va rivojlanishiga yordam beradi. Til o'rganish jarayonida, talabalar fanni o'rganib grammatikasini tushunish orqali erkin muloqot qilish, fikr bildira olish, tafakkur qilishni o'rganadi. Bu sababli ingliz tili darslarida ilg'or zamonaviy usullar, interaktiv metodlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhimdir. Bu usullar talabalarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, og'zaki va yozma nutqini o'stirishda yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish talabalarining tafakkuri, tasavvurlari, dunyoqarashi va qiziqishlarini oshiradi. Turli metodologiyalar o'rganish jarayonida

foydalanilganligi sababli, talabalar grammatika, audio-lingvistik tuzilish, global audiovizual, induktiv/deduktiv, funksional, g'oyaviy, situatsion, kommunikativ va boshqa ko'nikmalarga ega bo'ladi. Audiovizual vositalardan foydalanish so'zlarning ma'nosini yodda saqlash va leksik birliklarni qo'llash ko'nikmasini rivojlantiradi.[3]

Ilg'or zamonaviy texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va interaktiv metodlar talabalarni yuqori darajada bilimli va malakali qiladi. Talabalar ingliz tilini grammatikasi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish uchun avval ona tilining grammatikasini tushunishi va jonli nutqda fikr bildirishi kerak. Interaktiv metodlar o'quvchi-yoshlarning yuqori darajada bilimli va malakaga ega bo'lishiga yordam beradi. Ushbu metodlar onlayn ta'limda ham muhim ahamiyatga ega.[4]

Xulosa. Interaktiv o'qitish usullari ingliz tilini o'rganishda o'quv jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Ular motivatsiya mexanizmlarini joriy etish va ingliz tilidagi muloqotni o'rgatish samaradorligini oshirishda yordam beradi. Talabalarni o'qitish jarayonida interaktiv usullardan foydalanishning afzalliklari kasbiy faoliyatning real sharoitlariga maksimal darajada yaqinlashishi, talabalarning keng mustaqilligi, ijodiy raqobat sharoitida qaror qabul qilish va o'z-o'zidan nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy tilni o'rgatish ko'proq madaniyatli shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u o'z-o'zini tahlil qilish va yangi bilimlarni tizimlashtirish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Innovatsion usullar butun tizimni modernizatsiya qilishning ajralmas qismidir. Shunga amin bo'lgan holda o'qituvchilar eng ilg'or yondashuvlar bilan tanishishlari va keyinchalik ularni birlashtirishi va o'z ishlarida foydalangan holda ta'lim tizimida sezilarli o'sishga erishish mumkin. Ko'plab tashkilotlar axborotni jo'natish va olish uchun multimedia imkoniyatlaridan foydalangan holda yangi darajaga o'tmoqda. Kompyuterlar va boshqa qurilmalardan foydalanish butun ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayonida o'tkaziladigan treninglarda nutq ko'nikmalarini shakllantirishga va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yetarli e'tibor berilishi kerak. Bundan tashqari ta'limda har bir darsning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mashg'ulotni to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Dars o'qituvchi va o'quvchining ijodiy hamkorligiga asoslanishi lozim. Shundagina o'quvchilar mustaqil, erkin fikrlay oladilar, irodalari tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar. (use of literature)

1. Christian PUREN, History of modern language teaching methodologies (1988)p.448, pp 18-19.
2. Melikova, G. T. (2022). CHET TILI FANLARINI O'QITISHDA INTERAKTIV HAMDA INTEGRATSIYALASHGAN METODLARNING AMALIY AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI. Academic research in educational sciences, 3(1), 618-624.
3. P.Passy De la méthode directe dans l'enseignement des langues vivantes. 1889, Paris Collin p. 80,p 42.
4. Бекниязова, С. (2021). OLIY TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TIL DARSLARIDA VEBINAR TEXNOLOGIYALARI ORQALI O'QITISHNING INTERAKTIV USULLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 4(4).

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF CASES IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE

Ilmiy rahbar-

Sadikova Dildora Nizomovna

Najmiddinova Dilafuz Nurmuhammad qizi

@najmiddinovadilafuz2003@gmail.com

ANNOTATION

This scholarly article discusses the similarities and differences in agreements between English and Uzbek languages. It offers various examples to highlight the significance of agreements in both languages. The article convincingly demonstrates that it can help resolve certain grammar-related issues and complexities. It suggests that not only ESL students but also native English speakers may find this article useful for learning Uzbek in the future.

Keywords: **Case, nominative case, Accusative case, Remainder cases, Dative case, Locative case, Ablative case.**

Literature review

A case is a grammatical form that shows the relationship of a noun or noun phrase to other words. Being a noun, it indicates its dependence on another word in a compound or sentence. This syntactic relationship can be expressed together with the agreement form itself with auxiliary or auxiliary word.

When examining specific linguistic data, the three primary cases in English are categorized as follows:

1. The Subjective Case (formerly known as the Nominative Case)
2. The Possessive Case (or Genitive Case)
3. The Objective Case (which encompasses the Accusative and Dative Cases)

When it comes to Uzbek case, it will involve six ones:

Nominative (bosh kelishik qo‘shimchasi yo‘q)

Accusative (tushum kelishigi –ni)

Genitive (qaratqich kelishigi -- ning)

Dative (jo‘nalish kelishigi -- ga)

Locative (o‘rin-payt kelishigi -- da)

Ablative (chiqish kelishigi -- dan)

The Genitive Case, known as qaratqich kelishigi in Uzbek, is used to indicate possession in both English and Uzbek. In English, possession is typically marked by the suffix '-s', which can sometimes be replaced by the preposition "of" (e.g. my friends's room, the room of my friend). This is why the English possessive case is sometimes referred to as the of-genitive case. Similarly, in Uzbek, possession is indicated by the case ending suffix -num.

When expressing possession, it is important to consider redundancy. In Uzbek, possession can be indicated not only by nouns but also by their antecedents in phrases like "mening opam" (my sister) or "sizing pasportingiz" (your passport). To avoid redundancy, it is common to use the modified noun with the possessive suffix alone, as in "opam keldi" (my sister came).

In English, the morpheme -s is used to form the genitive case, with three phonetically conditioned variants: [s], [z], and [iz].

Pupils' toys, girl's dresses etc.

In Uzbek the categorical form of the genitive case of the noun is the morpheme – ning which is pronounced as (-ni) in colloquial speech .

In Uzbek number and case are always expressed by separate morphemes (odamlarning , daraxtlarning) . In English we observe both cases (boy's , girl's cat's).

The Accusative case. Tushum kelishigi. Meaning and functions of the other Uzbek cases may be denoted in Uzbek either by means of prepositions or by word order. For instance the meaning and function of the Uzbek tushum kelishigi is expressed in Uzbek by means of the case ending – ni which denotes the object acted upon and it may be expressed in English by means of word order which is characterized in this language to be very strict in comparison with Uzbek e.g. ko‘rdim ko‘zingni qoldim baloga, qayga borayin endi davoga?

In Uzbek the Accusative case of the noun is represented by the morphemes -ni and –n which simultaneously express two meanings: object and definiteness:•Menga ruchkani ber.(Give me the pen)•Xatni yozib bo‘ldim.(I have finished the letter) The morpheme –n is used in poetry: Tongi kurtak, oqshomgi g‘uncha Sahar turib ochar chechagin.(H.Olimjon)

One should distinguish between the object expressed by a noun in the nominative case and the object expressed by a noun in the accusative case: Menga ruchkani ber (Give me a pen) Menga kitobni ber (Give me the pen).

In the first example the noun in the nominative case (ruchka) denotes an indefinite object. In the second example the noun in the accusative case (ruchkani) denotes a definite object.

A conjunction is a grammatical structure that indicates how a noun or noun phrase relates to other words. As a noun, it shows its reliance on another word within a compound or sentence. This

syntactic connection can be conveyed alongside the agreement form itself b-n, auxiliary, or auxiliary word.

The number of conjugations varies across languages. In Uzbek, there are six conjugations: bare (no form), possessive (in the form of), accusative (in the form of -ni), dative (in the form of ga -ka -qa), locative (in the form of -da), and ablative (in the form of -dan). Among these, the possessive case is controlled by the noun, and the controlling word brings a possessive suffix, like "a page of the book." The remaining forms - dative, locative, and ablative - are controlled by a verb or an adjective, as in "leafed through the book," "looked at the book," "written in the book," and "taken from the book."

The Locative Case. O‘rin kelishigi. The Uzbek o‘rin payt kelishi denotes the place of the thing or a person in the space and it can be rendered in English by means of prepositions at, in, an, by, over, above, among, between, behind etc. E.g. Bu kitob javonda. The book is in the bookcase. It should be kept in mind that most of the English preposition may contain more additional meaning denoting the place of the thing or a person. in – ichida behind-orqasida, between-orasida, under-ostida, etc. The locative case exists in Uzbek and it has one orthographic -da and two orthoepic variants -da, -ta.

The Ablative case in Uzbek nouns indicates the starting point of an action described by the verb. It can be translated into English using prepositions such as "from," "out of," or "from under." For example, "U Londondan keldi" translates to "She came from London," and "Yigit sumkasidan qo‘lqoplarini oldi" means "He took his gloves out of his bag."

Conclusion the comparison between two languages, such as Uzbek and English, has attracted the interest of many EFL students. A significant aspect of this phenomenon is that even English-speaking students pay considerable attention to learning the Uzbek language. Consequently, learners from different countries may encounter challenges due to differences in grammar systems. Cases, particularly, are a fascinating and essential topic for both Uzbek and English students, as they are interconnected with various other linguistic elements like nouns, pronouns, and parts of speech. Therefore, it is imperative for both teachers and students to maintain a focus on the study of cases in order to achieve their learning objectives. This article can serve as a valuable resource to assist them in this endeavor.

Uzbek grammar, there are unique features such as the creation of exceptional suffixes denoting possession and the structure of possessive relationships involving both the Possessor and the possessed. The suffixes -ning and -im, -ing, -I, -miz, -ingiz, -ngiz are used to indicate possession in Uzbek. For example, "Madina's book" is expressed as "Madinaning kitobi" in Uzbek.

Additionally, Uzbek uses the suffix -niki to indicate belonging or connection with something. This suffix is attached to the end of a word or personal pronoun. For example, "Xonaniki" means "of the room," indicating ownership or association with the room.

In terms of the Accusative case, English and Uzbek differ in the use of definite and indefinite articles. Uzbek does not have definite or indefinite articles like English. Instead, Uzbek uses the suffix -ni to indicate a known and specific object. This suffix is not used for subjects and is not typically combined with other case endings.

While both English and Uzbek languages utilize cases to connect nouns and pronouns with other parts of speech, there are distinct differences in the number of cases, possessive constructions, and article usage between the two languages.

REFERENCES:

1. Grammatical Case in English – Daily Writing Tips, <https://www.dailywritingtips.com> > gram.
2. Understanding Case in English Grammar, <https://www.thoughtco.com> > what-is-case
3. Case: Definition, types & Examples, learn English – Learngrammar.net, <https://www.learngrammar.net>> case. ii

NEMIS VA O`ZBEK FRAZELOGIK BIRLIKLARI SO`Z TURKUMLARIDA

Xalilova Zilola Farmonovna

NavDPI tayanch doktoranti.zilolakhililova@inbox.ru

Annotatsiya. Maqolada ot leksema, fe`lli birikma, qo`shimchaniing ravish, sifat ot va son bilan ifodalangan, sintaktik qurilishi birikmaga teng frazemalarning grammatik shaklini ko`rib chiqamiz. Frazema tarkibining ikki tilda o`xshashligi, uyg`unlik va farqlilik munosabati haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: grammatik shakl, sintaktik tahlil, son, frazeologik birlik, sifat va ravish, qo`shimcha, ibora, natija, ko`rsatgich.

German and Uzbek phraseological units in word groups

KHALILOVA ZILOLA FARMONOVNA

Basic doctoral student NavDPI.zilolakhililova@inbox.ru

Annotation. In the article we consider the grammatical form of phrases expressed by a noun lexeme, a verb combination, a case of an adverb, an adjective and a number, the syntactic structure of which is the same as a combination. The similarity of phrase structure in two languages as well as the relationship between harmony and difference are discussed.

Key words: grammatical form, syntactic analysis, number, phraseological unit, adjective and adverb, adverb, phrase, result, indicator

Немецкие и узбекские фразеологизмы в группах слов.

ХАЛИЛОВА ЗИЛОЛА ФАРМОНОВНА

Базовый докторант НавДПИ. zilolakhililova@inbox.ru

Аннотация. В статье рассматривается грамматическая форма словосочетаний, выраженных именной лексемой, глагольным сочетанием, падежом наречия, прилагательным и числом, синтаксическая структура которых аналогична сочетанию. Обсуждаются сходство структуры словосочетаний в двух языках, а также соотношение гармонии и различия.

Ключевые слова: грамматическая форма, синтаксический анализ, число, фразеологизм, прилагательное и наречие, наречие, словосочетание, результат, показатель

Leksik birliklarda bo`lganidek o`zbek tili frazeologik birliklaridek nemis tili ham grammatik so`z turkumlarga ajratiladi. Bular asosan modal frazeologik birliklardan iborat bo`lib, mazmunan rang-barang masalan: turgan gap ('shak-shubhasiz'), xudo xohlasa ('nasib qilsa'), xudo biladi ('aniq aytib bo`lmaydi') gapning ochigi ('to`g`risini aytganda'), gapning po`stkallasi ('fikrning lo`ndasi'); xudoga shukur, xudo saqlasin, xudo ko`rsatmasin (noxushlik yuz bermasligini tilab aytiladigan birlik). Oz bo`lsa-da undov frazeologik birliklar ham mavjud bo`lib, afsuslanish (sho`rim qursin, esim qursin), taajjub [Qayoqdan kun chiqdi?!, shox(i) bormi?!], qutlov (Qadamingizga hasanot!), istak (Jon koski edi) kabi ma'nolar ifodalanadi. Yakunlovchi mulohazalar. Yuqoridagi tasvirlardan ayonki, frazeologik birlikning qaysi frazeologik turkumga mansubligi iboradan bir butun holda anglashiladigan turkumlik semasi asosida belgilanadi. Frazeologik birlikning leksik tarkibi, grammatik shakllanishi ikkilamchi belgilar sifatida hisobga olinadi. Masalan, ot turkumiga mansub frazmadan 'predmet' turkumlik semasi anglashiladi, bunday frazema odatda birikmaga teng qurilishli bo`lib, tayanch a`zosi ot leksema bilan ifodalangan bo`ladi, demak, bunday frazemalarda ifoda jihati bilan turkumlik jihati mutanosib bo`ladi; bunday frazema asosga teng bo`lib, nutqda son va kelishik ko`rsatkichlarini olib, frazema shakl holatiga o`tadi. Supra qoqdi, patir ushatti kabi gap shaklga teng qurilishli, lekin ot turkumiga mansub frazemalar ham bundan mustasno emas: patir ushattiga chaqir kabi. Tayanch a`zosi ot leksema bilan ifodalangan, sintaktik qurilishi birikmaga teng frazemalarning bir qismi sifat turkumiga mansub (og`ir oyoq kabi). Bunday frazemalar mazmunan ('predmetning sifatiy belgisi' semasi bilan) va grammatik shakli bilan ot frazemalardan farq qiladi. Sifat frazema tarkibida sonlovchi va turlovchi qatnashmaydi, nutqda sifatlovchi vazifasida keladi (shunga ko`ra

'sifatlovchi' sintaktik semasi qo'shiladi). Demak, sifat frazemalarga grammatik shakllarda ishlatilish xos emas. Bunday xususiyat tayanch a'zosi sifat leksema bilan ifodalanib, sintaktik qurilishi gap shaklga teng frazemalarga ham xos [zuvalasi pishiq, qo'l(i) egri kabi]. Sifat frazemalarning ayrimlari ot birikmaga -day, -dagi kabi sintaktik mohiyatli grammatik ko'rsatkich qo'shib shakllangan; frazemaning sifat turkumiga mansubligini belgilashda ana shunday grammatik ko'rsatkich hisobga olinadi (o'rta qo'lday, yo'q yerdagi kabi). Frazemaning tayanch (oxirgi) a'zosi sifat leksema bilan ifodalanishi bu frazemaning sifat turkumiga mansub ekanidan dalolat beradi (tagi past kabi). Xuddi shu fikrni tayanch a'zosiga (aniqrog'i – frazemaga yaxlitligicha) sifatdosh shakli yasovchisi qo'shilgan frazemalarga qarata ham aytish mumkin (tesha tegmagan kabi). Sifat frazemalarning ayrimlari - kesimi tuslovchili gap shaklga teng (quling o'rgilsin kabi). Bunday frazemalarning sifat turkumiga mansubligini belgilashda grammatik shakliga tayanib bo'lmaydi, turkumlik semasi va sintaktik vazifasi asosga olinadi. Yuqoridagi kabi tahlilni boshqa turkum frazeologik birliklari bo'yicha ham davom ettirish mumkin. Barcha hollarda frazemaning mazmun jihati bilan ifoda jihati orasidagi nomutanosiblikka duch kelinadi. Nomutanosiblik mavjud o'rinlarda turkumlik semasi asosiy o'lchov bo'ladi. Frazeologizmlar sintaktik tuzilishiga ko'ra 2 ga bo'linadi: birikmaga teng Frazeologizmlar (katta og'iz, ammaning buzog'i, tuyog'ini shiqillatmoq) va gapga teng Frazeologizmlar (yuzi yorug' bo'ldi, boshi osmonga yetdi, sirkasi suv kutarmaydi). Frazeologizmlar qismlari ajralmas holda bo'lganligi uchun, Frazeologizmlar gapda bitta sintaktik vazifada keladi. Quyida nemis va o'zbek tillari orasidagi birliklar tahlilini izohli yoritamiz.

Gap bo'laklariga ko'ra tuzilishi: Ot frazeologizmlar: Sifat aniqlovchi + ot

der letzte Schrei - oxirgi qichqiriq, die allerneueste Mode- eng so'nggi moda

In den 80er-Jahren war Neon der letzte Schrei. (Mädchen-Style Nr. 01/2014, S. 13)

Substantiv + präpositionales Attribut- predlogli aniqlovchi ot

Liebe auf den ersten Blick – bir qarashdagi sevgi, rasch entbrannte Liebe –yonayotgan sevgi. Wahrt ihr vor eurer Beziehung befreundet? Nee, es war Liebe auf den ersten Blick. (Bravo Nr. 02/2015, S. 19)

Wortpaare -juft so'zlar

ein Hin und Her - u tomondan –bu tomonga ,u yoqdan –bu yoqqa,

- vielfältiger Wechsel der Meinungen-fikrning har xilligi, turli xillik

Ich liebe Mia – aber dieses ständige Hin und Her macht mich echt wahnsinnig! das A und O

- boshidan oxirigacha, die Hauptsache -asosiy

Geh nie mit Make-up ins Bett! Anm. aus der Bibel übernommen - Alpha und Omega

Adjektivische Phraseologismen- Frazeologizmning sifat bilan izohlanishi.

ein heißer Draht – kim bilandir yaxshi aloqada bo'lish, gute Verbindung zu jmdm.

Endlich hast du wieder einen heißen Draht zu den Freunden, die dir wichtig sind.

Adverbiale Phraseologismen- Frazeologizmning ravish bilan izohlanishi.

Präposition + Substantiv-predlog va ot

unterm Strich – (so'zma –so'z, pastki chiziqcha)- natija sifatida- als Ergebnis

Läuft doch trotzdem unterm Strich alles top bei euch! (Bravo Nr. 45/2014, S. 66)

von Herzen - chin yurakdan - aus Liebe-sevgidan

Was gibt's Schöneres als mit jemandem eng zu kuscheln, den man von Herzen mag.

(Popcorn Nr. 06/2014, S. 21)

auf Dauer – doimiy, cheksiz - auf ewig; für immer- abadiylik, doimiylik

Doch die Sänger (...) finden nicht die richtige Freundin zumindest nicht auf Dauer! um

ein Haar – (so'zma –so'z, sochda,soch atrofida deyarli, qat'iy - beinahe; fest

Um ein Haar wäre das das Ende der Band gewesen. (Popcorn Nr. 06/2014, S. 7)

auf Anhieb - to'g'ridan –to'g'ri, tez - sofort- hoziroq

Gib aber nicht gleich auf, wenn sie nicht auf Anhieb begeisterst sind. aufs Neue - yangidan-immer wieder - yana qayta, doimo

Die Leidenschaft für Musik treibt mich jeden Tag aufs Neue.

Präposition + attributiv erweitertes Substantiv-qo'shimcha aniqlovchi ot

auf jeden Fall - - unbedingt - shak-shubhasiz , har qanday holatda ham.

Passt, auch wenn du es selbst noch nicht siehst – du hast auf jeden Fall eine Chance bei deinem Schwarm! (Bravo Nr. 21/2014, S. 66)

hinter jmds. Rücken - kinnidir orqasida, - etw. heimlich tun - yashirincha

Das war für Selena Gomez sofort klar, als sie erfährt, dass ihr Freund Justin Bieber sich hinter ihrem Rücken mit It-Girl Kylie Jenner trifft. (Popcorn Nr. 12/2014,

um jeden Preis – har qanday holatda - unbedingt – so`z siz

Jeder möchte möglichst schnell und toll braun werden. Aber bitte nicht um jeden Preis. (Mädchen-Style, Nr. 01/2014, S. 31)

beim besten Willen (nicht) - keinesfalls- bo`lishi mumkin emas

Auf den Film, den sich meine Freundin und ich im Kino ansehen wollen, kann ich mich beim besten Willen nicht konzentrieren. (Mädchen Nr. 12/2014, S. 40)

Präposition + Adverb / Adjektiv-*qo`shimcha* –*ravish* va sifat

unter anderem - ein Beispiel einführen - außerdem- bundan tashqari

Immer öfter landet der Schauspieler kleine Rollen in Fernsehserien oder Filmen, unter anderem bei „Alarm für Cobra 11“ oder dem „Tatort“.

Substantiv + und + Substantiv-ot-ot

Tag und Nacht - kechaju- kunduz, - zur jeder Zeit; ständig-doimiy.

Er vermisst seine Sophia, denkt Tag und Nacht an sie. (Bravo Nr. 21/2014, S. 71)

Adjektiv / Adverb + und + Adjektiv / Adverb-sifat/ravish

voll und ganz – (so`zma –so`z, to`la va butun) to`la- to`kis,- uneingeschränkt-
cheklanmagan

Mittlerweile unterstützen die Eltern die Tochter voll und ganz und sind super stolz darauf, was sie erreicht hat.

hin und wieder – vaqti- vaqti bilan, ba`zan - manchmal

Hin und wieder solltest du auch deine ernste Seite zeigen, sonst nehmen dich die Jungs nicht ernst! (Popcorn Nr. 12/2014, S. 18)

Präposition + Substantiv + und + Substantiv –qo`shimcha-ot-ot

an allen Ecken und Enden -(so`zma –so`z, barcha burchak va – chekka,chetdan) überall-
hamma yerda

Plötzlich werden die idyllischen Vorgärten zum Kriegsschauplatz, es kracht an allen Ecken und Enden. (Bravo Nr. 21/2014, S. 20)

nach Lust und Laune - (so`zma –so`z, xoxish va kayfiyat)

- ganz nach eigenem Geschmack- o`z xoxishiga ko`ra, tabiga ko`ra

Du kannst nach Lust und Laune den Lack wechseln. (Mädchen Nr. 12/2014, S. 55)

in Grund und Boden - (so`zma –so`z, asos,sabab va yer)- völlig-butunlay,mutlaqo.

Wenn ich die nicht schreiben würde, würde ich mich in Grund und Boden schämen!
(Bravo Nr. 45/2014, S. 16)

Präposition + Substantiv + Präposition + Substantiv-qo`shimcha-ot-qo`shimcha-ot

von Angesicht zu Angesicht – yuzma-yuz- persönlich gegenüberstehend

Außerdem ist es doch zu schön, seine / ihre Reaktion von Angesicht zu Angesicht mitzubekommen. von Kopf bis Fuß - (so`zma –so`z, boshdan –oyog`igacha)- ganz und gar-
butunlay.

Ihr seid beide von Kopf bis Fuß auf Liebe eingestellt, dürft aber den Rest der Welt nicht vergessen.

Verbale Phraseologismen-fe`lli frazeologizmlar, Mit substantivischen Basiskomponenten

jmdn. unter die Lupe nehmen - (so`zma –so`z,lupa ostiga olmoq,- jmdn. scharf kontrollieren- o`tkir nazorat qilmoq kinnidir.

Stiftung Warentest nahm die beliebtesten Kopfhörer unter die Lupe.

etw. (seinen Kummer) in Alkohol ertränken - (so`zma –so`z, spirtli ichimlik ichmoq g`amdan xoli bo`lish uchun)- etw. (Kummer) beim Genuss von Alkohol zu vergessen suchen.

Der Sänger ging ständig fremd, feierte ununterbrochen Partys – aus lauter Verzweiflung ertränkte sie ihren Liebeskummer in Alkohol .

Vollgas geben - (so`zma –so`z, to`liq gaz bermoq), shoshilmoq - sich beeilen

Kaum geht's Miley besser, gibt sie auf der Bühne schon wieder Vollgas! Mit adjektivisch-adverbialen Basiskomponenten –sifat va ravish

Die sind sich echt für nix zu schade! pleite sein - bankrot bo`lish-,
pulsiz qolish- ohne Geld sein.

Xulosa. Frazzeologiyani tashkil etuvchi komponentlar ma'no butunligiga ega emas, ular faqatgina shakl va tovush tomoni bilan so'zga o'xshaydi. Ularni tashkil qiluvchi komponentlarning frazeologik ma'nosi turg'un, ko'proq emotsional ekspressiv xususiyatga ega bo'lgan belgi, harakat kabilarni ifodalaydi. Shuning uchun ham frazeologik ma'no leksik ma'nodan bir qancha jihatlari bilan farqlanadi. Frazzeologik iboralarni o'rganishda ularni tematik-mavzulashtirilgan tarzda tahlil qilish samaraliroq hisoblanadi. Ikki tildagi frazeologik birliklarni qiyosiy o'rganishda ham ularni tematik jihatdan tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir. Yuqoridagi misollarda olmon tilidagi frazeologik iboralarning o'zbek tilidagi ma'nolarini tematik jihatdan tahlil qildik: so`zma –so`z va ko`chma ma`noda saqlangan til ko`rinishida izohlangan shuningdek kundalik hayotda tez –tez uchrab turadigan holatlardagi gaplarda izohlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bravo Nr. 02/2015, S. 34
2. Burger Harald. Idiomatik des Deutschen. Frankfurt am Main, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1988
3. Popcorn Nr. 12/2014, S. 18
4. Hallsteinsdyttir, Erla (2006): "Phraseographie". *HERMES Journal of Language and Communication Studies* 36: 91–128.
5. Mädchen Nr. 12/2014, S. 40

RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TA'LIM KONTEKSTIDA XORIJIY TIL O'QITUVCHILARINING TANQIDIY VA TAHLILY YONDASHUVI.

Nurulloeva Dilnoza Baxritdin qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ta'lim muassasalari boshqaruvi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim -tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va bu jarayonda xorijiy til o'qituvchilarining tanqidiy-tahliliy mahoratini shakllantirish masalalari xususida fikr yuritilgan. Shuningdek, bu borada o'qituvchilarning rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan foydalanish samaradorligi asoslangan.

Kalit so'zlar: kontekst, tanqidiy fikrlash, ta'lim jarayoni, pedagogik metodlar, ma'lumot.

Abstract. This article reflects on the issues of organizing educational process effectively and developing the formation of critical-analytical skills of Foreign Language teachers in this process. It is also based on the effectiveness of teachers using from the experiences of developed countries.

Key words: context, critical thinking, educational process, pedagogical methods, information.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективной организации учебного процесса и формирования критически-аналитических навыков учителей иностранного языка в этом процессе. Также в этой связи обосновывается эффективность использования учителями опыта развитых стран.

Ключевые слова: контекст, критическое мышление, образовательный процесс, педагогические методы, информация.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar tufayli yosh avlodning zamonaviy bilim olishi, komil inson bo'lib voyaga yetishi uchun beqiyos imkoniyat va shart-sharoitlar yaratilgan. Xususan, xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga qaratilayotgan e'tibor natijasida kundan kunga sezilarli muvaffaqiyatlarga erishib kelinayotganligini yoshlarimiz qo'lga

kiritayotgan ko‘plab yutuqlardan ko‘rishimiz mumkin. Buning zamirida esa kafolatli vosita sifatida xizmat qilib kelayotgan va o‘z ijobiy natijasini ko‘rsatayotgan o‘qitishning hozirgi zamon tizimlari va ilg‘or pedagogik metodlar o‘rin olgan.

Til o‘rganish va o‘rgatish ta‘lim sohasidagi murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. O‘quvchi yoshlar ongida yangi ma‘lumot va materiallarni singdirish uchun o‘qituvchi zamonaviy interaktiv metodlar yordamida ya‘ni o‘quvchilarning yoshi, qiziqishlaridan kelib chiqib mavzuni esda qolarli darajada tashkil qilsagina yuqori natijalarga erishadi. O‘qituvchi darsi davomida ko‘p metodlardan foydalansa, dars o‘tishga bo‘lgan muhabbati shuncha oshadi va o‘quvchilarning ham qiziqishi ortadi. Bu jarayonda esa, albatta, o‘zimizning milliy o‘qitish tizimimiz bilan cheklanib qolmay rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan amalda foydalanish zarurligini taqozo etmoqda. Prezidentimizning ta‘lim tizimini isloh qilishga doir farmon va qarorlarida rivojlangan mamlakatlar, xususan, Finlandiya tajribalarini o‘rganish va uni amalda qo‘llash masalalari belgilab qo‘yilgan.⁹

Xorijiy tillarni o‘rganish faqat aqliy tarbiya vositasi emas, balki o‘zga davlat madaniyati, uning moddiy va ma‘naviy boyliklari, turmush tarzi, urf-odatlar, qadriyatlar bilan tanishish va ularni o‘z madaniy hayotiga tatbiq qilish jarayoni hisoblanadi. Shu boisdan darsni tashkil qilishda xorijiy til o‘qituvchilaridan chuqur tanqidiy va tahliliy yondashuvni talab qiladi. Zero, har bir o‘rganilayotgan yangi so‘z chet el hayotini va madaniyatini o‘zida aks ettiradi. Bu jarayonda o‘qituvchida biror bir ijtimoiy-madaniy xatolarga yo‘l qo‘ymaslik uchun ehtiyotkorlik, sabrlik, bag‘rikenglik kabi xislatlarning bo‘lishi zarurdir.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson va tezda amalga oshadigan jarayon emas. O‘qituvchilar dastlab berilgan har bir mavzu yuzasidan tanqidiy-tahliliy fikr yuritishlari va shundan keyingina o‘quvchilar uchun ta‘lim-tarbiyani tashkil qilishi kerak. Buni amalga oshirish uchun murakkab bo‘lmagan savollarni o‘z oldilariga qo‘yishlari va ularning har biriga javob topishlari muhimdir. Masalan, xorijiy til o‘qituvchisi yuqori sinf o‘quvchilariga “Musiqqa” mavzusini tushuntirishi kerak. O‘quvchilar allaqachon musiqaga oid, uning turlariga oid yangi so‘zlarni boshlang‘ich sinfda tahsil olayotgan davrlarida o‘rganganlar. Shuning uchun endi o‘quvchilarni mavzuni yanada chuqurroq o‘zlashtirishlari uchun o‘qituvchi yangi interaktiv metodlardan foydalanishi va quyidagi savollarga tanqidiy-tahliliy yondashib darsni tashkil qilishi kerak:

- tashkiliy qismni qanday qilib noan‘anaviy tarzda boshlash?
- musiqa mavzusini tushuntirishda uning tarbiyaviy ahamiyatini qay tarzda o‘quvchi ongiga singdirish?
- o‘quvchining diqqatini jamlash uchun qanday metodlardan foydalanish?
- qaysi topshiriqlarni yakka, qaysilarini guruh bo‘lib bajarish kerakligini aniqlash;
- mavzuni mustahkamlash uchun beriladigan topshiriqda o‘quvchining faolligi yuqori bo‘lishini ta‘minlash;
- dars oxirida o‘quvchilarning baholanishi va dars haqidagi fikrlarini turli metodlar yordamida amalga oshirish.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy til o‘qituvchilarining dars jarayonida rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan foydalanishlari davomida tanqidiy va tahliliy yondashishlari darsni samarali va qiziqarli bo‘lishi uchun juda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev.Sh.M. “ Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarligi – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruza. 2017-yil 14-yanvar

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 6-noyabr 2020-yil PQ-4884-son “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 6-noyabr 2020-yil PQ-4884-son “Talim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori

3. Agonov I.G.K. voprosu formirovaniye kriticheskovo obrazovaniye.2001
4. Jabborov A.M. Pedagogik texnologiyaning etnik asoslari. "Zarqalam",2006.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION.

Dzhanzakova Nurasel - 3rd year student of the Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature.
Mukhammadieva Risola, scientific supervisor, Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature

Abstract: This article discusses the importance and use of pedagogical technologies in teaching foreign languages in primary classes today. Recommendations are given on the formation of competence that the teacher should have when using various interactive methods in the educational process.

Key words: foreign languages, pedagogical technologies, educational process, competence, innovation, method, educational content.

In fact, today's development demands unique creativity, skills and experience from each teacher. This, in turn, imposes a great responsibility on the teachers of foreign languages. Advanced pedagogical technologies are of special importance in the formation of independent and creative thinking skills in students through a foreign language. one of the important requirements is to get acquainted with advanced pedagogical technologies, to use them in practice, and through them to teach children to think independently. In all stages of the continuous education system, the teacher uses pedagogical technologies in non-traditional lessons during the lesson, but in the primary classes, the foreign language teacher focuses on the psychological, pedagogical and knowing and studying the rules of physiological development, based on the purpose and content of the lesson, it is appropriate to use pedagogical technologies in the lesson. The teacher should pay attention to the following when using pedagogical technologies during the lesson:

- to create new concepts in the minds of students based on a specific topic; to reveal the meaning of rules and terms related to a new topic;
- delivering a new topic in line with previous topics;
- to develop students' level of thinking;
- achieving consistency, variety and fun of educational games; check the skills formed on the basis of new knowledge in this training;
- taking into account the psychological characteristics of students;
- to increase the participation of students in the course of the lesson.

Therefore, it should be noted that in order for the young people who are our future to be free-thinking, well-rounded individuals, it is necessary to develop them in every way. it should be used to identify and eliminate negative psychological conditions that hinder self-expression and self-expression. Therefore, students studying in primary grades have a number of unique problems. A teacher should not only be a pedagogue and a psychologist, but also know the technique of working with them.

Based on the above goal, foreign language teaching today includes the "A" stage specified in the DTS, i.e. elementary classes. So, the more skillfully a foreign language teacher uses pedagogical technologies in the 1st-2nd-3rd grades, the more effective the lesson will be.

Today, every subject teacher is using various interactive methods in the educational process based on the nature of his subject. The goal of our direction is to prepare young students for independent thinking, using various interactive methods of pedagogical technologies in non-traditional classes, unlike other subjects. The state educational standard sets the goal of teaching 200 words and phrases for each grade, for example, 1st grade, 250 words and phrases for 2nd grade, so a foreign language teacher based on pedagogical technologies It is expected to achieve the stated goals.

Showing primary school students what foreign language teachers teach, based on which pedagogical technologies should be used to teach the language using the most convenient methods and methods, encourages the implementation of innovative directions of education. In language teaching, the teacher should introduce innovative pedagogical technologies into the educational system, reform the educational system by introducing the most advanced technologies in the educational system, increase the effectiveness of education, ensure the socialization of the individual, in this regard, certain achievement of success occurs as a result of trying to form friendly relations with the child in the educational process. Today, the teacher should pay attention to the following in order for the lessons of elementary school students to be correct, clear, and consistent.

First of all, through the use of pedagogical technologies, thorough mastering of knowledge, skills and abilities by students, comprehensibility, consistency and accessibility of education, connection of theory with practice, demonstration, new approaches of today, multimedia students provided by the realization of consciousness.

Secondly, it is important not only to teach foreign language to elementary school students, but also to organize communication with their friends. Thirdly, it is necessary for each teacher to use interactive methods when using pedagogical technologies in the course of the lesson.

Fourthly, in order to form the students' thinking activity, the teacher should organize various didactic and role-playing games, taking into account the physiological development of the students.

Fifth, the teacher should use interactive methods of joint action among students. teacher and student and

Sixth, repetition should not be done passively in order to prevent students from forgetting the topic covered.

It is known that today science, technology, information system is developing rapidly. The era itself demands to have excellent knowledge, skills and skills in order to participate in daily activities in studying and teaching. By introducing advanced methods of teaching using modern pedagogic and information and communication technologies, teaching the young generation to foreign languages, fundamentally improving the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their conditions are being created for the achievements of world civilization and the wide use of world information resources, the development of international cooperation and communication.

Today, pedagogical and psychological demands are placed on pedagogues to successfully teach foreign languages from the 1st grade. Who does the teacher teach, what does he teach and on the basis of what technologies? For this purpose, a foreign language teacher can teach students by comparing the foreign language only when he knows his mother tongue, its phonetics and grammar perfectly.

Every teacher working in the continuing education system, including foreign language teachers, must have the following necessary linguistic competences: linguistic, sociolinguistic, pragmatic.

As we know, the most favorable period for learning foreign languages is 5-8 years old, during which the child has fully learned the system of learning his native language and learns the foreign language. takes a conscious approach to acquisition, communicating with others in a foreign language does not cause much difficulty. The abilities that develop through the process of learning foreign languages in childhood have a positive effect on the development of the child's communicative abilities.

After the age of ten, only 5% of children learning foreign languages can pronounce words correctly. That is why it is effective to start learning foreign languages early. In order to achieve the effectiveness of education, the following requirements are imposed on today's foreign language teacher:

1. The teacher who incorporates the above classes should have sufficient knowledge, skills, qualifications, and clearly know the essence of pedagogical technologies.

2. Application of pedagogical technologies in the educational process, taking into account the age-specific pedagogical and psychological individual characteristics of primary school students.

3. One of the qualities of a teacher is that he knows his subject at a high level, and effectively uses pedagogical technologies to improve the effectiveness of education and achieve results.

4. One of the requirements for the teacher's profession should be to love children, to be interested in their life, to awaken their love for a foreign language through the use of pedagogical technology. Therefore, teaching a foreign language through pedagogical technologies should be of great importance in educating young people to become mature generations with independent thinking in the future.

5. Tolipov U., Usmonboeva M. Applied foundations of pedagogical technologies. T. Science, 2006, pp. 42-43. 3. R. Ishmukhamedov. Ways to increase the effectiveness of education with the help of innovative technologies. T. 2004.

COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Scientific advisor: Bafoyeva N.S

The teacher of English language and department

Researcher: O'taganova Munisa Tolibjon qizi

The student of Navai State Pedagogical Institute

Abstract.

This article aims to provide a comparative analysis of the present tense forms in the English and Uzbek languages, exploring their similarities, differences, and usage patterns.

Key words: *tense, present simple, present continuous, present perfect, present perfect continuous, Uzbek present tense.*

Абстрактный.

Целью данной статьи является сравнительный анализ форм настоящего времени в английском и узбекском языках, изучение их сходств, различий и особенностей употребления.

Ключевые слова: *время, настоящее простое, настоящее продолженное, настоящее совершенное, настоящее совершенное продолженное, узбекское настоящее время.*

Abstrakt.

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi hozirgi zamon shakllarini qiyosiy tahlil qilish, ularning o'xshashliklari, farqlari va qo'llanish shakllarini o'rganishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: *zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, o'zbekcha hozirgi zamon.*

Language is a powerful tool that enables communication and facilitates the expression of ideas, actions, and states. Among the various components of language, verb tenses play a crucial role in conveying the time and duration of an action or state. As well as, tense is a grammatical concept that indicates the time of action or event. Tense expresses actions that have happened in the past, are happening in the present, or will happen in the future. Tenses, in English Grammar, is the form of the verb which shows the time when a specific event has happened or is going to happen. Basically, tense denotes the characteristics of the verb in a sentence.¹⁰ According to the Merriam-Webster Dictionary: "Tense is defined as a distinction of form in a verb to express process of time or duration of the action or state it denotes." In this article we are going to compare present tenses in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Since, English and Uzbek belong to different family of languages, according to their different genetic and typological forms, there are a lot of differences between them. The interference of mother tongue can be reason for making mistakes regularly. As well as, pupils regularly make mistakes in learning present tense forms of the verb. It should be noted, when each form of present tense is explained learners or teens, separately, it will not be difficult to do the exercises and tasks

¹⁰ <https://www.geeksforgeeks.org/english-tenses/amp/>

for each form of them. Main difficulties are arisen in choosing suitable form of the tense because of misunderstandings the difference between forms of the unit. The implication of mother tongue influences on defining the difference between them seriously because there are several forms of the present tenses in English and Uzbek. The following paragraph which is given below shows the definite difference between English and Uzbek.

There are several subgroups of present tense in English:

1. It is used to express actions, events, or states that are happening at the current moment.

E.g. They eat dinner at 7 p.m.

2. It is used to talk about future events in certain contexts, such as scheduled events or timetables. *E.g. The concert starts in an hour.*

3. It is used to express general truths, facts, or things that are considered to be universally true. *E.g. The sun rises in the east.*

4. It is often used to describe temporary actions or situations that are happening around the present moment. *E.g. I'm currently working on a new project.*

5. It is used to create a sense of immediacy and bring the narrative to life. *E.g. I walk into the room, and there she is, sitting by the window.*

So, the present tense forms in English include the simple present, present continuous, present perfect, and present perfect continuous.

a) present simple. It is used for something that is permanently true, for habits and for permanent actions.¹¹ It is formed by using the base form of the verb for all subjects except the third person singular, which adds an "-s" or "-es" ending. Examples include:

I come by car to the office.

You can board the bus from 2nd Avenue.

He goes to school every morning.

She understands English very well.

It mixes the sand and the water.

We drink milk every night before going to bed.

They try to use some gestures during the lesson.

b) present continuous. It is used for an action which is in progress now.¹² It is formed by using the present tense of the verb "to be" (am, is, are) followed by the present participle (-ing form) of the main verb. For instance,

I am cooking pasta for lunch.

You are teaching russian in the class.

He is crying out loud.

She is collecting money

It is raining now.

We are preparing our tasks.

They are playing all the classics.

c) present perfect. It is used to show a connection in the speaker's mind between the past and the present.¹³ It is formed by using the present perfect tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by "been" and the present participle (-ing form) of the main verb. Examples include: I have cut my finger.

You have done all your homework.

He has been in Pune for one week.

She has just gone out to the market.

The clock has just struck twelve. We have gone for a walk.

We have eaten all the cookies

¹¹ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students.2000, p. 10

¹² Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students. 2000, p. 10

¹³ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10

They have completed their degree from Navai university.

d) present perfect continuous. It is used to refer to an activity which has been taking place in the recent period up to the present. It is formed by using the present tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by the past participle of the main verb. For example:

I've been misplacing my wallet and keys.

You have been reading War and Peace for a month now.

He has been arriving late for work recently.

She has been owning her Mazda since 2007.

We have been reading that book all day.

They have been waiting for hours.

In Uzbek, the present tense is similar to the English but it is not identical one; and is studied only in general terms. In this language, the present tense is used to describe actions or states that are on going process, habitual actions, and general truths. It is used in the following cases:

a) present continuous: It is used for actions which are happening now. It is formed by adding the suffix "-yap" to the verb stem.

Men onajonimga atab she'r yozyapman.

Sen a'lo baho olishing uchun dars qilyapsan.

U stadionda yuguryapti.

Biz bog'da hashar qilyapmiz.

Siz ruchka bilan rasm chizyapsiz.

Ular maktabda musobaqaga tayyorlanyaptilar.

b) present future: This tense is used to express the action which is happening now and will happen after that. It is formed by adding the suffix "-a" to the verb stem.¹⁴

Men imtihonga qattiq tayyorlanaman.

Sen opangga tabrik xati yozasan.

U darsda faol qatnashgan holda baho oladi.

Biz birgalikda bir kuch bo'lamiz.

Siz, albatta, shifokor bo'lasiz.

Ular olimpiadada g'olib bo'lishi uchun harakat qiladi.

The paragraph shows that in English the present simple tense is formed by adding -s, -es to the 3rd person, other persons are conjugated without suffixes. There is not such kin of rules in Uzbek. For example: *In winter, my father takes me to the teahouse every day.*

*Qishda dadam meni har kuni choyxonaga olib chiqadi.*¹⁵

In English the present continuous coincides with the present continuous according to their meaning and usage. But the formation of the continuous forms is quite different. In the Uzbek language the present continuous is formed by adding the suffix -moqda, -yap, in English it is formed with the help of auxiliary verb "to be" and adding the suffix -ing to the main verb. Because of different formation pupils have difficulties with making up the correct sentences. They usually omit the auxiliary verb "to be" in the present continuous and forget to add the suffix -e and -es to the 3rd person in the present simple tense. In the Uzbek language there is no similar form of present tenses which can be coincided with the present perfect tense and present perfect continuous tense in English. The sentences in present perfect and the present perfect continuous can be translated from English into Uzbek using one of the forms of the past tenses of the Uzbek language. Interlingual interference can be strong and weak. The weak interference disappears after doing some exercises fast. The strong interference lives long, it requires doing a lot of exercises.¹⁶ That is why; it should be given tasks and exercises in teaching materials devoting to distinguish the distinctions between tense forms persistently. It helps pupils to remember and acquire skills on given material.

¹⁴ Yoldoshev M. O'zbek tili paraktikumi. Toshkent-2006, p. 48

¹⁵ O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. -T: Yangi asr avlodi, 2016-20b

¹⁶ Yusupov U. Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistik. T.: Fan-2007, p. 104

In conclusion, the present tense in English and Uzbek languages serve as important tools to express actions and states happening at the present moment, habitual actions, and general truths. While English offers a wider range of present tense forms, Uzbek relies primarily on the present future tense and present continuous tenses. Understanding the similarities and differences between these two languages enhances language learners to communicate effectively in both languages.

REFERENCES:

1. Yoldoshev M. O'zbek tili praktikumi. Toshkent-2006, p. 48.
2. Yusupov U. Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki. T.: Fan-2007, p. 104
3. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. -T: Yangi asr avlodi, 2016-20b
3. Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10
4. <https://www.geeksforgeeks.org/english-tenses/amp/>

THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY

Navoiy davlat pedagogika instituti
Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi
Qodirova Kamolaxon Shomil qizi
Supervisor: Sadikova Dildora

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola grammatikani induktiv tarzda o'rgatish kontsepsiyasini o'rganadi, bu o'quvchilarga haqiqiy til misollarini taqdim etishni va ularni grammatik qoidalarni boshqariladigan izlanishlar orqali kashf etishga undashni o'z ichiga oladi. Maqolada induktiv grammatika o'qitishning nazariy asoslari va uning tilni o'zlashtirishdagi afzalliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *induktiv yondashuv, deduktiv yondashuv, grammatika o'rgatish.*

ANNOTATION

This article explores the concept of teaching grammar inductively, which involves presenting learners with authentic language examples and encouraging them to discover grammar rules through guided exploration. The article discusses the theoretical foundation of inductive grammar teaching and its benefits for language acquisition.

Keywords: *inductive approach, deductive approach, teaching grammar.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье исследуется концепция индуктивного обучения грамматике, которая включает в себя предоставление учащимся аутентичных языковых примеров и поощрение их открытия грамматических правил посредством управляемого исследования. В статье обсуждаются теоретические основы индуктивного обучения грамматике и его преимущества для овладения языком.

Ключевые слова: *индуктивный подход, дедуктивный подход, обучение грамматике.*

INTRODUCTION

The inductive method is a newer way of teaching. It is also called rule-discovery learning by some experts [2]. In a language class, teaching through an inductive method involves showing students texts and examples first. The teacher's role is to give them language to help them figure out the rules, guide them in discovering, and then offer more chances to practice. This approach is often seen as a modern way of teaching because it lets students discover rather than just telling them, uses authentic materials, and focuses on students' needs, not just rules [3]. For example, a teacher writes examples of sentences using the present perfect and simple past on the whiteboard. Then, the teacher asks the students to talk about the differences they see in the two sets of sentences, either with a partner or in groups. The teacher helps the students recognize the differences in how the sentences are structured and what they mean. Finally, the teacher teaches the rules for both tenses and gives more examples [5].

On the other hand, a deductive approach (rule-driven) is more traditional teaching method, and it starts by giving learners rules in the first place, then examples, then practice. It is a teacher-centered approach to presenting new content [4]. The main focus of this strategy is on the rules rather than the natural use of the language.

PREVIOUS STUDIES

Several experiments were conducted by researchers and professors on the effectiveness of inductive and deductive teaching. Some of them found inductive to be productive, and some of them came to a conclusion that there is almost no significant difference between the two methods.

According to the experiment held by Dang & Nguyen in 2012 (cited in [1]), the impact of teaching English tenses to EFL learners using an indirect, explicit method has been studied. The experimental group, taught grammar indirectly, performed better than the control group, who were taught directly, in analyzing grammar rules and oral proficiency. However, both groups showed similar abilities in applying grammar structures in a specific context. These results suggest that indirect, explicit grammar instruction is effective. Another researcher, Constance Shaffer (1989) (as cited in [3]), supported inductive approach since it encouraged active participation and learning. Examples of studies that show similar results of both types of methods were conducted in 2008 by Mohammed & Jaber and in 2014 by Zamani & Mohammadi (cited in [1]).

ADVANTAGES OF INDUCTIVE TEACHING

Some of the main advantages of teaching grammar inductively include followings:

1. Students are taught to become comfortable with discovering rules themselves, which can help them become more independent learners and rely on themselves more for learning.
2. The students are actively involved in the learning process instead of just receiving information passively.
3. The main attention is on the students and their application. The application of language is more important than following strict rules.
4. Students examine examples, draw conclusions, and form generalizations based on evidence, all of which foster critical thinking abilities.
5. When students actively participate in the learning process, they typically remember and retain information better.

CONCLUSION

In summary, inductive teaching provides many advantages for students, including greater involvement and thinking critically, as well as promoting independence and teamwork. By engaging students actively and guiding them to uncover and examine ideas independently, inductive teaching not only enhances comprehension but also helps students develop crucial skills for learning throughout their lives. Embracing the principles of inductive teaching can create more lively and student-focused classrooms, ultimately empowering students to thrive in a constantly changing world.

REFERENCES:

1. Benitez-Correa, C., Gonzalez-Torres, P., Ochoa-Cueva, C., & Vargas-Saritama, A. (2019). *A Comparison between Deductive and Inductive Approaches for Teaching EFL Grammar to High School Students*. *International Journal of Instruction*, 12(1), 225-236.
<https://doi.org/10.29333/iji.2019.12115a>
2. Handoyo Puji Widodo. (2006). *Approaches and procedures for teaching grammar*. In *English Teaching: Practice and Critique*. Volume 5, Number 1, pp. 127. Retrived from <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/2006v5n1nar1.pdf>
3. Kolat, H. (2009). *Deductive vs. inductive approach on English grammar teaching for elementary student*. *ABMYO. Dergisi* 13. pp. 91. Retrived from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746136>

Web-sites:

4. *Deductive approach*. British Council. Teaching English.

<https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/d-h/deductive-approach>

5. *How To Teach Grammar Inductively: Steps And Examples*. Teach Utopians.

<https://teachingutopians.com/2021/02/14/how-to-teach-grammar-inductively-steps-and-examples/>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURLI O‘YINLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim)

2-bosqich magistranti

Qurbonova Shalola Ilhomiddinova

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tillarni o‘qitishda ta’limiy o‘yinlardan, turli interfaol usullardan foydalanish va bu usullar orqali til ko‘nikmalari oson o‘zlashtirilishi yuzasidan fikrlar yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается использование развивающих игр и различных интерактивных методов при обучении детей дошкольного возраста иностранным языкам и легкое приобретение языковых навыков с помощью этих методов.

Abstract. This article discusses the use of educational games and various interactive methods in teaching foreign languages to preschool children and the easy acquisition of language skills through these methods.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yoshdagi bolalar, xorijiy tillar, ta’limiy o‘yinlar, didaktik o‘yinlar, faoliyat, bilim, ko‘nikma.

Ключевые слова. Дети дошкольного возраста, иностранные языки, развивающие игры, дидактические игры, деятельность, знания, умения.

Key words. Children of preschool age, foreign languages, educational games, didactic games, activities, knowledge, skills.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida, ta’lim tizimi ham jadal sur’atlarda rivojlanib bormoqda, bu esa hozirgi kun yoshlarini o‘z ona tilidan tashqari yana bir necha xorijiy tillarni o‘rganishni talab qilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar ushbu jarayonni erta yoshda boshlash samaraliroq natija ko‘rsatishini ta’kidlamoqda. Bizning yurtimizda ham ushbu masalaga katta e’tibor qaratilgan, xorijiy tillarni o‘qitishda, xususan, ingliz tilini o‘qitishda dunyoning yetakchi tashkilot va universitetlar hamkorligida yangicha yondashuv asosida dasturlar ishlab chiqilmoqda. Oxirgi 3 yilda bu jarayon maktabgacha ta’limda, ayniqsa, o‘z ifodasini topmoqda. Davlat qaramog‘idagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha ta’lim muassasalarda ingliz tilini o‘rgatish bo‘yicha keng ko‘lamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Bog‘cha va maktab yoshida o‘yin bolaning eng asosiy va sevimli mashg‘uloti bo‘lganligi tufayli bola atrof olamni ham o‘yin orqali kashf etadi. Agar xorijiy tillarni ham o‘yinlarga bog‘lagan holda olib borilsa, bu til ko‘nikmalarining o‘zlashtirilish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi. O‘yin bolani nafaqat jismoniy faolligini oshiradi, shuningdek, ruhiy tetiklikni ham shakllantirishga yordam beradi. O‘yin bolani o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashiga, atrofdegilar bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga ham katta ko‘mak beradi. Shu sababli ota-onalar va pedagog tarbiyachilar bolalarga imkon qadar ko‘proq o‘yin orqali o‘rganishni targ‘ib qilishlari kerak bo‘ladi. Aynan o‘yin orqali bolalar ta’lim oladilar va o‘z iqtidorlarini namoyish etadilar.

Asosiy qism. Chet tilini o‘rganish uzoq vaqt talab qiladigan murakkab jarayon bo‘lib, pedagog va ota-onalardan ehtiyotkorlik bilan tashkillashtirishni talab qiladi. Psixologlar inson hayotini uchta asosiy davrga ajratishadi: o‘yin, ta’lim va mehnat. Ta’lim bosqichini boshdan kechirayotganida ham bola ruhiyatidan va xatti-harakatlaridan o‘yinlarga, kulgili mashg‘ulotlarga qiziqishni osongina sezib olish mumkin. Pedagogika sohasi yetuk olimlari ham o‘yinlar orqali o‘rganishni bola ta’lim olishining tabiiy yo‘li sifatida tan olishgan. Zerikarli grammatik mashqlar, uzundan-uzun matnlar va tushunish qiyin bo‘lgan qoidalar ba’zan bolani chet tilini o‘rganish

mobaynida tushkunlikka tushirib qo'yishi mumkin. Ayniqsa, bu holatni tajribamizda yuqori sinf o'quvchilarida ko'p kuzatganmiz. Bunday vaziyatda o'quvchilar zerikishni boshlaydi va bu keyinchalik o'qituvchi faoliyatiga ham salbiy ta'sir qilishi mumkin. Zero, har bir o'qituvchining muvaffaqiyati u ta'lim bergan o'quvchilarning bilim darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagoglarimiz esa uyalmasdan, aktyorlik qobiliyatidan to'liq foydalanib, tez-tez darslarda turli xil o'yinlardan foydalanishlari kerak. Chet tilini o'yinlar orqali o'rgatish ta'lim berish jarayonini muhim va ruhlantira oluvchi, ijobiy va natijaga boy tajribaga aylantiradi.[3]

Chet tilini o'qitish amaliyotida ko'plab o'quv qo'llanmalar, uslubiy ishlanmalar, chet tilida turli o'yinlarni o'tkazish uchun materiallar qo'llaniladi. Bolaga o'z ona tili bilan bir vaqtda chet tilini ham o'rgatish katta mehnatni talab qiladi. Har bir ta'lim dargohi bu jarayonga an'anaviy va noan'anaviy tarzda yondashadi. Natija esa yillar o'tib ma'lum bo'ladi. Chet tilini o'rgatishning barcha asosiy komponentlari (o'qitish maqsadi, metod va vositalari, o'quv fan mazmuni) bir-birlari bilan chambarchas bog'liqligi, chet tiliga o'rgatishning maqsadi muomala asoslarini yaratishga, o'z fikrini erkin bayon qilish va oddiy kommunikativ vaziyatlarda suhbat olib borish malakalaridan iborat. Shundan kelib chiqqan holda birinchi navbatda, ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatini tashkil qiluvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga nisbatan munosabatlarini ham kiritish masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonida nutq faoliyatining tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozishlardan iborat ko'nikmalarini shakllantirishga bo'ysundirilgan bo'ladi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tilida muloqotga kiritish jarayonida didaktik o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday o'yinlar bolalarga nafaqat quvonch, zavq, rohat va xursandchilik bag'ishlaydi, balki chet tilini o'rganishlarida cheksiz qiziqish uyg'otadi. Mazkur faoliyat yordamida ular bosqichma-bosqich ijtimoiylashadilar.

O'yinlarga xos bo'lgan bir qator didaktik holatlar mavjud. Ular quyidagilar:

❖ pedagogikada o'yinlar turli yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish shakli sifatida namoyon bo'ladi;

❖ o'yinlar bolalar faoliyatining erkin shakli bo'lib, mazkur jarayonda ular atrof-olamni anglaydilar, o'rganadilar, shaxsiy ijodiy faoliyatlari uchun qulay sharoitga ega bo'ladilar, mustaqil bilish va o'z faoliyatlarini jadal tarzda namoyon qilish imkoniyatini qo'lga kiritadilar;

❖ o'yinlar bolalar uchun rivojlanish amaliyoti hisoblanadi;

❖ o'yinlar jarayonida bolalar aql-idrokka tayangan holda ijod qiladilar, o'z imkoniyatlari va ijodiy faoliyatlarini namoyon etadilar.

Chet tilini o'yin orqali o'rgatish borasida ko'p mulohazalar mavjud bo'lib, bunda o'yin faqat vaqtni o'tkazish uchun va uni mashg'ulot xonasidan tashqarida o'ynalgani ma'qul deb hisoblanadi. Ammo bolalarga chet tilini o'rgatish vaqtida didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natija berib, chet tilida so'zlashish xususiyatlarini rivojlantirishga sabab bo'ladi. O'yin shunday kuchga egaki, u nafaqat bolalarning kayfiyatini ko'tara oladi, balki ularga xorijiy tilni o'rganishlarida ruhiy kuch bag'ishlay oladi.

Didaktik o'yinlardan foydalanishda quyidagi metodik talablarni e'tiborga olish talab qilinadi:

1. O‘yinlardan mashg‘ulot va mashg‘ulotdan tashqari jarayonlarda foydalanish mumkin. Buning uchun bolalarni qiziqtiradigan va ularning yosh xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlarni tanlab olish zarur.

2. Mashg‘ulotlar jarayonida o‘yinlarga 15-20 daqiqa vaqt ajratish mumkin.

3. Har bir o‘yinni o‘tkazishda avval unga puxta tayyorgarlik ko‘rilishi hamda mashg‘ulot mazmuni bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi lozim.

Og‘zaki nutq malakalarini o‘stirish uchun chet tilini o‘qitish jarayonida har xil interfaol o‘yinlarni qo‘llash, mashg‘ulotni zerikarli emas, aksincha, qiziqarli va sevimli mashg‘ulotga aylantirishi aniq. Interfaol o‘yinlar orqali chet tilini o‘rganuvchi bolalar o‘zlarini ancha erkin tutadilar, hatto uyatchan bolalarni ham ushbu o‘yinlarda qatnashishga undaydi. Interfaol o‘yinlarni, ayniqsa, grammatika va so‘z boyligini orttirish jarayonida qo‘llash samarali natija beradi. Ammo bu o‘yinlarni qo‘llashdan oldin pedagog bolalarga o‘yindan ko‘zlangan maqsadni, o‘yin qoidalarini aniq tushuntirishi va o‘tilayotgan mavzu bilan chambarchas bog‘lashi kerak. Interfaol o‘yinlar bolalarning tasavvuri, zehni, xotirasi va narsa buyumlarga bo‘lgan e‘tiborini oshiradi. Bolalarga til o‘rgatishda turli o‘yin turlaridan foydalanish ijobiy samara beradi. Masalan, yakka individual, juftli, guruhli, ommaviy o‘yinlar yoki rolli, tashkiliy kommunikativ, ijodkorlikka yo‘naltiruvchi, intellektual musobaqaga asoslangan, didaktik, yo kompyuterli o‘yinlar shular jumlasiga kiradi. Ta‘limning zamonaviy texnologiyalarida bir nechta interfaol metodlar bo‘lib, ular chet tili mashg‘ulotlarining samarali darajada o‘tilishini ta‘minlaydi. Didaktik o‘yinlardan: “O‘zim tekshiraman”, “Tez javob”, “Rasmlar”, “Pantomima”, “Harflarni top” o‘yini, “Sirli so‘z”, “Zanjir”, “O‘yin topishmoq” va boshqalar.[2]

Misol tariqasida bir nechta o‘yinlarni tahlil qilamiz:

✓ “Qadam-baqadam” o‘yini. Bu o‘yin juda ham qiziqarli bo‘libgina qolmay bolalar uchun juda foydalidir. Ushbu o‘yinda to‘rt yoki beshta bola qatnashishi mumkin bo‘ladi. Har bir bola alohida bo‘lib sinfxonasiga turib olishadi va marra belgilanadi. O‘qituvchi turli xil so‘zlar aytadi va kim birinchi bo‘lib ushbu so‘zni chet tilida nomlanishini topsa bir qadam oldinga yuradi. Marraga birinchi bo‘lib yetib kelgan bola o‘yinining g‘olibiga aylanadi.

✓ “Inglizcha qo‘shiqlar tinglash, hamda raqsga tushish”. Bu mashg‘ulot orqali bola so‘zlarning talaffuzini o‘rganadi va qo‘shiqda aytilgan harakatlarni amalda bajarish orqali yangi so‘zlarni tez va oson o‘rganadi.

✓ “Xatoni top” o‘yini. Ushbu o‘yinda o‘qituvchi tomonidan mavzuga aloqador noto‘g‘ri ma‘lumot aytiladi, bolalar esa chaqqonlik bilan bu xatoni topishlari kerak bo‘ladi. Misol uchun darsda sabzavotlarning nomlari o‘rganilayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi tomonidan “potato-sabzi” tarzida ma‘lumot beriladi. Bolalar zudlik bilan potato sabzi emas, balki kartoshka ekanligini aytishlari kerak bo‘ladi. Bu o‘yin nafaqat bolalarda e‘tiborli bo‘lishlikni kuchaytiradi, balki ularning chaqqon bo‘lishlariga ham undaydi.[4]

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tish joizki, kelajagi porloq farzandlarimiz yetuk kadr bo‘lib yetishishlarida, ya‘ni jamiyatda o‘z o‘rnini topishlarida, avvalo, maktabgacha ta‘limning o‘rni ahamiyatlidir. Biz ularni zamonaviy texnologiyalar va zamonaviy ta‘lim tizimi bilan

ta'minlashimiz talab etiladi. Maktabgacha ta'lim jamiyatdagi har bir inson ildizlarining rivojlanishi, ularning kelajakda ona yurtiga munosib farzand, kuchli shaxs bo'lib voyaga yetishlarida ham katta ahamiyatga ega. Biz farzandlarimiz ta'limiga ko'proq e'tibor berishimiz, zamonaviy shart-sharoitlar yaratishimiz, yangi-yangi usullar orqali ularning o'rganishlariga ko'maklashishimiz zarur. Shuning uchun ham bolalarimizga yoshligidan ta'lim berib borishimiz, o'qishga qiziqtirishimiz, jamiyatimizdagi har bir bolani nazardan chetda qoldirmasligimiz, o'rganishga qiynalgan bolalar bilan ham alohida shug'ullanishimiz, turli xil qiziqarli o'yinlar bilan e'tiborlarini tortishimiz, chet tillarini o'rgatish davomida muntazam rag'batlantirib borishimiz ularni kelgusidagi ta'limlari uchun dastlabki mustahkam poydevor bo'lishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Yusupov L.S Bolalarni ilk yoshida xorijiy tillarni o'rgatishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati: Muammo va yechimlar. „Yosh olim” jurnali – 2020.

Ganiyeva M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy metodikasi „Ta'lim sifati yangi O'zbekiston taraqqiyotini yanada yuksaltirishning muhim omili”2023

Nurillayev.T.T. Xorijiy tillarni o'qitishda didaktik o'yinlarning ahamiyati
Science and Education 2023

Normatova S.N maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga xorijiy tillarni o'qitish metodikasi va ahamiyati. Yosh Tadqiqotchi Jurnal – 2023.

COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY GENDER IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Adiba Rasulova, 3rd year student of

English language and literature faculty, NSPI

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at

English language and literature department of NSPI

Annotation: Grammatical gender is formal category, it does not refer to biological difference between man and woman, rather is integral part of linguistic system. In this research work, it is shown that the differences and similarities of gender in Uzbek and English languages. Also, the classification of gender in two languages and the process of analysis are defined with more obvious examples.

Key words: masculine, feminine, neuter, name, animal, semantic mean

Annotatsiya: Grammatik jihatdan jins bu rasmiy kategoriyadir. Biz bu atamani erkak va ayol o'rtasidagi biologik farqlanish deb emas, aksincha, tilning ajralmas qismi sifatida o'rganamiz. Ushbu tadqiqot davomida grammatik jinsning o'zbek va ingliz tilidagi farqi va o'shah tomonlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, bu nazariyani aniq misollar bilan tasniflab tahlil qilib berilgan.

Kalit so'zlar: erkak, ayol, neytral, ism, hayvon, semantik ma'no

Аннотация: Грамматический род является формальной категорией, он не указывает на биологическое различие между мужчиной и женщиной, а является неотъемлемой частью языковой системы. В данной исследовательской работе показано различие и сходство рода в узбекском и английском языках. Также классификация пола на двух языках и процесс анализа определяются на более наглядных примерах.

Ключевые слова: мужской, женский, средний род, имя, животное, смысловое значение

In everyday speech, the word “gender” is associated with the biological and social differences between women and men. In addition, people might know that languages can have masculine and feminine phrases and words. So, at initial view, it may seem that grammatical gender is a reflection of natural gender in grammar. Many languages of the world have their own gender system in their grammar. Among learners, there are many questions regarding how to differentiate gender between their target and native languages. Main reason is variety of gender

system. For instance, there are two gender in French, three in German, English, four in Dyirbal (from North Queensland), more elsewhere. And addition, we thought that sex and gender are the same thing. Seeing exact corresponding between masculine, feminine and male, female sex. In German language, most nouns are referring to feminine and female but the word *Madshen* “girl” means neuter in gender, because it contains the diminutive suffix - *chen* which is inalterable neuter. [2;1] Even though gender and sex are distinct terms, and animals do not have gender, it is not uncommon for people to refer to animals as having gender. This chapter focuses on that also with explanations.

In modern English, gender plays an important role in grammatical category. It is divided the expression of masculine, feminine and neuter. The term “gender” is opposed to the term “sex”. The first term (gender) is a pure grammatical term which deals with the grammatical expression of grammatical gender, i.e. the expression of masculine, feminine and neuter genders. The second word (sex) is used as a common word for both male and female. Thus, it is often used to denote biological notions. [4;21] Also, English language, we can differentiate masculine and feminine more easily which compares to Uzbek language gender system. Pronoun influences the process.

She reported all the discourse to him. [3;3]

But he was too earnest for an answer to forget his question. [3;117]

It was terrible storm. [3;4]

In this sentence, it is clear that she is feminine, he is masculine and it is neuter. But in Uzbek language, all can be represented by a single word “**u**”. At this point, names can help to understand which of them is illustrated.

U biznikiga ham tez-tez kelib turar edi. [7;37] (*he/she/it used to come to us very quickly*).

Now we do not know if it is a girl or a boy without seeing their face and knowing their name. And question could be appeared in our mind: “*Who is that person*”

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. [1;2] (*Otabek looked the door without answering Rahmat’s question*).

Here is the solution “**name**”. In two examples, there is no semantic change. In Uzbek speech, gender is easy to identify if people say their first name and then use a pronoun in sentence. **Otabek** is uzbek national name which has identified masculine.

In Modern English the meaning of gender may be expressed by the help of different other means: 1. gender may be indicated by a change of words that is, by the help of lexic - semantic means: man – woman, cock (rooster) – hen, bull-cow, Arthur, Ann, Edgar, Helen and so on. 2. gender may be indicated by the addition of a word that is, by syntactic means examples: Grandfather – grandmother, manservant – maidservant, male cat – female cat or he cat – she cat and so on. 3. gender may be expressed by the use of suffixes, examples, host – hostess, hero – heroine, tiger – tigress. There are opinions according to which these suffixes are morphological means, thus they are grammatical means and because of this fact one may consider that English has the grammatical category of gender. But it can hardly be accepted. [4;22]

According to above theory, we can say that English language have more attention to the gender rather than our national language. We have different overview. For instance: we don’t add any suffix to express our gender in word like hero and heroine. 1)It is defined with word adding; **qahramon ayol** (heroine). The masculine word not only is used in sentences the same way in two language without adding any word like feminine **qahramon** (hero). but also defined as an adjective; **qahramon yigit** (hero). 2) By complete changing of word shape; **bobo** (grandfather), **buvi** (grandmother).

Oybek domla o‘z davrining qahramoni edi. [6;12]

When it comes to animal gender, it has relatively minor part in English grammar. English there are many person nouns capable of expressing both feminine and masculine genders by way of the pronominal correlation. But we have differences in two language. It seems that there is real difference in translation of sentence and gender word into Uzbek language.

- *In the sea, once upon a time, O my Best Beloved, there are was a Whale, and he ate fishes* [5;9]

- *Qadim- qadim zamonda bolajonlarim, bir kit bo'lgan ekan va u baliqlarni yeb kun ko'rar ekan.*

In English, name of animals like Fish, Rat, Weasel indicates masculine pronoun. While translating Uzbek language, it is simplifying with “u”. We can use both way of gender. Translators use different translation techniques. In this consequence, we have identified that English word masculine alter to Uzbek language as neuter. But to avoid the inability to understand the distinction of feminine, masculine or neuter in Uzbek language, the translator could prefer to utilize name of animal word that can refer to males. This why is mostly used in Uzbek language. The below given example the word “u” is defined by name of feminine word. While translating process of animal names, gender category from one language to another has important consideration.

In conclusion gender differences in Uzbek and English languages have been present at all times. English language follows more strictly its own rules of gender category of nouns than Uzbek. Nevertheless, in aforementioned examples could find some similarities according to gender.

References:

- [1] A. Qodiriy. O'tkan Kunlar. T.: “Sharq” NMAK, 2018. 384 p
- [2] Alexandra Y. Aikhenvald. 2 Linguistic Gender and its expression. “Oxford University Press”, 2016. 32 p
- [3] Daniel Defoe. Robinson Crusoe “Global Grey”, 1917. 165 p
- [4] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: “Nashriyot”, 2006. 64 p
- [5] Kipling R. Just So Stories. London. 1902. 128 p
- [6] Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. “Sano-standart” 2019. 352 p
- [7] O'tkir Hoshimov. Dunyoning Ishlari. T.: “SHARQ” 2005. 210 p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Author: Raxmatullayeva Guzal Sa'dulla kizi

Student of English language and literature faculty of NSPI

Scientific advisor: G.N.Allayarova

Annotation: The study of relational forms is one of the topics of great scientific interest, because the knowledge of relational forms describes various relationships between the subject and the object in the world around us, that is, the verb that indicates the extent to which the performer participates in the process of action and state. Verb forms are considered. By expressing the proportions of this verb, we can learn how much it participates in our relationships with the environment. The purpose of the article is to highlight common similarities and differences between English and Uzbek languages through examples.

Key words: voice, active, passive, subject, object

Аннотация: Исследование реляционных форм представляет собой одну из тем, представляющих большой научный интерес, поскольку знание реляционных форм описывает различные отношения между субъектом и объектом в окружающем нас мире, то есть глагол, указывающий на степень участия исполнителя. В процессе действия и состояния. Выразив пропорции этого глагола, мы можем узнать, насколько он участвует в наших отношениях с окружающей средой. Цель статьи – на примерах подчеркнуть общие сходства и различия между английским и узбекским языками.

Ключевые слова: голос, активный, пассивный, субъект, объект.

Annotatsiya: Nisbat shakllarini o'rganish katta ilmiy qiziqish mavzularidan biri, chunki nisbat shakllarini bilish bizni o'rab turgan olamdagi sub'ekt va ob'ekt o'rtasidagi turli munosabatlarni tavsiflaydi, ya'ni bajaruvchining harakat yoki holat jarayonida qay darajada ishtirok etishini bildiruvchi fe'l shakllari hisoblanadi. Bu fe'l nisbatlarini ifodalash orqali atrof muhitdagi munosabatlarimizga qay darajada ishtirok etishimizni bilib olamiz. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan umumiy o'xshash va farqli jihatlarini misollar orqali yoritib berishdir.

Kalit so‘zlar: nisbat, aniq, majhul, sub’ekt, ob’ekt

Voice, in grammar, form of a verb indicating the relation between the participants in a narrated event (subject, object) and the event itself. Common distinctions of voice found in languages are those of active, passive, and middle voice. These distinctions may be made by as in Latin, or by syntactic variation, as in English. Studying the above theory will help you to understand the language in a deeper way. In this article, we are going to compare the meaning of proportions in Uzbek and English from a grammatical point of view.

Most transitive verbs can occur in two voices: active and passive.[1;52]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated five voices: aniq nisbat, o‘zlik nisbat, orttirma nisbat, majhul nisbat, birgalik nisbat.[2;41].

The similarities in the use of voice between English and Uzbek languages, despite their differences in linguistic families and structures, highlight universal aspects of human communication, focusing on how actions and states are expressed. Here are the key similarities: Presence of Active and Passive Voice: Both languages utilize active and passive voices to structure sentences based on whether the subject performs or receives the action of the verb. So, let's look at examples of sentences in both active and passive voice in English and Uzbek to illustrate the presence and usage of these voices in both languages.

Harry wasn't listening. He made a grab for the letters, but Dobby jumped out of reach.[3;16]

Men papkani ko‘tarib sekin quyvon bulib qoldim.[5;6]

The active form of the verbs show that the action described by the verb is performed by the subject of the sentence.[1;52].

From the above examples, we can see that the executor acts in Uzbek and English. In this example given in English, three actions are being performed. These weren't listening, make a grab and jumped. Their executor shows off his Dobby with Harry. In Uzbek example, the action is performed by Hoshimjon.

While the passive form indicates that the action is performed upon the subject.[1;52].

The letters made a grab for by Harry.

If we consider the above sentence as the action performed in relation to the subject, in this case the subject is receiving the action. We can see this situation in the example of the Uzbek language.

Papka Hoshimjon tomonidan ko‘tarilib qochib ketildi.

These examples highlight how both English and Uzbek can express actions in both active and passive voices, allowing for flexibility in emphasis and focus in a sentence. The active voice emphasizes the doer of the action (e.g., Harry and Hoshim), while the passive voice shifts the focus to the recipient of the action or the action itself (e.g., the letters or the bag process).

The differences in how voice is used and formed in English and Uzbek languages can be attributed to their distinct linguistic structures and traditions. Here are some key differences:

Formation of Passive Voice:

English: Passive voice is formed by using the auxiliary verb "to be" in the appropriate tense followed by the past participle of the main verb.[1;52]

To illustrate the formation of passive voice using examples from "Harry Potter and the Chamber of Secrets" by J.K. Rowling, I'll transform a couple of active voice sentences into passive voice. Please note that the original text primarily uses active voice, as it's a common stylistic choice in narrative literature to maintain dynamic and engaging storytelling. However, I can create hypothetical examples inspired by the content of the book to show how active sentences can be converted into passive voice.

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book);

Harry and Ron flew the car to Hogwarts.[Harry;28].

Converted Sentences in Passive Voice;

The car was flown to Hogwarts by Harry and Ron.

This example show how the focus shifts from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action when using passive voice. In narrative prose, especially in genres like fantasy, the choice between active and passive voice can significantly affect how vividly actions and events are portrayed to the reader.

Uzbek: The formation of passive voice can involve specific morphological changes to the verb. Uzbek employs affixes (suffixes) to verbs to indicate passive voice. For example, the addition of the suffix "-il" or "-in" to a verb can indicate a passive action (depending on the verb's ending in its dictionary form).[2;46]

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book).

Mehmonlar og'ir yo'lni bosib o'tishdi.[4;193].

Converted Sentences In Passive Voice;

Og'ir yo'l memonlar tomonidan bosib o'tilgan.

This example demonstrate how the passive voice transforms the sentences, shifting the focus from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action, thus providing a different perspective on the events described in the novel.

In conculusion, understanding these similarities and differences helps in grasping how voice functions in both languages, showcasing the unique grammatical and stylistic features each language possesses.

References:

[1] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p

[2] Ona tili:Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun.T.:”Tasvir” nashriyot uyi,2017.208 b

[3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p

[4].Chingiz Aytmatov Qulayotgan tog'lar. T.:”Ilm-ziyo-zakovat”,2020.240 b

[5]. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: “Yangi asr avlodi”, 2010, 236 b

MAKTABGACHA YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI.

Sirojiddinova Shodiya Xasanovna

Navoiy davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistratura talabasi.

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkillashtirish va takomillashtirish masalalari yoritilgan. Iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlar keltirilgan.Shuningdek, iqtidorli bolalar uchun maxsus dasturlarning qo'llanilishi, nazariyasi va tajribalari bayon etilgan.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы организации и совершенствования образовательного процесса с одаренными детьми, воспитывающимися в дошкольных образовательных организациях. Представлены мероприятия, проводимые с одаренными детьми, а также описано применение, теория и опыт специальных программ для одаренных детей.

Abstract: The article describes the issues of organization and improvement of educational processes with gifted children being brought up in pre-school educational organizations. Activities conducted with gifted children are presented. Also, the application, theory and experiences of special programs for gifted children are described.

Kalit so'zlar: iqtidor, qobiliyat, iste'dod, qiziquvchanlik, yuqori imkoniyat, bilish jarayonlari, ta'lim, tarbiya, jadallashtirilgan ta'lim, maxsus dastur, shaxs xususiyatlari.

Ключевые слова: талант, способности, талант, любознательность, высокий потенциал, познавательные процессы, образование, обучение, ускоренное обучение, специальная программа, личностные качества.

Key words: talent, ability, talent, curiosity, high potential, cognitive processes, education, training, accelerated education, special program, personality traits.

Prezident Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston xalqiga murojaatnomasida O'zbekistonni dunyodagi eng raqobatbardosh mamlakat qatoriga qo'shish uchun yuqori sifatli ma'lumotga ega,

sog'lig'i yaxshi va mamlakatimiz farovonligi uchun mehnat qilayotgan yoshlarga katta ishonch bildirdi. Hammamizga ma'lumki, ta'lim va tarbiya masalasi doimo kun tartibida bo'lgan. Hozir zamon o'zgardi, talablar o'zgardi. Bugungi bola ertangi mamlakat kelajagidir. Shunday ekan, biz o'qituvchilarning asosiy vazifasi yuqori darajadagi bilim va ijodkor talabalarni tarbiyalash ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi yuksak tafakkurli, dunyoqarashi keng, etuk va raqobatdosh shaxsni shakllantirishdir [1].

Iqtidor – bu insonning hayotga moslashish uchun genetik va eksperimental ravishda oldindan belgilangan qobiliyatlarining o'ziga xos o'lchovidir. Iqtidorlilik – bu insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir nechta faoliyat turlarida yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydigan psixikaning tizimli sifati. Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turidagi yorqin, ravshan, ba'zan ajoyib yutuqlari bilan ajralib turadigan bola. Iqtidorning asosiy funktsiyalari – bu dunyoga, atrof-muhitga maksimal darajada moslashish, ijodiy yondashuvni talab qiladigan yangi, kutilmagan muammolar paydo bo'lganda, barcha holatlarda yechim topish. Shu nuqtai nazardan qaraganda, iqtidor bolalarning asosiy psixologik xususiyati, ularning haddan tashqari aqliy faolligi, ruhiy stressga beixtiyor, tinimsiz jalb etilishidir.

Psixologik tadqiqot va maxsus kuzatishlarning ko'rsatishicha, yuqori aqliy qobiliyatlarga ega bolalar, aksariyat hollarda, oddiy bolalarga nisbatan birmuncha muvaffaqiyatli bo'lishadi. Ta'lim-tarbiyani o'zlashtirish jarayonida muammolar kuzatilmaydi, tengdoshlari bilan yaxshi muloqotda bo'lishadi, yangi muhitga tezda mostlashishadi. Bunda yoshligidan singib ketgan qiziquvchanlik va mayllari bolaning kasb tanlashi va muvaffaqiyatlarga erishishida puxta zamin bo'lib xizmat qiladi. Bunday bolalarning ta'limni oson o'zlashtirishidagi yuqori imkoniyatlari inobatga olinganligi va ijodiy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilmaganligi sababli ayrim muammolar tug'ilishi mumkin. Shu sababli iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida avvalo bola yashaydigan muhit ya'ni uning oilasi haqida ma'lumotga ega bo'lish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli qobiliyatlarni shakllantirish uchun sezgi organlari va shu asosda amalga oshiriladigan hissiy jarayonlarning rivojlanishi ham zarur. Ushbu qoida hissiyot, idrok, diqqat, fikrlash, tasavvur, xotira kabi psixologik jarayonlarning rivojlanishi uchun alohida ahamiyatga ega. Barcha psixik jarayonlar bola shaxsining ijodiy salohiyatini shakllantirish uchun asosdir. Rivojlangan bolalar o'z-o'zini o'rganish qobiliyatining yuqori darajasi bilan ajralib turadi, ular erta nutq va katta so'z boyligi, murakkab so'zlardan foydalanish, shuningdek, hisoblash yoki o'qishning erta rivojlanishi bilan ajralib turishadi. T.S.Komarovning fikricha, "maktabgacha yoshdagi bolalarning har qanday qobiliyatlarini rivojlantirish narsa va hodisalarni bevosita bilish tajribasiga asoslanadi. Idrokning barcha turlarini rivojlantirish, ob'ektlarning shakli va hajmini, ularning qismlarini, qo'llarining harakatlarini navbat bilan o'zlashtirish jarayoniga kiritish kerak, shunda qo'l harakati tasviri shakllanadi. Sobit va uning asosida bola tasvirni yaratishi mumkin". deya ta'kidlaydi. Bolalarda iqtidorning asosi bilish jarayoni hisoblanadi. Eng avvalo tevarak-atrofdagi hodisalarni, mavjud jismlarni idrok etishga bo'lgan qiziqish bolalarni tinimsiz harakatga chorlaydi. Shu sababli ular ko'proq narsani o'rganishga intilishadi. Vaqt o'tishi bilan bolalardagi bu qiziquvchanlik ularda qobiliyatni shakllantiradi. Atrof-muhitni o'rganish jarayonida bolalarda so'z boyligi ham kengayib boradi. Iqtidorli bolalarda nutq ham boshqa bolalarga nisbatan yaxshiroq rivojlangan va taraqqiy etgan bo'ladi

O'z iqtidorini kashf etadigan va ularni yashirin saqlaydigan ya'ni ularni namoyon etmaydigan bolalar bo'ladi. Aka-uka, opa-singillar va tengdoshlar bilan doimiy aloqada bo'lgan ba'zi iqtidorli bolalar uchun o'zlarining farqlarini tushunish erta paydo bo'lishi mumkin. Boshqalar uchun o'zlarining maxsus qobiliyatlarini anglash birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tashkilotida o'zlarini boshqa bolalar bilan muqarrar ravishda taqqoslashda paydo bo'ladi. Bolaning o'zlarini sog'lom idrok etishi va boshqa bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlari o'zinikidan farqli darajada yoki bir xil sohada bo'lishi mumkinligini tushunishi muhimdir. Bolalarda iqtidor turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ba'zi bolalarda iqtidor yashirin holda bo'lishi mumkin. Bu bolalar bilan ishlashda tarbiyachi o'ta tajribali bo'lishi talab etiladi. Boladagi yashirin iqtidorni tarbiyachi vaqtida anglab uni yuzaga chiqarish uchun kerakli usullardan foydalansa o'rinli bo'ladi. Deyarli har

jihtadan iqtidorli bola boshqa barcha bolalar bilan bir xil bo'lib, faqat ulardagi qiziquvchanlik, o'zini va atrof-muhitni anglashga bo'lgan intilishi bilan ajralib turadi. Bu borada ota-onalar va tarbiyachi oldida turgan vazifa, bunday bolalarning erta rivojlanishini hisobga olgan holda, o'z vaqtida to'g'ri mashg'ulotlarni, to'g'ri so'zlarni va bolaga qiziqarli barcha narsalarni bilishdir. Bunday muloqot nafaqat og'zaki muloqot orqali amalga oshiriladi, balki ota-onalar, tarbiyachilar va bolaning atrofida gilarining muloqoti va munosabatlarida ham namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab iqtidorli maktabgacha yoshdagi bolalarning ajoyib nutq qobiliyatlari ota-onalar va tarbiyachilarni og'zaki muloqotga juda ko'p e'tibor berishga majbur qiladi. Bunday bolalar eshitgan har bir narsasini o'zlashtirib olishga moyil bo'ladi. Bu esa ota-ona va tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi

Iqtidorli bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishning asosiy vazifasi iste'dod xususiyatlarini aniqlash va aniqlashdir. Bolaning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga qancha vaqt e'tibor berilsa, shunchalik uni to'liq kashf etish mumkin bo'ladi. Agar bolaning o'ziga xos fazilatlarini unga yaqin kattalar munosib baholamasa, u boshqalar kabi bo'lib qolishi mumkin. Shuning uchun iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda o'qituvchi va maktab psixologining yordamiga murojaat qilish kerak. Iqtidorli bola bilan ishlash samaradorligi o'qituvchining bilimiga bog'liq. Iste'dodli o'qituvchi bo'lgan joyda iqtidorli bola ham bo'ladi. Shu nuqtai nazardan o'qituvchi yoshlarga to'plagan bilimlarini o'rgatishi mumkin bo'lgan har tomonlama, yaxshi tayyorlangan mutaxassis bo'lishi kerak[2].

Iqtidor va iqtidorli bolalarni barvaqt aniqlash, o'qitish va tarbiyalash ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy muammolaridan biridir. Iqtidorli bolalar kattalarning yordamiga muhtoj emas, degan fikr bor, lekin alohida e'tibor va etakchilik juda muhim. Biroq, o'zlarining shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, bunday bolalar o'zlarining faoliyati, xatti-harakati va fikrlashlarini baholashga eng sezgir bo'lib, ular hissiy stimullarni qabul qiladilar va munosabatlar va aloqalarni yaxshiroq tushunadilar. Bugungi kunda ko'pchilik psixologlar iqtidorning rivojlanish darajasi, sifat jihatidan o'ziga xosligi va tabiati har doim irsiyat (tabiiy moyillik) va bolaning faoliyati (o'yin, o'qish, ish) bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy muhitning murakkab o'zaro ta'siri natijasi ekanligini tan olishadi. Shu bilan birga, shaxsiy iste'dodni shakllantirish va amalga oshirish asosida shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirishning psixologik mexanizmlarining rolini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Iqtidorni yuzaga chiqishida irsiyat bilan bir qatorda ijtimoiy muhitning ham o'rni beqiyos hisoblanadi. Aksariyat psixologlar shaxsning ijodkorligini (ijodiy salohiyatini) iqtidorning eng muhim va ma'lum darajada mustaqil omillaridan biri deb bilishadi. Amerikalik psixolog P. Torrance ijodkorlikni insonning noaniqlik va axborot etishmasligi sharoitida yuzaga keladigan keskinlikni bartaraf etishga bo'lgan kuchli ehtiyoji tufayli yuzaga keladigan jarayon deb ta'riflagan. Bu jarayon muammoni izlash va aniqlash, uni hal qilish yo'llari haqidagi farazlarni ilgari surish va sinab ko'rish, yechimlarni izlash va asoslashni o'z ichiga oladi.

N. Ojegovning lug'atida iste'dod "tabiat tomonidan berilgan maxsus qobiliyat" deb ta'riflangan. Ota-onalar, psixologlar va tarbiyachilar bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish darajasiga e'tibor berishlari kerak. Bolaning qobiliyatini rivojlantirish uchun ko'proq tirishqoq, tinimsiz, irodali, qat'iyatli, diqqatli va o'ziga talabchan bo'lish kerak. Rus psixologlari iste'dodga quyidagicha ta'rif berishadi: Iste'dod – bu ruhiyatning sistematik, umrbod xossasi. Bu odamlarning boshqa odamlar bilan taqqoslaganda bir yoki bir nechta faoliyatda eng yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydi. Iste'dod – bu ma'lum bir harakat asosida maxsus muvaffaqiyatga olib keladigan insoniyat rivojlanishining yuqori darajasi. Iqtidorli bolalarni aniqlash – bu bola rivojlanishini tanlash bilan bog'liq bo'lgan uzoq jarayondir. Bolalardagi iqtidorni o'z vaqtida aniqlash uchun pedagog olimlar tomonidan bir qator metodikalar ishlab chiqilgan. Bularga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

– Iqtidorli bolalarni aniqlash (ekspert baholash) uchun so'rovnoma A.A. Loseva. Ushbu anketa o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtidorini baholash uchun ishlatilishi mumkin. Anketa maktabgacha yoshdagi bolaning qobiliyatlarini namoyon qilishi mumkin bo'lgan 10 ta sohaning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: intellektual, akademik yutuqlar, ijodiy, adabiy, badiiy, musiqiy, texnik, motorli, badiiy, ijtimoiy.

– A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan “Iqtidorli karta” texnikasi. Ota-onalar uchun mo‘ljallangan, lekin o‘qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin. Bu sizga 5 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lgan bolada quyidagi iqtidor turlarining rivojlanish darajasini baholash imkonini beradi: intellektual, ijodiy, akademik, badiiy, vizual, musiqiy, adabiy, badiiy, texnik, etakchilik, sport.

– A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan umumiy iste’dodni baholash metodikasi. Ota-onalarga qaratilgan (o‘qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin). Uning vazifasi bolaning umumiy iste’dodini ota-onasi tomonidan baholashdir.

– G. Renzulli tomonidan ijodkorlik so‘rovi (5 yoshdan oshgan bolalar uchun) Bu so‘rov ijodiy fikrlash va xulq-atvor xususiyatlarining ro‘yxatidan iborat bo‘lib, tashqi kuzatish uchun ochiq bo‘lgan ijodkorlik namoyonlarini aniqlash uchun maxsus ishlab chiqilgan.[3]

Shuni yodda tutishimiz kerakki, iqtidorni aniqlashda dastavval, bolaning yoshi va uning psixologik xususiyatlariga e‘tibor qaratish kerak. Iqtidorli bolada quyidagi sifatlar ko‘zga tashlanadi: qiziquvchanlik; qo‘yilgan muammoga noodatiy yondashuv va yechim; faol, o‘z fikrlarini mustaqil tarzda bayon etish layoqati; boy tasavvurga ega; xotira mustahkamligi; o‘rganishga, o‘qishga qiziqishning yuqoriligi. Ayrim hollarda iqtidorli bolalar o‘z tengdoshlari bilan kam muloqotga kirishadi yoki aksincha, umuman, gaplashishni xohlashmaydi. Yodda tutishimiz kerakki, bunday bolalarning shakllanishida tarbiyachi va pedagog-psixologlarning vazifasi katta. Tarbiyachi birinchi o‘rinda, iqtidorli bolalar haqida bilimga ega bo‘lishi lozim. Kichkintoyni turli ijodiy faoliyat turi bilan shug‘ullantirish, kasblar haqida tanishtirish, pedagog-psixolog esa ular bilan individual, guruhiy psixologik konsultatsiya, trening, art-terapiya hamda ota-onalar bilan suhbat ishlarini olib borishi maqsadga muvofiqdir. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda ota-onalarning ham o‘rni beqiyosdir. Ota-onalar farzandlarining qiziqishini inobatga olgan holda ularga barcha sharoitlarni yaratib berishlari, bola individualligini anglashlari, ularga yetarli darajada erkinlik berishlari, topshiriqlarni oddiydan murakkabga tomon sekinlik bilan berishlari va joyi kelganda ularga tanbeh yoki rag‘bat ham berib turishlari kerak bo‘ladi.

Xulosa Iqtidorli bolani topish, ular bilan alohida ishlash, ularning har biriga individual sifatida qarash, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish, munosabatlarni yaxshilash, ota-ona bola, tarbiyachi munosabatlarini baland tutish va ijodiy ishlash juda zarurdir. Eng muhimi, tabiatning insoniyatga bergan ajoyib sovg‘asini yanada rivojlantirish va boladagi iqtidorni iste’dodga aylantirish uchun astoydil harakat qilish lozim. Buning uchun albatta pedagoglar doimiy izlanishda bo‘lishi va boladagi iqtidorni o‘z vaqtida aniqlab to‘g‘ri yo‘naltira olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov, B. A., Majidov, J. M., Narimbetova, Z. A., Kuralov, Yu. A. (2020). Oliy ta’limni rivojlantirishda o‘qitishning klaster usulining faol interaktiv va masofaviy shakllari. Iqtisodiyot va jamiyat, 12(79), 805-808

2. Narimbetova, Z. A., Sytina, N. (2021). O‘qituvchi axloqiy namunadir. Ta’lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar, 2(1), 1153-1159.

3. Sytina Natalya, Narimbetova Z.A. (2021). O‘qituvchi o‘quvchi uchun axloqiy namunadir. Ta’lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar jildi 2(1).

4. <http://www.edunet.uz>

5. <http://www.istedod.uz>

EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES FOR IMPROVING LINGUO-COGNITIVE COMPETENCE, CHALLENGES AND SOLUTIONS

Salieva Zarrina , Associate professor,
Samarkand State Institute of Foreign Languages.
Ruzieva Maftuna, Doctorate Student,
Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, Uzbekistan.

***Annotation:** The way that foreign language learning has changed over time has been influenced by our increasing awareness of the complexity of language learning and the diverse skill sets that language instructors must possess. Four main skills reading, listening, writing, speaking, along with grammar, vocabulary, pronunciation as well, were the main linguistic skills taught in foreign language education in the past. But there has been a discernible shift in the last several years toward focusing on cognitive competence in addition to these language abilities. This change in trend acknowledges that learning a language involves more than just picking up linguistic skills. In order to communicate confidently and comprehend a foreign language deliberately, learners must also acquire cognitive abilities like creativity, critical thinking, and problem-solving. Effective teaching strategies for enhancing linguo-cognitive competence were developed and solutions were given for arisen challenges.*

***Key words:** linguo-cognitive competence, language acquisition, cognitive skills, cognitive development, metacognitive reflection, cognitive flexibility.*

Linguo-cognitive competence is a notion that has become essential to teaching foreign languages. The ability to use language effectively while utilizing cognitive strategies to improve language acquisition and communication is known as linguistic-cognitive competence. It includes the cognitive abilities required for language processing, comprehension, and production in addition to language proficiency. It is impossible to exaggerate the significance of linguo-cognitive competence in language learning. Learning a language entails more than just memorizing words and phrases; it also entails understanding and expressing concepts, participating in meaningful conversations, and adjusting to various communicative contexts. Language instructors can provide their students with a more engaging and productive learning environment by improving their linguo-cognitive competence.

Linguo-cognitive competence enables teachers to facilitate language acquisition by providing learners with authentic language input, modeling correct language usage, and guiding them in applying cognitive strategies to enhance comprehension and production. It equips teachers with a repertoire of instructional strategies that cater to individual learner needs and promote language proficiency development. Moreover, linguo-cognitive competence recognizes the importance of integrating cultural aspects into language teaching. Language and culture are intertwined, and understanding the cultural nuances associated with the target language is crucial for effective communication. Teachers with enhanced linguo-cognitive competence can provide insights into cultural practices, customs, and traditions, fostering intercultural understanding among their students.

Effective Teaching Strategies

To enhance both linguistic and cognitive skills simultaneously, teachers can employ pedagogical approaches that integrate language instruction with activities that promote cognitive development. By incorporating problem-solving tasks, critical thinking exercises, and other interactive activities, language lessons can become engaging and effective. Here are some of these strategies in more detail.

1. Task-Based Language Teaching (TBLT):

Task-Based Language Teaching is an approach that focuses on real-life tasks as the central component of language learning. These tasks require learners to use their linguistic and cognitive skills to complete meaningful activities. For example, learners might engage in problem-solving tasks, role-plays, or simulations that require them to use language in context to achieve a specific goal. TBLT promotes both language acquisition and the development of cognitive abilities by

encouraging learners to think critically, make decisions, and apply language skills in authentic situations.

2. Project-Based Learning:

Project-Based Learning involves learners working on an extended project that requires research, collaboration, and presentation of their findings. This approach encourages the integration of linguistic and cognitive skills as learners engage in tasks such as conducting interviews, analyzing data, and presenting their findings in the target language. Project-Based Learning fosters critical thinking, problem-solving, and communication skills while simultaneously developing language proficiency.

3. Collaborative Learning:

Collaborative Learning involves learners working in pairs or groups to complete language-related tasks. By engaging in collaborative activities such as discussions, debates, or problem-solving tasks, learners have the opportunity to interact with peers, exchange ideas, and collectively solve language-related challenges. This approach promotes cognitive development by encouraging learners to think critically, negotiate meaning, and explore different perspectives while using language to communicate and collaborate effectively.

4. Critical Thinking Exercises:

Incorporating critical thinking exercises in language lessons helps learners develop their ability to analyze, evaluate, and synthesize information. Teachers can design activities that require learners to analyze language structures, evaluate arguments, or solve language-related problems. These exercises enhance cognitive skills such as logical reasoning, problem-solving, and metacognition while simultaneously reinforcing language learning objectives.

5. Problem-Solving Tasks:

Integrating problem-solving tasks into language lessons provides learners with opportunities to apply their linguistic skills to real-world challenges. These tasks can involve analyzing and solving language-based puzzles, deciphering cultural codes, or finding creative solutions to language-related problems. Problem-solving tasks promote cognitive abilities such as critical thinking, creativity, and flexibility, while also reinforcing language skills and cultural understanding.

6. Metacognitive Reflection and Self-Assessment:

Encouraging learners to engage in metacognitive reflection and self-assessment helps them become aware of their own learning processes and strategies. Teachers can incorporate activities that prompt learners to reflect on their language learning experiences, set goals, monitor their progress, and evaluate their own language proficiency. This metacognitive awareness enhances learners' cognitive abilities by fostering self-regulation, goal-setting, and self-assessment skills, while also promoting language learning and development.

Strategies such as Task-Based Language Teaching, Project-Based Learning, Collaborative Learning, critical thinking exercises, problem-solving tasks, and metacognitive reflection can create engaging and meaningful language learning experiences that simultaneously enhance linguistic and cognitive skills. These strategies help educators to foster holistic language development and empower learners to become effective communicators and critical thinkers.

Teacher Training and Development

Equipping educators with strategies to foster linguo-cognitive competence is crucial for effective language instruction. Professional development programs and training initiatives for language instructors play a pivotal role in achieving this goal.

✓ Cognitive Pedagogy Integration:

Teachers should be trained in integrating cognitive pedagogy techniques into their language instruction methods. This involves incorporating activities that stimulate critical thinking, problem-solving, and decision-making within language lessons.

✓ Technology Integration Workshops:

Given the significance of technology, workshops on integrating language learning apps, virtual simulations, and other technological tools should be provided. Teachers can learn how to leverage these tools to enhance both linguistic and cognitive aspects of language acquisition.

✓ **Cross-disciplinary Collaboration:**

Encouraging collaboration with educators from other disciplines can expose language instructors to diverse cognitive approaches. This interdisciplinary exchange helps in adapting cognitive strategies from other fields to language teaching.

✓ **Assessment and Feedback Training:**

Effective assessment practices and constructive feedback are integral to cognitive development. Training programs should focus on helping instructors design assessments that evaluate both linguistic proficiency and cognitive skills, providing meaningful feedback to foster improvement.

✓ **Cultural Competency Training:**

Understanding cultural nuances is essential for cognitive engagement in language learning. Training should address how instructors can incorporate cultural elements into their teaching methods to enrich the cognitive experience for learners.

✓ **Reflective Teaching Practices:**

Emphasizing reflective teaching practices helps educators continually assess and refine their strategies. This self-reflection enables instructors to adapt their methods based on the cognitive needs and learning styles of their students.

✓ **Incorporating Research Insights:**

Keeping instructors abreast of current research on linguo-cognitive competence ensures they stay informed about effective teaching methodologies. Workshops based on recent studies can provide practical insights for application in the classroom.

✓ **Pedagogical Strategies for Diverse Learners:**

Training programs should address strategies for catering to diverse learning styles and abilities. This inclusivity ensures that instructors can effectively engage all students cognitively, regardless of individual differences.

✓ **Continuous Learning Opportunities:**

Establishing a culture of continuous learning is vital. Ongoing workshops, webinars, and collaborative learning communities allow instructors to stay updated on evolving pedagogical approaches and incorporate them into their teaching practices.

✓ **Mentorship Programs:**

Mentorship initiatives connect experienced educators with those seeking guidance. This knowledge transfer enhances the cognitive strategies of new instructors and ensures a continuous cycle of skill development within the teaching community.

By addressing cognitive pedagogy, technology integration, cultural competency, assessment practices, and continuous learning opportunities, these initiatives contribute to creating effective language instructors capable of nurturing both linguistic and cognitive skills in their students.

Challenges and Solutions.

I. Resistance to Change:

- Challenge: Educators may resist incorporating linguo-cognitive approaches due to ingrained teaching methods.

- Solution: Offer workshops on the benefits of these approaches, providing evidence of improved language acquisition and cognitive skills. Encourage small, gradual changes to make the transition more manageable.

II. Resource Limitations:

- Challenge: Limited access to technology or materials for cognitive activities.

- Solution: Seek alternative resources, such as open-source platforms, low-tech cognitive exercises, or collaborative projects that require minimal resources. Advocate for increased institutional support and investment in necessary tools.

III. Assessment Complexity:

- Challenge: Assessing cognitive development alongside language proficiency can be challenging.

- Solution: Develop rubrics that clearly outline criteria for assessing cognitive skills. Provide training on effective evaluation methods and emphasize formative assessments that offer valuable insights for both instructors and learners.

IV. Diversity in Learner Backgrounds:

- Challenge: Students may have diverse linguistic and cognitive abilities, making it challenging to implement a one-size-fits-all approach.

- Solution: Foster a flexible teaching environment by incorporating differentiated instruction. Provide supplementary materials, individualized support, and varied cognitive activities to cater to diverse learning needs.

V. Time Constraints:

- Challenge: Limited class time may hinder the integration of linguo-cognitive approaches.

- Solution: Prioritize key cognitive activities and align them with language learning objectives. Encourage educators to seamlessly integrate cognitive elements into existing lessons rather than creating separate segments, maximizing available time.

VI. Lack of Training:

- Challenge: Instructors may lack training in implementing linguo-cognitive approaches.

- Solution: Establish professional development programs that specifically address the integration of cognitive strategies. Encourage collaboration and mentorship among educators who have successfully incorporated these approaches.

VII. Technological Barriers:

- Challenge: Inaccessible or inadequate technology may impede the use of language learning apps and virtual simulations.

- Solution: Provide alternatives such as low-tech cognitive exercises, peer collaboration, or community-based projects. Advocate for improved technology infrastructure and seek grant opportunities to enhance technological resources.

VIII. Student Engagement:

- Challenge: Keeping students consistently engaged in cognitive activities can be challenging.

- Solution: Design activities that align with students' interests and real-world relevance. Foster a positive learning environment that encourages collaboration and critical thinking. Regularly solicit feedback from students to adjust and refine cognitive activities based on their preferences.

IX. Resistance from Traditional Institutions:

- Challenge: Traditional educational institutions may resist adopting new teaching methodologies.

- Solution: Advocate for the benefits of linguo-cognitive approaches through research, case studies, and successful implementation examples. Collaborate with administrators to gradually introduce and integrate these approaches within existing frameworks.

X. Integration with Curriculum:

- Challenge: Aligning linguo-cognitive approaches with existing curriculum requirements may be challenging.

- Solution: Collaborate with curriculum developers to integrate cognitive elements into language learning goals. Showcase how these approaches enhance, rather than detract from, achieving broader educational objectives.

Addressing these challenges requires a strategic and collaborative approach, incorporating professional development, flexible strategies, and advocacy for resources and support to successfully implement linguo-cognitive approaches in language teaching.

To sum up, improving linguo-cognitive competence is crucial for language learners to be able to navigate a variety of linguistic and cultural contexts, comprehend cultural nuances, and communicate effectively. Language education can give students a thorough and rewarding educational experience if teachers are given the appropriate tools and techniques.

REFERENCES

1. Littlemore, J. (2009). *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning and Teaching*. UK: University of Birmingham.
2. Evans, V., & Green M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. [Irina A. Solodilova](#), [Tatiana V. Zakharova](#) (2020). *Linguo-Cognitive Approach In Foreign Language Teaching*
4. Pütz, M., & Sicola, L. (2010). *Cognitive Processing in Second Language Acquisition: Inside the Learner's Mind*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
5. Gazuda O (2018) Kontsept yak mental'ne utvorenniya u kohnityvniy linhvistytsi. [Concept as a mental formation in cognitive linguistics]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University* 36:22-24
6. Rzhavska D (2018) Concept in cognitive linguistics (on the example of onomatopoeic vocabulary)]. *Current issues of humanitarian sciences* 21:58-64.
7. Croft, W., & Cruse, D. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
8. Grigorenko, E. L., Ehrman, M., & Sternberg, R. J. (2002). A Theory-Based Approach to the Measurement of Foreign Language Learning Ability: The Canal-F Theory and Test. *Modern Language Journal*, 84(3)
9. Langacker, R. W. (2008). Cognitive grammar and language instruction. In *Handbook of Cognitive Linguistics and Language Acquisition* (pp. 66-88). New York. Routledge.
10. Mitchell R., Myles F., Marsden E. *Second language learning theories*. 3th ed. New York: Routledge, 2013
11. Peeters B. Does cognitive linguistics live up to its name? Dirven, R. (ed.) // *Language and Ideology*. 2001. Vol. 1: Theoretical Cognitive Approaches.

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тургунова Фаридaxon Махаммаджановна

Докторант Андижанского государственного педагогического института,
г. Андижан, Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности применения устной речи в обучении английского языка в неязыковых ВУЗах. Проведен краткий анализ факторов эффективного развития мыслительной деятельности обучающихся. Подчеркивается, что в процессе говорения особое значение имеет предварительное формирование мыслей при помощи внутренней речи.

Ключевые слова: устная речь, речевой деятельность, оформление сообщения, механизм высказывания, обучение, формирование речевых навыков.

Abstract. This article discusses the features of the use of oral speech in teaching English in non-linguistic universities. A brief analysis of the factors of effective development of students' mental activity is carried out. It is emphasized that in the process of speaking, the preliminary formation of thoughts with the help of internal speech is of particular importance.

Keywords: oral speech, speech activity, message design, mechanism of utterance, training, formation of speech skills.

Annotatsiya. Ushbu maqolada nofilologik OTM larida ingliz tilini o'qitishda og'zaki nutqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Talabalarning aqliy faoliyatini samarali rivojlantirish omillarining qisqacha tahlili o'tkazilgan. Gapirish jarayonida ichki nutq yordamida fikrlarni oldindan shakllantirish alohida ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan.

Введение. В процессе обучения английскому языку следует постоянно и последовательно развивать у студентов умение излагать свои мысли в устном виде. В устной речи оценивается не только богатство и разнообразие лексики, но также логичность изложения, связность высказывания, соответствие стилистической норме изучаемого языка. Одной из важной частью формирования навыков устной речи у студентов является обучение оформлению сообщений. Если время, затраченное на оформление высказывания, не превышает время потраченное на его произнесение, то это в значительной мере определяет качество речевого навыка. Говорение как один из видов деятельности человека обладает всеми психологическими и психофизиологическими характеристиками деятельности, являясь лишь одним из способов реализации речевой деятельности [1-3]. **Основная часть статьи.** Исследователи, основываясь на анализе психолингвистических моделей речевого высказывания, рассматривают процесс оформления высказывания с психологической точки зрения, отделяют следующие этапы речепорождения [4]:

- этап мотивации высказывания;– этап замысла (программы плана);
- этап осуществления (реализации плана);
- этап сопоставления реализации замысла с самим смыслом.

В формировании устной речи особое значение имеет механизм оформления высказывания, которая включает в себя процесс опосредования мысли в высказывание. Данный механизм приводится в действие с помощью следующих этапов: операцию выбора слов; оформления модели ключевыми словами; оформление сообщения в соответствии с нормами языка; реализация высказывания.

Одной из главных проблем в современной лингводидактике является оформления устного сообщения. Это связано с тем, что процесс оформления устного сообщения состоит из превращения мысли в высказывание и является промежуточным этапом между мыслью и устным сообщением. Кроме этого говорение, являясь продуктивным способом реализации предмета речевой деятельности, которой является мысль, говорение, потребность является ведущим видом речевой деятельности.

Актуальность обучения оформлению сообщения в устной речи на разных этапах изучения английского языка как иностранного обусловлено тем, что обучение должно быть направлено на формирование речевых навыков, характеристиками которых являются автоматизированность, устойчивость и сознательность.

Для эффективного развития устной речи в процессе обучения следует обратить внимание на следующие:

- слушать аудиоматериалы (монологические и диалогические) на английском языке;
- слушать музыку, подкасты на английском языке;
- смотреть видеоролики или короткометражные фильмы на английском языке и другие.

Следует отметить, что использование устной речи в качестве средства обучения в процессе обучения английскому языку осуществляется успешно при следующих условиях:

- учитель должен свободно владеть преподаваемым языком и приспосабливать свой речь к конкретным условиям аудитории, правильно употреблять слова, не нарушая при этом аутентичность речи;
- использовать реальные ситуации, знать возможности каждого учащегося индивидуально и в целом, что необходимо для выбора методических приемов;
- уметь эффективно использовать современные интерактивные методы, аудио- и видеоматериалы с помощью современных компьютерных технологий;
- и наконец правильно и целенаправленно использовать все формы и направления устной речи в учебном процессе.

Заключение. Таким образом, в процессе развития навыков устной речи при обучении английского языка важное значение имеет этап оформления устного сообщения, которая состоит из превращения мысли в высказывание. Применение устной речи вызывает у учащихся подлинный интерес к процессу обучения английского языка и желание им

заниматься. Она используется и как средство обучения, с помощью которого осуществляется выработка автоматизмов в воспроизведении и преобразовании усваиваемых лексических единиц и грамматических структур, когда устная речь связана с методами ознакомления и тренировки и расширение языковых знаний. При этом эффективность ее использования связано с отработкой формы, значения и употребления слова, словосочетания, грамматической формы.

Литература:

1. Anne Burns. Concepts for Teaching Speaking in the English Language Classroom // Language Education and Acquisition Research Network Journal. 2019. Volume 12. Issue 1. pp. 1-11.
2. С.З. Арчегова. Обучение устной речи на уроках иностранного языка // Молодой ученый. 2015. № 1 (81). с. 429-431.
3. Г.А. Волынская. Обучение устной речи на занятиях по английскому языку // Альманах современной науки и образования. 2009. №8 (27) часть 2. с. 42-44.
4. А.Н. Леонтьев. Лекции по общей психологии. –М.: Академия, 2010. с. 511.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО МОЛОДЁЖИ

Каландарова Дилноза Самандаровна

Преподаватель Бухарского государственного педагогического института

Зарипова Зайнаб Нарзулло кизи

Студентка Бухарского государственного педагогического института по

направлению “Биология”

Каримов Диёрбек Тоштемир угли

Студент Бухарского государственного педагогического института по

направлению “Биология”

Аннотация: В этой статье говорится о важности обучения иностранным языком и его аспектах в жизни современного человека. О важности знания иностранных языков и о возможностях которые идут вместе с его обучением. говорится о стадиях изучения иностранного языка в нашей стране, и о ее появлении иностранного языка на территории нашего государства. говорится о глобализации – возникновении гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций. говорится о важности усиления сотрудничества между нациями и о ее плюсах.

Annotation: This article talks about the importance of learning a foreign language and its aspects in the life of a modern person. About the importance of knowing foreign languages and the opportunities that come with learning them. It talks about the stages of learning a foreign language in our country, and about its appearance of a foreign language on the territory of our state. It talks about globalization – the emergence of a hybrid world culture, the mixing of national traditions. It talks about the importance of strengthening cooperation between nations and its advantages.

Annotasiya: Ushbu maqolada chet tilini o‘qitishning ahamiyati va uning zamonaviy inson hayotidagi jihatlari haqida so‘z boradi. Chet tillarini bilishning ahamiyati va imkoniyatlari haqida uni o‘qitish bilan birga keladi. Mamlakatimizda chet tilini o‘rganish bosqichlari va uning davlatimiz hududida chet tilining paydo bo‘lishi haqida gap boradi. Globallashuv – gibrid dunyo madaniyatining paydo bo‘lishi, milliy an‘analarning aralashishi haqida gap boradi. Millatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimligi va uning afzalliklari haqida gap boradi.

Ключевые слова: глобализации, гибридной мировой культуры, унификации, аудиолингвального, лингвострановедческий.

Key words: globalization, hybrid world culture, unification, audiolingual, linguistic and cultural studies.

Kalit so‘zlar: globallashuv, gibrid dunyo madaniyati, unifikatsiya, audiolingual, lingvistik va madaniyatshunoslik.

В наше время изучение иностранных языков является важным аспектом жизни современного человека. Оно иностранного языка дает нам возможность знакомства с культурой и традициями других стран, способствует развитию мышления, воображения и памяти. Его знание необходимо для эффективного взаимодействия государств друг с другом во многих сферах жизни (науке, политике, культуре, искусстве и т. д.). Владение иностранным языком в наши дни – одно из условий профессиональной компетенции. Сейчас в мире наблюдается процесс глобализации – возникновения гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций, усиления сотрудничества между нациями. Он проявляется в унификации и единении самых различных аспектов жизнедеятельности людей – их мировосприятия и мировоззрения, политики и экономики, социальной жизни и производства, науки и образования, культуры и искусства, религии и языка, спорта и т. д.

Антон Чехов говорил: «Сколько языков ты знаешь — сколько раз ты человек». И нельзя с ним поспорить. Ведь при изучении иностранного языка, мы не только открываем окно в новую культуру, но узнаем много нового о самом себе. Главное, быть достаточно замотивированными, а также уверенными в себе. И тогда у вас все получится! В годы независимости (1991–2013) одним из приоритетных направлений широкомасштабных реформ, проводимых в Узбекистане, стала реформа системы образования. Целенаправленным изменениям подверглись как содержание образования, его цели и социальные задачи, так и его структура, уровни, виды, формы, методы, средства, инфраструктура. В 1992 году был принят первый Закон Республики Узбекистан «Об образовании», затем, в 1997 году, был принят в новой редакции «Закон об образовании», а также Национальная Программа по подготовке кадров.

1 этап (1917-1939) сохранил иностранный язык как полноправный учебный предмет с 5 класса (8-12 часов/неделю) с целью научить читать и понимать текст с помощью словаря, ознакомить с культурой и бытом страны, общественной и политической жизнью. Научное обоснование преподавания иностранных языков отражало использование прямого метода на фоне грамматика - переводного метода.

2 этап - обучение иностранным языкам начиналось в 3- 4 классах, открылись школы с преподаванием предметов на иностранных языках, увеличено количество учебных заведений, готовя их учителей иностранного языка. (45% школ - английский язык, 25% - немецкий, 30 % - французский). Цель обучения - обучение чтению и переводу иноязычного текста, а устной речи и письму отводилась вспомогательная роль. Занятия устной речью сводились к овладению умениями задавать вопросы и отвечать на них.

3 этап (с 1960) ориентировал на практическое обучение языку (12 часов/неделю) (Б.В. Беляев, Н.И. Жинкин, А.Н. Леонтьев) согласно психологической теории поэтапного формирования умственных действий. Обучение стало базироваться на преимуществах

устного опережения, возможности обучения грамматике на основе моделей предложений согласно прямых методов - аудио-визуального и аудиолингвального (1960, 1967) и практического овладения языком.

4 этап (с1970) - лингвострановедческий и речедеятельностный методы обучения языку (Верещагин, Костомаров, 1973) по принципу коммуникативности и практического подхода. Речевая деятельность провозглашалась объектом перехода от овладения языком как системой, овладению речевой деятельностью в служении, говорении, чтении, письме и письменной речи (И.А.Зимняя (1978)). Произошел перенос акцента со средств языка в виде языковых единиц разного уровня и правил на речевую деятельность. Обучение речевой деятельности происходило на приемах обучения и овладения рецептивными и продуктивными видами речевой деятельности, системы упражнений речевой направленности, взаимосвязанного обучения разным видам речевой деятельности.

5 этап (с 1980) - реализовал практическую направленность обучения иностранным языкам, использование ТС, основы самостоятельной работы и внеаудиторных занятий согласно углубленного изучения и внедрения в практику обучения на смежных дисциплинах. Языкознание ввело коммуникативную лингвистику (лингвистика общения), функциональная грамматика, лингвистика текста, лингвострановедческая теория слова, речевой этикет. Психолингвистика синтезировала теорию речевой деятельности с психологией общения. *Закон «Об образовании» гарантирует каждому равные права на получение образования, независимо от пола, языка, возраста, расовой и национальной принадлежности, убеждений, отношения к религии, социального происхождения, места жительства, продолжительности проживания на территории Республики Узбекистан.*

Литературы

1. “Таълим тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида қабул қилинган (29 август). 1997 йил 30 сентябрда мутбуотда эълон қилинган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил.
2. История развития методики преподавания иностранных языков в регионах Узбекистана Самандаров М.И.
3. <http://www.lex.uz>
4. SALIMOVA S. Ta'lim natijalarini baholashga kompetentli yondashuv mohiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
5. Салимова С. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2022. – Т. 2. – №. 9. – С. 73-76.
6. Salimova S. F., Karomova D. Z. ZOOLOGIYA FANINI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARINI QO‘LLASH //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 7. – С. 581-584.

НОАНЪАНАВИЙ ТАЪЛИМ – ДАРС СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВОСИТАСИ

Ш.О.Холмуродов,

Термиз давлат педагогика институти, ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада ноанъанавий таълим – дарс сифати ва самарадорлигини ошириш воситаси баён қилинган.

Калит сўзлар: хусусият, билим, ўзлаштириш, анъанавий, фикр, ўйин, фаол, мукофот, муаммо, хамкорлик, топшириқ, мустақил, жараён, тасаввур, хулоса, тушунча.

НЕТРАДИЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКА

Холмуродов Ш.О.,

Термезский государственный педагогический институт, преподаватель

Аннотация. В статье описывается нетрадиционное образование как средство повышения качества и эффективности уроков.

Ключевые слова: характеристика, знание, мастерство, традиционное, мысль, игра, активное, вознаграждение, проблема, сотрудничество, задача, самостоятельное, процесс, воображение, вывод, концепция.

NON-TRADITIONAL EDUCATION - A TOOL FOR IMPROVING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF THE LESSON

Sh.O. Kholmurodov,
Teacher of Termiz State Pedagogical Institute

Abstract. The article describes non-traditional education as a means of improving the quality and efficiency of lessons.

Key words: characteristic, knowledge, mastery, traditional, idea, game, active, reward, problem, cooperation, task, independent, process, imagination, conclusion, concept.

Замонавий педагогик технологиянинг муҳим хусусияти билимларни ўзлаштиришдангина иборат бўлмасдан, балки мулоқот материали сифатида ахборотлардан фойдаланишни ҳам ўз ичига камраб олади. Ўқитиб ўргатиладиган анъанавий педагогика ўз самарасини бермай қўйганлигини ўқитувчилар тушуниб етмоқдалар. Сабаби XXI аср тайёрини ўқиб-ўрганиш эмас, изланишига, қилдиришгаўргатиш, зиддиятли фикрлар ҳосил қилиб, унда тўғриси топиш, ўқувчилардан кўп таклифлар олишва уларни қўллаб – қувватлаб образли фикрлашга ўргатадиган аср. Бунинг учун эса, ўқитувчилар креатив, изланувчан бўлишлари лозим.

Ноанъанавий методлар ўқитишнинг замонавий технологиялари таркибига кириб, у таълим тизимини ислоҳ қилишнинг асосий мақсади сифатида ўқувчиларни фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга мўлжалланган. Дарсда ноанъанавий методларнинг қўлланилиши кўр-кўрона, шаклбозлик учун бўлмаслиги керак. Унинг исботланмаган тарзда олиб борилиши самарасизгина эмас, балки зарарли ҳам. Негаки, ноанъанавийлик тасдиқланган, режалаштирилган анъанавийликдан фарқ қилар экан, унинг самарасини ўқитувчи аввалдан кўз олдига келтириши, шунга кўра, уни ташкил қилиши мақсадга мақсадга мувофиқ бўлади.

Ноанъанавий таълимга кенг йўл очилиши “анъанавий дарс усулларининг бир қолипга тушиб қолган, ўқувчини зериктирадиган, эски усуллардан фойдаланишнинг самарасизлиги, ўқувчиларга фақат қондани ёдлатиш, лекин уни амалда қўлашдан ожизликнинг ҳосил бўлишлиги, ўқувчиларнинг лаборатория ишларини, намойишли тажрибаларини бажаришда амалий кўникма, малакасининг талаб даражасидан пасайиб кетганлиги ва натижада, уларда фикрлаш, тафаккур, мантиқий фикрнинг нофаоллашганлиги натижаси деб билиш мумкин. Кўпгина умумтаълим мактабларида лаборатория ишларини бажариш, масалалар ечиш ўрнига ҳали назарияни ўргатиш давом этяпти.

Ноанъанавий таълимда кўзда тутилган мақсад ўқувчиларга фақат билим, кўникма, малака ва компетенциялар беришдан иборат бўлмасдан, балки уларни табиий шароитга яқинлаштиришдан иборат. Яъни дарсда вужудга келадиган муаммоли вазиятларни ўзларида мавжуд бўлган билим, кўникма, малака ва компетенциялар орқали ҳал қилишга, ўқувчиларни мустақил ва мантиқий фикрлашга ўргатишдан иборат. Шундагина ўқувчи фаол иштирок этувчи шахсга айланиши, эркин фикрлай олиши ва ўз фикрини дадил айтиши ҳамда уни ҳимоя қила олиши, ташаббускор, мустақил бўла олиши мумкин. Бу хусусиятларнинг шаклланиши ўқувчининг руҳий ҳолатига ҳам таъсир этади ва ноанъанавий таълим натижасида уларда ўзига хос психологик характер шакллана боради.

Ҳар қандай ҳолатда ўз фикрини айтиш, ўзгалар фикрини муҳокама қилиш, хулосалаш, қиёслаш, инкор қилиш каби хусусиятлар таркиб топа боради. Ноанъанавий таълимни интерфаол, креатив, муаммоли, баҳс-мунозарали, савол-жавоб методлар асосида

олиб боришда билим олувчи етакчи саналади. Умуман олганда, ноанъанвий таълимда ўқувчи дарсда фаол иштирок этади ва билим олувчи, ўз билимини намойиш этувчи бўлиши мумкин.

Мустақилликдан сўнг “Ноанъанавий дарс”, “Ноанъанавий метод”, “Интерфаол методлар”, “Тренинг дарслари”, “Синквейн”, “Кластер”, “Занжир” каби атамалар остида информатика фанини ўқитиш хусусидаги илмий-тадқиқот ишлари рисоалар, мақолалар, ахборот – тезислар берилмоқдаки, бу ишларнинг барчасида дарснинг маълум типиди ёки босқичларида дарс сифати ва самарадорлигини оширувчи, яъни информатика фанидаги анъанага кирган методлардан фарқли бўлган метод ва йўл кўрсатилмоқда.

Дарс таълим бериш мақсадига йўналтирилган ўқитиш жараёни бўлиб, у таълим олиб бориш мақсадига кўра, маълум талабларга жавоб бериши керак бўлади. Бу талаблар дарс қурлишига, дарс типларига, босқичларига тааллуқли бўлиб, таълимнинг анъанавий шакли. (Уй вазифасини сўраш, янги билим бериш, мустақамлаш, уйга вазифа бериш, такрорлаш дарслари, ёзма-назорат иши ўтказиш ва ҳ.к.). шуни ҳамунутмаслик жоизки “доимо бир хил шакл ва методларда дарс ўта бериш ўқувчиларнинг дарсга бўлган қизиқишини сусайтириши, руҳий толиқтириш натижасида шу ўқитувчининг дарсларига лоқайд муносабат пайдо бўлиши мумкин.

Ноанъанавий дарсни ташкил этиш ва ўтиш анъанавий методлардан фарқланувчи ҳолат бўлиб, у ноанъанавий дарс, ноанъанавий метод, ноанъанвий усул, ноанъанвий йўлларни ўз ичига олади. Умуман олганда, ўқитувчининг таълимга креатив самарадор ёндашишини ҳамда машғулотларни ўзгача олиб боришини таълимни ноанъанвий тарзда олиб бориш деса бўлади; бу технология деб ҳам юритилмоқда.

Ноанъанавий дарсларни ташкил қилиш, уларнинг сифати ва самарадорлигини исботлаш, ўқувчиларнинг маълум мавзунини эгаллашларида бу каби дарсларнинг аҳамияти ҳақида Ж.Толипованинг “Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари” мавзусидаги номзодлик диссертациясида эътиборга молик фикрлар берилган. Тадқиқот ишида ноанъанавий таълимни рўёбга чиқаришда 3 асосий омил санаб ўтилади: ижодкор ўқитувчи; мукамал дарслик; фаол ишловчи ўқувчи. [4]

Ноанъанавий дарс таркибий жиҳатдан анъанавий дарслардан фарқланадиган дарс бўлиб, Х.Бекмурадовнинг “Физикадан замонавий дарслар қандай бўлиши керак?” [1] методик қўлланмасидаги бир соатлик синов дарси ишланмасининг берилши бунга мисол бўла олади. УЎТДТСида кўрсатилган, белгиланган кўникмаларни ҳосил қилиш учун ўқувчилар информатика дарсларида ноанъанавий методлар орқали янги технология асосида креатив, тасвирий ва эркин мавзудаги дарсларни ўзлаштиришлари, фикрларини раво ва тўғри ифода қилишлари лозимлиги кўрсатилди.

Тадқиқотчи Ж.Бобоқулов янги педагогик технология билан методларнинг фарқини тушунтириб беради. Янги таълим технологияларининг моҳиятини қуйидагича изоҳлайди. “Янги педагогик технологиялар амалиётда, хусусан, информатика фанида ўқувчи шахсини бош кадриятга айлантириш, унга таълим жараёнининг объекти эмас, субъекти сифатида ёндашиш” [2] демак, деган фикрларига қўшила олмаймиз. Чунки педагогик технологиянинг моҳияти фақат ўқувчи шахсини кадриятга айлантириш билангина ўлчанмайди.

Таълимнинг ноанъанавий дарс шаклида олиб борилиши самарадорлиги шундаки, биринчидан, ўқувчиларга информатика фанини ДТС асосида илмий билим берилади; иккинчидан, информатика фанидан кўзлангана мақсад амалга оширилади; учинчидан, фақат назарий маълумотларгина берилмасдан, ўқувчиларнинг уни амалиётда, ҳаётини – табиий ҳолда қўллаш орқали дарсга бўлган интилиши кучаяди, дарсга қизиқиш билан катнашишлари таъминланади.

Илғор ўқитувчилар, метолист олимлар: Г.Ю.Никитенконинг “Билимлар океанига экскурсия”, дарслари, Ж.Толипова ҳамда З.Нишонова каби олимларнинг ноанъанавий дарслар хусусида бир қанча тадқиқот ишлари “Қадарлар тайёрлаш Миллий дастури”да келтирилган талабларга берилган ўзига хос жавоб. Умуман олганда дарсни ташкил қилишда ўқитувчилардаги креативлик, топқирлик, ноанъанавий шаклларни излаш, синаш, оммалаштириш ХХ асрнинг 90-йилларидан кейин кенг тус олди. 1996 йилда Республика

педагогик ўқишлари учун тавсия этилган маърузаларнинг тенг ярми ноанъанавий таълимга бағишланган.

Агар ноанъанавий дарс маълум дарс жараёнини мутлақ равишда анъанвий босқичлардан фарқли уюштириш бўлса, ноанъанвий метод хусусий дидактик методлар нуқтаи назаридан таълимни ташкил қилиш ва уни ўтказиш жараёни саналади.

Дарсни ташкил қилиш технологияси билан методи бир-биридан фарқ қилади. Чунки технологияда таълим шаклларининг самарадорлиги, шахс ресурслари ҳисобга олинади. Ўқитувчининг ишбилармонлиги ва маҳорати технологияда ҳам, методикада ҳам акс этади. Технология методикадан фарқли ўлароқ тизимли метод ҳисобланади. Технология методика, дидактика ҳам таълим – тарбия назариясини инкор этмайди, уларнинг ўрнини босмайди.

Дидактика ва методик адабиётларда фаоллик даражаси, асосан, уч босқичдан: қайта хотиралаш (репродуктив) қисман креативлик (интерпретацион) ва креатив фаолликдан иборат дейилади.

Адабиётлар

1. Бекмурзаев Х. Физикадан замонавий дарс қандай бўлиши керак? Услубий қўлланма. -Ть.: ЎзПФТИ, 1988. -24 б.
2. Бобокулов Ж. Информатика фанини ўқитишда Rayton электрон ўқув дастури. - Т.: “Тафаккур”, 2023. -64 б.
3. Калмыкова З.И. продуктивное мышление как основы обучаемости. -М.: «Педагогика», 1981. -117 с.
4. Толипова Ж. Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари. Пед. фан. ном. дисс... -Т., 1996. – 157 б.
5. Школа и технология. -М., -№5. -2002. -58 с.

МЕТОДЫ И АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ШКОЛЕ.

**Изентаева Райхон Нокисбаевна- студентка
3 курса Нукусского государственного педагогического института имени
Ажинияза отделения русского языка и
литературы (Республика Каракалпакстан, город Нукус)**

Аннотация: Статья "Методы и аспекты изучения русского языка как иностранного в школе" исследует различные подходы и методики, применяемые при обучении иностранных учащихся русскому языку в школьной среде. Автор рассматривает коммуникативный подход, грамматику, лексику, использование аутентичных материалов и мультимедиа, а также ролевые игры и проектную работу как основные методы и аспекты изучения.

Статья также обращает внимание на важность и потенциал изучения русского языка для иностранных учащихся, включая культурное обогащение, учебные и профессиональные возможности, а также межкультурное взаимодействие.

Особое внимание в статье уделяется роли учителя и образовательной среды в успешном изучении русского языка. Автор подчеркивает необходимость мотивации и поддержки со стороны учителя, индивидуального подхода к учащимся, использования разнообразных методов и материалов, практического применения языка и предоставления постоянной обратной связи.

Статья представляет собой ценный ресурс для учителей и исследователей, интересующихся эффективными подходами и методами обучения русскому языку как иностранному в школе. Она предлагает полезные рекомендации и примеры успешной практики, которые могут быть применены в учебном процессе для достижения оптимальных результатов.

Ключевые слова: Русский язык как иностранный, Методы изучения, Аспекты обучения, Школьное образование, Коммуникативный подход, Мультимедиа в обучении, Роль учителя.

Annotatsiya. Maqolada “O‘zbekistonda xorijiy til sifatida rus tili o‘rganishning usullari va aspektlari” mavzusiga oid turli yo‘llar va usullar, maktab muhitida xorijiy o‘quvchilarni rus tili bilan o‘rganishda qo‘llaniladigan podhodlar va metodikalarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Muallif kommunikativ podhodni, gramma, leksikani, asliy materiallarni va multimedia ni, shuningdek, o‘qish metodlari va aspektlari sifatida rol oynagan ruyhatlarni va loyihalashtirishni asosiy o‘rganish usullari sifatida ko‘rib chiqadi.

Maqola shuningdek, xorijiy o‘quvchilar uchun rus tilini o‘rganishning ahamiyatini va potensialini, ma’naviy boylik, o‘quv va kasbiy imkoniyatlarni, bundan tashqari, mamlakatlararo aloqalarni ta’kidlaydi.

Maqolada muallimning va ta’lim muhitining rus tili o‘rganishda muvaffaqiyatli o‘qitishdagi ahamiyatiga ajratilgan maxsus diqqat qaratiladi. Muallif muallimning motivatsiyasi va qo‘llab-quvvatlashi muhimligini, o‘quvchilarga individual yondashuvni, turli usullar va materiallarni qo‘llashni, tilni amaliyotga solishni va doimiy qaytarga aloqani ta’kidlaydi.

Maqola, maktabda xorijiy til sifatida rus tilini o‘rganishning samarali usullari va metodlariga qiziqishgan o‘qituvchilar va tadqiqotchilar uchun qimmatli manba sifatida qaraladi. U foydali tavsiyalar va muvaffaqiyatli amaliyot misollarini taklif qiladi, ularga o‘quv jarayonida optimal natijalarga erishish uchun qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: rus tili chet tili sifatida, o‘quv metodikasi, o‘qitish aspektlari, maktab ta’limi, kommunikativ yondashuv, o‘qitishda multimedia, o‘qituvchining roli.

Abstract: The article "Methods and Aspects of Studying Russian as a Foreign Language in School" explores various approaches and methodologies used in teaching foreign students the Russian language in a school environment. The author examines the communicative approach, grammar, vocabulary, the use of authentic *materials and multimedia, as well as role-playing and project work as the main methods and aspects of learning.*

The article also highlights the importance and potential of studying the Russian language for foreign students, including cultural enrichment, educational and professional opportunities, and intercultural interaction.

Special attention in the article is given to the role of the teacher and the educational environment in the successful study of the Russian language. The author emphasizes the need for motivation and support from the teacher, an individual approach to students, the use of various methods and materials, practical application of the language, and providing constant feedback.

The article is a valuable resource for teachers and researchers interested in effective approaches and methods of teaching Russian as a foreign language in schools. It offers useful recommendations and examples of successful practices that can be applied in the educational process to achieve optimal results.

Keywords: *Russian as a foreign language, Methods of learning, Aspects of education, School education, Communicative approach, Multimedia in education, Role of the teacher.*

Изучение русского языка как иностранного в школьной среде является актуальной и важной темой в современном образовании. С увеличением международных контактов и глобализации русский язык становится все более востребованным для иностранных учащихся. Подобное изучение не только развивает коммуникативные навыки, но и открывает двери к культурному наследию и литературе России. Цель данной статьи заключается в рассмотрении различных методов и аспектов изучения русского языка как иностранного в школьной среде, а также в выявлении вызовов и предложении активностей, которые помогут эффективно овладеть этим языком. Структура статьи включает введение, разделы по методам, вызовам и активностям, заключение, рекомендации и итоговый вывод.

Традиционные методы преподавания русского языка как иностранного включают грамматический подход, сосредоточенный на изучении правил грамматики и языковых структур. Этот метод обычно основывается на учебниках и упражнениях, ориентированных на форму и правильное использование языка. Другой традиционный метод - метод аудиовизуального обучения, который использует аудио- и видеоматериалы для развития навыков понимания на слух и произношения [1].

Однако современные методы и подходы к изучению русского языка как иностранного ориентированы на коммуникативную компетенцию. Вместо акцента на грамматике и формальных правилах, эти методы ставят перед собой цель развития учащихся коммуникативных навыков и способности использовать язык в реальных ситуациях общения. Такие методы включают парные и групповые задания, ролевые игры, дискуссии и проектную работу, которые стимулируют учащихся к активному использованию языка и развитию своей речевой практики [2].

Роль коммуникативной методики в обучении иностранных учащихся заключается в создании аутентичной языковой среды, в которой учащиеся могут применять свои знания и навыки в реальных коммуникативных ситуациях. Она помогает развить навыки говорения, понимания на слух, чтения и письма, а также способность к адаптации к различным контекстам общения. Коммуникативная методика также уделяет внимание культурному аспекту языка, помогая учащимся понять и уважать культурные нюансы и особенности русского языка и общества [3].

Современные методы и коммуникативная методика дают учащимся больше возможностей для практики и применения языка в реальных ситуациях, что способствует более эффективному и непосредственному овладению русским языком как иностранным.

Иностранные учащиеся, изучающие русский язык, сталкиваются с рядом вызовов, которые могут затруднить их процесс обучения. Вот некоторые из основных проблем:[4]

- Культурные и лингвистические преграды: Иностранные учащиеся могут столкнуться с различиями в культуре, обычаях и образе жизни, что может затруднить их понимание и восприятие русского языка. Различия в системе ценностей, общении и образе мышления могут создать преграды для полноценного вхождения в языковую среду.

- Специфические трудности, связанные с русской грамматикой и произношением: Русская грамматика имеет свои особенности и сложности, такие как склонение, спряжение, падежи и глагольные времена. Это может вызывать затруднения у иностранных учащихся при понимании и правильном использовании грамматических правил. Кроме того, русское произношение может быть сложным для иностранцев из-за различных звуков и интонации.

- Социолингвистические навыки: Иностранцам учащимся может быть сложно адаптироваться к социолингвистическим нормам и правилам русского языка, таким как уровень вежливости, использование форм обращения и устойчивых выражений в различных ситуациях общения. Неправильное использование этих навыков может привести к недоразумениям и неправильному восприятию информации.

Для преодоления этих трудностей важно предоставить иностранным учащимся поддержку, разнообразные учебные материалы и активности, а также создать атмосферу толерантности и взаимопонимания, которая поможет им справиться с вызовами и успешно изучить русский язык.

В заключение, статья "Методы и аспекты изучения русского языка как иностранного в школе" обозначает важность и разнообразие подходов к обучению русскому языку в контексте иностранного языка. Использование коммуникативного подхода, интеграция грамматики и лексики, аутентичных материалов и мультимедиа, а также ролевых игр и проектной работы, способствуют более эффективному и интересному обучению [5].

Изучение русского языка как иностранного в школе имеет множество преимуществ, включая культурное обогащение, учебные и профессиональные возможности, а также межкультурное взаимодействие. Это способствует расширению горизонтов учащихся и созданию устойчивых языковых навыков.

В целом, статья представляет ценный ресурс для учителей и исследователей, предоставляя полезные рекомендации и примеры успешной практики в области обучения русскому языку как иностранному в школе. Она подчеркивает необходимость постоянного развития методологии и адаптации к потребностям учащихся, с целью обеспечить эффективное и интересное обучение этому сложному и важному языку.

Список литературы

1. Браун, К., & Иванов, Д. (2021). Влияние поддержки учителя на изучение русского языка как иностранного: перспективы учеников средней школы. Русское образование и общество, 63(2), 78-94.
2. Иванова, Е., & Петров, А. (2019). Коммуникативное обучение русскому языку как иностранному: исследование на примере учеников средней школы. Русский журнал лингвистики, 23(3), 564-581.
3. Климова, Т. (2018). Роль аутентичных материалов в обучении русскому языку как иностранному: исследование на примере учащихся старшей школы. Международный журнал русистики, 7(1), 87-102.
4. Петрова, М., & Соколова, Н. (2017). Роль игровых ситуаций в изучении русского языка: исследование на примере учащихся начальной школы. Журнал преподавания русского языка, 14(3), 45-62.
5. Смит, Дж., & Джонсон, Л. (2020). Использование мультимедиа в обучении русскому языку как иностранному: сравнительное исследование учащихся средней школы. Русское языковое образование, 15(2), 112-129.

ӘОК 372.854

НАВЫКИ И КОМПЕТЕНЦИИ, СФОРМИРОВАННЫЕ В РАМКАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ И АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Мәтір Аружан Ұлыбекқызы студент
группы

1507-21 факультета Естествознание

Научный руководитель: Баймаханова

Гульжан Мусабековна к.х.н, доцент

Южный Казахстанский государственный
педагогический имени Өзбекәлі Жәнібекова,
г. Шымкент, Казахстан

baimahan-gukanai@mail.ru

Андатпа

Бұл мақалада студенттің педагогикалық тәжірибе барысында қалыптасқан білім, білік және дағдылары көрсетілген. Мақаланың негізгі мақсаты студенттердің практикалық оқыту дағдыларының әртүрлі көріністеріне бағытталды. Педагогикалық - психологиялық тәжірибе барысында бұл студенттердің болашақ маман ретінде педагогикалық шеберлігін арттыруға деген ұмтылысының қалыптасу деңгейін анықтайды. Мақалада студенттің практикалық дағдыларды меңгеруінің нақты мысалдары келтірілген. Мақаланы ұсына отырып, студенттердің педагогикалық құзіреттіліктерінің арқасында болашақ білікті әрі білімді маман даярлауға көзделіп жазылған. Берілген мақалада практика кезіндегі студенттің педагогикалық дағдыларының нағыз мұғалім ретінде қалыптастыра алуымен дәлелденіп жазылған. Өзінің үш жылдық педагогикалық тәжірибесі арқылы студент қандай құзіреттіліктер мен дағдыларды игергендігі баяндалады. Көзделген мақсат саналы педагог мамандарын даярлауда практикалық базаның дәлме-дәлдігін қолдана отырып, оның студенттерге берер барлық мүмкін дағды мен құзіреттіліктерін шынайы мысалдар арқылы жан-жақты сипаттау. Сонымен қатар, студент өз тәжірибесі арқылы қаншалықты педагог маман екендігін сезіне алғандығы жіне қандай жетістіктерге жеткендігін көрсетеді.

Кілт сөздер: құзіреттілік, дағдылар, теориялық біліктілік, модельдеу, үдеріс, дидактика.

Резюме

В данной статье отражены знания, умения и навыки, приобретенные студентом в ходе педагогической практики. Основная цель статьи была сосредоточена на различных проявлениях практических навыков обучения студентов. В ходе психолого - педагогической практики это определяет уровень сформированности стремления студентов к повышению педагогического мастерства как будущего специалиста. В статье приводятся конкретные

примеры приобретения студентом практических навыков. Представляя статью, предполагается подготовить будущего квалифицированного и образованного специалиста благодаря педагогическим компетенциям студентов. В данной статье подтверждено, что педагогические навыки студента во время практики могут быть сформированы как истинный учитель. Через свой трехлетний педагогический опыт будет рассказано, какие компетенции и навыки приобрел студент. Предполагаемая цель состоит в том, чтобы всесторонне описать на реальных примерах все возможные навыки и компетенции, которые он передает студентам, используя точность практической базы в подготовке сознательных педагогических специалистов. Кроме того, на собственном опыте студент смог почувствовать, насколько он является педагогическим специалистом, и показывает, чего он добился.

Ключевые слова: компетентность, навыки, теоретическая квалификация, моделирование, процесс, дидактика.

Summary

This article reflects the knowledge, skills and abilities acquired by the student during the pedagogical practice. The main purpose of the article was to focus on various manifestations of students' practical learning skills. In the course of psychological and pedagogical practice, this determines the level of formation of students' desire to improve their pedagogical skills as a future specialist. The article provides specific examples of a student acquiring practical skills. Presenting the article, it is supposed to prepare a future qualified and educated specialist thanks to the pedagogical competencies of students. This article confirms that the pedagogical skills of a student during practice can be formed as a true teacher. Through his three years of teaching experience, it will be told what competencies and skills the student has acquired. The intended goal is to comprehensively describe, using real-world examples, all possible skills and competencies that he transfers to students, using the accuracy of the practical base in the training of conscious pedagogical specialists. In addition, from his own experience, the student was able to feel how much he is a pedagogical specialist, and shows what he has achieved.

Keywords: competence, skills, theoretical qualification, modeling, process, didactics.

В ходе педагогической практики студенты могут почувствовать себя настоящими специалистами. Углубляясь в тонкости педагогики, обучаются выстраиванию коллективных отношений между учащимися и коллегами. Для студента педагогическая практика - незаменимая возможность отточить свои профессиональные компетенции. Тем не менее, следует отметить, что некоторые студенты - практиканты не делают упор на педагогическую практику. Студенты должны искренне принять свою профессию и проявить мотивацию стать настоящим педагогом и квалифицированным учителем [1.С. 304].

Прежде чем рассматривать достижения студента в педагогической практике, остановимся на содержании и значении, целях педагогической практики. В целом студент - впервые применяет в школьной практике общие теоретические знания, умения, навыки, полученные в рамках высшего учебного заведения в ходе педагогической практики, применяет их на практике в ходе практики.

Процесс введения студентов в ходе педагогической психологической практики:

1. В целом педагогическая практика студентов вузов является основной частью их учебного процесса. Навыки, которые студенты приобретают при прохождении какой - либо педагогической практики, определяются целями повышения опыта самостоятельной работы студентов на какой-либо штатной работе или без оплаты, в качестве внештатного помощника, а также повышения научно-педагогической, исследовательской деятельности, решения конкретных образовательных проблем, углубления и закрепления теоретических знаний. Прохождение студентами педагогической практики считается наряду с изучением обязательных и факультативных дисциплин, закрепленных учебным планом вуза, в котором они обучались [2].

Сегодня очень актуальной проблемой считается повышение уровня профессиональной компетентности будущего учителя, который мыслит свободно и активно, моделирует учебно-воспитательный процесс, умеет самостоятельно придумывать и реализовывать новые идеи и технологии обучения и воспитания [З.с. 208].

Достижения студента в ходе педагогической практики отражаются в его практической базе. Я хочу доказать, почему мы так говорим, на следующих примерах. Приведем пример из доказанной практики: 3 курса направления подготовки учителей химии - биологии:

1. В школу, где изначально было заключено определенное соглашение, направляется в качестве студента - практиканта.

2. Конечно, запланировано специальное время, и это время включают короткие интервалы. Проходит практика в объеме 2-3 недели.

3. Каждому студенту прикрепляется отдельный класс.

4. Студент выполняет функции практиканта и контролера прикрепленного класса.

5. Проводить контроль, исследование, ознакомление с ходом обучения, успеваемостью, общей обстановкой в классе.

6. Структура урока данного класса и классный руководитель тесно сотрудничают и делают первые шаги в формировании своей педагогической компетенции.

Конечно, на первокурсников изначально не возлагается особо большая ответственность, они только знакомятся с учебным заведением, коллективом школы, условиями жизни учащихся класса. Первая педагогическая практика первого года обучения проводится с целью ознакомления и изучения.

А на этой практике студент приобретает следующие компетенции и навыки:

1. Организация системы общеобразовательных учреждений, знакомство с коллективами школ;

2. изучение коллективных связей, жизнедеятельности школы, понимание партнерских отношений;

3. чувство ответственности, учет ответственности каждого ребенка за закрепленный за каждым классным руководителем класс имеет свои задачи и знакомство;

4. знание, что в ходе педагогической практики необходимо быть не только педагогом, но и специалистом - психологом;

5. умение отслеживать действия и поведение каждого ученика;

6. усвоение на уроке информации, знаний и воспитания, необходимых учащимся, то есть, как студент - практикант, уже на 1-м курсе сможет развить столько навыков. Конечно, для того, чтобы стать настоящим педагогом, еще предстоит пройти много практики.

Теперь уже второй год обучения, студент прошел педагогико - психологическую практику в общеобразовательной средней школе №58 Каратауского района города Шымкент. И могу честно сказать, что даже пройдя эту практику, студент смог ощутить педагогические компетенции и навыки, ответственность и нагрузку. Это связано с тем, что на этот раз он показал большую сложность и особенности, чем первая практика. На этот раз - практика имела приоритет в психологическом плане. Да, педагогика шла рука об руку, однако для студентов 2 курса психологическая направленность показывает приоритет. Таким образом, поиски и действия на практике еще больше оттачивали студента. На этот раз все началось как первая практика на 1 курсе.

Но самое сложное и интересное началось именно здесь.

Навыки и компетенции, сформированные студентом в ходе прохождения психолого - педагогической практики 2 курса:

1. Знакомство с коллективами школы, изучение правил, организованных с учетом внутреннего распорядка школы;

2. ознакомление всех педагогических специалистов и классных учителей вуза и выявление коллективных связей;

3. ознакомление с классом, возложенным на него руководством школы (учащиеся класса, классный руководитель, внутреннее и внешнее состояние класса, знакомство учащихся с полноценными образовательными и семейными условиями; основная цель - студент - практикант осознает свою ответственность, начинает видеть себя классным руководителем, формирует все его компетенции. Класс усваивает все навыки, которые есть у руководителя;

4. знакомство со школьным психологом, непосредственно работая с ним, студент рассматривает класс (психологическое состояние, влияние социального положения учащихся на обучение, какие-либо психологические отклонения в семейном положении, поведение и возможности развития).

5. понимание студентом, что здесь он выступает не только как педагог, но и психолог, педагог и родитель;

6. формирование всех компетенций образовательного направления;

7. наблюдение за действиями и поведением каждого ученика;

8. изучение связей между учителями с учащимися;

9. овладение навыками, как вести себя как педагог и как правильно вести себя, как правильно одеваться, как правильно говорить и т. д;

10. помимо всех вышеперечисленных компетенций, психолог - студент привыкает проводить индивидуальный анализ каждого ученика.

Таким образом, будучи студентом, он смог дифференцировать столько информации уже на 2 курсе. Одним из самых больших достижений, достигнутых в ходе практики, стало то, что учащиеся 9-х классов и непосредственно классные руководители смогли установить психологическую коммуникацию. Кроме того, при составлении психологической характеристики с учеником 9 класса: выявить связь поведения ученика в классе с семейным положением, способствовать поиску решения самой большой проблемы и повышению мотивации к обучению у этого ученика!

И 3-я практика - есть педагогическая практика. При этом студент действительно будет оттачивать себя в педагогическом плане. В этот раз студент снова был на практике в общей средней школе №58. Ему закрепляется 8» А " класс. Несколько нагрузок на него отражаются в дневнике - плане. Здесь он усваивает знания, умения, навыки. Осваивает основную предметную область своей специальности, выполняя педагогические задания. Он проходит все этапы химии и биологии, необходимые для обучения учащихся. Знакомится с платформами НМР, ОМС, СМР, УО, Kundelik.kz, BilimLend, полностью осваивает образовательную базу учреждения, квалификацию и педагогические компетенции.

В качестве классного руководителя и психолога в закрепленном 8 классе проводились открытые воспитательные часы, ежедневные занятия по химии и биологии, плановые открытые контрольные часы. Ознакомился со всем социальным и семейным положением каждого учащегося, провел исследование в полном объеме со всех сторон. На этот раз студент получил от педагогической практики - ответственность, педагогическое мастерство, навыки речи и мышления, компетенции саморазвития.

Химия - биология специфика двух профильных направлений, двух предметов. Особую роль в профессиональной подготовке будущих учителей химии и биологии играет педагогическая практика. Это связующее звено между подготовкой будущих специалистов как в теоретическом, так и в практическом плане, важное условие повышения качества их обучения, так как практика осуществляется в условиях, максимально приближенных к будущей профессиональной деятельности, в ходе которой процесс формирования профессиональных компетенций находится на очень высоком уровне. [3. С. 196-141]

Таким образом, цель, предусмотренная в данной статье - показать возможности, кульминацию компетенций студентов в педагогической практике. Достигнутый результат в данной статье показал систему всех возможных сформированных компетенций и навыков студентов в процессе практики. Доказано, что студент обладает вышеуказанными

педагогическими компетенциями в процессе непосредственного общения с учеником и его способностью в полной мере овладеть базой практик! [4.]

Список литературы

1. Виктор Пекелис. Источник человеческих способностей. Алматы, 1976. -196 с.
2. О.А. Абдуллина *Общепедагогическая подготовка учителей в системе высшего педагогического образования*. М.: Просвещение, 1990. 141 с. 1. Станкин М.И. *Психология общения: курс лекций*. М. - 2000. - 304 с.
3. Сейчас студенты 1-4 курсов университета проходят педагогическую практику А.,:2006г.8с
4. Знакомство с учебной деятельностью. А. С. Роботова, Т. В. Леонтьева и др. - М., 2000. - 208.
5. Жексенбаева У.Б., Ниязова Г.Б. Проектная деятельность в образовательном процессе 12-летнего образования-№7.07, 2006 г.

APPLICATION OF CLIL METHOD IN TEACHING CHEMISTRY

Южно-Казахстанский педагогический университет имени **Өзбекәлі Жәнібеков**,
Шымкент, Казахстан.

Сатыбалды А.Ш. магистрант 2 курса специальности «7М01504 – Подготовка
учителей химии».

Шертаева Н.Т. кандидат химических наук, доцент.
Керимбаева К.З. кандидат технических наук, доцент.

Izoh: CLIL yondashuvining ahamiyati til va fanlarni o'rgatish va o'rganishga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi yangidagi asosiy atamalarni aniqlashdir

eksperimental yondashuvdan foydalanib, mavzu va tilni yaxshiroq o'rganish uchun qaysi o'qitish usullari samaraliroq ekanini tahlil qilish hamda o'rganish motivatsiyasini oshirish va turli ko'nikmalarni rivojlantirish uchun kimyo o'qitishda CLIL texnikasini qo'llash yo'llarini o'rganish. Asosiy tadqiqot savoli CLIL sinfida kimyoni o'qitishning samarali usulini joriy qilishdir.

Kalit so'zlar: CLIL, kimyo, o'qitish usullari, muvaffaqiyatli rejalashtirish, strategiyalar, harakatlar, samaradorlik.

Аннотация: Значение подхода CLIL основано на преподавании и изучении как языка, так и предметов. Основная цель исследования - определить ключевые термины в новом подходе, основанном на опыте, проанализировать, какие методы обучения более эффективны для лучшего усвоения темы и языка, а также изучить, как применять технику CLIL в обучении химии с целью повышения мотивации к учебе и развития различных навыков. Основной вопрос исследования заключается во внедрении эффективного метода изучения химии в классе CLIL.

Ключевые слова: CLIL, химия, методы обучения, успешное планирование, стратегии, действия, эффективность.

Abstract: CLIL is based on the teaching and learning of both language and subjects. The main purpose of the study is to define key terms in a new approach, based on experience, to analyze which training methods are more effective for better learning of the subject and language, and also to study how to apply CLIL techniques and chemical training with the aim of increasing motivation for teaching and developing various skills. The main research question is to implement an effective method for teaching chemistry in the CLIL classroom.

Keywords: CLIL, chemistry, teaching methods, successful planning, strategies, actions, effectiveness.

The main goal of the study is to identify key terms in the new using an experiential approach, analyze which teaching methods are more effective for better learning of the topic and language, and explore how to apply CLIL techniques in teaching chemistry to increase motivation to learn and develop various skills. The main research question is to implement an effective method for teaching chemistry in the CLIL classroom.

The modern economy requires the introduction of different approaches, especially integrated ones, so that future specialists can have critical thinking and different skills for complex problem solving. According to recent studies [1], CLIL has been widely distributed both in Asian countries as well as in European countries and proved that it positively affects learning a new language (L2). Developing countries such as Kazakhstan are concerned about CLIL in order to develop their knowledge. But, there is a lack of materials and guidance to plan their subjects. The 4Cs-Framework provides beneficial methodological basics for planning CLIL lessons and preparing materials with the help of the following principles [5]:

- Content-where teachers should not just supply materials also students must understand the content in their own way and develop their abilities.
- Cognition (thinking process)-materials which students get must be analyzed for creating their own explanation. It is located so that students learn and at the same time they develop thinking, that is, the development of critical thinking.
- Communication-language of content needs to be clear and acceptable for every student. It is one of the fundamentals of successful CLIL. It is definitely a language. A complete barrier is established in the language.
- Culture-is the underlying principle for the other three parts. It is like the core itself, that is, the base, intercultural awareness.

There are two main concepts of CLIL [4]:

- 1) scaffolding: to make language easier for learners;(by giving them specific vocabularies)
- 2) taxonomy: to involve students to different works;(giving them many multi-levelled activities)

As everyone knows Chemistry can be seen as a hard and complicated subject and some people still think it is. Before giving lectures we need to use scaffolding techniques in order to make the lesson understandable. For example: if the name of the topic is “Speed of Chemical reaction”, the teacher should deliver unknown or new scientific words (related words with speed of chemical reaction are: kinetics, equilibrium, catalyst, inhibitor, forward and reverse reactions and so on) before starting the lesson. These activities help students to understand lessons in an easy way. After understanding the meaning of specific words, accepting further knowledge will be easier. Also, teachers can use learning tools during classes, they let students memorize some important information faster. For instance: graphics organizers, multimedia and different websites.

Successful planning is required for teachers to engage students for effective learning in CLIL. CLIL approach is based on both language and subject teaching and learning.[3] The starting point of any planning process is content. When it comes to the content, teachers should take into consideration aims/objectives, learning outcomes. Teaching aims and objectives focus on skills that are intended to be developed, knowledge that learners gain from the lesson. Learning outcomes direct on what students should be able to learn by the end of the lesson.

For example:

Aim: The aim of the lesson is two-folded: firstly, to study the composition of oil, its properties and areas of processing; secondly to practice listening and speaking skills by answering questions, describing, defending.

Learning outcomes: By the end of the lesson students should form knowledge of oil as the most important source of hydrocarbons, of its properties, fractional distillation and also should substantiate the existing problem of eliminating oil pollution.

The next step is to include 4Cs framework into the CLIL lesson:

- Content is the topic of the subject. Determine it.
- What will you teach?
- What will students learn?

- What are your aims/objectives?
- What are your learning outcomes?
- Then link content with communication.
- BICS (Basic Interpersonal Communicative Skills) activity?
- CALP (Cognitive Academic Language Proficiency) activity?
- Explore cognition.
- What kind of tasks do you develop to stimulate higher order thinking skills?
- What kind of skills, abilities do students acquire?
- Culture.
- Are there any cultural implications connected with the topic?

Learning the context with CLIL technology implies two directions, such as teaching a subject in a foreign language and introducing some problems to the subject.[2] As the technology itself is not ordinary, which suits everyone, here you can identify such factors that would interfere with the modeling of this technology, such as: not knowing the language and poor learning of the lesson. Difficulties are then based on both students and teachers, but the peculiarity of CLIL modeling is that this technology can be used for children with different learning levels. This means that if the student does not know the language, you can first use glossaries, and if the student is at a loss in the content itself, then you can use communication technologies in order to increase visual memory.

References:

1. Bonnet, A., & Breidbach, S. (2017). CLIL teachers' professionalization. *Applied linguistics perspectives on CLIL*, 269-286.
2. Gorelova, A. V. (2019). IMPLEMENTATION OF CLIL APPROACH TO CHEMISTRY TEACHING IN TECHNICAL UNIVERSITIES.
3. Schietroma, E. (2019). Innovative STEM lessons, CLIL and ICT in multicultural classes. *Journal of e-Learning and Knowledge Society*, 15(1).
4. Kofou, I., Philippides, K., & Gavriilidou, V. Experimental teaching of Sciences in the English language (CLIL).
5. Valverde Caravaca, R. (2019). Effective questioning in CLIL classrooms: empowering thinking. *ELT Journal*, 73(4), 367-37

OILA JAMIYATNING ASOSIY BO'G'INI

Muallif: Shodiyev Akmal

**Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix fakulteti,
Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi
4 - "D" guruh talabasi**

**Ilmiy rahbar: Eshdavlatov Otaniyoz
Navoiy Davlat Pedagogika Instituti Tarix fakulteti,
Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
kafedrasi katta o'qituvchisi**

Annotatsiya: Hozirgi globallashuv davrida muqaddas oilalarni saqlab qolish va oilada sog'lom, ma'nan yetuk farzandlarni tarbiyalash muhim ahamiyatga molik masala hisoblanadi. Quyida oilaning tub ma'no – mazmuni, oilaga berilgan buyuk shaxslar ta'birlari, mustaqillikka erishganimizdan so'ng oilalar mustahkamligini saqlash davlat siyosati darajasiga olib chiqilganligi va boshqa bir qancha masalalar yoritib o'tiladi.

Tayanch iboralar: Oila, Konstitutsiya, globallashuv, ma'naviyat, an'ana, teng huquqlilik, qadriyat,

Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasidir...

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 76 – maddasidan

Oila bu so'zni kundalik hayotimizda juda ko'p qo'llaymiz. Uyimizda, ko'cha ko'yda, salom alikda, kattalar nasihatlarida, kitob, jurnal, gazeta va ijtimoiy tarmoqlardagi e'lon qilingan

maqolalarda ham juda ko'p duch kelamiz. Oila nima ekanligi haqida ham barchamizda o'ziga xos nuqtai – nazar shakllangan, albatta. Bu so'zga bitta so'z, bir jumla bilan ta'rif berish mushkul. Negaki, oila bu keng ma'nodagi so'z hisoblanadi. Boy ilmiy-madaniy merosimiz, qadimiy urf-odat hamda an'analarimizdan ayonki, har qanday zamon va makonda ham oila biz uchun muqaddas qadriyat sanalgan. Binobarin, tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy, ruhiy-axloqiy, iqtisodiy-huquqiy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy birlik hisoblanmish oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror taraqqiy etishini ajdodlarimiz juda yaxshi anglashgan. Shu bois otabobolarimiz oilaga juda katta e'tibor bilan qarashgan. Buyuk allomalarimiz Mahmud Koshg'ariy, Ahmad Yugnakiy, Kaykovusdan tortib Beruniy, Ibn Sino, Forobiy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek va boshqalargacha o'z asarlarida oilaviy masalalar, xususan, oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, bola tarbiyasida ota-ona, bobo-buvining o'rni, komil va vatanparvar shaxsni yetishtirishda bu muhim ijtimoiy institutning roliga alohida yondashib, ibratli hikoyatlar, rivoyatlar, farzandlarga maktublar, hikmatli so'zlar, she'riy satrlar orqali pand-nasihatlarni, hayotiy xulosalar yozib qoldirganlar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma'rifatparvarlarimiz ham odob-axloqi go'zal, jismonan va ma'naiy yetuk avlodni tarbiyalashning yagona yo'li – barqaror oila qurish ekanini, oilani mustahkamlamasdan davlat va jamiyat taraqqiyotiga erishib bo'lmastligini ta'kidlashgan.

Oila haqida yana bir qancha olimlar o'z qarashlarini ilgari surib, unga ko'plab ta'riflar keltirganlar. Fransuz pedagogi Jan – Jak Russo shunday deb yozgan edi: “Jamiyatlarning eng qadimiysi va yagona tabiiy bu oiladir. Shunday qilib, oila agar xohlasangiz, siyosiy jamiyatlarning prototipi...” Bu qarashlarga ma'lum darajada nemis faylasuflari Kant va Gegel ham qo'shilgan. Kant oilaning asosini huquqiy tartibda, Gegel esa mutlaq g'oyada ko'radi. K. Marks “Oila jamiyat rivojlanishi bilan birga rivojlanishi kerak, jamiyat o'zgarishi bilan o'zgarishi kerak”, degan fikrni ilgari suradi. V.I. Lenin ham ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar oila taraqqiyotining hal qiluvchi omili bo'lgan va bo'lib qoladi, deb ta'kidlagan. Oila – avlodlar davomiyligi, qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni, qolaversa, xalqimiz ma'naviy merosining avloddan avlodga o'tishini ta'minlovchi omildir. Shu tufayli oilani qo'llab-quvvatlash masalasi davlatimizning doimiy diqqat e'tiborida bo'lib kelmoqda.

Oila qancha mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo'ladi va rivojlanadi. Shuning uchun ham Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasi 1994 yildan e'tiboran har yili 15 may kunini Xalqaro oila kuni sifatida nishonlashga qaror qilgani bejiz emas.

“Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi” ning 16 - moddasida shunday deyilgan: “Balog'atga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniga qarab biror bir cheklovlarsiz nikohdan o'tish va oila qurish huquqiga egadirlar. Ular nikohdan o'tayotganlarida ham, nikohda bo'lgan vaqtda ham va nikoh bekor qilinayotganda ham bir xil huquqlardan foydalanadilar”. Demak, oila tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, har bir ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya faqat unga xos nikoh va oilaviy munosabatlarga ega.

Ma'lumki, oila har bir jamiyatning boshlang'ich hujayrasi hisoblanadi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo'lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo'ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg'unchilik bo'lsa, halol-xaromning farqi qolmasa, o'sha jamiyat buziladi, tinchi yo'qoladi, oxir oqibat u chuqur tanazzulga yuz tutadi.

Shuning uchun ham qadimdan har bir jamiyat oila masalasiga katta e'tibor berib, oilalarning mustahkam va baxtiyor bo'lishi uchun imkonida bor bo'lgan barcha chora va tadbirlarni ko'rib kelgan. Zotan, sof insoniy tabiat xuddi shunday bo'lishini taqazo qiladi.

Ammo ming afsuslar bo'lsinkim, keyingi paytlarda G'arbdagi ba'zi bir jamiyatlarda “Hurriyat”, “Shaxs erkinligi” degan soxta shiorlarni ro'kach qilib olgan ayrim buzg'unchilar “Oilaning keragi yo'q, nikoh shart emas, u insonning erkini cheklab qo'yadi” degan da'voni ko'tarib chiqishdi.

Yana ming afsuslar bo'lsinkim, bu safsataga ishonadiganlar ham chiqdilar va ko'payib bormoqdalar. Oxir oqibat hozirga kelib, ko'plab muammolar kelib chiqdi: insonning sof tabiatiga zid bo'lgan ushbu dunyoqarashga qul bo'lgan yurtlarda oilaning qadri qolmadi, oila a'zolarining o'zaro ehtiromlari, mehr – muruvvatlariga futur yetdi. Erkak va ayollar o'z oilasida tinch – totuv

yashashning o'rniga harom – xarish kayfu safoga berildilar. Nasl – nasab haqida qayg'urish ular uchun yot narsaga aylandi. Farzand orttirish, bola tarbiya qilish ularga yoqmay qoldi.

Ma'lumki, o'zbek xalqi azaldan o'zining bolajonligi, oilaparvarligi bilan ajralib turadi. Albatta, farzandga mehr qo'yish, ularning qornini to'q, ustini but qilish o'z yo'li bilan, lekin bolalarimizni yoshlik chog'idan boshlab milliy tarbiya, axloq – odob, yuksak ma'naviyat asosida voyaga yetkazish biz uchun doim dolzarb ahamiyat kasb etib kelgan. Bu masalaga e'tibor bermaslik nafaqat ayrim ota – onalar, balki butun jamiyat uchun juda qimmatga tushishini ham ko'pgina hayotiy misollarda ko'rish mumkin.

O'z – o'zidan ravshanki, yuqorida zikr etilganidek, bola tarbiyasida sog'lom nasl masalasi ham muhim rol o'ynashini inkor etib bo'lmaydi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov bu borada shunday degan edi:

“Aqli raso har qaysi inson yaxshi anglyadiki, *bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne'mat bor. Farzand bor ekan, odamzod hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi* ”.¹⁷

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng, oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi ma'naviy o'zgarishlar bilan uyg'un tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishi sifatida doimiy e'tibor berib kelinmoqda.

Mamlakatimiz Konstitutsiyasida ham boshqa biror davlat konstitutsiyasida uchramaydigan holatlardan biri bor. Bu ham bo'lsa oila deb atalmish muqaddas so'zni bosh qomusimizning alohida bir bobi bo'lmish XIV bobni “Oila” deb nomlanib, 63 – 66 moddalarni kiritilganligidir. Davlatimiz qonunchilik sohasida yana “Oila kodeksi” ni qabul qilingani va bir qancha qonun va qonun osti hujjatlarini faoliyat yuritib kelayotganini ham alohida ta'kidlab o'tishimiz joiz, albatta.

Ma'lumki, yurtimizda har qaysi yilga aniq bir nom berib, shu asosda maxsus davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish yaxshi an'anaga aylanib qolgan.

Agar ushbu masalaning tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, bu yo'ldagi dastlabki salmoqli qadamlarimiz 1998 – yilni mamlakatimizda “ Oila yili “ deb e'lon qilish bilan boshlangani, hamda, 2000 – yil “ Sog'lom avlod yili ”, 2001 – yil “Onalar va bolalar yili”, 2010 – yil “ Barkamol avlod yili “, 2012 – yil “ Mustahkam oila yili “, 2013 – yil “ Obod turmush yili ”, “ 2014 – yil “ Sog'lom bola yili ”, 2016 – yil “ Sog'lom Ona va bola yili ”, deb nomlanishini o'zi ham bizda Oila institutini davlat siyosati darajasiga olib chiqilganidagi ilk va davomli qadamlar bo'lganligini ko'rishimiz mumkin.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'z nutqida: **“Oila – bu mehr va baxt qo'rg'oni.Oila bor ekan, farzand degan bebaho ne'mat bor, insoniy qadr-qimmat va ma'naviyat bor. Oilaviy baxt bu – eng ulug' saodatdir”**¹⁸, - deb ta'kidlagandilar.

Niyatimiz, har bir oila ma'naviy sog'lom, baxtli va xotirjam hayot kechirsin. Oila bag'rida ulg'ayayotgan farzandlar komil inson sifatida voyaga yetib, davlatimizning kuchiga kuch, qudratiga qudrat qo'shaversin. Zero, oila jamiyatning asosiy bo'g'ini ekan, uning mustahkam bo'lishi, farovonligi davlatimiz va jamiyatimiz ravnaqiga xizmat qilishi, shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent 2019
2. Sh.M.Mirziyoyev 2021 – yil 8 – mart “Xalqaro xotin – qizlar kuni”ga bag'ishlangan bayram tabrigidagi nutqi
3. I.A.Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch Toshkent “Ma'naviyat” 2008
4. Orifjon Ayupov “Dunyo. Siyosat. Jamiyat” Guliston “Ziyo” 2017

¹⁷ I.A.Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch “ Ikkinchi nashr Toshkent “Ma'naviyat” 2010, 56 – 57 betlar

¹⁸ [Sh.M.Mirziyoyevning Poytaxtimizdagi Xalqaro kongress markazida 8 - mart – Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanli tadbirda so'zlagan nutqidan Toshkent 2021](#)

5. A. Hasanov, M.Kimsanboyev “ Bilim : ezgulik va tarqqiyotga yo‘l “ Toshkent “Turon zamin ziyo” 2015
6. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf “Baxtiyor oila” Toshkent “Hilol – Nashr” 2013
7. www.Ziyonet.uz

MAKTABGACHA YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI.

Sirojiddinova Shodiya Xasanovna
Navoiy Davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistratura talabasi.

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan ta’lim-tarbiya jarayonlarini tashkillashtirish va takomillashtirish masalalari yoritilgan. Iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar keltirilgan. Shuningdek, iqtidorli bolalar uchun maxsus dasturlarning qo‘llanilishi, nazariyasi va tajribalari bayon etilgan.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы организации и совершенствования образовательного процесса с одаренными детьми, воспитывающимися в дошкольных образовательных организациях. Представлены мероприятия, проводимые с одаренными детьми, а также описано применение, теория и опыт специальных программ для одаренных детей.

Abstract. The article describes the issues of organization and improvement of educational processes with gifted children being brought up in pre-school educational organizations. Activities conducted with gifted children are presented. Also, the application, theory and experiences of special programs for gifted children are described.

Kalit so‘zlar: iqtidor, qobiliyat, iste’dod, qiziquvchanlik, yuqori imkoniyat, bilish jarayonlari, ta’lim, tarbiya, jadallashtirilgan ta’lim, maxsus dastur, shaxs xususiyatlari.

Ключевые слова: талант, способности, талант, любознательность, высокий потенциал, познавательные процессы, образование, обучение, ускоренное обучение, специальная программа, личностные качества.

Key words: talent, ability, talent, curiosity, high potential, cognitive processes, education, training, accelerated education, special program, personality traits.

Prezident Shavkat Mirziyoev O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida O‘zbekistonni dunyodagi eng raqobatbardosh mamlakat qatoriga qo‘shish uchun yuqori sifatli ma’lumotga ega, sog‘lig‘i yaxshi va mamlakatimiz farovonligi uchun mehnat qilayotgan yoshlarga katta ishonch bildirdi. Hammamizga ma’lumki, ta’lim va tarbiya masalasi doimo kun tartibida bo‘lgan. Hozir zamon o‘zgardi, talablar o‘zgardi. Bugungi bola ertangi mamlakat kelajagidir. Shunday ekan, biz o‘qituvchilarning asosiy vazifasi yuqori darajadagi bilim va ijodkor talabalarni tarbiyalash ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi yuksak tafakkurli, dunyoqarashi keng, etuk va raqobatdosh shaxsni shakllantirishdir [1].

Iqtidor – bu insonning hayotga moslashish uchun genetik va eksperimental ravishda oldindan belgilangan qobiliyatlarining o‘ziga xos o‘lchovidir. Iqtidorlilik – bu insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir nechta faoliyat turlarida yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydigan psixikaning tizimli sifati. Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turidagi yorqin, ravshan, ba’zan ajoyib yutuqlari bilan ajralib turadigan bola. Iqtidorning asosiy funktsiyalari – bu dunyoga, atrof-muhitga maksimal darajada moslashish, ijodiy yondashuvni talab qiladigan yangi, kutilmagan muammolar paydo bo‘lganda, barcha holatlarda yechim topish. Shu nuqtai nazardan qaraganda, iqtidor bolalarning asosiy psixologik xususiyati, ularning haddan tashqari aqliy faolligi, ruhiy stressga beixtiyor, tinimsiz jalb etilishidir.

Psixologik tadqiqot va maxsus kuzatishlarning ko‘rsatishicha, yuqori aqliy qobiliyatlarga ega bolalar, aksariyat hollarda, oddiy bolalarga nisbatan birmuncha muvaffaqiyatli bo‘lishadi. Ta’lim-

tarbiyani o'zlashtirish jarayonida muammolar kuzatilmaydi, tengdoshlari bilan yaxshi muloqotda bo'lishadi, yangi muhitga tezda mostlashishadi. Bunda yoshligidan singib ketgan qiziquvchanlik va mayllari bolaning kasb tanlashi va muvaffaqiyatlarga erishishida puxta zamin bo'lib xizmat qiladi. Bunday bolalarning ta'limni oson o'zlashtirishidagi yuqori imkoniyatlari inobatga olinganligi va ijodiy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilmaganligi sababli ayrim muammolar tug'ilishi mumkin. Shu sababli iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida avvalo bola yashaydigan muhit ya'ni uning oilasi haqida ma'lumotga ega bo'lish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli qobiliyatlarni shakllantirish uchun sezgi organlari va shu asosda amalga oshiriladigan hissiy jarayonlarning rivojlanishi ham zarur. Ushbu qoida hissiyot, idrok, diqqat, fikrlash, tasavvur, xotira kabi psixologik jarayonlarning rivojlanishi uchun alohida ahamiyatga ega. Barcha psixik jarayonlar bola shaxsining ijodiy salohiyatini shakllantirish uchun asosdir. Rivojlangan bolalar o'z-o'zini o'rganish qobiliyatining yuqori darajasi bilan ajralib turadi, ular erta nutq va katta so'z boyligi, murakkab so'zlardan foydalanish, shuningdek, hisoblash yoki o'qishning erta rivojlanishi bilan ajralib turishadi. T.S.Komarovanning fikricha, "maktabgacha yoshdagi bolalarning har qanday qobiliyatlarini rivojlantirish narsa va hodisalarni bevosita bilish tajribasiga asoslanadi. Idrokning barcha turlarini rivojlantirish, ob'ektlarning shakli va hajmini, ularning qismlarini, qo'llarining harakatlarini navbat bilan o'zlashtirish jarayoniga kiritish kerak, shunda qo'l harakati tasviri shakllanadi. Sobit va uning asosida bola tasvirni yaratishi mumkin".deya ta'kidlaydi. Bolalarda iqtidorning asosi bilish jarayoni hisoblanadi. Eng avvalo tevarak-atrofdagi hodisalarni, mavjud jismlarni idrok etishga bo'lgan qiziqish bolalarni tinimsiz harakatga chorlaydi. Shu sababli ular ko'proq narsani o'rganishga intilishadi. Vaqt o'tishi bilan bolalardagi bu qiziquvchanlik ularda qobiliyatni shakllantiradi. Atrof-muhitni o'rganish jarayonida bolalarda so'z boyligi ham kengayib boradi. Iqtidorli bolalarda nutq ham boshqa bolalarga nisbatan yaxshiroq rivojlangan va taraqqiy etgan bo'ladi

O'z iqtidorini kashf etadigan va ularni yashirin saqlaydigan ya'ni ularni namoyon etmaydigan bolalar bo'ladi. Aka-uka, opa-singillar va tengdoshlar bilan doimiy aloqada bo'lgan ba'zi iqtidorli bolalar uchun o'zlarining farqlarini tushunish erta paydo bo'lishi mumkin. Boshqalar uchun o'zlarining maxsus qobiliyatlarini anglash birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tashkilotida o'zlarini boshqa bolalar bilan muqarrar ravishda taqqoslashda paydo bo'ladi. Bolaning o'zlarini sog'lom idrok etishi va boshqa bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlari o'zidan farqli darajada yoki bir xil sohada bo'lishi mumkinligini tushunishi muhimdir. Bolalarda iqtidor turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ba'zi bolalarda iqtidor yashirin holda bo'lishi mumkin. Bu bolalar bilan ishlashda tarbiyachi o'ta tajribali bo'lishi talab etiladi. Boladagi yashirin iqtidorni tarbiyachi vaqtida anglab uni yuzaga chiqarish uchun kerakli usullardan foydalansa o'rinli bo'ladi. Deyarli har jihatdan iqtidorli bola boshqa barcha bolalar bilan bir xil bo'lib, faqat ulardagi qiziquvchanlik, o'zini va atrof-muhitni anglashga bo'lgan intilishi bilan ajralib turadi. Bu borada ota-onalar va tarbiyachi oldida turgan vazifa, bunday bolalarning erta rivojlanishini hisobga olgan holda, o'z vaqtida to'g'ri mashg'ulotlarni, to'g'ri so'zlarni va bolaga qiziqarli barcha narsalarni bilishdir. Bunday muloqot nafaqat og'zaki muloqot orqali amalga oshiriladi, balki ota-onalar, tarbiyachilar va bolaning atrofida gilarining muloqoti va munosabatlarida ham namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab iqtidorli maktabgacha yoshdagi bolalarning ajoyib nutq qobiliyatlari ota-onalar va tarbiyachilarni og'zaki muloqotga juda ko'p e'tibor berishga majbur qiladi. Bunday bolalar eshitgan har bir narsasini o'zlashtirib olishga moyil bo'ladi. Bu esa ota-ona va tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi.

Iqtidorli bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishning asosiy vazifasi iste'dod xususiyatlarini aniqlash va aniqlashdir. Bolaning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga qancha vaqt e'tibor berilsa, shunchalik uni to'liq kashf etish mumkin bo'ladi. Agar bolaning o'ziga xos fazilatlarini unga yaqin kattalar munosib baholamasa, u boshqalar kabi bo'lib qolishi mumkin. Shuning uchun iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda o'qituvchi va maktab psixologining yordamiga murojaat qilish kerak. Iqtidorli bola bilan ishlash samaradorligi o'qituvchining bilimiga bog'liq. Iste'dodli o'qituvchi bo'lgan joyda iqtidorli bola ham bo'ladi. Shu nuqtai nazardan o'qituvchi

yoshlarga to'plagan bilimlarini o'rgatishi mumkin bo'lgan har tomonlama, yaxshi tayyorlangan mutaxassis bo'lishi kerak[2].

Iqtidor va iqtidorli bolalarni barvaqt aniqlash, o'qitish va tarbiyalash ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy muammolaridan biridir. Iqtidorli bolalar kattalarning yordamiga muhtoj emas, degan fikr bor, lekin alohida e'tibor va etakchilik juda muhim. Biroq, o'zlarining shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, bunday bolalar o'zlarining faoliyati, xatti-harakati va fikrlashlarini baholashga eng sezgir bo'lib, ular hissiy stimullarni qabul qiladilar va munosabatlar va aloqalarni yaxshiroq tushunadilar. Bugungi kunda ko'pchilik psixologlar iqtidorning rivojlanish darajasi, sifat jihatidan o'ziga xosligi va tabiati har doim irsiyat (tabiiy moyillik) va bolaning faoliyati (o'yin, o'qish, ish) bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy muhitning murakkab o'zaro ta'siri natijasi ekanligini tan olishadi. Shu bilan birga, shaxsiy iste'dodni shakllantirish va amalga oshirish asosida shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirishning psixologik mexanizmlarining rolini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Iqtidorni yuzaga chiqishida irsiyat bilan bir qatorda ijtimoiy muhitning ham o'rni beqiyos hisoblanadi. Aksariyat psixologlar shaxsning ijodkorligini (ijodiy salohiyatini) iqtidorning eng muhim va ma'lum darajada mustaqil omillaridan biri deb bilishadi. Amerikalik psixolog P. Torrance ijodkorlikni insonning noaniqlik va axborot etishmasligi sharoitida yuzaga keladigan keskinlikni bartaraf etishga bo'lgan kuchli ehtiyoji tufayli yuzaga keladigan jarayon deb ta'riflagan. Bu jarayon muammoni izlash va aniqlash, uni hal qilish yo'llari haqidagi farazlarni ilgari surish va sinab ko'rish, yechimlarni izlash va asoslashni o'z ichiga oladi.

N. Ojegovning lug'atida iste'dod "tabiat tomonidan berilgan maxsus qobiliyat" deb ta'riflangan. Ota-onalar, psixologlar va tarbiyachilar bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish darajasiga e'tibor berishlari kerak. Bolaninag qobiliyatini rivojlantirish uchun ko'proq tirishqoq, tinimsiz, irodali, qat'iyatli, diqqatli va o'ziga talabchan bo'lish kerak. Rus psixologlari iste'dodga quyidagicha ta'rif berishadi: Iste'dod – bu ruhiyatning sistematik, umrbod xossasi. Bu odamlarning boshqa odamlar bilan taqqoslaganda bir yoki bir nechta faoliyatda eng yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydi. Iste'dod – bu ma'lum bir harakat asosida maxsus muvaffaqiyatga olib keladigan insoniyat rivojlanishining yuqori darajasi. Iqtidorli bolalarni aniqlash – bu bola rivojlanishini tanlash bilan bog'liq bo'lgan uzoq jarayondir. Bolalardagi iqtidorni o'z vaqtida aniqlash uchun pedagog olimlar tomonidan bir qator metodikalar ishlab chiqilgan. Bularga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

– Iqtidorli bolalarni aniqlash (ekspert baholash) uchun so'rovnoma A.A. Loseva. Ushbu anketa o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtidorini baholash uchun ishlatilishi mumkin. Anketa maktabgacha yoshdagi bolaning qobiliyatlarini namoyon qilishi mumkin bo'lgan 10 ta sohaning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: intellektual, akademik yutuqlar, ijodiy, adabiy, badiiy, musiqiy, texnik, motorli, badiiy, ijtimoiy.

– A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan "Iqtidorli karta" texnikasi. Ota-onalar uchun mo'ljallangan, lekin o'qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin. Bu sizga 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolada quyidagi iqtidor turlarining rivojlanish darajasini baholash imkonini beradi: intellektual, ijodiy, akademik, badiiy, vizual, musiqiy, adabiy, badiiy, texnik, etakchilik, sport.

– A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan umumiy iste'dodni baholash metodikasi. Ota-onalarga qaratilgan (o'qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin). Uning vazifasi bolaning umumiy iste'dodini ota-onasi tomonidan baholashdir.

– G. Renzulli tomonidan ijodkorlik so'rovi (5 yoshdan oshgan bolalar uchun) Bu so'rov ijodiy fikrlash va xulq-atvor xususiyatlarining ro'yxatidan iborat bo'lib, tashqi kuzatish uchun ochiq bo'lgan ijodkorlik namoyonlarini aniqlash uchun maxsus ishlab chiqilgan.[3]

Shuni yodda tutishimiz erakki, iqtidorni aniqlashda dastavval, bolaning yoshi va uning psixologik xususiyatlariga e'tibor qaratish kerak. Iqtidorli bolada quyidagi sifatlar ko'zga tashlanadi: qiziquvchanlik; qo'yilgan muammoga noodatiy yondashuv va yechim; faol, o'z fikrlarini mustaqil tarzda bayon etish layoqati; boy tasavvurga ega; xotira mustahkamligi; o'rganishga, o'qishga qiziquvchanlik. Ayrim hollarda iqtidorli bolalar o'z tengdoshlari bilan kam muloqotga

kirishadi yoki aksincha, umuman, gaplashishni xohlashmaydi. Yodda tutishimiz kerakki, bunday bolalarning shakllanishida tarbiyachi va pedagog-psixologlarning vazifasi katta. Tarbiyachi birinchi o‘rinda, iqtidorli bolalar haqida bilimga ega bo‘lishi lozim. Kichkintoyni turli ijodiy faoliyat turi bilan shug‘ullantirish, kasblar haqida tanishtirish, pedagog-psixolog esa ular bilan individual, guruhiy psixologik konsultatsiya, trening, art-terapiya hamda ota-onalar bilan suhbat ishlarini olib borishi maqsadga muvofiqdir. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda ota-onalarning ham o‘rni beqiyosdir. Ota-onalar farzandlarining qiziqishini inobatga olgan holda ularga barcha sharoitlarni yaratib berishlari, bola individualligini anglashlari, ularga yetarli darajada erkinlik berishlari, topshiriqlarni oddiydan murakkabga tomon sekinlik bilan berishlari va joyi kelganda ularga tanbeh yoki ra‘g‘bat ham berib turishlari kerak bo‘ladi.

Iqtidorli bolani topish, ular bilan alohida ishlash, ularning har biriga individual sifatida qarash, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish, munosabatlarni yaxshilash, ota-ona bola ,tarbiyachi munosabatlarini baland tutish va ijodiy ishlash juda zarurdir. Eng muhimi, tabiatning insoniyatga bergan ajoyib sovg‘asini yanada rivojlantirish va boladagi iqtidorni iste‘dodga aylantirish uchun astoydil harakat qilish lozim. Buning uchun albatta pedagoglar doimiy izlanishda bo‘lishi va boladagi iqtidorni o‘z vaqtida aniqlab to‘g‘ri yo‘naltira olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov, B. A., Majidov, J. M., Narimbetova, Z. A., Kuralov, Yu. A. (2020). Oliy ta‘limni rivojlantirishda o‘qitishning klaster usulining faol interaktiv va masofaviy shakllari. *Iqtisodiyot va jamiyat*, 12(79), 805-808

2. Narimbetova, Z. A., Sytina, N. (2021). O‘qituvchi axloqiy namunadir. *Ta‘lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar*, 2(1), 1153-1159.

3. Sytina Natalya, Narimbetova Z.A. (2021). O‘qituvchi o‘quvchi uchun axloqiy namunadir. *Ta‘lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar jildi 2(1)*.

4. <http://www.edunet.uz>

5. <http://www.istedod.uz>

EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES FOR IMPROVING LINGUO-COGNITIVE COMPETENCE, CHALLENGES AND SOLUTIONS

**Salieva Zarrina , Associate professor,
Samarkand State Institute of Foreign Languages.**

**Ruzieva Maftuna, Doctorate Student,
Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, Uzbekistan.**

***Annotation:** The way that foreign language learning has changed over time has been influenced by our increasing awareness of the complexity of language learning and the diverse skill sets that language instructors must possess. Four main skills reading, listening, writing, speaking, along with grammar, vocabulary, pronunciation as well, were the main linguistic skills taught in foreign language education in the past. But there has been a discernible shift in the last several years toward focusing on cognitive competence in addition to these language abilities. This change in trend acknowledges that learning a language involves more than just picking up linguistic skills. In order to communicate confidently and comprehend a foreign language deliberately, learners must also acquire cognitive abilities like creativity, critical thinking, and problem-solving. Effective teaching strategies for enhancing linguo-cognitive competence were developed and solutions were given for arisen challenges.*

***Key words:** linguo-cognitive competence, language acquisition, cognitive skills, cognitive development, metacognitive reflection, cognitive flexibility.*

Linguo-cognitive competence is a notion that has become essential to teaching foreign languages. The ability to use language effectively while utilizing cognitive strategies to improve language acquisition and communication is known as linguistic-cognitive competence. It includes

the cognitive abilities required for language processing, comprehension, and production in addition to language proficiency. It is impossible to exaggerate the significance of linguo-cognitive competence in language learning. Learning a language entails more than just memorizing words and phrases; it also entails understanding and expressing concepts, participating in meaningful conversations, and adjusting to various communicative contexts. Language instructors can provide their students with a more engaging and productive learning environment by improving their linguo-cognitive competence.

Linguo-cognitive competence enables teachers to facilitate language acquisition by providing learners with authentic language input, modeling correct language usage, and guiding them in applying cognitive strategies to enhance comprehension and production. It equips teachers with a repertoire of instructional strategies that cater to individual learner needs and promote language proficiency development. Moreover, linguo-cognitive competence recognizes the importance of integrating cultural aspects into language teaching. Language and culture are intertwined, and understanding the cultural nuances associated with the target language is crucial for effective communication. Teachers with enhanced linguo-cognitive competence can provide insights into cultural practices, customs, and traditions, fostering intercultural understanding among their students.

Effective Teaching Strategies

To enhance both linguistic and cognitive skills simultaneously, teachers can employ pedagogical approaches that integrate language instruction with activities that promote cognitive development. By incorporating problem-solving tasks, critical thinking exercises, and other interactive activities, language lessons can become engaging and effective. Here are some of these strategies in more detail.

1. Task-Based Language Teaching (TBLT):

Task-Based Language Teaching is an approach that focuses on real-life tasks as the central component of language learning. These tasks require learners to use their linguistic and cognitive skills to complete meaningful activities. For example, learners might engage in problem-solving tasks, role-plays, or simulations that require them to use language in context to achieve a specific goal. TBLT promotes both language acquisition and the development of cognitive abilities by encouraging learners to think critically, make decisions, and apply language skills in authentic situations.

2. Project-Based Learning:

Project-Based Learning involves learners working on an extended project that requires research, collaboration, and presentation of their findings. This approach encourages the integration of linguistic and cognitive skills as learners engage in tasks such as conducting interviews, analyzing data, and presenting their findings in the target language. Project-Based Learning fosters critical thinking, problem-solving, and communication skills while simultaneously developing language proficiency.

3. Collaborative Learning:

Collaborative Learning involves learners working in pairs or groups to complete language-related tasks. By engaging in collaborative activities such as discussions, debates, or problem-solving tasks, learners have the opportunity to interact with peers, exchange ideas, and collectively solve language-related challenges. This approach promotes cognitive development by encouraging learners to think critically, negotiate meaning, and explore different perspectives while using language to communicate and collaborate effectively.

4. Critical Thinking Exercises:

Incorporating critical thinking exercises in language lessons helps learners develop their ability to analyze, evaluate, and synthesize information. Teachers can design activities that require learners to analyze language structures, evaluate arguments, or solve language-related problems. These exercises enhance cognitive skills such as logical reasoning, problem-solving, and metacognition while simultaneously reinforcing language learning objectives.

5. Problem-Solving Tasks:

Integrating problem-solving tasks into language lessons provides learners with opportunities to apply their linguistic skills to real-world challenges. These tasks can involve analyzing and solving language-based puzzles, deciphering cultural codes, or finding creative solutions to language-related problems. Problem-solving tasks promote cognitive abilities such as critical thinking, creativity, and flexibility, while also reinforcing language skills and cultural understanding.

6. Metacognitive Reflection and Self-Assessment:

Encouraging learners to engage in metacognitive reflection and self-assessment helps them become aware of their own learning processes and strategies. Teachers can incorporate activities that prompt learners to reflect on their language learning experiences, set goals, monitor their progress, and evaluate their own language proficiency. This metacognitive awareness enhances learners' cognitive abilities by fostering self-regulation, goal-setting, and self-assessment skills, while also promoting language learning and development.

Strategies such as Task-Based Language Teaching, Project-Based Learning, Collaborative Learning, critical thinking exercises, problem-solving tasks, and metacognitive reflection can create engaging and meaningful language learning experiences that simultaneously enhance linguistic and cognitive skills. These strategies help educators to foster holistic language development and empower learners to become effective communicators and critical thinkers.

Teacher Training and Development

Equipping educators with strategies to foster linguo-cognitive competence is crucial for effective language instruction. Professional development programs and training initiatives for language instructors play a pivotal role in achieving this goal.

✓ Cognitive Pedagogy Integration:

Teachers should be trained in integrating cognitive pedagogy techniques into their language instruction methods. This involves incorporating activities that stimulate critical thinking, problem-solving, and decision-making within language lessons.

✓ Technology Integration Workshops:

Given the significance of technology, workshops on integrating language learning apps, virtual simulations, and other technological tools should be provided. Teachers can learn how to leverage these tools to enhance both linguistic and cognitive aspects of language acquisition.

✓ Cross-disciplinary Collaboration:

Encouraging collaboration with educators from other disciplines can expose language instructors to diverse cognitive approaches. This interdisciplinary exchange helps in adapting cognitive strategies from other fields to language teaching.

✓ Assessment and Feedback Training:

Effective assessment practices and constructive feedback are integral to cognitive development. Training programs should focus on helping instructors design assessments that evaluate both linguistic proficiency and cognitive skills, providing meaningful feedback to foster improvement.

✓ Cultural Competency Training:

Understanding cultural nuances is essential for cognitive engagement in language learning. Training should address how instructors can incorporate cultural elements into their teaching methods to enrich the cognitive experience for learners.

✓ Reflective Teaching Practices:

Emphasizing reflective teaching practices helps educators continually assess and refine their strategies. This self-reflection enables instructors to adapt their methods based on the cognitive needs and learning styles of their students.

✓ Incorporating Research Insights:

Keeping instructors abreast of current research on linguo-cognitive competence ensures they stay informed about effective teaching methodologies. Workshops based on recent studies can provide practical insights for application in the classroom.

✓ Pedagogical Strategies for Diverse Learners:

Training programs should address strategies for catering to diverse learning styles and abilities. This inclusivity ensures that instructors can effectively engage all students cognitively, regardless of individual differences.

✓ Continuous Learning Opportunities:

Establishing a culture of continuous learning is vital. Ongoing workshops, webinars, and collaborative learning communities allow instructors to stay updated on evolving pedagogical approaches and incorporate them into their teaching practices.

✓ Mentorship Programs:

Mentorship initiatives connect experienced educators with those seeking guidance. This knowledge transfer enhances the cognitive strategies of new instructors and ensures a continuous cycle of skill development within the teaching community.

By addressing cognitive pedagogy, technology integration, cultural competency, assessment practices, and continuous learning opportunities, these initiatives contribute to creating effective language instructors capable of nurturing both linguistic and cognitive skills in their students.

Challenges and Solutions.

I. Resistance to Change:

- Challenge: Educators may resist incorporating linguo-cognitive approaches due to ingrained teaching methods.

- Solution: Offer workshops on the benefits of these approaches, providing evidence of improved language acquisition and cognitive skills. Encourage small, gradual changes to make the transition more manageable.

II. Resource Limitations:

- Challenge: Limited access to technology or materials for cognitive activities.

- Solution: Seek alternative resources, such as open-source platforms, low-tech cognitive exercises, or collaborative projects that require minimal resources. Advocate for increased institutional support and investment in necessary tools.

III. Assessment Complexity:

- Challenge: Assessing cognitive development alongside language proficiency can be challenging.

- Solution: Develop rubrics that clearly outline criteria for assessing cognitive skills. Provide training on effective evaluation methods and emphasize formative assessments that offer valuable insights for both instructors and learners.

IV. Diversity in Learner Backgrounds:

- Challenge: Students may have diverse linguistic and cognitive abilities, making it challenging to implement a one-size-fits-all approach.

- Solution: Foster a flexible teaching environment by incorporating differentiated instruction. Provide supplementary materials, individualized support, and varied cognitive activities to cater to diverse learning needs.

V. Time Constraints:

- Challenge: Limited class time may hinder the integration of linguo-cognitive approaches.

- Solution: Prioritize key cognitive activities and align them with language learning objectives. Encourage educators to seamlessly integrate cognitive elements into existing lessons rather than creating separate segments, maximizing available time.

VI. Lack of Training:

- Challenge: Instructors may lack training in implementing linguo-cognitive approaches.

- Solution: Establish professional development programs that specifically address the integration of cognitive strategies. Encourage collaboration and mentorship among educators who have successfully incorporated these approaches.

VII. Technological Barriers:

- Challenge: Inaccessible or inadequate technology may impede the use of language learning apps and virtual simulations.

- Solution: Provide alternatives such as low-tech cognitive exercises, peer collaboration, or community-based projects. Advocate for improved technology infrastructure and seek grant opportunities to enhance technological resources.

VIII. Student Engagement:

- Challenge: Keeping students consistently engaged in cognitive activities can be challenging.

- Solution: Design activities that align with students' interests and real-world relevance. Foster a positive learning environment that encourages collaboration and critical thinking. Regularly solicit feedback from students to adjust and refine cognitive activities based on their preferences.

IX. Resistance from Traditional Institutions:

- Challenge: Traditional educational institutions may resist adopting new teaching methodologies.

- Solution: Advocate for the benefits of linguo-cognitive approaches through research, case studies, and successful implementation examples. Collaborate with administrators to gradually introduce and integrate these approaches within existing frameworks.

X. Integration with Curriculum:

- Challenge: Aligning linguo-cognitive approaches with existing curriculum requirements may be challenging.

- Solution: Collaborate with curriculum developers to integrate cognitive elements into language learning goals. Showcase how these approaches enhance, rather than detract from, achieving broader educational objectives.

Addressing these challenges requires a strategic and collaborative approach, incorporating professional development, flexible strategies, and advocacy for resources and support to successfully implement linguo-cognitive approaches in language teaching.

To sum up, improving linguo-cognitive competence is crucial for language learners to be able to navigate a variety of linguistic and cultural contexts, comprehend cultural nuances, and communicate effectively. Language education can give students a thorough and rewarding educational experience if teachers are given the appropriate tools and techniques.

REFERENCES

1. Littlemore, J. (2009). *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning and Teaching*. UK: University of Birmingham.
2. Evans, V., & Green M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. [Irina A. Solodilova](#), [Tatiana V. Zakharova](#) (2020). *Linguo-Cognitive Approach In Foreign Language Teaching*
4. Pütz, M., & Sicola, L. (2010). *Cognitive Processing in Second Language Acquisition: Inside the Learner's Mind*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
5. Gazuda O (2018) Kontsept yak mental'ne utvorenniya u kohnityvniy linhvistytsi. [Concept as a mental formation in cognitive linguistics]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University* 36:22-24
6. Rzhavska D (2018) Concept in cognitive linguistics (on the example of onomatopoeic vocabulary)]. *Current issues of humanitarian sciences* 21:58-64.

-
7. Croft, W., & Cruse, D. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
 8. Grigorenko, E. L., Ehrman, M., & Sternberg, R. J. (2002). A Theory-Based Approach to the Measurement of Foreign Language Learning Ability: The Canal-F Theory and Test. *Modern Language Journal*, 84(3)
 9. Langacker, R. W. (2008). Cognitive grammar and language instruction. In *Handbook of Cognitive Linguistics and Language Acquisition* (pp. 66-88). New York. Routledge.
 10. Mitchell R., Myles F., Marsden E. *Second language learning theories*. 3th ed. New York: Routledge, 2013
 11. Peeters B. Does cognitive linguistics live up to its name? Dirven, R. (ed.) // *Language and Ideology*. 2001. Vol. 1: Theoretical Cognitive Approaches.

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тургунова Фарихон Махаммаджановна
Докторант Андижанского государственного
педагогического института, г. Андижан, Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности применения устной речи в обучении английского языка в неязыковых ВУЗах. Проведен краткий анализ факторов эффективного развития мыслительной деятельности обучающихся. Подчеркивается, что в процессе говорения особое значение имеет предварительное формирование мыслей при помощи внутренней речи.

Ключевые слова: устная речь, речевой деятельность, оформление сообщения, механизм высказывания, обучение, формирование речевых навыков.

Abstract. This article discusses the features of the use of oral speech in teaching English in non-linguistic universities. A brief analysis of the factors of effective development of students' mental activity is carried out. It is emphasized that in the process of speaking, the preliminary formation of thoughts with the help of internal speech is of particular importance.

Keywords: oral speech, speech activity, message design, mechanism of utterance, training, formation of speech skills.

Annotatsiya. Ushbu maqolada nofilologik OTM larida ingliz tilini o'qitishda og'zaki nutqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Talabalarning aqliy faoliyatini samarali rivojlantirish omillarining qisqacha tahlili o'tkazilgan. Gapirish jarayonida ichki nutq yordamida fikrlarni oldindan shakllantirish alohida ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan.

Введение. В процессе обучения английскому языку следует постоянно и последовательно развивать у студентов умение излагать свои мысли в устном виде. В устной речи оценивается не только богатство и разнообразие лексики, но также логичность изложения, связность высказывания, соответствие стилистической норме изучаемого языка. Одной из важной частью формирования навыков устной речи у студентов является обучение оформлению сообщений.

Если время, затраченное на оформление высказывания, не превышает время потраченное на его произнесение, то это в значительной мере определяет качество речевого навыка. Говорение как один из видов деятельности человека обладает всеми психологическими и психофизиологическими характеристиками деятельности, являясь лишь одним из способов реализации речевой деятельности [1-3].

Основная часть статьи. Исследователи, основываясь на анализе психолингвистических моделей речевого высказывания, рассматривают процесс оформления высказывания с психологической точки зрения, отделяют следующие этапы речепорождения [4]:

– этап мотивации высказывания;

-
- этап замысла (программы плана);
 - этап осуществления (реализации плана);
 - этап сопоставления реализации замысла с самим смыслом.

В формировании устной речи особое значение имеет механизм оформления высказывания, которая включает в себя процесс опосредования мысли в высказывание. Данный механизм приводится в действие с помощью следующих этапов: операцию выбора слов; оформления модели ключевыми словами; оформление сообщения в соответствии с нормами языка; реализация высказывания.

Одной из главных проблем в современной лингводидактике является оформления устного сообщения. Это связано с тем, что процесс оформления устного сообщения состоит из превращения мысли в высказывание и является промежуточным этапом между мыслью и устным сообщением. Кроме этого говорение, являясь продуктивным способом реализации предмета речевой деятельности, которой является мысль, говорение, потребность является ведущим видом речевой деятельности.

Актуальность обучения оформлению сообщения в устной речи на разных этапах изучения английского языка как иностранного обусловлено тем, что обучение должно быть направлено на формирование речевых навыков, характеристиками которых являются автоматизированность, устойчивость и сознательность.

Для эффективного развития устной речи в процессе обучения следует обратить внимание на следующие:

- слушать аудиоматериалы (монологические и диалогические) на английском языке;
- слушать музыку, подкасты на английском языке;
- смотреть видеоролики или короткометражные фильмы на английском языке и другие.

Следует отметить, что использование устной речи в качестве средства обучения в процессе обучения английскому языку осуществляется успешно при следующих условиях:

- учитель должен свободно владеть преподаваемым языком и приспособлять свой речь к конкретным условиям аудитории, правильно употреблять слова, не нарушая при этом аутентичность речи;

- использовать реальные ситуации, знать возможности каждого учащегося индивидуально и в целом, что необходимо для выбора методических приемов;

- уметь эффективно использовать современные интерактивные методы, аудио- и видеоматериалы с помощью современных компьютерных технологий;

- и наконец правильно и целенаправленно использовать все формы и направления устной речи в учебном процессе.

Заключение. Таким образом, в процессе развития навыков устной речи при обучении английского языка важное значение имеет этап оформления устного сообщения, которая состоит из превращения мысли в высказывание. Применение устной речи вызывает у учащихся подлинный интерес к процессу обучения английского языка и желание им заниматься. Она используется и как средство обучения, с помощью которого осуществляется выработка автоматизмов в воспроизведении и преобразовании усваиваемых лексических единиц и грамматических структур, когда устная речь связана с методами ознакомления и тренировки и расширение языковых знаний. При этом эффективность ее использования связано с отработкой формы, значения и употребления слова, словосочетания, грамматической формы.

Литература:

1. Anne Burns. Concepts for Teaching Speaking in the English Language Classroom // Language Education and Acquisition Research Network Journal. 2019. Volume 12. Issue 1. pp. 1-11.

2. С.З. Арчегова. Обучение устной речи на уроках иностранного языка // Молодой ученый. 2015. № 1 (81). с. 429-431.

3. Г.А. Волынская. Обучение устной речи на занятиях по английскому языку // Альманах современной науки и образования. 2009. №8 (27) часть 2. с. 42-44.

4. А.Н. Леонтьев. Лекции по общей психологии. –М.: Академия, 2010. с. 511.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО МОЛОДЁЖИ

Каландарова Дилноза Самандаровна
Преподаватель Бухарского государственного педагогического института

Зарипова Зайнаб Нарзулло кизи
Студентка Бухарского государственного педагогического
института по направлению “Биология”

Каримов Диёрбек Тоштемир угли
Студент Бухарского государственного педагогического института по направлению
“Биология”

Аннотация: В этой статье говорится о важности обучения иностранным языком и его аспектах в жизни современного человека. О важности знания иностранных языков и о возможностях которые идут вместе с его обучением. Говорится о стадиях изучения иностранного языка в нашей стране, и о ее появлении иностранного языка на территории нашего государства. Говорится о глобализации – возникновения гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций. Говорится о важности усиления сотрудничества между нациями и о ее плюсах.

Annotation: This article talks about the importance of learning a foreign language and its aspects in the life of a modern person. About the importance of knowing foreign languages and the opportunities that come with learning them. It talks about the stages of learning a foreign language in our country, and about its appearance of a foreign language on the territory of our state. It talks about globalization – the emergence of a hybrid world culture, the mixing of national traditions. It talks about the importance of strengthening cooperation between nations and its advantages.

Annotasiya: Ushbu maqolada chet tilini o‘qitishning ahamiyati va uning zamonaviy inson hayotidagi jihatlari haqida so‘z boradi. Chet tillarini bilishning ahamiyati va imkoniyatlari haqida uni o‘qitish bilan birga keladi. Mamlakatimizda chet tilini o‘rganish bosqichlari va uning davlatimiz hududida chet tilining paydo bo‘lishi haqida gap boradi. Globallashuv – gibrid dunyo madaniyatining paydo bo‘lishi, milliy an‘analarning aralashishi haqida gap boradi. Millatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimligi va uning afzalliklari haqida gap boradi.

Ключевые слова: глобализации, гибридной мировой культуры, унификации, аудиолингвального, лингвострановедческий.

Key words: globalization, hybrid world culture, unification, audiolingual, linguistic and cultural studies.

Kalit so‘zlar: globallashuv, gibrid dunyo madaniyati, unifikatsiya, audiolingual, lingvistik va madaniyatshunoslik.

В наше время изучение иностранных языков является важным аспектом жизни современного человека. Оно иностранного языка дает нам возможность знакомства с культурой и традициями других стран, способствует развитию мышления, воображения и памяти. Его знание необходимо для эффективного взаимодействия государств друг с другом во многих сферах жизни (науке, политике, культуре, искусстве и т. д.). Владение иностранным языком в наши дни – одно из условий профессиональной компетенции. Сейчас в мире наблюдается процесс глобализации – возникновения гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций, усиления сотрудничества между нациями. Он

проявляется в унификации и единении самых различных аспектов жизнедеятельности людей – их мировосприятия и мировоззрения, политики и экономики, социальной жизни и производства, науки и образования, культуры и искусства, религии и языка, спорта и т. д.

Антон Чехов говорил: «Сколько языков ты знаешь — сколько раз ты человек». И нельзя с ним поспорить. Ведь при изучении иностранного языка, мы не только открываем окно в новую культуру, но узнаем много нового о самом себе. Главное, быть достаточно замотивированными, а также уверенными в себе. И тогда у вас все получится! В годы независимости (1991–2013) одним из приоритетных направлений широкомасштабных реформ, проводимых в Узбекистане, стала реформа системы образования. Целенаправленным изменениям подверглись как содержание образования, его цели и социальные задачи, так и его структура, уровни, виды, формы, методы, средства, инфраструктура. В 1992 году был принят первый Закон Республики Узбекистан «Об образовании», затем, в 1997 году, был принят в новой редакции «Закон об образовании», а также Национальная Программа по подготовке кадров.

1 этап (1917-1939) сохранил иностранный язык как полноправный учебный предмет с 5 класса (8-12 часов/неделю) с целью научить читать и понимать текст с помощью словаря, ознакомить с культурой и бытом страны, общественной и политической жизнью. Научное обоснование преподавания иностранных языков отражало использование прямого метода на фоне грамматика - переводного метода.

2 этап - обучение иностранным языкам начиналось в 3- 4 классах, открылись школы с преподаванием предметов на иностранных языках, увеличено количество учебных заведений, готовя их учителей иностранного языка. (45% школ - английский язык, 25% - немецкий, 30 % - французский). Цель обучения - обучение чтению и переводу иноязычного

текста, а устной речи и письму отводилась вспомогательная роль. Занятия устной речью сводились к овладению умениями задавать вопросы и отвечать на них.

3 этап (с 1960) ориентировал на практическое обучение языку (12 часов/неделю) (Б.В. Беляев, Н.И. Жинкин, А.Н. Леонтьев) согласно психологической теории поэтапного формирования умственных действий. Обучение стало базироваться на преимуществах устного опережения, возможности обучения грамматике на основе моделей предложений согласно прямых методов - аудио-визуального и аудиолингвального (1960, 1967) и практического овладения языком.

4 этап (с 1970) - лингвострановедческий и речедетельностный методы обучения языку (Верещагин, Костомаров, 1973) по принципу коммуникативности и практического подхода. Речевая деятельность провозглашалась объектом перехода от овладения языком как системой, овладению речевой деятельностью в служении, говорении, чтении, письме и письменной речи (И.А.Зимняя (1978)). Произошел перенос акцента со средств языка в виде языковых единиц разного уровня и правил на речевую деятельность. Обучение речевой деятельности происходило на приемах обучения и овладения рецептивными и продуктивными видами речевой деятельности, системы упражнений речевой направленности, взаимосвязанного обучения разным видам речевой деятельности.

5 этап (с 1980) - реализовал практическую направленность обучения иностранным языкам, использование ТС, основы самостоятельной работы и внеаудиторных занятий согласно углубленного изучения и внедрения в практику обучения на смежных дисциплинах. Языкознание ввело коммуникативную лингвистику (лингвистика общения), функциональная грамматика, лингвистика текста, лингвострановедческая теория слова, речевой этикет. Психолингвистика синтезировала теорию речевой деятельности с психологией общения. *Закон «Об образовании» гарантирует каждому равные права на получение образования, независимо от пола, языка, возраста, расовой и национальной принадлежности, убеждений, отношения к религии, социального происхождения, места жительства, продолжительности проживания на территории Республики Узбекистан.*

Литературы

1. *“Таълим тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида қабул қилинган (29 август). 1997 йил 30 сентябрда мутбуотда эълон қилинган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил.*
2. *История развития методики преподавания иностранных языков в регионах Узбекистана Самандаров М.И.*
3. <http://www.lex.uz>

-
4. SALIMOVA S. Ta'lim natijalarini baholashga kompetentli yondashuv mohiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
5. Салимова С. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2022. – Т. 2. – №. 9. – С. 73-76.
6. Salimova S. F., Karomova D. Z. ZOOLOGIYA FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYA MASHG'ULOTLARINI QO'LLASH //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 7. – С. 581-584.

НОАЪНАВИЙ ТАЪЛИМ – ДАРС СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВОСИТАСИ

Ш.О.Холмуродов,
Термиз давлат педагогика институти, ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада ноанъанавий таълим – дарс сифати ва самарадорлигини ошириш воситаси баён қилинган.

Калит сўзлар: хусусият, билим, ўзлаштириш, анъанавий, фикр, ўйин, фаол, мукофот, муаммо, ҳамкорлик, топшириқ, мустақил, жараён, тасаввур, хулоса, тушунча.

НЕТРАДИЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКА

Холмуродов Ш.О.,
Термезский государственный педагогический институт, преподаватель

Аннотация. В статье описывается нетрадиционное образование как средство повышения качества и эффективности уроков.

Ключевые слова: характеристика, знание, мастерство, традиционное, мысль, игра, активное, вознаграждение, проблема, сотрудничество, задача, самостоятельное, процесс, воображение, вывод, концепция.

NON-TRADITIONAL EDUCATION - A TOOL FOR IMPROVING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF THE LESSON

Sh.O. Kholmurodov,
Teacher of Termiz State Pedagogical Institute

Abstract. The article describes non-traditional education as a means of improving the quality and efficiency of lessons.

Key words: characteristic, knowledge, mastery, traditional, idea, game, active, reward, problem, cooperation, task, independent, process, imagination, conclusion, concept.

Замонавий педагогик технологиянинг муҳим хусусияти билимларни ўзлаштиришдангина иборат бўлмасдан, балки мулоқот материали сифатида ахборотлардан фойдаланишни ҳам ўз ичига камраб олади. Ўқитиб ўргатиладиган анъанавий педагогика ўз самарасини бермай қўйганлигини ўқитувчилар тушуниб етмоқдалар. Сабаби XXI аср тайёрини ўқиб-ўрганиш эмас, изланишига, қилдиришгаўргатиш, зиддиятли фикрлар ҳосил

қилиб, унда тўғриси топиш, ўқувчилардан кўп таклифлар олиш ва уларни қўллаб – қувватлаб образли фикрлашга ўргатадиган аср. Бунинг учун эса, ўқитувчилар креатив, изланувчан бўлишлари лозим.

Ноанъанавий методлар ўқитишнинг замонавий технологиялари таркибига кириб, у таълим тизимини ислоҳ қилишнинг асосий мақсади сифатида ўқувчиларни фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга мўлжалланган. Дарсда ноанъанавий методларнинг қўлланилиши кўр-кўрона, шаклбозлик учун бўлмаслиги керак. Унинг исботланмаган тарзда олиб борилиши самарасизгина эмас, балки зарарли ҳам. Негаки, ноанъанавийлик тасдиқланган, режалаштирилган анъанавийликдан фарқ қилар экан, унинг самарасини ўқитувчи аввалдан кўз олдида келтириши, шунга кўра, уни ташкил қилиши мақсадга маъноси бўлади.

Ноанъанавий таълимга кенг йўл очилиши “анъанавий дарс усуллари”нинг бир қилиб қолган, ўқувчини зериктирадиган, эски усуллардан фойдаланишнинг самарасизлиги, ўқувчиларга фақат қонидани ёдлатиш, лекин уни амалда қўлашдан ожизликнинг ҳосил бўлиши, ўқувчиларнинг лаборатория ишларини, намоёнишлик тажрибаларини бажаришда амалий кўникма, малакасининг талаб даражасидан пасайиб кетганлиги ва натижада, уларда фикрлаш, тафаккур, мантиқий фикрнинг нофооллашганлиги натижаси деб билиш мумкин. Кўпгина умумтаълим мактабларида лаборатория ишларини бажариш, масалалар ечиш ўрнига ҳали назарияни ўргатиш давом этапти.

Ноанъанавий таълимда кўзда тутилган мақсад ўқувчиларга фақат билим, кўникма, малака ва компетенциялар беришдан иборат бўлмасдан, балки уларни табиий шароитга яқинлаштиришдан иборат. Яъни дарсда вужудга келадиган муаммоли вазиятларни ўзларида мавжуд бўлган билим, кўникма, малака ва компетенциялар орқали ҳал қилишга, ўқувчиларни мустақил ва мантиқий фикрлашга ўргатишдан иборат. Шундагина ўқувчи фаол иштирок этувчи шахсга айланиши, эркин фикрлай олиши ва ўз фикрини дадил айтиши ҳамда уни ҳимоя қила олиши, ташаббускор, мустақил бўла олиши мумкин. Бу хусусиятларнинг шаклланиши ўқувчининг руҳий ҳолатига ҳам таъсир этади ва ноанъанавий таълим натижасида уларда ўзига хос психологик характер шакллана боради.

Ҳар қандай ҳолатда ўз фикрини айтиш, ўзгалар фикрини муҳокама қилиш, ҳулосалаш, қийослаш, инкор қилиш каби хусусиятлар таркиб топа боради. Ноанъанавий таълимни интерфаол, креатив, муаммоли, баҳс-мунозарали, савол-жавоб методлар асосида олиб боришда билим олувчи етакчи саналади. Умуман олганда, ноанъанавий таълимда ўқувчи дарсда фаол иштирок этади ва билим олувчи, ўз билимини намоёниш этувчи бўлиши мумкин.

Мустақилликдан сўнг “Ноанъанавий дарс”, “Ноанъанавий метод”, “Интерфаол методлар”, “Тренинг дарслари”, “Синквейн”, “Кластер”, “Занжир” каби атамалар остида информатика фанини ўқитиш хусусидаги илмий-тадқиқот ишлари рисола, мақолалар, ахборот – тезислар берилмоқдаки, бу ишларнинг барчасида дарснинг маълум типиди ёки босқичларида дарс сифати ва самарадорлигини оширувчи, яъни информатика фанидаги анъанага кирган методлардан фарқли бўлган метод ва йўл кўрсатилмоқда.

Дарс таълим бериш мақсадига йўналтирилган ўқитиш жараёни бўлиб, у таълим олиб бориш мақсадига кўра, маълум талабларга жавоб бериши керак бўлади. Бу талаблар дарс қурлишига, дарс типларига, босқичларига тааллуқли бўлиб, таълимнинг анъанавий шакли. (Уй вазифасини сўраш, янги билим бериш, мустаҳкамлаш, уйга вазифа бериш, такрорлаш дарслари, ёзма-назорат иши ўтказиш ва ҳ.к.). шуни ҳамунутмаслик жоизки “доимо бир хил шакл ва методларда дарс ўта бериш ўқувчиларнинг дарсга бўлган қизиқишини сусайтириши, руҳий толиқтириш натижасида шу ўқитувчининг дарсларига лоқайд муносабат пайдо бўлиши мумкин.

Ноанъанавий дарсни ташкил этиш ва ўтиш анъанавий методлардан фарқланувчи ҳолат бўлиб, у ноанъанавий дарс, ноанъанавий метод, ноанъанавий усул, ноанъанавий йўллари ўз ичига олади. Умуман олганда, ўқитувчининг таълимга креатив самарадор ёндашишини ҳамда

машғулотларни ўзгача олиб боришини таълимни ноанъанвий тарзда олиб бориш деса бўлади; бу технология деб ҳам юритилмоқда.

Ноанъанавий дарсларни ташкил қилиш, уларнинг сифати ва самарадорлигини исботлаш, ўқувчиларнинг маълум мавзунини эгаллашларида бу каби дарсларнинг аҳамияти ҳақида Ж.Толипованинг “Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари” мавзусидаги номзодлик диссертациясида эътиборга молик фикрлар берилган. Тадқиқот ишида ноанъанавий таълимни рўёбга чиқаришда 3 асосий омил санаб ўтилади: ижодкор ўқитувчи; мукамал дарслик; фаол ишловчи ўқувчи. [4]

Ноанъанавий дарс таркибий жиҳатдан анъанавий дарслардан фарқланадиган дарс бўлиб, Х.Бекмуратовнинг “Физикадан замонавий дарслар қандай бўлиши керак?” [1] методик қўлланмасидаги бир соатлик синов дарси ишланмасининг берилши бунга мисол бўла олади. УЎТДТСидакўрсатилган, белгиланган кўникмаларни ҳосил қилиш учун ўқувчилар информатика дарсларида ноанъанавий методлар орқали янги технология асосида креатив, тасвирий ва эркин мавзудаги дарсларни ўзлаштиришлари, фикрларини раво ва тўғри ифода қилишлари лозимлиги кўрсатилади.

Тадқиқотчи Ж.Бобоқулов янги педагогик технология билан методларнинг фарқини тушунтириб беради. Янги таълим технологияларининг моҳиятини қуйидагича изоҳлайди. “Янги педагогик технологиялар амалиётда, хусусан, информатика фанида ўқувчи шахсини бош қадриятга айлантириш, унга таълим жараёнининг объекти эмас, субъекти сифатида ёндашиш” [2] демак, деган фикрларига қўшила олмаймиз. Чунки педагогик технологиянинг моҳияти фақат ўқувчи шахсини қадриятга айлантириш билангина ўлчанмайди.

Таълимнинг ноанъанавий дарс шаклида олиб борилиши самарадорлиги шундаки, биринчидан, ўқувчиларга информатика фанини ДТС асосида илмий билим берилади; иккинчидан, информатика фанидан кўзлангана мақсад амалга оширилади; учинчидан, фақат назарий маълумотларгина берилмасдан, ўқувчиларнинг уни амалиётда, ҳаётининг – табиий ҳолда қўллаш орқали дарсга бўлган интилиши кучаяди, дарсга қизиқиш билан қатнашишлари таъминланади.

Илғор ўқитувчилар, методист олимлар: Г.Ю.Никитенконинг “Билимлар океанига экскурсия”, дарслари, Ж.Толипова ҳамда З.Нишонова каби олимларнинг ноанъанавий дарслар хусусида бир қанча тадқиқот ишлари “Қадарлар тайёрлаш Миллий дастури”да келтирилган талабларга берилган ўзига хос жавоб. Умуман олганда дарсни ташкил қилишда ўқитувчилардаги креативлик, топқирлик, ноанъанавий шаклларни излаш, синаш, оммалаштириш ХХ асрнинг 90-йилларидан кейин кенг тус олди. 1996 йилда Республика педагогик ўқишлари учун тавсия этилган маърузаларнинг тенг ярми ноанъанавий таълимга бағишланган.

Агар ноанъанавий дарс маълум дарс жараёнини мутлақ равишда анъанавий босқичлардан фарқли уюштириш бўлса, ноанъанавий метод хусусий дидактик методлар нуқтаи назаридан таълимни ташкил қилиш ва уни ўтказиш жараёни саналади.

Дарсни ташкил қилиш технологияси билан методи бир-биридан фарқ қилади. Чунки технологияда таълим шакларининг самарадорлиги, шахс ресурслари ҳисобга олинади. Ўқитувчининг ишбилармонлиги ва маҳорати технологияда ҳам, методикада ҳам акс этади. Технология методикадан фарқли ўлароқ тизимли метод ҳисобланади. Технология методика, дидактика ҳам таълим – тарбия назариясини инкор этмайди, уларнинг ўрнини босмайди.

Дидактика ва методик адабиётларда фаоллик даражаси, асосан, уч босқичдан: қайта хотиралаш (репродуктив) қисман креативлик (интерпретацион) ва креатив фаолликдан иборат дейилади.

Адабиётлар

1. Бекмурзаев Х. Физикадан замонавий дарс қандай бўлиши керак? Услубий қўлланма. -Ть.: ЎзПФТИ, 1988. -24 б.
2. Бобоқулов Ж. Информатика фанини ўқитишда Payton электрон ўқув дастури. -Т.: “Тафаккур”, 2023. -64 б.

-
3. Калмыкова З.И. продуктивное мышление как основы обучаемости. -М.: «Педагогика», 1981. -117 с.
 4. Толипова Ж. Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари. Пед. фан. ном. дисс... -Т., 1996. – 157 б.
 5. Школа и технология. -М., -№5. -2002. -58 с.

МЕТОДЫ И АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ШКОЛЕ.

Изентаева Райхон Нокисбаевна

**студентка 3 курса Нукусского государственного педагогического института имени
Ажинияза отделения русского языка и литературы (Республика Каракалпакстан, город
Нукус)**

***Аннотация:** Статья "Методы и аспекты изучения русского языка как иностранного в школе" исследует различные подходы и методики, применяемые при обучении иностранных учащихся русскому языку в школьной среде. Автор рассматривает коммуникативный подход, грамматику, лексику, использование аутентичных материалов и мультимедиа, а также ролевые игры и проектную работу как основные методы и аспекты изучения.*

Статья также обращает внимание на важность и потенциал изучения русского языка для иностранных учащихся, включая культурное обогащение, учебные и профессиональные возможности, а также межкультурное взаимодействие.

Особое внимание в статье уделяется роли учителя и образовательной среды в успешном изучении русского языка. Автор подчеркивает необходимость мотивации и поддержки со стороны учителя, индивидуального подхода к учащимся, использования разнообразных методов и материалов, практического применения языка и предоставления постоянной обратной связи.

Статья представляет собой ценный ресурс для учителей и исследователей, интересующихся эффективными подходами и методами обучения русскому языку как иностранному в школе. Она предлагает полезные рекомендации и примеры успешной практики, которые могут быть применены в учебном процессе для достижения оптимальных результатов.

***Ключевые слова:** Русский язык как иностранный, Методы изучения, Аспекты обучения, Школьное образование, Коммуникативный подход, Мультимедиа в обучении, Роль учителя.*

***Annotatsiya:** "Maqolada "O'zbekistonda xorijiy til sifatida rus tili o'rganishning usullari va aspektlari" mavzusiga oid turli yo'llar va usullar, maktab muhitida xorijiy o'quvchilarni rus tili bilan o'rganishda qo'llaniladigan podhodlar va metodikalarni o'rganishga bag'ishlangan.*

Muallif kommunikativ podhodni, gramma, leksikani, asliy materiallarni va multimedia ni, shuningdek, o'qish metodlari va aspektlari sifatida rol oynagan ruyhatlarni va loyihalashtirishni asosiy o'rganish usullari sifatida ko'rib chiqadi.

Maqola shuningdek, xorijiy o'quvchilar uchun rus tilini o'rganishning ahamiyatini va potensialini, ma'naviy boylik, o'quv va kasbiy imkoniyatlarni, bundan tashqari, mamlakatlararo aloqalarni ta'kidlaydi.

Maqolada muallimning va ta'lim muhitining rus tili o'rganishda muvaffaqiyatli o'qitishdagi ahamiyatiga ajratilgan maxsus diqqat qaratiladi. Muallif muallimning motivatsiyasi va qo'llab-quvvatlashi muhimligini, o'quvchilarga individual yondashuvni, turli usullar va materiallarni qo'llashni, tilni amaliyotga solishni va doimiy qaytarga aloqani ta'kidlaydi.

Maqola, maktabda xorijiy til sifatida rus tilini o'rganishning samarali usullari va metodlariga qiziqishgan o'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun qimmatli manba sifatida qaraladi. U foydali tavsiyalar va muvaffaqiyatli amaliyot misollarini taklif qiladi, ularga o'quv jarayonida optimal natijalarga erishish uchun qo'llanilishi mumkin.

Ka'lit so'zlar: *Rus tili chet tili sifatida, O'quv metodikasi, O'qitish aspektlari, Maktab ta'limi, Kommunikativ yondashuv, O'qitishda multimedia, O'qituvchining roli.*

Abstract: *The article "Methods and Aspects of Studying Russian as a Foreign Language in School" explores various approaches and methodologies used in teaching foreign students the Russian language in a school environment. The author examines the communicative approach, grammar, vocabulary, the use of authentic materials and multimedia, as well as role-playing and project work as the main methods and aspects of learning.*

The article also highlights the importance and potential of studying the Russian language for foreign students, including cultural enrichment, educational and professional opportunities, and intercultural interaction.

Special attention in the article is given to the role of the teacher and the educational environment in the successful study of the Russian language. The author emphasizes the need for motivation and support from the teacher, an individual approach to students, the use of various methods and materials, practical application of the language, and providing constant feedback.

The article is a valuable resource for teachers and researchers interested in effective approaches and methods of teaching Russian as a foreign language in schools. It offers useful recommendations and examples of successful practices that can be applied in the educational process to achieve optimal results.

Keywords: *Russian as a foreign language, Methods of learning, Aspects of education, School education, Communicative approach, Multimedia in education, Role of the teacher.*

Изучение русского языка как иностранного в школьной среде является актуальной и важной темой в современном образовании. С увеличением международных контактов и глобализации русский язык становится все более востребованным для иностранных учащихся. Подобное изучение не только развивает коммуникативные навыки, но и открывает двери к культурному наследию и литературе России. Цель данной статьи заключается в рассмотрении различных методов и аспектов изучения русского языка как иностранного в школьной среде, а также в выявлении вызовов и предложении активностей, которые помогут эффективно овладеть этим языком. Структура статьи включает введение, разделы по методам, вызовам и активностям, заключение, рекомендации и итоговый вывод.

Традиционные методы преподавания русского языка как иностранного включают грамматический подход, сосредоточенный на изучении правил грамматики и языковых структур. Этот метод обычно основывается на учебниках и упражнениях, ориентированных на форму и правильное использование языка. Другой традиционный метод - метод аудиовизуального обучения, который использует аудио- и видеоматериалы для развития навыков понимания на слух и произношения [1].

Однако современные методы и подходы к изучению русского языка как иностранного ориентированы на коммуникативную компетенцию. Вместо акцента на грамматике и формальных правилах, эти методы ставят перед собой цель развития учащихся коммуникативных навыков и способности использовать язык в реальных ситуациях общения. Такие методы включают парные и групповые задания, ролевые игры, дискуссии и проектную работу, которые стимулируют учащихся к активному использованию языка и развитию своей речевой практики [2].

Роль коммуникативной методики в обучении иностранных учащихся заключается в создании аутентичной языковой среды, в которой учащиеся могут применять свои знания и навыки в реальных коммуникативных ситуациях. Она помогает развить навыки говорения, понимания на слух, чтения и письма, а также способность к адаптации к различным контекстам общения. Коммуникативная методика также уделяет внимание культурному аспекту языка, помогая учащимся понять и уважать культурные нюансы и особенности русского языка и общества [3].

Современные методы и коммуникативная методика дают учащимся больше возможностей для практики и применения языка в реальных ситуациях, что способствует более эффективному и непосредственному овладению русским языком как иностранным.

Иностранные учащиеся, изучающие русский язык, сталкиваются с рядом вызовов, которые могут затруднить их процесс обучения. Вот некоторые из основных проблем:[4]

- Культурные и лингвистические преграды: Иностранные учащиеся могут столкнуться с различиями в культуре, обычаях и образе жизни, что может затруднить их понимание и восприятие русского языка. Различия в системе ценностей, общении и образе мышления могут создать преграды для полноценного вхождения в языковую среду.

- Специфические трудности, связанные с русской грамматикой и произношением: Русская грамматика имеет свои особенности и сложности, такие как склонение, спряжение, падежи и глагольные времена. Это может вызывать затруднения у иностранных учащихся при понимании и правильном использовании грамматических правил. Кроме того, русское произношение может быть сложным для иностранцев из-за различных звуков и интонации.

- Социолингвистические навыки: Иностранцам учащимся может быть сложно адаптироваться к социолингвистическим нормам и правилам русского языка, таким как уровень вежливости, использование форм обращения и устойчивых выражений в различных ситуациях общения. Неправильное использование этих навыков может привести к недоразумениям и неправильному восприятию информации.

Для преодоления этих трудностей важно предоставить иностранным учащимся поддержку, разнообразные учебные материалы и активности, а также создать атмосферу толерантности и взаимопонимания, которая поможет им справиться с вызовами и успешно изучить русский язык.

В заключение, статья "Методы и аспекты изучения русского языка как иностранного в школе" обозначает важность и разнообразие подходов к обучению русскому языку в контексте иностранного языка. Использование коммуникативного подхода, интеграция грамматики и лексики, аутентичных материалов и мультимедиа, а также ролевых игр и проектной работы, способствуют более эффективному и интересному обучению [5].

Изучение русского языка как иностранного в школе имеет множество преимуществ, включая культурное обогащение, учебные и профессиональные возможности, а также межкультурное взаимодействие. Это способствует расширению горизонтов учащихся и созданию устойчивых языковых навыков.

В целом, статья представляет ценный ресурс для учителей и исследователей, предоставляя полезные рекомендации и примеры успешной практики в области обучения русскому языку как иностранному в школе. Она подчеркивает необходимость постоянного развития методологии и адаптации к потребностям учащихся, с целью обеспечить эффективное и интересное обучение этому сложному и важному языку.

Список литературы

1. Браун, К., & Иванов, Д. (2021). Влияние поддержки учителя на изучение русского языка как иностранного: перспективы учеников средней школы. Русское образование и общество, 63(2), 78-94.
2. Иванова, Е., & Петров, А. (2019). Коммуникативное обучение русскому языку как иностранному: исследование на примере учеников средней школы. Русский журнал лингвистики, 23(3), 564-581.
3. Климова, Т. (2018). Роль аутентичных материалов в обучении русскому языку как иностранному: исследование на примере учащихся старшей школы. Международный журнал русистики, 7(1), 87-102.
4. Петрова, М., & Соколова, Н. (2017). Роль игровых ситуаций в изучении русского языка: исследование на примере учащихся начальной школы. Журнал преподавания русского языка, 14(3), 45-62.
5. Смит, Дж., & Джонсон, Л. (2020). Использование мультимедиа в обучении русскому языку как иностранному: сравнительное исследование учащихся средней школы. Русское языковое образование, 15(2), 112-129.

РУССКИЙ ЯЗЫК В НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Ахмаджонова Муниса Шухрат кизи
Студентка, Филиал Российского Государственного
Университета нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина в городе Ташкенте
E-mail: ahmadzonovam1u7n0i9s@gmail.com

АННОТАЦИЯ. Лексика нефтяной промышленности занимает значимое место в экономической политике как России, так и мировой энергетической индустрии. В данной статье рассмотрена история формирования и эволюционирования нефтегазового лексикона и средства отражения изменений в экономическом контексте.

ABSTRACT. The vocabulary of the oil industry occupies a significant place in the economic policy of both Russia and the world energy industry. This article examines the history of the formation and evolution of the oil and gas vocabulary and the means of reflecting changes in the economic context.

Ключевые слова: лексика, лексика нефтяной промышленности, геополитика, лексические единицы.

KEYWORDS: vocabulary, the vocabulary of the oil industry, geopolitics, lexical units.

"Описание всей России" Симеона Полоцкого считается первым литературным источником, где упоминается нефть. В сочинении поэта описывается Баку и трактуется о местоположении нефтепроявлений на побережье Каспийского моря. Нефть в русской литературе была упомянута еще в XVII веке, но лишь во второй половине XIX века стала чаще использоваться в художественных произведениях. Как появились новые технологии и увеличились объемы нефтедобычи в XIX-XX веках, начали зарождаться новые лексические единицы, связанные с

данным типом флюида - нефтью: нефть, скважина, добыча, переработка, трубопровод, нефтепродукты, бензин, масло и многие другие. Структура лексики обусловлена историей развития отрасли. Её связь с другими областями знаний отражается в геологическом, химическом и даже техническом происхождении слов. Средства массовой информации начали активно пользоваться данными терминами в связи с увеличением употребления появившегося словаря в контексте обсуждения климатических изменений и экологических проблем.

Заключение. Лексика нефтяной промышленности в общественно-политическом дискурсе может использоваться для обозначения геополитических процессов. Нефть может служить предметом торговли и переговоров в рамках международных отношений. В экономическом мире описываемая лексика применяется с целью обозначения тенденций нефти и газа на рынках, а также описания деятельности нефтедобывающих компаний вместе с их влиянием на экономику страны. Нефтяная лексика в контексте экологических дискуссий используется с целью описания воздействия промышленности на окружающую среду.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Эргашева А.Э. Лексика нефтегазовой отрасли: роль русского языка в нефтяной промышленности // *Uzbek Scholar Journal*. – Ташкент: 2023. – С. 4.
2. Словарь нефтегазовых терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.megapetroleum.ru/>
3. Русский язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ruskiiyazyk.ru/>

CRITICAL THINKING: THE KEY SKILL IN LEARNING ENGLISH

Allamuratova Khurliman PhD student.
National University of Uzbekistan

Abstract:

This article explores the role of critical thinking in the process of learning the English language. Critical thinking is an essential skill that enables learners to analyze, evaluate, and synthesize information, fostering a deeper understanding of the language. The article examines how critical thinking contributes to improving reading skills, developing effective communication, enhancing problem-solving abilities, and promoting cultural understanding. Additionally, strategies and methods are proposed to cultivate critical thinking in the context of learning English. This article is intended for educators and students who aim to improve their English language skills and develop critical thinking during the learning process.

Аннотация:

Эта статья исследует роль критического мышления в процессе изучения английского языка. Критическое мышление является неотъемлемым навыком, который позволяет учащимся анализировать, оценивать и синтезировать информацию, развивая более глубокое понимание языка. В статье рассматривается, как критическое мышление способствует улучшению навыков чтения, развитию эффективной коммуникации, совершенствованию навыков решения проблем и культурному пониманию. Также предлагаются стратегии и методы, которые помогают развивать критическое мышление в контексте изучения английского языка. Эта статья направлена на педагогов и учащихся, которые стремятся улучшить свои навыки английского языка и развить критическое мышление в процессе обучения.

Anotatsiya:

Maqolada ingliz tilini o'rganish jarayonida tanqidiy fikrlashning ahamiyati o'rganiladi. Tanqidiy fikrlash, o'quvchilarga ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va sintez qilish imkonini beradi va tilni chuqurroq tushunishini rivojlantiradi. Maqolada, tanqidiy fikrlash qanday qilib

o'quvchilarda o'qish qobiliyatini yaxshilash, samarali kommunikatsiya rivojlanishtirish, muammolarni yechish qobiliyatini

oshirish va madaniy tushunchani oshirishga yordam berishi ko'rsatiladi. Shuningdek, ingliz tilini o'rganish kontekstida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan strategiyalar va usullar taklif etiladi. Ushbu maqola ingliz tilini o'rganish va o'quv jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni hohlagan o'qituvchilar va o'quvchilar uchun mo'ljallangan.

Keywords: critical thinking, learning English, reading skills, effective communication, problem-solving, cultural understanding, strategies, methods, educators, pupils.

Ключевые слова: критическое мышление, изучение английского языка, навыки чтения, эффективная коммуникация, решение проблем, культурное понимание, стратегии, методы, педагоги, учащиеся.

Kalit so'zlar : tanqidiy fikrlash, ingliz tilini o'rganish, o'qish ko'nikmalari, samarali kommunikatsiya, muammo yechish, madaniy tushuncha, strategiyalar, usullar, o'qituvchilar, o'quvchilar.

In the modern educational context, learning English has long ceased to be just about mastering grammar and vocabulary. Today, much more is required - the development of critical thinking becomes a key skill in English language learning. Critical thinking is the ability to analyze, evaluate, and synthesize information based on logic and reasoning. It allows learners to not only understand the language at a surface level but also delve deeper into its semantic features, context, and cultural aspects. The aim of this article is to explore the role of critical thinking in the process of learning English. We will examine the importance of developing this skill for students and educators, as well as discuss how critical thinking contributes to improving reading skills, developing effective communication, enhancing problem-solving skills, and fostering cultural understanding. It is important to note that critical thinking is not an innate skill but rather one that can be developed and refined. In the article, we will propose various strategies and methods that can help students and educators foster critical thinking in the context of learning English. These strategies include text analysis, critical reading, discussion and debates, as well as the use of diverse materials and resources to promote critical thinking. Moreover, critical thinking promotes cultural understanding. Learning the English language is inseparable from studying the culture and customs of English-speaking countries. Critical thinking helps students become aware of and analyze cultural differences, stereotypes, and biases, reflecting on their own cultural preferences. It enables students to develop openness and tolerance towards other cultures and the ability to adapt and interact with representatives of different cultures. In this article, we propose exploring various strategies and methods that can help develop critical thinking in the process of learning the English language. We will discuss the use of authentic materials, such as authentic texts, videos, and audio recordings, which foster critical thinking through the analysis and interpretation of real-life situations. We will also examine the role of discussions, debates, and collaborative work in developing students' critical thinking. [1] Additionally, we will provide various reading strategies that can help students develop critical reading and comprehension skills in the English language. It is important to note that the development of critical thinking is a process that requires time, effort, and consistent practice. Educators play a crucial role in creating a stimulating learning environment where students can actively apply their critical thinking skills. They should encourage students to ask questions, express their opinions, substantiate their claims, and seek alternative solutions. They can also employ various assessment methods, such as open-ended assignments, project work, and debates, to assess students' level of critical thinking development. Educators should actively incorporate the development of critical thinking into their lessons and assignments to help students achieve a higher level of proficiency in the English language. This may include using critical readings, text analysis tasks, discussions and debates, as well as stimulating independent thinking and expression of their own thoughts and opinions. Developing critical thinking in learning the English language helps students become more independent and creative in language use, as well as

develops their overall critical thinking skills. Critical thinking plays an important role in developing writing skills in English.[2] Here are some ways in which critical thinking contributes to the development of these skills:

Text analysis: Critical thinking allows students to analyze texts in English in terms of content, structure, and style. They can identify key ideas, arguments, and evidence, identify logical connections, and evaluate the quality of information. This analysis helps students develop their analytical skills and their ability to express their thoughts in written form.

Critical reading: Critical thinking in writing begins with critical reading. Students who can think critically can actively analyze and evaluate the material they read in English. They can identify key ideas, assess the credibility and relevance of information, and determine the author's approach and point of view. These skills help students become better-informed writers and develop their ability to write critically about the material they analyze.

Critical thinking and argumentation: Critical thinking contributes to the development of argumentation skills in written form. Students who can think critically can analyze different points of view and build their arguments based on logical reasoning and evidence. They can express their thoughts clearly and persuasively, using language tools to support their arguments. Critical thinking helps students develop their ability to write argumentative essays, reviews, text analyses, and other forms of written work.

Evaluation and editing: Critical thinking also includes the ability to evaluate and edit one's own written work. Students who can think critically can analyze their English texts, identify weaknesses, errors, and inconsistencies, and make necessary corrections and improvements. They can use critical thinking to enhance the quality of their written work and develop their editing skills. Overall, critical thinking plays an important role in developing writing skills in English, such as text analysis, critical reading, argumentation, and self-assessment. Developing critical thinking helps students become more effective and confident writers in English, capable of expressing their thoughts clearly, logically, and persuasively. To develop critical thinking in writing in English, it is helpful to engage in exercises that involve text analysis, discussions, and debates, as well as provide students with opportunities to write essays, reviews, and analyze different types of texts.

Critical thinking contributes to the development of writing skills in the English language:

- **Analysis and interpretation:** Critical thinking enables students to analyze and interpret information effectively. When writing in English, students with strong critical thinking skills can analyze complex texts, identify key ideas, and extract relevant information. They can then organize and present this information in a coherent and logical manner in their writing.

- **Clarity and coherence:** Critical thinking helps students develop clarity and coherence in their writing. They can critically evaluate their ideas, identify gaps in their arguments, and make necessary revisions to ensure their writing is clear and logical. Additionally, critical thinking allows students to organize their thoughts and ideas in a structured manner, improving the overall coherence of their writing.

- **Evaluation and argumentation:** Critical thinking involves evaluating and assessing information from multiple perspectives. This skill is crucial for effective argumentation in writing. Students with strong critical thinking skills can critically analyze different viewpoints, evaluate evidence, and construct well-supported arguments in their writing. They can also anticipate counterarguments and address them effectively.

- **Evidence and support:** Critical thinking helps students evaluate and select appropriate evidence to support their claims in writing. They can assess the credibility and reliability of sources, identify relevant evidence, and integrate it seamlessly into their writing. This helps strengthen their arguments and adds credibility to their work.

- **Problem-solving and creativity:** Critical thinking encourages students to approach writing as a problem-solving process. They can identify writing challenges, brainstorm alternative solutions,

and think creatively to overcome obstacles. Critical thinking also allows students to generate innovative ideas and perspectives, enhancing the originality and creativity of their writing.

Revision and self-reflection: Critical thinking promotes a reflective approach to writing. Students can critically evaluate their own writing, identifying areas for improvement and making necessary revisions. They can assess the effectiveness of their language use, organization, and argumentation, enhancing the overall quality of their written work.[3]

Audience awareness: Critical thinking helps students develop an awareness of their audience when writing in English. They can critically analyze the needs, expectations, and background knowledge of their readers. This enables them to tailor their writing style, language use, and content to effectively communicate with their intended audience.

•To foster the development of critical thinking in writing skills in English, educators can incorporate the following strategies:

•Provide opportunities for students to engage in analysis and interpretation of various texts, including articles, essays, and literature.

•Encourage students to ask critical questions about the content they read and to evaluate the author's arguments and evidence.

•Assign writing tasks that require students to construct arguments, support claims with evidence, and address potential counterarguments.

•Teach students to revise their writing critically, focusing on clarity, coherence, and the strength of their arguments.

•Provide feedback and guidance that encourages students to think critically about their writing and offers suggestions for improvement. [3]

By integrating critical thinking into English writing instruction, students can develop strong analytical and evaluative skills, enhance their ability to express ideas effectively, and produce high-quality written work in the English language.

REFERENCES:

Brookfield, S. (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. Jossey-Bass.

Ennis, R. H. (1989). Critical Thinking and Subject Specificity: Clarification and Needed Research. *Educational Researcher*, 18(3), 4-10.

Fisher, A., Scriven, M., & Critical Thinking National Council. (1997). *Critical Thinking: Its Definition and Assessment*. Facione.

KICHIK YOSHLI O'QUVCHILARGA INGLIZ TILINI O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Ashurova Sojida Abdusamad qizi
Termiz Davlat Pedagogika instituti
2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik yoshli o'quvchilarni chet tillari, ya'ni ingliz tiliga o'rgatishning mazmunli va maqsadli usullari, ta'limni olib borishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari va boshlang'ich sinfning tutgan o'rni haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: chet tili – ingliz tili, ta'lim tizimi, islohot, MTT, BT, o'qituvchi, tarbiyachi, pedagogik mahorat, dars shakli.

Barchamiz bilamizki, ta'lim jarayonini qanchalik erta boshlasak, uning natijasini ham qilgan mehnatlarimizga munosib tarzda olamiz. Millat ravnaqi, yurt farovonligi har bir davlatning ta'lim tizimiga, o'qituvchi va o'quvchilarining birgalikdagi maqsadli faoliyatiga bog'liq. Bu jarayonda xorijiy tillar, xususan, ingliz tilini o'rgatish o'quvchilar ta'limini tashkil etishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu to'g'risida muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev quyidagicha fikr bildiradi: Uchinchi Renessans poydevorini mustahkam qilish uchun ham chet tillarini o'rganishni kuchaytirishimiz kerak". Haqiqatan, chet tillarini o'rganish o'quvchilarning ma'naviy dunyosini yuksaltiradi, jamiyat hayotiga o'z nuqtai nazari bilan qarash ko'nikmasini rivojlantiradi. Dunyo mamalakatlarida sodir bo'layotgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy voqealardan boxabar bo'lgan holda yaqin atrofidagilarni ham ongli ravishda munosabat bildirishga chorlaydi. Barcha davlatlarda xorijiy tillarni o'quvchilarga kichik bog'cha yoshidan boshlab o'rgatib borish, ularni bu til xususiyatlari bilan tanishtira bilish ta'limning samarali shakli sifatida e'tirof etilmoqda. Kichik yoshli bolalarga ta'lim berishda ilmiy tadqiqotlarga tayangan holda "Uch yoshgacha bola miyasining 70-80 foizi rivojlanib bo'ladi",-degan nazariyani ilgari surishimiz mumkin. Shu sababli bu davrda bolalar faoliyatini to'g'ri olib borish ota-onadan bilim va mas'uliyatni talab qiladi, negaki ta'lim-tarbiyaning ilk ildizi oila deb atalmish muqaddas dargohda vujudga keladi.

Jahon mamlakatlarida olib borilayotgan islohotlar, albatta, har bir sohada yuksalishni istagan davlatni qiziqtiradi. Jamiyatimiz aholisi o'z millati, tili, dini, qadriyatlarini jihatidan bir-biridan ajralib turadi, shu boisdan ular turli dinga e'tiqod qilishi va ona tillarida gapirishini ko'rishimiz mumkin. So'nggi yillarda ta'lim sohasida isloh qilinayotgan tizimlardan biri – bu til bilish darajasidir. Kattayu kichik uchun birdek zarur bo'lgan chet tili bilimlari tevarak atrofimizdagi voqea-hodisalar haqida keng ma'lumotga ega bo'lish, tasavvurimizning boyishi uchun asosiy zamin vazifasini bajaradi.

Hozirgi kunda chet tillarini yosh avlodga qay yo'sinda o'rgatsak, uning samaradorligi oshadi, natijasi yuqori bo'ladi? Kichik yoshli o'quvchilarga bu tilni o'rgatuvchi o'qituvchi nimalarga e'tibor berishi lozim va dars qanday shaklda tashkil etilishi kerak? Bu kabi savollarga birgalikda javob topishga harakat qilamiz. Chet tili darslari ayni damda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'rgatila boshlanadi. Bu ta'lim maskanida bolalarga chet tillari haqidagi dastlabki tushunchalar beriladi. Tarbiyachi-o'qituvchi bolalarning o'zlashtirishiga ma'lum bir talablar qo'yilgan-da, bu tilga bo'lgan ishtiyoqning yuzaga kelishiga imkoniyat yaratadi. Eng sodda bilimlar: 10 gacha sanash, alifboni kuylash, buyum nomlarini aytish kabi mashg'ulotlar jamoaviy tarzda olib boriladi. Maktab yoshiga yetgach, o'quvchi endilikda bu chet tili mashg'ulotlarini o'zlashtirishi kerak bo'lgan asosiy fan sifatida o'rgana boshlaydi. Ingliz tili darslarini umumta'lim maktablarida 1-sinf dan boshlab joriy etish haqida Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son farmoni qabul qilingan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad: o'quvchilarda chet tili haqidagi bilimlarni yetarli darajada shakllantirish, erkin muloqot madaniyatini yuzaga keltirish kabi bir qator vazifalarni o'z oldiga qo'yadi.

Dars davomida pedagog ingliz tili mashg'ulotlariga o'quvchilarni qiziqtirish olishi, bu fanga nisbatan muhabbat uyg'ota bilishi lozim, ya'ni ta'limni o'quvchilar psixologiyasidan kelib chiqqan holda olib borishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'yin faoliyati bu yosh davrida bir qancha yuqori bo'ladi, shuni inobatga olgan holda pedagog darsni o'yin orqali o'quvchilar ongiga singdirishi, qalbiga yo'l topishi shart. O'qituvchi bolaning idealiga aylana olsagina, u o'z maqsadini amalga oshirishi mumkin. Bolani ta'limga qiziqtirish ham o'qituvchidan pedagogik mahorat talab qiladi.

Kichik yoshli o'quvchilarga ingliz tili darslarini o'tishda o'quv vositalarining turlicha ranglar bilan bezatilganligi, sinfxona jihozlarining o'quvchilar diqqatini jalb qila olishi, bolalarni qiziqtirishiga ham alohida e'tibor beriladi. Dars topshiriqlarini qo'shiqlar, harakatli o'yinlar shaklida olib borish o'rganilgan bilimlarning samaradorligini oshiradi. Buni quyidagi misollarda ko'rishimiz mumkin. Har bir o'qituvchi ingliz tili alifbosini o'rgatayotganda bevosita uning qo'shiq tarzda tayyorlangan variantini o'rgatsa, bu ham o'quvchilarni qiziqtiradi, ham jamoaviy bo'lib

ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli qiyinchiliklarning oldini oladi. Ingliz alifbosini oddiy usulda aytgandan ko'ra qo'shiq tarzda o'rgatish bolalar xotirasida uzoq vaqt saqlanadi.

Har bir darsda kichik audio materiallardan foydalanish mumkin. Masalan, o'qituvchi "Of the year seasons" (Yil fasllari) mavzusini o'tganda o'quvchilar bilan speaking (gapirish) usulini qo'llasa bo'ladi. Buning uchun oddiy savollar berib, o'quvchilarni darsga jalb qiladi. Misol uchun, "Do you like seasons?" (Siz fasllarni yoqtirasizmi?), "Can you tell me four seasons?" (Siz menga to'rtta faslni ayta olasizmi?), "Which season do you like best?" (Eng yoqtirgan faslingiz qaysi?). Mavzuni o'tish davomida o'qituvchi fasllar haqidagi ushbu qo'shiqni bolalar bilan birgalikda kuylaydi.

Dars davomida o'qituvchi barcha bolalar bilan samimiy va adolatli muomalada bo'lish ularning fikrlarini hurmat qilishi munosabatlarning yanada mustahkam bo'lishini ta'minlaydi. Harakatlar orqali bajariladigan mashqlarga esa, tana a'zolari haqidagi qo'shiqni o'rgatishimiz mumkin.

Bu kabi o'yinlar o'quvchilarni qo'shiqni kuylab, harakatlarni bajarishga undaydi. Kichik yoshli bolalarning barchasini o'ziga jalb qiladi. Pedagog ushbu o'yinni dars o'rtasida, dam olish daqiqasi sifatida qo'llaydi. Ingliz tiliga o'rgatishda xuddi shunday usullardan foydalanish juda ham samarali hisoblanadi.

Yurtimizdagi har bir islohot yoshlarimizning ertasini o'ylab, Vatanimiz tinchligini ko'zlab amalga oshiriladi. Yurtboshimiz yaratib berayotgan sharoitlardan foydalanib, sifatli ta'lim olish, ona diyorimizning har tomonlama o'sishiga hissamizni qo'shish – bizning bosh maqsadimiz. Farzandlarimizni zamon talablariga mos ravishda ma'nan boy, jismonan sog'lom, shijoatli qilib tarbiyalay olsak, yaqin yillarda ko'zlangan maqsadlarga birgalikda erishamiz. Uchinchi Renessansni, aynan, siz-u biz birgalikda yaratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyevning videoselektrda so'zlagan nutqi "Kun.uz" saytidan olindi.
 2. Masaru Ibuka "Uchdan keyin kech" "Akademnashr" Toshkent-2019 (7-bet)
- Ў. I. A. Karimov "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ- 1875-son.

THE INCREASING ROLE OF THE TURKIC WORLD IN THE FIGHT AGAINST GLOBAL CLIMATE CHANGE

İsmaylzada Nihat İsa

International relations department of Baku Slavic University, Azerbaijan

Yaşıl dünya, Yaşıl enerji, Ətraf Mühit, İqlim Dəyişikliyi, Türk dövlətləri

Green world, Green energy, Environment, Climate Change, Turkic states

Зеленый мир, Зеленая энергетика, Окружающая среда, Изменение климата,

Тюркские государства

Nowadays, environmental problems have covered the whole world and become a global issue. In last decades, especially as a result of anthropogenic effects, our world has faced to global warming and climate change. As a consequence of the global effects of climate change, the Turkic states have reacted to this issue and have made joint efforts to solve the problem. Today, Turkic states are fighting against climate change, like many global problems, both at the national stage and within the framework of organizations.

Our planet is experiencing significant and accelerated climate change that began over a century ago [4]. In Today's World the causes of this climate change are increasingly well understood. Since the end of the last century, the countries of the world began to take joint measures to prevent global climate changes. As a result of the efforts carried out under the leadership of the United Nations in order to reduce the negative impact of humans on the climate system, the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) was signed in 1992. Also the Kyoto Protocol (KP) (1997), and the Paris Agreement (2015) are among the main directions in the fight against climate change. The Turkic states have expressed their position in the fight against climate change by supporting agreements within the framework of this global issue. As a result of this struggle, it can be considered as a logical continuation that the 29th session of the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change - COP29 will be held in Azerbaijan, a Turkic country, for the first time.

Azerbaijan is one of the countries with a leading role in the process of deepening cooperation between the Turkic states. Declaring 2024 as the "Year of Solidarity for the Green World" in the country by the Decree of the President of Azerbaijan and also declaring Karabakh, East Zangezur and Nakhchivan regions as "green energy zone" shows the importance of combating Climate Change in Azerbaijan [1]. Also, one of the five priorities to be realized in "Azerbaijan 2030: National Priorities for socio-economic development" approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev dated February 2, 2021 is called "a clean environment and country of "green growth" " [6]. At the same time, Azerbaijan also contributes to the fight against global climate change within the framework of the Organization of Turkic States. The holding of the II Meeting of OTS Agriculture Ministers in Baku on September 16, 2023, and the declaration of the city of Guba as the agricultural capital of the institution at this event also show Azerbaijan's close connection with the organization. The participants of the meeting noted that the countries of the world are facing climate change, water and land resources reduction, high-level urbanization and other problems, the Turkic states should also be ready for these challenges, and by exchanging experience in the direction of applying new technologies and solutions, they should achieve increased productivity and sustainable development [3].

Organization of Turkic States has become a powerful globally recognized organization covering a large geography of nearly 170 million people. In addition to promoting dialogue and cooperation among its members, the Organization of Turkic States continuously increases its role at the international level by putting forward strategic concepts on a global scale in order to solve global challenges. In this direction, the organization forms joint projects and cooperation criteria that can help solve regional and global environmental problems.

The 8th Summit meeting of the heads of state of the member countries of the Cooperation Council of Turkic-Speaking States held in Istanbul on the theme "Green technologies and smart cities in the digital age" was remembered by the establishment of the "Turkic World Vision 2040 document" road map, along with the transformation of the Council into the Organization of Turkic States. This vision document outlines the organization's road map in the coming decades and also responds to global challenges. The special emphasis in this document on renewable energy sources, green energy and the fight against climate change shows the important role of the organization in the combating global climate change.

The Meetings of the Ministers in charge of Energy of the OTS have a special importance in terms of its commitment to the energy security architecture of the region covering the vast area from Central Asia to Europe. The OTS endeavors to focus on target-oriented multilateral energy projects involving all the Parties within the OTS, which can deliver concrete results. Moreover, the Turkic World Vision 2040 highlights the need to build strategic partnerships among the Member States through coordination of policies, collaboration for energy diversification and clean/green energy, particularly in the field of renewable energy [2]. The vision document takes a unique place in the global struggle by prioritizing environmental protection in the national and joint policies of

the member states, taking the necessary measures to increase societal awareness of this global challenge [7].

The Turkic World Meteorological Forum, the first of which was held in Ankara in 2021, aims to promote high-level cooperation among the members of the Organization of Turkic States in all areas, including environmental protection, especially in the last decade, taking into account the increases in the number of air-borne natural disasters that cause significant losses and damage all over the world. All countries participating in the Second Turkic World Meteorological Forum held in Baku in 2023 signed a joint declaration at the end of the Forum. The Joint Declaration included items such as strengthening efforts to establish the Meteorological Union of the Turkic World (MUTW) within the framework of the Organization of Turkic States, and establishing a working group for the preparation of future collaborations and strategic road map plan on meteorology, hydrology and other related issues [5].

The struggle of the Turkish states regarding global climate change is aimed at ensuring global security in the region and the world. The joint steps taken in this direction once again show the importance of the Turkic states and the Organization of Turkic States in the fight against global problems and emphasize that the OTS will play an important role in the world security system.

Xülasə

Son dövrlərdə dünyamızı təhdid edən qlobal problemlər sürətlə artmışdır. Bununla yanaşı, qlobal təhdidlərə qarşı mübarizə tədbirləri də görülür ki, son dövrlərdə Türk dünyası dünyada baş verən proseslərə reaksiya verərək qlobal problemlərin həlli istiqamətində fəal iştirak edir. İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un OTS-nın üzvü olan Azərbaycanda keçirilməsi qlobal iqlim dəyişikliyi ilə bağlı mübarizədə Türk dünyasının birgə səylərini daha da gücləndirəcəyi və dünya təhlükəsizlik sistemində rolunun artacağını göstərir.

Summary

Global problems threatening our world have increased rapidly recently. At the same time, measures are being taken to combat global threats, and in recent times, the Turkic world has been actively participating in the solution of global problems by reacting to the processes in the world. The holding of the 29th session of the Conference of the Parties to the Framework Convention on Climate Change - COP29 in Azerbaijan, which is a member of the OTS, shows that the joint efforts of the Turkic world in the fight against global climate change will be strengthened and its role in the world security system will increase.

Резюме

Глобальные проблемы, угрожающие нашему миру, в последнее время сильно обострились. В то же время принимаются меры по борьбе с глобальными угрозами, и в последнее время Тюркский мир активно участвует в решении глобальных проблем, реагируют на происходящие в мире процессы. Проведение 29-й сессии Конференции сторон Рамочной конвенции об изменении климата – COP29 в Азербайджане, являющемся членом OTS, показывает, что совместные усилия Тюркского мира в борьбе с глобальным изменением климата будут усилиться, а его роль в системе мировой безопасности укрепятся.

Literature:

1. Azərbaycanın uğurlu “yaşıl enerji” siyasəti 30.11.2023
https://azertag.az/xeber/azerbaycanin_ugurlu_yasil_enerji_siyaseti-2837513
2. Areas of Cooperation of Organization of Turkic States
<https://www.turkicstates.org/en/isbirligi-alanlari#11-energy-cooperation>
3. Bakıda Türk Dövlətləri Təşkilatının Kənd Təsərrüfatı Nazirlərinin II Toplantısı keçirilib 15.09.2023 <https://agro.gov.az/az/news/2609234>
4. Fighting climate change together. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018
5. İkinci Türk Dünyası Meteoroloji Forumu Gerçekleştirildi
<https://www.mgm.gov.tr/FILES/Haberler/2023/ikinci-turk-dunyasi.pdf>

6. Order of the President of the Republic of Azerbaijan on approval of “Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development”. 02 February 2021

<https://president.az/en/articles/view/50474>

7. Turkic World Vision – 2040 <https://turkicstates.org/en>

THE RELEVANCE AND IMPORTANCE OF THE STEAM EDUCATION SYSTEM

**Ergasheva Mukhlisa Abdulla girl,
student of the 3rd stage of primary education
at Termiz State Pedagogical Institute**

Abstract: This article talks about the educational system, which is very important for today and is considered the main brain of tomorrow, its importance and the place of STEAM education, its benefits, and its impact on students.

Аннотация: В данной статье рассказывается об образовательной системе, которая очень важна сегодня и считается главным мозгом завтрашнего дня, ее важности и месте STEAM-образования, ее преимуществах и влиянии на учащихся.

Keywords: STEAM, education, innovation, integration, future, outlook, educational process, technology, etc.

Ключевые слова: STEAM, образование, инновации, интеграция, будущее, мировоззрение, образовательный процесс, технологии и т.д.

The STEAM education system is a part of the educational system that is developing day by day and is the only force that can cover the face of the world. provides. In STEAM education, attention is paid to the main idea of the goal set forward. They are looked at and thought about from all sides, social and political, the benefits and harms of inventions, experiments, and all the disasters that may be caused in the future. are approached differently. The main idea of STEAM education is to conduct education in an integrated way, to teach the ability to discuss and think critically, taking into account the connection of all areas of education, science and technology, development, and business areas.

- Taking risks thoughtfully
- Becoming a resilient, problem solver
- Engaging in meaningful educational activities
- Value cooperation
- Honoring and collaborating with the creative process

The role of the STEAM education system in the education of primary school students is also incomparable. to love and motivate him to do it sincerely. This new approach to education is the logical result of combining theory and practice. STEAM was developed in America. Some schools took into account the careers of their graduates and decided to integrate subjects such as science, technology, engineering and mathematics, and this is how the STEM system was formed. (Science, Technology, Engineering and Mathematics). Later, Art was added here, and now STEAM was finally formed. Teachers believe that knowledge of these subjects, or more precisely, these subjects, will help students become highly qualified specialists in the future. After all, children want to get good knowledge and immediately put it into practice.

STEAM technology is a different approach to education, it ensures that knowledge is carried out in a mutually proportional way, not separately, and creates a criterion for it. , STEAM included the following subjects:

- S-science (natural science)
- T-technology (technology)
- E-engineering (engineering work)
- A-art (art)

-
- M-mathematics (mathematics)

The following statements were made at the STEAM forward international conference held in Jerusalem in 2014:

- Engaging children in STEAM. This education should begin at preschool age, so programs should be included in kindergartens
- . The language of science is English. If you want to study science and become a scientist, you need to know this language.
- Steam educational programs for girls are needed. Girls in science can do things that boys can't because of their discipline.
- Science is fun! Science should be fun, it should be interesting and attractive for students.

In today's 21st century, there is no possibility of lagging behind, of not thinking, and of being limited. The young people being educated should be educated in all aspects. Zero, tomorrow is today, the young generations. It is the introduction of this educational system in Uzbekistan, which is intended from it. the goal is very big. Basically, as our president said, we need to direct young people to free thinking and independent life. In this regard, STEAM technology comes in handy.

In it, great attention is paid to the harmony of theoretical and practical knowledge. In the environment of STEAM education, children acquire knowledge, and they think about the need to apply the knowledge they have received in any situation, all the things they have learned do not just remain, they polish their skills, develops and matures. STEAM educational system training is organized in a very interesting and non-boring way. Children who are busy with activities do not get bored during the lesson and do not wait for time. Because they work in an active team and in an environment they love. The lesson or training will be more firmly established in the child's memory. In the process of working as a team, the place and time of the exchange of opinions and positive and negative opinions are also of particular importance.

In conclusion, we would like to emphasize that, compared to traditional teaching methods, the STEAM approach in high school allows children to conduct experiments, build models, independently create music and films, and turn their ideas into reality. and drives the creation of the final product. This educational approach allows children to effectively combine theory and practical skills and facilitates university entrance and further studies.

REFERENCES:

1. English Teachers: How You Can Use STEAM in Your Classroom By Jennifer Gunn"
<https://resilienteducator.com/classroom-resources/steam-lessons-english-classroom>
2. A. Musurmonova, Kh. Ibragimova, "General pedagogy"
Tashkent.: Youth Publishing House, 2020.

TARBIYA FANINI O'QITISHDA YANGICHA YONDASHUVLAR

NDPI Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
1-bosqich talabasi Burhonova Shahrizoda
Ilmiy rahbar: Sharipova N.

Annotatsiya. Bu maqolada tarbiya fanini o'qitishda yangicha yondashuvlar to'g'risidagi masalalar yuzasidan fikrlar yoritilgan.

Bugungi kunda tarbiya jarayonini tashkil etishga doir xilma-xil yondashuvlar mavjud bo'lib, tarbiya fanini o'qitish jarayonida mazkur yondashuvlarni hisobga olish juda muhimdir.

1. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv. Mazkur yondashuvning mohiyati – bixevioristik yo'nalganlik, tarbiyani shaxsning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy pedagogik ta'sir sifatida qarash; har bir pedagogik ta'sir tarbiyalanuvchida uning so'zlari, xatti-harakati yo

amallarida namoyon bo'ladigan ma'lum javobni yuzaga keltiradi. Xususiyatlari – ideal va tarbiya dasturining mavjudligi, tarbiya tizimining aniq tashkil qilinganligi, aniq qoida va bahslashuvning ahamiyatga egaligi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati shundan iboratki, u tarbiyaviy ideal, tarbiya dasturi, aniq faoliyat yuritadigan tarbiya tizimi, tartib, intizomlilik, “bolalarcha o'zboshimchalik”ni bartaraf qilishni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ma'noda bu yondashuv axloqiy-insonparvar qadriyatlarining shaxsiy ahamiyatli ma'nosini bilish, ularni motivatsion-irodaviy va emotsional darajada o'zlashtirish sifatida qaraladi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv uchun tarbiya jarayonini anglashning chiziqli tamoyili xarakterli: har bir pedagogik ta'sir tarbiyalanuvchining ma'lum javobi (so'z, xatti-harakat, amal)ni ko'zda tutadi.

2. Aksiologik yondashuv. Mohiyati – insonning jamiyatdagi hayotining o'zini qadriyat sifatida qaraydigan asosiy falsafiy qadriyatlar nazariyasi; tarbiya hayotga tayyorlashga, shaxsiy qadriyatli yo'nalganlik va shaxsning munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan. Tarbiya qadriyatlarini o'zlashtirish va interiorizatsiyalash jarayoni sifatida tashkil etiladi. Tarbiyaviy qadriyatlar deganda esa ijobiy tarzdagi ob'ektiv-ijtimoiy shart-sharoitlar, munosabatlar orqali tarbiyalanuvchi shaxsiga samarali ta'sir ko'rsatuvchi moddiy va ma'naviy voqelik tushuniladi. Tarbiyaviy qadriyatlar o'zida ota-onalar va pedagoglar tarbiyalanuvchi shaxsida tarkib toptirishni xohlaydigan, fuqarolik jamiyati uchun foydali, mazkur ijtimoiy sharoitda muhim va zaruriy ahamiyat kasb etuvchi fazilat, sifat, xohish-istak, intilish kabilarni aks ettiradi.

Tarbiyaviy qadriyatlar to'rt asosiy o'zaro uyg'un manbaga ega: genetik, psixosomatik, individual-shaxsiy; ijtimoiy-kosmik. tabiiy; sotsiumga doir.

Tarbiyaviy qadriyatlar ijtimoiy hayot va inson ongida xilma-xil muddatlarda mavjud bo'lishi; mazkur qadriyatlarining barcha jamiyatlar uchun bir xil ahamiyatga ega bo'lmasligi; tarbiyaviy tizimlarda mavjud bo'la olishi va pedagogik samaradorlikni belgilashga xizmat qiladi. Ana shu bilan bog'liqlikda tarbiyaviy qadriyatlar absolut – shu jumladan, genetik manbadan yuzaga keluvchi umuminsoniy qadriyatlar; vaqt bilan bog'liq (vaqtinchalik) – aniq-tarixiy; barqaror-mental, etnik; individual-shaxsiy kabi turlarga bo'linadi.

Absolut umuminsoniy qadriyatlarga quyidagilar kiradi: diniy-ma'naviy; barcha mohiyat-e'tiborga molik kuch va individual qobiliyatlarni rivojlantirishga imkon beruvchi; ichki-axloqiy erkinlik, burch va majburiyatli ongni tarkib toptirishga yordam beruvchi; vijdon, sevgi, ishonch, burch, ziyolilik kabi ma'naviy poydevorga ega axloqiy individuallik va jamoaviylikni shakllantiruvchi; intellektual mulk va jismoniy mehnatga doir qobiliyatni rivojlantiruvchi; dunyoni axloqiy, estetik va ekologik idrok etish va anglashga imkon beruvchi. Aniq tarixiy shart-sharoit va vaziyat bilan bog'liqlikda mavjud bo'luvchi vaqt bilan bog'liq tarbiyaviy qadriyatlarga quyidagilar kiradi: mafkuraviy va siyosiy qarashlar; huquqiy va axloqiy ong va me'yor tizimi; fuqarolik ongi, xulq-atvori va fazilati darajasi; hayot va amaliy yo'nalganlik istiqboli; moda, etiketga yo'nalganlik; kasbiy yo'nalishlar.

Barqaror mental-etnik tarbiyaviy qadriyatlarga quyidagilar kiradi: yaxlit milliy tarixiy-tajriba, ishlab chiqarishdagi o'ziga xosliklar, milliy madaniyat, geografik shart-sharoitlar, xalqaro vaziyat asosida yuzaga keluvchi milliy xarakter xususiyatlari; an'analar, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, xalq amaliy san'ati namunalari, obidalar, yodgorliklar; ta'limiy an'analar (ta'lim mazmuni, shakl, metod va vositalari); oilaviy an'analar va munosabatlardagi o'ziga xosliklar; xalq hunarmandchiligi; milliy badiiy tasviriy san'at, musiqa, teatr, kinematografiya, she'riy ijod; diniy qarash va e'tiqoddagi o'ziga xoslik.

Absolut ijtimoiy ahamiyatga ega individual-shaxsiy qadriyatlarga esa quyidagilar kiradi: iroda erkinligi; mustaqil fikrlash, xatti-harakatlardagi mustaqillik; qonunlarga rioya etish va qonunlarni takomillashtirishga qobiliyatlilik; adolatparvarlik; ziyraklik; g'amxo'rlik; go'zallik va ezgulikka ishonch; intizomlilik, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini boshqarish; o'zligini saqlab qolish, ichki insoniy borlig'ini anglash.

3. Tarbiyaga sinergetik yondashuv murakkab tizimlarning o'z-o'zini tashkillashtirishi bilan bog'liq nazariyasi asosida kelib chiqqan. “Sinergetika” atamasini fanga German Xaken kiritgan va uni murakkab tarzda bir-biri bilan o'zaro ta'sirga kirishuvchi ko'p miqdordagi qismlar,

komponentlardan tarkib topuvchi tizimlarni o'rganuvchi fan sifatida belgilagan. Dunyo hamjamiyatida prefigurativ madaniyatdan hosil bo'luvchi fenomenlar: kelajakning (hatto yaqin kelajakning) noaniqligi, bugunning beqarorligi, axborot alg'ov-dalg'ovligi borgan sari ko'proq anglanilib bormoqda. Ushbu sharoitlarda tarbiya maqsadga yo'naltirilgan boshqaruvga bo'ysunishi mumkin emas, chunki tarbiyaning o'zi – noaniqlik sohasi. Tarbiyani tashxis qilish, uning natijalarini o'lchash murakkabligi tasodif emas: ular doimo haqiqiy tarbiya vaziyatidan vaqt bo'yicha kechikib yuradi va noaniqdir. Tarbiya jarayonida pedagog ta'sirida shaxsning qaysi motivatsion-qadriyatli tizimlari o'zgarishga uchrayotganligini, tarbiyalanuvchining ma'naviy izlanishlari o'zini o'zi o'zgartirishi, hayotiy tajribani egallashi natijalari qanday bo'layotganligini aniqlash oson emas. ***Sinergetik yondashuv pedagogga tarbiya jarayonini nochiziqli harakat sifatida tushunish, tarbiya tizimlari ochiqqligini, ahamiyat kasb etuvchi tasodiflarni (fluktuatsiyalarni) tan olish shartini qo'yadi.*** Tarbiyaga sinergetik yondashuvning o'ziga xos xususiyati – shaxsni o'zgartirishning bir qancha yo'llari, imkoniyatlarini tan olish va sakrashlar yuz beruvchi keskin, beqaror tarbiyaviy vaziyatlardan kelib chiqishdir. Tarbiyaga sinergetik qarash “portlash effekti”ning fenomenal tabiatini tushuntirib beradi. Agar tarbiyaviy o'zaro ta'sir bifurkatsiya (tarmoq, “tanlov”) nuqtasidan uzoqda bo'lsa, unda tarbiyalanuvchilar xulq-atvori va faoliyatida sof tashqi, miqdoriy o'zgarishlar yuz beradi. Bifurkatsiya nuqtasiga yaqin bo'lgan hatto qisqa muddatli, bir lahzali pedagogik o'zaro ta'sir ham tarbiyalanuvchi shaxsining qadriyatli-motivatsion sohasini keskin tarzda o'zgartirib yuborishi mumkin, shu sababli tarbiya o'quvchi uchun harakatlar, amallarni tanlash imkonini yaratishi lozim. Sinergetik yondashuv pozitsiyasi bola shaxsi faolligi ichki potensialining alohida ahamiyatiga urg'u beradi. Pedagogik ta'sir bolalardagi tartibsiz ichki o'z-o'zini anglash jarayonlarini ziyraklik bilan e'tiborga olishi va hatto ularning tabiiy harakatlari va faolliklarining impulsiv portlashlari bilan ham moslasha olishi shart. Tarbiyaning har qanday haqiqiy vaziyati bola uchun yechimi o'rganilgan xulq-atvor qoidalari va xotirada saqlanilgan hayotiy ssenariylari yetarli bo'lmaydigan tanlov muammosi bilan aloqador bo'ladi. Shaxs o'zgarishining asosiy tendensiyalarini belgilab beruvchi bifurkatsiya nuqtasi bolashaxsining qadriyatlar sohi va uning axloqiy yo'l-yo'riqlaridapaydo bo'ladi.

4. Germenevtik yondashuv. Ushbu yondashuv asosida falsafiy germenevtika g'oyalari asosida qurilgan gumanitar hodisalarni tushunish va talqin qilish (interpretatsiya) nazariyasi yotadi. Germenevtika nuqtayi nazaridan, tarbiya – bu subyektning kechinmalari sifatida namoyon bo'luvchi psixik tajribalariga, uning “hayotiy olamiga” murojaat etish hisoblanadi. Bu fenomen, ya'ni psixik kechinma faqatgina refleksiya (o'zini o'zi tahlil qilish) orqali o'zlashtiriladi. Boshqacha qilib aytganda, inson boshqalarning asl holatini faqat o'zi boshidan kechirganlari va tushunganlari orqaligina anglaydi. Bu tarbiyachiga ham, tarbiyalanuvchiga ham bir xil darajada taalluqlidir. Shu sababli bola kechinmalari – tarbiyachi faoliyatining asosiy predmeti hisoblanadi. Aynan kechinmalar (xulq-atvor reaksiyalari yoki aytilgan fikrlar emas) doimo katta inson va bola dialogi sifatida tashkil etiluvchi pedagogik o'zaro ta'sir vaziyatida paydo bo'lishi shart. Germenevtik tarbiyaviy amaliyot bolalar kechinmalari, ularning xotiralarini, orzu-istaklari, fantaziyalari bilan olib boriluvchi ish sifatida tashkil etiladi. Bolalar yozgan she'rlar, esselari, avtobiografik qaydlari, kundalıkları, xatlari, ular tomonidan ijro etilgan qo'shiqlar, chalingan kuylar, yaratilgan dasturiy vositalar tarbiyaviy jarayonning muhim vositalariga aylanadi. Bolalar verbal ijodiyotining ushbu mahsullari tarbiyachi tomonidan ijobiy qabul qilinishi lozim: ular tahlil qilinmasligi va baholanmasligi, balki o'z-o'zicha mavjud bo'lishga ruxsat etiluvchi, ulg'ayib borayotgan insonningshaxsiy qadriyati sifatida tan olinishi zarur. Bolani germenevtik qabul qilish tarbiyachining o'zining shaxsiy bolaliktajribalarini, o'z bolalik kechinmalarini refleksiya qilishi, bolalik xotiralarini “yashab o'tishi”siz amalga oshishi mumkin emas. Bunday pedagog bolani boshqarmaydi, majburlamaydi, balki u bilan xuddi katta o'rtog'idek hamkorlik qiladi. Germenevtik ruhda tarbiyalashda bolani atrofdagi odamlar va o'zini o'zi tushunishga o'rgatishi lozim. Germenevtikada tushunish jarayoniga insoniy madaniyatning har qanday ko'rinishlarining ma'nosini fahmlay olish sifatida qaraladi. Germenevtikada “tarbiyalovchi tushunish”ning asosiy yo'nalishi tarbiyalanuvchining hayot ma'nosini anglash imkoniyatiga yo'naltirilgan. Bolaning har

qanday kechinmasi o'zida uning "ma'naviy haqiqatlarini" – hayot qadriyatlariga munosabatini aks ettiradi. Germenevtik yondashuv pozitsiyasida faoliyat olib boruvchi tarbiyachi har qanday yoshdagi bolalarning o'ziga xos hayotiy qadriyatlarini tan oladi. Ularni qaysidir yuksak idealga "moslashtirish" kerak emas. Bolalik hayoti tabiatining o'zi uning har bir lahzasini to'laqonli qadriyatlar bilan boyitadi, shu sababli tarbiya obektiv, hamma uchun umumiy bo'lgan maqsadga ega bo'lishi mumkin emas. Tarbiya maqsadi tarbiyachining hayotda konkret bola individualligining namoyon bo'lishini tushunishi hodisasidapaydo bo'ladi.

5. Psixoterapevtik yondashuv. Zamonaviy pedagogikada ko'pincha tarbiyaga muammoli vaziyatga tushgan bolalarga yordam berish, ularni ma'nan sog'lomlashishga yo'llash sifatida qarashadi. Buning uchun bolaga tarbiyaviy ta'sirni ta'minlovchi va unga hissiy kechinmalarini tuzatishga yordam beruvchi, jismoniy va psixik zo'riqishni bartaraf qiluvchi va qo'rquv hamda tortinchoqlikdan xalos qiluvchi turli xil san'at turlari va badiiy faoliyat vositalaridan foydalaniladi. Pedagogika sohasida art-terapiya va uning turlari – musiqaterapiya, raqs terapiyasi; hayotiy muammolarni hal etishning maxsus tashkillashtirilgan guruhviy shakli – psixodrama (sotsiodrama), shaxsiy rivojlanish, muloqot treninglari va h.k.lar qo'llanila boshlandi va odat tusiga kirdi. Bunda psixoterapiya yutuqlari pedagogik amaliyotga ko'chirilayotgandek taassurot hosil bo'ladi. Ammo aslida hammasi o'zgacha: yetarlicha uzoq muddat davomida amaliy tibbiy psixologiya yuzlab yillar davomida sinovdan o'tgan tarbiya texnologiyalariga qaram bo'lgan bo'lsa, ana endi ularning pedagogikaga qaytishi sodir bo'lmoqda va yangilangan usullar jamlanmasi hamda psixologik terminologiya yangilikdek taassurot uyg'otmoqda.

6. Kompetensiyaviy yondashuv. Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy jamiyat talablariga javob beruvchi innovatsion tavsifga ega bo'lib, yangi avlod kishilarini shakllantirishda tarbiyaning rolini oshirishga xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning mohiyati ta'limni modernizatsiyalashda (ta'lim va tarbiyaning o'zaro uyg'unligi), uning sifat jihatidan o'zgarishi, tarbiyaning ustuvor yo'nalishi sifatida yangi ijtimoiy qadriyatlar tizimini yaratishda yaqqol namoyon bo'ladi. Tarbiyaga kompetensiyaviy yondashuvning yangiligi quyidagilar bilan asoslanadi: zamonaviy tarbiyaning o'ziga xosligi; tarbiya nazariyasi va amaliyotida qoliplardan voz kechish; dars, darsdan tashqari, ijtimoiy faoliyat jarayonida tizimli tarbiyaning xilma-xil obekt va sub'ektlarini yaratish; tarbiyaning an'anaviy shakllari va innovatsion texnologiyalarini uyg'unlashtirish; media vositalar va texnologiyalardan maksimal darajada foydalanish; natijaviylik ko'rsatkichlari (kompetensiyalar) majmuyini ishlab chiqish va ularni har bir o'quvchining amaliy faoliyatiga tatbiq etish. Kompetensiyaviy yondashuv deganda xilma-xil faoliyat turlarini rivojlantirish uchun universal hisoblangan, shuningdek, vaziyatga mos keladigan vositalardan foydalanish malakasini talab qiluvchi asosiy qobiliyatlar asosida o'quvchilarni hayotiy faoliyatga tayyorlash tushuniladi. Kompetensiyaviy yondashuvning o'ziga xos jihati – kompetensiyalarni ularning o'zaro aloqalari, bog'liqliklari, o'zaro bir-birini to'ldirishi – boyitishi bilan bog'liqlikda qarab chiqilishi va aniqlanishi bo'lib, bu uning amalga oshirilishi natijasini o'quvchi egallashi lozim bo'lgan kompetensiyalar tizimi sifatida tasavvur etish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim tizimida tarbiya mazmuni va o'quvchining ijtimoiy hayotga tayyorgarligining sifatini aniqlash uchun qo'llaniladi hamda ta'limning natijaviyligi va shaxsning o'zaro uzviy aloqador fazilatlarini sifatida bitiruvchi tayyorligi sifatining integratsiyalashgan tavsifini ochib beradi.

"Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"da tarbiya nuqtayi nazaridan kompetensiyalarni "fazilatlar" sifatida talqin qilinganiga guvoh bo'lish mumkin. Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, qachonki fazilatlar qadriyatlar interiorizatsiyasi (ichki anglanganlik) darajasida namoyon bo'lsa, u holda mazkur jarayonga nisbatan "kompetensiya" tushunchasini qo'llash mumkin. Aniqrog'i, fazilatlarining motivatsion va kognitiv darajada namoyon bo'lishini kompetensiyaning shakllanganligi sifatida e'tirof etish mushkul. Kundalik faoliyat va kasbiy ahamiyatga ega ko'nikmalar – hayot sohibi bo'lmish inson – mamlakat fuqarosini tarbiyalashga umumdavlat-ijtimoiy buyurtmasi bilan; davlat va jamiyatdagi iqtisodiy, ilmiy, ijtimoiy, ma'naviy o'zgarishlar dinamikasi, inson salohiyati (intellektual, jismoniy, ma'naviy) bilan belgilanadi va kompetensiyalar

ana shu qarashlardoirasida shakllanadi. **Texnologiya** – bu qo'yilgan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beruvchi ta'lim-tarbiya jarayonining nazariy asoslarining amaliyotda o'z aksini topishini ta'minlovchi metod va vositalar yig'indisidir. Pedagogik texnologiya – bu ilmiy asosda tashkil etiladigan, aniq vaqt va makon doirasida dasturlashtiriladigan va kutiladigan natijalarga olib keladigan pedagogik jarayonning barcha komponentlarini harakatga keltirish tizimi. Pedagogik texnologiya doirasida yuzaga kelgan atamalarni to'g'ri qo'llash maqsadida quyida ularning aniq ta'rifini berib o'tishga harakat qilinadi: **Pedagogik texnologiya** – bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijasini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonining mazmunidir. O'qitish texnologiyasi – o'quv darsining har bir bosqichini alohida-alohida loyihalash, kutiladigan natijalarni oldindan aniqlashtirish, harbosqichda qo'llaniladigan shakl, metod va vositalarini oqilona tanlab olish, professor-o'qituvchi va o'quvchining vazifalarini oydinlashtirishga qaratilgan algoritmik ketma-ketlik. cega jadval chiziladi:

2-jadval

Nuqtayi nazarlarni aniqlash ko'rsatkichlari	Mehnat-kash	Yalqov	Qobiliyat-siz
<i>Sinf tomonidan keltirilgan ko'rsatkichlar:</i> – faollik; – maqsadga intiluvchanlik; – bilimdonlik;– uquvlilik va h.k.	++++	0+++	++00
<i>Trenering ko'rsatkichlari:</i> – aniq faoliyatni yaxshi bajarish istagi; – berilgan ishni to'liq bajara olish qobiliyati; – baxtga erishish istagi.	+++	0+0	+00

Izoh: + belgisi – mavjud nuqtayi nazarga muvofiq keladi, 0 belgisi – muvofiqkelmaydi. Jadvalni to'ldirishda o'quvchilar u yoki bu sifatlarni mezon sifatida tanlashadi. O'z navbatida, o'qituvchi muayyan faoliyatni bajarishga xos ikki holatni jadvalda qayd etadi. Shundan so'ng, o'quvchilar birgalikda bu mezonlarningqaysi biri uchta qahramonning har biriga tegishli ekanini birgalikda aniqlaydilar. Bugungi kunda tarbiya jarayonini tashkil etishga doir xilma-xil yondashuvlar mavjud bo'lib, tarbiya fanini o'qitish jarayonida mazkur yondashuvlarni hisobga olish juda muhimdir.

MAKTABGACHA YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI

Sirojiddinova Shodiya Xasanovna
Navoiy davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkillashtirish va takomillashtirish masalalari yoritilgan. Iqtidorli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlar keltirilgan. Shuningdek, iqtidorli bolalar uchun maxsus dasturlarning qo'llanilishi, nazariyasi va tajribalari bayon etilgan.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы организации и совершенствования образовательного процесса с одаренными детьми, воспитывающимися в дошкольных образовательных организациях. Представлены мероприятия, проводимые с одаренными детьми, а также описано применение, теория и опыт специальных программ для одаренных детей.

Abstract. The article describes the issues of organization and improvement of educational processes with gifted children being brought up in pre-school educational organizations. Activities

conducted with gifted children are presented. Also, the application, theory and experiences of special programs for gifted children are described.

Kalit soʻzlar: iqtidor, qobiliyat, isteʼdod, qiziquvchanlik, yuqori imkoniyat, bilish jarayonlari, taʼlim, tarbiya, jadallashtirilgan taʼlim, maxsus dastur, shaxs xususiyatlari.

Ключевые слова: талант, способности, талант, любознательность, высокий потенциал, познавательные процессы, образование, обучение, ускоренное обучение, специальная программа, личностные качества.

Key words: talent, ability, talent, curiosity, high potential, cognitive processes, education, training, accelerated education, special program, personality traits.

Prezident Shavkat Mirziyoev Oʻzbekiston xalqiga Murojaatnomasida Oʻzbekistonni dunyodagi eng raqobatbardosh mamlakat qatoriga qoʻshish uchun yuqori sifatli maʼlumotga ega, sogʻligʻi yaxshi va mamlakatimiz farovonligi uchun mehnat qilayotgan yoshlarga katta ishonch bildirdi. Hammamizga maʼlumki, taʼlim va tarbiya masalasi doimo kun tartibida boʻlgan. Hozir zamon oʻzgardi, talablar oʻzgardi. Bugungi bola ertangi mamlakat kelajagidir. Shunday ekan, biz oʻqituvchilarning asosiy vazifasi yuqori darajadagi bilim va ijodkor talabalarni tarbiyalash ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlakatimizda taʼlim sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi yuksak tafakkurli, dunyoqarashi keng, yetuk va raqobatdosh shaxsni shakllantirishdir.¹

Iqtidor – bu insonning hayotga moslashish uchun genetik va eksperimental ravishda oldindan belgilangan qobiliyatlarining oʻziga xos oʻlchovidir. Iqtidorlilik – bu insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir nechta faoliyat turlarida yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydigan psixikaning tizimli sifati. Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turidagi yorqin, ravshan, baʼzan ajoyib yutuqlari bilan ajralib turadigan bola. Iqtidorning asosiy funksiyalari – bu dunyoga, atrof-muhitga maksimal darajada moslashish, ijodiy yondashuvni talab qiladigan yangi, kutilmagan muammolar paydo boʻlganda, barcha holatlarda yechim topish. Shu nuqtai nazardan qaraganda, iqtidor bolalarning asosiy psixologik xususiyati, ularning haddan tashqari aqliy faolligi, ruhiy stressga beixtiyor, tinimsiz jalb etilishidir.

Psixologik tadqiqot va maxsus kuzatishlarning koʻrsatishicha, yuqori aqliy qobiliyatlarga ega bolalar, aksariyat hollarda, oddiy bolalarga nisbatan birmuncha muvaffaqiyatli boʻlishadi. Taʼlim-

tarbiyani oʻzlashtirish jarayonida muammolar kuzatilmaydi, tengdoshlari bilan yaxshi muloqotda boʻlishadi, yangi muhitga tezda mostlashishadi. Bunda yoshligidan singib ketgan qiziquvchanlik va mayllari bolaning kasb tanlashi va muvaffaqiyatlarga erishishida puxta zamin boʻlib xizmat qiladi. Bunday bolalarning taʼlimni oson oʻzlashtirishidagi yuqori imkoniyatlari inobatga olinganligi va ijodiy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilmaganligi sababli ayrim muammolar tugʻilishi mumkin. Shu sababli iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida avvalo bola yashaydigan muhit, yaʼni uning oilasi haqida maʼlumotga ega boʻlish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli qobiliyatlarni shakllantirish uchun sezgi organlari va shu asosda amalga oshiriladigan hissiy jarayonlarning rivojlanishi ham zarur. Ushbu qoida hissiyot, idrok, diqqat, fikrlash, tasavvur, xotira kabi psixologik jarayonlarning rivojlanishi uchun alohida ahamiyatga ega. Barcha psixik jarayonlar bola shaxsining ijodiy salohiyatini shakllantirish uchun asosdir. Rivojlangan bolalar oʻz-oʻzini oʻrganish qobiliyatining yuqori darajasi bilan ajralib turadi, ular erta nutq va katta soʻz boyligi, murakkab soʻzlardan foydalanish, shuningdek, hisoblash yoki oʻqishning erta rivojlanishi bilan ajralib turishadi. T.S.Komarovanning fikricha, “maktabgacha yoshdagi bolalarning har qanday qobiliyatlarini rivojlantirish narsa va hodisalarni bevosita bilish tajribasiga asoslanadi. Idrokning barcha turlarini rivojlantirish, ob’ektlarning shakli va hajmini, ularning qismlarini, qoʻllarining harakatlarini navbat bilan oʻzlashtirish jarayoniga kiritish kerak, shunda qoʻl harakati tasviri shakllanadi. Sobit va uning asosida bola tasvirni yaratishi mumkin” – deya taʼkidlaydi. Bolalarda iqtidorning asosi bilish jarayoni hisoblanadi. Eng avvalo tevarakatrofdagi hodisalarni, mavjud jismlarni idrok etishga boʻlgan qiziqish bolalarni tinimsiz harakatga chorlaydi. Shu sababli ular koʻproq narsani oʻrganishga intilishadi. Vaqt oʻtishi bilan bolalardagi bu

qiziquvchanlik ularda qobiliyatni shakllantiradi. Atrof-muhitni o'rganish jarayonida bolalarda so'z boyligi ham kengayib boradi. Iqtidorli bolalarda nutq ham boshqa bolalarga nisbatan yaxshiroq rivojlangan va taraqqiy etgan bo'ladi.

O'z iqtidorini kashf etadigan va ularni yashirin saqlaydigan, ya'ni ularni namoyon etmaydigan bolalar bo'ladi. Aka-uka, opa-singillar va tengdoshlar bilan doimiy aloqada bo'lgan ba'zi iqtidorli bolalar uchun o'zlarining farqlarini tushunish erda paydo bo'lishi mumkin. Boshqalar uchun o'zlarining maxsus qobiliyatlarini anglash birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tashkilotida o'zlarini boshqa bolalar bilan muqarrar ravishda taqqoslashda paydo bo'ladi. Bolaning o'zlarini sog'lom idrok etishi va boshqa bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlari o'zidan farqli darajada yoki bir xil sohada bo'lishi mumkinligini tushunishi muhimdir. Bolalarda iqtidor turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ba'zi bolalarda iqtidor yashirin holda bo'lishi mumkin. Bu bolalar bilan ishlashda tarbiyachi o'ta tajribali bo'lishi talab etiladi. Boladagi yashirin iqtidorni tarbiyachi vaqtida anglab uni yuzaga chiqarish uchun kerakli usullardan foydalansa o'rinli bo'ladi. Deyarli har jihatdan iqtidorli bola boshqa barcha bolalar bilan bir xil bo'lib, faqat ulardagi qiziquvchanlik, o'zini va atrof-muhitni anglashga bo'lgan intilishi bilan ajralib turadi. Bu borada ota-onalar va tarbiyachi oldida turgan vazifa, bunday bolalarning erda rivojlanishini hisobga olgan holda, o'z vaqtida to'g'ri mashg'ulotlarni, to'g'ri so'zlarni va bolaga qiziqarli barcha narsalarni bilishdir. Bunday muloqot nafaqat og'zaki muloqot orqali amalga oshiriladi, balki ota-onalar, tarbiyachilar va bolaning atrof-dagilarning muloqoti va munosabatlarida ham namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab iqtidorli maktabgacha yoshdagi bolalarning ajoyib nutq qobiliyatlari ota-onalar va tarbiyachilarni og'zaki muloqotga juda ko'p e'tibor berishga majbur qiladi. Bunday bolalar eshitgan har bir narsasini o'zlashtirib olishga moyil bo'ladi. Bu esa ota-ona va tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi.

Iqtidorli bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishning asosiy vazifasi iste'dod xususiyatlarini anglash va aniqlashdir. Bolaning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga qancha vaqt e'tibor berilsa, shunchalik uni to'liq kashf etish mumkin bo'ladi. Agar bolaning o'ziga xos fazilatlarini unga yaqin kattalar munosib baholamasa, u boshqalar kabi bo'lib qolishi mumkin. Shuning uchun iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda o'qituvchi va maktab psixologining yordamiga murojaat qilish kerak. Iqtidorli bola bilan ishlash samaradorligi o'qituvchining bilimiga bog'liq. Iste'dodli o'qituvchi bo'lgan joyda iqtidorli bola ham bo'ladi. Shu nuqtai nazardan o'qituvchi yoshlarga to'plagan bilimlarini o'rgatishi mumkin bo'lgan har tomonlama, yaxshi tayyorlangan mutaxassis bo'lishi kerak.ⁱ

Iqtidor va iqtidorli bolalarni barvaqt aniqlash, o'qitish va tarbiyalash ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy muammolaridan biridir. Iqtidorli bolalar kattalarning yordamiga muhtoj emas, degan fikr bor, lekin alohida e'tibor va yetakchilik juda muhim. Biroq o'zlarining shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, bunday bolalar o'zlarining faoliyati, xatti-harakati va fikrlashlarini baholashga eng sezgir bo'lib, ular hissiy stimullarni qabul qiladilar va munosabatlar va aloqalarni yaxshiroq tushunadilar. Bugungi kunda ko'pchilik psixologlar iqtidorning rivojlanish darajasi, sifat jihatidan o'ziga xosligi va tabiati har doim irsiyat (tabiiy moyillik) va bolaning faoliyati (o'yin, o'qish, ish) bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy muhitning murakkab o'zaro ta'siri natijasi ekanligini tan olishadi. Shu bilan birga, shaxsiy iste'dodni shakllantirish va amalga oshirish asosida shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirishning psixologik mexanizmlarining rolini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Iqtidorni yuzaga chiqishida irsiyat bilan bir qatorda ijtimoiy muhitning ham o'rni beqiyos hisoblanadi. Aksariyat psixologlar shaxsning ijodkorligini (ijodiy salohiyatini) iqtidorning eng muhim va ma'lum darajada mustaqil omillaridan biri deb bilishadi. Amerikalik psixolog P.Torrance ijodkorlikni insonning noaniqlik va axborot yetishmasligi sharoitida yuzaga keladigan keskinlikni bartaraf etishga bo'lgan kuchli ehtiyoji tufayli yuzaga keladigan jarayon deb ta'riflagan. Bu jarayon muammoni izlash va aniqlash, uni hal qilish yo'llari haqidagi farazlarni ilgari surish va sinab ko'rish, yechimlarni izlash va asoslashni o'z ichiga oladi.

N.Ojegovning lug'atida iste'dod "tabiat tomonidan berilgan maxsus qobiliyat" deb ta'riflangan. Ota-onalar, psixologlar va tarbiyachilar bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish

darajasiga e'tibor berishlari kerak. Bolaning qobiliyatini rivojlantirish uchun ko'proq tirishqoq, tinimsiz, irodali, qat'iyatli, diqqatli va o'ziga talabchan bo'lish kerak. Rus psixologlari iste'dodga quyidagicha ta'rif berishadi: Iste'dod – bu ruhiyatning sistematik, umrbod xossasi. Bu odamlarning boshqa odamlar bilan taqqoslaganda bir yoki bir nechta faoliyatda eng yuqori natijalarga erishish qobiliyatini belgilaydi. Iste'dod – bu ma'lum bir harakat asosida maxsus muvaffaqiyatga olib keladigan insoniyat rivojlanishining yuqori darajasi. Iqtidorli bolalarni aniqlash – bu bola rivojlanishini tanlash bilan bog'liq bo'lgan uzoq jarayondir. Bolalardagi iqtidorni o'z vaqtida aniqlash uchun pedagog olimlar tomonidan bir qator metodikalar ishlab chiqilgan. Bularga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

-Iqtidorli bolalarni aniqlash (ekspert baholash) uchun so'rovnoma A.A. Loseva. Ushbu anketa o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtidorini baholash uchun ishlatilishi mumkin. Anketa maktabgacha yoshdagi bolaning qobiliyatlarini namoyon qilishi mumkin bo'lgan 10 ta sohaning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: intellektual, akademik yutuqlar, ijodiy, adabiy, badiiy, musiqiy, texnik, motorli, badiiy, ijtimoiy.

-A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan "Iqtidorli karta" texnikasi. Ota-onalar uchun mo'ljallangan, lekin o'qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin. Bu sizga 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolada quyidagi iqtidor turlarining rivojlanish darajasini baholash imkonini beradi: intellektual, ijodiy, akademik, badiiy, vizual, musiqiy, adabiy, badiiy, texnik, yetakchilik, sport.

-A.I. Savenkov tomonidan ishlab chiqilgan umumiy iste'dodni baholash metodikasi. Ota-onalarga qaratilgan (o'qituvchilar tomonidan ham foydalanish mumkin). Uning vazifasi bolaning umumiy iste'dodini ota-onasi tomonidan baholashdir.

-G.Renzulli tomonidan ijodkorlik so'rovi (5 yoshdan oshgan bolalar uchun) Bu so'rov ijodiy fikrlash va xulq-atvor xususiyatlarining ro'yxatidan iborat bo'lib, tashqi kuzatish uchun ochiq bo'lgan ijodkorlik namoyonlarini aniqlash uchun maxsus ishlab chiqilgan.¹

Shuni yodda tutishimiz kerakki, iqtidorni aniqlashda dastavval bolaning yoshi va uning psixologik xususiyatlariga e'tibor qaratish kerak. Iqtidorli bolada quyidagi sifatlar ko'zga tashlanadi: qiziquvchanlik; qo'yilgan muammoga noodatiy yondashuv va yechim; faol, o'z fikrlarini mustaqil tarzda bayon etish layoqati; boy tasavvurga ega; xotira mustahkamligi; o'rganishga, o'qishga qiziqishning yuqoriligi. Ayrim hollarda iqtidorli bolalar o'z tengdoshlari bilan kam muloqotga kirishadi yoki aksincha, umuman, gaplashishni xohlashmaydi. Yodda tutishimiz kerakki, bunday bolalarning shakllanishida tarbiyachi va pedagog-psixologlarning vazifasi katta. Tarbiyachi birinchi o'rinda, iqtidorli bolalar haqida bilimga ega bo'lishi lozim. Kichkintoyni turli ijodiy faoliyat turi bilan shug'ullantirish, kasblar haqida tanishtirish, pedagog-psixolog esa ular bilan individual, guruh psixologik konsultatsiya, trening, art-terapiya hamda ota-onalar bilan suhbat ishlarini olib borishi maqsadga muvofiqdir. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda ota-onalarning ham o'rni beqiyosdir. Ota-onalar farzandlarining qiziqishini inobatga olgan holda ularga barcha sharoitlarni yaratib berishlari, bola individualligini anglashlari, ularga yetarli darajada erkinlik berishlari, topshiriqlarni oddiydan murakkabga tomon sekinlik bilan berishlari va joyi kelganda ularga tanbeh yoki rag'bat ham berib turishlari kerak bo'ladi.

Xulosa. Iqtidorli bolani topish, ular bilan alohida ishlash, ularning har biriga individual sifatida qarash, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, munosabatlarni yaxshilash, ota-ona bola, tarbiyachi munosabatlarini baland tutish va ijodiy ishlash juda zarurdir. Eng muhimi, tabiatning insoniyatga bergan ajoyib sovg'asini yanada rivojlantirish va boladagi iqtidorni iste'dodga aylantirish uchun astoydil harakat qilish lozim. Buning uchun, albatta, pedagoglar doimiy izlanishda bo'lishi va boladagi iqtidorni o'z vaqtida aniqlab to'g'ri yo'naltira olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov B.A., Majidov J.M., Narimbetova Z.A., Kuralov Yu.A. (2020). Oliy ta'limni rivojlantirishda o'qitishning klaster usulining faol interaktiv va masofaviy shakllari. Iqtisodiyot va jamiyat, 12(79), 805-808
2. Narimbetova Z.A., Sytina N. (2021). O'qituvchi axloqiy namunadir. Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 2(1), 1153-1159.
3. Sytina Natalya, Narimbetova Z.A. (2021). O'qituvchi o'quvchi uchun axloqiy namunadir. Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar jildi 2(1).
4. <http://www.edunet.uz>
5. <http://www.istedod.uz>

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тургунова Фаридaxon Махаммаджановна
Докторант Андижанского государственного педагогического института,
г. Андижан, Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности применения устной речи в обучении английского языка в неязыковых ВУЗах. Проведен краткий анализ факторов эффективного развития мыслительной деятельности обучающихся. Подчеркивается, что в процессе говорения особое значение имеет предварительное формирование мыслей при помощи внутренней речи.

Ключевые слова: устная речь, речевой деятельность, оформление сообщения, механизм высказывания, обучение, формирование речевых навыков.

Abstract. This article discusses the features of the use of oral speech in teaching English in non-linguistic universities. A brief analysis of the factors of effective development of students' mental activity is carried out. It is emphasized that in the process of speaking, the preliminary formation of thoughts with the help of internal speech is of particular importance.

Keywords: oral speech, speech activity, message design, mechanism of utterance, training, formation of speech skills.

Annotsiya. Ushbu maqolada nofilologik OTM larida ingliz tilini o'qitishda og'zaki nutqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Talabalarning aqliy faoliyatini samarali rivojlantirish omillarining qisqacha tahlili o'tkazilgan. Gapirish jarayonida ichki nutq yordamida fikrlarni oldindan shakllantirish alohida ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan.

Введение. В процессе обучения английскому языку следует постоянно и последовательно развивать у студентов умение излагать свои мысли в устном виде. В устной речи оценивается не только богатство и разнообразие лексики, но также логичность изложения, связность высказывания, соответствие стилистической норме изучаемого языка. Одной из важной частью формирования навыков устной речи у студентов является обучение оформлению сообщений. Если время, затраченное на оформление высказывания, не превышает время потраченное на его произнесение, то это в значительной мере определяет качество речевого навыка. Говорение как один из видов деятельности человека обладает всеми психологическими и психофизиологическими характеристиками деятельности, являясь лишь одним из способов реализации речевой деятельности [1-3].

Основная часть статьи. Исследователи, основываясь на анализе психолингвистических моделей речевого высказывания, рассматривают процесс оформления высказывания с психологической точки зрения, отделяют следующие этапы речепорождения [4]:

-
- этап мотивации высказывания;
 - этап замысла (программы плана);
 - этап осуществления (реализации плана);
 - этап сопоставления реализации замысла с самим смыслом.

В формировании устной речи особое значение имеет механизм оформления высказывания, которая включает в себя процесс опосредования мысли в высказывание. Данный механизм приводится в действие с помощью следующих этапов: операцию выбора слов; оформления модели ключевыми словами; оформление сообщения в соответствии с нормами языка; реализация высказывания.

Одной из главных проблем в современной лингводидактике является оформления устного сообщения. Это связано с тем, что процесс оформления устного сообщения состоит из превращения мысли в высказывание и является промежуточным этапом между мыслью и устным сообщением. Кроме этого говорение, являясь продуктивным способом реализации предмета речевой деятельности, которой является мысль, говорение, потребность является ведущим видом речевой деятельности.

Актуальность обучения оформлению сообщения в устной речи на разных этапах изучения английского языка как иностранного обусловлено тем, что обучение должно быть направлено на формирование речевых навыков, характеристиками которых являются автоматизированность, устойчивость и сознательность.

Для эффективного развития устной речи в процессе обучения следует обратить внимание на следующие:

- слушать аудиоматериалы (монологические и диалогические) на английском языке;
- слушать музыку, подкасты на английском языке;
- смотреть видеоролики или короткометражные фильмы на английском языке и другие.

Следует отметить, что использование устной речи в качестве средства обучения в процессе обучения английскому языку осуществляется успешно при следующих условиях:

- учитель должен свободно владеть преподаваемым языком и приспособлять свой речь к конкретным условиям аудитории, правильно употреблять слова, не нарушая при этом аутентичность речи;

- использовать реальные ситуации, знать возможности каждого учащегося индивидуально и в целом, что необходимо для выбора методических приемов;

- уметь эффективно использовать современные интерактивные методы, аудио- и видеоматериалы с помощью современных компьютерных технологий;

- и наконец правильно и целенаправленно использовать все формы и направления устной речи в учебном процессе.

12. **Заключение.** Таким образом, в процессе развития навыков устной речи при обучении английского языка важное значение имеет этап оформления устного сообщения, которая состоит из превращения мысли в высказывание. Применение устной речи вызывает у учащихся подлинный интерес к процессу обучения английского языка и желание им заниматься. Она используется и как средство обучения, с помощью которого осуществляется выработка автоматизмов в воспроизведении и преобразовании усваиваемых лексических единиц и грамматических структур, когда устная речь связана с методами ознакомления и тренировки и расширение языковых знаний. При этом эффективность ее использования связано с отработкой формы, значения и употребления слова, словосочетания, грамматической формы.

Литература:

1. Anne Burns. Concepts for Teaching Speaking in the English Language Classroom // Language Education and Acquisition Research Network Journal. 2019. Volume 12. Issue 1. pp. 1-11.

2. С.З. Арчегова. Обучение устной речи на уроках иностранного языка // Молодой ученый. 2015. № 1 (81). с. 429-431.

-
3. Г.А. Волынская. Обучение устной речи на занятиях по английскому языку // Альманах современной науки и образования. 2009. №8 (27) часть 2. с. 42-44.
4. А.Н. Леонтьев. Лекции по общей психологии. –М.: Академия, 2010. с. 511.

**TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISH YOSHLAR IJODIY,
INTELLEKTUAL IMKONIYATINI RO'YOBGA CHIQRISHNING MUHIM OMILI**

Abdurahmonova Muslima Fazliddin qizi

Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talab hamda chet tillarini o'qitishdagi jihatlar keltirib o'tilgan. Maqolada xorijiy tillarni o'rganish orqali rivojlantirilishi ko'zda tutilgan qobiliyatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *Xorijiy tillar, ta'lim tizimi, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya.*

Аннотация: В данной статье затронута потребность в изучении иностранных языков и аспекты преподавания иностранных языков. В статье говорится о способностях, которые предполагается развивать при изучении иностранных языков.

Ключевые слова: *Иностранные языки, система образования, критическое мышление, общение.*

Abstract: In this article, the demand for learning foreign languages and aspects of teaching foreign languages are mentioned. The article talks about abilities that are supposed to be developed by learning foreign languages.

Keywords: *Foreign languages, education system, critical thinking, communication.*

Kirish

Hozirgi kunda dunyo bo'ylab xorijiy tillarni o'qitish ommalashib bormoqda. Turli yoshdagi o'rganuvchilarning kundalik hayoti hamda ish jarayonida xorijiy tillarni bilishga bo'lgan zaruriyatlar bunga asosiy sabab sifatida keltirilmoqda. Bundan tashqari, maktab yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatini oshirish va dunyoqarashlarini kengaytirishga undovchi jihatlardan biri ham aynan chet tillarini o'rganish bo'lib bormoqda. Ushbu faktorlarni hisobga olgan holda, xalqaro ta'lim standartlari qatoriga bolalarga kichik yoshidan boshlab chet tillarini o'qitish

ham kiritilib, bosqichma bosqich amaliyotga joriy etib borilmoqda. Qo'shimcha sifatida aytish mumkinki, hayotimizning bir qismiga aylanib ulgurgan sayohatlarni amalga oshirish hamda chet mamlakatlarida bilim va ko'nikmalarni o'stirishning ham asosiy shartlaridan biri bir yoki undan ortiq xorijiy tillarni bilishdir.

Tahlillar va muhokamalar

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birdannortiq xorijiy tillarni bilish insonlarning, ayniqsa kichik yoshdagi bolalarning miya faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, aqlning charxlanishini ta'minlaydi. Olimlar ota-onalar hamda o'qituvchilarga bolalarning aqliy holatini yaxshilash maqsadida ularga xorijiy tillarni o'rgatishni tavsiya etadilar. Sababi, bilinguallik bir vatqning o'zida ikki yoki undan ortiq narsaga teng e'tibor qarata olish qobiliyatini shakllantirib, ish unumdorligini oshiradi. Bu esa bolalarda tez fikrlay olish, faqatgina bir mashg'ulot bilan emas, balki turlicha ishlar bilan bir vaqtning o'zida band bo'la olish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Bir va undan ortiq xorijiy tillarni bilish insonlarning dunyoqarashini kengaytiradi. Iсталган chet tilini mukammal bilish o'sha tilni bilgan boshqa insonlar bilan oson muloqot olib borish imkonini beradi. Bu orqali inson o'ziga notanish bo'lgan bilimlarni o'rganadi hamda boshqalarga o'z bilganini ulashadi. Natijada, u nafaqat o'zi, balki atrofida gilarining ham malakasini oshirishga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, xorijiy tillarni puxta egallagan inson o'sha tilda yozilgan asarlar va ilmiy ishlar bilan yaqindan tanishish hamda tadqiqot faoliyatini olib borish imkoniga ega bo'ladi. Sir emaski, ayrim durdona asarlar hamda qimmatli ilmiy ma'lumotlar barcha tillarga bir paytning o'zida tarjima qilinmagan. Shu sababdan ham jahondagi barcha ixlosmandlarni

ushbu namunalar bilan tanishtirish qiyinchilik tug'diradi. Xorijiy tillarni bilish esa ushbu muammolarning samarali yechimi bo'lib xizmat qiladi.

Chet tillarini o'qitishdagi yana bir foydali jihat kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish hamda bu orqali intellektual salohiyatni oshirishdir. Bu, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda namoyon bo'lib, ularning turlicha bo'lgan bolalar bilan yaqindan do'stlashishlariga imkon beradi. Turli do'stlar davrasida olib borilgan muhokama hamda muloqot jarayoni kelgusida ularning diplomatik va yetakchilik qobiliyatlari rivojlanishi uchun asos sifatida xizmat qiladi.

Chet tillarini o'qitish hamda o'rganish ikkala tomon uchun ham turlicha madaniyatlarni o'rganish imkoniyati eshigini ochadi. Chunki bir tilni o'qitish uchun uning grammatik va leksik xususiyatlari, shu bilan birgalikda tarixiy hamda madaniy jihatlaridan ham dabardor bo'lishni talab etadi. Yuqoridagi talablarni bajara olgan o'qituvchi esa o'z o'quvchilariga ham xuddi ana shu faktorlarni hisobga olgan holda ta'lim beradi. O'quvchilarning o'zi ham til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli hamda oson qilish maqsadida tili o'rganilayotgan mamlakat madaniyati, tarixi hamda an'analari bilan tanishishga harakat qiladilar va bu orqali ularning hayotida til va madaniyatni birlashtiruvchi ko'prik yuzaga keladi.

Tillarni o'qitish jarayonida turli savollar yuzaga kelishi tabiiy holatdir. Ushbu savollar ichida eng ko'p beriladigani esa tillarni o'qitish va o'rganish yoshi bilan bog'liq. Ya'ni, qaysi yoshdan boshlab bolalarga til o'rgatish ularning ushbu tilda professional darajaga chiqishlarida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi? Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 10 yoshgacha bo'lgan bolalarda til o'rganish oson kechib, kattaroq yoshdagilar duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni 10 yoshgacha bo'lgan o'rganuvchilar nisbatan oson yengib o'tadilar, yoki bunday qiyinchiliklarga umuman duch kelmaydilar. Yuqorida ta'kidlanganidek, erta yoshdan tillarni o'rganish miya faoliyatiga ijobiy ta'sir qiladi. Jumladan, fikrlash tezligini oshirib, ma'lumotlarni taniqidiy tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi. Odatiy holda ham o'zga tildagi so'zlarni ona tiliga tarjima qilish tezkor fikrlashga yo'l ochadi.

Xulosa

Xorijiy tillarni o'qitish orqali bolalarda bir necha mahoratlarni shakllantirish hamda ularning intellektual salohiyatini oshirish mumkin. Chet tillarini o'rganish insonning aqli faoliyatini yaxshilab, eslab qolish, taniqidiy fikrlash kabi jihatlarni rivojlantiradi. Shu sababdan ham bugungi kunda barcha yoshdagilar uchun chet tillarini o'qitish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Palmero, R., How learning a new language helps brain development?
2. Whitby., Six little known benefits of language learning.
3. Bak T., Nissan J., Allerhand M., Dearly J. Does Bilingualism Influence Cognitive Aging?
4. Chania A., Redjeki E., Dayati U., Benefits of teaching foreign language for early childhood.
5. Samidha R., Learning a foreign language: 7 advantages for children
6. <https://www.planetspark.in/blogs/communication-skills-in-kids>

FE'L SO'Z TURKUMINING GRAMMATIK KATEGORIYALARI

Abduraxmonova Munisa G'ulom qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Annotasiya: Mazkur maqolada mustaqil fe'l so'z turkumining hozirgi o'zbek adabiy tilidagi tutgan o'rni, uning grammatik kategoriyalari, kategoriyalarining tasnif etilishi, ularning vazifasi va shu bilan bir qatorda fe'l so'z turkumining boshqa so'z turkumlaridan farqlanishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Fe'l, Fe'lning UMGsi, nisbat kategoriyasi, o'timli va o'timsizlik, fe'lning vazifadosh (o'zgalovchi) shakllari, bo'lishli va bo'lishsizlik, zamon kategoriyasi, mayl kategoriyasi, shaxs-son kategoriyasi.

O‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘- e‘tiborini tubdan oshirish, unib-o‘tib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, davlatimizda o‘zbek tilini to‘laqonli joriy etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqei tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoniga muvofiq¹, “2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi”² tasdiqlandi. Ushbu konsepsiyada, ta‘lim tashkilotlarida davlat tilini o‘qitish tizimini yanada takomillashtirish, uning ilm-fan tili sifatidagi nufuzini oshirish, davlat tilining sofliqini saqlash uni boyitib borish va aholining nutq madaniyatini saqlash kabilar nazarda tutiladi.

Hozirgi o‘zbek adabiy tilida so‘zlar uch guruhga bo‘lib tasnif qilinadi. Bularga mustaqil so‘zlar, yordamchi so‘zlar va alohida olingan so‘zlar kiradi. Mustaqil so‘z turkumlari doirasiga kiruvchi fe‘l so‘z turkumi o‘zbek adabiy tilida muhim ahamiyatga ega turkumdur. Shaxs va predmetning ish-harakati va holatini ifodalaydigan mustaqil so‘zlar fe‘l deyiladi. Fe‘llarning barchasi bir umumiy nima qilmoq? degan so‘roqqa javob bo‘ladi. Fe‘llar nimani atab kelishiga ko‘ra, harakat va holat fe‘llariga bo‘linadi. Harakat fe‘llari shaxs va narsalarning jism³oniy harakati natijasida ro‘y bergan harakatni ifodalaydi. Masalan, o‘tirmoq, turmoq, yugurmoq kabi. Holat fe‘llari esa shaxslarning ichki kechinmalari va narsalarning bir holatdan ikkinchi holatga o‘tish jarayonini ifodalovchi fe‘llar sanaladi. Masalan, qizarmoq, oqarmoq, tus olmoq kabi. Fe‘llar tushum kelishigidagi so‘zlar bilan bog‘lana olsa, bunday fe‘llar o‘timli fe‘llar deyiladi. Agar tushum kelishigidagi so‘zga bog‘lana olmasa, bunday fe‘llar o‘timsiz fe‘llar deyiladi³.

Fe‘l ifodalagan harakat bilan uning bajaruvchisi (subyekt) va predmeti (obyekt) yoki bir necha bajaruvchi (subyektlar) orasidagi munosabatning ifodalanishi fe‘l nisbati deyiladi. Harakat bilan uning bajaruvchisi orasidagi munosabat turlicha bo‘ladi. Shuning uchun ham fe‘l 5 ta nisbat shakliga ega: aniq nisbat, o‘zlik nisbat, majhul nisbat, orttirma nisbat, birgalik nisbat. Nisbat shakllari fe‘lning asos qismidan keyin qo‘shiladi. Bajaruvchisi aniq bo‘lgan harakat yoki holatni bildirgan fe‘l shakli aniq nisbat shakli deyiladi. Bu nisbatda ish-harakatning bajaruvchisi aniq bo‘ladi. Bajaruvchining o‘zi ustida amalga oshadigan harakat yoki holatni ifodalaydigan fe‘l shakli o‘zlik nisbat shakli deyiladi. O‘zlik nisbat fe‘l asosiga -(i)n, -(i)l qo‘shimchasini qo‘shish orqali hosil qilinadi. O‘zlik nisbatda harakat bajaruvchi shaxs bilan harakat tushgan obyekt birlashgan holda bo‘ladi. Bajaruvchisi noma‘lum bo‘lgan harakat yoki holatni bildirgan fe‘l shakli majhul nisbat shakli deyiladi. Majhul nisbat qo‘shimchalari: -(i)n, -(i)l. Bu nisbat harakatning bajaruvchisi noma‘lum bo‘ladi. Bajaruvchining ta‘siri bilan boshqa shaxs yoki narsa tomonidan bajarilgan harakat yoki holatni bildiruvchi fe‘l shakli orttirma nisbat deyiladi. Qo‘shimchalari: -t, -dir, -tir, -giz, -gaz, -ir, -ar, -iz kabi. Birgalik ortiq bajaruvchi tomonidan birgalikda bajarilgan harakat yoki holatni bildiruvchi shakli birgalik nisbat deyiladi. Uning qo‘shimchasi -(i)sh dir. Fe‘l asosidan ifodalangan harakat va holatning bir necha shaxs tomonidan bajarilganini ifodalaydi.

Fe‘lning turli gap bo‘laklari vazifasida kelishi uchun xoslangan shakllar fe‘lning vazifadosh (o‘zgalovchi) kategoriyasi deyiladi. Fe‘llar gapda boshqa so‘zlar bilan bog‘lanib, ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi, hol kabi bo‘laklar vazifasini bajarishi mumkin. Fe‘lning 4 ta vazifa turi mavjud: sof fe‘l, harakat nomi, sifatdosh va ravishdosh shakli. Fe‘lning otga xoslangan shakli harakat nomi sanaladi. Harakat nomi shakllari: -(i)sh, -(u)v, -moq, -mak, -maslik. Harakat nomi garchi otga xoslangan bo‘lsa-da, u fe‘lning vazifaviy shakli, shuning uchun bo‘lishli-bo‘lishsizlik shakliga ega. Harakat nomi boshqa fe‘llar kabi bo‘lishsizlik shakli -ma bilan hosil qilinmaydi. Harakat nomi o‘zining bo‘lishsizlik shakliga ega: -maslik. Fe‘lning otga xoslangan shakli sifatdosh deyiladi. Sifatdosh fe‘l asoslariga -gan, -adigan, -ayotgan, -ydigan, -r (-ar) kabi shakllarni qo‘shish orqali hosil qilinadi. Sifatdoshlar narsa va shaxslarning belgisini bildirishiga ko‘ra sifatlarga o‘xshaydi. Lekin sifatlar shaxs va narsaning barqaror, turg‘un belgisini bildirsa, sifatdoshlar o‘zgarish belgisini bildiradi. Fe‘lning ravishga xoslangan shakli ravishdosh deyiladi. Ravishdosh ham fe‘lga bog‘lanib uning belgisini bildiradi. Ravishdoshni hosil qiluvchi qo‘shimchalar -(i)b, -(a)y, -gancha, -gani, -gach kabi qo‘shimchalardir. Zamon, mayl, shaxs-son ma‘nolarini ko‘rsata oladigan fe‘l shakli sof fe‘l shaklidir.¹

Fe'ning umumiy grammatik ma'nosi "ish harakat va holatni jarayon sifatida ifodalash". Holatni ifodalash boshqa so'z turkumlari uchun ham xos. Biroq fe'lda u bir turdan boshqasiga o'tish tarzida. Masalan, Daraxtlar yam-yashil, gapida sifat kesim (yam-yashil) turg'un holatni ifodalaydi. Daraxtlar ko'kardi, gapida esa holat jarayon sifatida, bir turdan ikkinchisiga o'tish tarzida yuz bermoqda.

Fe'l asosdan ifodalangan harakatning ro'y berish yoki bermasligini bildirgan shakllarga bo'lishli-bo'lishsizlik shakllari deyiladi. Shunga qarab fe'llar bo'lishli va bo'lishsiz fe'lalarga bo'linadi. Bo'lishli fe'llar harakat yoki holatning bajarilganini ko'rsatadi, bo'lishlilik ma'nosi maxsus shakllarga ega emas. Bo'lishsiz fe'llar esa harakat yoki holatning bajarilmaganini ko'rsatadi va maxsus shaklga ega. Fe'ning asosiy bo'lishsiz shakli -ma bo'lib, lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha orqali hosil qilinadi.

Fe'ldan anglashilgan harakatning nutq momentiga nisbatan bajarilishi yoki bajarilmaslik paytini bildiradigan shakllarga zamon shakllari, ana shunday shakllar tizimi zamon kategoriyasi deyiladi. Zamon turini belgialshda so'zlanayotgan nutq vaqti asosiy tayanch nuqta hisoblanadi. Shunga ko'ra, fe'l uchta zamon shakliga ega: o'tgan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon. O'tgan zamon shakllari harakat va holatning gap aytilayotgan vaqtdan oldin bo'lganini bildirgan fe'l shakllari o'tgan zamon shakllari sanaladi. O'tgan zamon shakllari fe'l asoslariga -di, -b, -gan qo'shimchalarini va ulardan anhor shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish orqali hosil qilinadi. Harakat va holatning gap aytilayotgan vaqtda yuz berishini ifodalaydigan fe'l shakllari hozirgi zamon shakllari sanaladi. Hozirgi zamon shakllari fe'l asoslariga -yap, -moqda, -(a)ytotib qo'shimchalarini qo'shish bilan hosil qilinadi. Harakat yoki holatning gap aytilayotgan vaqtdan so'ng yuz berishini bildiradigan fe'llar kelasi zamon fe'llari deyiladi. Kelasi zamon ma'nosi -jak, -ar, -ur, -gusi, -gay qo'shimchalari orqali hosil qilinadi. Bu zamon shakllari fe'l asoslariga -a, -y, -(a)r qo'shimchalarini va shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish bilan ham hosil qilinadi. Bu shakllar ba'zan harakatning doimiy, har uch zamonga oidligini ham ifodalaydi.¹

Fe'l asosidan ifodalangan harakat-holat haqidagi xabar, buuruq-istak, shart ma'nolarini ifodalovchi fe'l shakllari mayl kategoriyasi deyiladi. Fe'llarning mayllari to'rtta bo'lib, ularga: xabar mayli, buuruq-istak mayli, shart mayli, maqsad mayli kiradi. Xabar mayli harakat va holatning bajarilish yoki bajarilmasligi xabar, darsini ifodalovchi fe'l shakli sanaladi. Xabar mayli maxsus ko'rsatkichga ega emas, bu mayl fe'l asosiga zamon va shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish orqali shakllanadi. Shuning uchun xabar mayli har uchta zamoni va shaxsni ko'rsata oladi. Buyruq-istak mayli harakat va holatni bajarish yoki bajarmaslik haqidagi buyruq, istak, iltimos, maslahat ma'nolarini bildiradigan fe'l shaklidir. Buyruq-istak mayli -(a)y, -(a)yin, -gin, -(i)ng, -sin, -(a)ylik, -(i)nglar kabi qo'shimchalar yordamida hosil qilinadi. Shart mayli boshqa bir harakatning bajarilish yoki bajarilmasligi uchun shart bo'lgan harakat hamda holatni, shuningdek, istak-xohisjni bildirgan fe'l shakli, u -sa qo'shimchasi yordamida yasaladi. Maqsad mayli harakatning biror maqsadda bajarilishini bildiradi. Grammatik shakli -moqchi.

Ish-harakat ma'lum bir grammatik shaxs tomonidan bajariladi (yoki bajarilmaydi). Grammatik shaxs so'zlovchi (1 shaxs), tinglovchi (2 shaxs), o'zga (3 shaxs yoki predmet) bo'lishi mumkin. Ish-harakatning bajaruvchisi uch shaxs va 2 son tushunchalarini aks ettiruvchi affikslarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun ham bunday affikslar shaxs-son affikslari deb yuritiladi. Fe'llarning shaxs-son affikslari tilshunoslikda tuslovchi affikslar deb ham yuritiladi. Grammatik shaxs grammatik son (birlik yoki ko'plik) bilan birgalikda ifodalaniladi.

Xulosa qilib shuni aytamanki, fe'l harakat ma'nosini ifodalovchi so'zdir. Fe'l so'z turkumi o'zining grammatik, leksik-semantik, sintaktik xususiyatlariga ko'ra, boshqa so'z turkumlaridan farq qiladi. Fe'l so'z turkumining boshqa mustaqil so'z turkumlaridan yana bir farqi, uning murakkab kategoriyalarga boy turkum ekanligidir. O'zbek tilini mukammal o'rganish uchun fe'l so'z turkumiga alohida e'tibor berish va chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni;

-
2. “2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi”;
 3. M. Hamroyev, D. Muhammedova, D. Shodmonqulova, X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva “Ona tili” darslik, “Iqtisod-moliya” nashriyoti, Toshkent 2007-yil;
 4. Orzigul Hamroyeva “Ona tili” ma’ruzalar to‘plami, “Akademnashr” nashriyoti, Toshkent 2021-yil;
 5. <https://yuz.uz/uz/news/mamlakatimizda-ozbek-tilini-yanada-rivojlantirish-va-til-siyosatini-takomillashtirish-chora-tadbirlari-to>grisida.

ARTISTIC INTERPRETATION OF NATURE SYMBOLS IN THE WORK OF HAMID OLIMJON

NavDPI
Uzbek language and literature
4th year student of the faculty
Nematova Sarvinoz

Annotation: in this article, the features of nature are interpreted in the poems of Hamid Olimjon, who created great beauty from a simple thorn, integrated the elements of nature into verses, and gave them new life.

Key words: Hamid Olimjon, poem, nature, simile, analysis, creativity, lyrical hero, metaphor, image

Poems dedicated to the symbols of nature, their symbolic meanings, level of imagery, poetics, creative style attract constant attention in world literary studies. In particular, it is important to comprehensively research a number of problems, such as the fact that the image of wind, clouds, rain, and snow in poetry expresses the psyche of the lyrical hero in addition to the landscape lyrics, and conveys various symbolic meanings.

Man-nature. Nature. Poetry-nature. Can these pairs be separated from each other? Absolutely! The one who unites them is poetry, the master of the pen. In this sense, special attention is paid to the scientific-theoretical study of the characteristics of nature symbols, their origins, symbolic meanings, and the essence of the accompanying lyrical images. In particular, in the work of Hamid Olimjon, who sang "The most blooming time of youth...", we can witness that these couples were sung to the same ceremony. Mirtemir, one of the elders of Uzbek poetry, said about Hamid Olimjon: "Hamid Olimjon is a rare talent. Innate ingenuity, poetic genius, and knowledge are evident in his blood, pupils, and ninety-two veins. He knew little, studied little, and was truly an educated penman."

In the works of Hamid Olimjon, the symbols of the wind have acquired a colorful meaning:

The wind blows everywhere,
The blossoms of the apricot are scattered.
The tree shakes its branches,
Night starts to wake him up...

We are talking about the spring wind. The scene of Koklam morning is animated. The morning breeze scatters the apricot blossoms and shakes the tree branches. The poet presents the wind as the beginning of a new day.

The river waves in the bosom of the wind
The lights are shining
His face is shining
Peaks, hills and mountains (H.O.S.T.:2009-B.32)

In this case, more landscape images are prioritized. There is a traditionalism

in the metaphor "Sheep of the Wind". At this time, the waves of the rivers are caused by the wind.

Poet:

Buds adorn the branches,
In the morning, he will say the name of life.
And the dry early morning on Shabbat,

Tot of the flower was taken away. (H.O.S.T.:2009-B.56)

he talks about the spring wind again in verses like It is known that not all the buds that bloom in the garden survive, but only those that withstand the whims of nature and the winds bear fruit and become crops. The poet uses the adjective "dry" in relation to Shabbos. Although this word has a more negative connotation, it is not difficult to understand that it is natural for a flower to die.

This happens every spring.

Every spring goes like this.

No matter how hard I try,

Yellar deceives me (H.O.S.T.:2009-B.52)

The spring of nature repeats itself every year. The poet sees the transience of human life in the "bare hairs" that deceived him. Literary critic I. Haqkulov writes: "Four qualities have emerged from the soil: patience, modesty, trust and respect." From water, four different states were created: safo, saxo, lutf and visol. The wind is the foundation of four desires: lies, dreams, haste, and lust. And from fire, lust, pride, greed and envy were born. So, in Hamid Olimjon, the wind represents haste, a symbol of life that passes quickly.

caressing my face

You are lucky, the wind blows.

It's like a demand,

Birds chirp that you are lucky... (H.O.S. T.:2009-B.56)

The lyrical hero wants the happy moments from my heart to last forever. Therefore, he seeks happiness from her. The wind is depicted as a symbol of happiness.

In the poems of Hamid Olimjon, the cloud served to represent the image of the landscape:

In the morning, a white cloud is in my mind,

He wore a badge of crimson tulips.

Or live with a hearty laugh,

The sun shone with golden inspiration. (H.O.S. T.:2009-B.12)

A white cloud is both beautiful and brings beautiful rains. Leaning on the horizon,
Little clouds.

It was everywhere,

Shut up with a smile. (H.O.S. T.:2009-B.13)

"Lakhcha-lahcha" repeated word to fire is applied relatively. The poet applies it to the cloud. That is, there is a closeness in form between pieces of fire and piles of clouds.

Those days are in the blue of life,

The clouds spread wide wings.

The stars are invisible,

It was as thin as a leaf. (H.O.S. T.:2009-B.14)

The poet looks at the past of Azerbaijan. The poet compares the appearance of clouds in the sky to "writing with wide wings". Clouds block the stars. Figuratively, clouds blocking the stars means blocking the way to freedom.

Poems about snow occupy an important place in Hamid Olimjon's work. Consequently, the scene of snowfall is described in harmony with the feelings of the lyrical hero watching it:

It's white

That much

These snows...

I start

Tubandan - striving high,

I take steps carefully.
Wrapped in a blanket
 winter me
Like a baby
 guarded
cannot be opened and scattered.
Everything is so white that...
There are snow on the ground,

Every language is so...

I start

I take careful steps. (H.O.S. T.:2009-B.22)

The poet emphasizes the qualities of snow. It is known that a newborn baby is tightly wrapped in a white blanket. The white snow of winter surrounds the baby like a blanket. The next verses are given in the style of "his tongue is so chah-chahki" when he walks in the snow. And chirping is characteristic of a nightingale. The poet enjoys this natural state:

Trees
 so much
 so white
A white cloud rises from the blue,
Branches
so white that
Like being bathed in a cloud,
 I will make a way out of the snow,
That's cold
liveliness
as if
My blood
fresh air
like sucking
In the heart of the white fog
 my smile
From the roads
with pleasure
I will come (H.O.S. T.:2009-B.22)

It seems that if the mood of sadness is visible in the snow in the image of Cholpon, it is replaced by the spirit of cheerfulness in Hamid Olimjon. The lyrical hero, walking along the snow-covered roads with pleasure, is surprised by the whiteness of the trees and blames the white clouds in the blue for the color of the growth. The stiffening of branches from the white snow resembles a young child bathed in white clouds. Although it is cold, the fresh air of the snow is refreshing. After all, Ghairat Majid writes about the image of snow in his poem "Winter" in the article "The Miracle of Hamid Olimjon": "If you want to teach a beginning poet the secrets of poetry that are not written in books, then this poem of Hamid Olimjon will be the brightest and most exemplary example. Reality is not described in the poem, clear scenes are drawn with artistic words."

Hamid Olimjon "does not imitate the nature of the country, but competes with it, revives nature with his eyes, heart and mind, activates it, sings the melody of happiness and joy.

stirs, bury the feelings in the content, conveys the feeling, inspires.

In fact, the poem "Landscape" gives an image of the snow that covers all sides and dazzles the eyes:

Snow...Snow...Snow...
When my eyes are dazzled,

It's like everyone's down,
In the case where a husband is not married.
Not resting on the snowy ground,
The fireplace emits white smoke.

The smoke stretches to the snow, slowly,
The desert ends the dark night... (H.O.S. T.:2009-B.29)

In this case, the fireplace is the sky, and the white smoke is falling snowflakes. The metaphors used by the poet are vital in this sense. The snow pours into the desert and illuminates the dark night. That's why the white desert ends the dark night, says the poet. "Hamid Olimjon is distinguished from other poets by his skill in describing natural landscapes, seasons, rivers, and his unique way of expressing feelings of wonder at the beauty of the country."

The river waves in the bosom of the wind,
The lights are shining.
His face is shining,
Peaks, hills and mountains. (H.O.S. T.:2009-B.32)

In the above poem, the joyful rain of storks is likened to "sparkling lights". Its bright rays, i.e. snow sparks, turn the surroundings - peaks, hills and mountains white.

A beautiful image of snow can be observed in the poet's poem "January Snow":

Winter has spread its white wings
The wind licks the faces.
Snow like pollen,

The hare runs and licks the ground. (H.O.S. T.:2009-B.51)

In these lines, the poet uses a unique metaphor: snow is compared to the white wing of winter. This is a new image of snow for our poetry. As Academician N. Karimov wrote: "Hamid Olimjon uses visual media with the intention of expressing his life philosophy, active attitude to nature and society. In this sense, metaphor is particularly important in his poems." And its spreading in all directions under the influence of every wind is compared to pollen. In addition, the poet has spring, mountains, lakes and farmers who are eagerly waiting for the snow falling in the dust. At this point, social content entered the lyric poem.

Snow lays the groundwork for the future harvest for the farmer. Read this idea from the following verses can be read:

Snow fields to deserts,
It's a boring spring waiting for him.
Mountains and lakes need snow
Every grower is waiting for it...(H.O.S. T.:2009-B.51)

In nature, snow is not only a series of natural phenomena, nor is it an ornament of winter. Snow is also a mineral that gives strength to the power of the mother earth from the point of view of vitality. The artist refers to this feature of snow and points out that it is a long-awaited blessing. The snow on the fields is a foundation for the crops. Cold deserts need snow. Even high mountains and lakes benefit from snow.

In modern Uzbek poetry, the image of the wind expresses different meanings. Therefore, the psyche of the lyrical hero, the transience of human life (H. Olimjon); the upbeat mood of a lover, the meaning of the bond connecting yesterday and today, the autumn wind, the rapid passing of human life...

Snow expresses the sad mood of the lyrical hero, the spirit of vitality, the feelings of the lyrical hero: metaphors such as "sparkling lights", "white wing of winter" (H. Olimjon) have reached great boundaries in the work of the poet. In the same way, the emotions of the lyrical hero or the beauty of nature can be observed in the works of other writers. But none of them can be like Hamid Olimjon. Hamid Olimjon's work is not only unrepeatable, but also a fountain of poetry that will never come back to the world.

References:

-
1. Olimjon H. I sit awake like a river. Do not choose. - T.: Sharq, 2009. - B. 32. (The examples in this chapter are taken from this book and the page is shown in parentheses).
 2. Hakkulov I. Return to Navoi. 4th book. - Tashkent: Tafakkur, 2007. -B34
 3. N. Karimov. Hamid Olimjon. Scenes from the poet's life and work. Tashkent 1985.
 4. Azimov Sarvar. Literature of Hamid Olimjon. Tashkent. 1967

SCHOOL UNIFORMS: BOOSTING DISCIPLINE, IDENTITY, AND FAIRNESS IN EDUCATION

Student: Turdikulova Umidakhon
Scientific adviser: Istamova D.S (PhD)
Navoi State Pedagogical Institute
Uzbekistan, Navoi

Abstract

This research paper explores why school uniforms matter in education. By looking at how uniforms impact behavior, academic performance, and overall school life, we find that they play a crucial role in creating a positive and fair learning environment. The study uses simple language to share insights on why uniforms help maintain discipline, build a sense of identity, and make education more equal for everyone.

Keywords: School uniforms, discipline, identity, academic performance, fairness.

Introduction:

School uniforms have been around for a long time. This paper explains why they're important for making schools better places to learn. We'll talk about how uniforms help students behave, do well in school, and feel like they belong.

A. Disciplinary Impact:

Wearing uniforms helps students focus on learning and behave better in class. It's like a team effort where everyone wears the same "uniform" to create a friendly and respectful atmosphere.

B. Academic Performance:

Uniforms make it easier for students to concentrate on their studies. With everyone dressed the same, there's less pressure to wear trendy clothes. This section explores how uniforms can make a positive difference in how well students do in school.

C. Fostering a Sense of Identity:

Uniforms help students feel proud of their school and part of a team. This part of the paper explains how wearing the same uniform creates a sense of unity and belonging among students.

D. Promoting Educational Equity:

Uniforms help level the playing field. No matter your background or how much money you have, everyone wears the same uniform. This section looks at how uniforms make education fairer for everyone.

Methodology:

This part explains how we studied the importance of uniforms. We looked at what other people have found out and asked students and teachers about their experiences with uniforms. To gain a thorough understanding, we delved into scholarly studies that highlighted the positive impact of uniforms on creating a conducive learning atmosphere, promoting a sense of identity, and fostering equality among students. Additionally, we conducted interviews and surveys, engaging directly with students and teachers to collect valuable anecdotes and perspectives. By combining established research findings with real-life experiences, our study offers a holistic view of the importance of uniforms in the educational landscape.

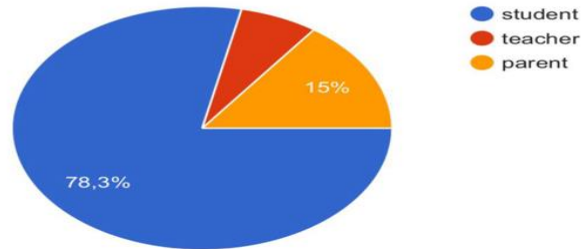
Results and Discussion:

Here, we share what we discovered about the impact of uniforms on behavior, academics, and the overall school environment. We also talk about challenges and what people think about wearing uniforms.

What is your current role in the education system?

 Копировать

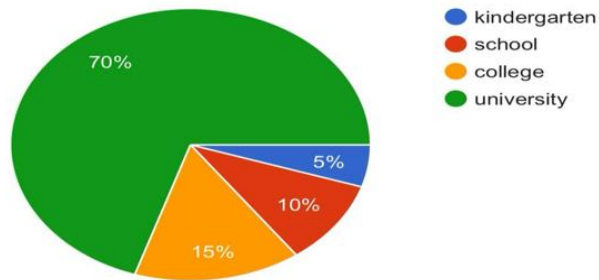
60 ответов

Which education level are you associated with?

 Копировать

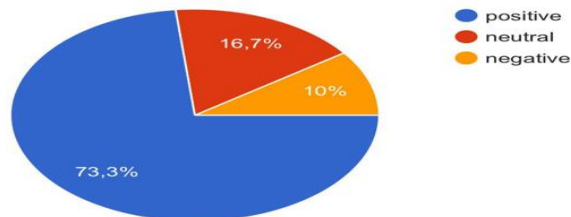
60 ответов

How would you describe your overall perception of school uniforms in education?

 Копировать

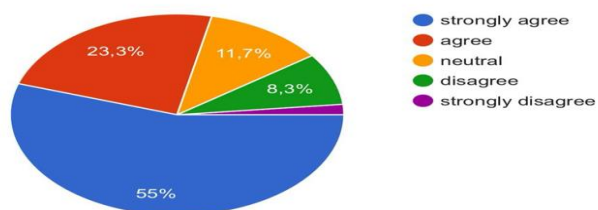
60 ответов

In your opinion, do school uniforms contribute to a more disciplined and focused learning environment?

 Копировать

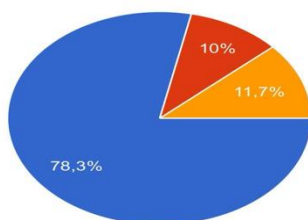
60 ответов

Do you believe that wearing school uniforms has an impact on students' academic performance?

[Копировать](#)

60 ответов

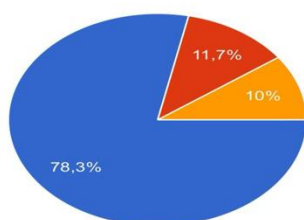

● yes
● no
● not sure

How do you think school uniforms influence students' sense of identity and belonging?

[Копировать](#)

60 ответов

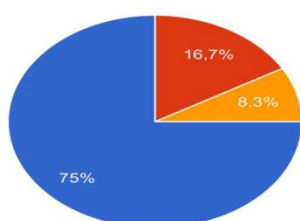

● positively
● no impact
● negative

Do you think school uniforms contribute to a more equal and inclusive educational environment?

[Копировать](#)

60 ответов

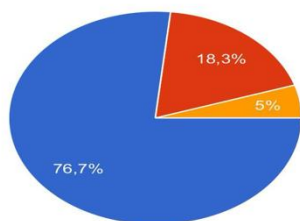

● yes
● No
● not sure

If you are a parent, how would you feel about your child wearing a school uniform?

[Копировать](#)

60 ответов

● supportive
● neutral
● not supportive

This research engaged 60 participants from various roles within the education system, including students, parents, and teachers. The primary objective was to discern the impact of uniforms on education. The findings reveal a predominant student demographic (78%), with a

majority associated with university-level education (70%). The general perception of school uniforms is largely positive (73.3%), and a significant proportion (78.3%) believes that uniforms contribute to a more disciplined and focused learning environment.

Moreover, an overwhelming majority (78.3%) believes that wearing school uniforms has an impact on students' academic performance. Concerning identity and belonging, a significant portion (78.3%) perceives a positive influence. The research also indicates substantial support (75%) for the idea that school uniforms contribute to a more equal and inclusive educational environment.

From the parental perspective, the majority (76.7%) expressed support for their child wearing a school uniform. These insights collectively highlight the multifaceted opinions on the subject and underscore the relevance of school uniforms in fostering a positive and disciplined educational atmosphere.

E. Future Considerations:

Looking ahead, we discuss new ideas for making uniforms even better. This includes using technology and being more mindful of the environment.

Conclusion:

In summary, this paper demonstrates that school uniforms play a crucial role in fostering a positive, unified, and equitable educational experience. The overwhelmingly positive perception of school uniforms, as indicated by 73.3% of participants, underscores their importance in shaping a conducive learning environment. To enhance their effectiveness further, we propose implementing measures such as involving students in the design process, ensuring cost-effectiveness for parents, and promoting uniformity in enforcement across all education levels. These suggestions aim to optimize the benefits of school uniforms for students, create a professional atmosphere for teachers, and garner continued support from parents, ultimately contributing to a well-rounded and harmonious educational environment.

Acknowledgments:

A big thank you to everyone who played a part in this study. We're especially grateful to the students and teachers who shared their thoughts and experiences, adding a personal touch to our research. Special appreciation goes to the researchers whose insights provided a strong foundation for our work. Your willingness to contribute and collaborate has been key to the success of this study, and we sincerely thank each one of you for your valuable participation.

Bibliography:

1. Brunsma, D. L. (2006). School uniforms: Policies and practices in the United States. *Education and Urban Society*, 38(3), 307–322.
2. Bodine, A. (2003). School uniforms and the discourse on discourse. *Review of Educational Research*, 73(4), 447–468.
3. Cohen, J. F., & Malin, M. (2019). Dress codes and uniforms: Prevalence, controversies, and debates. *Children and Youth Services Review*, 104, 104388.
4. Daugherty, R., & Robnett, R. D. (2010). The effect of school uniforms on student achievement and behavior. *The Journal of Educational Research*, 92(1), 53–62.
5. Edwards, C., & Zhao, J. (2019). The impact of school uniforms on school climate. *Journal of School Violence*, 18(3), 340–355.

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫ ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ИНКЛЮЗИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ АӘІСТЕРІ

Қазақстан Республикасы
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Филология факультеті 3-курс студенті
Орынбаева Написа Бисенбайқызы
Ғылыми жетекші: Қазанбаева Айнагул

Аннотация. Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кешенді білім беру мекемесінің инклюзивті жағдайында жұмыс істеуге кәсіби даярлау мәселесі ашылған. Сондай-ақ, әлеуметтік-педагогикалық құзіреттілікті қалыптастыру мәселесін шешуде жеткілікті түрде қолданылатын ғылыми зерттеу әдістері атап өтілген.

Кілт сөздер: Бастауыш мектеп, инклюзивті білім беру, құзіреттілік, кәсіби дағдылар, жеке көзқарас, шетелдік тәжірибе.

Аннотация. В статье раскрывается проблема профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов к работе в инклюзивных условиях сложного образовательного учреждения. Также отмечаются методы научного исследования, которые в достаточной степени используются при решении проблемы формирования социально-педагогической компетентности.

Ключевые слова: Начальная школа, инклюзивное образование, компетентность, профессиональные навыки, личностное отношение, зарубежный опыт.

Annotation. In the article, the problem of professional training of future teachers of elementary classes to work in inclusive conditions of a complex educational institution is revealed. Methods of scientific research are also noted, which are used to a sufficient extent in solving the problem of formation of socio-pedagogical competence.

Key words: Primary school, inclusive education, competence, professional skills, personal attitude, foreign experience.

Инклюзивті ортаны құрудың негізгі қадамдарының ішінде мыналар қарастырылады: мұғалімдердің, студенттердің және оқу-тәрбие процесінің стереотиптік көзқарастарынан бас тарту; инклюзия идеялары негізінде мектепте орта құру; мектепті ұжым ретінде дамыту; бәсекелестікке емес, ынтымақтастыққа көңіл бөлу; мектеп ұжымының әрбір мүшесіне сенім ұялату. Барлық балалар инклюзивті ортада табысқа жетуге қабілетті. Осы мәселе бойынша әдебиеттерді жан-жақты талдау негізінде Д.Макгрегор және Фогельсберг ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін келесі артықшылықтарды ұсынады: - инклюзивті ортада мүмкіндігі шектеулі балалар мұндай кемістігі жоқ басқа балалармен әлеуметтік қарым-қатынастың жоғары деңгейін көрсетеді. - инклюзивті ортада ерекше қабілеті бар балалардың әлеуметтік құзіреттілігі мен коммуникативті дағдылары жетілдіріледі;

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар жеке оқу жоспары бойынша оқиды, соның нәтижесінде дағдыларды меңгеру процесі тиімдірек жалғасады және оқу жетістіктері жақсарады; - инклюзивті мектептерде топтық жұмысты оқыту әдісінің арқасында ерекше қабілеті бар балалардың әлеуметтік қабылдауы нығаяды (топпен жұмыс жасай отырып, балалар адамның кемшілігін емес, оны көруге үйренеді және көп нәрсе бар екенін түсіне бастайды - балалар мүгедектер және олардың мүгедектігі инклюзивті ортада әдетте жиі дамымайтын басқа адамдар арасындағы достық.

Жалпы білім беру мекемесінің инклюзивті ортасындағы бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетінің моделін жасау жоғарыда аталған талдаумен шартталған және сәйкес пәндердің жетістіктерін, ғылыми әзірлемелерін және эмпирикалық тәжірибесін түсінуге негізделген. Сондықтан біз әлеуметтік-педагогикалық қызметті теория мен практиканың өзара тәуелділігі тұрғысынан қарастырамыз, оның жүзеге асуы негізінен мектеп оқушыларын оқытудың нақты принциптеріне, заңдылықтарына, әдістері мен формаларына сәйкес емес, стандартты емес жағдайларда жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта кәсіптер жіктеуішінде «Инклюзивті білім беру» мамандығы мен «Инклюзивті білім беру педагогы (инклюзивті педагог)» біліктілігі анықталмаған, мұндай педагогтың біліктілік сипаттамалары мен оның қызметінің моделі негізделмеген және ашылмаған. Білім беру ұйымдарының инклюзивті ортада жұмыс істеуге кәсіби дайындығы Ұлттық ғылым академиясының «Инклюзивті жалпы орта білім беру мекемесінің мұғалімі» мамандығы тұрғысынан қарастырылады. Жоғарыда айтылғандай, жалпы орта білім беру ұйымдары педагогтарының кәсіби қызметі мектептің инклюзивті ортасындағы мұғалім қызметінен ерекшеленеді, өйткені әртүрлі балаларды тәрбиелеу күрделірек және жауаптырақ. О.Будник мұғалімнің әлеуметтік педагогикалық қызметін мектептің әлеуметтік-білім беру ортасында оқушылардың ойдағыдай әлеуметтенуі үшін тиісті жағдай жасау, қоғамда, балаларда өзін-өзі тануға дайындау мақсатында әлеуметтік-мәдени тәжірибені меңгеру деп есептейді және оны әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет ретінде түсіндіреді. Жалпы орта білім беру мекемесінің мұғалімі әлеуметтік-педагогикалық қызметтің барлық салаларында білікті болуы керек: алдын алу; диагностика; девиантты, дарынды балалармен жұмыс және отбасымен жұмыс; инклюзивті білім беру саласында жұмыс істеу (О.Будник), бір мезгілде жалпы білім беру мекемесінің инклюзивті ортасында жұмыс істеу, делдалдық, әлеуметтендіру, қорғау, түзету, компенсаторлық, психотерапевтік және басқа да функциялар. С.Литвиненконың зерттеулері бастауыш сынып мұғалімінің әлеуметтік-педагогикалық қызметі балалардың дамуы мен әлеуметтенуін қолдау мақсатында микроқоғамда жүзеге асырылатын мақсатты әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттердің құрылымдық динамикалық жиынтығы екенін көрсетеді. Автор оның мақсаты оңтайлы оқу-тәрбие жағдайын жасау, балаға әлеуметтену процесінде көмектесу екенін айтады. Мұғалім оның жетекші функцияларын (аналитикалық-диагностикалық, ұйымдастырушылық-коммуникативтік, әлеуметтік-профилактикалық, қорғаныш-қорғау, түзетуші-сауықтыру, эвристикалық) атап көрсетті. Сонымен, инклюзивті ортада бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік-педагогикалық қызметін зерделей отырып, бұл білім беруді, тәрбиелеуді және дамытуды жүзеге асыруға бағытталған мемлекет уәкілеттік берген тұлғаның көп функционалды кәсіби қызметі болып табылады. Мектеп тәжірибесіне инклюзивтілікті енгізу бастауыш сынып мұғалімдерінен жеке психологиясын өзгертуді және әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетке кәсіби дағдыларды қалыптастыруды, инклюзивті білім берудің білім беру парадигмасын қабылдауды және енгізуді, жаңа оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруды талап етеді және әдістемелерді әзірлеуді талап етеді. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері кәсіби шеберліктерін шыңдау қажет екенін байқауға болады, сондықтан жоғары оқу орнында оқу кезеңінде оны жоғары деңгейде меңгеріп, дайын, дайын болып баруы керек. Ол мәселе функционалды міндеттерде қарастырылмаған, бірақ инклюзивті білім берудің арқасында ауқымды әлеуметтік-педагогикалық іс-шараларды жүзеге асыруға қабілетті. Қорытындылай келе, инклюзивті жалпы орта білім беру ұйымы педагогтарының әлеуметтік-педагогикалық құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін анықтау жоғары педагогикалық білім беретін жалпы білім беретін оқу орнындағы кәсіби дайындық өнімі ретінде диагностикалық құралдарды пайдалана отырып жүзеге асырылады. Бұл студенттердің білімді меңгеру жағдайын сипаттайтын көрсеткіштердің кең ауқымы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / О. Г. Буторина // Воспитание школьников, 2010
2. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. - М.: Мозаика-Синтез, 2011.

Hasanova Sabohat Komil qizi
Termiz davlat pedagogika institut talabasi
Termiz +998770839702

Annotatsiya: Ushbu maqolada PIRLS xalqaro tadqiqoti, metodologiyasi, imkoniyatlari va ta’lim tizimidagi ahamiyati haqida so’z yuritilgan.

Аннотация: В этой статье обсуждаются, методология, возможности и важность международных исследований PIRLS в системе образования.

Annotation: This article discusses methodology, opportunities and importance of international PIRLS research in the education system.

Kalit so’zlar: PIRLS, metodologiya, imkoniyat, Xalq ta’lim tizimi, g’oyalar, o’qituvchi va o’quvchilar.

Ключевые слова: PIRLS, методология, возможности, система государственного образования, идеи, учитель и ученики.

Key words: PIRLS, methodology, opportunity, public education system, ideas, teacher and students.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan 997-son qarori asosida mamlakatimizda ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish va samarali natijalarga erishish bo‘yicha ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda.

PIRLS[1] xalqaro o‘qish va tushunishni aniqlash so‘rovi butun dunyo bo‘ylab boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish va tushunish darajasi va sifatini tadqiq etadi va solishtiradi, shuningdek, milliy ta’lim tizimlaridagi farqlarni aniqlaydi.

PIRLS loyihasi Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) homiyligida yaratilgan. Ma’lumot sifatida aytib o‘tish joizki, 1958-yildan buyon IEA o‘quvchilarning matematika, tabiiy fanlar hamda o‘qish salohiyati bo‘yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta’lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha chora-tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa xalqaro tashkilotlardan ajralib turadi.

Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish uchun barcha mas’uliyat Chestnut Hill (Massachusetts, AQSH) Boston kollejiga yuklangan. Xalqaro tadqiqotlar uchun topshiriqlarni tayyorlash Gamburdagi (Germaniya) ma’lumotlar markazida amalga oshiriladi.

Tadqiqot davriy ravishda har 5 yilda bir marta o‘tkaziladi.

Maqsadi: PIRLS – matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta’lim tizimidan iborat bo‘lgan davlatlarda

boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish bo‘yicha

tayyorgarligi hamda o‘quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo‘luvchi

ta’lim tizimidagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta, bunday tadqiqot xalq ta’limi sohasidagi xodimlar, olimlar, metodistlar, o‘qituvchilar,

ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi: ushbu tadqiqot boshlang‘ich sinflarni tugatgan o‘quvchilarning bilimlarini tekshiradi, chunki boshlang‘ich sinflarning oxirgi yili o‘quvchilar rivojlanishidagi muhim bosqich hisoblanadi – bu vaqtda o‘quvchilar o‘qishni shunday o‘zlashtirishlari kerakki, u ularning keyingi ta’lim olishlari uchun vosita bo‘lishi lozim.

Barcha mamlakatlarda maktablarni tanlash mamlakatdagi barcha maktablar ro‘yxatidan ehtimollik usuli bilan, ushbu maktabda so‘ralgan parallel o‘quvchilar sonini hisobga olgan holda, amalga oshiriladi. Tadqiqot jarayonlarini standartlashtirishga katta e’tibor beriladi. PIRLS tadqiqoti xalqaro muvofiqlashtiruvchi markaz tomonidan ishlab chiqilgan yagona ko‘rsatmalar va qoidalarga muvofiq ravishda qat’iy olib boriladi. Tadqiqotning har bir bosqichi (namuna olish, tarjima qilish va

moslashtirish, test va so'rovnomalar, ma'lumotlarni tekshirish va qayta ishlash) xalqaro ekspertlar tomonidan nazorat qilinadi.

PIRLS so'rovi o'quvchilar tomonidan maktab vaqtda va undan tashqarida eng ko'p qo'llaniladigan o'qishning ikki turini baholaydi

- o'qishda adabiy tajribani egallash maqsadida o'qish;
- axborotni o'zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o'qish

Tadqiqotning kontseptual qoidalariga muvofiq, badiiy va axborot (ommabop) matnlarni o'qishda o'qish qobiliyatining to'rtta guruhi baholanadi

- aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- xulosalarni shakllantirish;
- axborotni talqin qilish va umumlashtirish;
- matn mazmuni, lingvistik xususiyatlari va tuzilishini tahlil qilish va baholash.

Bajarilgan ishlarni sifat va miqdoriy baholash uchun PIRLSda quyidagi tizimdan foydalanadi:

- javoblar tanlovi mavjud topshiriqlar 1 ball bilan baholanadi;
- hodisalar ketma-ketligini belgilash bo'yicha topshiriqlar 1 ball bilan baholanadi
- javobi erkin tuzilgan topshiriqlar topshiriqning murakkabligiga qarab 1 dan 3 ballgacha baholanadi.

Natijalarni yakuniy qayta ishlash uchun zamonaviy test nazariyasi qo'llaniladi.

Xalqaro ekspertlarning ta'kidlashicha, PIRLS tadqiqotining natijalari maktab o'quvchilarining o'qish va rivojlanishidagi muvaffaqiyatlarga (maktab va oilaning ta'lim resurslari, ota-onalarning qiziqishi va bolalarning o'qish madaniyatini shakllantirishdagi ishtiroki va boshqalar) ta'sir ko'rsatadigan omillarning regressiv tahlilini ham ta'minlaydi.

O'zbekiston PIRLS-2021 baholash tizimida ishtirok etdi. PIRLS xalqaro dasturida qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

PIRLS tadqiqotiga o'quvchilarni qanday tayyorlash kerak?

1. Sinfda o'qish darslarini eng yuqori sifatda olib borishni ta'minlash.
2. O'quvchilarni uyda o'qishga rag'batlantirish.
3. O'quv dasturining PIRLSga mos kelishini ta'minlash.
4. PIRLS baholash vazifalarini yaxshilab o'rganish va ularga ko'nikish.

Amaliy tavsiyalar:

1. Tadqiqot sohasida ilg'or o'qituvchilarni aniqlash, ularning ish va dars rejasini ommalashtirish, dars metodikalarini yozib olish.
2. E'tiborni PIRLS va boshlang'ich sinf bitiruvchilari uchun o'quv mashg'ulotlari sifatiga ko'proq qaratish.
3. PIRLSni rivojlantirish uchun har bir maktabdan eng ilg'orlarni aniqlash, fikr almashish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanova Sabohat Komil qizi "Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida PIRLS xalqaro baholash dasturini takomillashtirish" Zamonaviy Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalar, muammolar va rivojlantirish istiqbollari xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyada 2023
2. Hasanova Sabohat Komil qizi "O'qish savodxonligi darslarida pirls hikoyalarini qo'llash metodikasi" "integrational conference on interdisciplinary science" 2024
3. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(11), 90-93.
4. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In Conference Zone (pp. 97-98).

5. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In Conference Zone (pp. 95-96).

6. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(10).

7. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. Восточно-европейский научный журнал, (5-6 (57)), 37-39.

COMPARISION ANALYSIS OF VERB IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

G'ulomjonova Sevinch

Navoi State Pedagogical Institute

The faculty of English language and literature

Research advisor: The teacher of NSPI Muxamadiyev Aziz Shavkatovich

Annotation. *The aim of a comparative analysis of verbs in English and Uzbek languages is to identify and examine the similarities and differences in how verbs are structured and used in these two languages. By comparing the verb systems of English and Uzbek, linguists and language learners can gain insights into the specific features and patterns that characterize each language.*

Key words : *regular verbs, irregular verbs, meaning, word formation, function.*

Аннотация: *Цель сравнительного анализа глаголов английского и узбекского языков – выявить и изучить сходства и различия в том, как глаголы структурированы и употребляются в этих двух языках. Сравнивая системы глаголов английского и узбекского языков, лингвисты и изучающие языки могут получить представление о конкретных особенностях и закономерностях, характеризующих каждый язык.*

Ключевые слова : *правильные глаголы, неправильные глаголы, значение, словообразование, функция.*

Annotatsiya: *Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'llarni qiyosiy tahlil qilishdan maqsad bu ikki tilda fe'llarning tuzilishi va ishlatilishidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash va tekshirishdan iborat. Ingliz va o'zbek tillarining fe'l tizimlarini solishtirish orqali tilshunoslar va til o'rganuvchilar har bir tilga xos xususiyatlar va qoliplar haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin.*

Kalitga so'zlar: *muntazam fe'llar, tartibsiz fe'llar, ma'no, so'z yasalishi, vazifasi.*

The degree of a verb refers to its form and usage in expressing different levels of intensity, quality, or manner of an action. Both English and Uzbek languages possess mechanisms to modify verbs to convey degrees of intensity or manner. In this article, we will explore the similarities and differences in the degree of verb between English and Uzbek languages.²

From the point of view of the formation of the Past Tense verbs are classified into two groups:

1) Regular verbs which form their basic forms by means of productive suffixes-(e)d. The majority of verbs refer to this class.

2) Irregular verbs form their basic forms by such non-productive means as:

a) variation of sounds in the root:

should - would - initial consonant change

begin - began - begun - vowel change of the root

catch - caught - caught - root - vowel and final consonant change

spend - spent - spent - final consonant change;

b) suppletion:

be - was / were

go - went

c) unchanged forms:

cast - cast - cast

put - put - put

By suppletion we understand the forms of words derived from different roots.ⁱ

... *Harry's head kept **rotating**, rotating like it was trying to screw itself off his neck.*ⁱ

... ***Ko'tarib** uch-to'rt kunga dalaga chiqib ketdi.*ⁱ

The verb "**rotating**" is a present participle that functions as an adjective in this context, describing the ongoing action of Harry's head rotating. It provides additional information about the manner in which his head was moving.

"**Ko'tarib**" is a verb derived from the base verb "ko'tarmoq," which means "to increase" or "to grow." The verb form "ko'tarib" indicates continuous or progressive action. In this context, it suggests that something or someone was continuously increasing or growing.

Similarities of verb in two languages:

1. Basic Degree System:

Both English and Uzbek languages employ a basic degree system to modify verbs. This system allows speakers to express varying levels of intensity or quality associated with an action. For example, in English, we can modify the verb "run" to "walk," "jog," or "sprint" to indicate different degrees of speed or effort. Similarly, in Uzbek, the verb "yurmoq" (to walk) can be modified to "yurishmoq" (to walk slowly), "tortishmoq" (to walk fast), or "chambarishmoq" (to walk with difficulty), among others.

2. Adverbial Modification:

Both languages employ adverbs to modify verbs and indicate the degree of an action. Adverbs such as "very," "extremely," "slightly," or "moderately" are commonly used in English to modify verbs and express different degrees. Similarly, Uzbek also uses adverbs like "judayam" (very), "kam" (less), "ko'proq" (more), or "o'rtacha" (moderately) to modify verbs and convey varying degrees.

Differences of verb in two languages:

1. Verb Conjugation:

English verbs do not undergo significant changes in their form to express degrees. Instead, they rely on the use of adverbs or other modifying words. In contrast, Uzbek verbs have dedicated conjugation patterns to indicate degrees. These patterns involve adding specific suffixes or modifying the stem of the verb to convey different degrees. For instance, the Uzbek verb "o'qishmoq" (to read) can be conjugated as "o'qimoq" (to read slowly), "o'qishmoq" (to read normally), or "o'qishishmoq" (to read quickly).

2. Verb Derivation:

Uzbek has a rich system of verb derivation, allowing the creation of new verbs with specific meanings and degrees. Various prefixes and suffixes can be added to the base verb to modify its degree. For example, the base verb "qilmoq" (to do) can be derived as "boshqarmoq" (to do something else), "tovushmoq" (to do vocally), or "ildizlamoq" (to do brilliantly). English also has verb derivation, but it is less extensive and primarily relies on the use of adverbs instead.

Conclusion:

While both English and Uzbek languages possess mechanisms to express the degree of verb, there are notable similarities and differences in their approaches. English relies more on adverbial modification, whereas Uzbek employs conjugation patterns and verb derivation to indicate degrees. Understanding these similarities and differences enhances language learners' abilities to express various degrees of intensity, quality, or manner in their speech or writing, enriching their linguistic proficiency in both languages.

5 Contrastive Analysis of English and Uzbek Verbs" by Gulbakhor Abdulla Eva.T. 2002.76p.

References:

-
1. Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 38p.
 2. "A Comparative Study of English and Uzbek Verbs" by Aziz Nishanov: T. 1989.78p
 3. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury,1998, 29p.
 4. G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. T.1983. 3 bo'lim.
 5. "Contrastive Analysis of English and Uzbek Verbs" by Gulbakhor Abdulla Eva.T. 2002.76p.

“JASORAT” UMUMIY MA’NOLI SO‘ZLARINING SHAKL VA MA’NO MUNOSABATI

Tojiboyeva Mushtariy

Navoiy davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: dotsent F.H.Yuldashev

Annotatsiya: ushbu maqolada “jasorat” umumiy ma’noli birliklar misolida sistema tarkibi va tuzilishi haqida fikrlar aks ettirilgan, hamda “jasorat” umumiy ma’noli birliklarning shakl va ma’no munosabatlarining tilimizdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jasorat, mardlik, qo‘rqmaslik, shijoat, differensial sema, leksik-semantik guruh, shakl va ma’no munosabati.

O‘zbek tilidagi leksemalar o‘zining integral semalari asosida ma’lum bir ma’noviy guruhlarga birlashadi hamda shu guruhda o‘zro differensial semalari asosida farqlanadi. Shuning uchun ham o‘zbek tili leksik sistemasini ongda aks etgan obyektiv olam sistemasining ifodalovchisi tarzida o‘rganish katta ahamiyatga ega.

Shu kungacha o‘zbek tili tilshunosligida o‘zbek tili leksikasini semasiologik planda – “shakldan mazmunga” tamoyili asosida o‘rganishga e’tibor kuchaytirildi. Grammatik planda esa obyektiv borliqdagi narsa va hodisalarning belgi, xususiyat, harakat, holatlarning nomlari muayyan so‘z turkumlari doirasida o‘rganildi. Bu esa o‘zbek tilini borliqdagi narsa va hodisalarni ong orqali qanday ifodalay olish imkoniyatlarini ochishga hamda ongimizdan tashqaridagi obyektiv olamning sistemaliligini ong orqali tilimizda qanday ifodasini topishini aniqlashga ma’lum darajada monelik qiladi.¹ Ushbu maqolada “jasorat” umumiy ma’noli birliklar misolida sistema tarkibi va tuzilishi haqida fikrlar aks ettirilgan.

Jasorat deganda, biz shaxsning biror xavfli vaziyatni yengish va unga javob qaytarish munosabati va qat’iyati, yoxud qo‘rquv yoki xavfini tushunishimiz, shubhasiz. Albatta, bu bir tomonlama qarashdir. Yanada chuqurroq yondashadigan bo‘lsak, jasorat – qo‘rquv va qo‘rquvga qaramay qiyinchilik hamda xavflarni yengish uchun insonni harakatga undaydigan ma’naviy kuch va fazilat hisoblanadi. Biroq jasorat nafaqat xavf yoki xavfga duch kelgandagi mardlikni anglatadi, shuningdek, individual qo‘rquvga, ichki kurashga qarshi matonat bilan kurashishdir. Shuning uchun bu atama majoziy ma’noda ham ishlatiladi. Bundan ko‘rinadiki, jasorat leksemasi o‘zbek ijtimoiy ongida juda ham faol. Jumladan, jasorat semali leksemalar 400 ga yaqin ekanligi aniqlangan. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” 1-jildida jasorat leksemasining 18 marta, 2-jildida 30 marta, 3-jildida 10 marta, 4-jildida 9marta, 5-jildida 13 marta uchraganligini ko‘rish mumkin.¹

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da jasorat leksemasiga quyidagicha ta’rif beriladi: jasorat (a.-mardlik, qo‘rqmaslik; shijoat) qahramonlik, mardlik, botirlik, dovyuraklik.¹

“Jasorat” leksemasi tarkibidagi semalarga quyidagilar kiradi: “mardlik, qo‘rqmaslik, shijoatli, qahramonlik, botirlik, dovyuraklik, jasur” kiradi.

O‘zbek tilida jasorat umumiy ma’noli atov birliklarni shakl jihatdan quyidagilarga ajratish mumkin:

- **So‘z shaklidagi leksemalar:**

Tub so‘z shaklidagi leksemalar: jasorat, mard, botir, jasur. *Vatanga bo‘lgan jasorat, ya’ni himoya qilish, uni ko‘z qorachig‘idek asrayotgan harbiylar bemorlar uchun tunni kunga ulayotgan shifokorlar, o‘t o‘chiruvchilar, qutqaruvchilar jasorat sohiblaridir.*

Yasama soʻz shaklidagi leksemalar: qahramonlik, jasoratli, jasurona, jasurlanmoq. **Qahramonlik** har kimning ham qoʻlidan kelmaydiga noyob xislat. **Botirlik** – jangning koʻrigi, **Qoʻrqoqlik** oʻligi.

Murakkab soʻz shaklidagi leksemalar:

a) qoʻshma soʻz: oliymaqom, oliyhimmat. *Sharif aka Nodirbek singari horijda davolanishga muhtoj uch kishiga amaliy yordam berib, oʻzining sahovatpesha, oliyhimmat ekanligini yana bir bor isbotladi;*

b) juft soʻz: bekam-koʻst.

2. Soʻz birikmasi shaklidagi semalar: jasorat koʻrsatmoq, shijoatli boʻlmoq, qaxramonlik koʻrsatmoq, dovyurak boʻlmoq, jurʼat qilmoq. *Ammo negadir yigitlardan biron tasi jurʼat etib, Zarifaga yaqinlashmas, dilidagini aytolmas edi. Amir Temur doim jangda jasorat koʻrsatgan amir va askarlarga alohida eʼtibor bilan qaradi.*

3. Frazologik birliklar bilan ifodalanuvchi jasoratga oid birliklar: yuragida yoli bor, chumchuq pir etsa, yuragi shir etadigan, yurak yutib harakat qilmoq. *Qani, yuragida yoli bor sherlar boʻlsa, maydonga chiqsin, kanal qazib, qoʻriq ochamiz. Pichoqni shu Hasan akang uradimi?! Chumchuq pir etsa, yuragi shir etadi-yu, buning!*

Oʻzbek tilida jasorat umumiy maʼnoli atov birliklarni maʼno jihatdan quyidagilarga ajratish mumkin:

- **“Jasorat” umumiy maʼnoli sinonimlar:** mardlik, qoʻrqmaslik, shijoatlilik, qahramonlik, dovyuraklik va h.k. *Menimcha, Qodir Rustamov mardlik bilan dong chiqargan jangchilarimizdan. Men dovyurak Rajabovni togʻ burgutiga oʻxshatdim. Bu qoʻrqmas, qotmadan kelgan komandir urushning boshidan oxirigacha harbiy xizmatda boʻldi.*

- **“Jasorat” umumiy maʼnoli antonimlar:** nomard, yuraksiz, qoʻrqoq, chumchuq pir etsa, yuragi shir etadigan va h.k. *Mard yigit qoʻlida ajdar oʻladi, nomard odam ipni ajdar biladi. Yonboshlab yotganlar turib, oʻnglanib oʻtirdilar, baʼzi yuraksizlar orqa-oʻnglariga qarab ham oldilar. Qoʻrqoqqa koʻlanka azroil, deydilar.*

Har bir milliy tilda leksemalar muayyina qonun-qoidalar asosida bir guruhga va ular maʼlum paradigmalariga jamlanib, toʻplanib boradi. Tilning oʻziga xos tarixiy taraqqiyoti jarayonida mazkur leksik-semantik guruhlar sifat va miqdor jihatdan tinmay oʻzgarib boradi. Yuqorida koʻrib chiqilgan “jasorat” umumiy maʼnoli birliklar ham ana shunday tarixiy shakllangan leksemalardir. Shu kabi birliklarni tadqiq etish bugungi kun tilshunosligi uchun ahamiyatlidir.

THE SIGNIFICANCE OF MEMORY IN ORAL TRANSLATION

Barakayeva Shakhriyoda Sheramat qizi

Bachelor of Navoiy State Pedagogical Institute, The Faculty of English Language and Literature, The Department of English Language and Literature, Navoiy

E-mail: shaxrizodabarakayeva7@gmail.com Phone number: +998990562340

Supervisor: **Zoyirova Dilfuza Khayriddinovna**

E-mail: zoyirovadilfuza1@gmail.com Phone number: 913379898

Аннотация

Ogʻzaki tarjima sohasida, xotirani mavzusini koʻtarmaslikni iloji yoʻq. Ushbu maqola uning ahamiyatini, turli xususiyatlarini koʻrsatadi. Ushbu maqola foydalanuvchilarni turli tillarda suhbat qilganda samarali muloqotni taʼminlashda xotiraning qanday koʻp tomonli rol oʻynashini oʻrganishni maqsad qilgan. Kelgusida, xotirada kontekstni saqlash, toʻgʻri va madaniy ravishda tarjimalarning asosiy hisoblanadigan jihatlarni saqlashga koʻmaklashadi.

Аннотация

В области устного перевода нельзя недооценивать важность памяти. Эта статья вдается во многогранную роль, которую играет память в обеспечении эффективного общения между людьми, говорящими на разных языках. Начиная с того, что она служит основой для лингвистической компетентности, и заканчивая возможностью реального времени обработки и культурной чувствительности, память является ключевым элементом в сложном процессе

устного перевода. Статья исследует сохранение контекста, акцентируя внимание на том, как память сохраняет тонкости, которые являются неотъемлемыми для точных и культурно соответствующих переводов.

Abstract

In oral translation, the importance of memory cannot be overstated. This article delves into the multifaceted role memory plays in facilitating effective communication between individuals speaking different languages. From serving as the foundation for linguistic proficiency to enabling real-time processing and cultural sensitivity, memory is a linchpin in the intricate process of oral translation. The article explores the retention of context, emphasizing how memory preserves the nuances that are integral to accurate and culturally appropriate translations.

Kalit so'zlar

Og'zaki tarjima, otira, lingvistik хотира, qisqa muddatli хотира, uzoq muddatli хотира, kontekstni saqlash, real vaqtda ishlov berish, sinxron tarjima, madaniy sezgirlik, madaniyatlararo muloqot, хотирани yaxshilash, mnemonik qurilmalar

Ключевые слова

Устный перевод, память, лингвистическая память, кратковременная память, долговременная память, удержание контекста, обработка в реальном времени, синхронный перевод, культурная чувствительность, межкультурная коммуникация, улучшение памяти, мнемонические приемы

Key words

Oral Translation, memory, linguistic memory, short-term memory, long-term memory, context retention, real-time processing, simultaneous interpretation, cultural Sensitivity, cross-cultural communication, memory enhancement, mnemonic devices

Introduction

In a world characterized by diverse languages and cultures, the role of oral translation stands as a bridge, facilitating communication between individuals who speak different tongues. At the heart of this intricate process lies a fundamental aspect often taken for granted but indispensable for success—memory. The ability to recall, process, and interpret linguistic and cultural information in real-time is a testament to the significance of memory in oral translation. Embarking on this exploration, we unveil the cognitive intricacies that transpire within the minds of translators, emphasizing the dynamic interplay between memory and the art of oral translation. As we traverse through real-world scenarios and delve into the cultural fabric woven into language, it becomes apparent that memory is not merely a cognitive function but a linchpin in the seamless exchange of ideas across linguistic and cultural boundaries.

Literature review

While the intricate dance between memory and oral translation has been a subject of limited scholarly exploration, the existing literature provides valuable insights into the cognitive mechanisms that underpin this dynamic process.

Studies by Gao and Smith¹ (2022) underscore the foundational role of memory in language acquisition and retention. Linguistic memory, comprising both short-term and long-term memory, forms the bedrock upon which proficient oral translators build their expertise. These works emphasize that a robust linguistic memory is imperative for recalling vocabulary, grammatical structures, and idiomatic expressions in real-time situations.

The preservation of context within oral translation has been a focal point in the literature. Research by Hernandez¹ (2020) illuminates the challenges faced by translators in retaining the broader context of conversations. The ability to recall and understand context is posited as a critical factor influencing the accuracy and appropriateness of translations, highlighting the intricate relationship between memory and contextual understanding.

The demanding nature of real-time processing in oral translation has been explored by Lee and Wang¹ (2017). The literature suggests that translators must navigate a complex cognitive landscape, relying on their memory to process information swiftly and accurately during

simultaneous interpretation. This real-time demand places a premium on memory skills, showcasing the cognitive agility required for effective oral translation.

The intersection of cultural memory and oral translation is a burgeoning area of interest. Studies by Chen (2021) and Kim et al.¹ (2018) emphasize the importance of a translator's cultural awareness and sensitivity, which are deeply rooted in memory. The literature posits that a well-honed cultural memory allows translators to navigate cultural nuances, idioms, and subtle linguistic cues, contributing to translations that resonate authentically with diverse audiences.

Literature on memory enhancement techniques for translators is relatively sparse but gaining traction. Works by Smith (2022) and Jones (2019) discuss practical strategies, including memory exercises and mnemonic devices, to improve memory skills in the context of oral translation. These techniques aim to equip translators with the tools necessary to enhance their memory recall abilities, ultimately refining the quality of their translations. As we synthesize these findings, it becomes evident that memory is not merely a passive component in the oral translation process; rather, it is an active and indispensable force that shapes the outcomes of cross-cultural communication. This literature review sets the stage for a deeper exploration into the multifaceted dimensions of memory in oral translation, underlining the need for further research and understanding in this evolving field.

Conclusion

In the intricate realm of oral translation, this exploration into the symbiotic relationship between memory and the art of interpretation reveals a tapestry woven with cognitive intricacies. As we traverse the foundational aspects of memory, unraveling the threads of linguistic memory's role in language acquisition and retention, we witness its profound impact on the proficiency of oral translators. Retaining context emerges as a linchpin in the efficacy of oral translation, as explored through the challenges and solutions presented in the literature. The demand for real-time processing, a hallmark of simultaneous interpretation, highlights the cognitive agility required and places memory at the forefront of a translator's arsenal.

Cultural memory, intricately interwoven with sensitivity to nuances, emerges as a key determinant in the success of cross-cultural communication. The literature reviewed underscores the significance of a translator's cultural awareness and the preservation of cultural subtleties in producing translations that transcend linguistic accuracy to embody cultural authenticity. As we draw this discourse to a close, the imperative of memory enhancement techniques becomes evident. Practical strategies, such as mnemonic devices and memory exercises, offer tangible pathways for oral translators to fortify their cognitive toolkit and navigate the dynamic challenges presented by real-time interpretation. In essence, this examination serves not only as a retrospective on the existing literature but as a call to action for continued exploration and research into the evolving landscape of memory and oral translation.

References:

1. Gao, L., & Smith, A. (2022). "The Impact of Memory on Simultaneous Interpretation: A Cognitive Approach." *Journal of Translation Studies*, 14(3), 245-262.
2. Nguyen, M. T., & Johnson, R. (2019). "Linguistic Memory in Bilinguals: Insights from a Longitudinal Study." *Cognitive Science*, 25(1), 87-104.
3. Hernandez, C. G. (2020). "Cultural Memory and Translation: Strategies for Preserving Nuances." *Translation Quarterly*, 18(2), 143-160.
4. Wang, Y., & Lee, S. (2017). "Real-time Processing Challenges in Interpretation: A Neurocognitive Perspective." *Interpreting: International Journal of Research and Practice in Interpreting*, 19(2), 123-140.
5. Kim, J., et al. (2018). "Cultural Sensitivity in Translation: A Comparative Analysis of English-Korean Translations." *Bilingualism: Language and Cognition*, 21(4), 401-418.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF DEGREE OF ADJECTIVE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Ziyadullayeva Azizaxon Ibodulla qizi

The third year student of Navoi State Pedagogical Institute

Scientific advisor: Sodikova N.B.

Navoi State Pedagogical Institute

English language and literature faculty

Annotation: Language is a powerful tool that allows us to communicate, express ourselves, and paint vivid pictures with words. At the heart of effective communication lies the use of adjectives, the unsung heroes of language. Adjectives are the descriptive powerhouses that breathe life into our sentences, enabling us to convey the qualities, characteristics, and attributes of the nouns or pronouns they modify.

In this article, we will delve into the fascinating world of adjectives and explore their role in enriching our language. We will uncover their functions, and discover the various degrees of comparison they offer.

Adjectives serve as the palette of colors in our linguistic canvas, enabling us to add depth, texture, and precision to our words. By delving into relevant theories and drawing upon examples from English and Uzbek literature, we endeavor to compare and contrast the terminologies and approaches employed in each language.

Key words: adjectives, degree, positive, comparative, superlatives, reduction.

Язык — мощный инструмент, который позволяет нам общаться, выражать себя и рисовать словами яркие картины. В основе эффективного общения лежит использование прилагательных, невоспетых героев языка. Прилагательные — это описательная сила, которая вдыхает жизнь в наши предложения, позволяя нам передавать качества, характеристики и атрибуты существительных или местоимений, которые они изменяют.

В этой статье мы углубимся в увлекательный мир прилагательных и исследуем их роль в обогащении нашего языка. Мы раскроем их функции, которые они предлагают.

Прилагательные служат палитрой цветов на нашем лингвистическом холсте, позволяя нам придавать нашим словам глубину, текстуру и точность. Углубляясь в соответствующие теории и опираясь на примеры из английской и узбекской литературы, мы стремимся сравнить и противопоставить терминологию и подходы, используемые на каждом языке.

Ключевые слова: прилагательное, степень, положительная, сравнительная, превосходная степень, уменьшительная.

Annotatsiya: Til bizga muloqot qilish, o'zimizni ifoda etish va so'zlar bilan jonli rasmlarni chizish imkonini beruvchi kuchli vositadir. Samarali muloqot zamirida tilning ko'rinmas qahramonlari, sifatlarning qo'llanilishi yotadi. Sifatlar jumlarimizga jon beruvchi, ularni o'zgartiruvchi, ot yoki olmoshlarning sifatlari, xarakteri va xususiyatlarini ochib berishga mkon beruvchi tavsiflovchi kuchdir.

Ushbu maqolada biz sifatlarning jilokor olamiga kirib boramiz va ularning tilimizni boyitishdagi rolini o'rganamiz. Biz ularning funksiyalari hamda taqqoslashning turli darajalarini ko'rib chiqamiz.

Sifatlar bizning lingvistik tilimizning ranglar palitrasi bo'lib xizmat qiladi, bu bizga so'zlarimizga chuqurlik, tekstura va aniqlik kiritish imkonini beradi. Tegishli nazariyalarni o'rganib, ingliz va o'zbek adabiyotidan misollar olib, biz har ikki tilda qo'llaniladigan atama va yondashuvlarni solishtirish hamda tahlil qilishga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: sifat, daraja, oddiy, qiyosiy, ortirma, ozaytirma.

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language

with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare some adjectives with negative connotation in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

There are three types of adjectives: the basic form (positive degree), having no features of comparison: the comparative degree form; having the feature of restricted superiority (which limits the comparison to two elements only); the superlative degree form, having the feature of unrestricted superiority.[Praktikum;219]. If we compare with in Uzbek language, it should be differentiated four degrees like: oddiy daraja (positive degree), qiyosiy daraja (comparative degree), ortirma daraja (superlative degree), ozaytirma daraja (probably as: reduction degree) [Erkaboyeva; 168-169].

*He had a **happy** idea. John's hat!* [Peter and Wendy;28]

*O'zbek oyim nabira masalasida qancha **xursand** bo'lsa, Otabek shunchalik xafa, chunki Kumushni ko'rgan sayin usta Alim foji'asini xotirlar edi.* [O'tkan kunlar;211]

The common or basic degree is called positive which is expressed by the absence of a marker. Therefore we say that it is expressed by a zero morpheme [Iriskulov;24]. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages adjectives happy and xursand were used in simple degree (oddiy daraja) with zero morphemes.

*... Dudley was about four times **bigger** than he was* [Harry:14]

*Chin savdogar siz emishsiz, dedi qutidor, biz shu yoshqa kelib hali o'zimizning **kattaroq** shaharlarimizni ham ko'ralmadik; siz o'risning Shamayigacha borg'ansiz.* [O'tkan kunlar;7]

One and some two syllabic adjectives that form their degrees by the help of inflections “er” [Iriskulov;24]. In Uzbek language it is formed by suffix “-roq” [Erkaboyeva: 170].

As we can notice the building of positive and comparative degrees similar in both languages with exception of one and two syllabic adjectives in comparative degree.

There is noticeable difference in forming superlative degree in English and Uzbek languages. In former language one or two syllabic words are formed by inflection “-est”. [Iriskulov;24]

*They would sit there in the empty nursery, recalling fondly every **smallest** detail of that dreadful evening. It had begun so uneventfully, so precisely like a hundred other evenings, with Nana putting on the water for Michael's bath and carrying him to it on her back.* [Peter and Wendy;7]

On the other hand there are three ways of forming the superlative degree (orttirma daraja) in Uzbek language:

1. By adding the words **eng (most), g'oyat (so), juda (very), nihoyatda (extremely), bag'oyat (incredibly)**

2. Repetition by changing first syllable of the adjective in positive degree: **kap- katta, bus-butun, to'ppa-to'g'ri, qip-qizil**

3. By prolonged pronunciation of the first or second vowel syllable: **uzun – u:zun, chiroyli – chiro:yli** [Erkaboyeva; 169].

*Saroyning to'rida boshqalarg'a qarag'anda ko'rkamrak bir hujra, anovi hujralarga kiygiz to'shalgani holda bu hujrada **qip-qizil** gilam, uttalarda bo'z ko'rpalar ko'rilgan bo'lsa, munda ipak va adras ko'rpalar, narigilarda qora charog' sasig'anda, bu hujrada sham' yonadir, o'zga hujralarda yengil tabi'atlik, serchaqchaq kishilar bo'lg'anida bu hujraning egasi boshqacha yaratilishda.* [O'tkan kunlar;1]

*Azizbekning Turkiston xonlig'ining **eng** zolim va mustabid sanalg'an beklarining biri va uning o'z qaramog'ida bo'lg'an Toshkand aholisiga qilg'an zulmlari Farg'onaga doston, ammo Akram hojining bu savoli Azizbekning eng yaqini bo'lg'an bir kishining o'g'lini sinab ko'rishlik uchun edi.* [O'tkan kunlar;6]

In addition there is one more way of forming superlative degree (orttirma daraja) in Uzbek language.

Ayniqsa, **kattasi** juda shilgim ekan. [Sariq: 135]

Firstly, in the above given example the word *kattasi* (the biggest) is noun formed by substantivization of adjective from *katta* (big) and it should be used as Adj+Noun. Secondly, in the above given example the word “eng” in Uzbek language which means most is omitted and inflectional form “-si” is added to the adjective which helps to create at the same time noun and superlative degree of adjective.

In addition Uzbek language possesses the fourth type of degree of adjective *ozaytirma daraja* which can probably translated as reduction degree to form which added the words like: *sal*, *biroz*, *picha*, *xiyla*, *nim* [Erkaboyeva: 169]. All those words possess meaning like little which serves to reduce the degree in adjective.

Men va'da vaqtig'a oshni damlab o'turibman-o'turibman, sira kelmasachi! Nihoyat, sizdan sal ilgariroq kelib turg'an edi. [O'tkan kunlar;134]

The fourth degree of adjective is practically used in English language but theoretically it is not separated as additional type.

In conclusion, we can say that English and Uzbek have significant differences in terms of grammatical rules and usage. Also, in the above examples, we can find similarities according to the morphological structure of the level of adjectives.

References:

1. Abdulla Qodiriy “O'tkan kunlar” 2007.
2. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: “Akademnashr”, 2014.
3. Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: “Nashriyot”, 2006.
4. J.M.Barrie “Peter and Wendy” Formatted for PDF by Mike Legeros, August 2004.
5. M. Ya. Blox T. N. Semenova S. V. Timofeyeva “Praktikum po teoreticheskoy grammatike anliyskogo yazika” Moskva «Visshaya shkola» 2010
6. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: “Yangi asr avlodi”, 2010.

FUTURE TRENDS IN ACADEMIC MOBILITY WITHIN THE GLOBAL HIGHER EDUCATION LANDSCAPE

Mukhayyo Dustova,
Senior Lecturer, Karshi Engineering Economics Institute, Karshi

Abstract: This article explores the expanding landscape of international and regional academic mobility within the higher education sector, emphasizing its significance in fostering global collaboration, enhancing the quality of education, and promoting cultural understanding.

Keywords: international academic mobility, higher education, global collaboration, virtual exchanges, globalization, online learning platforms, governmental support, scholarships.

Аннотация: В этой статье исследуется расширяющаяся сфера международной и региональной академической мобильности в секторе высшего образования, подчеркивая ее значение в развитии глобального сотрудничества, повышении качества образования и содействии культурному взаимопониманию.

Ключевые слова: международная академическая мобильность, высшее образование, глобальное сотрудничество, виртуальные обмены, глобализация, платформы онлайн-обучения, государственная поддержка, стипендии.

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim sohasida xalqaro va mintaqaviy akademik harakatchanlik (mobillik)ning kengayayotgan ko'lami o'rganilib, uning global hamkorlikni rag'batlantirish, ta'lim sifatini oshirishni rivojlantirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: xalqaro akademik mobillik, oliy ta'lim, global hamkorlik, virtual almashinuv, globallashuv, onlayn ta'lim platformalari, davlat yordami, stipendiyalar.

Introduction: In the dynamic landscape of global education, international and regional academic mobility has emerged as a pivotal component of higher education systems worldwide. This phenomenon, characterized by the cross-border movement of students, educators, and researchers, aims to enrich academic experiences, foster global collaboration, and enhance cultural

understanding. As the world becomes increasingly interconnected, the significance of academic mobility extends beyond individual educational benefits, contributing to the development of a more inclusive, innovative, and collaborative global society.

The advent of globalization and rapid technological advancements has not only facilitated easier physical exchanges but also introduced virtual mobility, expanding the reach of international education to a broader audience. This introduction sets the stage for a comprehensive exploration of the current state, challenges, and future prospects of academic mobility in higher education. It delves into the crucial roles played by governmental and institutional support, the impact of policy initiatives like the Bologna Process, and the importance of addressing accessibility and inclusivity to ensure that the benefits of academic mobility are widely distributed.

The prospects of international and regional academic mobility in the higher education system are quite promising, given the increasing globalization and interconnectedness of the world. Academic mobility, which encompasses both the physical and virtual movement of students, educators, and researchers between institutions across different countries or regions, is seen as a key factor in enhancing the quality of higher education, fostering international collaboration, and promoting cultural exchange and understanding. Here are some key aspects and prospects for the future:

1. Increased Globalization and Collaboration

Global Networks and Partnerships: There is a growing trend towards the establishment of international networks and partnerships between universities, facilitating easier exchange of students and staff. This not only enriches the academic environment but also promotes research collaboration on a global scale.

Online Platforms and Virtual Mobility: Advances in technology have led to the development of sophisticated online learning platforms, enabling virtual exchanges and collaborations that complement physical mobility. This could broaden access to international education experiences, even for those who cannot travel abroad.

2. Policy and Funding Support

Governmental and Institutional Support: Many governments and educational institutions are increasingly recognizing the value of academic mobility and are offering scholarships, grants, and other forms of support to facilitate these exchanges. This support is crucial for the sustainability and expansion of mobility programs.

Harmonization of Academic Standards: Efforts are being made towards the harmonization of academic standards and qualifications across countries and regions, such as the Bologna Process in Europe, which facilitates smoother mobility of students and graduates.

3. Challenges and Opportunities

Accessibility and Inclusivity: While there are opportunities, challenges in terms of accessibility and inclusivity remain. Efforts are needed to ensure that mobility opportunities are available to a diverse range of students, including those from disadvantaged backgrounds.

Quality Assurance: As mobility increases, ensuring the quality of educational experiences becomes paramount. This includes the development of frameworks and standards for recognizing credits and qualifications obtained abroad.

4. Cultural Exchange and Global Competence

Enhanced Intercultural Understanding: Academic mobility is not just about academic learning; it's also about cultural exchange. Students and educators who participate in mobility programs gain invaluable intercultural competencies, preparing them for a globalized job market.

Language Learning and Multilingualism: Mobility programs encourage the learning of new languages and the appreciation of different cultures, which is beneficial in an increasingly interconnected world.

5. Future Trends

Sustainability and Responsible Mobility: There is a growing emphasis on sustainability in academic mobility, with institutions looking into ways to reduce the carbon footprint of physical exchanges and enhance the sustainability of programs.

Innovation in Mobility Programs: The future will likely see more innovative forms of mobility, including short-term, project-based exchanges, and international co-teaching initiatives that leverage technology to bring together students and educators from different countries.

The prospects for international and regional academic mobility in higher education are broad and multifaceted. While challenges exist, the ongoing efforts by educational institutions, governments, and international bodies to support and enhance academic mobility are likely to lead to more opportunities for students and educators worldwide. This evolution will contribute to the development of a more interconnected, understanding, and collaborative global society.

In conclusion, international and regional academic mobility stands as a cornerstone of contemporary higher education, shaping the landscape of global learning and collaboration. Through the physical and virtual exchange of students, educators, and researchers across borders, academic mobility enriches the educational experience, fosters intercultural understanding, and prepares individuals for a globalized world. The increasing support from governments and institutions, coupled with initiatives aimed at harmonizing academic standards, underscores the recognized value of these exchanges. However, challenges such as ensuring accessibility, inclusivity, and maintaining quality assurance persist, demanding continuous effort and innovation.

Looking ahead, the future of academic mobility is poised for transformation, with sustainability and innovative program designs becoming increasingly important. As the world grapples with global challenges, the role of academic mobility in promoting global cooperation, understanding, and problem-solving cannot be overstated. It is imperative that all stakeholders – educational institutions, governments, and international organizations – work collaboratively to address the barriers and harness the full potential of academic mobility. By doing so, we can ensure that the higher education system continues to contribute to the development of a more interconnected, informed, and compassionate global community.

References:

1. Altbach, P.G., & Knight, J. (2007). "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities". *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305.
2. Li, M., & Bray, M. (2017). "Cross-border flows of students for higher education: Push-pull factors and motivations of mainland Chinese students in Hong Kong and Macau". *Higher Education*, 73(4), 655-671.
3. Marginson, S. (2011). "Higher education in East Asia and Singapore: Rise of the Confucian Model". *Higher Education*, 61(5), 587-611.
4. UNESCO. (2018). *Global Education Monitoring Report 2018: Migration, displacement and education: Building bridges, not walls*. Paris: UNESCO Publishing.

TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISH

**Mirqodirova Zilola Sherzod qizi, Ingliz tili filologiyasi fakulteti talabasi,
O'zbekiston Jahon tillari universiteti
Mirqodirovazilola33@gmail.com**

Annatsiya:

Hozirgi paytda yoshlarimizga ta'lim berish jarayonida, xorijiy tillarni o'qitish zarurligi zamon talabiga aylanmoqda. Yosh kadrlar qanchalik ko'p boshqa tillarni tushunib, ushbu tillarda o'z ko'nikmalarini shakllantira olishsa, o'z sohalariga kerakli bo'lgan ma'lumotlarga tezda tushunib, ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llashlarida yordam beradi.

Kalit so'zlar: metodika, o'quv qo'llanmalar, jamiyat, ko'nikma, fikrlash.

Abstract:

Nowadays in the process of teaching students their majors, it is crucial to teach them one of foreign languages. If young generation acquire more knowledge related to foreign languages, they can put it into practice gained knowledge to succeed in their field of study.

Key words: methodology, syllabus, society, skills, critical thinking.

Абстракт:

В настоящее время в процессе воспитания нашей молодежи необходимость обучения иностранным языкам становится насущной необходимостью. Чем больше молодых сотрудников смогут понимать другие языки и развивать свои навыки владения этими языками, тем быстрее они поймут информацию, необходимую в своих областях, и помогут им применить эти знания на практике.

Ключевые слова: методология, учебники, логические мышления, навыки, общество.

Mamlakatimizda yurtboshimiz tomonidan til masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda, xususan, davlat tilining nufuzi va obro'sini ko'tarish, ona tilimizni asrab-avaylab, uning yanada rivojlanishiga hissa qo'shish borasidagi sa'y-harakatlar, o'z mohiyat – e'tibori bilan ma'rifatparvar bobolarimizning ushalmagan orzu-armonlarini ro'yobga chiqarish yo'lidagi amaliy harakatlar ekanligi jihatidan katta e'tirofga loyiqdir. Hozirda jahon hamjamiyatiga integratsiya jarayonida, ikki tomonlama raqobat kuchayib kelayotgan vaqtda xorijiy tillardan xabardor bo'lish yosh kadrlar oldiga qo'yilgan birinchi shartdir. Shu boisdan, o'tkazilayotgan barcha tadbirlarning asosiy maqsadi yoshlarni har tomonlama yetuk bo'lib voyaga yetishishi ta'minlab, bunga ko'plab sharoitlar yaratib berish. Yaqinda o'tkazilgan anjumanda yosh avlodga faqatgina chet tilini o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, balkim ularga bu sohada ko'maklashadigan ustozlariga yana ham keng ko'lamda imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Bunga binoan chet tillaridan dars beradigan o'qituvchilarga til sertifikatini talab qilinish, ushbu hujjatga ega bo'lmagan o'qituvchilar ushbu hujjatni olishlari talab etiladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, agarda o'qituvchilarning bilim saviyasi yuqori bo'lsa, yosh avlod ham shunday shakllanadi[1].

Hozirda maktab, litsey va universitet talabalarining xorijiy tillarni bilish darajasi yetarli bo'lmay, bu jamiyatimizda oqsoqlikni keltirib chiqarmoqda. Ular o'z fikrlarini ham yozma ham og'aki tarzda yetqizib bera olishmaydi[2]. Ko'plab ish joylarida o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda hech qanday qiyinchiliksiz ifoda eta olib mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega, hamda boshqa tillarda ham so'zlashib muloqotga kirishib ketadigan kadrlarga ehtiyoj katta bo'lib, ularning sonini oshirish asosiy maqsadga aylangan.

“Mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rgatish bo'yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo'ladigan yangi tizimni yo'lga qo'yish vaqti-soati keldi. Biz raqobatdosh davlat qurishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va Oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari kamida ikkita chet tilini bilishi shart. Bu qat'iy talab har bir ta'lim muassasa rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim”,- deb ta'kilaydi yurtboshimiz.

Ta'lim berish jarayonida xorijiy tillarni ham o'quv jarayoniga qo'shish, talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini, hamda o'rganilgan ma'lumotni mustaqil holda tahlil qila olish qobiliyatining o'sishiga yordam beradi. Buni ham eslatib o'tish shartki, talabalarga o'qitiladigan fanlarning ko'pchilining manbalari xorijiy mamlakatlardan keladi, agarda o'quvchilarda til ko'nikmalar yetarlicha bo'lsa, ular o'quv qo'llanmalarini tarjima qilinish o'zgartirish kiritilmagan, original holda o'qib ma'lumot olishsa, o'qiganlari ko'proq esda qoladi hamda ushbu bilim va ko'nikmalaridan unumli foydalangan holda ko'plab yutuqlarga erisha bo'ladi[3].

Xorijiy tillarni o'rganish bugungi global dunyoda keng ko'lamli imkoniyatlarni ochadi. Bugun dunyo o'zgarayotgan va global hamkorlik va kommunikatsiya muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tillarni o'rganish insonlarga global muhitda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarurdir.

Xorijiy tillarni o'rganish insonning intellektual ma'naviyatini rivojlantiradi. Bu insonni boshqa mamlakatlarning tarixi, madaniyati va g'oyasi bilan tanishtiradi, uning mustaqil fikrlash va tushunchalarini rivojlantiradi.

Xorijiy tillarni o'rganish insonning kommunikatsiya qobiliyatini oshiradi. Boshqa tillarda gapirish bilan insonlar boshqa mamlakatlardagi insonlar bilan o'zaro aloqalarini rivojlantirishadi.

Xorijiy tillarni o'rganish insonning ish bilan bog'liqlikni kengaytiradi. Bugungi dunyoda ko'p ish joylarida xorijiy tillar bilish talab qilinadi, chunki kompaniyalar global bozorda faol bo'lishadi.

Xorijiy tillarni o'rganishda birinchi navbatda har tomonlama mukammal o'quv qollanmalari tuzilish kerak. Bunga o'quvchilarni qiziqishlari inobatga olinib, har xil yangi texnologiyalar orqali til o'rganish jarayonini yanada qiziqroq qilish mumkin. Yana shunisi borki, o'quvchilar doimiy tarzda til bilan passiv va aktiv holda shug'ullanishlari kerak. Eng ko'p yo'l qo'yiladigan xatolar haqida o'rganib, ularni qayta takrorlamaslikka harakat qilish darkor. Hozirda ham o'qishda va ishda kamida ikkita tilni bilish talab qilinyotganligi ushbu yoshlarga qaratilgan siyosat yanada kuchayib borayotganini, hamda o'z kuchiga kirayotganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Sobitova, T. (2020). Yoshlar manaviyatini yuksaltirishda xalq ogzaki Ijodining o'rni. Til va adabiyot ta'limi, 5(5), 26.
2. Jalolov J. Chet tilini o'qitish metodikasi — Toshkent: 1996.
3. <https://lex.uz/ru/docs>.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ - ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

Кахрамонова Малика

Рахимова Нодира

НГПИ Факультет английского языка и литературы

Аннотация: В этой статье исследуется необходимость подготовки высококвалифицированных специалистов различного профиля, способные работать на международном рынке труда. Цель этих исследований заключается в том, что познакомить студентов с разными приемами, методами, а также средствами обучения и сформировать умение эффективно и творчески применять их на практике и дать целостное представление о характере и специфике профессиональной деятельности преподавателя иностранного языка. А также раскрыть роль учителя при реализации и обучения молодежи иностранным языкам: т.е. дать учащему адекватное поощрение, найти и применить наиболее эффективный способ, замотивировать студента, так как разные студенты учатся по-разному; некоторые студенты учатся слушая, кто-то, записывая, а кто-то, активно говоря и все это зависит от методики учителя и способа обучения.

Ключевые слова: обучение, иностранный язык, методика, студент, учитель, специалист, язык, система, профессиональная компетентность, мотивация, образование.

Abstract: This article examines the need to train highly qualified specialists of various profiles who are able to work in the international labor market. The purpose of these studies is to introduce students to the techniques, methods, and means of teaching and to form the ability to effectively and creatively apply them in practice and to give a holistic view of the nature and specifics of the professional activity of a foreign language teacher as well as to reveal the role of the teacher in the implementation and teaching of foreign languages to young people: to give the student adequate encouragement, to find and apply the most effective way, to motivate the student, since different students learn in different ways; some students learn by listening, some by writing, and some by active speaking and all this depends on the teacher's methodology and the way of teaching.

Keywords: teaching, foreign language, methodology, student, teacher, specialist, language, system, professional competence, motivation, education.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro mehnat bozorida ishlashga imkoni bor bo'lgan turli xil profildagi yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash zarurligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarni o'qitish turli usullari, vositalari bilan tanishtirish va ularni amalda

samarali va ijodiy qo'llash qobiliyatini shakllantirish va chet tili o'qituvchisining kasbiy faoliyatining mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida yaxlit tushuncha berishdan iborat. Shuningdek, yoshlarga chet tillarini o'qitishda o'qituvchining rolini ochib berish ya'ni o'qituvchiga munosib ko'mak berish, samarali usullarni topish va ularni amalda qo'llash, o'rganuvchilarni har tomonlama rag'batlantirish muhimligi ta'kidlab o'tildi. Negaki, talabalar xorijiy tillarni o'zlariga xos individual yo'llar bilan o'rganadilar. Ba'zi talabalar tinglash, kimdir yozib olish va boshqa biron faol gapirish orqali o'rganadi va bularning barchasi o'qituvchining metodologiyasi va to'g'ri tanlangan metodlariga bog'liq bo'ladi.

Kalit sozlar: ta'lim, chet tili, metodologiya, talaba, o'qituvchi, mutaxassis, til, tizim, kasbiy kompetentsiya, motivatsiya, ta'lim.

Общество предъявляет системе образования, определённые требования, связанные с подготовкой ребёнка к взрослой жизни. Систему этих требований принято называть социальным заказом. Суть социального заказа состоит из воспитания человека, нужного и полезного обществу. Однако в разные эпохи понятие «человек, по словам Н.Е. Щурковой, «должен иметь школьное воспитание и определить целью личность, способную строить жизнь, достойную человека». Подготовка детей к выбору жизненной дороги в границах культуры, а не на уровне дикаря конструировать индивидуальный вариант жизни полезный обществу» наполняется конкретно-историческим смыслом. Основная цель для всех школ и педагогов при воспитании воспитанника, определяемая социальным заказом – формирование личности, полезной обществу и способной добиться успеха. Исходя из вышесказанного, наиболее общей целью воспитания сегодня является нужный и полезный для общества, способный к личному успеху человек, личность которого, развивается и самореализуется в гармонии с собой, природой и обществом.

Главной задачей школы на сегодняшний день является, воспитание креативной личности, способной мыслить неординарно, нестандартно. Основная задача педагогов – обучить учащего увлекательными так скажем интерактивными занятиями для расширения кругозора и раскрытие способностей ученика. В школах для развития мышлений, навыков и умений открываются кружки иностранного языка. Как говорила О.В. Сарафанова «урок иностранного языка – это поле для творчества, где обучающиеся примеряют к себе новые социальные роли, выдумывают себе персонажей, разыгрывают диалоги и мысленно путешествуют по миру». Для развития творческого мышления могут способствовать правильно спланированные и организованные уроки иностранного языка, это все зависит исходя от заинтересованности педагога к своей работе, потому что нужно организовать такой учебный процесс, который бы вызвал высокую мотивацию к творческой деятельности и обеспечил их активность на уроке.

Изучение языков в раннем возрасте приносит не только лингвистическую пользу. Это также может улучшить основные когнитивные навыки, включая мышление, решение проблем и память, наряду с улучшением коммуникативных и межкультурных навыков. Важно отметить, что песни и игры, которые являются частью раннего изучения языка, делают занятия увлекательными, потенциально развивая долговременный интерес к иностранным языкам и мотивируя детей продолжать обучение по мере взросления. Преподавание иностранного языка дает учителю широкие возможности для воспитания гражданственности, патриотизма, высоких моральных качеств личности. Этому способствует коммуникативная направленность предмета, предмет ориентирован на быт, обычаи, традиции и, в первую очередь, язык другого народа. Изучение чужой культуры средствами языка возможно только при формировании национально-культурной основы родного языка. Любые знания, приобретенные с помощью иностранного языка, будут восприниматься только через призму знаний, созданных в ходе овладения родной культурой.

Таким образом, раннее изучение иностранного языка способствует совершенствованию всех сторон английского языка, расширению словарного запаса, овладению речевым слухом, развитию диалогической и монологической речи, социализации

ребенка через общение со взрослыми, направленное на достижение взаимопонимания, получение взрослой оценки собственных личностных свойств и качества через умение взаимодействовать со сверстниками, развитие эмоциональных и волевых качеств ребенка, способностей преодолевать препятствия в достижении целей, основанных на заинтересованности ребенка в достижении этой цели, а также способности правильно оценивать результаты своих достижений.

Список литературы:

1. Белов Л.М. *Всесторонне развитие личности — важнейший фактор научно-технического процесса* / Л.М. Белов // Источники и движущие силы научно-технического прогресса / М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Сев.-Зап. координац. совет по обществ. наукам; отв. ред. В.Д. Марахов. — Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1978.
2. Бондаревская Е. В. *Воспитание как возрождение гражданина, человека культуры и нравственности.* — Ростов н/Д, 1994.
3. Кукушин В.С. *Теория и методика воспитательной работы.* — Ростов н/Д, 2002.
4. Шорохова Т.В. *Формирование интереса младших школьников к деятельности учителя в процессе изучения иностранного языка:* автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Екатеринбург, 2005.

THE ROLE OF STUDENTS IN SCIENCE AND EDUCATION

Mirqodirova Zilola Sherzod qizi
ingliz tili filologiyasi fakulteti talabasi
o'zbekiston jahon tillari universiteti
Mirqodirovazilola33@gmail.com

Annatsiya: Talabalar nafaqat bilimlarni qabul qiluvchilar, balki fan va ta'lim sohalarida faol ishtirokchilardir. Ularning tadqiqot, o'rganish va o'qitishda ishtirok etishi bilimlarni rivojlantirish va tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada talabalar fan va ta'lim sohalarini shakllantirishda o'ynaydigan ko'p qirrali rolni chuqur o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy tadqiqot, ilmiy rahbar, yosh avlod, ilmiy ko'rsatkichlar, amaliyot.

Abstract: Students are not just passive recipients of knowledge but active participants in the fields of science and education. Their involvement in research, learning, and teaching is essential for the advancement of knowledge and the development of critical skills. This extensive research paper aims to delve deeply into the multifaceted role that students play in shaping the landscape of science and education.

Key words: scientific research, mentor, generation, academic performance, experience.

Абстракт: Студенты являются не только получателями знаний, но и активными участниками науки и образования. Их участие в исследованиях, обучении и преподавании имеет важное значение для развития знаний и развития критически важных навыков. В данной статье исследуется многогранная роль, которую студенты играют в формировании сфер науки и образования.

Ключевые слова: научное исследование, воспитатель, поколение, академическая успеваемость, практика.

Students are the lifeblood of the academic world, playing a multifaceted and integral role in shaping the landscape of science and education. Far from being passive recipients of knowledge, students are active participants who contribute to the advancement of research, learning, and teaching in profound ways. Their involvement in scientific research projects, educational initiatives,

and peer-to-peer interactions is essential for driving innovation, fostering critical thinking, and nurturing the next generation of scientists and educators.

In the realm of scientific research, students are not merely apprentices but valuable contributors to the generation of new knowledge. From undergraduate lab work to doctoral dissertations, students engage in hands-on research experiences that deepen their understanding of scientific methodologies and cultivate essential skills for their future careers. By working alongside experienced researchers, students bring fresh perspectives, innovative ideas, and a willingness to challenge conventional wisdom, thereby pushing the boundaries of scientific inquiry and inspiring new avenues of exploration. Moreover, student involvement in research projects fosters a culture of collaboration and mentorship within the scientific community. By forging relationships with professors and researchers, students not only gain valuable mentorship but also lay the foundation for future collaborations and professional opportunities. This symbiotic relationship between students and established scientists is crucial for nurturing the next generation of researchers and innovators who will drive scientific progress and make meaningful contributions to society. In the realm of education, students play a pivotal role as both learners and peer educators, enriching the educational experience for themselves and their peers. As learners, students bring diverse perspectives, experiences, and backgrounds to the classroom, creating a dynamic learning environment that promotes inclusivity and fosters intellectual growth. Their active engagement in learning activities, such as asking questions, challenging assumptions, and engaging in critical thinking, enhances the overall educational experience and encourages a culture of lifelong learning. Furthermore, students can act as peer educators, providing support, guidance, and assistance to their classmates. Peer teaching has been shown to improve student engagement, retention, and academic performance by creating a collaborative learning environment where knowledge is shared and skills are honed through mutual support and feedback. By explaining complex concepts, facilitating group discussions, and offering constructive criticism, student educators contribute to a culture of academic excellence that benefits all participants.

According to a study by Lopatto (2007), students who engage in research experiences are more likely to pursue careers in science and have a better grasp of the research process [1]. Their fresh perspectives and innovative ideas contribute to the advancement of scientific knowledge and inspire new avenues of exploration. Thus, involving students in research not only benefits their academic development but also enhances the overall progress of scientific inquiry. Furthermore, student involvement in research fosters a culture of collaboration and mentorship within the scientific community [2]. By working closely with professors and researchers, students build relationships that can lead to future collaborations and professional opportunities. This symbiotic relationship between students and established scientists is crucial for nurturing the next generation of researchers and innovators.

Role of Students in Education

In the realm of education, students play a pivotal role as both learners and peer educators. As learners, students bring diverse perspectives, experiences, and backgrounds to the classroom, enriching discussions and promoting a culture of inclusivity. Their active engagement in learning activities, such as asking questions, challenging assumptions, and engaging in critical thinking, enhances the overall educational experience for themselves and their peers. Students can act as peer educators, providing support, guidance, and assistance to their classmates. Peer teaching has been shown to improve student engagement, retention, and academic performance (Topping, 1996). By explaining complex concepts, facilitating group discussions, and offering feedback, student educators contribute to a collaborative learning environment that benefits all participants [3].

Students play a vital role in advancing science and education through their active participation in research, learning, and teaching. By engaging in scientific research projects, students contribute to the generation of new knowledge and develop essential skills for their future careers. In the educational setting, students bring diversity, creativity, and critical thinking to the classroom, enriching the learning experience for themselves and their peers. Recognizing and

supporting the important role that students play in science and education is crucial for creating a dynamic and inclusive learning environment [4]. By empowering students to take an active role in shaping their educational journey, we can foster a culture of curiosity, collaboration, and innovation that will benefit society as a whole. Students are not just passive recipients of knowledge but active participants who play a vital role in advancing science and education. By engaging in research projects, learning activities, and peer-to-peer interactions, students contribute to the generation of new knowledge, foster critical thinking skills, and create a collaborative learning environment that benefits themselves and their peers. Recognizing and supporting the important role that students play in science and education is essential for creating a dynamic and inclusive academic community that nurtures curiosity, collaboration, and innovation.

References:

1. Lopatto, D. (2007). Undergraduate research experiences support science career decisions and active learning. *CBE-Life Sciences Education*, 6(4), 297-306.
2. Topping, K. J. (1996). The effectiveness of peer tutoring in further and higher education: A typology and review of the literature. *Higher Education*, 32(3), 321-345.
3. Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan. (2021), 129-131.
4. Youth employment development. Case study from Uzbekistan. (2019), 54-67.

GLOBALLASHUV DAVRIDA IJTIMOYIY JARAYONLAR VA INTELLEKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANISHDAGI UYG'UNLIK

Solijonova Maftuna

Ilmiy rahbar: Raximova Nodira

Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya

Ushbu maqolada shiddat bilan rivojlanayotgan globallashuv asrida davlatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosatimizning milliy modeli hamda yoshlarimizning jamiyatimiz hayotida har tomonlama yetuk va mukammal elita qatlamini hosil qilishda davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan sa'y-harakatlarining roli va ahamiyati to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy haqiqat, zamonaviy haqiqat, ilmiy asoslash, xulq-atvor

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение политики нашего государства в эпоху стремительно развивающейся глобализации, а также усилия нашего лидера по созданию всесторонне развитого и совершенного элитного слоя молодежи в жизни нашего общества.

Ключевые слова: социальная реальность, современная реальность, научное обоснование, поведение

Abstract

This article discusses the role and significance of our state's policy in the rapidly developing era of globalization, as well as the efforts of our leader in creating a comprehensively developed and perfect elite layer of youth in the life of our society.

Keywords: social reality, modern reality, scientific foundation, behavior

Bugun Yangi O'zbekistonning intellektual yoshlari turli sohalarda o'z salohiyatini butun dunyo jamoatchiligiga namoyish etmoqda. Darhaqiqat, davlatimiz taraqqiyotning yangi bosqichiga o'tmoqda. Ana shunday o'zgarishlar sharoitida yoshlarning ma'naviyati, dunyoqarashi, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, kayfiyatini o'rganish, tashabbus va umidlarini qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor vazifalaridandir. Zero, yosh avlod har qanday davlatning kelajagini belgilab beruvchi strategik kuchdir. Shunday ekan, O'zbekiston yoshlar siyosati ko'plab davlatlar uchun o'rnak bo'la oladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning asosiy e'tibor va g'amxo'rligi ostida mamlakatimizning bugungi yoshlari ya'ni bizlar qudratli kuchga aylandik. Bizlar O'zbekiston iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, siyosiy va ma'naviy hayotining haqiqiy ijodkorlari, ilhom manbalari, muhim ishtirokchilari va ijodkorlariga aylandik. Bu siyosat yoshlarning orzu-umidlari, sha'ni va qadr-qimmatini, munosib kelajagini ta'minlashga qaratilgan. Mana shunday qilingan sa'y-harakat orqali mamlakat rahbarining bizlarga qattiq ishonayotganini ko'ramiz.

Mamlakatimizda so'nggi besh yilda sodir bo'layotgan jadal o'zgarishlar sharoitida yoshlarni qo'llab-quvvatlash, uning yangi kuch sifatida maydonga chiqishi, islohotlarning bosh manbaiga aylanishi borasida mutlaqo yangi davlat siyosati amalga oshirildi. Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, yoshlar mamlakatning eng qimmatli va bebaho boyligidir. Hozirgi kunda bugungi yosh avlod va sarmoya O'zbekistonni ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotining baland pog'onasiga olib chiqadigan avlod bo'la oladi. Ammo Jahon banki va YUNISEF tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma ko'ra, 18-30 yoshli yoshlarning 42% o'qimishsiz va ishsiz. Bunga sabab bo'lgan eng katta omil – mehnat bozori uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarning yetishmasligidir. Shunga qaramasdan prezidentimiz amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar doirasida O'zbekiston hukumati yoshlar farovonligini ta'minlash va ularning imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Yoshlar bandligini ta'minlash, ularning ehtiyojlarini qondirish uchun katta moliyaviy resurslar ajratildi, ko'plab dasturlar ishlab chiqildi. Ta'lim sohasida ham ta'lim sifatini oshirish, yoshlarni ertangi mehnat bozoriga tayyorlash borasida jiddiy islohotlar amalga oshirilmogda. Bu yoshlarni o'z maktablari va mahallalariga jalb etish islohotlar samaradorligini oshirishi mumkin. Bu ham yoshlarning ishonchi va hamkorligini qozonib, dasturlarni yosh avlod ehtiyojlariga to'liq javob beradigan qilib qo'yadi. Oxir-oqibat, ovozli yoshlar o'z hayoti va mamlakat kelajagiga o'zgarishlar kirita boshlaydi.

“Yoshlar kitobi”da mamlakatimizning barcha hududlari, shuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar davlatimiz rahbarining shaxsiy tashabbusi bilan yaratilgan. Ta'kidlash joizki, “Yoshlar kitobi” ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo'llab-quvvatlashga, bilim va ko'nikmalarga muhtoj bo'lgan ishsiz yoshlarning muammolarini aniqlash, hal etish va monitoring qilish uchun ma'lumotlar bazasi hisoblanadi. Bu O'zbekiston ijtimoiy siyosatining eng muhim omiliga aylandi va bugungi kunda bu boradagi muammolarni hal etish imkonini bermoqda. Reyestrda 18 yoshga to'lgan va 30 yoshdan katta bo'lmagan yoshlarni kiritish rejalashtirilmoqda. Prezidentimizning yoshlar bilan uchrashuvlari, ularning muammolarini o'rganish va tahlil qilish, yoshlarning porloq kelajagini ta'minlash borasidagi davlat siyosatini yanada takomillashtirishga oid vazifalar muhokamasi ham muhim jarayonga aylanib bermoqda. Bu masala bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida yoshlar bandligini ta'minlash, bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari muhokamasiga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi ham bo'lib o'tdi. Strategik vazifalar qatorida yoshlar uchun minitexnologiyalar va asbob-uskunalar xarid qilish uchun subsidiyalar ajratish muhim o'rin tutdi.

Jahonda, xususan, O'zbekistonda sanoat va xalqaro savdo jadal rivojlanayotgan, madaniy-axborot sohalari tez sur'atlar bilan globallashtirish jarayoniga qo'shilayotgan bir sharoitda milliy va umuminsoniy qadriyatlarining chuqur o'zgarishi yuz bermoqda. Jamiyatning iqtisodiy qudrati bilan ajralib turadigan qatlami shakllanmoqda...

Foydalanilgan dabiyotlar ro'yxati

1. Sh.M. Mirziyoyev. *2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi.*

ASPECTS OF THE VERBS IN THE UZBEK AND IN THE ENGLISH LANGUAGES

Hamroyeva Umida Mirzohid qizi
Student of NDPI English Language and Literature faculty
305-group.
E-mail: xamroyevaumida622@gmail.com
Phone: +99894-879-33-23
Scientific adviser: A.Shavkatovich

Annotation. This article delves into the structural discordances present in English and Uzbek languages, offering detailed examples to illustrate the variations and parallels between them. Specifically, we will explore the utilization of grammatical categories of verbs in both languages.

Keywords: English, Uzbek, verb, suffixes, order, numeral, nouns, grammatical transformation, syntactical structures, pronouns, article, tenses and other grammatical categories.

Аннотация. В этой статье рассматриваются структурные несоответствия, существующие в английском и узбекском языках, и предлагаются подробные примеры, иллюстрирующие различия и параллели между ними. В частности, мы исследуем использование грамматических категорий глаголов в обоих языках.

Ключевые слова: английский, узбекский язык, глагол, суффиксы, порядок, числительное, существительные, грамматическая трансформация, синтаксические конструкции, местоимения, артикль, времена и другие грамматические категории.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida mavjud bo'lgan strukturaviy kelishmovchiliklar ko'rib chiqilib, ular orasidagi o'zgarishlar va parallelliklarni ko'rsatish uchun batafsil misollar keltirilgan. Xususan, biz ikkala tildagi fe'llarning grammatik kategoriyalaridan foydalanishni o'rganamiz.

Kalit so'zlar: ingliz, o'zbek, fe'l, qo'shimchalar, tartib, son, ot, grammatik transformatsiya, sintaksik tuzilmalar, olmoshlar, artikl, zamon va boshqa grammatik kategoriyalar.

Among English learners, there are varied opinions regarding the number of tenses in the language. While some argue that there are over 26 tenses in English, the reality is that there are only three: Present, Past, and Future. However, the distinction between "simple" (indicating general or repeated actions), "continuous" (denoting ongoing or temporary actions), "perfect" (actions with present consequences), and "perfect continuous" (actions spanning a specific timeframe) complicates matters. It might be more accurate to classify these not as separate tenses but as "aspects" of time within English grammar. This concept of aspect is present not only in English but also in other languages, as explained in the Cambridge grammar of English, which defines aspect as indicating the speaker's viewpoint on the timing of an action in a verb phrase. English features two aspects: perfect and progressive (also known as continuous).

This understanding aligns with various dictionaries, which define aspect as the form of a verb indicating how the action relates to time, whether it's complete, ongoing, repeated, or continuous. Those who argue for over 3 tenses in English typically include various forms of the active voice, such as Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, and so forth, along with their passive voice counterparts. However, this perspective would necessitate considering constructions like "have something done" as additional tense forms. [Rakhimov; 176].

Similarly, Uzbek also exhibits aspects of time, though many English learners may overlook this fact. Even those aware of these aspects often struggle to explain their rules, as doing so requires a deep understanding of grammar and extensive experience with both languages. Unfortunately, many English learners study English grammar before mastering the grammar of their native language, limiting their proficiency in understanding and utilizing grammatical aspects of time fully.

Examining the use of these aspects in Uzbek, we find parallels with English progressive aspect, represented by constructions like "to be + V.ing." In Uzbek, this aspect is conveyed through

suffixes like "-moq," "-moqda," and "-yapti," with the choice depending on the context or speech style. "-moq" and "-moqda" are generally more formal than "-yapti." [Sweet; 500]

In comparing English and Uzbek language structures, notable differences arise, particularly in the translation of specific linguistic elements such as definite and indefinite articles. For instance, the English definite article "the" is often represented in Uzbek by demonstrative pronouns like "mana bu." However, in expressions like "What a lovely surprise!" the indefinite article "a" is typically omitted in Uzbek translations. Despite these discrepancies, the underlying meaning and communicative intent remain consistent between the two languages.

To effectively convey the essence of speech formulas from one language to another, various grammatical transformations are employed. This includes altering word order, omitting or adding words, converting parts of speech, and more. For example, in English, a phrase like "Please, accept my sincerest wishes on your birthday" places the reason for congratulation towards the end of the sentence, while in Uzbek, it is positioned at the beginning. Additionally, nuances such as the inclusion of "please" in English may be conveyed differently in Uzbek.

Another aspect of transformation involves changing word order and converting parts of speech. For instance, in English, phrases like "speedy recovery" are expressed as adjective + noun, whereas in Uzbek, they may be rendered as adverb + verb. Similarly, in expressions like "good speaker" and "good luck," where English uses adjective + noun, Uzbek employs adverb + verb and omits personal pronouns to maintain clarity and conciseness.

Furthermore, when translating sentences containing words like "that," the absence of direct equivalents in Uzbek necessitates alternative linguistic strategies, such as suffixes or restructuring. Structural disparities between English and Uzbek sentences often stem from the lack of analogous constructions, differences in word combinations influenced by lexical and grammatical factors, and the need to adapt or substitute parts of speech to convey intended meanings effectively. [Tukhlieva; 120]

In English, articles play various roles, indicating suspicion, indexing, number, or emphasis. However, in Uzbek, these functions are typically fulfilled by other linguistic means. For example, the English article "a" may be translated into Uzbek using the indefinite pronoun "qandaydir" to signify someone or something unspecified. Similarly, the English article "an," denoting a singular countable noun, can be conveyed in Uzbek by the numeral "one" to signify a specific quantity. [Satimov; 205]

Structural disparities often arise due to differences in sentence formation, with English following a Subject + Predicate structure while Uzbek places the predicate at the end of the sentence. Despite these challenges, careful consideration of linguistic nuances and effective grammatical transformations can facilitate accurate and meaningful translation between English and Uzbek. [Нариманов; 286]

In English-Uzbek sentence structures, inversion of parts of speech sometimes occurs. For instance, in the English sentence "The last week saw an intensification of diplomatic activity," "last week" serves as the subject, while in Uzbek, "o'tgan haftada" functions as an adverbial modifier of place.

Another challenge in English-Uzbek translation involves conveying gender, which is often indicated by pronouns such as "he," "she," "his," "her," and "him" in English. However, Uzbek lacks specific gendered pronouns, and the same pronoun can be used for both male and female referents. For example, "U" may translate to "he" or "she" depending on context, and "uning (u kishining)" is used to indicate possession, regardless of gender.

Structural discordance can also arise in translating compound and complex sentences. For instance, the English sentence "I remember the time when we were children" becomes a simple sentence in Uzbek, where the subordinate clause is expressed as an adjective + object phrase.

Additionally, speech formulas for requesting actions differ between English and Uzbek. In English, the verb typically appears at the beginning of the sentence, while in Uzbek, it comes at the

end. Furthermore, the negative form is often used in Uzbek to convey politeness in requests. For example:

Would you give me your book? – Kitobingizni berib turolmaysizmi?

Could you stay here another day? – Bu erda yana bir kun qololmaysizmi?

As evident from the examples provided, expressions of politeness in English often involve modal verbs such as "could" and "would," whereas in Uzbek, politeness is conveyed through the use of verbs in the negative form, like "yordam qilolmaysizmi" and "turolmaysizmi." These instances highlight the structural disparities between English and Uzbek set phrases.

The grammatical system of any language plays a significant role in its functionality. Achieving accurate and appropriate meaningful content in a correct grammatical structure requires a thorough understanding and mastery of the grammatical nuances of both languages involved. Some of the most challenging aspects in this regard include syntactical structures, pronouns, articles, gender, tenses, and other grammatical categories.

References:

- [1] Cambridge Advanced Learners' Dictionary, 3rd edition.
- [2] Lectures of comparative typology, C. Satimov, M. Просвещению
- [3] Нариманов Б. А., Шодийева Н. Ш. К. ОБ ПОЯТИЕ ГИДРОАККУМУЛИРУЮЩЕЙ ЭЛЕКТРОСТАНЦИИ (ГАЭС) //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 286-293.
- [4] Rakhimov G.H. Theory and practice of translation. Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan, 2016. 176 P.
- [5] Sweet H. A new English Grammar, logical and historical. Oxford: Clarendon press, 1995. Part 1. 500 p.
- [6] Tuxhlieva Sh.B. Systemic relations of speech formulas and stylistic pragmatic peculiarities of their functioning in the texts of dialogue speech. Tashkent, 1994.

A CREATIVE APPROACH TO MANAGING THE EDUCATIONAL PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN FOR DISTANCE LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE

Avliyakulova Fotima Nusratovna

the master of master's degree, Navoi state pedagogical institute the management of educational institutions

Scientific supervisors: **Murodova Nodira Qulliyevna** Professor of Navoi State Pedagogical Institute

Umrzoqov Dilmurod Kholmurodovich

Department "Pedagogy and psychology" PhD dots of Navoi State Pedagogical Institute

Abstract. *This article talks about distance learning in English using textbooks and manuals with QR codes with voicing and explanation of the topic being studied. This creative approach makes learning English easier and simpler.*

Key words: *creative approach, QR codes, distance learning, a foreign language, students, textbooks*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'rganilayotgan mavzuni ovozli va o'rganilayotgan mavzuni tushuntirib beradigan QR kodli darslik va qo'llanmalardan foydalangan holda ingliz tilini masofaviy o'qitish haqida so'z boradi. Ushbu kreativ yondashuv ingliz tilini o'rganishni osonlashtiradi va soddalashtiradi.*

Kalit so'zlar: *kreativ yondashuv, QR kod, masofaviy ta'lim, chet tili, talabalar, darsliklar*

Аннотация. *В этой статье говорится об дистанционном обучении английскому языку с помощью учебников и пособий с QR-кодами с озвучиванием и пояснением изучаемой темы. Такой креативный подход облегчает и упрощает изучение английского языка.*

Ключевые слова: креативный подход, QR-код, дистанционное обучение, иностранный язык, студенты, учебники

Over the past few years, educational institutions in the Republic of Uzbekistan have been forced to use, if necessary, a new non-standard technology for managing the educational process - distance (online) learning.

The reason for the transition to such a learning technology was the pandemic (COVID-19), an infectious disease that spread throughout the world, as well as climatic cataclysms (abnormal frosts, mudslides, etc.).

Article 16 of the Law of the Republic of Uzbekistan on Education №. 637 of September 23, 2020 on online education says the following: "Distance learning is aimed at providing students with the necessary knowledge, skills and abilities in accordance with curricula and curricula at a distance using information and communication technologies and the worldwide Internet information network." [2]

This form of training requires a systematic approach, appropriate technical equipment and the necessary telecommunications technologies. Also, for distance learning, I think it is necessary to involve experienced, qualified, professional teachers. Periodically, they should be sent to advanced training courses.

Next, I will focus on distance learning of **only a foreign language** in educational institutions of the Republic of Uzbekistan.

For more effective and efficient teaching of a foreign language, I think it is necessary to develop and use **textbooks and manuals with QR codes**.

Sooner or later, with pandemics and climate disasters, distance learning using **QR codes will dominate the educational process**. Therefore, we can say that distance learning is one of the necessary and important factors in the management of the educational process.

In confirmation of the above, it can be said that currently in the Republic of Uzbekistan, a lot of platforms are used for distance learning. For example, one of the most common and effective platforms is the ZOOM platform. The ZOOM program is a platform in demand and is used to organize audio and video conferences.

In 2020, during the COVID-19 pandemic, there was the greatest surge in the popularity of ZOOM for remote work, distance learning and social communication by using the Internet.

The main goal of distance learning is to **facilitate and simplify** the learning of a foreign language.

I want to say that with the help of textbooks with QR codes, we will achieve wider coverage of young people and increase the possibility of admission to higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan, including rural. There are quite a few gifted, talented and responsible young people in the outback. It is only necessary to create appropriate conditions and opportunities for the disclosure of their abilities and talents.

In case of a pandemic or climate disasters, textbooks and tutorials with **QR codes with voice-over and explanation of the topic being studied can help with online learning**. [4] In addition, I think that such a method **puts all students on an equal footing**, regardless of whether the student is far away in rural areas or in the city (where students have a large selection of tutors), as well as such an educational method of teaching **will not allow the elitization of students**. [5]

That is, to prevent a reduction in the proportion of students from families of workers and agricultural workers. Therefore, young people from rural areas, after graduating from higher education, will be in demand in educational institutions in rural areas. In this way, the problem of employment can be solved to some extent. Just like at the end of higher education youth.

Many students, after graduating from the Faculty of Foreign Languages of higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan, seek employment in urban educational institutions where places are limited. Therefore, it is not possible to employ everyone in educational institutions. There are times when young people often find part-time jobs or are employed in other institutions not in their specialty.

The problem of youth is constantly on the agenda of the leadership of the republic. On February 21, 2024, by Decree of the President of the Republic of Uzbekistan № PD-37, the State Program for the implementation of the Strategy "Uzbekistan-2030" in the Year of support for Youth and Business was approved. The Decree defines a number of tasks to solve the problems of youth and realize their potential to provide employment through training in sought-after professions. [1]

Also, the problem of employment was discussed at a meeting on youth employment, held by the President of the Republic of Uzbekistan on February 23, 2024.[1]

All of the above, with rational and systematic admission and training in higher education institutions, will allow in this area the implementation of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan № PD-200 dated July 3, 2023 "On measures for the effective organization of public administration in the field of higher education, science and innovation within the framework of administrative reforms", which refers to ensuring the integration of education, science and production.[3]

Thus, it can be said that the introduction into the educational process of textbooks and textbooks on foreign languages with QR codes with voice dubbing and explanation of the topic under study provides an opportunity and conditions for admission and study in higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan for young people from all segments of the population of the republic and their employment.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan № PD-37 dated February 21, 2024 "On the State program for the implementation of the Strategy "Uzbekistan-2030" in the Year of support for youth and Business"[1]

2. Law of the Republic of Uzbekistan № 637 of September 23, 2020. [2]

3. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan № PD-200 dated July 3, 2023 "On measures for the effective organization of public administration in the field of higher education, science and innovation within the framework of administrative reforms". [3]

4. Article by Avliyakulova F.N. in the "Collection of materials of the international scientific and practical conference "Improving Uzbekistan's position in international rankings and indices: theory, practice and strategy part 2, November 17, 2023" [4]

5. Article by Avliyakulova F.N. in "SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 12 DECEMBER 2023.[5]

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Hamroyeva Umida Mirzohid qizi

**Student of NDPI English Language and Literature faculty
305-group.**

E-mail: xamroyevaumida622@gmail.com

Phone: +99894-879-33-23

Scientific adviser: A.Shavkatovich

Annotation. The adjective, a fundamental part of speech, serves to qualify or modify a noun. This article examines a crucial distinction between the grammatical systems of Uzbek and English.

Keywords: degrees of adjectives, to modify, to use, functional and notional words, the structure of words, nominative, to effect, collocation, combination.

Аннотация. Прилагательное, основная часть речи, служит для уточнения или изменения существительного. В данной статье рассматривается важнейшее различие между грамматическими системами узбекского и английского языков.

Ключевые слова: степени прилагательных, видоизменять, употреблять, служебные и смысловые слова, строение слов, именительный падеж, воздействовать, словосочетание, сочетание.

Annotatsiya. Nutqning asosiy qismi bo'lgan sifatdosh o'zni sifatlash yoki o'zgartirish uchun xizmat qiladi. Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillarining grammatik tizimlari o'rtasidagi hal qiluvchi farqni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: sifatlar darajalari, o'zgartirmoq, qo'llanmoq, vazifaviy va ma'nodosh so'zlar, so'zlarning tuzilishi, nominativ, ta'sir, birikma, birikma.

The adjective expresses the categorical semantics of a substance's property. This implies that each adjective used in a text presupposes a relationship with a noun, indicating characteristics such as material, color, dimensions, position, state, and other permanent or temporary attributes. Unlike nouns, adjectives do not independently nominate entities. Words like "long," "hospitable," and "fragrant" only convey meaning within collocations, indicating qualities of what is long, who is hospitable, or what is fragrant.

The dependent nature of adjectives is highlighted in English through the use of the placeholder "one" when the head-noun of the phrase is absent. Adjectives are distinguished by their specific combinability with nouns, typically appearing in pre-position but occasionally in post-position, and with link verbs, both functional and notional. They also combine with modifying adverbs. [Khaimovich; 105]

Both in English and Uzbek, adjectives serve to qualify or modify a substance.

English	Uzbek
a red apple	қизил олма
a clever student	ақлли талаба
a new building	янги бино
red pepper	қизил қалампир

Adjectives in both English and Uzbek languages possess the grammatical category of degrees of comparison and exhibit typical stem-building morphemes:

English Adjectives:

Prefixes: a- (amoral), ab- (abnormal), demi- (demiseason), di- (diatomic), dia- (diachronic), extra- (extraordinary), il-/im-/in-/ir- (illegal, immature, inadmissible, irrespectively), post- (postfree), pre- (pre-Christian), un- (unpleasant)

Suffixes: -able / -ible (valuable, flexible), -al (natural), -an / -ean / -ian (American, Mediterranean, Encyclopedian), -ant (disputant), -ary (revolutionary), -ate (elaborate), -ed (talented), -en (silken), -esque (grotesque), -fold (twofold), -ful (careful), -ic (syllabic), -ish (bluish), -ive (impulsive), -less (homeless), -like (childlike), -ly (tigerly), -most (heedmost), -tory / -ory (explanatory, modulatory), -ous (furious), -some (lonesome), -y (shady), -ical (logical).

Uzbek Adjectives:

Prefixes: ба- (бадавлат), бе- (беғам), бо- (боодаб), но- (ноаниқ), бад- (баднафс)

Suffixes: -ли (кучли), -сиз (кучсиз), -ги / -ки / -қи (тунги, чиллаки, ташқи), -даги (рулдаги), -чан / -чанг (ишчан, кўйлакчанг), -чил (эпчил), -ий (назарий), -симон (одамсимон), -ик / -иқ / -уқ (эгик, қийшиқ, қуруқ), -ма (эзма), -қоқ / -ғоқ (тарқоқ, той-ғоқ), -чоқ, -чик (эринчок, қизғанчик), -қир / -қир (ўткир, чопқир), -ғон (билағон), -ив (интенсив), -ик (демократик), -ал (актуал).

In both English and Uzbek, adjectives typically form combinations with:

Nouns:

English: an interesting book, a tall tree

Uzbek: қизиқарли китоб, баланд дарахт

Link-verbs:

English: was strong, was clever

Uzbek: кучли эди, ақлли эди

Adverbs:

English: very interesting

Uzbek: жуда қизиқарли

Additionally, in English, adjectives can combine with the prop word "one" (the red one, the yellow one). [Yusupov; 280]

The typical functions of adjectives in both languages are as attributes and predicatives:

As an Attribute:

English: "I have brought him an interesting book."

Uzbek: "Мен унга қизиқарли китоб олиб келдим."

As a Predicative:

English: "The book was interesting."

Uzbek: "Китоб қизиқарли эди."

Based on their structure, adjectives in English and Uzbek can be:

Simple:

English: red, good, hot, cold, slow

Uzbek: оқ, яхши, секин, совуқ, ёмон, тинч

Derivative:

English: passive, talented, social, snowy

Uzbek: кучли, амалий, актив, кучсиз, чопкир

Compound:

English: big-eyed, deaf-mute, eagle-eyed, never-ending

Uzbek: хушбўй, ватанпарвар, учбурчакли, одамсимон

Adjectives in both languages are grouped into qualitative and relative classes based on their meaning, expressing properties such as color, size, skill, mental or moral attributes, distinctive characteristics, and traits. [Rowling; 250]

Relative adjectives in both English and Uzbek express properties characterizing an object in reference to another object:

English Relative Adjectives:

excessive, excitable, exclamatory, frontless, golden, Indian, Chinese, individual, posthumous, fundamental, risky, impressionable, homeless, floppy, gold, silk, silky, mental, etc.

Uzbek Relative Adjectives:

тушунарли, турли, туганмас, таълимсиз, ташландиқ, темирбетон, темирдай, сўзсиз, терма, қақраган, тақлидий, тишли, тойдек, текин, одамсимон, тонги, тошкўнгил, ибратли, ижодий, сеҳрли, субутли, сурранг, севинчли, etc.

Relative adjectives differ in meaning, denoting properties related to:

Inanimate concrete or abstract nouns: a diamond ring, бриллиант узук (Uzbek).

Animate nouns expressing persons, animals, birds: eagle eye, товук мия (Uzbek).

Animate and inanimate nouns expressing locality or position: field flowers, дала гуллари (Uzbek).

Animate and inanimate nouns expressing time: winter wheat, кузги буғдой (Uzbek).

Verbal adjectives expressing action or state: flying machine, Уйкудаги малика (Uzbek).

In both languages, many nouns can function as adjectives as well.

The category of degrees of comparison expresses different degrees of qualities of things and persons denoted by nouns. It consists of three members:

positive,

comparative,

superlative degrees.

The positive degree is morphologically unmarked and expresses simple quality if the subject is not compared with anything. In comparison, the comparative degree is morphologically marked. In English, it is formed by adding the affix -er to short adjectives or using the words "more" or "less" before long adjectives. In Uzbek, it is formed by adding the affix -роқ to the adjective. [Maxamadxodjaev; 5]

The superlative degree expresses the highest or least degree of quality. In English, it is formed with the affix -est or the structures "most + adj." and "least + adj." In Uzbek, it is formed with the structure "энг + ad" (most + adj).

These differences often lead to significant interlanguage interference when Uzbek students speak English.

In conclusion, it's evident that the grammatical systems of Uzbek and English are fundamentally distinct. English is an analytical language, primarily conveying grammatical meaning through additional words and changes in word order. In contrast, Uzbek is an agglutinative language, where most grammatical forms are formed by modifying the structure of words through prefixes, suffixes, and endings.

While extensive research has been conducted on language acquisition, the exact process of language learning remains elusive.

References:

- [1]. Khaimovich B.S., Rogoyskaya B.L. A course in English Grammar. Moscow, 1996.
- [2]. Maxamadxodjaev, B. (2020). PEDAGOGICAL PHILISOPHY AND EDUCATION IN THE MIDDLE EAST AND CENTRAL ASIA (IX-XII CENTURIES). The Light of Islam, 2020(2), 159-166.
- [3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p
- [4]. Yusupov U. Constrastive linguistics of the English and Uzbek languages. Akademnashr, Toshkent, 2013, 280 p.

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA XALQARO VA MINTAQAVIY AKADEMIK MOBILLIK ISTIQBOLLAR

Berdimurodova Gulnoza G'aybullo qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti 1-kurs talabasi

Ushbu maqolada talabalar akademik mobillikdan qanday foydalanayotgani, ularning foydali hamda talabalar sharoitiga mos tushmaydigan cheklovlari, oliy ta'lim bugungi kun talabalarida mobillikning o'ziga xos xususiyatlari, ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Akademik mobillik, erkin harakatlanuvchilar, dastur doirasidagi talaba, ta'lim almashinuvi, hamkorlik.

В данной статье описано, как студенты используют академическую мобильность, ее полезные и нецелесообразные ограничения, особенности и значение мобильности для современных студентов высшей школы.

Ключевые слова: академическая мобильность, свободное передвижение, студент внутри программы, образовательный обмен, сотрудничество.

This article describes how students use academic mobility, their useful and inappropriate limitations, specific features and importance of mobility for today's students of higher education.

Key words: Academic mobility, free movers, student within the program, educational exchange, cooperation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 29-apreldagi PF-5987-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorlardan biri akademik mobillikni ta'minlash edi

Akademik mobillik – talaba yoki o'qituvchilarning mamlakatidagi yoki xorijdagi OTMlarda kelishuv asosida ma'lum muddat o'qish yoki dars berishini anglatadi. O'qituvchilar va ma'muriy xodimlarning mobilligini kengaytirish hokimiyatning qo'llab-quvvatlashi bilan mumkin. Bunday tashabbuslarning maqsadi yangi o'quv dasturlarining Yevropa tomonlarini rivojlantirish va mavzu

tarmoqlarida hamkorlik qilishdir. Bunday davlat siyosati ikkinchisini taqqoslash va xalqarolashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Mobil talabalar, asosan, 2 guruhga bo'linadi:

- erkin harakatlanuvchilar – bunday turdagi talabalar o'z xohish va tashabbuslari bilan ta'lim olish uchun boshqa hududlarga borishadi.

- dastur doirasidagi talabalar – bunda OTMning o'zi yoki uning biror fakulteti boshqa OTM bilan kelishgan holda talabalar uchun o'zaro almashinuv dasturlarini amalga oshiradi. Dasturlar milliy va xalqaro darajada ham bo'lishi mumkin.

Demak, akademik mobillikdan talaba o'z mamlakatida bir OTMdan boshqa OTMga o'tishda yoki boshqa davlatdagi OTMga borib o'qish uchun foydalanishi mumkin.

Akademik mobillikni ta'minlash va talabaning kreditlari oliy ta'lim tashkiloti tomonidan tan olinishida quyidagi hujjatlardan foydalaniladi:

- ta'lim dasturi (fanlar) katalogi;

- ta'lim to'g'risidagi kelishuv, ma'lumotnoma va sertifikat.

Mazkur hujjatlar ta'lim olish natijalarini aks ettiradi va oliy ta'lim tashkilotiga kreditlarni tan olish va ko'chirib o'tkazish uchun asos hisoblanadi. Qabul qiluvchi oliy ta'lim tashkilotida o'zlashtiriladigan kreditlar miqdori xorijda o'qish davriga (3 — 6 oy yoki 1 - 3 yil) mutanosib bo'lishi kerak. Jo'natuvchi oliy ta'lim tashkiloti tomonidan akademik mobillik davrida talabaning o'zlashtirgan (to'liq yoki qisman) kreditlari tan olinadi. Talaba jo'natuvchi oliy ta'lim tashkilotiga qaytib kelgach, akademik mobillik davrida to'plangan kreditlar miqdoridan kelib chiqqan holda OTM kengashi tomonidan belgilangan tartib-qoidalar asosida uni keyingi kursga o'tkazish yoki kursda qoldirish belgilanadi. Eng mashhur talabalar almashinuv dasturlaridan biri – Erasmus loyihasi orqali dasturga a'zo bo'lgan Yevropa universitetlaridan birida 3 oydan bir yilgacha o'qish imkonini qo'lga kiritish mumkin. Bu dasturga bakalavr, magistratura va amaliyot uchun hujjat topshirish mumkin.

Jumladan o'qish maqsadida boshqa davlatlarga borayotgan talabalar soni yildan yilga ko'payib bormoqda. 2017-yilda dunyo miqyosida talaba soni 5,7 millionga yetganini ko'rishimiz mumkin. Bu statistika 2000-yilda 2 .million atrofida bo'lgan . 2022-yilda 138,9ming nafar O'zbekiston Respublikasi fuqarolari o'qish maqsadida xorijga chiqqani qayd etilgan. 2022-yilning yanvar-noyabr oylarida o'zbekistonlik talabalar o'qish maqsadida eng ko'p safar uyushtirilgan mamlakatlar ro'yxati:

- Qirg'iziston Respublikasi – 52 291 nafar
- Tojikiston Respublikasi – 47 213 nafar
- Rossiya – 13 128 nafar
- Qozog'iston – 10 646 nafar
- Turkiya – 5 265 nafar
- Janubiy Koreya - 4 645 nafar
- AQSh – 987 nafar
- Buyuk Britaniya – 971 nafar
- Belarus Respublikasi – 928 nafar
- Germaniya -772 nafar.

Britaniya kengashi 2016 yilda oliy ma'lumotni xalqarolashtirishga jalb qilingan mamlakatlar soni tobora ortib borayotganligini ko'rsatdi: 23 mamlakatda talabalarning akademik mobilligini rivojlantirishning samarali usullari mavjud. Eng mashhur mamlakatlar Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya va Xitoy .

Akademik mobillik bir qancha qulayliklar yaratib bermoqda. Talabalarda ijobiy o'zgarishlar hosil qilmoqda. Almashinuv dasturlari orqali talabalar o'zga davlatlar madaniyati, turmush tarzi bilan tanishishi, til bilish darajasini yaxshilashi mumkin. Dunyoqarashni kengaytirish imkoni ham paydo bo'ladi. Masalan, qaysidir viloyatdan Toshkentga kelib 2 semestr o'qigan talaba o'z ustida ko'proq ishlashni boshlashi, yangiliklarga chanqoqligi oshishi mumkin. Yangi atmosferani ko'rgan talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchi va o'z-o'zini mustaqil boshqarish qobiliyatlari ham

oshadi. Qolaversa, talabalar almashinuv dasturlari orqali ichki migratsiya amalga oshsa, hududlarda ham xizmat ko'rsatish qamrovi oshishi mumkin. Albatta, buning uchun faqat hududlardan poytaxtga emas, balki poytaxtdan hududlarga, bir viloyatdan boshqa biriga borib o'qishni xohlovchi talabalar soni ham oshishi lozim.

Ushbu dasturning foydali tomonigina emas ayrim cheklovchi omillarini ham ko'rishimiz mumkin. Talabalar imkoniyatlari moliyaviy muammolar, o'zi o'qishni xohlagan OTM bilan o'quv soatlarida to'la muvofiqlik bo'lmasligi sababli cheklanishi mumkin. Agar chet dasturi bo'lsa, til bilmaslik ham almashinuv dasturlarida ishtirok eta olmaslikka sabab bo'ladi. Bundan tashqari, almashinuv dasturlari darsdan tashqari ishlaydigan va o'zini moddiy jihatdan o'zi ta'minlaydigan talabalarga ham qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Sababi 6 oylik o'qish talabani ish joyidan ajratib qo'yishi mumkin.

Afsuski, bizning mamlakatimiz uchun talabalarning mobilligi hali Markaziy Evropa talabalari ko'tara oladigan darajada keng tarqalgan emas. Buning uchun bir qator ob'yektiv omillar mavjud: Markaziy Evropada davlat chegaralari yo'q, shuning uchun mamlakatlar o'rtasida harakatlanish qiyin emas, ular orasidagi masofa boshqa masofalar bilan taqqoslanmaydi. Erta yoshdan boshlab, evropaliklar turli tillarda so'zlashuvchilar bilan muloqot qilishadi, bu esa o'smirlik davrida ikki yoki uch tilda gapirishga imkon beradi. Bu omillar evropalik talabalarga bir ta'lim muassasasidan boshqasiga erkin o'tish, turli ta'lim dasturlarini o'zlashtirish imkonini beradi. Ta'lim makonida talabalarning akademik mobilligini rivojlantirish bir qator ob'yektiv huquqiy, moliyaviy, ma'muriy va akademik cheklovlarga ega. Ulardan ba'zilari faqat federal darajada, ba'zilari esa ta'lim muassasasi darajasida olib tashlanishi mumkin. Shuningdek, akademik mobillikning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi sub'ektiv omilni ajratib ko'rsatish kerak. Talabalarning o'zlari mobillik subyektiga aylanish istagi, boshqacha aytganda, ularning hamkor ta'lim muassasalarning turli ta'lim dasturlari sharoitida ta'lim olishidir. Talabalarning akademik mobilligi ostida, talabaning ma'lum bir muddatga (bir yilgacha) ta'lim bilan bog'liq bo'lgan boshqa ta'lim muassasasiga (o'z mamlakatida yoki chet elda) o'qish uchun harakatlanishini tushunamiz. So'ngra talaba o'zining asosiy ta'lim muassasasiga qaytadi. Akademik mobillik zamonaviy ta'limning ajralmas xususiyati hisoblanadi. Ushbu tendensiya umuman ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha olingan fikrlarni yanada qo'llash uchun ushbu jarayonning barcha jihatlarini o'rganish zarurligini ta'minlaydi. Shu jihatdan talabalarning akademik mobilligini amalga oshirish eng muhim masaladir. Shunday qilib, akademik mobillikni ta'limning globallasuvi omili sifatida, ta'limni integratsiyalashuv mexanizmi sifatida ko'rish mumkin. Ta'lim subyektining sifati shaxsning shakllanishiga ta'sir qiladi. Akademik mobillik Boloniya jarayoni doirasida Yevropa ta'lim hududini shakllantirishning zaruriy sharti sifatida ko'rib chiqiladi. Boloniya jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri talabalar, o'qituvchilar, tadqiqotchilar ta'lim almashinuvining akademik mobillik darajasini oshirishdir. So'nggi yillarda akademik mobillik, V.A. Galichinning fikriga ko'ra, inson sifatini oshirishning samarali vositalaridan biri sifatida tan olingan. Globallasuvning rivojlanishi bilan mamlakatlar o'rtasida fan va ta'lim sohasidagi almashinuv tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Bu mazkur yo'nalishda millatlararo hamkorlikni kengaytirish va mustahkamlashga, milliy ta'lim tizimlarining raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Sh. Mirziyoyev tomonidan "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish" to'g'risidagi 2020-yil 29-apreldagi PF-5987-son farmoni.

2. Agishev R.R. Akademik mobillik dasturlari: xususiyatlar va imkoniyatlar // Boloniya jarayonining tarqalishi: deklaratsiyalardan amaliyotda amalga oshirishgacha: 3 soat ichida 2- qism. Boloniya jarayonining rivojlanish tendentsiyalari, uning vositalari va amalga oshirish tajribasi. - Qozon: KSTU im. A.N. Tupolev, 2018 yil. — B. 103-110.

3. Bogoslovskiy I.V., Pisareva S.A., Tryapitsyna A.P. Akademik harakatchanlik: Boloniya jarayonida amalga oshirish: Usul. talabalar uchun nafaqa. - Sankt-Peterburg: Rossiya davlat pedagogika universiteti nashriyoti im. A.I.Herzen, 2017. - 55 b.

4. Manaeva N. N. Universitet talabasining axborot harakatchanligi zamonaviy dunyoda talabalarning ta'lim sifatining tarkibiy qismi sifatida // Rossiyada pedagogik ta'lim. 2015. No 10. S. 54-59

5. Xajieva I. va boshqalar. Axborot va ta'lim muhitida bo'lajak kasb-hunar ta'limi o'qituvchisining chet tili kompetentsiyasini shakllantirish // Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali. - 2020. - T. 7. - Yo'q. 2. - S. 360-365.

6. Сидорин А.В. Система формирования кадрового потенциала высокотехнологичных отраслей промышленности на основе кластерного подхода // Интернет-журнал «Науковедение». 2012. №4. С. 3.

МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Норкулова Динара Умидовна

Студентки 2 курса

Факультет филологии

Термезского государственного педагогического института

Email: norqulovadinara2@gmail.com

Аннотация: В этой статье рассматривается международная и региональная академическая мобильность в системе высшего образования

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimidagi xalqaro va mintaqaviy akademik harakatchanlik muhokama qilinadi

Abstract: This article discusses international and regional academic mobility in the higher education system

Ключевые слова: мобильность, регион, глобализация, перспектив, публикация, технология, инфраструктура

Kalit so'zlar: mobillik, mintaq, globallashuv, istiqbollar, nashr, texnologiya, infratuzilma

Keywords: mobility, region, globalization, prospects, publication, technology, infrastructure

Сегодня международная академическая мобильность становится все более популярной и востребованной среди студентов и преподавателей. Это связано с возрастающей глобализацией образования, ростом международных связей и обменов в области науки и культуры.

- Что такое международная академическая мобильность студентов?

Это очное обучение студента вне основного факультета в зарубежном вузе с выездом к месту обучения, а также участие в непродолжительных семинарах, летних/зимних школах, оценка участия в которых выражена в кредитах и представлена в сертификате. В рамках международной академической мобильности студентам, отправляющимся на учебу за рубеж, могут быть зачтены без пересдачи результаты их обучения в зарубежных вузах. То есть, грамотно подобрав курсы в зарубежном университете, успешно сдав по ним экзамены, не придется после поездки сдавать кучу долгов. Региональная международная академическая мобильность в системе высшего образования играет важную роль в развитии международных отношений, обмена опытом и знаний, а также в повышении качества образования. В современном мире, где границы становятся всё более прозрачными, а обмен знаниями и культурой набирает обороты, академическая мобильность выступает ключевым фактором развития системы высшего образования. Региональная международная академическая мобильность, подразумевающая перемещение студентов и преподавателей в

пределах определённого географического региона, предлагает уникальные возможности для обмена знаниями, культурным взаимодействием и профессиональным развитием.

Одной из главных целей региональной международной академической мобильности является создание возможностей для студентов и преподавателей из разных стран для обмена знаниями и опытом, а также для совместных исследований и проектов. Это позволяет расширить кругозор, улучшить качество образования и научных исследований, а также развить международные связи и сотрудничество. Для студентов региональная международная академическая мобильность предоставляет возможность учиться на кафедрах зарубежных университетов, познакомиться с другой культурой и способом обучения, повысить свой академический и профессиональный уровень, а также получить ценный международный опыт.

Для преподавателей и ученых региональная международная академическая мобильность открывает возможности для участия в обмене опытом, проведении совместных исследований и проектов, преподавания в зарубежных университетах, а также для участия в конференциях и семинарах. Это способствует развитию научных исследований, обновлению образовательных программ и повышению профессионального уровня. Однако, несмотря на все преимущества региональной международной академической мобильности, она также сталкивается с рядом проблем и ограничений, таких как финансовые затраты, языковой барьер, различия в учебных программах и культурных особенностях. Для их преодоления необходимо развивать сотрудничество между университетами и государствами, предоставлять стипендии и гранты, проводить языковые курсы и поддерживать культурный обмен. Таким образом, региональная международная академическая мобильность имеет огромный потенциал для развития системы высшего образования и научных исследований. Совместные усилия студентов, преподавателей и ученых из различных стран могут привести к созданию целого ряда новых знаний, идей и разработок, которые позволят улучшить качество образования, науки и общества в целом. Как сказал Малькольм Икс, - „Образование - это наш паспорт в будущее, потому что завтра принадлежит тем, кто готовится к нему сегодня.“

Одной из ключевых перспектив региональной международной академической мобильности является обогащение образовательного опыта студентов. Участие в международных программах обмена позволяет студентам познакомиться с новыми культурами, языками, традициями, а также получить опыт обучения в международных учреждениях. Это способствует их профессиональному и личностному развитию, помогает усвоить новые знания и навыки, а также повышает их конкурентоспособность на рынке труда. Для участия в региональной международной академической мобильности очень важна поддержка со стороны университетов, образовательных организаций и государственных структур. Создание специальных программ обмена, стипендий, курсов и других образовательных возможностей позволяет стимулировать интерес студентов и преподавателей к участию в международном обмене. Более того, расширение сотрудничества между университетами на региональном уровне способствует укреплению международных партнерств и обмену опытом в сфере высшего образования.

Важной перспективой региональной международной академической мобильности является также развитие научных исследований. Участие студентов и преподавателей в международных научных программах и конференциях способствует обмену знаниями, публикации научных статей, совместному проведению проектов и расширению международных научных связей. Это способствует повышению уровня научных исследований, открытию новых перспектив и передовых технологий.

Таким образом, региональная международная академическая мобильность в системе высшего образования является ключевым фактором развития международных отношений и повышения качества образования. Ее перспективы связаны с обогащением образовательного опыта студентов, развитием научных исследований, укреплением международных связей и

сотрудничеством университетов на региональном уровне. Важной задачей для университетов и образовательных организаций является создание условий и инфраструктуры для активного участия студентов и преподавателей в международном обмене, поощрение международной деятельности и развитие международных связей. Учёный-компаративист А.Н. Дружинский отмечает что, "глобализация образования в сравнительной педагогике рассматривается прежде всего как универсализация учебных программ и формирование соответствующих знаний и представлений".

Укрепление связей: Региональная мобильность способствует укреплению культурных и образовательных связей между странами, что важно для стабильности и развития региона.

Доступ к ресурсам: Студенты и преподаватели получают доступ к уникальным академическим ресурсам и знаниям, специфичным для определённых регионов.

Развитие межкультурной компетентности: Участники академической мобильности нарабатывают важные межкультурные навыки, способствующие их личностному и профессиональному росту.

Языковой барьер: Хотя английский язык часто служит лингва франка в академическом мире, языковые барьеры могут оставаться препятствием, особенно в контексте региональной мобильности.

Финансовые ограничения: Стоимость обучения и проживания за границей может быть существенным барьером для многих студентов и преподавателей.

Визовые ограничения и бюрократия: Визовые требования и административные процедуры могут усложнить или замедлить процесс мобильности.

Цифровизация образования: Развитие онлайн-платформ и цифровых технологий предлагает новые формы международного академического обмена без необходимости физического перемещения.

Гибкие формы мобильности: Краткосрочные программы, летние школы и стажировки могут стать альтернативой традиционным семестровым и годовым обменам, снижая финансовую и временную нагрузку на участников.

Региональное сотрудничество: Развитие региональных образовательных инициатив и сетей, таких как Европейское пространство высшего образования (Болонский процесс), может способствовать упрощению административных и визовых процедур, а также повысить доступность и качество академической мобильности.

Перспективы региональной международной академической мобильности в системе высшего образования обещают расширение образовательных горизонтов, укрепление межкультурного диалога и сотрудничества между странами. При этом, для реализации этих возможностей необходимо преодолеть ряд существующих вызовов, что возможно через инновации в образовательных методиках, государственную поддержку и укрепление международного сотрудничества в области образования.

Список использованной литературы

1. Высшая школа экономики, Магистерская программа, "Система управления и обработки информации в инженерии". Электронный ресурс <https://www.hse.ru/ma/engineering/mobility>

2. Малькольм Икс, цитаты, высказывания. Электронный ресурс <https://ru.citaty.net/tsitaty/1998455-malkolm-iks-obrazovanie-eto-nash-pasport-v-budushchee-potom-cht/>

3. Широбоков С.Н. статья "Роль международной академической мобильности в подготовке будущих учителей". Электронный ресурс <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-mezhdunarodnoy-akademicheskoy-mobilnosti-v-podgotovke-buduschih-uchiteley>

МЕСТО НЕПОЛНОСОСТАВНЫХ КОНТЕКСТУАЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РАССКАЗАХ А.П.ЧЕХОВА

Шодиева Ирода Саъдуллаевна - магистрант
Навоийский государственный педагогический институт
Республика Узбекистан

Аннотация: в данной статье рассмотрены неполносоставные контекстуальные предложения в рассказах А.П. Чехова. В тексте рассказов А.П.Чехова многочисленную группу составляют неполносоставные контекстуальные предложения. В исследовании перечислены грамматические признаки неполноты данных предложений.

Ключевые слова: неполносоставное предложение, контекстуально-неполные, ситуативно-неполные предложения, рассказы А.П. Чехова.

Annotation: this article examines incomplete contextual sentences in the stories of A.P. Chekhov. In the text of A.P. Chekhov's stories, a large group consists of incomplete contextual sentences. The study lists grammatical signs of incompleteness of these sentences.

Key words: incomplete proposal, contextually incomplete, situationally incomplete sentences, stories by A.P. Chekhov.

Неполным (неполносоставным) являются предложение, в котором пропущен какой-либо член предложения (или группа членов); пропуск его подтверждается наличием зависимых слов в составе предложения, а также данными контекста или ситуации речи.

Перечислим грамматические признаки неполноты данных предложений:

- 1) в таких предложениях обычно не бывает одного из главных членов предложения;
- 2) наличие определения, согласующегося с не названным определяемым;
- 3) отсутствие необходимых, в некоторых случаях, прямых дополнений при переходных глаголах;
- 4) наличие глаголов, нуждающихся в обстоятельственных конкретизаторах, но не имеющих их.

В современном русском языке выделяются следующие типы неполных предложений: контекстуальные, ситуативные, эллиптические.

В тексте рассказов А.П.Чехова многочисленную группу составляют неполносоставные контекстуальные предложения. Рассмотрим примеры из рассказа «Толстый и тонкий» (неполные предложения будем подчёркивать одной прямой чертой).

Третье предложение в составе многочленного предложения является неполным, так здесь отсутствует сказуемое, названное в предыдущем предложении: *Тебя дразнили Геростратом за то, что ты казенную книжку папироской прожжес, а меня Эфиальтом за то, что я ябедничать любил.*

В следующем простом предложении с однородными членами отсутствует сказуемое *служу*, оно названо также в предыдущем предложении: *Служу, милый мой! Коллежским ассессором уже второй год и Станислава имею.*

Неполносоставные предложения являются самостоятельной синтаксической единицей в рассказе «Хамелеон». Произведём анализ неполносоставных предложений из данного рассказа.

В этих предложениях подлежащее не употреблялось в том случае, если оно названо в соседнем предложении и являлось в нём так же подлежащим или каким-либо другим членом предложения.

Собачонка ничего себе... Шустрая такая.

– Это, кажись, генерала Жигалова!

Вестимо, генеральская! В этих примерах пропущено подлежащее.

При помощи сказуемого в значительной степени выражается то новое, что сообщается в предложении;

именно в сказуемом обычно заключается основное синтаксическое значение предложения – предикативность.

Неполносоставное предложение, взятое само по себе, является неполным; так как в нем нарушены синтаксические связи и отношения.

Нарушение синтаксических связей и отношений в рассказах обусловлено отсутствием главных или второстепенных членов предложений.

Показателем пропуска сказуемого является контекст, в котором оно обозначено. Внутри неполносоставного предложения на пропуск сказуемого указывают зависимые формы второстепенных членов, относящихся к сказуемому.

– Почему тут? Это ты зачем палец?

В слезящихся глазах его выражение тоски и ужаса.

– По какому это случаю тут?

Предложений с пропуском двух главных членов встречаются редко.

– Насчет дров с Митрий Митричем, – и вдруг эта подлая ни с того, ни с сего за палец...

Первая часть неполносоставная, потому что в ней отсутствует грамматическая основа: я шёл поговорить, вторая часть также неполное предложение. Здесь нет сказуемого.

В структурах ситуативных неполных предложений пропущенный член (главный или второстепенный) не употребляется, учитывая ситуацию речи, с которой он понятен. Например, в процессе общения двух или более лиц часто не называются понятные для говорящих вещи. Например, в рассказе «Злоумышленник»:

– *Хорошо; ну, а для чего ты отвинчивал гайку?*

– *Чаво?*

– *Ты это свое «чаво» брось, а отвечай на вопрос: для чего ты отвинчивал гайку?*

– *Коли б не нужна была, не отвинчивал бы, – хрипит Денис, косясь на потолок.*

– *Для чего же тебе понадобилась эта гайка? – Гайка-то?*

Ответные реплики Дениса Григорьева являются неполными ситуативными предложениями.

Широкой сферой использования ситуативных неполных предложений является диалогическая речь, в которой (особенно в репликах ответных, как в приведённом выше примере) пропущенные главные и второстепенные члены, нередко одновременно. В таком случае неполное предложение представляет собой ремю (что говорит автор).

Выводы. Таким образом, в рассказах А.П.Чехова многочисленная группа неполносоставных контекстуальных предложений выполняет особенную стилистическую функцию: неполные предложения являются продуктивными в рассмотренных выше рассказах и они имеют место не только в монологической, но и в диалогической речи. Нужно отметить, что неполнота как главных, так и второстепенных членов не влияет на восприятие содержания текста.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Валгина, Н.С. «Современный русский язык: Синтаксис»: Учебник/Н.С. Валгина. — 4-е изд., испр. — М.: Высш. шк., 2003 — 416 с

2. Жумаева Ф.Р., Хакимова Н.Х. [Использование разных видов текстов в качестве дидактического материала на уроках русского языка](https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-raznyh-vidov-tekstov-v-kachestve-didakticheskogo-materiala-na-urokah-russkogo-yazyka). – Журнал “European science”, 2020. Номер 3 (52). С. 57-59. - <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-raznyh-vidov-tekstov-v-kachestve-didakticheskogo-materiala-na-urokah-russkogo-yazyka>

3. Жумаева, Ф. Р. Типы транспозиции частей речи в современном русском языке / Ф. Р. Жумаева. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2021. - №47 (389). - С. 468-472. - URL: <https://moluch.ru/archive/389/85522/>

4. Пешковский А.М. «Русский синтаксис в научном освещении»/Издательство Уч.пед.гиз РСФСР/1980

-
5. Рассказы А.П.Чехова.
6. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / Шахматов А.А. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.
7. Шведова Н.Ю. Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис / Шведова. Н.Ю. – М.: Наука, 1980. – 709 с.

ВОВЛЕЧЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ МОЛОДЕЖИ В УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ

Лавитских Илья Александрович
студент 3го курса направления подготовки 38.03.04 «Государственное и муниципальное
управление»
**ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный аграрный университет имени В.Н.
Полецкого», Кемеровская область – Кузбасс, Россия**

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы вовлечения интеллектуальной элиты молодежи в управление социальными процессами. Выявлены психологические особенности современных молодых людей. Предложены пути повышения эффективности вовлечения интеллектуальных групп молодых людей в процессы социальных изменений.

Ключевые слова: молодежь, интеллект, общество, преобразования.

Abstract: The article examines the problems of involving the intellectual elite of youth in the management of social processes. The psychological characteristics of modern young people are revealed. Ways to increase the effectiveness of the involvement of intellectual groups of young people in the processes of social change are proposed.

Keywords: youth, intelligence, society, transformation.

Xulosa: Maqolada yoshlarning intellektual elitasini ijtimoiy jarayonlarni boshqarishga jalb qilish muammolari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy yoshlarning psixologik xususiyatlari aniqlandi. Yoshlarning intellektual guruhlarini ijtimoiy o'zgarish jarayonlariga jalb qilish samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, aql, jamiyat, o'zgarishlar.

Динамика социальных процессов, разворачивающихся в современном мире, отражает их беспрецедентный и трудно прогнозируемый характер для абсолютного большинства участников общественных отношений, что существенным образом снижает шансы на достижение ими успеха в разной по своей срочности перспективе. Повсеместно наблюдаемые трансформации свидетельствуют о хабиутализации новых практик, что определяет качественно иные поведенческие паттерны и императивы взаимодействия между различными агентами [5].

Сосредоточение внимания на такой группе, как «молодежь», а тем более ее интеллектуальной элите, далеко не случайно – социальный праксис имеет многочисленные факты успешного участия представителей заявленной в заглавии работы общности в многочисленных областях жизнедеятельности. Не вдаваясь в социологический разбор сущностных характеристик молодежи как группы, отметим, что де-факто именно она зачастую выступает в роли проводника инноваций, наиболее быстро адаптируется к смене социокультурных реалий, имеет широкий круг контактирования, способна усваивать массивы опыта – все это свидетельствует о высоком уровне активности ее участников [6;7].

Плюрализм программ поддержки, реализуемых в национальных эмпирических контекстах, позволяет судить, что государства заинтересованы в воспроизводстве талантливой молодежи как стратегическом ресурсе. В этом аспекте студенческая молодежь, получающая высшее образование, полагается нами как ключевой интеллектуальный ресурс. На наш взгляд, ее представители способны выступить в качестве актора, направляющего

векторы исторических, мировоззренческих, политико-правовых, социокультурных, экономических и прочих изменений, а также задать их темпы [1].

Однако сегодня мы все чаще сталкиваемся с проблемой вовлечения интеллектуальной элиты молодежи в со-участие при управлении социальными процессами. По нашему мнению, отрыв рассматриваемой категории людей от практик модификации и преобразований различных сторон общественной жизни связан с противоречием понимания: если в предыдущие десятилетия действия интеллектуальных элит все чаще имели своей опорой рациональную сторону, то психология современной молодежи буквально требует учета чувственно-эмоциональных аспектов. Таким образом, перед национальными государствами встают многочисленные задачи по поводу обучения, привлечения и развития интеллектуалов среди молодежи, в том числе из других стран [4].

Качественное планирование по увязыванию и последующее проведение необходимых процедур позволит выиграть конкуренцию за желаемые интеллектуальные ресурсы и применять достоверное знание на практике. Считаем, что лишь вдумчивая аналитика и критический настрой являются теми инструментами, которые открывают возможности для разграничения между реальной интеллектуальной молодежной элитой и теми многочисленными псевдоверсиями, которые «авторитетным» образом пытаются воздействовать на моральные ориентиры и современные социальные процессы, по сути уводя потенциальных лидеров будущего развития государств от активности и ответственности в пользу краткосрочных целей и персональной ответственности за свои действия [3].

В самом деле, интересы, потребности и экспектации сегодняшних молодых людей, да еще и интеллектуалов как наиболее видных представителей данной группы, сложны для понимания, а любые упрощенные подходы к их определению или попытки опоры на когда-то удачные схемы работы с молодежью, без всякого преувеличения, чреватые самонадеянностью и почти наверняка не дадут желаемого результата [4].

Анализ имеющегося опыта дает основания для прорисовывания некоторых направлений по совершенствованию взаимодействий с молодежными интеллектуальными элитами. В частности, среди таковых выделяются увеличение инвестиций в национальное образование, приглашение к диалогу с целью создания таких команд молодых людей, которые бы стали реальной опорой и настоящими лидерами общественного мнения, содействие в обучении и создании коллабораций для проведения научных исследований мирового масштаба [2].

Ускоренное эволюционное развитие национальных государств и целых (макро)регионов во многом зависит от проводимой различными акторами политики. Кроме этого, успешной идентификации молодых интеллектуалов в как субъектов преобразований способствуют диагностика реального уровня развития коммуникаций и функциональность социальных лифтов. При этом нельзя не сказать, что работа с вовлечением интеллектуальной элиты молодежи в процессы управления социальными процессами и реализация ее творческого потенциала никогда не дает готовых рецептов, но имеет социокультурную и историческую маркированность, в соответствии с чем любой имеющийся передовой опыт не может быть скопирован или заимствован без адаптации к актуальным контекстуальным реалиям той страны, которая планирует проводить ремоделирование как отдельных сторон, так и целых сфер перманентно усложняющейся общественной жизни.

Список литературы

1. Аксенов П.В. Интеллектуальная элита как субъект интеллектуальной культуры // Сибирский антропологический журнал. 2020. Т. 4. № 1. С. 60-68.
2. Зыонг ван Л. Обучение, развитие интеллектуальной молодежи и привлечение талантов на примере некоторых развитых стран: опыт для современного Вьетнама // Вопросы политологии. 2022. Т. 12. № 6 (82). 2092-2108.

-
3. Илларионов Г.А., Грицков Ю.В., Злобина С.Д., Рахинский Д.В. Методологические основания исследования пограничных форм религиозности в условиях посттрадиционного общества // *Философская мысль*. 2023. № 9. С. 1-18.
 4. Кукулите Т.Г., Карпова Е.А. Особенности формирования и развития компетенций поколений X, Y, Z // *Ученые записки Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики*. 2019. № 1 (65). С. 10-16.
 5. Равочкин Н.Н. Нелинейная динамика процессуального мира // *Экономические и социально-гуманитарные исследования*. 2021. № 1 (29). С. 62-71.
 6. Розов Н. С. Идеи и интеллектуалы в потоке истории: макросоциология философии, науки и образования. Новосибирск: Манускрипт, 2016. 344 с.
 7. Хусяинов Т.М. Основные тенденции социализации молодежи в современной России: теоретический анализ // *РЕМ: Psychology. Educology. Medicine*. 2015. № 2. С. 25-34.

JISMONIY MADANIYAT YO‘NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Valixanov Saidjon Shoxobidinovich
**Andijon davlat universiteti Fakultetlararo jismoniy madaniyat
va sport kafedrası o‘qituvchisi**

Аннотация. Jismoniy madaniyat talabalarining kasbiy kompetentligi muammolari fenomenining murakkabligi shundaki, kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyat egallangan zarur bilimlar va kasbiy muhim sifatlarni shakllantirish bilangina erishilmay, balki talaba o‘zining kasbiy bilimlarini doimiy yangilab borganda egallanadigan fikrlash va motivatsion intilishlar orqali orqali rivojlanadi

Калит so‘zlar: jismoniy madaniyat, talaba, kasbiy kompetentlik, umumkasbiy fanlar, integratsiya.

Аннотация. Сложность феномена проблем профессиональной компетентности студентов-физкультурников состоит в том, что успех в профессиональной деятельности достигается не только за счет формирования необходимых знаний и важных профессиональных качеств, но и развивается через мышление и мотивационные устремления, приобретаемые при постоянном обновлении студентом своих знаний. профессиональные знания.

Ключевые слова: физическая культура, студент, профессиональная компетентность, общепрофессиональные предметы, интеграция.

Abstract. The complexity of the phenomenon of problems of professional competence of physical culture students is that success in professional activities is not achieved only by the formation of necessary knowledge and important professional qualities, but also develops through thinking and motivational aspirations acquired when the student constantly updates his professional knowledge.

Keywords: physical culture, student, professional competence, general professional subjects, integration.

Jahon miqyosida jismoniy tarbiya sohasida ta’lim olayotgan talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish usullarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitishning zamonaviy shakllari va usullarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha ta’lim mazmuniga mos o‘qitishning zamonaviy usullari va vositalariga asoslangan metodik tizim ishlab chiqish va uni amalga oshirishning pedagogik sharoitlarini belgilash, o‘quv materiallarini mazmunan takomillashtirish va ularni o‘zlashtirishga oid interfaol texnologiyalar va vositalar ishlab chiqish

zaruriyati yuzaga kelmoqda. Bu zaruriyatdan kelib chiqib, talabalarni kasbiy tayyorlash mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni takomillashtirish, umumkasbiy fanlarini o'qitish metodikasi va didaktik asoslarini ishlab chiqish, talabalarda kompetentlikni shakllanganligini baholashning turli usullarini takomillashtirib borish talab etiladi.

Respublikamizda so'nggi yillarda oliy ta'lim tizimi rivojlanishining zamonaviy bosqichida jismoniy tarbiya sohasida yangi shaxsga yo'naltirilgan modelini yaratish, dinamik jihatdan o'zgarib borayotgan maktab uchun kasbiy vazifalarni mustaqil va ijodiy hal etadigan, turli vaziyatlarda bilim va pedagogik ko'nikmalarni integratsiyalay oluvchi, ijodiy va kasbiy o'zini o'zi takomillashtirishga tayyor kompetent mutaxassislarni tayyorlashning huquqiy-me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" ustuvor vazifa etib belgilandi. Bu bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabalarining umumkasbiy fanlar integratsiyasida kasbiy kompetentligini rivojlantirishda kompetentli yondashuv ta'lim oluvchining ijtimoiy, kommunikativ, axborot, kasbiy va boshqa shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni o'zida deyarli to'liq amalga oshirish imkonini berishi bilan ahamiyatlidir. Bu yondashuv ta'lim oluvchilar shaxsini to'liq tarbiyalash va muhim amaliy vazifalarni hal qilish imkoniyatini shakllantirish singari kompetensiyalar tizimiga asoslangan.

Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabalarining umumkasbiy fanlar integratsiyasida kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun pedagogika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni o'qitish jarayonida kutilayotgan natija umummadaniy, umumkasbiy va kasbiy kompetensiyalar orqali taqdim etilgan asosiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirishga qo'yilgan talablar ko'rinishida shakllantiriladi. Davlat ta'lim standartlarida bo'lajak o'qituvchining profilli (mutaxassislik) kompetensiyasi ham aniqlangan bo'lib, u o'qituvchining kasbiy kompetentligining muhim tashkil etuvchisi hisoblanadi. Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabalarining kasbiy faoliyatga tayyorligi uning ta'lim olgan yo'nalishi ta'lim dasturi talabalarining o'zlashtirilishi davomida ega bo'lgan kasbiy kompetentlik sifatleri asosida belgilanadi.

Jismoniy tarbiya yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayoni, avvalo, maqsadning qo'yilishi, vazifalar va tamoyillar bilan belgilanadi. Ushbu jarayon asosida ta'lim mazmuni yotadi. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida shunday psixologik-pedagogik sharoitlar yaratilishi kerakki, unda talaba bilish va bo'lajak mehnat faoliyatining to'laqonli sub'yekti sifatida harakat qilishi kerak, ya'ni shaxs o'z kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonida maqsadni qo'yish va uni amalga oshirishga qobiliyatli, ichki va tashqi motivlarga faol sifatida namoyon bo'lishi kerak.

Jismoniy madaniyat sohasi bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash sohadagi kuzatilayotgan o'zgarishlarning mantiqiy davomiyligi, shuningdek, uning rivojlanish tendensiyalari, jamiyatdagi sohaga doir olib borilayotgan ishlar asosida qurilishi lozim. Talabalar o'zgarishlarni oson va mamnuniyat bilan qabul qilishga masuliyatli va moslashuvchan bo'lishi zarur. Bu natijalarga erishish uchun tegishli ta'lim yo'nalishining davlat ta'lim standarti va o'quv rejalari zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqilishi talab etiladi.

Jismoniy madaniyat talabalarining kasbiy kompetentligi muammolari fenomenining murakkabligi shundaki, kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyat egallangan zarur bilimlar va kasbiy muhim sifatleri shakllantirish bilangina erishilmay, balki talaba o'zining kasbiy bilimlarini doimiy yangilab borganda egallanadigan fikrlash va motivatsion intilishlar orqali rivojlanadi. Jismoniy tarbiya yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligi – bu uning keying kasbiy faoliyatida omilkorlikning eng muhim shartidir. Kasbiy kompetentlik yosh kadrda o'zining funksional vazifalarini bajarishga, o'zining bilimlari va tajribasidan doimiy ravishda foydalanishga, nostandart vaziyatlarda o'zini-o'zi nazorat qilish va ish uslubini o'zgartirishga, o'z bilimlarini nazorat qilish va takomillashtirishga, jamiyat va dunyoda bo'layotgan voqealarga o'z munosabatini bildirish va moslashishga yordam beradi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish obyektlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: ta'lim jarayoni; o'qitishning pedagogik texnologiyalari va metodlari; ta'limning nazariy masalalari; o'qitish metodikasi; loyihalashtirish asosida o'quv jarayonini boshqarish texnologiyalari; ma'ruza, amaliy mashg'ulotlarni loyihalashtirish hamda tashkil etish jarayoni; shaxsiy va kasbiy axborot maydonini shakllantirish jarayoni; maktabdan tashqari ta'lim mu'assasalari ta'lim-tarbiya jarayoni; ta'lim sohasidagi muammolar va ularning yechimlarini topishni tashkil etish jarayoni; ta'limni boshqarish va pedagogik jarayonni tashkil etish; mos ixtisoslik bo'yicha ilmiy-tadqiqot jarayonlari, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot ishlari jarayonlari. Bularning barchasi jismoniy tarbiya yo'nalishi talabalarining umumkasbiy fanlar integratsiyasida kasbiy kompetentligini rivojlantirish modelini tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гололобова Н.Л. Повышение профессиональной компетентности слушателей в межкурсовой период при использовании возможностей сетевых сообществ педагогов. Монография. - Тюмень: ТОГИРРО, 2011.
2. Zimnyaya I.A. Asosiy kompetensiyalar ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuvning samarali-maqсадli asosi sifatida / I.A.Zimnyaya. - M., 2004. -- 381 b.
3. Коспochenko В.Ф. Концепция специального профессионального образования в вузах физического культуры в современных условиях: Авто- реф. дис. ... докт. пед. наук. - СПбГАФК, 1997. 40-с.
4. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi / Monografiya. - T.: Fan va texnologiya nashriyoti, 2013. 15-b.

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI AHOLISINING TABIIY TAKROR O'SISHI

Izimbetov K.S. Nukus innovation institutida assistent o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi hamda tumanlaridagi tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, tabiiy o'sishi ko'rib chiqildi. Respublika statistika boshqarmasining 2011-2022 yillardagi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Demografiya, tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, tabiiy o'sish, promille, aholining tabiiy harakati.

NATURE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAGISTAN RECURRENT GROWTH

Izimbetov K.S.

Assistant teacher at Nukus Innovation Institute

Annotation. This article examines the indicators of fertility, mortality, and natural population growth in the Republic of Karakalpakstan and its districts. The analysis was carried out on the basis of statistical data of the Republican Department of Statistics for 2011-2022.

Key words: demography, birth rate, mortality, natural growth, ppm, natural population movement.

Demografik jarayonlarni tadqiq etish ma'lum bir mamlakat yoki mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Binobarin, aholisoni, tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, yoshi, jinsi, aholining tabiiy harakati, iqtisodiy farqi hamda boshqada asosiy tavsiflar davlat darajasida zarur yechimlar qabul etish uchun asos bo'lib xizmat etadi. Shuning uchun ham demografik jarayonlarga, masalan, tug'ilish darajasiga, aholining tabiiy o'sishiga, nojo'ya tasir etadigan omillarni aniqlash, uning yechimlarini o'rganish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Tabiiy o'sish asosiy demografik ko'rsatkishlarning biri hisoblanadi, bu tug'ilish va o'limchilik soni orasidagi farqdir. Qoraqalpog'iston Respublikasida turli omillar tasiri ostida o'rganilgan vaqt oralig'ida sezilarli o'zgarishlar bo'ldi.

2011-2022 yillar oralig'ida Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisining tabiiy ush dinimikasini tahlil qilish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlariga asoslanib tug'ilish va o'limning statistik ko'rsatkishlari baholandi.

Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra Qoraqalpog'iston Respublikasi eng ko'p tug'ilish 2022 yilga to'g'ri keladi (42835 kishi). 2011 yilga kelib, tug'ilganlar soni 35 840 kishini tashkil etdi.

1-jadval. Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha tug'ilganlar soni 2011-2022 yillar.

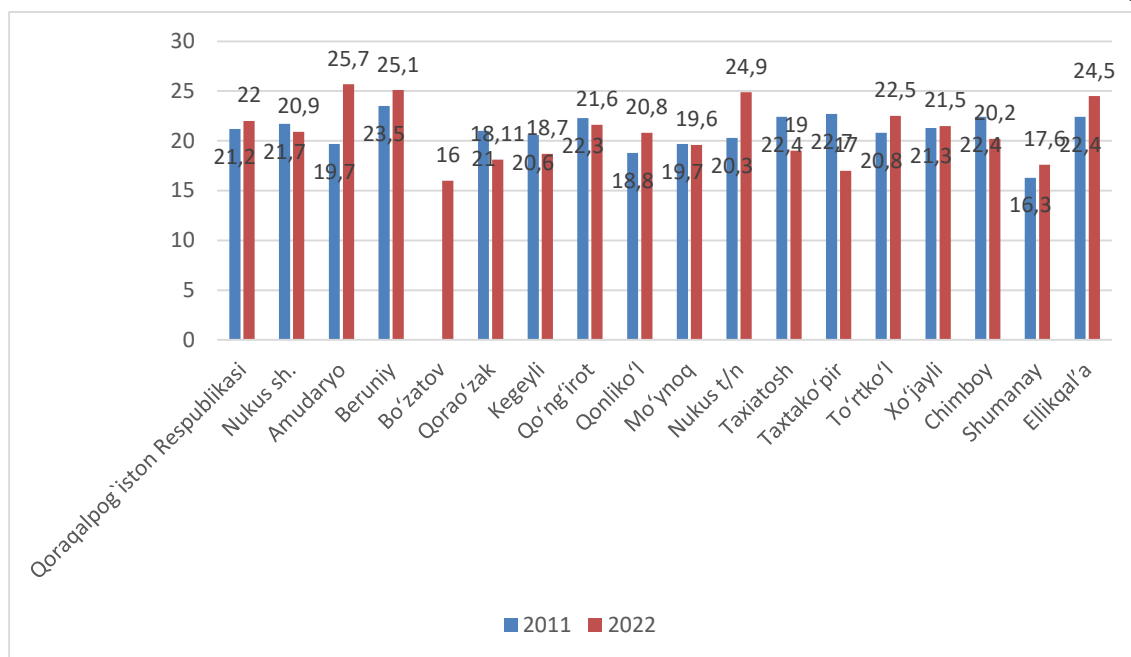
	Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha tug'ilganlar soni			
	Jami	Shu jumladan:		har 1000 kishiga nisbatan promille
		Qiz bolalar	o'g'il bolalar	
2011	35 840	17 369	18 471	21, 2
2012	38 207	18 474	19 733	22, 3
2013	39 100	19 004	20 096	22, 5
2014	40 883	19 563	21 320	23, 2
2015	41 345	19 958	21 387	23, 1
2016	39 427	18 991	20 436	21, 7
2017	37 754	18 367	19 387	20, 5
2018	40 108	19 627	20 481	21, 5
2019	41 137	19 892	21 245	21, 7
2020	39 286	19 064	20 222	20, 4
2021	40 272	19 338	20 934	20, 7
2022	42 835	20 807	22 028	21, 7

Qoraqalpog'iston Respublika statistika boshqarmasi rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida tuzilgan. [Elektronresurs] -

<http://www.qrstat.uz/kk/rasmiy-statistika-2/demography-2>

Tug'ilish darajasi. 2022 yilning yanvar-dekabr oylarida tug'ilganlar soni 42 835 kishini tashkil qildi va 2011 yilning shu davriga (35840 kishi) nisbatan 6995 kishiga yoki 19,5 foizga ko'paydi. Tug'ilish koeffitsienti mos ravishda 21,7 promilleni tashkil qildi va 2011 yilning shu davriga (21,2 promille) nisbatan 0,5 promillega kopaydi.

Aholining tabiiy harakati koeffitsientlari (2011-2022 yillarida) (1000 aholi soniga nisbatan promille)

Qoraqalpog'iston Respublikasida 21,2 dan 22 promillega, Amudaryoda 19,7 dan 25,7 promillega, Beruniyda 23,5 dan 25,1 promillega, Qonli'ko'l'da 18,8 dan 20,8 promillega, Nukus tumanida 20,3 dan 24,9 promillega, To'rtko'l'da 20,8 dan 22,5 promillega, Xo'jayli'da 21,3 dan 21,5 promillega, Shumonoyda 16,3 dan 17,6 promillega va Ellikqal'ada 22,4 dan 24,5 promillega ko'payishi kuzatilgan.

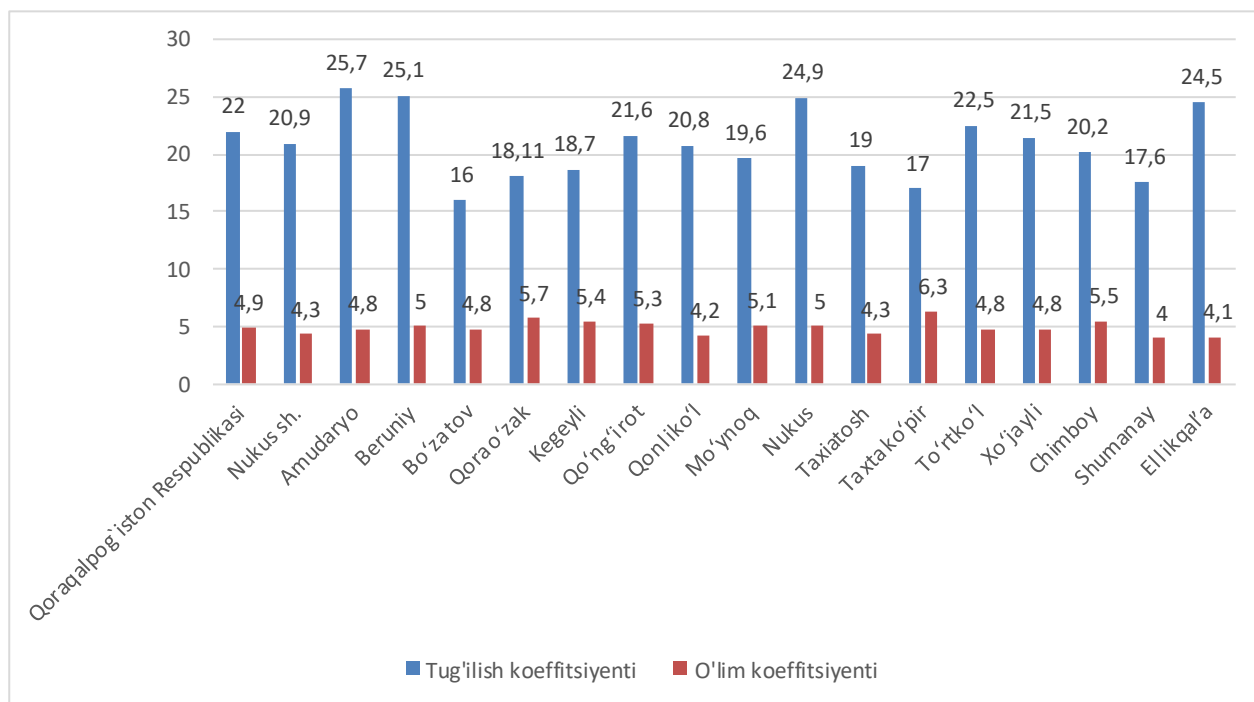
O'lim darajasi Respublikada 2022 yilning yanvar-dekabr oylarida o'lganlar soni 9585 kishini tashkil qildi va 2011 yilning shu davriga (8184 kishi) nisbatan 1401 kishiga ko'paydi. Mos ravishda o'lim koeffitsienti 4,9 promilleni tashkil qildi (2011 yilning yanvar-dekabr oylarida 4,9 promille). Respublikada 1000 aholi soniga nisbatan o'lim darajasining o'zgarmaganini ko'rsatadi.

O'lim koeffitsientlari sayti ma'lumotlari asosida tuzilgan. [Elektronresurs] - <http://www.qrstat.uz/kk/rasmiy-statistika-2/demography-2>

O'lim ko'rsatkichlarining yuqori darajasi Beruniyda (4,8 dan 5 promillega), Qorao'zakda (4,5 dan 5,7 promillega), Taxi'tako'pirda (5,8 dan 6,3 promillega), Qo'ng'iro'tda (5,2 dan 5,3 promillega), To'rtko'l'da (4,5 dan 4,8 promillega) va Ellikqal'ada (3,9 dan 4,1 promillega) ko'payishi kuzatilgan.

Yanvar-dekabr oylarida aholining tabiiy harakati

	kishi			har 1000 kishiganisbatanpromille	
	2011	2022	o'sish, kamayish	2011	2022
Tug'ilganlar	35840	42 835	6995	21,3	22
O'lganlar	8184	9585	1401	4,87	4,9
Tabiiyo'sish	27656	33 250	5594	116,46	16,9

Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha tug'ilish, o'lim darajasi va aholining o'sishi.

3-jadval.

(2022 yil yanvar-dekabr oylarida 1000 aholi soniga nisbatan promille) sayti ma'lumotlari asosida tuzilgan. [Elektronresurs] – <http://www.qrstat.uz/kk/rasmiy-statistika-2/demography-2>

Qayd etish joizki, 2011-2022-yillarda Qoraqalpog'istonda jami tabiiy o'sish ko'effitsiyenti 16,5 % dan 17,1 % gacha kopaydi. Bu ko'rsatkich 2022-yilning yanvar-dekabr oylarida Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha 3-jadvalda tasvirlangan. Tabiiy o'sishning eng yuqori ko'rsatkichi Amudaryo (20,9), Ellikkal'a (20,5), Beruniy (20,2), Nukus tumani (19,9) larida qayd etilgan, past ko'rsatkichlari Qorao'zakda (12,4), Bo'zatov (11,1), Taxtako'pir (10,7) tumanlarida kuzatilmoqda.

Shunday qilib, hududlar va tarmoqlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning barcha rejalari, dasturlari va ko'rsatkichlari, shuningdek, ijtimoiy sohaga mablag'lar ajratilishi demografik ko'rsatkichlarga asoslanadi. Aholining o'sish sur'atlari va ularning tarkibiy qismlari (tug'ilish, o'lim darajasi) hisobga olinadi. Kelajakdagi barcha tarmoq va hududiy dastur va strategiyalar ham demografik ko'rsatkichlar bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak.

Foydalangan adabiyotlar:

Н.К.Аимбетов, Х.Л.Атаджанов, Д.Н.Есенгелдиев. Динамика и прогноз демографических показателей Республики Каракалпакстан. г. Нукуса. // Вестник ККО АН РУз, 2022. №2. с. 161-165.

O'zbekiston demografik yillik to'plami 2017-2021. Toshkent-2022 y.

<https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>

<https://www.qrstat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CATEGORY OF NUMBER IN NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

Jalolova Lobarkhon Sunnatullo kizi
The student of Navoi State Pedagogical Institute
jalolovalobarxon@gmail.com

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI
azizmuhammadievsh@gmail.com

Annotation: Studying the meaning of number and quantity in nouns is one of the topics which attracts great scientific interest. The main goal of the article is to consider how this linguistic phenomenon is manifested in the Uzbek and English languages and to study the views and conclusions of scientists regarding it. Also, in order to demonstrate clear comparison of these two languages, relevant examples from Uzbek and English literature are shown.

Key words: noun, singular, plural, number, category

Аннотация: Изучение значения числа и количества в существительных представляет собой большой научный интерес. Основная цель статьи – рассмотреть, как данное лингвистическое явление проявляется в узбекском и английском языках, и изучить взгляды и выводы ученых относительно него. Также, чтобы наглядно сравнить уникальный подход этих двух языков, показаны соответствующие примеры из узбекской и английской литературы.

Ключевые слова: существительное, единственное, множественное числительный, категория

Annotatsiya: Ot soʻz turkumidagi son-miqdor maʼnosini oʻrganish katta ilmiy qiziqishga ega boʻlgan mavzulardan biri hisoblanadi. Maqolaning asosiy maqsadi esa ushbu lingvistik hodisaning Oʻzbek va Ingliz tillarida qanday namoyon boʻlishini koʻrib chiqish va unga nisbatan olimlarning qarash va xulosalarini oʻrganishdan iborat. Shuningdek, ushbu ikki tilning oʻziga xos yondashuvini yaqqol solishtirish maqsadida oʻzbek va ingliz adabiyotidan tegishli misollar koʻrsatilgan.

Kalit soʻzlar: ot, birlik, koʻplik, son, kategoriya

Learners whose first language is Uzbek sometimes make several mistakes while translating their speech directly into English. The reason for this is the grammatical difference between English and Uzbek languages. Such mistakes are especially observed regarding the singular and plural meanings of nouns. In this article, we will explore and compare the linguistic peculiarities of both languages.

Number is a grammatical category of nouns which denotes the number of objects, expressed by a word. In English there are two numbers: singular and plural. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated like: birlik shakli (singular), koʻplik shakli (plural) [1; 287].

*"What an excellent **father** you have, girls"* [4; 8]

*Ina yonib turgan **yulduz** toʻsatdan gʻoyib boʻldi.* [3; 6]

The singular number is expressed by the absence of a marker. Therefore we say that it is expressed by a zero morpheme [2;19]. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages nouns **father** and **yulduz** were used in singular number (birlik shakl) with zero morphemes.

Most nouns in English form their plural by adding suffix **-s** [5;6].

*... Their father then went on to the library to write, and the **girls** walked into the breakfast-room* [4;374]

Nouns ending in **-s, -ss, -sh, -ch, -x, -o**, take **-es** in the plural [5;6].:

bus – buses

dress – dresses

brush – brushes

torch – torches

box – boxes

I never in my life saw anything more elegant than their dresses. [4; 15]

Nouns ending in a vowel + y take -s in the plural. [5;6]

Two girls of six and eight years old, and two younger boys, were to be left under the particular care of their cousin Jane. [4; 298]

Nouns ending in a consonant + y, drop the y- and take -ies in the plural. [5;6].:

Such amiable qualities must speak for themselves. [4; 12]

Nouns ending in -f or -fe, drop the -f or -fe and take -ves in the plural. [5;6].:

Here's a short sentence from Emily Dickinson's poem "Nature Rarer Uses

Yellow":

"Wherefore, oh, morning of the yellow leaves?"

In Uzbek language it is formed by suffix **-lar** [1; 287].

Bunaqa ruhi pok odamlar kam bo'ladi. [3; 7].

But the suffix doesn't always mean plurality. Sometimes it demonstrates respect or increased exposure:

Shovqindan boshlarim (increased exposure) og'rib ketdi.

Dadamlar (respect) keldilar. [1; 288].

In conclusion, it should be mentioned that grammar of English and Uzbek

languages is noticeably different. Nevertheless, in examples above we could find some similarities according to the meaning of number and quantity in nouns.

References:

[1] A. Nurmonov, A. Sobirov, N. Qosimova; 1 o'zbek adabiy tili T.: "Ilm Ziyo" – 2013. 590

p

[2] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p

[3] Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. T.: "Yangi asr avlodi", 2015. 328 p

[4] Jane Austin Pride and prejudice. T.: "Yangi asr avlodi", 2015. 479 p

[5] Dooley J. Evans V. Grammarway 1. T.: "Express Publishing", 2004. 142 p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE SYSTEM OF THE ENGLISH VOWEL PHONEMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Khujaeva Vazira,

The student of Navoi State Pedagogical Institute

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at

English language and literature department of NSPI

Annotation: Investigating the English vowel phoneme system holds significant scientific importance due to its foundational role in language acquisition. This article seeks to analyze the viewpoints of scholars from both English and Uzbek backgrounds regarding this linguistic phenomenon. Through an examination of pertinent theories and examples from English and Uzbek texts, we aim to highlight the differences and similarities in terminology and methodologies used in each language.

Key words: English language, Uzbek language, vowel, sound, term.

Аннотация: Исследование системы английских гласных фонем имеет важное научное значение из-за ее основополагающей роли в овладении языком. Целью данной статьи является анализ точек зрения ученых как английского, так и узбекского происхождения относительно этого языкового явления. Путем изучения соответствующих теорий и примеров из английских и узбекских текстов мы стремимся подчеркнуть различия и сходства в терминологии и методологиях, используемых на каждом языке.

Ключевые слова: английский язык, узбекский язык, гласный, звук, термин.

Annotatsiya: Ingliz tilidagi unli tovush tizimini tadqiq qilish tilni o'zlashtirishdagi asosiy roli tufayli muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu maqola ingliz va o'zbek millatiga mansub olimlarning ushbu lingvistik hodisaga nisbatan qarashlarini tahlil qilishga intiladi. Ingliz va o'zbek tilidagi matnlardan tegishli nazariyalar va misollarni o'rganish orqali biz har bir tilda qo'llaniladigan atama va metodologiyalardagi farq va o'xshashliklarni ko'rsatishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili, o'zbek tili, unli, tovush, atama.

Understanding grammar is essential for effective English communication, providing structure and rules for coherent expression. Learning grammar not only improves your writing and speaking skills, but also develops a better understanding of the language. However, students may have difficulty comparing their native language with English. This article focuses on the grammatical analysis of adjectives with inappropriate meaning in English and Uzbek languages. In English vowels are letters that represent speech sounds where air leaves the mouth without any blockage by the tongue, lips, or throat. The vowels in the alphabet are a, e, i, o, u, a [Abduazizov, 100]

Vowel sounds are sounds that are formed without any obstacles in the mouth and dehydration, and the composition is sound noise is almost non-existent. Each language has its own system of vowels. The vowel system in the tongue is called vocalism. Latin: vocalis - vowel sound

In the Uzbek language, there are 6 vowels: a, e, i, o, u, o'. [Erkaboyeva, 26]

According to the horizontal movement of the tongue, vowels are classified into front, mixed and back ones. [A.A. Abduazizov, 104]

In Uzbek, according to the horizontal movement of the tongue, the front row vowels: i, e, a, the back row vowels u, o, o'. [Erkaboyeva, 26]

According to the vertical movement of the tongue (or to the height of the raised part of the tongue) vowels may be classified into: a) close or high /u:/, /ɪ/, /u/, /u:/; b) mid-open or mid - /e/, /s/, /ə:/; c) open or low - /æ/, /o/, /o:/, /a:/. [A. A. Abduazizov, 104]

Depending on the vertical motion of the language, vowel sounds are divided into 3 types: high-rise vowels u, i, medium-rise vowels e, o' and low-rise vowels a, o. [Erkaboyeva 26]

According to the position of the lips vowels may be rounded and unrounded. Rounded vowels are of two types: a) slightly rounded - /ɔ/, /u/ and b) closely rounded - /ɔ:/, /u:/; [A.A. Abduazizov 104]

According to the position (participation) of the lip, vowels are divided into 2: lipped vowels (y, o) and unlipped vowels (i, e, a, o). During the pronunciation of labial vowels, the lips are actively involved: the lips are puckered, come forward, and take a round shape. Unlabialized vowels are pronounced without lips or passive lip involvement. [Erkaboyeva 26]

Traditionally, according to the quantitative features, English vowels are classified into historically long /i:/, /a:/, /:/, /u:/, /ə:/ and in certain positions /æ/ and short //, /e/, /ə/, /, /, /ə/ (and in certain positions /æ/) vowels. [A.A. Abduazizov 105]

Depending on the amount of time spent in the formation of a sound, vowel sounds are divided into 2 types: elongated vowel; short vowel. Long vowels are vowels that are pronounced. Such sounds often serve to differentiate meaning. The pronunciation of short vowels takes less time than the flour. [Erkaboyeva 26]

According to the stability of their articulation English

vowels may be divided into three groups: 1. 10 monophthongs: //, /e/, /æ/, /a:/, /:/, //, //, /s/,

/ə:/,

/ə/; 2. 9 diphthongs among which are:

glides to /ə/ /eɪ, aə, əə/; glides to /u/ - /au/, /əu/; glides to

/ə/-/əə, ɛə, uə, əə/;

3. 2 diphthongoids: /i:/, /u:/;

Thus, the phonemic inventory of the English vowels includes 21 phonemes, among which the phoneme /ə/ is regarded as facultative or optional, owing to its substitution by the vowel /:/ in words like more /mə/, /mə:/, sore /sə/, /s0:/. Therefore /ə/ is often omitted from the inventory of English vowel phonemes [A.A. Abduazizov 107]

The Uzbek vowels have relatively stable articulation. There are no diphthongs and diphthongoids in Uzbek.

There are other differences in the articulation of the English and Uzbek vowels. For example, the Uzbek /i/ takes an intermediate position between the English /i:/ and /ɪ/. In the articulation of the Uzbek /i/ the tongue takes a less frontal position than in the English /i:/ but is more frontal than in the English /ɪ/. Such differences may be found in the X-ray pictures given below.[A.A.Abduazizov 108]

To sum up, it's worth noting that the grammar of English and Uzbek differs due to their respective classifications as analytical and synthetic languages. However, despite this distinction, we can still identify similarities in the morphological structure of similarities and differences of the system of the English vowel phonemes in English and Uzbek languages in the examples provided above.

References:

- [1]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2014 y. 432 p
- [2]. A.A. Abduazizov English phonetics publishing house T "Musiqqa" 2007 y. 258 p

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF CASES IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE

Ilmiy rahbar - Sadikova Dildora

Nizomovna

Najmiddinova Dilafuz

Nurmuhammad qizi

@najmiddinovadilafuz2003@gmail.com

ANNOTATION

This scholarly article discusses the similarities and differences in agreements between English and Uzbek languages. It offers various examples to highlight the significance of agreements in both languages. The article convincingly demonstrates that it can help resolve certain grammar-related issues and complexities. It suggests that not only ESL students but also native English speakers may find this article useful for learning Uzbek in the future.

Keywords: Case, nominative case, Accusative case, Remainder cases, Dative case, Locative case, Ablative case.

Literature review

A case is a grammatical form that shows the relationship of a noun or noun phrase to other words. Being a noun, it indicates its dependence on another word in a compound or sentence. This syntactic relationship can be expressed together with the agreement form itself with auxiliary or auxiliary word.

When examining specific linguistic data, the three primary cases in English are categorized as follows:

1. The Subjective Case (formerly known as the Nominative Case)
2. The Possessive Case (or Genitive Case)
3. The Objective Case (which encompasses the Accusative and Dative Cases)

When it comes to Uzbek case, it will involve six ones:

Nominative (bosh kelishik qo'shimchasi yo'q)

Accusative (tushum kelishigi –ni)

Genitive (qaratqich kelishigi -- ning)

Dative (jo'nalish kelishigi -- ga)
Locative (o'rin-payt kelishigi -- da)
Ablative (chiqish kelishigi -- dan)

The Genitive Case, known as qaratqich kelishigi in Uzbek, is used to indicate possession in both English and Uzbek. In English, possession is typically marked by the suffix '-s', which can sometimes be replaced by the preposition "of" (e.g. my friends's room, the room of my friend). This is why the English possessive case is sometimes referred to as the of-genitive case. Similarly, in Uzbek, possession is indicated by the case ending suffix -num.

When expressing possession, it is important to consider redundancy. In Uzbek, possession can be indicated not only by nouns but also by their antecedents in phrases like "mening opam" (my sister) or "sizning pasportingiz" (your passport). To avoid redundancy, it is common to use the modified noun with the possessive suffix alone, as in "opam keldi" (my sister came).

In English, the morpheme -s is used to form the genitive case, with three phonetically conditioned variants: [s], [z], and [ɪz].

Pupils' toys, girl's dresses etc.

In Uzbek the categorical form of the genitive case of the noun is the morpheme – ning which is pronounced as (-ni) in colloquial speech .

In Uzbek number and case are always expressed by separate morphemes (odamlarning , daraxtlarning) . In English we observe both cases (boy's , girl's cat's).

The Accusative case. Tushum kelishigi. Meaning and functions of the other Uzbek cases may be denoted in Uzbek either by means of prepositions or by word order. For instance the meaning and function of the Uzbek tushum kelishigi is expressed in Uzbek by means of the case ending – ni which denotes the object acted upon and it may be expressed in English by means of word order which is characterized in this language to be very strict in comparison with Uzbek e.g. ko'rdim ko'zingni qoldim baloga, qayga borayin endi davoga?

In Uzbek the Accusative case of the noun is represented by the morphemes -ni and –n which simultaneously express two meanings: object and definiteness:•Menga ruchkani ber.(Give me the pen)•Xatni yozib bo'ldim.(I have finished the letter) The morpheme –n is used in poetry: Tongi kurtak, oqshomgi g'uncha Sahar turib ochar chechagin.(H.Olimjon)

One should distinguish between the object expressed by a noun in the nominative case and the object expressed by a noun in the accusative case: Menga ruchkani ber (Give me a pen) Menga kitobni ber (Give me the pen).

In the first example the noun in the nominative case (ruchka) denotes an indefinite object. In the second example the noun in the accusative case (ruchkani) denotes a definite object.

A conjunction is a grammatical structure that indicates how a noun or noun phrase relates to other words. As a noun, it shows its reliance on another word within a compound or sentence. This syntactic connection can be conveyed alongside the agreement form itself b-n, auxiliary, or auxiliary word.

The number of conjugations varies across languages. In Uzbek, there are six conjugations: bare (no form), possessive (in the form of), accusative (in the form of -ni), dative (in the form of ga -ka -qa), locative (in the form of -da), and ablative (in the form of -dan). Among these, the possessive case is controlled by the noun, and the controlling word brings a possessive suffix, like "a page of the book." The remaining forms - dative, locative, and ablative - are controlled by a verb or an adjective, as in "leafed through the book," "looked at the book," "written in the book," and "taken from the book."

The Locative Case.O'rin kelishigi. The Uzbek o'rin payt kelishi denotes the place of the thing or a person in the space and it can be rendered in English by means of prepositions at, in, on, by, over, above, among, between, behind etc. E.g. Bu kitob javonda.The book is in the bookcase. It should be kept in mind that most of the English preposition may contain more additional meaning denoting the place of the thing or a person. in – ichida behind-orqasida, between-orasida,

under-ostida, etc. The locative case exists in Uzbek and it has one orthographic -da and two orthoepic variants -da, -ta.

The Ablative case in Uzbek nouns indicates the starting point of an action described by the verb. It can be translated into English using prepositions such as "from," "out of," or "from under." For example, "U Londondan keldi" translates to "She came from London," and "Yigit sumkasidan qo'lqoplarini oldi" means "He took his gloves out of his bag."

Conclusion the comparison between two languages, such as Uzbek and English, has attracted the interest of many EFL students. A significant aspect of this phenomenon is that even English-speaking students pay considerable attention to learning the Uzbek language. Consequently, learners from different countries may encounter challenges due to differences in grammar systems. Cases, particularly, are a fascinating and essential topic for both Uzbek and English students, as they are interconnected with various other linguistic elements like nouns, pronouns, and parts of speech. Therefore, it is imperative for both teachers and students to maintain a focus on the study of cases in order to achieve their learning objectives. This article can serve as a valuable resource to assist them in this endeavor.

Uzbek grammar, there are unique features such as the creation of exceptional suffixes denoting possession and the structure of possessive relationships involving both the Possessor and the possessed. The suffixes -ning and -im, -ing, -I, -miz, -ingiz, -ngiz are used to indicate possession in Uzbek. For example, "Madina's book" is expressed as "Madinaning kitobi" in Uzbek.

Additionally, Uzbek uses the suffix -niki to indicate belonging or connection with something. This suffix is attached to the end of a word or personal pronoun. For example, "Xonaniki" means "of the room," indicating ownership or association with the room.

In terms of the Accusative case, English and Uzbek differ in the use of definite and indefinite articles. Uzbek does not have definite or indefinite articles like English. Instead, Uzbek uses the suffix -ni to indicate a known and specific object. This suffix is not used for subjects and is not typically combined with other case endings.

While both English and Uzbek languages utilize cases to connect nouns and pronouns with other parts of speech, there are distinct differences in the number of cases, possessive constructions, and article usage between the two languages.

REFERENCES:

1. Grammatical Case in English – Daily Writing Tips, <https://www.dailywritingtips.com> > gram.
2. Understanding Case in English Grammar, <https://www.thoughtco.com> > what-is-case
3. Case: Definition, types & Examples, learn English – Learngrammar.net

CHET TILINI O'RGANISHDA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

**NavDPI Pedagogika nazariyasi va tarixi
(faoliyat turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2 kurs
magistranti Sultonova Farangiz Alisherovna
Ilmiy rahbar: D.X. Umurzoqov**

Annotatsiya

Ushbu maqolada chet tilini o'rganishda ta'sir etuvchi omil, ya'ni psixolingvistik yondashuvning mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: psixologiya, lingvistika, psixolingvistika, til, idrok, tafakkur, metod, kinestetika.

Аннотация

В данной статье объясняется фактор влияния на изучение иностранного языка, то есть сущность психолингвистического подхода.

Ключевые слова: психология, лингвистика, психолингвистика, язык, восприятие, мышление, метод, кинестетика

Annotation

This article explains the influence factor on learning a foreign language, that is, the essence of the psycholinguistic approach.

Key words: psychology, linguistics, psycholinguistics, language, perception, thinking, method, kinesthetics

Psixolingvistikada ko‘plab nazariyalar mavjud bunda inson ham gapirishda ham yozishda qanday qilib tilini o‘rganadi, idrok etadi va uni nutqida bayon etadi. Bu nazariyalar tilni o‘rgatishning yo‘nalishi sifatida foydalaniladi. Ba‘zi mutaxassislar tilni rivojlantirishda o‘rgatish metodlari asosiy nazariya sifatida foydalanadilar. Psixolingvistik yondashuv shaxsda til o‘rganish bilish jarayon sifatida sodir bo‘ladi, keyinchalik esa ijtimoylashadi. Psixolingvistik yondashuvga ko‘ra til o‘rgatishda bir necha metodlar mavjud bular: tabiiy metod, umumiy jismoniy reaksiya berish metodi, sajestopediya metodi. Bu metodlar psixolingvistik prinsipga ko‘ra inson qanday qilib o‘z ona tilini tushunishi, ikkinchi yoki uchinchi tillarni qanday o‘rganishi, tilni tushunishi va uni idrok qilib nutqida bayon etishi haqida aytib o‘tiladi. Nutqni idrok etish eshitish va o‘qish, shuningdek nutqni bayon etishda gapirish va yozish orqali amalga oshiriladi. To‘rtta til qobiliyatlari mavjud: eshitish, o‘qish, gapirish va yozish. Asosan psixolingvistika to‘rtta til qobiliyatlarini til o‘rganishda tashqi va ichki qiyinchiliklarini tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari psixolingvistika tilni o‘rganishda o‘quvchilar yo‘l qo‘ygan xatolarini tushuntirib beradi. Psixolingvistika asosan o‘qituvchilarga to‘rtta til qobiliyatini o‘rgatishda asosiy metodlardan foydalanib o‘qitishni tavsiyalar beradi.

Psixolingvistika ikkita fanning birlashishidan kelib chiqqan: psixologiya va lingvistika. Psixologiya inson ongi va xulq-atvorini o‘rganadi; lingvistika esa tilni o‘rganadi. Umumiy qilib aytganda psixolingvistika inson ongi va tilini o‘rganadi. Bunda inson ongi va tili o‘rtasidagi bog‘liqliqligi ya‘ni inson miyasida sodir buladigan jarayonlar tilni nutqida bayon etishi va idrok etishi anglatadi.

Psixolingvistika uchta asosiy qismlarni o‘z ichiga oladi: nutqni bayon etish, idrok etish hamda tushunish. Nutqni bayon etishda so‘zlarni ma‘no jihatdan to‘g‘ri ifodalash. Nutqni idrok etishda o‘g‘zaki va yozma nutq jarayonlarda nutqni idrok etish va tushunishni anglatadi. Nutqni tushunish esa ona tili yoki ikkinchi tilni tushunishni anglatadi.

Yuqorida aytib o‘tildan psixolingvistika uchta asosiy qismlari yuzasidan ko‘plab nazariyalar mavjud. Ushbu nazariyalar tilni o‘qitishda samarali natijalar beradi. Ba‘zi mutaxassislar tilni o‘qitishni rivojlantirish bo‘yicha bir nechta metodlardan foydalangan. Bu psixolingvistik yondashuv asosida ishlab chiqilgan. Psixolingvistik yondashuvga ko‘ra til va tafakkur bir biri bilan bo‘liq jarayonlar ammo ular mutlaqo boshqa mustaqil hodisa. Tilni o‘rganish shaxsning individual xusiyatlariga bog‘liq va ijtimoiy muhitda namoyon bo‘ladi. Psixolingvistika tilni o‘rgatishda psixologik jihatdan yondashadi. Bunda tilni o‘rgatishda psixologik omil muhim o‘rin egallaydi.

Psixolingvistika tilni tushunish va uni muloqot jarayonida qo‘llashga etibor qaratadi. O‘quvchilarga oson tilni o‘rgatishda turli xil metodlardan foydalanish muhim.

Psixolingvistik yondashuvlarga ko‘ra, boshqa mamlakatlar orasida tillarni o‘rgatishda ba‘zi bir metodlar mavjud, ular psixolingvistik nazariyalar va metodlardan keng foydalanadilar. Ba‘zi bir metodlar ushbu ilmiy ishda aytib o‘tilgan. Ushbu dissertatsiya ishida noto‘g‘ri mulohazalarni oldini olish maqsadida ba‘zi bir atamalar psixolingvistika, tilni o‘rganish va o‘qitish bo‘yicha ma‘lumotlar berilgan.

Psixolingvistika oddiy qilib tushuntirganda inson tili va ongi o‘rtasidagi bog‘liqliq demakdir. (Maftoon va Shakuri, 2012). Qisqacha qilib aytganda psixolingvistika 3 ta asosiy jarayonlarni qamrab oladi: Nutqni bayon etish, idrok etish va tushunish.

Psixolingvistika sohasi jadal rivojlanib, Chaer (2015) tomonidan bir necha yo‘nalishlarga ajratilgan:

1. Nazariy psixolingvistika. Bir necha til nazariyalari etibor qaratadi ya‘ni inson ongida nutqning hosil bo‘lishi bunda: fonetika, so‘zlar, sintaktik tuzilish, so‘zlarning bog‘lanishi va intonatsiyalar o‘rni;

2. Taraqqiyot yoki rivojlanish psixolingvistikasi. Bunda insonning ona tilini tushunishi va o'rganishi shuningdek ikkinchi tilni tushunishi va o'rganishi; inson tovushlarni tushunishi ulani sintaktik bog'lashi va ma'no jihatdan tushunishi kabilarni o'rganadi;

3. Ijtimoiy psixolingvistika. Atrof-muhitda shaxsning tildan foydalanish jihatlarini o'rganadi;

4. Ta'lim psixolingvistikasi. Bunda ta'lim jarayonlarida o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarga til o'rganish qobilayatlarini rivojlantirishda tafakkur va hissiyotning o'rnini o'rganadi;

5. Neyro-psixolingvistika. Tilni, nutqni ishlab chiqishi, inson miyasi bilan bo'liqligini aniqlashdi. Neyrologiya mutaxassisilari inson miyasini biologik jihatdan tahlil qilishganda, ichki nutqi qanday qilib tashqariga chiqishi inson miyasida dasturlashtirilganini aniqlashgan.

6. Eksperimental psixolingvistika. Barcha tillarning ishlab chiqishi, tilni mashq qilish, tilning harakati, tilning xususiyatlarini eksperimental jihatdan o'rganadi.

7. Amaliy psixolingvistika quyidagi 6 ta yo'nalishlari o'z ichiga olib amaliy jihatdan o'rganadi bundan tashqari psixologiya, tilni o'rganish, neyrologiya, psixiatriya muloqot va adabiyot sohalari bilan bog'liq.

Tilni o'rgatishda rivojlanish va amaliy psixolingvistikaning o'rni muhim, bunda qanday qilib tilni samarali o'qitish usullarini o'rgatadi. Psixolingvistik nazariyaga ko'ra til o'rganish insonni jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantiradi. Ushbu nazariyalar ikkinchi tilni o'rgatishda o'quv dasturlari va materiallari samarali tashkil etish maqsadida o'rganiladi.

Harras va Andika o'qitish metodikasini psixolingvistik prinsiplariga ko'ra 3 ta turga ajratadi: tabiiy metod, umumiy jismoniy reaksiya berish metod, sajestopiya metod.

Tabiiy metod. Ushbu metod Trasi D.Terrel tomonidan rivojlantirilgan. Bu metod bo'yicha inson o'z ona tilini va chet tilini tabiiy usullar bilan o'rganadi. Ushbu metod oldingi metodlarni rad etadi: masalan, audiolingual(eshitish) metodi.

Psixolingvistik tamoyillarga asoslanib bu metod quyidagilarni qamrab oladi:

1. Tilni o'rganishda tabiiy matnlardan foydalanish kerak hamda ozroq grammatika qoidalarini o'rganishga qaratiladi.

2. Mahalliy ona tilida gaplashuvchining nutqini tushunish qobiliyati va mahalliy gaplashuvchi o'rganuvchining tilni hech qanday xatolarsiz tushunishi uchun ular o'rtasida so'zlarning ma'nolari bir biriga qovushganda tilni o'rganishda muloqot jarayoni yaxshilanadi.

3. Nutqni ishlab chiqishdan ko'ra tushunish muhim rol o'ynaydi.

4. Ushbu metodning 5 ta asosiy nazariyalari:

til o'rganishni tushunish nazariyasi;

tabiiy-tartib gipotezasi;

boshqarish gipotezasi;

fikrlash gipotezasi;

samarali sintez qilish gipotezasi.

Ushbu metod o'qituvchi tomonidan tabiiy usullar orqali ishlab chiqilgan. O'qituvchi o'quvchilarning mahoratini oshirish maqsadida har xil mashg'ulotlar o'tkazadi. Masalan: har xil muammolar o'rtaga tashlanadi va uning yechimini topish, turli xil o'yinlar va insonga ta'sir etish orqali tilni tabiiy sharoitlardan foydalanib o'rgatish nazarda tutilgan. Muammoni yechish o'quvchilarga to'g'ri vaziyatlarni aniqlashga yordam beradi. O'yin orqali til o'rganish ham samarali natija beradi. O'qituvchi til o'rgatishida o'quvchilarga ta'sir o'tkaza olishi kerak, ularni jalb qilib ularning g'oyalari fikrlarini bilib olishga harakat qilishi kerak.

Umumiy jismoniy reaksiya berish metod. Ushbu metod AQSHning San Jose kollejining psixologi Jeyms J. Asher tomonidan ishlab chiqilgan. Bu metod psixolingvistik tamoyillarga ko'ra quyidagicha izohlanadi:

1. Til o'rganish kinestetik hissiyot orqali amalga oshirilsa, til qobiliyati rivojlanadi. Bunda tilni o'rgatishda jismoniy harakatlar orqali o'rgatish samarali misol uchun mashqlar orqali so'zlarni o'rgatish.

2. Nutqni bayon etishdan ko'ra tushunish muhim. Til o'rganuvchilar gapirish yoki yozishga harakat qilishdan oldin tushunish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak.

Bu metod kinestetik nazariya bilan bog'liq holda o'rganiladi, bunda jismoniy harakatlar va o'quvchilarning til o'rganishi o'rtasida bog'liqli mavjud deb hisoblashadi. Bunda ma'lum bir mavzuda til o'rgatishga doir o'qitish texnikasi va loyihalar ishlab chiqishda e'tiborga olinadi. Bu usulni qo'llash uchun keng sinf xonasi hamda taxminan 20-25 ta o'quvchidan iborat bo'lishi talab qilinadi. Ushbu metod bolalarga va kattalarga ta'lim berish uchun qo'llaniladi. Grammatik qoidalar buyruq gaplarda ifodalangan, chunki barcha materiallar buyruq gaplarda berilgan. Ushbu metodda lug'at kerak bo'lmaydi, chunki so'zlarning ma'nosi jismoniy mashqlar orqali o'rganiladi. O'quvchilarga uyga vazifa berilmaydi, ular asosan til o'rganish asosan sinf xonasida birgalikda o'rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 19.05.2021 yildagi 312-son qarori // <http://www.lex.uz>
2. Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.08.2017 yildagi 610-son qarori, // <http://www.lex.uz>
3. Леонтьев А.А. Психолингвистика. Л., 1967. С. 7.
4. Mahmudov N. O'zbek tili lug'at boyligi rivojida faollashgan jarayonlar. // O'zbek tili va adabiyoti, 2015. №5. B. 4.

COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Scientific advisor: Bafoyeva N.S.

The teacher of English language and department

Researcher: O'taganova Munisa Tolibjon qizi

The student of Navai State Pedagogical Institute

Abstract.

This article aims to provide a comparative analysis of the present tense forms in the English and Uzbek languages, exploring their similarities, differences, and usage patterns.

Key words: *tense, present simple, present continuous, present perfect, present perfect continuous, Uzbek present tense.*

Абстрактный.

Целью данной статьи является сравнительный анализ форм настоящего времени в английском и узбекском языках, изучение их сходств, различий и особенностей употребления.

Ключевые слова: *время, настоящее простое, настоящее продолженное, настоящее совершенное, настоящее совершенное продолженное, узбекское настоящее время.*

Abstrakt.

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi hozirgi zamon shakllarini qiyosiy tahlil qilish, ularning o'xshashliklari, farqlari va qo'llanish shakllarini o'rganishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: *zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, o'zbekcha hozirgi zamon.*

Language is a powerful tool that enables communication and facilitates the expression of ideas, actions, and states. Among the various components of language, verb tenses play a crucial role in conveying the time and duration of an action or state. As well as, tense is a grammatical concept that indicates the time of action or event. Tense expresses actions that have happened in the past, are happening in the present, or will happen in the future. Tenses, in English Grammar, is the form of the verb which shows the time when a specific event has happened or is going to happen. Basically, tense denotes the characteristics of the verb in a sentence.¹ According to the Merriam-Webster Dictionary: "Tense is defined as a distinction of form in a verb to express process of time

or duration of the action or state it denotes.” In this article we are going to compare present tenses in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Since, English and Uzbek belong to different family of languages, according to their different genetic and typological forms, there are a lot of differences between them. The interference of mother tongue can be reason for making mistakes regularly. As well as, pupils regularly make mistakes in learning present tense forms of the verb. It should be noted, when each form of present tense is explained learners or teens, separately, it will not be difficult to do the exercises and tasks for each form of them. Main difficulties are arisen in choosing suitable form of the tense because of misunderstandings the difference between forms of the unit. The implication of mother tongue influences on defining the difference between them seriously because there are several forms of the present tenses in English and Uzbek. The following paragraph which is given below shows the definite difference between English and Uzbek.

There are several subgroups of present tense in English:

1. It is used to express actions, events, or states that are happening at the current moment.

E.g. They eat dinner at 7 p.m.

2. It is used to talk about future events in certain contexts, such as scheduled events or timetables. *E.g. The concert starts in an hour.*

3. It is used to express general truths, facts, or things that are considered to be universally true. *E.g. The sun rises in the east.*

4. It is often used to describe temporary actions or situations that are happening around the present moment. *E.g. I'm currently working on a new project.*

5. It is used to create a sense of immediacy and bring the narrative to life. *E.g. I walk into the room, and there she is, sitting by the window.*

So, the present tense forms in English include the simple present, present continuous, present perfect, and present perfect continuous.

a) present simple. It is used for something that is permanently true, for habits and for permanent actions.¹ It is formed by using the base form of the verb for all subjects except the third person singular, which adds an "-s" or "-es" ending. Examples include:

I come by car to the office.

You can board the bus from 2nd Avenue.

He goes to school every morning.

She understands English very well.

It mixes the sand and the water.

We drink milk every night before going to bed.

They try to use some gestures during the lesson.

b) present continuous. It is used for an action which is in progress now.¹ It is formed by using the present tense of the verb "to be" (am, is, are) followed by the present participle (-ing form) of the main verb. For instance,

I am cooking pasta for lunch.

You are teaching russian in the class.

He is crying out loud.

She is collecting money

It is raining now.

We are preparing our tasks.

They are playing all the classics.

c) present perfect. It is used to show a connection in the speaker's mind between the past and the present.¹ It is formed by using the present perfect tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by "been" and the present participle (-ing form) of the main verb. Examples include: I have cut my finger.

You have done all your homework.

He has been in Pune for one week.

She has just gone out to the market.
The clock has just struck twelve. We have gone for a walk.
We have eaten all the cookies
They have completed their degree from Navai university.

d) present perfect continuous. It is used to refer to an activity which has been taking place in the recent period up to the present. It is formed by using the present tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by the past participle of the main verb. For example:

I've been misplacing my wallet and keys.
You have been reading War and Peace for a month now.
He has been arriving late for work recently.
She has been owning her Mazda since 2007.
We have been reading that book all day.
They have been waiting for hours.

In Uzbek, the present tense is similar to the English but it is not identical one; and is studied only in general terms. In this language, the present tense is used to describe actions or states that are on going process, habitual actions, and general truths. It is used in the following cases:

a) present continuous: It is used for actions which are happening now. It is formed by adding the suffix "-yap" to the verb stem.

Men onajonimga atab she'r yozyapman.
Sen a'lo baho olishing uchun dars qilyapsan.
U stadionda yuguryapti.
Biz bog'da hashar qilyapmiz.
Siz ruchka bilan rasm chizyapsiz.
Ular maktabda musobaqaga tayyorlanyaptilar.

b) present future: This tense is used to express the action which is happening now and will happen after that. It is formed by adding the suffix "-a" to the verb stem.¹

Men imtihonga qattiq tayyorlanaman.
Sen opangga tabrik xati yozasan.
U darsda faol qatnashgan holda baho oladi.
Biz birgalikda bir kuch bo'lamiz.
Siz, albatta, shifokor bo'lasiz.
Ular olimpiadada g'olib bo'lishi uchun harakat qiladi.

The paragraph shows that in English the present simple tense is formed by adding -s, -es to the 3rd person, other persons are conjugated without suffixes. There is not such kin of rules In Uzbek. For example: *In winter, my father takes me to the teahouse every day.*

Qishda dadam meni har kuni choyxonaga olib chiqadi.¹

In English the present continuous coincides with the present continuous according to their meaning and usage. But the formation of the continuous forms is quite different. In the Uzbek language the present continuous is formed by adding the suffix -moqda, -yap, in English it is formed with the help of auxiliary verb "to be" and adding the suffix -ing to the main verb. Because of different formation pupils have difficulties with making up the correct sentences. They usually omit the auxiliary verb "to be" in the present continuous and forget to add the suffix -e and -es to the 3rd person in the present simple tense. In the Uzbek language there is no similar form of present tenses which can be coincided with the present perfect tense and present perfect continuous tense in English. The sentences in present perfect and the present perfect continuous can be translated from English into Uzbek using one of the forms of the past tenses of the Uzbek language. Interlingual interference can be strong and weak. The weak interference disappears after doing some exercises fast. The strong interference lives long, it requires doing a lot of exercises.¹ That is why; it should be given tasks and exercises in teaching materials devoting to distinguish the distinctions between tense forms persistently. It helps pupils to remember and acquire skills on given material.

In conclusion, the present tense in English and Uzbek languages serve as important tools to express actions and states happening at the present moment, habitual actions, and general truths. While English offers a wider range of present tense forms, Uzbek relies primarily on the present future tense and present continuous tenses. Understanding the similarities and differences between these two languages enhances language learners to communicate effectively in both languages.

REFERENCES:

1. Yoldoshev M. O'zbek tili praktikumi. Toshkent-2006, p. 48.
2. Yusupov U. Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki. T.: Fan-2007, p. 104
3. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. - T.: Yangi asr avlodi, 2016-20b
3. Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10
4. <https://www.geeksforgeeks.org/english-tenses/amp/>

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Муртазина Диана Рахибовна

Магистр группы 521-23

направления «История и теория педагогики»

Джизакский государственный педагогический университет,

г. Джизак

Аннотация: Данная статья рассматривает значимость обучения иностранным языкам в системе образования для развития творческого и интеллектуального потенциала молодежи. Она подчеркивает, что изучение иностранных языков не только расширяет культурное понимание и кругозор учащихся, но также способствует развитию их когнитивных способностей, открывает новые возможности для образования и карьеры, а также укрепляет межкультурную коммуникацию и сотрудничество.

Ключевые слова: Иностранные языки, образование, молодежь, творческий потенциал, интеллектуальный потенциал, культурное понимание, когнитивные способности, межкультурная коммуникация, карьерные возможности.

Abstract: This article examines the importance of teaching foreign languages in the education system for the development of the creative and intellectual potential of youth. She emphasizes that learning foreign languages not only broadens students' cultural understanding and horizons, but also develops their cognitive abilities, opens up new educational and career opportunities, and strengthens intercultural communication and collaboration.

Key words: Foreign languages, education, youth, creativity, intellectual potential, cultural understanding, cognitive abilities, intercultural communication, career opportunities.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun ta'lim tizimida chet tillarini o'qitishning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Uning ta'kidlashicha, chet tillarini o'rganish nafaqat talabalarning madaniy tushunchalari va dunyoqarashini kengaytiradi, balki ularning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi, yangi ta'lim va martaba imkoniyatlarini ochadi, madaniyatlararo muloqot va hamkorlikni mustahkamlaydi.

Kalit so'zlar: Chet tillari, ta'lim, yoshlar, ijodkorlik, intellektual salohiyat, madaniy tushunish, kognitiv qobiliyat, madaniyatlararo muloqot, martaba imkoniyatlari.

Введение

В современном мире, насыщенном глобальными вызовами и возможностями, образование играет ключевую роль в формировании будущего поколения. Одним из важнейших аспектов образования является изучение иностранных языков, которое не только открывает новые горизонты для молодежи, но и служит важным фактором для развития их творческого и интеллектуального потенциала [1].

Иностранные языки становятся все более неотъемлемой частью образовательного процесса, поскольку мир становится все более глобальным и многоязычным. В этом контексте, понимание важности обучения иностранным языкам в системе образования становится необходимым. Но зачем молодежи изучать иностранные языки, кроме умения общаться на разных языках? Ответ на этот вопрос кроется в том, что изучение иностранных языков оказывает глубокое воздействие на различные аспекты личностного и профессионального развития молодых людей [2].

Цель этой статьи - проанализировать, как изучение иностранных языков в системе образования влияет на развитие творческого и интеллектуального потенциала молодежи. Мы рассмотрим ряд аспектов, включая расширение культурного понимания, развитие когнитивных способностей, создание новых возможностей для образования и карьеры, а также укрепление межкультурной коммуникации и сотрудничества.

Далее в статье мы рассмотрим каждый из этих аспектов более подробно, чтобы понять, как обучение иностранным языкам может стать ключом к раскрытию потенциала молодежи в современном мире [3].

Во-первых, изучение иностранных языков расширяет кругозор и культурное понимание. Каждый язык несет в себе особенности и культурные нюансы своего народа. Погружение в изучение языка автоматически означает погружение в культуру этого народа: его традиции, обычаи, историю и менталитет [4]. Это не только обогащает кругозор учащихся, но и способствует развитию их эмпатии и культурного разнообразия.

Во-вторых, изучение иностранных языков улучшает когнитивные способности. Многочисленные исследования показывают, что изучение новых языков способствует развитию памяти, внимания, логического мышления и творческого мышления. В процессе усвоения новых грамматических конструкций, лексики и правил учащиеся тренируют свой мозг, что благотворно сказывается на их общей умственной гибкости и адаптивности.

В-третьих, изучение иностранных языков открывает новые возможности для образования и карьеры. В современном мире, где многие компании и организации работают на международном уровне, знание нескольких языков может стать ключом к успешной карьере [5]. Более того, многие престижные учебные заведения в мире предлагают программы обучения на иностранных языках, открывая перед молодежью новые горизонты в образовании и науке.

Наконец, изучение иностранных языков способствует развитию межкультурной коммуникации и сотрудничества [6]. Умение общаться на различных языках уменьшает барьеры в общении между людьми из разных стран и культур, способствуя установлению дружественных и деловых отношений.

Заключение

Обучение иностранным языкам в системе образования оказывает значительное влияние на развитие творческого и интеллектуального потенциала молодежи [7]. В ходе нашего анализа мы обнаружили, что изучение иностранных языков не просто предоставляет возможность говорить на нескольких языках, но также обогащает культурное понимание, развивает когнитивные способности, создает новые возможности для образования и карьеры, а также укрепляет межкультурную коммуникацию и сотрудничество.

Важно отметить, что обучение иностранным языкам должно стать неотъемлемой частью образовательной программы, поддерживаемой соответствующими ресурсами и методиками. Педагоги должны стремиться к тому, чтобы обучение языкам было не только эффективным с точки зрения усвоения грамматики и лексики, но и стимулировало творческое мышление и креативность учащихся [8].

Кроме того, важно учитывать многообразие культур и языковых контекстов, с которыми сталкиваются молодые люди [9]. Образовательные программы должны быть адаптированы для учета этого разнообразия и способствовать формированию уважения к различиям и пониманию межкультурных особенностей.

Литература

1. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.
2. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.
3. Кузиев, Б. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ. *Мехatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
4. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
5. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
6. Муртазина, Д. Р. (2023). МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
7. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. ПРИМЕНЕНИЕ АУДИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ. *УЧЁНЫЙ XXI ВЕКА*, 77.
8. Эмиль, М. (2023). ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ ДЛЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ. *Мехatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
9. Якименко, И. В., Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2023). СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ МАШИННОЕ ОБУЧЕНИЕ ДЛЯ РАДИОЧАСТОТ. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 1196-1199

THE IMPORTANCE OF INTELLECTUAL SYSTEMS IN THE FORMATION OF INTELLECTUAL YOUTH ELITE

Abdullayev Botir Baxtiyor o'g'li.

*Yangiyer branch of the Tashkent Institute of Chemical Technology
Associate Professor of the Department of "General Sciences and Physical
Education", Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

E-mail: botirabdullayev1994@gmail.com

Tel: +998970209494

Annotation

Intellectual systems play a crucial role in the formation of intellectual youth elite by providing the tools and resources for young individuals to develop their cognitive abilities, critical thinking skills, and creativity. By leveraging artificial intelligence, machine learning, and knowledge management, intellectual systems offer innovative ways to enhance learning, problem-solving, and knowledge acquisition among the younger generation.

Annotatsiya

Intellectual tizimlar yoshlarning kognitiv qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va ijodkorligini rivojlantirish uchun vositalar va resurslarni taqdim etish orqali intellektual yoshlar elitasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Sun'iy intellekt, mashinani o'rganish va bilimlarni boshqarishdan foydalangan holda, intellektual tizimlar yosh avlod o'rtasida o'rganish, muammolarni hal qilish va bilimlarni egallashni yaxshilashning innovatsion usullarini taklif qiladi.

Аннотация

Интеллектуальные системы играют решающую роль в формировании интеллектуальной молодежной элиты, предоставляя молодым людям инструменты и ресурсы для развития их познавательных способностей, навыков критического мышления и творчества. Используя искусственный интеллект, машинное обучение и управление знаниями, интеллектуальные системы предлагают инновационные способы улучшения обучения, решения проблем и приобретения знаний среди молодого поколения.

Intellectual systems can personalize education and learning experiences, catering to individual learning styles and preferences. For instance, adaptive learning platforms use intelligent algorithms to identify the strengths and weaknesses of students, offering customized learning paths and interventions to maximize their potential. This personalized approach not only fosters intellectual growth but also instills a sense of confidence and motivation in young learners. Intellectual systems facilitate access to a wealth of information and educational resources, breaking down barriers to knowledge acquisition[1]. Through online platforms, digital libraries, and educational apps powered by intellectual systems, youth can explore diverse topics, access expert insights, and engage in interactive learning experiences. This unrestricted access to information nurtures intellectual curiosity and enables youth to broaden their intellectual horizons.

Furthermore, these systems can support the development of advanced cognitive skills such as problem-solving, decision-making, and analytical thinking. By simulating real-world scenarios and offering interactive challenges, intellectual systems provide a dynamic learning environment for youth to apply their knowledge and sharpen their intellectual capabilities. This not only prepares them for future academic and professional endeavors but also cultivates a cohort of intellectually elite individuals equipped to tackle complex societal challenges. Intellectual systems are instrumental in nurturing the next generation of intellectual youth elite by empowering them with personalized learning experiences, facilitating access to diverse knowledge sources, and fostering advanced cognitive skills. Their integration into educational settings has the potential to shape a cohort of intellectually adept and innovative individuals who can contribute meaningfully to the advancement of society.

In the context of the formation of intellectual youth elite, intellectual systems also offer opportunities for collaborative and interdisciplinary learning. These systems can facilitate virtual teamwork, knowledge sharing, and cross-disciplinary interactions, enabling young individuals to engage in collective problem-solving and innovation. By connecting with peers and experts across the globe through virtual platforms, youth can leverage the collective intelligence and diverse perspectives, thus enriching their intellectual development.

The utilization of artificial intelligence and adaptive technologies within intellectual systems can identify individual talents, interests, and potential career paths[2]. By analyzing learning patterns, aptitudes, and personal preferences, these systems can provide valuable insights into suitable career options and educational trajectories. This personalized guidance can assist in the cultivation of intellectual youth elite, ensuring that their talents are honed in alignment with their passions and capabilities. The application of intellectual systems in educational settings can promote lifelong learning and continual intellectual growth among youth. These systems can encourage self-directed learning, curiosity-driven exploration, and the pursuit of knowledge beyond formal educational boundaries. By integrating intellectually stimulating challenges, gamified learning experiences, and interactive knowledge repositories, intellectual systems can instill a culture of continuous intellectual development among the youth.

The integration of intellectual systems in educational and developmental contexts holds the promise of nurturing a generation of intellectually adept, socially conscious, and innovative youth elite. By harnessing the power of personalized learning, collaborative knowledge exchange, career guidance, and inclusive access to intellectual resources, these systems can contribute significantly to the intellectual empowerment of the youth, ultimately shaping the future leaders and changemakers of society.

The adaptive learning capabilities of intellectual systems can cater to the individual learning pace and preferences of students. By analyzing learning patterns, cognitive styles, and information processing profiles, these systems can deliver personalized content, learning activities, and assessments tailored to the unique needs of each student[3]. This customized approach not only ensures that students receive the support they require to excel but also encourages independent thinking and a deeper engagement with intellectual pursuits, thereby fostering the emergence of intellectually elite youth. Another critical consideration is the application of intellectual systems in

honing specialized expertise and advanced skills among young learners. Through adaptive simulations, virtual laboratories, and interactive problem-solving environments, these systems provide opportunities for students to delve into complex intellectual challenges within specific domains. For instance, in the fields of mathematics, physics, computer science, or the arts, intellectual systems can create immersive learning experiences that enable students to tackle advanced concepts, experiment with creative expressions, and develop a deep understanding of their chosen disciplines. This focused cultivation of expertise contributes to the development of intellectually elite individuals who possess advanced knowledge and skills in their respective areas of interest.

Imagine a virtual learning platform powered by advanced artificial intelligence and adaptive technologies[4]. This platform is designed to offer an immersive educational experience that integrates various subjects and encourages students to develop interdisciplinary expertise. Within this platform, students have the opportunity to engage in a virtual project-based learning module that revolves around sustainable urban planning.

The module begins with an introduction to the principles of sustainable development, encompassing concepts from environmental science, urban design, economics, and social equity. Through the use of intelligent algorithms, the platform identifies each student's cognitive styles, interests, and prior knowledge, tailoring the initial content delivery to ensure an engaging and personalized learning experience.

As the module progresses, students are presented with a virtual city simulation where they assume the role of urban planners. They are tasked with addressing real-world challenges such as mitigating pollution, managing resources, and fostering a vibrant community while promoting environmental sustainability. The platform incorporates dynamic feedback mechanisms and adaptive challenges based on the students' decisions, allowing them to witness the immediate consequences of their choices within the simulated urban environment[5].

To further enrich the learning experience, the platform leverages knowledge management systems to provide access to expert interviews, case studies, and interactive discussions with professionals in the fields of environmental science, architecture, economics, and public policy[6]. These resources offer students insights into the interdisciplinary nature of sustainable urban planning and provide real-world examples of innovative solutions implemented in different cities worldwide.

At the conclusion of the module, students are tasked with proposing a comprehensive sustainable urban development plan for the virtual city, integrating their knowledge across multiple disciplines and applying critical thinking skills to address complex societal issues. The platform utilizes machine learning algorithms to evaluate the students' proposals, considering the coherence of their interdisciplinary approach, the practicality of their solutions, and the sustainability of the proposed urban development strategies.

REFERENCES

1. Bakhtiyorovich, Abdullaev Botir. "INTELLIGENT SYSTEMS AND THEIR DEVELOPMENT TECHNOLOGY." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.4 (2022): 109-114.
2. Zakharenko E. N., Komarova L. N., Nechaeva I. V. *New dictionary of foreign words: 25,000 words and phrases*. M.: Azbukovnik, 2003.
3. Karamysheva T.V. *Learning foreign languages using a computer: Questions and answers*. St. Petersburg: Soyuz Publishing House, 2001.
4. Nasibullin E.N. On the effectiveness of educational information technologies. URL: <http://www.tiei.ru/ppage/pages/57/HTML/nasibullin/htm>
5. Mamarajabov, M. E. "TO DEVELOP STUDENTS' SKILLS AND ABILITIES TO USE INTELLECTUAL SYSTEMS IN E-LEARNING ENVIRONMENT." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.6 (2022): 528-533.

6. Abdullayev, B. B. "THE NEED FOR INTELLECTUAL SYSTEMS IN THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.6 (2023): 351-355.

DEVELOPMENT OF AUTONOMY THROUGH LANGUAGE TEACHING AND THE ROLE OF MOTIVATION

Isakulova Rayxon
student of NavSPI
Scientific adviser: N.P. Iskanova

Annotation. The learner autonomy aims at providing language learners with the ability to take on more responsibility for their own learning. In addition, students may make decisions by themselves about what and how they should learn. On the other hand, traditionalists assert that providing autonomy to learners will cause teachers to lose their control over the class. In this review, the concept of learner autonomy in language learning has been explained from different aspects.

Annotatsiya. Xorijiy tillarni o'rganuvchilar mustaqil tarzda shug'ullanishlari, til o'rganishga qo'yilgan barcha talablarga mas'uliyat bilan qarashi ushbu maqolada qayd etilgan. Bundan tashqari, talabalar nimani va qanday o'rganishlari kerakligi haqida o'zlari ham qaror qabul qilishlari mumkin. Boshqa tomondan, an'anaviy tarzda dars olib boruvchi o'qituvchilar mustaqil o'rganuvchi talabalar dars o'tishda sinf ustidan nazoratini yo'qotishiga olib keladi, deb ta'kidlaydilar. Ushbu maqolada til o'rganishda o'quvchilarning mustaqil ravishda til o'rganish tushunchasi qisqacha tushuntirilgan.

Аннотация. Автономия учащихся направлена на предоставление изучающим язык возможности брать на себя больше ответственности за собственное обучение. Кроме того, студенты могут самостоятельно принимать решения о том, что и как им следует изучать. С другой стороны, традиционалисты утверждают, что предоставление учащимся автономии приведет к тому, что учителя потеряют контроль над классом. В этом обзоре концепция автономии обучающегося при изучении языка объясняется с разных аспектов.

Keywords: Language learning, Language teaching, Learner autonomy, motivation.

Kalit so'zlar: Til o'rganish, til o'qitish, mustaqil til o'rganuvchi, ilhomlantirish

Ключевые слова: Изучение языка, преподавание языка, самостоятельность учащегося, мотивация.

Littlewood (1997) makes a detailed explanation on how autonomy develops in a language learner through the process of language learning. He starts his explanation by distinguishing three kinds of autonomy to be developed relevant to language teaching as follows: Language teachers aim to develop students' ability to operate independently with the language and use the language to communicate in real, unpredictable situations. Language teachers aim to help their students to develop their ability to take responsibility for their own learning and to apply active, personally meaningful strategies to their work both inside and outside the classroom. Helping their students to increase their ability to communicate and learn independently, language teachers also try to reach the goal of helping their students to develop greater generalized autonomy as individuals. Then, in language teaching teachers need to help students develop motivation, confidence, knowledge and skills that they require in order to communicate more independently, to learn more independently and to be more independent as individuals. Little wood uses Figure 1 to illustrate the development of autonomy through language teaching.

In an autonomous classroom, the starting point is not the textbook but the learners. It should be considered that each member of the class has interests, and emotional as well as educational and communicative needs. It should be considered that learning is not a simple matter of the

unidirectional transmission of knowledge, skills, and expertise. On the contrary, it is a bidirectional process, for anything can only be learned in terms of what we already know.

Many researchers in the relevant literature have suggested different characteristics related to autonomous learners. Methodologist Candy states the characteristics of autonomous learners are as follows: methodical and disciplined; logical and analytical; reflective and self-aware; curious, open and highly motivated; flexible, interdependent and interpersonally competent; persistent and responsible; venturesome and creative; and self-sufficient, information seekers, knowledgeable and skilful about learning process and critical thinkers. Another prerequisite for the promotion of learner autonomy on the part of learner is awareness. Language awareness can be defined as explicit theoretical knowledge about the nature of the language, and consciousness perception and sensitivity in language learning, language teaching and language use. Learners need to be consciously aware of how language systems work and what they need for an effective learning process. Similar to capacity, awareness may also develop naturally and gradually and learners thus may start taking initiatives by exercising and nourishing their capacity. Through awareness learners may set up learning goals, plan and practice learning activities, select and use appropriate learning strategies, monitor their progress, and actively engage in the learning process.

Motivation is the key to all effective learning. You may have intended a wonderful training programme but if the learners are not motivated to learn, your efforts are hopeless to failure. There should be a motivational list including several motivation strategies. Let us have a look at two of them: a) increasing the learners' self-confidence; and b) creating learner autonomy.

Increasing the learners' self-confidence. In an inherently face-threatening context, as the language classroom is likely to be, it is important to find out how to maintain and increase the learners' self-confidence. There are five approaches that purport to help to this end. [1, p 130]

1. Teachers can foster the belief that competence is a changeable aspect of development.
2. Favourable self-conceptions of L2 competence can be promoted by providing regular experiences of success.
3. Everyone is more interested in a task if they feel that they make a contribution.
4. A small personal word of encouragement is sufficient.
5. Teachers can reduce classroom anxiety by making the learning context less stressful.

To be motivated to learn, students need both many opportunities to learn and steady encouragement and support of their learning efforts. Because such motivation is unlikely to develop in a chaotic classroom, it is important that the teacher organize and manage the classroom as an effective learning environment. Furthermore, because anxious or alienated students are unlikely to develop motivation to learn, it is important that learning occur within a relaxed and supportive atmosphere (3, p215.).

Maintaining and protecting motivation. Unless motivation is sustained and protected when action has commenced, the natural tendency to get tired or bored of the task and succumb to any attractive distractions will result in demotivation. Therefore, there should be a motivational repertoire including several motivation maintenance strategies. Let us have a look at two of them: a) increasing the learners' self-confidence; and b) creating learner autonomy. [1. p130.]

One of the main learning experience tasks for teachers is to provoke interest and involvement in the subject even when students are not initially interested in it. It is by their choice of topic, activity and linguistic content that they may be able to turn a class around. It is by their attitude to class participation, their conscientiousness, their humour and their seriousness that they may influence their students. It is by their behavior and enthusiasm that they may inspire. Teachers are not, however, ultimately responsible for their students' motivation. They can only encourage by word and deed. Real motivation comes from within each individual. [2, p8.]

Teachers develop a range of the basic skills of designing lessons, managing classroom, assessing performance, etc. a learning strategy is like a performer. It is a series of skills used with a particular learning purpose in mind. Thus, learning strategies involve an ability to monitor the

learning situation and respond accordingly. This means being able to assess the situation, to plan, to select appropriate skills, to sequence them, to co-ordinate them, to monitor or assess their effectiveness and to revise the plan when necessary. In addition to an outgoing personality, other characteristics often believed to predict success in language learning are intelligence, aptitude, motivation, and the age at which learning begins.

Educators hope to find ways of helping learners with different characteristics achieve success in foreign language learning by motivating and challenging. Teachers have to make professional decisions for themselves and language learners have to use English independently outside the classroom. The given recommendations, instructions value and encourage participants' autonomy, based on the belief that without being autonomous themselves teachers cannot encourage their students to take on personal responsibility for their own learning.

Motivational strategies aimed at increasing learner satisfaction usually focus on allowing students to display their work, encouraging them to be proud of themselves and celebrate success, as well as using rewards. It is important that you should help your students understand the necessity of learning English. Those of your students who will be going on to university or institute will find that especially in the sciences, many of the textbooks and articles they will be asked to read will be in English. If possible, you could try to invite outside speakers, such as a librarian or science teacher from a local University. Their testimony should go a long way toward convincing your students that learning English could be very beneficial. It is also one of the ways how to engage and motivate our language learners.

You can expand your own professional ability to assess your students' needs, identify problems and develop solutions. You become more familiar with your teaching job you will find that you learn to trust your instincts and your ability to judge when to switch techniques. At first we need to learn about methods and approaches, motivation, engagement, and you should look for opportunities to talk to experienced teachers about what they think of different types of working with language learners. In addition, teachers should help learners to set their own learning targets and choose their own learning activities, subjecting them to discussion, analysis and evaluation. Teachers should require learners to identify individual goals but pursue them through collaborative work in small groups. Teachers should require her learners to keep a written record of their learning – plans of lessons and projects, lists of useful vocabulary, whatever texts they themselves produce

References:

1. Dornyei, Z. Teaching and Researching Motivation. England: Pearson Education Limited, 2001.
2. Jeremy Harmer, How to teach English, Addison Wesley Longman Limited, 1998.
3. Good, T. L. and Brophy, J. E. 1994. Looking in classrooms. 6th edition. New York: Harper Collins.
4. Littlewood, W. (1997). Self-access work and curriculum ideologies. In P. Benson and P. Voller (Eds.), Autonomy and independence in language learning. (pp. 181-191). London: Longman.

GENDER AND ITS COMPARISON IN DIFFERENT LANGUAGES

Doniyorova Gulira'no Davlatv qizi

The third year student of Navoi State Pedagogical Institute

Scientific advisor: Bafoyeva N.S

Navoi State Pedagogical Institute

English language and literature faculty

Abstract

This article investigates gender as a grammatical category in different languages around the world, mainly German, Russian, French, Arabic and Uzbek. As well as, this article discusses the common features of gender that occurs in grammar of several countries.

Аннотация

В данной статье исследуется гендер как грамматическая категория в разных языках мира, в основном в немецком, русском, французском, арабском и узбекском. А также в данной статье рассматриваются общие черты рода, встречающиеся в грамматике нескольких стран.

Annotatsiya

Ushbu maqola genderni grammatik kategoriya sifatida dunyoning turli tillarida, asosan nemis, rus, frantsuz, arab va o'zbek tillarida o'rganadi. Shuningdek, ushbu maqolada bir nechta mamlakatlar grammatikasida uchraydigan jinsning umumiy xususiyatlari muhokama qilinadi.

Keywords: *gender, grammar, masculine, feminine, category*

Gender is a much-discussed subject in psycholinguistics, though predominantly in language acquisition research (see section 4). Recently, however, research efforts have turned to gender in processing and production, particularly in relation to models of the mental lexicon, the principles of lexical access, and the processing of grammatical information. Major issues are gender priming (see Bates, Devescovi, Hernandez, & Pizzamiglio, 1996; Friederici & Jacobsen, 1999), gender in speech errors (Berg, 1992), gender in tip-of-the-tongue states (Vigliocco, Antonini, & Garrett, 1997), as well as the brain's reaction to gender violations (an early influential study is Hagoort & Brown, 1999; see section 4.2 for more references). A disadvantage is the scarcity of links between experimental and typological studies, though attempts are made to bridge the gap (e.g., Tsegaye, Mous, & Schiller, 2014).ⁱ

The original meaning of 'gender' was 'race', 'type' or 'kind'.ⁱ As a matter of fact, 'gender' has the same origin as 'genre' and 'genus'. But then, the Greek philosophers decided to complicate things once again and started using the noun *genos* ('type' or 'race') to refer to one specific division of things into three types: males (humans and animals), females and inanimate objects. From Greek, this passed on to Latin and consequently to other European languages, including Old English.

Gender in grammar refers to the system of classifying nouns into categories such as masculine, feminine, or neuter. There are several ways for comparing gender in different languages.

Gender in Russian

Russian includes a system of grammatical gender as well, but it's more complex than in Romance languages. Nouns in Russian are categorized as masculine, feminine, or neuter. Adjectives and verbs must agree not only in gender but also in case and number with the nouns they modify.

For example, "дом" (dom - house) is masculine, "книга" (kniga - book) is feminine, and "окно" (okno - window) is neuter.

German

German also has a system of grammatical gender, similar to Russian. Nouns are classified as masculine, feminine, or neuter. Adjectives and articles must agree with the gender, case, and number of the nouns they modify. *For instance, "der Tisch" (the table) is masculine, "die Katze" (the cat) is feminine, and "das Haus" (the house) is neuter.*

Arabic

Arabic employs grammatical gender extensively, with nouns, pronouns, and adjectives being marked for masculine or feminine. The feminine marker often involves adding a suffix to the masculine form, but there are exceptions. Agreement in gender is crucial across various parts of speech. For instance, "كتاب" (*kitāb* - book) is masculine, while "مدرسة" (*madrasa* - school) is feminine. Adjectives like "جميل" (*jamil* - beautiful) will change based on the gender of the noun. Gender in grammar is a multifaceted aspect of language that varies widely across different linguistic families and individual languages. From the elaborate gender systems of Roman and Germanic languages to the absence of gender distinctions in languages like Finnish, each linguistic context offers insights into how humans conceptualize and articulate gender through language.

Gender in Roman Languages

Roman languages such as Spanish, French, Italian, and Portuguese exhibit a **robust** system of gender in their grammar. Nouns in these languages are assigned gender, typically masculine or feminine, with specific rules governing agreement between nouns, adjectives, and pronouns. For instance, in Spanish, "el libro" (the book) is masculine, while "la mesa" (the table) is feminine. Adjectives and articles must agree in gender with the noun they modify, leading to complex agreement patterns.

Gender in Germanic Languages

Germanic languages, German and Dutch also employ grammatical gender, but their systems are often more intricate than Roman languages. In German, for instance, in addition to masculine, feminine, and neuter genders, there is a separate category for plural nouns. The gender of nouns is not always predictable based on meaning, requiring learners to memorize gender assignments. Moreover, gender influences the declension of articles and adjective endings, making mastery of German grammar particularly challenging for non-native speakers.

Gender in Slavic Languages

Slavic languages such as *Russian, Polish, and Czech* also feature grammatical gender, but their systems significantly different from Roman and Germanic languages. While Russian has three genders (masculine, feminine, neuter), the assignment of gender is largely based on phonetic and morphological characteristics rather than semantic meaning. Furthermore, gender affects not only noun forms but also verb conjugations and adjective endings, contributing to the complexity of **Slavic grammar**.

Gender in Non-Indo-European Languages

Outside the Indo-European language family, **gender systems vary widely**. For example, in Semitic languages like Arabic and Hebrew, gender is not only marked on nouns but also on verbs and pronouns. In Arabic, nouns are either masculine or feminine, and this distinction extends to verb conjugations and pronoun usage. Similarly, in Bantu languages like Swahili, gender is an integral part of grammar, with prefixes denoting noun class and agreement patterns throughout the language.

Modern languages vary greatly within their gender system. Only one-fourth of the world's languages have a system of noun classification. Languages such as Finnish, Hungarian, Estonian, Turkish, Indonesian and Vietnamese (to name just a few) do not have grammatical genders at all. However, other languages have a gender distinction based on 'animacy', the distinction between animate beings (humans and animals of both sexes) and inanimate objects.

Yet, grammatical genders do not always make sense. Only a handful of languages actually group together objects with similar vital properties – the majority of languages are inconsistent and not transparent, e.g. French, Italian, Spanish, Portuguese, German, Russian, Dutch, Swedish, Norwegian, Danish, Polish, Czech and Greek.

Nevertheless, a core group of nouns is usually assigned to a certain grammatical gender in a consistent way. Male human beings are almost always assigned to the masculine gender, whereas women are often denied belonging to the feminine gender. For instance, in German, *das Mädchen* ('the girl') is neuter, as well as *das Fräulein* ('unmarried woman') and *das Weib* ('woman', cognate with English 'wife').

But the real confusion starts when we look at inanimate objects: a *Frenchman's beard* is feminine (*la barbe*), the Russian water is feminine, but when you have dipped a tea bag inside 'her', she becomes masculine. The grammatical genders of German cutlery are hilarious, too: *das Messer* ('the knife') is an 'it', but *der Löffel* ('the spoon') with his hairy chest is masculine, while *die Gabel* ('the fork') represents a feminine figure. And in Spanish it is the opposite: the spoon (*la cuchara*) is feminine and the fork (*el tenedor*) masculine.

Pronouns:

- English: English has gender-specific pronouns:
- "He" is used for males: "He is a doctor."
- "She" is used for females: "She is a teacher."

- "It" is used for gender-neutral or inanimate objects: "It is a book."

- Uzbek: Uzbek also has gender-specific pronouns, but they are determined by the gender of the noun:

- "U" (u) is used for both "he" and "she" in Uzbek, making it gender-neutral in usage: "U oqiyapti" (U o'qiyapti - He/She is studying.)

- "Bu" (bu) is used for "it" or gender-neutral reference to objects: "Bu kitob" (Bu kitob - It is a book.)

Gender Neutrality:

- English: English has been adapting to include more gender-neutral language. For instance: "They/them/theirs" can be used as singular pronouns for individuals who identify as non-binary or when the gender is unknown: "They are a writer."

- Uzbek: Uzbek traditionally follows grammatical gender rules, but contemporary language usage might adapt to include more gender-neutral expressions over time.

The comparison of gender in Spanish and French

The study of gender in languages is not merely an academic pursuit; it holds profound implications for social justice, equality, and inclusivity. By recognizing the power dynamics embedded in language and striving for linguistic equity, we can contribute to the creation of more inclusive and affirming spaces for individuals of all genders.

Spanish and French are Romance languages and both employ grammatical gender extensively. Nouns in Spanish and French are categorized as masculine or feminine, and adjectives and articles must agree in gender with the nouns they modify. For example, in Spanish, "el libro" (the book) is masculine, while "la mesa" (the table) is feminine. Adjectives like "bueno" (good) and "buena" (good) will change depending on the gender of the noun they modify.

Cultural and Social Implications:

- English: Gender roles and perceptions in English-speaking cultures have evolved, affecting language use and expressions of gender identity.

- Uzbek: Uzbek culture and society also shape perceptions of gender roles, which may reflect in the language, though it might adapt to contemporary ideas of gender inclusivity.

While English and Uzbek languages handle gender differently due to their linguistic structures and cultural contexts, both languages evolve in response to social changes and discussions around gender inclusivity.

Regarding these all above, in exploring the diverse landscape of gender in languages worldwide, it becomes evident that language not only reflects societal norms and values but also actively shapes them. From grammatical gender systems to linguistic structures that challenge traditional gender binaries, languages offer a rich tapestry through which we perceive and construct gender identities. In essence, the exploration of gender in languages is not only a journey of linguistic inquiry but also a testament to the evolving nature of human identity and expression. Through language, we have the power to shape narratives, challenge stereotypes, and create spaces where diversity thrives and equality prevails.

References:

[1] Antoine de Saint-Exupéry. The little prince. Reynal and Hitchcock on April 6, 1943. 64p

[2] Anton Chekhov. Tanlangan asarlar. www.ziyouz.com. 450p

[3]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2014. 432p

[4] Howard Pyle. The Merry Adventures of Robin Hood. University of Rochester. 2006.

[5] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64p

395p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES ASPECTS OF VERB TENSES IN ENGLISH AND UZBEK.

Scientific advisor: Bafoyeva N.S

The teacher of English language and department

Student: Ximmatova Marjona Ulug'bek qizi

The student of Navai State Pedagogical Institute

Annotation. *This article provides information about similar and different aspects of verb tenses in English. Tense – is the form of a verb that allows you to express time. The difference between Uzbek grammar and English is that Uzbek is made up of three basic forms of tense: present tense, future tense, and past tense. At the same time, English grammar is characterized by several other perfections. In this article, based on the scientific mark of linguists who have done scientific work within the framework of two languages, we will consider their similar and different aspects.*

Key words: verb, tense, action, present, future and past tense

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz tilidagi fe'l zamonlarining o'xshash va turli jihatlari haqida ma'lumot berilgan. Fe'l zamonlari - vaqtni ifodalashga imkon beruvchi fe'lning shakli. O'zbek tili grammatikasining ingliz tilidan farqi shundaki, o'zbek tili zamonning uchta asosiy shaklidan tashkil topgan: hozirgi zamon, kelasi zamon va o'tgan zamon. Shu bilan birga, ingliz grammatikasi bir nechta boshqa mukammalliklar bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada ikki til doirasida ilmiy ish olib borgan tilshunoslarning ilmiy ma'lumotlariga asoslanib, ularning o'xshash va farqli tomonlarini ko'rib chiqamiz*

Tayanch so'zlar: fe'l, zamon, ish harakat, hozirgi, kelasi va o'tgan zamon

Аннотация. *В этой статье представлена информация о сходных и различных аспектах времен глаголов в английском языке. Время - это форма глагола, которая позволяет выразить время. Разница между узбекской грамматикой и английским языком заключается в том, что узбекский язык состоит из трех основных форм времени: настоящего, будущего и прошедшего. В то же время английская грамматика характеризуется несколькими другими совершенствами. В этой статье, основываясь на научной оценке лингвистов, которые проделали научную работу в рамках двух языков, мы рассмотрим их сходные и различные аспекты.*

Ключевые слова: глагол, время, действие, настоящее, будущее и прошедшее время.

Verb tenses are an important grammatical category in both languages proving this, we can take the scientific view of Angus, Joseph: "tense (from Latin chat "tempus" through French "temps") means time, and this word is used to designate the verb form, which denotes the time when the action is performed". In Uzbek, the verb has three tense forms: past tense, present tense, next tense.[Erkaboyeva.382-386] English also has three main verb tenses, others categories like aspect, order, posteriority, tense and others. These categories are very often mixed up: most authors consider them within the tense category. To illustrate this we'll view the conception of Henry Sweet. To H. Sweet (73) there are three tenses in English. "Tense is primarily the grammatical expression of distinctions of time".[Iriskulov.43]

Past tense forms indicate that the action and state are in front of the said time. The past tense form in Uzbek is made through the suffixes:

-di; This suffix is used to express the action and state that the speaker sees directly.

Gleb Glebich kasallarni yozishni tugatdi...[Chekhov.9]

-ib (-b) This suffix represents the circumstances in which an action and case that occurred before was heard by the speaker, or the action that a preconceived action had taken place.

...Pelageya, ro'molining uchi bilan og'zini berkitib, darcha oldiga iljayib kelgan edi..[Chekhov.11]

-gan. The action indicates that the situation has been done earlier

...Men umrimda yolg'on gapirgan emasman...[Chekhov.20]

The past tense forms in English are distinct, the past tense has four different forms to indicate the varied nature of actions that happened in the past. They are:

- Simple Past Tense – used to indicate an action or event that happened in the past.

I jumped to my feet, completely thunderstruck... [Exupery.6]

- Past Continuous Tense – used to depict an action or event that was continuing in the past.

He was beginning to be afraid... [Exupery.39]

- Past Perfect Tense – used to represent an event or action that happened in the past before another event or action that happened in the past.

I had crashed in the desert a thousand miles from any inhabited region... [Exupery.6]

- Past Perfect Continuous Tense – used to denote an action or event that was taking place in the past until another action or event happened in the past.

...I understand what he had been looking for... [Exupery.54]

The verb of the Past Tense is divided into types in both languages, depending on at what time the action is performed or not. Only in English is it studied by dividing them into certain categories, while in Uzbek the definition of suffixes that form the Past Tense is expressed in reverse.

Considering the differences of the present tense verb in two languages. In Uzbek, the verb of the present Tense is defined as representing the occurrence of action and state at the moment when it is spoken. [Erkaboyeva.384] in English, too, the definition of this tense is such, but it is completely different in that it is made of them. While in Uzbek the verb is made through the suffixes **-yap**, **-moqda**, **-yotir** [Erkaboyeva.384], in English the usual is distinguished by the fact that there are 4 different forms (Simple Present Tense – used to indicate the current action or an action that takes place regularly; Present Continuous Tense – used to denote an action that is continuing at the present moment; Present Perfect Tense – used to indicate an action that is used to denote an action that is indefinite and still has its effect on the subject or object in the sentence; Present Perfect Continuous Tense – used to represent an action that began in the recent past and is still continuing) of the present tense. The present tense form in Uzbek is mostly very similar to the Continuous tense in English.

...ammo olifta kiyingan yigit-sartaroshxonani yig'ishtirmoqda [Chekhov.31]

"I am drinking", replied the tippler, ... [Exupery.54]

It would be nice to include in the Uzbek language also the Present Simple Tense in English. Because sometimes we can find out certain statements, whether they belong to the present, only by context, or we can face several problematic situations in their identification. For example: **Sartarosh yigitma uchlarg'a kirgan, yuz-qo'llari kir, ustivoshi istliqi, ammo olifta kiyingan yigit...** [Chekhov.31] in this sentence we know its simple tense, depending on the context. The practical is the present simple tense but, theoretically, we cannot give it such a definition.

Irisqulov described the future tense as: "A secondary tense on the other hand, is measured not from the time when we are speaking, but from some past or future time of which we are speaking and consequently a sentence containing secondary tense makes us expect another sentence containing a verb in a primary tense to show the time from which that of the secondary tense is to be measured. The pluperfect and future perfect are both secondary tenses.

He will have informed his friends by the time they (the guests) arrived."

Giving it a brief description of 'future tense', according to the Cambridge Dictionary, is defined as "the form of a verb that you use when talking about something that will happen or exist." According to the Collins Dictionary, the 'future tense' is defined as "a tense of verbs used when the action or event described is to occur after the time of utterance." The Merriam-Webster Dictionary defines the future tense as "a verb tense that is used to refer to the future."

The future tense can be used in four different forms in order to show how the actions in the future behave differently in various situations, and they are:

- Simple Future Tense – used to denote an action that will happen in the future.
*To me, you **will** be unique in the world. ...[Exupery.46]*
- Future Continuous Tense – used to indicate an action that will be taking place in the future.

*I **will be** waiting for you here...[Exupery.55]*

- Future Perfect Tense – used to represent an action that starts in the present and will happen in the future.

*I **shall have** played on you...[Exupery.59]*

- Future Perfect Continuous Tense – used to depict an action that is happening in the present and will complete at some point in the future.

*'It was this, good Robin, that kept me so late on the way, otherwise I **will have been** here an hour ago' ...[Robin.241]*

In Uzbek, The Future Tense is described as representing movement and the occurrence of Hoat after the spoken time. [Erkaboyeva.385] They are made through the suffixes

-a(-y), -r(-ar), -jak, -gay,-ur, -gusi.

...qabul tamom bo'lganidan keyin kasalning nima ekanligi va berilgan dorining nomi yozib qo'yiladi.. [Chekhov.7]

In conclusion, from the information and examples given above, the different aspects of verb tenses in English and Uzbek are very copious. If the new proposals given above, that is, new theories, were introduced into the grammar of the Uzbek language, then the misunderstandings in it would improve for a while.

References:

- [1] Antoine de Saint Exupery. The little prince. Raynal and Hitchcock on April 6, 1943. 64p
- [2] Anton Chekhov. Tanlangan asarlar. www.ziyouz.com. 450p
- [3]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Akademnashr", 2014. 432p
- [4] Howard Pyle. The Merry Adventures of Robin Hood. University of Rochester. 2006. 395p
- [5] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64p

DEVELOPMENT OF OBESITY IN METABOLIC SYNDROME IN CHILDREN: CAUSES, CONSEQUENCES, PREVENTION

*Djamalova Farangiz, student of the 624th group of the Faculty of Medicine
Scientific leader: assistant Kholmuradova Z.E.*

*Department of Pediatrics, Faculty of Medicine, Samarkand State Medical University
Samarkand. Uzbekistan.*

ANNOTATION

Today, the topic of overweight and obesity among the child population is gaining increasing popularity, as in recent years the prevalence of obesity in children has been increasing rapidly. This article outlines the problems of childhood obesity. These children are prone to obesity in adulthood and are more likely to develop non-communicable diseases such as diabetes and cardiovascular disease at a younger age. To achieve this, preventing childhood obesity must be given top priority.

BOLALARDA METABOLIK SINDROMDA SEMIZILIKNING RIVOJLANISHI: SABABLARI, OQIBATLARI, OLDINI OLISH.

*Davolash fakul'teti 624-guruh talabasi Djamalova Farangiz
Ilmiy rahbar: assistent Xolmuradova Z.E.*

*Samarqand davlat tibbiyot universiteti davolash fakul'teti Pediatriya kafedrasida
Samarqand. O'zbekiston.*

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda bolalar populyatsiyasi orasida ortiqcha vazn va semirish mavzusi tobora ommalashib bormoqda, chunki so'nggi yillarda bolalarda semirishning tarqalishi tez sur'atlar bilan

o'sib bormoqda. Ushbu maqolada bolalik davridagi semirish muammolari ko'rsatilgan. Bu bolalar balog'at yoshida semirib ketishga moyil bo'lib, diabet va yurak-qon tomir kasalliklari kabi yuqumli bo'lmagan kasalliklarga chalinish ehtimoli ko'proq. Shuning uchun ham bolalarda semirishning oldini olishga jiddiy ahamiyat berilishi kerak.

РАЗВИТИЕ ОЖИРЕНИЯ ПРИ МЕТАБОЛИЧЕСКОМ СИНДРОМЕ У ДЕТЕЙ: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ, ПРОФИЛАКТИКА

Джамалова Фарангиз, студентка 624 группы лечебного факультета

Научный руководитель: ассистент Холмурадова З.Э.

*Кафедра педиатрии лечебного факультета Самаркандского государственного
медицинского университета
Самарканд. Узбекистан.*

АННОТАЦИЯ

На сегодняшний день тема избыточной массы тела и ожирения среди детского населения набирает все большую популярность, так как в последние годы распространенность ожирения у детей увеличивается быстрыми темпами. В данной статье изложены проблемы детского ожирения. Такие дети склонны к ожирению в зрелом возрасте, и у них высокая вероятность появления таких неинфекционных болезней, как диабет и сердечно-сосудистые заболевания в более молодом возрасте. Для этого профилактике ожирения детей необходимо уделять первоочередное внимание.

Ключевые слова: избыточная масса тела, ожирение, дети

Relevance. Overweight and obesity today represent one of the pressing health problems of the population of modern society [1]. According to the World Health Organization, about 22 million children under 5 years of age and 155 million school-age children are overweight or obese [2]. Currently, in developed countries, 20-30% of children and adolescents are overweight and obese [3]. Obesity is a chronic disease characterized by excessive accumulation of fatty tissue in the body. Overweight and obesity in children are a major social problem [4]. The lowest prevalence rates of obesity in children and adolescents are found in Asia (2.9%) and Africa (3.9%), while the highest are in the United States (31.8%). In Latin America, the prevalence of obesity among preschool children is 6.2% in Costa Rica, 6.5% in Bolivia, 7% in Chile, and 7.3% in Argentina [5]. Causes of obesity in children and adolescents. One of the main reasons for overweight and obesity in children is an unfavorable change in the energy balance between calories consumed and calories expended. The high increase in overweight and obesity in children is caused by a number of factors, including:

- Widespread dietary shift towards increased consumption of energy-dense foods that are high in fats and sugars and low in vitamins, minerals and other healthy micronutrients [6].

- Sedentary lifestyle. A decrease in physical activity leads to the accumulation of excess weight, because in this case, the child burns much less calories than he receives from food. If a child spends a long time watching TV, at the computer, or playing video games for a long time, this lifestyle also contributes to the development of obesity.

- Hereditary factor. If family members are overweight, the likelihood of the child being overweight increases dramatically, especially if there is always high-calorie food in the house that is available at any time, and the child leads a sedentary lifestyle [7].

- Psychological factors. Children and adolescents, just like adults, tend to "eat" psychological problems such as depression, low self-esteem, anxiety, troubles or strong emotions, and sometimes they eat just like that, out of boredom. Lack or absence of parental attention is also a cause of overeating, and excess calories obtained from food lead to excess weight [4]. Consequences of overweight and obesity. Obesity leads to morbidity, disability and impairs quality of life. Obese children are at risk of developing many diseases. The severity and duration of obesity increases the risk of comorbidities [5]. Childhood obesity is in many ways a risk factor for cardiovascular, digestive, musculoskeletal, endocrine systems and mental disorders. It is also associated with poor school performance and low self-esteem. Excess body weight, especially high-

grade obesity, is a risk factor for obstructive sleep apnea-hypopnea syndrome [6]. According to some studies, obese children are 4-6 times more likely to experience obstructive sleep apnea [2]. Other previous studies have shown that being overweight during childhood and adolescence is associated with both short- and long-term adverse physical and psychosocial health consequences [3]. More than 60% of children who are overweight before puberty will be overweight in early adulthood, reducing the average age of diagnosis of noncommunicable diseases and dramatically increasing the burden on health services that must provide for most of these children's adult lives. treatment [4]. In recent years, numerous studies have been conducted in order to assess the economic consequences of obesity. These studies looked at obesity-related medical costs. According to studies conducted by WHO, health care costs to combat obesity account for a total of 2–4% of national health expenditure. Sturm (2002), Finkelstein et al. (2005), Thorpe et al. (2004) found that healthcare costs are approximately 35% higher, mainly due to the high cost of treatment and associated costs [5]. Prevention of obesity in childhood. Promoting healthy eating is one of the leading areas for preventing childhood obesity. It is necessary to stop consuming high-calorie and nutrient-poor foods. These include sweet carbonated drinks, most fast food products, flour, and fatty foods. It is necessary to pay attention to eating on a schedule, introducing regular meals, especially breakfast, and eliminating constant snacking throughout the day. Another simple way to control calories is to reduce portion size; everyone knows that portion size and obesity progress in parallel [6]. It is recommended to increase the consumption of fruits and vegetables, as well as legumes, whole grains and nuts, limit energy intake from all types of fats and switch from the consumption of saturated fats to the consumption of unsaturated fats, and limit the consumption of free sugars.

Conclusion. One of the most important public health issues facing the 21st century is childhood obesity. These children are prone to obesity in adulthood and are more likely to develop non-communicable diseases such as diabetes and cardiovascular disease at a younger age. Overweight and obesity, and the diseases associated with them, can be largely eliminated. To achieve this, preventing childhood obesity must be given top priority.

BIBLIOGRAPHY

- 1 W. Kiess, M. Penke, E Sergeev, M. Neef, M. Adler, R. Gausche, A. Körner. Childhood obesity at the crossroads // *Journal of Pediatric Endocrinology and Metabolism*. -2015.-V.-25.-P.312-330
- 2 Renata Paulino Pinto, Altacilio Aparecido Nunes, Luane Marques de Mello Analysis of factors associated with excess weight in school children // *Revista Paulista de Pediatria* (english edition), V. 34(4), December 2016, P.460-468.
3. Eman A. Abdel-Aziz, Rasha T. Hamza, Azza M. Youssef, Fayrouz M. Mohammed. Health related quality of life and psychological problems in Egyptian children with simple obesity in relation to body mass index // *Egyptian Journal of Medical Human Genetics*. -2014.- V- 15(2).- P. 149–154
4. Гарифулина, Л., Ашурова, М., & Холмурадова, З. (2018). Изменения сердечно-сосудистой системы у подростков при ожирении и Артериальной гипертензии. *Журнал проблемы биологии и медицины*, (1 (99), 33–35.
5. Marufovna T. Z., Marufovna T. F., Samarkand K. Z. E. Arterial Hypertension as a Sign of Disorder of the Cardiovascular System in Children and Adolescents with Overweight and Obesity // *Eurasian Research Bulletin*. – 2023. – Т. 18. – С. 53-58.
6. Кудратова, Г., & Холмурадова, З. (2023). БОЛАЛАРДА ВА ЎСМИРЛАРДА СЕМИЗЛИКНИ КЕЧИШИ. *Евразийский журнал медицинских и естественных наук*, 3(11), 110–114.
7. Ожирение и избыточный вес // *информационный бюллетень ВОЗ*. - 2016

BILAN QAMRAB OLISH KO‘RSATKICHLARI

O‘ktamov Madadjon - SHDPI “Informatika va uni o‘qitish metodikasi” o‘qituvchisi oktamovm03@mail.ru

Turayev Ziyovuddin - SHDPI “Matematika va uni o‘qitish metodikasi” o‘qituvchisi

Toshpo‘lotova Jasmina – SHDPI “Matematika va informatika” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Bu maqolada oliy ta’limda iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olish ko‘rsatkichlari, talabalarning korxonalarda o‘zlarini rivojlantirish, kasbga oid bilim va ko‘nikmalarini oshirish, jamoatchilik bilan hamkorlik qilish, shaxsiy rivojlanishlarini ta’minlash imkoniyatlari haqida so‘z boradi.

Аннотация. В данной статье говорится о показателях включения талантливых студентов в высшие учебные заведения производственных предприятий, возможностях студентов развиваться на предприятиях, повышать свои профессиональные знания и навыки, сотрудничать с общественностью, обеспечивать свое личностное развитие.

Annotation. This article talks about the indicators of the inclusion of talented students in higher education with production enterprises, the opportunities of students to develop themselves in enterprises, increase their professional knowledge and skills, cooperate with the public, and ensure their personal development.

Kalit so‘zlar. Oliy ta’lim, iqtidorli talaba, ishlab chiqarish korxonalari, hamkorlik aloqalari, innovatsion loyihalar.

Ключевые слова. Высшее образование, талантливые студенты, производственные предприятия, кооперативные отношения, инновационные проекты.

Keywords. Higher education, talented students, production enterprises, cooperative relations, innovative projects.

Oliy ta’limda bu iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari o‘quvchilarga amaliy ish bilan bog‘liq tajribani oshirish, ularning professional rivojlanishini ta’minlash, ularga kasbiy bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatishga yordam berish maqsadida faoliyat yuritadigan tashkilotlardir. Bu korxonalariga talabalar o‘qish davomida o‘quv dasturlarining bir qismi yoki butunini amaliyotga asoslangan mahsulot yoki xizmat ishlab chiqarishga ixtisoslashgan loyihalarda ishlab chiqarishga yo‘naltiradi. Bu xususiyatlar esa talabalarga amaliy ish bilan bog‘liq tajribani oshirish, ish faoliyatini tashkil etish, ishning tartibi va tizimini tushunish, ish samaradorligini oshirish, jamoatchilik bilan hamkorlik qilish va boshqa kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Ishlab chiqarish korxonalari talabalarga turli sohalarda amaliy ish tajribasini oshirish imkonini beradi. Bu tajribalar o‘quvchilar uchun o‘z sohalarida professional aloqalarini rivojlantirishga imkon beradi va ularning malakali ishchi bo‘lishlari uchun muhim asosiy qo‘llanmalar bilan

ta'minlaydi.

Talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olish uchun bir nechta yo'l mavjud:

-oliy o'quv yurtlari va universitetlar bilan hamkorlik qilishda ishlab chiqarish korxonalari talabalarni o'quv dasturlarining bir qismi yoki butunini amaliyotga asoslangan loyihalarda ishlab chiqarish uchun davlatlar yoki universitetlar bilan hamkorlik qilishi mumkin. Bu tashkilotlar talabalarni ish faoliyatida tajribaga ega bo'lishi va o'z sohasida ko'nikmalarni rivojlantirishi uchun zarur resurslarni ta'minlashda yordam beradi.

-ishlab chiqarish korxonalari talabalarga staj imkoniyatlari taqdim etish orqali amaliy tajribani oshirishga imkon beradi. Bu stajlar davomida talabalar ish faoliyatida ishtirok etish, amaliy usullarni o'rganish va ishning barcha jarayonlarini tushunish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu tajribalar talabalarga kasb bo'yicha o'zlashtirish va professional rivojlanish uchun muhimdir.

-ishlab chiqarish korxonalari talabalarga loyihalar va jamoat bilan hamkorlik qilish imkonini ham taqdim etishi mumkin. Bu loyihalar davomida talabalar o'z sohalari bo'yicha loyihalarni amaliyotga o'tkazishadi va ularga o'z fikrlarini qo'shishga imkon beradi. Bu usul talabalarga ish samaradorligini oshirish, ijodiylikni rivojlantirish va jamoatchilik bilan hamkorlik qilishni o'rganishga imkon beradi.

Talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olishning foydalari o'quvchilarni kasbiy bilim va ko'nikmalarni amaliyotda oshirishga erishish, ish tajribasini va amaliyotga oid muammolarini hal qilishga yordam berish va kasbiy aloqalarni rivojlantirishga imkon beradi. Bu o'quvchilarga soha bo'yicha eng yangi usullarni o'rganish, yetkazib berilayotgan loyihalar va mahsulotlar ustida ishlab chiqishda ishtirok etish va professional jangovarliklarni rivojlantirish imkonini beradi. Biroq talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olishning muhimligi va amaliyotning o'quv jarayonida o'rnatilishi muammolar bo'lishi mumkin. Bu tashkilotlarni tanlashda va hamkorlikni rivojlantirishda universitetlar, o'quv markazlari va talabalarning o'ziga xos maqsadlari va hujjatlari asosida amalga oshirish tavsiya etiladi.

Oliy talimda iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olishning asosiy maqsadi, talabalarga real kasblarga moslashtirilgan yuqori sifatli ish imkoniyatlari va amaliyotga oid tajribani berishdir. Bu talabalarga teorik bilimlarni amaliyotga o'tkazish va o'rganish imkoniyatini beradi.

Ishlab chiqarish korxonalari iqtidorli talabalarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

-amaliyotga oid tajribada talabalar korxonalarda o'zlashtirilgan amaliyotga oid tajribani olishlari mumkin. Bu ularga sohalarda xilma-xillikda ishlash, amaliy mashg'ulotlar va loyihalarni bajarish imkoniyatini beradi.

-talabalar korxonalarda kasbga oid bilimlarni o'rganishlari va ularni amaliyotda qo'llashlari

mumkin. Bu talabalarga sohalarda zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni oshirishga yordam beradi.

-korxonalarda talabalar haqiqiy loyihalarda va ish mashg'ulotlarida qatnashishlari mumkin. Bu ularga amaliyotda qo'llaniladigan qo'llanmalarni tushuntirish va ularni o'rganish imkoniyatini beradi.

-talabalar korxonalarda ishlash orqali amaliyotning tadbirlarini va tuzilishini tushunishadi. Bu ularga sohalardagi ish hayotini va jamoatchilik bilan bog'liqlikni o'rganish imkoniyatini beradi.

-talabalar korxonalarda ishlayotgan mutaxassislar bilan yaqinroq aloqalar o'rnatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu ularga sohalardagi ustozlar va mentorlar orqali o'zlarini rivojlantirish va kariyera o'rnatish imkoniyatini beradi.

Shuningdek iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlik o'rnatishi talabalarga kasbga oid o'zlashtirish imkoniyatini beradi va ularni kasbiy tushunchalarini va shaxsiy rivojlanishlarini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi.

Oliy talimda iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

-ishlab chiqarish korxonalari talabalarni o'zlashtirilgan sohalarda ishlashga tayyorlash va ularning kasbga oid bilim va ko'nikmalarni oshirishga qo'llanadi. Bu vazifa talabalarga amaliyotda yaxshi tajriba olish imkoniyatini beradi.

-korxonalarda talabalarga amaliyotga oid tajriba berish, ularga haqiqiy ish muhitida ishlash va muammolar bilan yuzlashish imkonini beradi. Bu talabalarning teorik bilimlarni amaliyotga o'tkazish va o'rganishda yordam beradi.

-ishlab chiqarish korxonalari talabalarga loyihalar va mashg'ulotlar orqali o'rganish imkoniyatini beradi. Bu talabalarga haqiqiy kasbga oid vazifalarni bajarish, ishning tashkili va boshqarilishini tushunish, jamoatchilik bilan hamkorlik qilish imkoniyatini beradi.

-korxonalarda talabalarni ishlash orqali ularga sohalardagi mutaxassislar bilan yaqinroq aloqalar o'rnatish imkoniyatini beradi. Bu talabalarga mentorlik va konsultatsiyalar orqali shaxsiy rivojlanishlarini yaxshilash, kasbga oid sohalarda ishlashga oid maslahatlar olish imkoniyatini beradi.

-ishlab chiqarish korxonalari talabalarni ishlash orqali o'zlarining kasbga oid qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Bu talabalarning qaysi sohalarda yuqori samarali bo'lishlari mumkinligini tushuntirish, ularga o'zlarining qobiliyatlarini va qo'shimcha o'rganishlarga qaratiladigan yo'nalishlarni aniqlashga imkon beradi.

Bunday korxonalarining vazifalari talabalarning teorik bilimlarni amaliyotga o'tkazish va o'rganish, kasbga oid bilim va ko'nikmalarni oshirish, amaliyotga oid tajribani berish, shaxsiy rivojlanishlarini yaxshilash imkoniyatini taqdim etish va ularni kasbga oid qobiliyatlarini

aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Oliy talimda iqtidorli talabalarni ishlab chiqarish korxonalari bilan qamrab olish ko'rsatkichiga qarash talabalarning korxonalariga qabul qilinganligi ularning o'zlashtirilgan sohalarda ishlashga tayyorligi va ularga berilgan vazifalarni muvaffaqiyat bilan bajarish darajasi asosida o'rganiladi. Quyidagi ko'rsatkichlar bu jarayonni baholashda foydali bo'ladi:

-talabalarning korxonalarda olib borayotgan ish faoliyati natijalari, ularning amaliy mashg'ulotlarni qanday muvaffaqiyat bilan bajarishlari, loyihalar va vazifalarni qanday yechishlari, kasbdagi bilim va ko'nikmalarini qanday qo'llashlari kabi ko'rsatkichlar hisoblanadi.

-korxonalarda ishlash orqali talabalar o'zlarini kasbga oid bilim va ko'nikmalarga qanday o'rnatishganligi baholash mumkin. Bu bilim va ko'nikmalar, sohaga oid amaliyotda muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo'lgan uslublar, texnikalar, yengil maslahatlar va boshqalar bo'lishi mumkin.

-korxonalarda ishlash orqali talabalar jamoatchilik bilan hamkorlik qilish qobiliyatlari va ijtimoiy muhitda o'zlarini tutish malakalarini rivojlantirishadi. Ularning kommunikatsiya, jamoatchilik, liderlik va ishbilarmonlik qobiliyatlari, komanda bilan ishlash va muammolar yuzaga kelganda o'zlashtirishlari baholashga o'xshash muhim ko'rsatkichlardir.

-korxonalarda ishlash talabalarning shaxsiy rivojlanishiga ham ta'sir qiladi. Ular o'zlarini taraqqiyotga olib borish, o'zlarini boshqarish, muammolar bilan muloqot qilish, vaqtini nizomlash kabi shaxsiy rivojlanishni ta'minlaydigan ko'rsatkichlar asosida baholanadi.

-talabalar ish faoliyati orqali korxonalarda ishlashning haqiqiyiligini va soha bilan bog'liqlikni tushunishlari, ishning qulay va noyob tomonlarini bilib olishlari hisoblanadi. Bu ularning o'zining qarorlarini qabul qilish, ishga qarshi javobgarlik va ishbilarmonlikni oshirish kabi ko'rsatkichlar bo'ladi.

Ushbu ko'rsatkichlar talabalarning korxonalarda o'zlashtirilgan sohalarda ishlash bilan bog'liq bilim, ko'nikma va rivojlanishlarini baholashda yordam beradi. Bunday baholash jarayonida, talabalarning amaliyotda o'zlarini qanday ifoda qilishlari, qaysi sohalar bilan qanday hamkorlik qilishlari, kasbga oid ko'nikmalarni qanday qo'llashlari va shaxsiy rivojlanishlari kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madadjon O'ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." *Science and Education* 2.12 (2021): 202-211.
2. Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." *Science and innovation* 2.B9 (2023): 139-141.
3. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information

**ВОВЛЕЧЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ МОЛОДЕЖИ В УПРАВЛЕНИЕ
СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ**

Лавитских Илья Александрович

**студент 3го курса направления подготовки 38.03.04 «Государственное и муниципальное
управление»**

**ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный аграрный университет имени В.Н.
Полецкова», Кемеровская область – Кузбасс, Россия**

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы вовлечения интеллектуальной элиты молодежи в управление социальными процессами. Выявлены психологические особенности современных молодых людей. Предложены пути повышения эффективности вовлечения интеллектуальных групп молодых людей в процессы социальных изменений.

Ключевые слова: молодежь, интеллект, общество, преобразования.

Abstract: The article examines the problems of involving the intellectual elite of youth in the management of social processes. The psychological characteristics of modern young people are revealed. Ways to increase the effectiveness of the involvement of intellectual groups of young people in the processes of social change are proposed.

Keywords: youth, intelligence, society, transformation.

Xulosa: Maqolada yoshlarning intellektual elitasini ijtimoiy jarayonlarni boshqarishga jalb qilish muammolari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy yoshlarning psixologik xususiyatlari aniqlandi. Yoshlarning intellektual guruhlarini ijtimoiy o'zgarish jarayonlariga jalb qilish samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, aql, jamiyat, o'zgarishlar.

Динамика социальных процессов, разворачивающихся в современном мире, отражает их беспрецедентный и трудно прогнозируемый характер для абсолютного большинства участников общественных отношений, что существенно образом снижает шансы на достижение ими успеха в разной по своей срочности перспективе. Повсеместно наблюдаемые трансформации свидетельствуют о хабиитуализации новых практик, что определяет качественно иные поведенческие паттерны и императивы взаимодействия между различными агентами [5].

Сосредоточение внимания на такой группе, как «молодежь», а тем более ее интеллектуальной элите, далеко не случайно – социальный праксис имеет многочисленные факты успешного участия представителей заявленной в заглавии работы общности в многочисленных областях жизнедеятельности. Не вдаваясь в социологический разбор сущностных характеристик молодежи как группы, отметим, что де-факто именно она зачастую выступает в роли проводника инноваций, наиболее быстро адаптируется к смене социокультурных реалий, имеет широкий круг контактирования, способна усваивать массивы опыта – все это свидетельствует о высоком уровне активности ее участников [6;7].

Плюрализм программ поддержки, реализуемых в национальных эмпирических контекстах, позволяет судить, что государства заинтересованы в воспроизводстве талантливой молодежи как стратегическом ресурсе. В этом аспекте студенческая молодежь, получающая высшее образование, полагается нами как ключевой интеллектуальный ресурс. На наш взгляд, ее представители способны выступить в качестве актора, направляющего векторы исторических, мировоззренческих, политико-правовых, социокультурных, экономических и прочих изменений, а также задать их темпы [1].

Однако сегодня мы все чаще сталкиваемся с проблемой вовлечения интеллектуальной элиты молодежи в со-участие при управлении социальными процессами. По нашему мнению, отрыв рассматриваемой категории людей от практик модификации и преобразований различных сторон общественной жизни связан с противоречием понимания: если в предыдущие десятилетия действия интеллектуальных элит все чаще имели своей опорой рациональную сторону, то психология современной молодежи буквально требует учета чувственно-эмоциональных аспектов. Таким образом, перед национальными государствами встают многочисленные задачи по поводу обучения, привлечения и развития интеллектуалов среди молодежи, в том числе из других стран [4].

Качественное планирование по увязыванию и последующее проведение необходимых процедур позволит выиграть конкуренцию за желаемые интеллектуальные ресурсы и применять достоверное знание на практике. Считаем, что лишь вдумчивая аналитика и критический настрой являются теми инструментами, которые открывают возможности для разграничения между реальной интеллектуальной молодежной элитой и теми многочисленными псевдоверсиями, которые «авторитетным» образом пытаются воздействовать на моральные ориентиры и современные социальные процессы, по сути уводя потенциальных лидеров будущего развития государств от активности и ответственности в пользу краткосрочных целей и персональной ответственности за свои действия [3].

В самом деле, интересы, потребности и экспектации сегодняшних молодых людей, да еще и интеллектуалов как наиболее видных представителей данной группы, сложны для понимания, а любые упрощенные подходы к их определению или попытки опоры на когда-то удачные схемы работы с молодежью, без всякого преувеличения, чреватые самонадеянностью и почти наверняка не дадут желаемого результата [4].

Анализ имеющегося опыта дает основания для прорисовывания некоторых направлений по совершенствованию взаимодействий с молодежными интеллектуальными элитами. В частности, среди таковых выделяются увеличение инвестиций в национальное образование, приглашение к диалогу с целью создания таких команд молодых людей, которые бы стали реальной опорой и настоящими лидерами общественного мнения, содействие в обучении и создании коллабораций для проведения научных исследований мирового масштаба [2].

Ускоренное эволюционное развитие национальных государств и целых (макро)регионов во многом зависит от проводимой различными акторами политики. Кроме этого, успешной идентификации молодых интеллектуалов в как субъектов преобразований способствуют диагностика реального уровня развития коммуникаций и функциональность социальных лифтов. При этом нельзя не сказать, что работа с вовлечением интеллектуальной элиты молодежи в процессы управления социальными процессами и реализация ее творческого потенциала никогда не дает готовых рецептов, но имеет социокультурную и историческую маркированность, в соответствии с чем любой имеющийся передовой опыт не может быть скопирован или заимствован без адаптации к актуальным контекстуальным реалиям той страны, которая планирует проводить ремоделирование как отдельных сторон, так и целых сфер перманентно усложняющейся общественной жизни.

Список литературы

1. Аксенов П.В. Интеллектуальная элита как субъект интеллектуальной культуры // Сибирский антропологический журнал. 2020. Т. 4. № 1. С. 60-68.
2. Зыонг ван Л. Обучение, развитие интеллектуальной молодежи и привлечение талантов на примере некоторых развитых стран: опыт для современного Вьетнама // Вопросы политологии. 2022. Т. 12. № 6 (82). 2092-2108.
3. Илларионов Г.А., Грицков Ю.В., Злобина С.Д., Рахинский Д.В. Методологические основания исследования пограничных форм религиозности в условиях посттрадиционного общества // Философская мысль. 2023. № 9. С. 1-18.

4. Кукулите Т.Г., Карпова Е.А. Особенности формирования и развития компетенций поколений X, Y, Z // Ученые записки Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики. 2019. № 1 (65). С. 10-16.

5. Равочкин Н.Н. Нелинейная динамика процессуального мира // Экономические и социально-гуманитарные исследования. 2021. № 1 (29). С. 62-71.

6. Розов Н. С. Идеи и интеллектуалы в потоке истории: макросоциология философии, науки и образования. Новосибирск: Манускрипт, 2016. 344 с.

7. Хусяинов Т.М. Основные тенденции социализации молодежи в современной России: теоретический анализ // PEM: Psychology. Educology. Medicine. 2015. № 2. С. 25-34.

OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING INFORMATIKADAN AXBOROT TEKNOLOGIK

BILIMLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

O'ktamov Madadjon - SHDPI "Informatika va uni
o'qitish metodikasi" o'qituvchisi

Toshpo'lotova Jasmina - Shahrisabz davlat
pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasasi talabalarining informatika va axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarini shakllantirish usullariga oid muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Bunda talabalar uchun amaliy mashg'ulotlar, o'quv vositalari va o'rgatish usullari haqida ko'rsatmalar beriladi hamda talabalar uchun axborot texnologiyalari bilimlarini o'rganish jarayonida keng qo'llaniladigan usullar haqida qisqacha qayd etiladi.

Annotation. This article provides important information on methods of developing the knowledge of students of higher educational institutions in the field of information and information technology. This provides instructions on practical workshops, teaching tools, and teaching methods for students, and provides a brief description of the methods widely used in the study of information technology knowledge for students.

Аннотация. В данной статье представлена важная информация о методах развития знаний студентов высших учебных заведений в области информации и информационных технологий. В ней приведены инструкции по проведению практических семинаров, средствам обучения и методикам обучения для студентов, а также дано краткое описание методов, широко используемых при изучении знаний по информационным технологиям для студентов.

Kalit so'zlar. Laboratoriya ishlari, proyektlar, onlayn resurslar, loyihalar va startaplar, interaktiv ta'lim platformalari.

Keywords. Laboratory works, projects, online resources, projects and startups, interactive learning platforms

Ключевые слова. Лабораторные работы, проекты, онлайн-ресурсы, проекты и стартапы, интерактивные обучающие платформы.

Oliy ta'lim muassasasi talabalari informatikadan axborot texnologik bilimlarni o'rganish jarayonida boshlang'ich tushunchalarni o'zlashtirishdan boshlashi kerak.

Oliy talim muassasasida talabalarining informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirishning boshlang'ich tushunchalari quyidagilardan iborat:

Asosiy tushunchalar - bu tushunchalar kompyuterlar, tarmoqlar, internet, dasturlash, axborot xavfsizligi, axborot omborlash va boshqalar kabi asosiy muhim mavzularni o'z ichiga oladi.

Dasturlash - talabalarining axborot texnologiyalarini tahlil qilish, dasturlash tillari va dasturlash muhitlari orqali dasturlarni yaratish imkonini beradi. Talabalar dasturlash tillarini o'rganish, dasturlarni yaratishda amaliy mashg'ulotlarni bajarish va muammolar yechish bilan boshlanishi mumkin.

Axborot xavfsizligi - bu tushunchalar axborotni himoyalash, shifrlash, autentifikatsiya, xakerlar va viruslar bilan kurashish kabi vazifalarni bajaraadi.

Ma'lumotlar bazalari - bu tushunchalar ma'lumotlar bazalarini tuzish, ma'lumotlarni saqlash, so'rovlar yaratish, ma'lumotlar analizini o'tkazish va ma'lumotlar bazalarida ishlash bilan bog'liq.5. Veb-saytlar va veb-dasturlar - bu tushunchalar HTML, CSS, JavaScript, veb-dasturlash tillari, veb-dizayn, veb-saytlarni ishlab chiqish kabi dasturlarni o'z ichiga oladi.

Sun'iy intellekt va ma'muriyatlash- Bu tushunchalar ma'muriyatli tizimlar, ma'muriyatli robotlar, ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish, ma'muriyatli tahlil qilish va boshqalar ushbu tushuncha tarkibiga kiradi.

Dasturlash tili - bu tushunchalar dasturlash tillarining sintaksisi, o'zgaruvchi, funktsiya, operatorlar, shartlar va tsikllar kabi asosiy konseptlar bilan bog'liq.

Algoritmlar - talabalar algoritmlar asosida algoritmlarni yaratish, tahlil qilish va ularga asos bo'lib vazifa yechishni o'rganishlari kerak.

Tarmoqlar va Internet - bu tushunchalar tarmoq protokollari, IP manzillar, DNS, HTTP, HTTPS, veb-saytlar va elektron pochta kabi muhim tushunchalarni o'z ichiga oladi.

Bu boshlang'ich tushunchalar talabalarni informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirishga muhim o'ringa ega. Bu tushunchalar asosida talabalar muhim konseptlarni tushunish, ularni amaliyotda qo'llashi mumkin.

Oliy talim muassasalarida talabalari informatika va axborot texnologiyalaridan foydalanish bilimlarini shakllantirishning bir nechta maqsadlari mavjud.

Bu maqsadlar quyidagilardan iborat:

Axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarni o'rgatish- talabalar uchun axborot texnologiyalari sohasidagi asosiy bilimlarni o'rgatish orqali ularning axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini tushunish va ularga dasturlar yaratish imkonini berishdir. Bu bilimlar masalan, dasturlash, ma'lumotlar bazasi boshqarish, tarmoq texnologiyalari, axborot xavfsizligi, matn tahlilini o'rganish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Texnologiyalar ustida ishlash qobiliyatini oshirish - informatika va axborot texnologiyalari bilimlari talabalarga modern texnologiyalar ustida ishlash, kompyuter va internetdan samarali foydalanish, axborotlarini to'plamlash va tahlil qilish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Bu ularning ish hayotida va shaxsiy hayotda muvaffaqiyatni qo'lga kiritish uchun zarur bo'lgan umumiy qo'llanmalarni o'rganishiga imkon beradi.

Kognitiv va lojik ko'nikmalarni rivojlantirish - informatika va axborot texnologiyalari talabalarga lojik va kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Dasturlash, muammolar yechish, tahlil va sintez qilish, muhokama olib borish va muammolar yechish jarayonlarida talabalar lojik va kritik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin.

Ish faoliyatida samarali bo'lish - bugungi dunyoda ko'p ish joylarida axborot texnologiyalari hamda kompyuterlar juda katta ahamiyatga ega. Informatika va axborot texnologiyalari bilimlari talabalarga ish faoliyatida samarali bo'lishga yordam beradi. Ular dasturlar yaratish, axborot tahlilini o'rganish, ma'lumotlar bazasini boshqarish, axborot xavfsizligi va tarmoq texnologiyalari sohasida ishlashni o'rgatadi.

Innovatsiyalar va yangiliklarni qabul qilish - informatika sohasidagi rivojlanish tezlik bilan davom etib kelmoqda. Talabalar informatika va axborot texnologiyalari bilimlari orqali so'nggi yangiliklarni va innovatsiyalarni o'rganish orqali yangi fikrlash va yaratishga imkon beradi. Bu ularning o'zlarini yangiliklarga moslashtirish, ish faoliyatlarida ishonchli bo'lish va rivojlanishga o'rnatilgan bo'lishiga olib keladi.

Shunday qilib, oliy talim muassasalarida informatikadan axborot texnologik bilimlari shakllantirish usullarining maqsadi talabalarni muvaffaqiyatli va samarali axborot texnologiyalari mutaxassislariga aylantirish va ularni bugungi kunda dunyoda talab qiladigan vazifalarni bajarishga tayyorlashdir.

Oliy talim muassasalarida talabalarning informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirish usullarining bir nechta vazifalari mavjud.

Axborot texnologik bilimlarni shakllantirish usullarining vazifalari:

Asosiy bilimlarni o'rgatish - o'rgatishning birinchi vazifasi talabalarni axborot texnologiyalari sohasidagi asosiy bilimlarni o'rgatishdir. Bu dasturlash ma'lumotlar bazasi

boshqarish, tarmoq texnologiyalari, axborot xavfsizligi, matn tahlilini o'rganish va boshqalar kabi bilimlarni o'z ichiga oladi.

Amaliyotiy dasturlash ko'nikmalarini rivojlantirish - talabalarga dasturlash va amaliyotiy dasturlash ko'nikmalarini rivojlantirish vazifasi beriladi. Ular dasturlar yaratish va ularda xatolar aniqlab tashlash, dastur kodini tahlil qilish, dastur tuzish va boshqalar kabi amaliyotiy ko'nikmalarni o'rganishlari talab qilinadi.

Tahlil va muammolar yechish qobiliyatini rivojlantirish - informatika va axborot texnologiyalari sohasida tahlil va muammolar yechish qobiliyati muhimdir. Talabalarning tahlil qilish, muammolarni yechish va yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhim vazifalar beriladi.

Innovatsiyalar va yangiliklarni qabul qilish - talabalar axborot texnologiyalari sohasidagi so'nggi innovatsiyalar va yangiliklarni qabul qilishga o'rgatiladi. Bu vazifa ularning yangi texnologiyalar, usullar va yondashuvlardan foydalanishga, yangiliklarga moslashtirishga va o'zlarining ish faoliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Tuzilma va tizimlarni tushunish - talabalar tuzilma va tizimlarni tushunish vazifasini bajarishlari talab qilinadi. Bu kompyuter tarmoqlarini, serverlarni, omborlarni, tarmoq protokollarni tushunish va ularda ishlovchi texnologiyalarni o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Axborot xavfsizligi va himoya - informatikada axborot xavfsizligi va himoya muhim masalalar hisoblanadi. Talabalar axborot xavfsizligi va himoyasi sohasidagi muhim tushunchalarni o'rganib, axborotni himoya qilish usullarini va xavfsizlik vaqtida aniqlash va to'g'rilashni o'rgatishlari talab qilinadi.

Tahliliy fikrlash va yaratish - talabalar informatikadan axborot texnologik bilimlarini o'rganish orqali tahliliy fikrlash va yaratish qobiliyatini rivojlantirishlari talab qilinadi. Bu ularni innovatsiyalar, muammolarni yechish, yangi yondashuvlar va texnologiyalar yaratishga, kreativ fikrlashga, yuqori darajadagi tahliliy va kritik fikrlash qobiliyatlarini oshirishga imkon beradi.

Shunday qilib, talabalarning informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirish usullarining vazifalari ularni axborot texnologiyalari sohasida muvaffaqiyatli va samarali mutaxassislar sifatidatayyorlash va ularning ish faoliyatlarida muvaffaqiyat qo'lga kiritishga yo'naltiradi.

Oliy talim muassasasi talabalarining informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirish uchun bir nechta usullar mavjud. Bu usullar darsliklar, laboratoriya ishlari, amaliy mashg'ulotlar, proyektlar, xalqaro hamkorlik, onlayn resurslar va boshqa amaliyotlar orqali o'rgatishni o'z ichiga oladi. Quyidagi usullar informatika va axborot texnologiyalari o'rganishning muhim qismlarini tashkil etadi.

Darsliklar va qo'llanmalar - o'qituvchilar darsliklarni va qo'llanmalarni tuzishda axborot texnologiyalari bilimlarini o'rganishning eng yaxshi usullaridan foydalanishlari kerak. Bu darsliklarda teorik ma'lumotlar, misollar, amaliy mashg'ulotlar va nazariy tushunchalar keng qo'llanilishi kerak.

Laboratoriya ishlari - o'qituvchilar talabalarga laboratoriya ishlari orqali axborot texnologiyalari bilimlarini o'rganish imkoniyatini berishi kerak. Bu ishlar orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliyotga o'tkazish, tajribalar o'tkazish va muammolarni yechish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Amaliy mashg'ulotlar - o'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan amaliy dars va mashg'ulotlar to'plamidir. Bu mashg'ulotlar orqali talabalar o'zlarining o'rganishni his qilish, dasturlash, tizimlarni tahlil qilish, axborotni nazorat qilish va boshqa amaliyotlarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Proyektlar - o'qituvchilar talabalarga proyektlar tashkil etish orqali axborot texnologiyalari bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini berishlari mumkin. Bu proyektlar o'zlashtirilgan vazifalarni yechish, axborot texnologiyalari loyihalarini tuzish, dasturni ishlab chiqish va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xalqaro hamkorlik - o'qituvchilar talabalarni xalqaro hamkorlik va tajribalar bilan bog'lashga rag'batlantirishlari kerak. Bu usul orqali talabalar global axborot texnologiyalari sohasidagi yangiliklar bilan tanishish, xalqaro loyihalarda ishtirok etish va boshqalar bilan tajribalar almashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Onlayn resurslar - o'qituvchilar talabalarga axborot texnologik bilimlarni o'rgatish uchun onlayn resurslardan foydalanishlari kerak. Bu resurslar interaktiv darsliklar, onlayn kurslar, video darslar, forumlar va boshqa elektronik materiallardan iborat bo'lishi mumkin.

O'quv ma'lumotlarini baholash tizimlari - o'qituvchilar talabalarining o'quv natijalarini baholash uchun axborot texnologik bilimlardan foydalanishlari kerak.

Dastur-loyihalar va startaplar - o'qituvchilar talabalarni dastur-loyihalar va startaplar yaratishga o'rgatishlari kerak. Bu usul orqali talabalar o'zlarining o'rganishlarini amaliyotga o'tkazish, ish tajribasi va innovatsiyaviy xarakterlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu tizimlar talabalarining o'zlashtirilgan bilimlarini baholash, muammolar yechish va o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarining informatikadan axborot texnologik bilimlarini shakllantirish usullari keng vaqt davomida o'zgarib kelishi mumkin.

Quyidagi usullar asosan boshqa sohalar bilan bog'liq bo'lgan yangiliklar va texnologiyalar bo'yicha keng qo'llaniladi:

Interaktiv ta'lim platformalari - bugungi kunda interaktiv ta'lim platformalari o'qituvchilar va talabalar uchun o'rganish jarayonini yanada qulaylashtirish uchun keng foydalaniladigan vositalardan biridir. Bu platformalar orqali talabalar o'zlarining o'rganishi uchun kerakli mavzular bo'yicha darslarini o'zlashtirishi, amaliy mashg'ulotlar va sinovlarni bajarishlari mumkin.

Virtual laboratoriyalar - virtual laboratoriyalar o'qituvchilarga talabalarni amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlari orqali o'rganish imkoniyatini beradi. Bu laboratoriyalar katta o'quv markazlarida mavjud bo'lishi mumkin yoki internet orqali erkinlik bilan foydalanilishi mumkin. Talabalar virtual laboratoriyalar orqali o'rganish jarayonida muammolarni yechish, amaliy tajribalar o'tkazish va axborot texnologiyalari bilimlarini o'zlashtirishlari mumkin.

Onlayn kurslar - internet orqali o'rganishning ko'p yillik tarixi mavjud bo'lsa-da, bugungi kunda onlayn kurslar o'qituvchilar va talabalar uchun informatika va axborot texnologiyalari bilimlarini o'rganishning keng qo'llaniladigan usullaridan biridir. Onlayn kurslar orqali talabalar o'zlarining o'rganmoqchi bo'lgan mavzulari bo'yicha ustozlar tomonidan tuzilgan darslar va mashg'ulotlarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Proyektlar va jamoatchilik - o'qituvchilar talabalarni informatika va axborot texnologiyalari bilimlarini amaliyotga o'tkazish uchun jamoatchilik va projektlar bilan bog'lashga harakat qilishlari kerak. Talabalar bir-biriga ko'maklashish, guruh ichida ishlash va boshqa ishbilarmonlik va hamkorlikni o'rganish orqali axborot texnologiyalari bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xalqaro ko'p to'plamlar va tadbirlar - o'qituvchilar talabalarni xalqaro ko'p to'plamlar va tadbirlarga qatnashishga ko'maklashishi kerak. Bu tarzda tadbirlar talabalar uchun yangi texnologiyalar, ilmiy tadqiqotlar va boshqa sohalarda so'nggi yangiliklar bilan tanishish, o'zlarini o'zaro hamkorlik, o'zlashtirish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mahalliy hamkorlik va sohalarda amaliy mashg'ulotlar - o'qituvchilar talabalarni mahalliy hamkorlik va sohalarda amaliy mashg'ulotlar o'tkazishga yordamlashishi kerak. Bu usul talabalarga axborot texnologiyalari bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi va ularga texnologiyalar sohasida tajriba va tajribalar yaratish imkoniyatini beradi.

Bu usullar o'quvchilarni informatika va axborot texnologiyalari sohasini yaxshi o'zlashtirishga yordam beradi.

Informatika va axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarning shakllantirilishi talabalarga teorik bilimlarni amaliyotga aylantirish orqali amaliyotga asoslangan tajribani yaratishga imkoniyat beradi. Bu bilimlar talabalarni soha bo'yicha mutaxassislar sifatida tayyorlashda katta ahamiyatga ega.

Oliy talim muassasalarida talabalarining informatika va axborot texnologiyalari bilimlarini shakllantirishga oid kurslar va darslar keng tarqalgan mavzulardan biridir. Bu bilimlar, bugunning global dunyoda katta ahamiyatga ega bo'lgan sohalardan birini tashkil etadi. Axborot texnologiyalari va informatika tushunchalariga asoslangan bilimlar talabalar uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi va ularni ko'p yo'nalishli mutaxassislar sifatida tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madadjon O'ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.
2. Uktamov, M. "MODELING THE PROFESSIONAL TRAINING DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS THROUGH COMPUTER TRAINING." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.
3. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 369-373.
4. Абдувалиева, Зебинисо Абдулхамидовна, and Луиза Комиловна Турсунова. "МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АППАРАТ МЕТОДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ." International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (2022): 296-299.
5. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). MECHANISMS FOR OPTIMIZATION OF DETECTION AND CORRECTION OF ERRORS IN COMPUTER TEXT PROCESSING SYSTEMS. Journal of Engineering And Technology Research, 10(1), 1-7.

**YAQIN KELAJAKDA UMUMINSONIYATNI O'ZGARTIRADIGAN ENG MUHIM
AXBOROT TEXNOLOGIK TENDENSIYALAR**

O'ktamov Madadjon-ShDPI "Informatika va uni
o'qitish metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi
Toshpo'lotova Jasmina-Shahrisabz davlat
pedagogika instituti talabasi

Аннотация. Ushbu maqolada axborot texnologik tendensiyaning inson hayotidagi ahamiyati, uning turlari, vazifalari haqida so'z boradi.

Аннотация. В данной статье говорится о значении направления информационных технологий в жизни человека, их видах и задачах.

Annotation. This article talks about the importance of the direction of information technology in human life, its types and tasks.

Kalit soʻzlar. Sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, biometrik identifikatsiya, robototexnika, blokchain texnologiyasi, kommunikatsiya.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, кибербезопасность, биометрическая идентификация, робототехника, технология блокчейн, связь.

Key words. Artificial intelligence, cyber security, biometric identification, robotics, blockchain technology, communication.

Koʻp yillardan buyon insonlar tomonidan texnikalar rivojlantirib kelinmoqda. Buning yaqqol misoli hozirgi kunda ishlab chiqilayotgan elektromobil deb nomlangan avtomobillarni olish mumkin. Bu avtomobillar hech qanday yoqilgʻilarsiz energiya orqali harakatlanadi. Bunday loyihalarni ishlab chiqishda esa axborot texnologiyalari insonga yordam beradi. Axborot texnologiyalarning insonning hayotida katta oʻrni bor. Bu soha oʻzgarishlarni oʻz ichiga olgan va insonlarga bir nechta imkoniyatlarni yaratgan.

Tendensiya loyihasi ma'lumotlar toʻplamining oʻzgarishini oʻrganish, trendlarni aniqlash va kelajakdagi oʻzgarishlarni bashorat qilishga yordam beradigan analitik usuldir. Bu loyihalardan ma'lumotlarni tahlil qilish va ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish jarayonlarini yoʻlga qoʻyishda foydalaniladi. Loyihalar matematik formulalar, statistik usullar, ma'lumotlar analizining asosiy tamoyillari va boshqa analitik vositalar orqali amalga oshiriladi. Bu loyihalar asosida ma'lumotlarni tahlil qilishning bir qator usullarini ishlatib, kelajakdagi oʻzgarishlarni bashorat qilish mumkin. Tendensiya loyihalari moliya sohasida moliya darajalarini, kapital bozorlarini va investitsiya tendensiyalarini oʻrganishda foydalaniladi. Iqtisodiyot sohasida ishlab chiqarish, narxlar, ish joylari va boshqa iqtisodiy koʻrsatkichlarni oʻrganishga yordam beradi. Sotsiologiya sohasida aholining oʻzgarishlari, mavsumlik oʻzgarishlar, ijtimoiy tendensiyalar va boshqalar analiz qilinadi. Marketing sohasida mijozlar tomonidan qidiruv soʻrovlari, xaridorlarning talablari va boshqalarni tahlil qilishda foydalaniladi. Tendensiya loyihasi sifatli ma'lumotlarni aniqlashga va strategik qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Bu loyihalar ma'lumotlar toʻplamining oʻzgarishlarini tahlil qilish orqali kelajakdagi oʻzgarishlarni bashorat qilishda qoʻllaniladigan vositalarni taklif qiladi.

Tendensiyaning ishlatilishi, ma'lumotlar toʻplamining yoʻnalishi, oʻzgarishlari va oʻzgarimchanliklari haqida tafakkur qilish, prognostik va analitik maqsadlar uchun ma'lumotlar olish, trendlarni aniqlash va boshqa analiz usullaridan foydalanishni oʻz ichiga oladi. Bu maqsadda, statistik analiz metodlari, grafiklar, tartiblanishlar, regressiya analizi va boshqa ma'lumotlar analizlari qoʻllaniladi. Bu usullar yordamida ma'lumotlarning oʻzgarishlarini tahlil qilish, tendensiyalarni aniqlash, yordam berish va qaror qabul qilishda foydalanish mumkin.

Tendensiyaning vazifalari quyidagilardan iborat.

O'sish yoki kamayishni aniqlash: Tendensiya bir holatning o'sish yoki kamayishiga doir o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu bir holat haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilishga yordam beradi.

Prognoz berish: Tendensiya avvalgi o'zgarishlarni ko'rib, kelajakdagi o'zgarishlarni bashorat qilishga yordam beradi. Bu asosan, tarixiy ma'lumotlarni o'rganish va o'zgarishlarni tasavvur qilish bilan bog'liqdir.

Sabab va ta'sir munozarasi: Tendensiya bir holatning sabab va ta'sir munozarasini tahlil qilishga imkon beradi. O'zgarishlarni o'rganish orqali ularning qanday sabablarga bog'liqligini va ularning qanday oqibatlarga olib kelishini tushunish mumkin bo'ladi.

Ma'lumotlarni ta'riflash: Tendensiya ma'lumotlarni bir umumiy xususiyat yoki o'sish yo'nalishi bo'yicha ta'riflashga imkon beradi. Bu esa ma'lumotlarni murakkab bo'lmagan o'zgaruvchanliklarga keltirib chiqishga yordam beradi.

Tahlil qilish: Tendensiya ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni tushuntirishga yordam beradi. Uning yordamida, ma'lumotlardagi tartib va munosabatlar aniqlanadi.

Tendensiyadan istalgan sohada foydalanilishi mumkin. Sotsiologiya, iqtisodiyot, statistika, kasb-hunar sohasi va boshqa sohalarda tendensiya tahlili amalga oshiriladi.

Tendensiyaning berilgan ma'lumotlariga qarab loyiha mavzulari berilishi mumkin. Masalan moliya, iqtisodiyot, statistika, rivojlanish, sotsiologiya, marketing va boshqalar.

Kommunikatsiya - axborot texnologiyalari elektron pochta, sotsial tarmoqlar, mobil ilovalar, videokonferensiyalar va boshqa kommunikatsiya vositalari orqali insonlar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytiradi. Kommunikatsiya dunyoning uzoq joylaridagi insonlar bilan bog'lanish, yangi do'stlar topish va o'z fikrlaringizni ulashish imkonini beradi.

Ish jarayonlarini avtomatlashtirish - axborot texnologiyalari avtomatlashtirishning keng qo'llaniladigan sohalaridan biridir. Kompyuter dasturlar va robotlar yordamida, avtomatik jarayonlar ishlab chiqarilishi, maishiy texnikani boshqarish, tashqi ma'lumotlar to'plamini analiz qilish va boshqalarni yaratishi mumkin.

Tadbirkorlik va biznes - axborot texnologiyalari tadbirkorlik sohasidagi imkoniyatlar bilan ham hamkorlik qiladi. Elektron savdo platformalari, onlayn to'lov sistemalari, tadbirkorlik analitikasi va boshqa vositalar biznesning samaradorligini oshiradi. Axborot texnologiyalarning biznes tadbirkorlikni yanada soddalashtirishi, ish jarayonlarini optimallashtirishi va yangi bozorlar yaratishi mumkin. Hozirgi kunda rivojlanib borayotgan onlayn magazinlar ham uning yaqqol misolidir.

Ilova va tizimlar - mobil ilovalar va kompyuter tizimlari insonlar hayotini yanada osongina qilishga yordam beradi. Bu ilovalar orqali, soatlar, ovozli assistentlar, xaritalar, musiqa va video

striming xizmatlari, sotilgan mahsulotlarning yetkazib berish xizmatlari va boshqa ko'plab imkoniyatlari ishlatiladi.

Axborot texnologiyalari insonning o'zgarishida o'rni juda katta bo'lib, bu soha hayotning har bir aspektiga ta'sir qiladi.

Moyil yoki **tendensiya** ma'lum bir vaqt ichida biror narsaning yo'nalishi yoki o'zgarishini anglatadi. Bu xususiyat, hodisa yoki holatning ko'payishi, kamayishi yoki davom etishini ko'rsatishi mumkin. Iqtisodiyot, siyosat, sog'liqni saqlash, texnologiya va boshqa turli sohalarda tendensiyalarni tahlil qilish muhimdir.

Ma'lumotlarni o'rganish va naqshlarni kuzatish orqali tendensiyalarni aniqlash mumkin. Statistika ma'lumotlarning tendensiyalarini ko'rsatish uchun grafik va modellardan foydalanish mumkin. Misol uchun agar ma'lumotlar to'plami bir necha yil davomida investitsiya qiymatining doimiy o'sishini ko'rsatsa, bu investitsiyalarda ijobiy tendensiya mavjudligini aytish mumkin. Voqealarni yaxshiroq tushunish, kelajakda bashorat qilish va qarorlar qabul qilish, ulardan foydalanish uchun tendensiyalarni o'rganish muhimdir. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, barcha tendensiyalar doimiy emas va kelajakda o'zgarishlar bo'lishi mumkin. Tendensiyalarga iqtisodiyot, texnologiya, ijtimoiy o'zgarishlar va boshqalar kabi turli omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Texnologiyalar asrida umuminsoniyatni o'zgartiradigan axborot texnologik tendensiyalar quyidagilardan iborat:

Sun'iy Intellekt - sun'iy intellektning rivojlanishi hayotimizning har bir jabhalariga juda katta o'zgarishlar olib kirmoqda. Ma'lumotlar tahlili, ma'lumotlarni zarur ma'lumotlarga aylantirish, ma'lumotlardan foydalanishda aniqlikni oshirish imkonini beradi.

Bulutli texnologiya - ma'lumotlarni internet orqali uzoqlashtirilgan serverlarda saqlash va ishlatish imkonini beradi. Bulut texnologiya ma'lumotlarga doimiy va oddiy erkin kirishni ta'minlash, ma'lumotlar almashishini yaxshilash va ma'lumotlarni muvaffaqiyatli tarzda taqsimlashga imkon beradi.

Kiberxavfsizlik - internetda xavfsizlik muammolari katta ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, kiberxavfsizlik sohasidagi rivojlanishning davomiyligi kutilmoqda. Kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish, kiberhujumlar va xavfli dasturlar bilan kurashish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va tarmoqlar orqali yuradigan xavfli faoliyatlarni aniqlashga imkon beradi.

Blokchain texnologiyasi - ma'lumotlarni shifrlash va tasdiqlash uchun ishlatiladigan so'nggi texnologiyalardan biridir. Bu, ommaviy tasdiqlash moduli sifatida ishlaydigan, ta'qiqlangan o'tkazmalarni avtomatik ravishda tasdiqlaydigan va ma'lumotlar to'plamining himoyasini ta'minlaydigan boshqa muassasalardan farq qiladi.

Kiberfizikaviy tizimlar - kiberfizikaviy tizimlar, virtual va haqiqiy dunyolarni birlashtiradigan texnologiyalardir. Bu tizimlar virtual va haqiqiy ob'ektlarni birlashtirish orqali yangi imkoniyatlarni yaratadi. Masalan, kiberfizikaviy tizimlar, telekonferensiyalar, virtual reallik, simulyatsiyalar va boshqa sohalarda qo'llaniladi.

Biometrik identifikatsiya - shaxslar va ularning shakli, tana xususiyatlari yoki boshqa biometrik ma'lumotlaridan foydalanib, ularni aniqlash va tasdiqlashni ta'minlaydigan texnologiyalardan biridir. Biometrik identifikatsiya parollar, PIN-kodlar va boshqa identifikatsiya usullarining o'rniga tashlanadi. Biometrik identifikatsiya sistemlari nufuzli tizimlarda, mobil qurilmalarda, bank hisobotlarida va boshqa sohalarda keng qo'llaniladi.

Avtomatlashtirish - ish jarayonlarini avtomatlashtirish va avtomatik boshqarishni ta'minlaydigan texnologiyalardan foydalanishni anglatadi. Avtomatlashtirish avtomatik muhandislik, robototexnika, avtomatik tizimlar va boshqalar kabi sohalarda keng qo'llaniladi. Avtomatlashtirish ish jarayonlarini tezlashtirishi, hatto miqdorini pastlatishi va ishlab chiqarishning effektivligini oshirishi mumkin.

Bu tendensiyalar, XXI asrning boshida umuminsoniyatning ma'lumotlardan foydalanish va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini o'zgartirishi kutilgan. Bu tendensiyalar hayotimizni katta o'zgarishlarga olib kelishga va yangi imkoniyatlarni ochishga olib kelishi mumkin.

Umuminsoniyatni o'zgartiradigan asosiy texnologik tendensiyalardan tashqari qo'shimcha tendensiyalari ham mavjud:

Yagona ma'lumot tizimlari xizmati - ushbu tendensiyada ma'lumotlar yagona platformalarda o'tkaziladi va ularga ommaviy ravishda kirish mumkin bo'ladi. Bu ma'lumotlar ustida ko'plab sohalardagi yutuqlarni yaratish mumkin va ma'lumotlarni sifatli, samarali tarzda birlashtiradi.

Mexanik omillar va robototexnika - avtomatlashtirilgan tizimlarni ishga solish, boshqarish va boshqalar kabi vazifalarni bajarishda o'zgaruvchanlik yaratish imkonini beradi. Bu sohalarning avtomatizatsiyasi va ish faoliyati samaradorligini oshiradi.

Kiberfizik tizimlar - fizikaviy va kiberfizik tizimlarning integratsiyasini ta'minlaydigan texnologiyalardir. Kiberfizik tizimlar kiberfizik omillar va tizimlarni bir-biriga ulash uchun yangi imkoniyatlarni yaratadi va ommaviy tizimlarni samarali o'zgartiradi.

Bu tendensiyalar, umuminsoniyatning ma'lumotlar bilan ishlash, kommunikatsiya qilish va mavjud resurslardan foydalanish shaklini o'zgartirishga yordam beradi. Kelajakda bu tendensiyalar bilan bog'liq holda kengayish va rivojlanishi kutilmoqda.

Bundan ko'rish mumkinki, tendensiya bu statistikadagi o'zgarishlarga yo'l qo'yish, ma'lum bir yo'nalishda harakat qilish, odatdagi yoki o'zgaruvchanlikning o'ziga xos xususiyatlarini

ifodalaydi. Umuminsoniyatni o'zgartirish mobaynida axborot texnologik tendensiyalardan foydalanish odamlar hayotini o'zgartiradi, ish samaradorligini oshiradi va yangi imkoniyatlarni olib keladi. Tendensiyalardan foydalanish sohalarda samarali ishlash imkoniyatini yaratadi, yangi fikrlash va innovatsiyalarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

6. Madadjon O'ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.

7. Uktamov, M. "MODELING THE PROFESSIONAL TRAINING DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS THROUGH COMPUTER TRAINING." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.

8. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 369-373.

9. Абдувалиева, Зебинисо Абдулхамидовна, and Луиза Комиловна Турсунова. "МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АППАРАТ МЕТОДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ." International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (2022): 296-299.

10. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). MECHANISMS FOR OPTIMIZATION OF DETECTION AND CORRECTION OF ERRORS IN COMPUTER TEXT PROCESSING SYSTEMS. Journal of Engineering And Technology Research, 10(1), 1-7.

SHAYX XUDOYDOD VALINING MA'NAVIY MEROSIDA IJTIMOYILASHUV MASALLARI.

Quvonov Sardor Zokirovich.

Navoiy davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti. Navoiy viloyat.

quvonov2017@mail.ru

Kalit so'z: Islom, Tasavvuf, Ijtimoiy va ma'naviy tarbiya, Shayx Xudoydod Valiy, Karmana.

Ключевые слова: Ислам, Суфизм, Социальное и духовное образование, Шейх Худоидад Вали, Кармана.

Key words: Islam, Sufism, Social and spiritual education, Sheikh Khudoidad Vali, Karmana.

Annotatsiya: Maqolada Karmana farzandi Shayx Xudoydod Vali hazratlari hayotidagi bugungi yoshlar hayot va insoniyatga ibratli tomonlari to‘g‘risida ma‘lumotlar beriladi. Bugungi yoshlar hayotidagi ijtimoiylashuv va ma‘naviy tarbiya masalasida Shayx Xudoydod Vali qarshlari ibrat maktabi sifatida tanishtirib o‘tiladi.

Аннотация: В статье представлена информация о жизненных уроках современной молодежи и человечества в жизни шейха Худоидада Вали, сына Кармана. В деле социализации и духовного воспитания в жизни современной молодежи село Шейха Худоидада Вали представлено как образцовая школа.

Abstract: The article provides information about the life lessons of today's young people and mankind in the life of Sheikh Khudoidad Vali, the son of Karmana. In the matter of socialization and spiritual education in the life of today's youth, the villages of Sheikh Khudoidad Vali are introduced as an exemplary school.

Bugungi axborot asri, texnologiya zamonida yoshlar ongida Haq yo‘lida bilishi lozim bo‘lgan ilmlardan uzoqlashib borayotgandek, bir paytlar kitobxon bo‘lgan bu xalqimizning avlodlari nazarida haqiqiy irfoniy ilmlarni guyoki jozibasi yo‘qolib borayotgandek guyo. Bular esa yetishib kelayotgan avlodni xayoliy sarob, virtual olam, ichra yutib yuborayotgandek. Bu virtual olamda, turli ijtimoiy tarmoqlardan oladigan uzuq-yuluq, poyintar-soyintar, mantiqsiz sarlavhalar ta‘sirida yoshlarimizning ma‘naviy tarbiyasi, axloqi, azaliy qadriyat hisoblangan insoniy hislari o‘rnini, shaytoniy hirslar, xudbinlik, o‘zini o‘ylash, inson nafsini semirtirib haq yo‘lidan ozdiradigan avlod ko‘paymoqda. Virtual olamda el-yurt koriga yarashi mumkin bo‘lgan avloddan ko‘ra ma‘suliyatsiz “ma’sul”larni, irodasiz avlodni salmog‘ini ko‘payishiga xizmat qilmoqda. Zamonamizning bunday virtual olam tarbiyalanuvchilari real hayotdan begonalashib ijtimoiylashishi qiyin kechmoqda. Bu esa o‘z navbatida yoshlarimizning ta‘lim va tarbiyasi borasida maktab, maktabdan tashqari ta‘limi borasida ham ko‘pgina pedagogik muammolarni ham keltirib chiqarmoqda.

Bunday avlodni tarbiyalashda haqiqiy axloq va go‘zal xulqlar bilan xulqlantirishda boy tariximizning ma‘naviy tarbiya darg‘alarini ibrat sifatida targ‘ib qilish va ularning ortidan ergashtirish zarurati har qachongidan ham ko‘proq zarurati paydo bo‘lmoqda. Haqni tanish sifati bilan ziynatladi. Moddiy olam go‘zalliklarini ko‘rish uchun ko‘z berdi, ochiq ko‘z bilan ko‘rib

bo‘lmas jihatlarni tushunish uchun qalb ato qildi. Yana shunda ham bandayi ojiz Haq yo‘lidan toymasligi uchun o‘z elchisi Muhammad sollallohu alayhi va sallam (s.a.v.) orqali so‘z (Qur‘oni karim) nozil qildi va bu so‘z mutolaasida ham inson noqis qolmasligi uchun bir guruh sahobayi ikrom va valiyalar yubordiki, ular Haqni tanish barobarida bani odamga inoyat etsin, ko‘mak bersinlar. Zero, «So‘zga quloq tutib, uning eng go‘zaliga (ya‘ni najotga eltuvchi Haq so‘zga) ergashadigan zotlarga xabar bering! Ana o‘shalar Olloh hidoyat qilgan zotlardir!”^[1] Xuddi Olloh hidoyat qilgan zotlardan biri Karmana farzandi Shayx Xudoydod Vali hazratlaridir.

Ma‘naviy tarbiya darg‘alaridan hisoblangan Shayx Xudoydod Vali o‘z davrining yirik islom tasavvufiy ta‘limotidagi yassaviya tariqatining taniqli namoyandasi bo‘lib, u milodiy 1461 yil Karmanada tavallud topadi. Shayx Xudoydod Vali ilk savodini ham shu yerda chiqaradi. Asl ismi Xudoyberdi, to‘liq ismi Hazrat Azizon Shayx Xudoydod Vali ibn Xazret Azizon Ortiq Shayx bo‘lgan. Shayx Xudoydod dastlab G‘ijduvonda sung Samarqand va Buxoro madrasalarida tahsil olib, tasavvuf ta‘limotining mashhur piri darajasiga ko‘tarilib, fano maqomiga erishadi. Hazrat Shayx Xudoydod Vali din targ‘ibotchisi, musulmon olamidagi sufiy, shoir, kurashchi, sufiylik maktabi asoschilaridan hisoblangan ma‘naviy tarbiya borasidagi zamonasing taniqli shayxlardan hisoblangan.

Hazrat Shayx Xudoydod umrining sungi yillarini Samarqand atroflarida o‘tkazadi hamda 1532 yil 8-avgustda hozirgi Jomboy tumaniga qarashli G‘azira degan joyda vafot etib, shu yerga dafn etiladi. Bugungi kunda bu joy obod ziyoratgohga aylantirilgan.

Shuningdek, Shayx Xudoydod Valiyning faoliyatida an‘anaviy yassaviya g‘oyalari, xususan, tarki dunyochilikdan farqli ravishda jamiyat hayotiga faol aralashish kuzatiladi. Jumladan, Shayx Xudoydod Valiy oddiy xalq ahvolini yaxshilash, ularni halol mehnat qilishga va shu orqali moddiy ahvolini yaxshilashga chorlash borasida tashabbuslar ko‘rsatib, atrofiga odamlarni to‘playdi va ular bilan birgalikda bo‘sh yotgan yerlarni o‘zlashtirishga, ulardan foydalanish yo‘llarini topishga harakat qiladi. Masalan, “...va aytur edilarki, ziroat uchun biror cho‘lni ixtiyor qilsak va oxirida u sahroni ishlab chiqsak. U yerda yetilgan hamma qovunlarni vaqf qilamiz, har kim undan tatib ko‘rishni va yeyishni xohlaydi. ...bas, janobi hazrat Xudovandga tavakkal qilgandan keyin, dehqonchilik qilishni o‘zimiz lozim topdik. Va dehqonchilik bilan panoh topdik”^[1]. Ushbu keltirilgan ma‘lumotlarda Shayx Xudoydod Valiy jamiyat ijtimoiy, iqtisodiy va ma‘naviy hayotini imkon qadar yaxshilash borasidagi qilgan sa‘yi harakatlarini ko‘rsatib beradi. Xususan, Shayx Xudoydod Valiy faoliyatida quyidagi masalalarni yechish maqsad qilingan: birinchidan, bo‘sh yotgan yerlar o‘zlashtirish; ikkinchidan, insonni mehnat orqali ham ma‘nan ham jismonan tarbiyalanash; uchinchidan, jamiyat va inson uchun moddiy manfaat keltirish.

Naql qilishlaricha, bir kuni Shayx Xudoydod Vali Qarnab dashtiga boradi. Qarnab begining xalqqa adolatsizligini ko‘rib, juda g‘azablanadi, qishloq oqsoqollari bilan kengashib, hokimga arz qilish maqsadida Buxoroi SHarifga boradi. Hukmdor uyushtirgan saylga qatnashib, mamlakat polvonlari bilan kurashib, barchasini yengadi va hokimning e‘tiborini qozonadi. Shunda hokim Shayx Xudoydod Azizonni qabul qilib, orzu- tilagini so‘raydi. Hazrat Qarnab begining adolatsizligini aytib, xalqni undan xalos qilishini so‘raydi. Iltimosni qondirgan hokim Qarnab begini jazolaydi va u yerda adolat o‘rnatadi.[¹]

Shunga o‘xshash voqea yana bir manbada keltiriladi: Azizon Shayx Xudoydod Vali 1490 yillar atrofida Buxoro shaxrida Gulisurh musobaqasida Movarounnuhrning maydonga da‘vogar jami ellik olti polvonini yiqitadi. Shunda temuriy hukmdor Muhammad Boqiy Mirzo Shayx Xudoydoddan tilak so‘raganlarida hozirgi Nurobod tumani o‘rnidagi Ulus elatining adolatsiz begini vazifasidan ozod etishni so‘ragan ekan.[¹]

Shayx Xudoydod Valiy xalq farovonligi va mamlakat obodligi uchun ham jon kuydirib, o‘zi va shogirdlarini yig‘ib atrof dalalarni tozalash, ariq qazish kabi amallarni ham bajarib, xalqimiz ongida ming yillar davomida shakllangan ekologik tarbiya masalalarini odamlar o‘rtasida targ‘ib qilishga harakat qilgan. Bunga misol qilib quyidagi ma‘lumotlarni keltirish mumkin: “Aytur edilarki, u zamonda Hazrat Azizon Shayx Xudoydod rahmatulloh mulozamatida edim. Bir kuni Hazrat Eshon yoronlarga buyurdilarki, paxta dalasini begona o‘tlar va befoyda xashaklardan tozalanglar va ular yoqilmasin, issiqlik sababli tuproq va toshlarni uyub, sohil tomonga ariq qazinglar va yana buyurdilarki, ko‘chalar xashaklardan va najosatdan pok(toza) qilinsin”, degan fikrlari tahlil qilinganda ikkita muhim ijtimoiy jarayonni anglab olish mumkin.

Birinchidan, mehnatkash xalqimizning XVI asrlarda ham paxta yetishtirish borasida katta tajribaga ega ekanligi va unda tasavvuf vakillarining ham faol ishtrok etganligini;

Ikkinchidan, bugungi kunda ham butun insoniyat uchun dolzarb masalalardan biri bo‘lgan ekologiyani va atrof-muhitni tozalash ishlari Shayx Xudoydod tomonidan aytib o‘tiladi. Asarda bu kabi misollarni yana ham ko‘plab keltirish mumkin.

Bundan tashqari, muhtojlarga yordam berish, ya‘ni zamonaviy tilda aytilganda, kam ta‘minlangan aholini ijtimoiy himoyalashni Shayx Xudoydod Azizon o‘zining asosiy vazifalaridan biri deb hisoblagan. U quyidagi voqeani bayon qiladi: “bir zamonlar Karmana viloyatida bo‘lganimizda, do‘stlarimizdan biri qarzdor bo‘lib qoldi va uning qarzi ming tangadan oshib ketdi va u qarzidan qutulishdan ojiz edi. Va men uni bu kulfatdan xalos etadigan do‘stni ko‘rmadim. Unga qarz berganlarni izlab topdim va men uchun dunyo tashvishlaridan nima bo‘lsa, o‘z qozon va oftoba va kiyimlarimni va ayolim va bolalarim kiyimlarini baholadim va tushgan pullarning barchasini qarzdorlarga berdim va u qarzidan xalos bo‘ldi”. “Va yana aytur edilarki, bir kuni jami

do'stlar bilan sayr qilardik, havo issiq va biz piyoda edik. Va har kishining kiyimi kirona edi. To'satdan ot-aravada bir kishi chiqib qoldi. Aravada ikki-uch yalang'och bola ko'rinardi. Bu holni ko'rib, ularga rahmim keldi va o'z kiyimimni unga berdim. Va barcha do'stlarimga o'z kiyimlarini u kishiga berishlarini buyurdim. Uning aravasi to'ldi va shuningdek, ishq-muhabbat madadi bilan birovga yordam berdik va bu bilan o'zimiz ham yo'lda shitob bilan yurdik”.

Ushbu ma'lumotdan ko'rinib turibdiki, Shayx Xudoydod Valiy har qanday holat bo'lmasin muhtojlarga yordam berishni o'zining burchi deb bilgan va bu esa oddiy xalq oldida uning mavqeini yanada oshishiga sabab bo'lgan. Zamona hukmdorlari esa uning bu mavqeidan o'z siyosiy maqsadlarini amalga oshirishda foydalanishga harakat qilgan.

Shayx Xudoydod Valiy yashagan joylarida nafaqalar va oziq-ovqatni qat'iy hisob bilan birinchi navbatda och qolgan, nochor ayollar va bolalarga, mayib-majruhlarga berishni joriy qilgan. Keltirilgan ushbu jumlar Shayx Xudoydod Valiyni kambag'alparvar shaxs bo'lib, har doim o'zgalar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yganligini ko'rsatib va bugungi mustaqil davlatimiz ijtimoiy siyosatining asosiy mohiyatini tashkil etadigan “aholini kuchli ijtimoiy himoyalash” tamoili bilan mantiqan bog'lanadi.

Shayx Xudoydod Valiy tariqatda shogirdlar masalasiga ham alohida e'tibor qaratgan va ma'rifat bosqichini asosiy bosqichlardan biri sifatida e'tirof etgan. Ushbu bosqichda shogirdlariga sahih hadislar, Qur'on oyatlaridan saboq bergan. Bunda mushohada qilish uslubi muhim o'rin tutgan. “Manoqib”da Shayx Xudoydod Valiy yashagan muhit, Dashti qipchoqdan kirib kelgan ko'chmanchi aholining o'troqlashish jarayoni, savodlilik darajasi haqida ham ma'lumotlar uchraydi. Xususan, muallif Shayx Xudoydod Valiy tilidan quyidagi jumalarni keltiradi: “Biz hozir bandalarga xos bo'lgan ta'lim talabini pasaytirib yuborganmiz, nima uchun o'troq bo'layotgan xalqlar orasida donishmandlar yo'q”,-deb kuyunadi.

Shayx Xudoydod o'z muridlariga “Olimlik bu amaliyot bilan ilimning birlashmasi” deb tushuntiradi. Shu bois o'zi o'qitayotgan talabalar bilan ham amaliy, ham nazariy mashg'ulotlar olib borar, ularni bilim darajasini tekshirib turardi. Xususan, manbada ustoz va shogird o'rtasida bo'lib o'tgan savol-javob quyidagicha keltiriladi: “Mantiq nimani o'rgatadi? . Mantiq bu qurol, vosita, zehnni xato fikrlardan qo'riqlaydi”,- degan javobni oldi. Shuningdek, Shayx Xudoydod talabalarga har doim odamlar, do'stlar orasida bo'lishni ta'kidlardi. Zeroki, kishi odamlardan xoli bo'lsa, uning holi zaif va ishlari nomaqbuldir. Undan xalqqa kam foyda tegadi va anjumanda ham xilvatda bo'ladi. Aytur edilarki, xaloyiq oldida bu kishi jamiyatsizdir va u bundan huzur qiladi. Agar bundan zahmat cheksa, u kamolotga erishmaydi va irshodlikka loyiq emas. Kimki ilm bo'lsa-yu, unga amal qilmasa ablahlar sirasiga kiradi. Agar amaling ilming bilan payvast bo'lmas ekan, sening turqu tarovating donishmandligingni bildirmaydi,-deydi.

Shayx Xudoydod Valiy yassaviya tariqati silsilasining XV asr oxiri XVI asrdagi davomchisi sifatida o‘z davrining mashhur piri darajasiga yetib, o‘zidan keyin 50 ga yaqin muridga rahbarlik qilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak Shayx Xudoydod Valiy hayot yo‘li bugungi yoshlar uchun haqiqiy ibrat maktabidir. U zotning ham ibodat, ham xilvat ichra el bilan birga bo‘ldi. Uning davati el-yurtning mehnatga va uning ortidan saodatga eltuvchi yo‘l bo‘lib xizmat qildi. Bu boradagi ishlaridagi ibrat bugungi yoshlarni ijtimoiylashuvi borasida ular uchun ibrat namunasi. Shayx Xudoydod Valiy ta‘limotlarida real hayotga mos ijtimoiy odob, ekologik qarashlar, ijtimoiy himoya, oila, el-yurt oldidagi ma‘ullikni oshirib, borasidagi qarashlari bugungi kunning yoshlarida ijtimoiylashuvida yordamchi fikrlar namunasi bo‘lishi mumkin bo‘ladi. Ayni damda Shayx Xudoydod Vali o‘z ta‘limotlarining maqsadi tasavvuf g‘oyalaridagi haqning haqiqatini el-yurt, insonlar orasidan izladi.

Adabyotlar.

1. Валихўжаев Б., Ўринбоев Б. Худойдоди Вали. Самарқанд, 1995.
2. Бўлдиева С. Нурота. Эссе. Т.: “Шарқ” 2003.
3. Иноятов С., Ҳайитова О. Кармана тарих кўзгусида. Т. “Шарқ”. 2006.
4. Комилов Н. Тасаввуф. Т.: Мовароуннахр, 2009.
5. Усмон Турар. Тасаввуф тарихи. Т.: Истиклол, 1999.
6. Ҳамидхон Исломи, Маҳмудхон Насани Мавлоно Ориф Деггарони Фалсафа ва ҳуқуқ нашрийоти Тошкент-2007.
7. Ҳамидулла Болтабоев, Ислому тасаввуфи манбалари (тасаввуф назарияси ва тарихи) “Ўқитувчи” нашриёт-матбаа ижодий уйи Т-2005.
8. Ҳусайин ас-Сарахсий. Маноқиб Саъдийа. Хўжа Ислому мақомотлари / Форсчадан Х. Тўраев таржимаси. – Бухоро, 2002.
9. Ҳайдархўжа Й. Баҳоуддин Нақшбанд Тошкент “Sano-standart” 2019.
10. Sharafuddin Roqimiy. Tarixi Tomm.Т.: “Ma’naviyat”, 1998.

ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Қазақстан Республикасы, Ө.Жәнібеков ат. Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Битурсын Сауле Сериковна PhD, аға оқытушы
Шертаева Нейля Турдығалиевна, х.ғ.к. доцент
Арзимат Аль-Тарази - 4 курс студенті

Аңдатпа: Мақалада соңғы жылдары оқытудың инновациялық тәсілдерімен қатар әртүрлі заманауи әдістерімен оқытудың технологияларын енгізу қарастырылған.

Кілтті сөздер: оқыту, инновация, білімгер, стандарт, бірлескен оқыту, төңкерілген сынып, өз бетінше оқып-үйрену.

Annotation: the article discusses the introduction of teaching technologies in recent years with various modern methods, as well as innovative approaches to teaching.

Key words: learning, innovation, learner, standard, collaborative learning, inverted class, self-study.

1. Кіріспе

Басқа салалардағы сияқты, осы кезеңде білімнің бет-әлпеті де күрт өзгерді. Бұрын мұғалімдер білім беру мен студенттер арасында көпір құрудың жалғыз құралы болған. Олар тақырыпты түсіндіру немесе жазбалар жасау үшін әдеттегі педагогикалық әдістерді қолданды. Алайда, қазіргі білім студенттерді терең оқуға және қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін оқуға итермелейтін үлкен сценарийді көреді. Соңғы жылдары біз оқытудың әртүрлі заманауи әдістерімен танысамыз және оқытудың инновациялық тәсілдерімен қатар технологияларды енгізу білім беру саласындағы төңкеріске әкелді [1].

2. Әдебиеттерге шолу

Заманауи технология мынадай 3 бағыттан тұрады:

1-сурет. Заманауи технология

Төменде оқытудың заманауи әдістері келтірілген:

Бірлескен оқыту

Бұрын студенттерден емтихан кезінде немесе әдеттегі күндерде тақырыпты немесе бағдарламаны қайта қарауды сұрағанда, олар әдетте бағдарламаны жеке отырып немесе үйде қайта қарады. Бұл тәжірибе дәстүрлі оқыту әдістерінде кең таралған. Бұл мәселені шешу немесе студенттерге пайдалы алаң ұсыну үшін мектептер бірлескен оқытуды ұсынады. Оқытудың осы заманауи әдісінде мұғалімдер студенттер тобын құрады, онда олар өз мәселелерін шеше алады, тақырыптарды талқылайды және сұрақтарын нақтылайды. Бұл әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі және студенттерге тақырыпты тезірек түсінуге мүмкіндік береді.

Оқытудың осы заманауи әдісінде әр оқушы топтың жетістігінің бөлігі болып табылады, өйткені олар бір-біріне қажетті нәтижеге жетуге көмектеседі, сонымен қатар бір-бірімен сөйлесуді үйренеді. Оқушылар басқаларға төзуге үйренеді, басқаларды тыңдау және командада жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Олар әр түрлі адамдармен танысып, өз жұмыстары туралы шынайы пікір ала алады.

Студенттер өз идеяларын ұсынады және олар оқу тобында болған кезде жауап күтеді. Бұл оларға өз шығармашылығымен бөлісуге және көбірек білім алуға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, бұл оларға салауатты сынға және айқас сұрақтарға қарсы тұруды үйренуге көмектеседі. Осылайша, мектеп басшылығы өз оқушыларын оқыту үшін бірлескен оқыту әдісін таңдауы керек [2].

Төңкерілген сынып

Төңкерілген сынып-бұл педагогикалық әдістегі белгілі термин. Бұл қазіргі уақытта қолданылатын өте маңызды заманауи оқыту әдістерінің бірі. Оқытудың бұл әдісінде оқыту процедурасы инверттелген түрде жүреді.

Дәстүрлі тәсілдерден айырмашылығы, студенттер үйде жаңа материалды өз бетінше үйренеді және мектепте де солай істейді. Бұл әдіс мектепте мазмұнды ұсынудың кері жағы болып табылады және студенттерден оны қайта өңдеуді немесе үйде жаттығуды сұрайды. Студенттер бұл әдісті үйде видео оқулықты қарау, Интернетте іздеу немесе мұғалім бөлісетін мазмұнмен жұмыс жасау арқылы қолданады. Оларға үйде үй тапсырмасын орындаудың қажеті жоқ. Оның орнына олар оны мектепте аяқтайды [3].

Өз бетінше оқып-үйрену

Қызығушылық студентті әрдайым жаңа және көбірек білуге итермелейді. Бұл студенттерді бірден ұмытып кететін мәтіннің үлкен кеңістігін оқып, есте сақтауға шақырады. Студенттер өздерінің қызығушылықтарының арқасында өздерін қызықтыратын пәндерді зерттеуге ынталы болады. Студенттерді интернетте жұмыс істеуге және өз нәтижелерін іздеуге үйрету олардың тәуелсіз болуына көмектеседі және мазмұнды терең түсінуге мүмкіндік береді.

Ойын технологиясы

Интернеттегі ойындар немесе алаңдағы ойындар болсын, балалар ойындарды жақсы көретіні белгілі. Ойындар арқылы оқыту-қазіргі заманғы оқыту әдістерінде қолданылатын ең маңызды заманауи оқыту әдістерінің бірі.

Оқытудағы ойын әдісін қолданудың мәні негізінен бастауыш және мектепке дейінгі жүйеде көрінеді. Ойындар арқылы оқытуды студенттер тіпті жүзеге асырмайды. Ол сонымен қатар студенттерді ынталандырды және мектеп жасына дейінгі балалар үшін ғана емес, кез-келген жастағы балалар үшін де тиімді болды.

Ойын арқылы оқу жауапкершілігі мұғалімдерге жүктеледі, өйткені олар тиісті жастағы студенттерге сәйкес келетін жобаларды жоспарлауы немесе жобалауы керек. Олар студенттерді ұзақ уақытқа байлап, олардың қызығушылығын сақтау үшін қызықты шараларды қамтуы керек. Мұғалімдер ойын технологиясы аясында онлайн-платформаның көмегін де пайдалана алады. Мұғалімдер онлайн викториналар, жұмбақтар немесе ми ойындарын ұйымдастыра алады. Бұл заманауи оқыту әдісі қызықты оқыту әдісі болып табылады [4].

Кросс-оқыту

Қазіргі заманғы оқытудың кең таралған әдісі-бұл ресми және бейресми оқыту мен оқыту ортасын қолданатын кросс-оқыту. Бұл студенттерге жақсы білім берудің ең жақсы тәсілдерінің бірі. Кросс-оқыту студенттерді тиімді тартады және шынайы, бірақ инновациялық нәтижелерге қол жеткізеді.

3. Талдау мен нәтиже

Заманауи оқытудың артықшылықтары

Студенттердің білім беру жүйесін модернизациялаумен қатар, оқытудың бет-бейнесі де осы 21 ғасырдағы өзгерістің куәсі болып табылады. Оқытудың заманауи әдістерін қолданбас бұрын, олардың сіздің жүйеңізге тигізетін пайдасы мен артықшылықтары туралы көбірек білу керек. Осылайша, бұл қызметтерді ең аз шығынмен максималды пайдалануға мүмкіндік береді. Қазіргі оқытудың кейбір маңызды артықшылықтарын қарастыруға болады.

Қазіргі оқыту жүйесі бұрын әдеттегі оқыту жүйесінің бөлігі болған қасықпен тамақтандырғандай дайын әдістерге толық сенбейді. Қазіргі заманғы әдістер стандартты

оқыту жүйесі тұрғысынан балалардың танымдық ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған [5-6].

Дәстүрлі және заманауи оқыту әдістерінің айырмашылықтары

Ғасырлар бойы практикада оқытудың бір ғана әдісі болды, онда мұғалім сабақты түсіндіреді, ал оқушылар оны жаттап, оны оқыту ретінде қайталайды. Дәстүрлі оқыту әдістері біздің еліміздің көптеген аудандарында әлі де басым. Оқу орындарында мұғалімдер ақпарат алудың жалғыз көзі болып табылады. Мұғалімдер студенттерге бұл тұжырымдаманы тақтай мен бордың көмегімен түсіндіреді. Олар барлық мазмұнды тақтаға жазып, оқушылардан дәптерлеріне жазуды, жазбаларды есте сақтауды және қайталауды сұрайды. Бұл оқу орындарында оқудың барлық бағыты семестрді тапсыру болып табылады.

Бұл дәстүрлі оқыту әдісі деп аталады, бұл студенттер мен олардың инновациялық ойлауына кедергі болды. Сонда олар әлі де шешім қабылдау және проблемаларды шешу дағдыларына ие емес. Екінші жағынан, оқытудың заманауи әдістері студенттерге бағытталған және практикалық тәсілдерге бағытталған.

Қоғам оқыту әдістеріне негізделген үш топқа бөлінеді. Дәстүрлі оқыту әдістерін қолдайтын адам. Екінші топ-оқытудың заманауи әдістерін жақтаушылар. Сонымен қатар, үшінші тәсіл дәстүрлі және заманауи оқыту әдістерін артық көреді. Үшінші топ оқытудың екі әдісінің үйлесіміне сенеді.

Ұлттың өсуі жақсы білім мен күшейтілген жүйелерге байланысты. Білім беруді қамтамасыз етудің көптеген құралдары бар қазіргі уақытта да біз дәстүрлі оқыту әдісіне көбірек мән беретін кезеңде тұрмыз. Бірақ жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін дәстүрлі оқыту әдістерін де, заманауи оқыту әдістерін де біріктіру қажет [7].

Дәстүрлі оқыту әдістерінің артықшылықтары

Оқытудың дәстүрлі әдістерінің көптеген артықшылықтары бар. Алайда, бұл артықшылықтар қазіргі оқыту әдістерінің кемшіліктері болып табылады.

-Оқытудың дәстүрлі әдістері, яғни сыныпта оқу қазіргі әдістер сияқты қымбат емес. Осылайша, ауылдық жерлер оны қаржылық күйзеліссіз қолдана алады.

-Дәстүрлі оқыту әдістерінде студенттер мен оқытушылар берік байланыс орнатады және олар қазіргі оқыту әдістерінен гөрі өзара әрекеттеседі.

-Тәртіпті қазіргі заманға қарағанда дәстүрлі оқыту жағдайында жақсы сақтауға болады.

-Химия және басқа да жаратылыстану пәндері бар, олар тақтада түсіндіруді қажет етеді және тақтада түсіндіруді жақсы түсінуге болады.

-Техникалық білім дәстүрлі оқыту әдістерінде қажет емес, өйткені қазіргі оқыту әдістері мамандандырылған тәсілді қажет етеді.

Дәстүрлі оқыту жүйесінде барлық мұғалімдер оқыту мен оқу ортасына жауап береді. Олар шешім қабылдауда және студенттерді оқытуда жалғыз өздері рөл атқарады. Сонымен қатар, студенттер өз сыныптарындағы көптеген студенттермен қарым-қатынас жасай алмайды, өйткені әлі де отыратын қатарлар қолданылады.

Заманауи оқыту әдістері

Осы кезеңде жоғары технологиялармен жабдықталған заманауи оқыту мен білім беру әдістерінің маңыздылығы сезіледі, сондықтан білімге жаңа әдістерді енгізу басталды. Сыныптарда жаңа әдістер мен жаңа технологиялық гаджеттер пайда болды:

-Wi-Fi байланысы бар компьютерлер немесе ноутбуктер;

-Интерактивті тақталар.

Интернет компьютерлері-бұл білім беру жүйесіндегі революция. Жоғары оқу орындары компьютерлері мұғалімдердің компьютерлерімен байланысты студенттерге мазмұнды түсіндіру үшін компьютерлерді орта ретінде пайдаланады.

Оқытудың заманауи әдістерінің артықшылықтары

Қазіргі оқыту әдістерінің көптеген артықшылықтары бар. Алайда, бұл артықшылықтар дәстүрлі оқыту әдістерінің кемшіліктері болып табылады.

-Оқытудың дәстүрлі әдістерінен айырмашылығы, қазіргі оқыту әдістері интерактивті және ол анимация мен бейнелер арқылы студенттердің қызығушылығын арттырады.

-Көрнекі медиа кез-келген басқа медиаға қарағанда әлдеқайда жақсы, нұсқаулық береді. Бұл тұжырымдаманы тез және ұзақ уақыт оқуға қарағанда есте сақтауға көмектеседі.

-Қазіргі заманғы оқыту әдістерінде мұғалімдер оқу бағдарламасын үйренуге аз уақыт жұмсайды. Тақтаға жазу қажет емес.

-Тақтадағы мазмұнды түсіндіру қазіргі оқыту әдістерінде қолданылатын бейнелер мен анимацияларды ұсынудан гөрі аз түсіндіріледі.

Дәстүрлі сабақ үрдісінде - мұғалім әрекеті.

- 1.Тақырыпты түсіндіреді.
2. Есеп шығаруды меңгертеді және талдайды.
3. Үй тапсырмасын орындап келуді тапсырады.

Оқушының әрекеті :

1. Кітаптың мазмұнын айтып береді.
- 2.Тақырып бойынша мұғалімнің түсіндіргенімен байланыстырып айтады.
4. Көрсетілген есеп бойынша қарап,есеп шығарып келеді.

Жаңа оқыту технологиясы негізінде өткізілген сабақ үрдісінде мұғалім әрекеті.

- 1.Топқа бөліп, ой қозғайлы.
2. Тақырыпқа қызықтырып бағыттайды.
- 3.Шынайы өмірмен байланыстыру арқылы баға беруге бағыттайды.
- 4.Қызықты ойындар беру арқылы тың мәліметтермен таныстыралы.

Оқушы белсенділігі:

- 1.Топтарда жұмыс жасайды.
2. Тақырыппен өздері танысалы.
3. Ой қорытып, оны қағаз бетіне түсіреді.
4. Өзара пікір алмасып, зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы белсенділік көрсетеді.

4.Қорытынды

Педагогиканың даму үдерісінде осы қазіргі кезеңге дейін мұғалім үйретуші, оқушы үйренуші, мұғалім білім үйлестіруші және орындатушы, оқушы қабылдаушы және орындаушы рольдерінде жұмыстанатын болып келді. Таңдау бұл үдерісте ешқайсысының күзиретінде болған емес. Сол арқылы, берілген материалдардың қабылдау деңгейін анықтау үшін диалог кеңінен пайланып келген тәсілдердің бірі деуге болады. Себебі мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты қалыптастыру және өзара түсіністікті арттыру үшін диалогтың маңызы зор. Мұғалім оқушыға немесе керісінше оқушы мұғалімге сұрақтар қоюының және оның жауабының берілуінің формасына қарай жұмыстың әрі қарай өрбу барысын бағыттауға болады деп есептеймін.

Сұрақтың жуан-жіңішкелілігі осы жерден үлкен көрініс табады, себебі қай-қайсысының тарапынан болса да дұрыс, орынды қойылған сұрақтар оқушыны да, мұғалімді де ойландырып қоятыны сөзсіз. Тек тақырыптан ауытқымай нағыз, дінгегін ұстауға мүмкіндік беретіндей, мазмұнын ашуға итермелейтін проблема қоя білу қажет. Әрбір сабақ мұғалімнің шығармашылық жұмысы.

Сондықтан да әр сабақты оқушылардың есінде қалатындай етіп түрлендіріп отырған жөн. Қазіргі ғылым мен техниканың дамыған заманында оқушылардың білім деңгейін тереңдету, ғылыми тұрғыда дамыту, өз бетімен жұмыс істеуге дағдыландыру, ойлау қабілетін дамыту, сөйлеу шеберліктерін арттыру, өз беттерімен ізденушіліктерін, ақпараттық құралдарды іздестіру және оны пайдалана білу мақсатында жаңа технология әдістерін тиімді пайдалану ұстаз шеберлігінің белгісі. Қазіргі уақыт бүкіл адамзат қоғамының ғылыми – техникалық үрдіс пен өркениеттің даму кезеңіне бет бұрған уақыт деп есептеймін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

-
- 1.Тўрғынбаева Б.А Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.: теория және тәжірибе // Алматы. 2005, 174-бет
 2. Мыңбаева А.К, Садвақасова З.М.“Оқытудың инновациялық әдістері немесе сабақты қалай қызықты өткізуге болады”.Оқу құралы-Алматы,2010
 3. Ушинский К. Д. «О пользе педагогической литературы» /Статья в журнале «Для воспитания» на сайте НПБ им. К. Д. Ушинского РАО
 - 4.Инновационные педагогические технологии. Активное обучение /Панфилова, А.П. - 2011
 5. Қабдықайыров Қ., Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А, 2015
 - 6.«Электрондық оқыту ортасында педагогтардың құзырлығын қалыптастыру» Ахметова Г.К., Мұхамбетжанова С.Т. Алматы, 2012
 - 7.Лаханова Ф.Е., Бакирова К.Ш. //Биология пәнін ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдаланып оқытудың ерекшеліктері. // Хабаршы, Қазақ ҰПУ, Алматы. 2019. №4 (80). Б. 21-26.

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO`LAJAK O`QITUVCHILARNING TANQIDIY
FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHNING
OMILI SIFATIDA**

Rashidova Oynisa Xusniddin qizi

O`zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti magistranti

Samarqand, Samarqand shahar

E-mail: aoynisaa@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada, Oliy ta'lim muassasalari talabalarining tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish orqali pedagogik faoliyatni rivojlantirish haqida so`z boradi. Bundan tashqari talabalarining tanqidiy fikrlashini shakllantirishning muhim jihatlari va pedagogik shartlari yoritilib beriladi. Shu bilan birgalikda, tanqidiy fikrlashni shakllantirishning texnologik yondashuvi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so`zlar: Tanqidiy fikrlash, asosiy jihatlari, pedagogik shartlar, texnologik yondashuv.

Abstract. This article talks about the development of pedagogical activity through the formation of critical thinking skills of students of higher education institutions. In addition, important aspects and pedagogical conditions for the formation of students' critical thinking are highlighted. Along with this, information is provided about the technological approach to the formation of critical thinking.

Key words: Critical thinking, main aspects, pedagogical conditions, technological approach.

Kirish.

Bugungi kunda, dunyoda ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda va ta'limni rivojlantiruvchi yangicha yondashuvlar ishlab chiqilmoqda, bu esa o'z o'zidan dunyoning barcha qita'larida ta'lim sohasining keskin rivojlanishiga sabab bo'lmoqda. Shu jumladan, bu o'zgarishlarga 4K(kritik tafakkur, kreativlik, kommunikatsiya, kolloboratsiya) modeli ham yaqqol misol bo'la oladi. Ko'rinib turibdiki,

bu modelning birinchisida kritik tafakkur ya'ni tanqidiy tafakkurni o`stirish nazarda tutilgan. Bu model ko`plab rivojlangan davlat ta'lim sohasida sinovdan o`tzildi va o`zining ijobiy samarasini berdi. 4K modelining barcha ko`nikmalari bir biri bilan uzviy bog`liq va ular ta'lim sohasida bo`lajak o`qituvchilarning har tomonlama yetuk bo`lishi uchun xizmat qiladi[1].

Shuningdek, ilmiy izlanishlar natijasida, O`zbekistonda Oliy pedagogik ta'lim sohasida talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, muammoni tushunish, optimal yechim tanlay olish, kreativ va tanqidiy tafakkur farqlarini bilishni shakllantirishning pedagogik zarurati mavjud ekanligi anqlandi. Shu sababli, bu natijalarga erishish maqsadida, 4K modelini milliy ta'lim tizimiga olib kirish va bu 4 yo`nalishni rivojlantirish bo`yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Metadologiya.

Oliy ta'lim muassasalarida bo`lajak o`qituvchilar yangi axborotlarga duch kelar ekan, avvalo uni mustaqil ravishda baholashi, unga turli xil nuqtai-nazardan qarashi, undan o`z ehtiyoj va maqsadlari yo`lida foydalana olish imkoniyati to`g`risida xulosa qila olishlari zarur. Haqiqiy tanqidiy fikrlaydigan odam bo`lib yetishish uchun talabalar ijodiy fikrlab, o`zini sinab ko`rishi va bunga oid malakalarni egallashlari zarur.

Tanqidiy fikrlash muloqot madaniyatini o`stiradi va guruh bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi. Talabalarning tanqidiy fikrlashini shakllantirish natijasida har bir rejali o`quv jarayonining didaktik ta'minoti e'tiborga olinadi, tahsil oluvchi o`quv materialini qanday o`zlashtirayotganing doimiy monitoringi ishlab chiqiladi, ta'lim jarayonidagi muammolarning yechimini topishga harakat qilinadi[2].

Mohir pedagog o`qituvch o`quv jarayonida tug`iladigan qiyinchiliklarni boshqalardan ko`ra yaxshiroq tushunadi. Pedagogning vazifasi tanqidiy fikrlashni rag`batlantirib turuvchi muhitni yaratishdangina iborat bo`ladi va u tanqidiy fikrlashni paydo qilish uchun quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim:

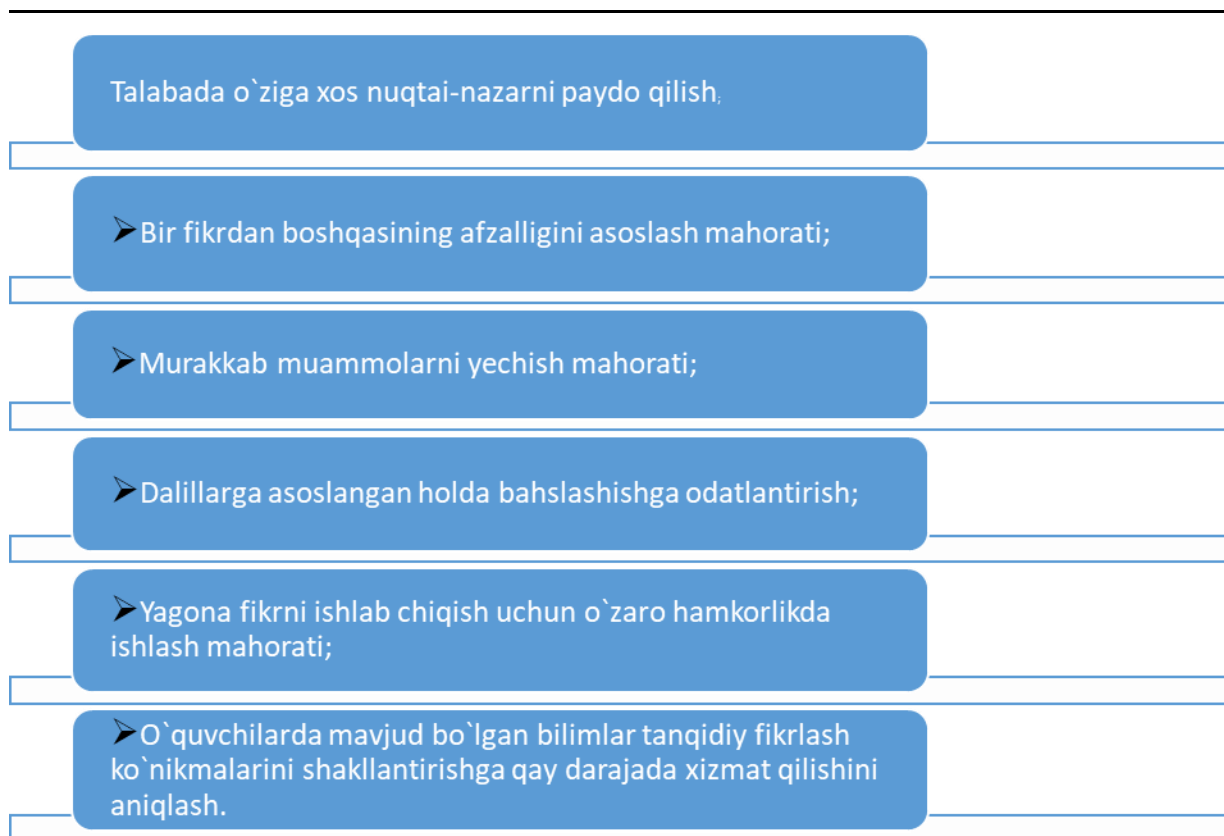

Fig1. Tanqidiy fikrlashni paydo qilish uchun e`tibor qaratilishi lozim bo`lgan holatlar.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu muayyan yosh davrida tugallanishi va unutilishi mumkin bo`lgan masala ham emas. Tanqidiy fikrlashga olib boradigan aniq-ravshan yo`llar yo`q. Biroq, o`qitish shartlarining muayyan to`plami borki, uning yordamida tanqidiy fikrlovchilarni tarbiyalash mumkin. Jumladan, quyidagi pedagogik shartlarga alohida e`tibor berish zarur:

- Tanqidiy fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish;
- Talabalarga fikrlash imkoniyatini berish;
- Turli g`oya va fikrlarni qabul qilish;
- O`quv jarayonida talabalarning faol qatnashishlariga imkon berish;
- Talabalarni tanqidiy mulohaza yuritishga qodir ekanligiga ishonitirish.

Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda texnologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladigan ta`lim texnologiyalarining o`zga xos jihatlari:

- ❖ o`quv jarayoni ilmiy jihatdan asoslangan qonuniyatlarga tayangan holda tashkil etiladi.
- ❖ talaba shaxsi bilan taqdim etilgan axborotlar orasida aloqadorlik vujudga keladi.
- ❖ mazkur texnologiyaning yo`nalishlari, qismlari, talabalarni fikrlash va refleksiya undaydi.
- ❖ har bir o`quv vaziyati, o`quv daqiqasida o`qituvchi moslashuvchan va muloqotga undovchi subyekt sifatida namoyon bo`ladi.

❖ talabalarning tanqidiy fikrlash ko`nikmalarini aniqlash uchun asosan matn ustida ishlash tavsiya qilinadi. Shu maqsadda matn bilan ishlashning turli vizual shakllari va strategiyalari taqdim etiladi.

❖ talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun munozaralar va loyihalash mashg`ulotlari muhim ahamiyatga ega.

❖ talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yo`naltirilgan texnologiyalar yalpi ta`lim jarayonini o`zaro hamkorlik, birgalikda rejalashtirish, fikrlash asosida amalga oshirilishini ta`minlaydi.

Texnologiya atamasi tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoniga tadbiqan qaraganda algoritmlashganlik hamda oddiylik ma`nosiga ega emas. U muayyan maqsadga yo`naltirilgan ochiq strategiyalar tizimidir. Bu texnologiyalar yordamida talabalarda mustaqil tanqidiy fikr shakllantiriladi.

Tepada keltirilgan asosiy xususiyatlar, pedagogik shartlar va texnologik yondashuvga amal qilgan holda tanqidiy fikrlashni shakllantirish talabalarga quyidagi afzalliklarni beradi:

- Ma'lumotlarni faol tarzda qabul qilishni;
- Muammolarni hal etishni;
- Turli vaziyatlarda bilimlarini qo`llay olishni;
- Tahlil qilish, xulosa chiqarish, o`zining xisssiyotlari va fikrlarini baholay olishni;
- O`zgacha fikrlarni qabul qilish uchun ochiqlikni;
- Boshqa odamlar bilan hamkorlik qila olishni;
- O`zining xatolarini to`g`rilashga tayyorlik va murosaga kela olishni;

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, har tomonlama bilimli, malakali, o`z pedagogik faoliyatining mohir ustasi, muammoli bo`lgan pedagogik vaziyatlardan optimal yechimlar bilan chiqa oluvchi pedagogni tarbiyalashda tanqidiy tafakkurning qay darajada shakllanganligi juda muhim. Shu sababli, ushbu maqolada bo`lajak o`qituvchining tanqidiy fikrlashini shakllantiruvchi turli xil foydali, e`tiborli jihatlar, uning pedagogik shartlari, texnologik yondashuvda shakllanishi va talabalar erishishi mumkin bo`lgan barcha xarakteriskalar to`g`risida batafsil aytili. Ishoniladiki, ushbu yozilgan ma'lumotlardan foydalanib o`quv jarayonini tashkil qilish – talabalarning tanqidiy fikrlashini yetarlicha rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Begmatova D.M., Rashidova O.X. (2024) “Organizing the independent education of students in higher education institutions on the basis of a creative approach”, « Journal of new century innovations" international interdisciplinary research journal , volume , issue , 2024, 25-31, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10618051>

2. R.Tuxtasheva (2022) tuzuvchi, “ O`quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantirish asoslari” nomli o`quv uslubiy majmua, Samarqand-2022.

3. Sulaymonova D.N. “ Loyihaga asoslangan o`qitish vositasida bo`lajak o`qituvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish” : Ped. Fan.dok. diss. – Sam. 2023.

4. Xiang Lifl , Zhaoyang Gao, Hong Liao. (2023) “ The Effect of Critical Thinking on Translation Technology Competence Among College Students: The Chain Mediating Role of Academic Self-Efficacy and Cultural Intelligence” Psychology Research and Behavior Management 2023:16

O`QUVCHILARNI AXLOQIY ESTETIK MA`NAVIYAT RUHIDA TARBIYALASH

**Navoiy davlat pedagogika instituti Musiqa ta`limi
yo`nalishi 3V guruh talabasi Voxidjonova Sevinch
Musiqa ta`limi kafedراسi katta o`qituvchisi.
Z.P.Xodjabayeva**

Annatasiya: Ushbu maqola o`quvchi yoshlarni musiqiy fanlarni o`qitish orqali musiqiy estetik ma`naviy ruhda tarbiyalash borasida olib boriladigan tadbirlar va omillar haqida yozilgan.

Tayanch so`zlar: estetik axloqiy, tadbir, tafakkur, musiqiy estetik tarbiya, musiqiy ta`lim, musiqiy tarbiya, emotsiya, san`at va madaniyat, estetika, badiiy did, tarbiyalash

Аннотация: В данной статье говорится о деятельности и факторах, участвующих в воспитании у школьников музыкально-эстетического и духовного духа посредством.

Ключевые слова: эстетическая этика, событие, мышление, музыкально-эстетическое воспитание, музыкальное воспитание, музыкальное воспитание, эмоция, искусство и культура, эстетика, художественный вкус, воспитание.

Abstract: This article talks about the activities and factors involved in educating schoolchildren's musical, aesthetic and spiritual spirit through.

Key words: aesthetic ethics, event, thinking, musical-aesthetic education, musical education, musical education, emotion, art and culture, aesthetics, artistic taste, education.

O`zbekiston Respublikasi o`zining ma`naviy yangilanish yo`lida ijodning barcha turlari rivojlanishiga sharoit yaratib berishga, usib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish, o`smirlarni axloqiy, estetik, ruhda tarbiyalash ishiga katta e`tibor berilmoqda.

O`smirlarni estetik tarbiyalashda maktab, sinf va oila muhiti katta ahamiyat kasb etadi. O`smir jamiyatda, atrof-muhitda, hayotda sodir bo`layotgan voqea, hodisalardanta`sirlanib ularga o`zini munosabatlarini bildirib boradi, shu asosida usmirning ma`naviy dunyosiva tafakkuri shakillanib boradi.

Estetik tarbiyaning asosiy tushunchalaridan biri go'zallik kategoriyasidir. Uning ma'nosini o'quvchilarga tushuntirish ham mazkur tarbiyaning hayotiyiligini ta'minlashga katta yordam beradi. Shu sababli go'zallik tushunchasining mazmunmohiyatini ochib berishga maqsadga muvofiqdir.

Musiqarahbari musiqa mashg'ulotida o'quvchi yoshlarda quyidagi fazilatlarni shakllantirishi lozim: do'stlik, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-shavqat, mehnatsevarlik, tashabbuskorlikvahokazo. O'quvchi-yoshlarda yuqorida sanab o'tilgan fazilatlarni shakllantirish uchun musiqiy rahbar birqator vazifalarni bajarishi kerak:

- 1) Musiqani sevish va tushunishga o'rgatish;
- 2) Badiiy va estetik didlarni shakllantirish;
- 3) Musiqiy qobiliyatni rivojlantirish;
- 4) Musiqa savodi, musiqa tarixi, musiqa adabiyoti, qo'shiq kuylash kabi musiqiy bilimlarini hamda tushunchalarni kengaytirish [5,41].

An'analarga sodiqlik tushunchalari tufayli usmirlarda ma'naviy burchshakillanib boradi. Ularda insonparvarlik mehr oqibat iymon, etiqod, Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarni e'zozlash, ota-ona o'z yaqinlariga insonlarga muruvvati sahovali bo'lish kabima'naviy estetik tarbiya belgilari tarkib topadi. O'smirlarni ma'naviy estetik tarbiyalash muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchi ijodkorligigaham bog'liq. Yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, estetik didi yuqori darajada pivojlangan komil insonlar qilib tarbiyalashda milliy an'analarning ahamiyati beqiyosdir. Bunda o'qituvchi va pedagog va ixtisoslik bo'yicha chuqur bilimi, kasb mahorati, o'mirlar bilan dustona muloqot madaniyati, ma'naviy estetik darajasi, bayram tadbirlarini samarali shakl va usullaritanlay bilishi, an'ahalarni o'rganishga, o'z ustida ishlashga intilish darajasi va boshqalar shakllangan bolishi kerak.

O'smirlarni ma'naviy-axloqiy fazilatlarini tarbiyalash asosan to'rtta yo'nalish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin.

- Ona vatanga muhabbat
- O'smirlarning mehnatga bo'gan munosabatni shakllantirish
- O'smirlarning shaxs sifatida insonlarga bolgan munosabati
- O'smirlarning o'z oziga bo'lgan munosabati

Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya oldida turgan asosiy maqsadlardan biri, yosh avlodga ajdodlarimizning asrlar davomida orttirgan tajribalarini singdirish, Vatan va millat oldidagi burch va ma'suliyatni his etishga o'rgatishdan iboratdir.

Osmirlarni milliy an'analarda vositasida ma'naviy estetik tarbiyalash maqsadida o'tkaziladigan tadbirlar bir qator omillarga e'tibor berishni talab etadi. Ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

- tadbirlarga xos shakl, usul va vositalarning milliy xarakteri:

-
- tadbir jarayonida erkinlikka erishish, insonparvarlashtirish va mahoratga etibor berish:
 - o'smir yashayotgan o'lka an'analarining mazmun qamrovi, boyligi, tarixiy o'rni va ahamiyati:
 - to'garak faoliyatining mazmunan rang-barangligi:

Bu omillarning pedagogik ahamiyati uning o'ziga xos xususiyatlari va holatlarini hisobga olish ma'naviy qadriyatlar va an'analar tizimini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy estetik tarbiyalash maqsadi va vazifalarni ijobiy hal etishda mashg'ulotlarning xarakteriga mos ma'naviy muhit yaratish, barcha omillarga tayahish zarur bo'ladi. O'qituvchi bilim saviyasining o'mirlar talabiga mosligi, o'qituvchi uslubiyatidagi rang barahglik, maktabning moddiy va ma'naviy bazasi, ko'rgazmali qurollar, o'smir oilasining ma'naviy muhiti boshqa sinfdan va maktabdan tashqari bayramlar o'smirni ma'naviy estetik tarbiyalash uchun zarur muhitni yaratishga bevosita xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G. SHaripova Musiqa va uni o'qitish metodikasi T.2006
2. R.G.Qodirov Boshlang'ich sinflarda ko'p ovoqli kuylash T.,11997 O'qituvchi.
3. A. Zimina Osnova muzыkalnogo vospitaniya i razvitiya dite mladshego vozrosta. M., 2000
4. Shafoat Rahmatullo Termiziy Boshlang'ich musiqa ta'limi Tetmiz-2001
5. Ualiev G.I., Rejametova N.I. Mashg'ulotlarni o'tkazish metodikasi. –Toshkent, 2018. –B. 41

TALABA ALMASHUV DASTURI AMALDA

Bozorova Dilfuza Yo'ldoshovna - Navoiy davlat pedagogika instituti, magistr
Ubaydullayeva Sabina Shavkat qizi - Navoiy davlat pedagogika instituti, talaba
Ashurova Dilfuza Nabiyevena - Navoiy davlat pedagogika instituti Matematika kafedrası
dotsenti, tel: +99890-731-85-06

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim tizimidagi xalqaro va mintaqaviy akademik mobillik va uni rivojlantirishga ta'sir qiluvchi bir necha jihatlar to'g'risidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar. Mobillik, mintaqaviy mobillik, xalqaro mobillik, tajriba almashish, talaba almashuv dasturi, Erasmus dasturi.

Аннотация. В статье раскрыта информация о международной и региональной академической мобильности в системе высшего образования и некоторых аспектах, влияющих на ее развитие.

Ключевые слова. Мобильность, региональная мобильность, международная мобильность, обмен опытом, программа обмена студентами, программа Erasmus.

Annotation. The article discloses information about international and regional academic mobility in the higher education system and some aspects influencing its development.

Keywords. Mobility, regional mobility, international mobility, experience exchange, student exchange program, program Erasmus.

Globalashuv jarayonlari oliy ta'limga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda xalqaro miqyosda oliy ta'lim olish imkoniyatlarining kengayib borishi, bilim olish istagida bo'lgan yoshlarni rivojlangan davlatlardagi TOP-universitetlarga nisbatan qiziqish va ularda tahsil olish istagi oshib bormoqda.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimidagi xalqaro va mintaqaviy akademik mobillikni yanada rivojlantirish uchun katta istiqbol va imkoniyatlar mavjud.

Akademik mobillik — oliy ta'lim muassasasi talabalarining muayyan vaqt mobaynida respublika hududidagi yoki chet eldagi boshqa bir oliy ta'lim muassasasiga kelishuv asosida o'qish maqsadida borishini anglatadi.

Akademik mobillik oliy ta'lim tizimida yuqori ko'rsatkichlarga erishishning muhim omillaridandir. Bu ta'lim muassasalarini bir-biri bilan solishtirish imkoniyati, muhim jihatlarni o'zlashtirish, joriy etish orqali oliy ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mobillik oliy ta'lim muassasalari tuzilmalarini, davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalarini takomillashtirishga zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi tegishli qaroriga ko'ra, mamlakatimizning barcha oliy ta'lim muassasalarida “Akademik mobillik va kreditlarni tan olish” jarayoni amaliyotga keng joriy etilmoqda[1].

Xalqaro va mintaqaviy akademik mobillikni yanada rivojlantirish istiqbollari nazar tashlasak, unga ta'sir qiluvchi bir necha jihatlar mavjud.

1. *Bilim va tajriba almashish* - talabalar va o'qituvchilarning mobilligi turli universitetlar va mamlakatlar o'rtasida bilim, ko'nikma va tajriba almashish imkonini berib, oliy ta'limni rivojlantirish va takomillashtirishga xizmat qiladi.

2. *Xalqaro tajribani kengaytirish:* xalqaro akademik mobillik talabalar va o'qituvchilarga boshqa mamlakatning madaniyati, tili va turmush tarzini o'rganish imkoniyatini beradi.

3. *Ta'lim sifatini oshirish*: Xalqaro va mintaqaviy mobillik ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin egallaydi. Talaba va o'qituvchilarning boshqa universitetlarda tahsil olishi, ularni tadqiqot qilish va izlanishlar olib borishda yangicha yondashuv va usullarni o'rganadilar.

4. *Iilmiy aloqalarni mustahkamlash*: Xalqaro va mintaqaviy mobillik nufuzli universitetlar va mamlakatlar o'rtasidagi ilmiy aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, hamkorlikda ilmiy tadqiqot va loyihalarni amalga oshirish, nashrlar almashinuvi va xalqaro konferensiyalar tashkil etish imkonini beradi.

5. *Raqobatbardoshlikni oshirish*: Xalqaro yoki mintaqaviy akademik mobillik bo'yicha tahsil olgan va bu borada tajribaga ega talabalar va professor-o'qituvchilar global mehnat bozorida raqobatbardosh bo'ladilar. Bu esa ularga yaxshi maoshli ish yoki daraja olish, yuqori martabalarga erishish imkoniyatini beradi.

Mobil talabalar, asosan, 2 guruhga bo'linadi:

- **erkin mobillik**, ya'ni bunda talabalar o'z xohish va istaklari bilan ta'lim olish uchun boshqa hududlarga borishadi;

- **dastur doirasidagi talabalar** – bunda oliy ta'lim muassasasining o'zi yoki uning biror fakulteti boshqa oliy ta'lim muassasasi bilan kelishgan holda talabalar uchun o'zaro almashinuv dasturlarini amalga oshiradi. Dasturlar milliy va xalqaro darajada ham bo'lishi mumkin. Jumladan, xalqaro darajadagi Erasmus dasturi ana shunday talaba almashinuvi imkonini beradigan mashhur dasturlardan biri hisoblanadi.

Aslida, ta'lim olish uchun bir hududdan ikkinchi hududga ko'chib o'tish juda uzoq tarixga ega jarayon hisoblanadi. Bilim olish istagi bilan odamlar qishloqdan shaharga, shahardan markaziy shaharlarga, markaziy shahardan ta'limi va iqtisodi ancha rivojlangan davlatlarga ilm olish uchun borishadi.

Mintaqaviy mobillik esa talabalar ma'lum muddat boshqa bir oliy ta'lim muassasasida tahsil olishi uchun juda katta imkoniyat – talaba almashinuv dasturlari hisoblanadi. Bu jarayonda talaba o'zi o'qiyotgan oliy ta'lim muassasasi bilan hamkorlik aloqalari o'rnatilgan boshqa bir hududdagi oliy ta'lim muassasalaridan birida ma'lum muddat o'qib qaytishi mumkin. Bunday ta'lim muassasalari xoh xorijda, xoh o'z davlatida bo'lsin talabaga yangi muhitda o'qish, bilim olish imkonini beradi.

Almashinuv dasturlari qisqa muddatli – 1 haftadan 3 oygacha va uzoq muddatli – 6 oydan bir yilgacha bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda PQ-824-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to'g'risida”gi Nizomi, Navoiy davlat pedagogika instituti va Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti o'rtasida akademik mobillik dasturi bo'yicha tuzilgan shartnoma hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 13-noyabrdagi 3/10-4/1-7590-sonli xatiga asosan Matematika-informatika fakulteti, Matematika va informatika ta'lim yo'nalishi 3 kursida davlat granti asosida tahsil olayotgan besh nafar talaba 2023-2024 o'quv yilida (5-6 semestr) Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining aynan shu ta'lim yo'nalishida o'qishini davom ettirmoqdalar. "Mirzo Ulug'bek vorislari" tayyorlov o'quv kurslariga qabul qilingan ushbu iqtidorli talabalar joriy o'quv yilning oxiriga qadar akademik mobillik dasturi asosida tahsil oladilar[2].

Umuman olganda, oliy ta'lim tizimidagi xalqaro va mintaqaviy akademik mobillik oliy ta'limni rivojlantirish va takomillashtirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq, bu istiqbollarga erishish uchun almashinuv dasturlarini takomillashtirish, shuningdek, dastur almashinuvida ishtirok etayotgan talabalar va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qao'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 824-son Qarori

AKADEMIK MOBILLIKNING QULAYLIKLARI VA MUAMMOLARI

Dildora Ibragimova - Matematika (yo'nalishlar bo'yicha) mutaxassisligi 2-kurs magistranti, Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy shahri
Dilnoza Xo'jamova – Matematika va informatika ta'lim yo'nalishi 4-kurs, Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy shahri

Annotasiya. Ushbu maqolada akademik mobillik haqida tushunchalar, uning afzalliklari va ba'zi hollarda talabalarda uchraydigan qiyinchiliklar, O'zbekistonda akademik mobillikni joriy qilinishi va uni amalga oshirish uchun qo'yiladigan talablar yoritilgan.

Kalit so'zlar: akademik mobillik, masofaviy ta'lim, modul-kredit tizimi, ichki mobillik, xalqaro mobillik

Аннотация. В данной статье описаны понятия академической мобильности, ее преимущества и в ряде случаев трудности, с которыми сталкиваются студенты, введение академической мобильности в Узбекистане и требования к ее реализации.

Ключевые слова: академическая мобильность, дистанционное обучение, модульно-кредитная система, внутренняя мобильность, международная мобильность

Annotation. This article describes concepts of academic mobility, its advantages and difficulties faced by students in some cases, the introduction of academic mobility in Uzbekistan and the requirements for its implementation.

Keywords: academic mobility, distance learning, modular credit system, internal mobility, international mobility.

O'sib kelayotgan yosh avlodga sifatli ta'lim berish mamlakatning porloq kelajagi poydevori hisoblanadi. Zero, o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalar insonning jamiyatdagi munosib o'rinni egalashidagi eng kuchli quroldir. Iqtisodiy taraqqiy etgan mamlakatlar tajribasidan ta'lim va tarbiya jarayoni hamda pedagoglarning jamiyatdagi nufuzini oshirish muhim o'rinlardan biri ekanligini kuzatish mumkin. Shu bilan birga ta'limning har bir bosqichidagi o'quv jarayonini tashkil etilishi zarur bo'lgan bilimlarni bera olishi hamda ushbu bosqichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlashi talab etiladi. Olib borilgan chuqur islohotlar va izlanishlar natijasida maktab dasturlari o'quvchilarni vaqtini ortiqcha fanlar va mashg'ulotlardan holi qilindi va jarayon tahlil qilinmoqda [1].

Oliy ta'limda ta'lim sifatini va uzluksizligini ta'minlash maqsadida o'quv rejalar maktabda o'tiladigan fanlar mazmunidan kelib chiqib tayyorlanishi taklifi kiritildi. Oliy ta'lim kafedralari yuqoridagi taklif asosida ta'lim yo'nalishlari uchun o'quv rejalar va fan dasturlarini qayta tahlil qilib 2024-2025 o'quv yilida keng joriy etilishi rejalashtirilgan.

Mamlakatimizda oliy ta'lim olish talaba ehtiyojidan kelib chiqqan holda turli shaklarda tashkil etish rag'batlantirilgan. Zamon talablaridan kelib chiqib talabaning mustaqil fikrlashi, ma'lumotlarni erkin baholay olishiga qaratilgan zamonaviy o'qitish shakli – masofaviy ta'lim tizimi hamda hozirgi kunda ommalashib borayotgan, boshqa davlatda (hududda) o'qishni istovchilar yoki ma'lum bir sabablar bilan bir joydan boshqa joyga ko'chishiga to'g'ri keladigan talabalar uchun – akademik mobillikning joriy etilishi shular jumlasidandir. Biz ushbu maqolada ta'limdagi akademik mobillik deb ataluvchi jarayon haqida fikr yuritimiz.

Ta'lim olish uchun bir hududdan boshqa hududga ko'chib o'tish juda uzoq tarixga ega jarayon hisoblanadi. Odamlar qishloqdan shaharga, shahardan poytaxtga, poytaxtdan ta'limi va iqtisodi rivojlangan davlatlarga ilm olish uchun migratsiya qilishadi. O'qish uchun boshqa davlatlarga borayotgan talabalar soni ham yildan yilga oshib bormoqda. 2017 yilda dunyo bo'yicha xalqaro talabalar soni 5,7 millionga yetgan. Bu ko'rsatkich 2000 yilda 2 mln. atrofida bo'lgan. Statistika ko'ra, ko'proq xorijiy talabalar soni AQSH, Kanada, Xitoy va Britaniyada yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lib qolmoqda. O'zbekistonda esa 5,1 ming xorijlik talaba tahsil oladi. Dunyo miqyosida talabalar asosan ta'lim tizimi yaxshi bo'lgan davlatlarda ta'lim olishga harakat qilishadi.

Akademik mobillik – talabalar va o‘qituvchilarning mamlakatidagi yoki xorijdagi OTMLarda o‘zaro kelishuv asosida ma’lum bir muddat o‘qishi yoki dars berishini anglatadi. Bu tizim Yevropaning Erasmus dasturi doirasida 1988 yilda tashkil etilgan edi. Britaniya Kengashi bugungi kunga kelib oliy ma’lumotni xalqarolashtirishga jalb qilingan mamlakatlar soni tobora ortib borayotganligini ta’kidlaydi. Xozirda 23 mamlakatda talabalarning akademik mobilligini rivojlantirishning samarali usullari mavjud. Ular orasida Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya va Xitoy kabi mamlakatlarni alohida aytib o‘tish mumkin.

Mobil talabalar asosan 2 turga ajratiladi: erkin harakatlanuvchilar va dastur doirasidagi talabalar.

Erkin harakatlanuvchilar – talabalarning o‘z xohish va istaklari bilan ta’lim olish uchun boshqa hududlarga borishi va ta’limni davom ettirishi.

Dastur doirasidagi talabalarga esa OTMLarning boshqa OTMLar bilan o‘zaro kelishgan holda tuzilgan maxsus dasturlari orqali amalga oshiriladi. Ushbu dasturlar milliy yoki xalqaro darajada bo‘lishi mumkin. Shu o‘rinda aytish joizki, talaba almashinuv dasturlari talabalarning ma’lum muddat boshqa bir OTMda o‘qishi uchun imkoniyat beradi. Bunda talaba o‘zi o‘qiyotgan OTM bilan hamkor bo‘lgan xorij OTMLaridan birida ma’lum muddat ta’lim olishi va yangi muhit bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Almashinuv dasturlari kamida 1 haftadan 3 oygacha, uzog‘i bilan 6 oydan bir yilgacha bo‘lishi mumkin. Misol tariqasida Yevropa talabalar almashinuv dasturlaridan biri – Erasmus loyihasi 3 oydan bir yilgacha davom etadi. Ushbu dastur bakalavr, magistratura va amaliyot uchun mo‘ljallangan [3], [4].

Har bir dasturning ijobiy imkoniyatlari bilan birga o‘ziga xos cheklovchi omillari ham mavjud. Akademik mobillikning afzalligi va kamchiliklari haqida aytib o‘tamiz.

Afzalligi shundaki, akademik mobillik – talabalarning boshqa davlatlar madaniyati, turmush tarzi bilan tanishishi, til bilish darajasini yaxshilashi va muloqot qilish ko‘nikmalarini berishi mumkin. Talaba bilmagan narsalarini ko‘proq o‘rganishga, o‘z ustida ishlashga va yangi muhitga moslashib, mustaqil bo‘lishga intiladi. Bundan tashqari ta’lim muassasalarini bir-biri bilan solishtirish imkoniyati, muhim jihatlarini o‘zlashtirish, joriy etish orqali oliy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Muammolar va kamchiliklar sifatida ko‘p yillar davomida olib borilgan tadqiqotchilar ma’lumotlarini keltirib o‘taylik:

- Boloniya kelishuvi dasturida qatnashgan talabalarning til bilmasligi maxsus dasturlarni yaxshi o‘zlashtirilmasligiga sabab bo‘lishi;
- OTM larning “kreditlar” tizimining nomuvofiqlik;
- dasturlarda qatnashishni rejalashtirayotgan talabalardagi moliyaviy qiyinchiliklar;

-
- ilgari o‘qigan OTM bilan hozirgi OTM o‘quv soatlarida to‘la muvofiqlik bo‘lmasligi;
 - o‘zini moddiy jihatdan ta‘minlaydigan talabalar 6 oylik o‘qish davomida ish joyidan ajratib qo‘yishi mumkin.

Ichki mobillik – muayyan mamlakat ichidagi bir hududdan ikkinchi hududga, OTMlardagi kelishuv asosida o‘qishni ko‘chirish shakli hisoblanadi. Ushbu jarayon talaba va uning ota-onasiga qulaylik yaratadi [5].

O‘zbekistonda akademik mobillik Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabr 824-sonli qarori “Oliy ta‘lim muassalarida ta‘lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi nizom orqali qonunlahtirilgan. Ushbu nizomning 5-bobi “Akademik mobillik va kreditlarni tan olish “deb nomlangan bo‘lib, unda akademik mobillik tizimi bo‘yicha ta‘lim olish jarayoni to‘la ochib berilgan. Unga ko‘ra, Akademik mobillikni ta‘minlash va talabaning kreditlari oliy ta‘lim muassasasi tomonidan tan olinishida quyidagi hujjatlar talab qilinadi:

- fanlar katalogi;
- belgilangan shakldagi ta‘lim to‘g‘risidagi kelishuv;
- ma‘lumotnoma va sertifikat.

Talabaning o‘qish joyidagi to‘plagan kreditlari miqdori boshqa OTMda to‘plagan kreditlar miqoriga teng bo‘lishi kerak. Shu bilan birga talaba OTMga qaytib kelgach, mobillik davrida to‘plagan kreditlar miqdoriga qarab uni keyingi kursga o‘tkazish yoki kursda qoldirish belgilanadi [2].

Mamlakatimiz OTMlarida ham akademik mobillikni ta‘minlash va qo‘llab quvvatlash keng ko‘lamda olib borilmoqda. OTM ta‘lim yo‘nalishlarida fanlar farqini kamaytirish maqsadida o‘quv rejalarni o‘zaro hamkorlikda ishlab chiqish yo‘lga qo‘yilgan. Mamlakatimizda akademik mobillikning ichki va xalqaro ko‘rinishi keng targ‘ib qilinishi yaqin kelajakda o‘z samarasini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirining 2023-yil 15-may “Umumiy o‘rta ta‘lim maktabkari uchun 2023-2024-o‘quv yiliga mo‘ljallangan tayanch o‘quv rejani tasdiqlash to‘g‘risida” 125-son buyrug‘i.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-sonli qarori bilan tasdiqlagan “Oliy ta‘lim muassalarida o‘quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to‘g‘risida”gi nizom.
3. Р.Р. Агишев Программы академической мобильности: особенности и возможности //Распространение Болонского процесса: от деклараций к внедрению на практике: В 3 ч.

-
4. Тенденции развития Болонского процесса, его инструменты и опыт внедрения. – Казань: КГТУ им. А.Н. Туполева, 2008. – С. 103 -110.
 5. N.K. Suleymanova AKADEMIK MOBILLIK BORASIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI. Pedagog, Respublika ilmiy jurnali. 6-tom /6-son/ 2023-yil/15-iyun.

ОБЩАЯ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АСТРОНОМИИ

Менглиева Анора Нарзулло кизи

Магистрантка кафедры «Физики и астрономии»

Научный руководитель: проф. Д.И.Камалова

Навоийский государственный педагогический институт

Аннотация. Необходимость всеобщего астрономического образования обусловлена важностью вклада астрономии в создание научной картины мира и формирование научного мировоззрения современных людей.

Ключевые слова: методика, педагогика, дидактика, методы, обучения, знания, умения, навыки, теория, практика, педагог, классификация, форма обучения, методы обучения, индивидуальность, группа.

Астрономия – наука о Вселенной, изучающая основные физические характеристики, состав, строение, происхождение и эволюцию космических объектов и их систем, космические явления и космические процессы.

Во всех исторически сложившихся моделях Вселенной, включающих в себя в самом общем виде все основные теоретические идеи определенного периода развития науки, – механической, электродинамической, квантово-полевой, квантово-релятивистской и современной квантово-космологической, астрономические знания имели особо важное, если не основополагающее, значение.

Уровень развития астрономии определяет основы мировоззрения широких масс населения в данную эпоху, формирует базовые идеи науки и особенности мировоззрения ученых.

Современная астрономия является всеволновой и все корпускулярной, экспериментальной и эволюционной наукой. Космические объекты наблюдаются во всех диапазонах их излучения и исследуются на протяжении всей эволюции и во взаимосвязи между собой. Средства космонавтики позволяют проводить прямое изучение космических тел, явлений и процессов.

Основными достижениями современной астрономии стало:

-
- ✓ объяснение эволюции звезд, основанное на создании их моделей и подтверждающееся данными наблюдений;
 - ✓ исследование общей динамики галактик, объяснение структуры спиральных галактик, открытие активности галактических ядер и квазаров;
 - ✓ установление структуры Метагалактики, достаточно полные представления о процессах во Вселенной в интервале до 10 миллиардов лет от настоящего времени;
 - ✓ подтверждение теории формирования звезд и планетных систем из газопылевых комплексов и теории нестационарной Вселенной;
 - ✓ значительное расширение сведений о природе и физических характеристиках планетных тел Солнечной системы и Солнца, полученные в результате космических исследований.

В результате продолжающейся научно-технической революции объем, и роль астрономических знаний продолжают возрастать; возникают новые разделы астрономии, разрабатываются новые методы и инструменты науки, повышающие широту, точность и результативность астрономических наблюдений.

Значительно возросла практическая значимость астрономических исследований, способствующих развитию физики, химии и других естественных наук, техники и энергетики. Связь астрономии с другими науками, технологией и культурой сложна, многообразна и неоднозначна.

Превращение научно-производственной деятельности технологической цивилизации Земли в крупнейшую силу планетарного масштаба, оказывающей радикальное, по большей части негативное, воздействие на биосферу, атмосферу, гидросферу и геологические процессы родной планеты, ставит невиданные ранее глобальные проблемы перехода человечества на качественно иной путь «концепции устойчивого развития» (УР), принятый конференцией ООН.

С учетом растущей уязвимости современной цивилизации к действию космических факторов задачи земной экологии требуют астрономических наблюдений и наблюдений из космоса не только за Землей, но и за ближним космосом.

Одним из средств выживания человечества в XXI веке станет дальнейшее совершенствование астрономических знаний и космонавтики для привлечения ресурсов и возможностей космического пространства для выхода из энергетического и экологического кризиса (создание систем орбитальных рефлекторов и солнечных электростанций, добыча и доставка с Луны топлива для «экологически чистых» термоядерных установок, удаление с

Земли высокоактивных и высокотоксичных отходов производства, добыча полезных ископаемых на превращенных в спутники Земли астероидах и т.д.).

Вселенская уникальность человечества приобретает в условиях развития технической цивилизации и острых социальных преобразований особое значение. В каждом космическом явлении и процессе видны проявления основных, фундаментальных законов природы. На основе астрономических исследований формируются принципы познания материи и Вселенной, важнейшие философские обобщения. Астрономия продолжает оказывать влияние на развитие всех философских учений.

Все это обуславливает постоянную заинтересованность широких масс населения и особенно подрастающего поколения к астрономии и исследованиям космического пространства, делая знакомство с основными идеями астрономии нужным для каждого современного образованного человека. Астрономическое образование является существенным компонентом общего образования широких масс населения.

Дидактика астрономии (методика обучения астрономии) – раздел дидактики; часть педагогической науки, включающая в себя теорию и практику обучения астрономии. Дидактика астрономии изучает закономерности, пути и средства обучения, воспитания и развития учащихся в процессе обучения астрономии, определяет объем и структуру содержания образования и совершенствует методы и организационные формы обучения астрономии.

Возникновение, становление и развитие дидактики астрономии обусловлено общим прогрессом естественнонаучных знаний с их возрастающим влиянием на жизнь общества и тесно связано с развитием физики, математики и других естественных наук, педагогики и психологии.

Предмет изучения дидактики астрономии – процесс формирования системы астрономических знаний при преподавании астрономии в дошкольных, начальных, средних и высших учебных заведениях, на занятиях вне школы и в результате самообразования, включает в себя следующие педагогические функции:

Общеобразовательную: получение знаний основ астрономии - системы начальных, общих основных и специальных астрономических знаний, включающий в себя формирование астрономических понятий: об астрономии как науке, основных ее разделах, методах и инструментах познания, основных теориях и законах и о физической природе космических процессов, космических объектов и космических явлений; приобретении умений и навыков применения астрономических знаний на практике.

Воспитательную: формирование научного мировоззрения подрастающего поколения в ходе формирования обобщенного научного представления о Вселенной, общих принципах мироздания и системе методов научного познания природы (при раскрытии аспектов выяснения роли и места человека и человечества во Вселенной и отношения «человек-Вселенная»), воспитание нравственности и гуманитарно-эстетических начал.

Развивающую: формирование устойчивых познавательных интересов и развития познавательных возможностей учащихся (овладение разнообразными логическими операциями, подведение к более сложным уровням обобщения, переход от формально-логических форм мышления к качественно более высоким, диалектическим и творческим формам и т.д.).

Методы обучения астрономии основаны на общей теории обучения, на раскрытии закономерностей обучения астрономии, определении содержания, форм и способов организации изучения предмета с учетом психологических особенностей учащихся данного возраста и задач их воспитания и развития.

Процесс обучения астрономии в средних учебных заведениях аналогичен процессам обучения другим естественным наукам и представляет собой совокупность последовательных взаимосвязанных действий преподавателя и учащихся, направленных на сознательное и прочное усвоение основ системы астрономических знаний и формирование научного мировоззрения учащихся, их идейно-нравственное воспитание и приобретение практических навыков применения полученных знаний.

Процесс обучения обуславливается целью астрономического образования подрастающего поколения и характеризуется взаимодействием содержания обучения – основ системы астрономических знаний; преподавания – деятельности преподавателя по созданию мотивов учения у учеников и изложения учебного материала при помощи объяснительно-иллюстративного, проблемного, эвристического и исследовательского методов обучения; школьных астрономических наблюдений и ТСО, руководства самостоятельной работой школьников, проверке их знаний и умений; учения – разносторонней учебной деятельности учащихся, направленной на приобретение астрономических знаний и включающей в себя умственные и физические действия.

Основными закономерностями и категориями дидактики астрономии являются закон соответствия содержания всех элементов и уровней системы школьного астрономического образования достигнутому уровню развития науки астрономии и принцип структурного единства содержания системы астрономического образования на разных уровнях ее формирования с учетом уровней развития и индивидуальных особенностей учащихся.

Список использованных литератур

1. D.I.Kamalova, Y.O'.Mardanova. "Nutzung pädagogischer kompetenzen beim entwicklung technischen wissens von studierenden im e-learning-umfeld". "Berlin Studies" transnational journal of science and humanities. Germany. Volume 1. Issue 1.5. November. 2021. pp. 405-411.
2. D.I.Kamalova, I.R.Kamolov, M.E.Omonboyeva. "Methodology of application of innovative educational technologies to the process of physics and astronomy education". "International Journal of Early Childhood Special Education". (INT-JECSE). DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.267 ISSN: 1308-5581 Volume. 14. Issue. 06. 2022. pp. 2144-2146. Web of Science.
3. Д.И.Камалова, О.Д.Ўринова, С.О.Хамидова. Особенности изучения основных разделов астрономии. "Научный импульс" Международный научный журнал №6(100). Часть 1. Январь. 2023. 1-3 стр.
4. Д.И.Камалова, С.О.Хамидова. Астрономическое образование в общеобразовательных школах. "Экономика и социум" Международный научный журнал. №1(104). Россия. 2023. 476-479 стр.

TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR VA ULARNING SAMARASI

Abdisalomova Sanobar

"Fizika va astronomiya, qo'shimcha matematika" ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Kamalova Dilnavoz Ixtiyorovna

"Fizika va astronomiya" kafedrasi professori, t.f.d. (DSc), NavDPI

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimidagi islohotlar va ularning samarasi haqida fikrlar bayon etilgan. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga, pedagogik jarayonning mazmuni takomillashishiga, o'qitishning innovatsion modellari joriy etilishiga imkon berilishi aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, fan, innovatsiya, pedagogika, islohot, axborot, laboratoriya.

Hozirgi kunda jamiyatimiz ijtimoiy-ma'rifiy, fan va ta'lim, iqtisodiy, madaniy sohalarda shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Shunday rivojlanib borayotgan mamlakatimizda har bir soha uchun yetuk malakaga ega bo'lgan sifatli kadrlarni tayyorlab berish bizning asosiy maqsadimizga aylanmoqda. Shu jumladan, ta'lim sohasida ham zamon bilan ham nafas mutaxassislar yetishtirishimiz zarur. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini olib kirish, ta'limni kompyuterlashtirish muammosi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu muammoga hukumatimiz tomonidan alohida e'tibor bilan qaralmoqda. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasida "Agar tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, dunyodagi deyarli barcha kashfoiyot va texnologiyalarni yaratishda fizika fani fundamental asos bo'lganini ko'ramiz. Haqiqatdan ham fizika qonuniyatlarini chuqur egallamasdan turib mashinasozlik, elektrotexnika, IT, suv va energiyani tejaydigan texnologiyalar kabi butun zamon talab qilayotgan sohalarda natijaga erishib bo'lmaydi" deya ta'kidlab 2021-yilda e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan yo'nalishlardan biri fizikani o'qitishni ustivor yo'nalish etib belgilanishini taklif qildilar.

Ta'lim tizimining rivojlanishini hozirgi holatini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish mumkin emas. Darhaqiqat, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga zamin yaratadi. Bunda pedagogik jarayonning mazmuni takomillashadi, o'qitishning innovatsion modellari joriy etiladi, shuningdek, o'quvchi va o'qituvchilarning hamkorlikdagi faoliyati tashkil etiladi. Har qanday ta'lim muassasida o'quv jarayonini axborotlashtirishning zaruriy sharti sifatida zamonaviy axborot texnologiyalarini ham boshqaruvda, ham ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish bo'yicha yagona siyosat va strategiyani ishlab chiqish hisoblanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim muassasalarining moddiy texnika va axborot bazasini mustahkamlash, o'quv tarbiya jarayonini yuqori sifatlar o'quv adabiyotlari bilan ta'minlash dolzarb vazifalar qatorida belgilanadi. Ta'lim muassasalari, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish ilm fanning so'nggi yutuqlarini amalga joriyetish orqali ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy, har tomonlama bilimdon, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan barkamol shaxsni kamolga yetkazish kabi qator vazifalar amalga oshirilishi lozim.

O'qitishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, an'anaviy tizimga nisbatan o'quv jarayonini jadallashtirib, o'quvchida ilmga qiziqishni oshiradi, ularning ijodiy faoliyatini o'stiradi, olingan bilimlarni takrorlash, mustahkamlash va nazorat qilishni yengillashtiradi, o'quvchini o'quv jarayonining sub'ektiga aylantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2020-yil 23-sentabrdagi IX sessiyasida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida" gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" da ta'lim jarayonidagi bir qator muhim vazifalar belgilab berilgan. Jumladan, ta'limning fan va ishlab chiqarish bilan integrasiyasi mexanizmlarini rivojlantirish, uni amaliyotga joriy etish, o'qishni, mustaqil bilim olishni individuallashtirish hamda masofaviy ta'lim tizimi texnologiyasini, uning vositalarini ishlab chiqish, o'zlashtirish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida o'quvchi va talabalarni o'qitishni jadallashtirish ana shunday dolzarb vazifalar sirasiga kiradi. Ushbu vazifalarni bajarish mavjud pedagogik jarayonlarni takomillashtirishni, uni hozirgi zamon o'quvchi va talablariga mos rivojlantirishni, xususan oliy pedagogik ta'lim paradigmasini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishga, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida kasbiy tayyorgarligi yuqori bo'lgan pedagog kadrlarni tayyorlashga yo'naltirishni taqozo etadi.

Vazirlar mahkamasining "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorini hayotga tadbiiq etish, respublika o'quv muassasalaridagi kompyuter texnikasidan samarali foydalanish, o'quv metodik adabiyotlarni va pedagogik dastur vositalarining o'quv jarayonida qo'llash, ijodkor o'qituvchi hamda o'quvchi talabalarni aniqlash va ularning ishlarini ommaviylashtirish, o'qitishni takomillashtirish, mazmunan boyitishga qaratilgan elektron o'quv qo'llanmalarni yaratish va targ'ibot qilishga olimlar, mutaxassislarni jalb etish ayni vaqtda dolzarb masaladir.

Ilm-fan taraqqiy etayotgan zamonaviy jamiyatda rivojlangan axborot-kommunikatsiya tizimlari vositasida turli fan sohalarida yaratilgan yutuqlarning tez yangilanib borishi ta'limda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, o'quv jarayoniga kompyuterli o'qitish va nazorat qilish texnologiyalarini ishlab chiqish va qo'llash vazifasini qo'yadi.

Mamlakatimiz o'quv yurtlariga kirib kelayotgan zamonaviy kompyuterlardan foydalanish, elektron darsliklar yaratish, dars jarayonlarini virtuallashtirish, o'qitishda virtual va multivositallardan foydalanish, ta'limning virtual bazasini yaratish kabi vazifalar qo'yilmoqda. Kompyuterlarning ta'lim-tarbiya sohasidagi ahamiyati beqiyosdir. Darslarda kompyuter vositalari: multimediyalar, virtual laboratoriyalar va virtual ko'rgazmalarning qo'llanilishi dars samaradorligini oshirishning yana bir omili bo'lib xizmat qiladi. O'qitishning kompyuter texnologiyasi, kompyuterning inson individual qobiliyatlariga mosligiga tayanadi. O'qitish jarayonini optimal darajada tezkor boshqarish imkoniyati mavjudligi, bu o'qitishning turining universal muloqoti ko'rinishida ekanligi, psixologik qulayliklari, o'qitishning cheklanmaganligi bilan ajralib turadi.

“Uzluksiz ta’lim tizimi uchun o’quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi” da ta’kidlab o’tilganidek, milliy istiqlol g’oyasiga yetarli intellektual salohiyatga ega, ilm-fanning zamonaviy yutuqlari asosida mustaqil fikr va mushoxada yurita oladigan shaxslarni tarbiyalash hamda raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash asosida o’quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratishni talab etadi. O’quv adabiyotlarining yangi avlodi orasida elektron o’quv adabiyotlari alohida o’rin egallaydi.

O’quv fanlari bo’yicha elektron darslik hamda qo’llanmalar, alohida tanlangan mavzular bo’yicha elektron o’quv metodik majmualarning yaratilishi va amaliyotga joriy etilishi ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyatga ega. Bu vositalar axborot texnologiyalari asrida yashayotgan pedagog va o’quvchilar uchun ulkan izlanish, muvaffaqiyat va yangi marralarni qo’lga kiritish yo’llarini ochadi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish jadal suratlarda kechmoqda. Ular o’z navbatida, ta’lim jarayonini o’quvchilarning individual xarakteristikalariga moslabgina qolmay, balki o’qituvchini ham qator murakkab va o’quv materialini taqdim etish hamda bilimlarni nazorat qilish borasidagi takroriy harakatlardan xalos etadi. Kompyuter vositasi yordamida elektron majmualar, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar yaratish va ulardan dars o’tish jarayonida foydalanish natijasida o’quvchilar faolligi darajasi ortadi. Shu bilan birga katta hajmdagi ma’lumotlarini mustaqil qayta ishlash va o’qituvchini o’quv jarayonini samarali boshqarishiga sharoitni yaratilishi bilan o’ziga xos xususiyat kasb etadi. Ta’lim sohasida erishilayotgan yutuqlarning jahon ta’lim tizimi doirasida almashinuvini tashkil etish, bu sohadagi yutuqlarni qo’lga kiritishni ta’minlashi shubhasizdir. Bundan ko’rinadiki, mavzu bugungi kunning dozarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Yana bir muhim omil shundaki, ba’zi laboratoriya tadqiqotlaridagi ish yoki jarayonlarning sustligi sababli ajratilgan vaqt ichida ta’lim oluvchilar takror tahlil yohud sinovlar o’tkazishga qiynalishadi, holbuki, ma’lum bir sohada yetarlicha ish ko’nikmalari va tajriba orttirish uchun amaliy mashg’ulotlarni ko’p marotaba takrorlash zarur. Afsuski, an’anaviy ish olib borish sharoitida laboratoriya jihozlarining kamligi hamda moslamalarining tez-tez buzilishi va shu bilan bog’liq ashyolarga qo’shimcha sarflar qilinishi bois har doim ham bunday qilinavermaydi.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olib, yangi tizim yaratish kerak. Buning uchun laboratoriya jihozlari va o'quv ustaxonalaridagi mashg'ulotlar barcha o'quvchilar uchun nafaqat qiziqarli, balki qulay va oson bo'lishiga erishmoq lozim. Mashg'ulotlar o'ziga jalb eta olishi, barcha ruhiy va didaktik omillarni hisobga olishi, jarayonlarni jo'shqin tarzda namoyon etishi, mashg'ulotlar o'tkazish va o'qitilayotgan fanni o'zlashtirishni, umuman butun o'qitish samarasini oshirishi, egallangan bilimlar xususida o'ziga o'zi baho berish imkonini ta'minlamog'i zarur. Aynan shu nuqtai nazardan zamonaviy axborot texnologiyalarining tadbiiq etilishi, fizik asboblari va ulardan laboratoriyalarda foydalanish imkonini beruvchi elektron qo'llanmalar yaratish va darslarda ulardan foydalanish yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni maqbul tarzda hal qilish va an'anaviy o'qitish usulining bir qator kamchiliklarini bartaraf etishga ko'mak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

5. Д.И.Камалова, Г.Турлибаева. “Современные инновационные методы в подготовке будущего учителя”. “Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы” научный журнал. Таганрог. 2016. №2(17).

6. D.I.Kamalova, M.A.Quvvatova, G.V.Mardonova. “Современные методы преподавания и проведения лабораторных занятий в педагогических вузах”. International scientific-online conference “Innovation in the modern education system”. Washington, USA. Part 12. November 25. 2021. pp. 207-211.

7. D.I.Kamalova, S.N.Abdusalomova. “Zamonaviy axborot texnologiyalari”. Conference on universal science research 2023. Volume 1. №1. 2023. pp. 76-79.

FITRATNING SIYOSIY QARASHLARINING RIVOJIDA

AHMAD DONISHNING AHAMIYATI.

Xolov Kamol Muhammadiyor o'g'li
NavDPI matbuot kotibi

Abdurauf Fitrat Sharq mamlakatlarida sodir bo'layotgan voqeyalar, aholi boshiga tushayotgan barcha ofatlarning bosh sababi sifatida bilimsizlik, johillik va ochko'zlikni ko'rsatadi. U o'z asarlarida bir paytlar sharq dnyosini ilm fan va ma'rifatda yuksak chuqqilarga olib chiqqan islom dinini XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib sharq mamlakatlarini turg'unlik va tushkunlikka tushushining asosiy sabablaridan biri sifatida e'tirof etadi. Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki A.Fitrat dunyoqarashi va bilimlarining shakllanishida uning ustozlari O'rta Osiyoda falsafiy, ijtimoiy siyosiy va huquqiy fikrlarning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkir Axmad Maxdum Ibn Nosir Donishning xizmatlari beqiyos ahamiyat kasb etgan. A.Donish o'z zamonasining eng ilg'or kishilaridan biri sifatida fanning turli soxalarida samarali mehnat qilgan. Adabiyot, tarix, falsafa va tabiiy fanlarga bag'ishlangan bir necha o'nlab asarlar A.Donish qalamiga mansubdir. Mutafakkirning ilmiy merosida siyosat, davlat va huquq masalasi alohida o'rin tutadi. A.Donishning siyosiy huquqiy qarashlari "Faromushxona haqidagi hikoya" (1873), "O'zaro yordam

va madaniylik tartibi haqidagi risola" (1875), "Farzandlarga vasiyat kasb va hunarning foydalari haqida" (1877), Buxorolik mangit amirlarining qisqacha tarixi (1895-97) nomli asarlarida bayon qilingan.¹ A.Donish O'rta Osiyoda XIX asrning ikkinchi yarmida shakllangan ma'rifatparvarlik siyosiy-huquqiy mafkurasining asoschilaridan edi. A.Donish O'rta Osiyo mutafakkirlari orasida birinchilardan bo'lib davlat va huquqqa inson ko'zi bilan qaragan mutafakkirdir. U yangi davr Ovrupa mutafakkirlariga o'xshab davlat qonun qoidalarini ilohiyot bilan emas, aql bilan bog'lashga harakat qilgan. A.Donishning ta'kidlashicha; "Aqlu davlat bir biridan ajralmas". Boshqa bir joyda mutafakkir shunday deb yozadi. "Qaysi saltanat-davlatning qoida va qonunlari aql tadbiriga moslashtirib qurilmagan bo'lsa, unday davlatdan hech vaqt yaxshilik ko'ra olmaydilar."¹ A.Donish o'z hayotining so'nggi yillarida yozilgan "Buxorolik mang'it amirlarining tarixi" nomli asarida mang'itlar sulolasi tarixini taxlil qilib, Buxoro amirligining ijtimoiy, siyosiy tuzumining barcha illatlarini fosh qiladi. Shuni aloxida ta'kidlab utish kerakki, A.Donishning ijtimoiy-siyosiy voqea va hodisalarga bag'ishlangan barcha asarlari, amirlikning ijtimoiy, siyosiy tuzumiga nisbatan tanqidiy ruh bilan sug'orilgan. "Buxorolik mang'it amirlarning qisqacha tarixi" asarining, mutafakkirning boshqa asarlaridan farqi shundaki, bu risolada aloxida mansabdor shaxslar yoki ijtimoiy siyosiy tuzumning aloxida soxalarigina emas, balki amirlikning butun boshqaruv tuzumi uning ichki va tashqi siyosati, rasmiy mafkurasini tanqid ostiga olinadi. Risolada kursatilishicha jabr zulm, zo'ravonlik, qonunsizlik, insonlarning haq huquqlari izzat nafsini, erkinligini paymol qilish, talonchilik, bosqinchilik va axloqsizlik, to'rachilik, sansalarlik, adolatsizlik Buxoro amirlari va ularning amaldorlari faoliyatining mazmunini tashkil qilib kelgan. Bu illatlar yildan yilga, avloddan avlodga o'tib yanada chuqurlashdi, avjga chiqdi.

A.Donish Buxoro amirligining siyosiy tuzumini chuqur taxlil qilar ekan "bu tuzum aqlga ham, shariatga ham, inson tabiatiga ham to'g'ri kelmaydi shuning uchun o'zgartirish kerak degan xulosaga keladi. Buning uchun amir xokimiyatiga barham berish kerak edi. O'zining bu haqdagi fikrini quydagicha bayon etadi: "Bizning hukumdorlar oliy hazratlari deb atalmish amir va janobi oliylari deb ataluvchi vazir" adashgan hayvonlardan boshqa narsa emas, balki ulardan ham battardir. Sharoitga binoan ularni hokimiyatdan chetlatish kerak, hech kim ularga bo'ysunmasligi lozim" deydi.

A. Donish asarlarida Rossiyaga, rus xalqi va uning madaniyatiga munosabat masalasiga aloxida o'rin ajratilgan. Bir tomondan A.Donish o'zining ko'pchilik ilg'or zamondoshlariga o'xshab, rus xalqi va uning madaniyati haqida gapiradi, o'z xalqni rus xalqi bilan do'stlashishga chaqiradi.

Ikkinchi tomondan A.Donish chor hukumatining bosqinchilik, mustamlakachilik siyosatini keskin tanqid qiladi. Marifatparvarning yozishicha, chor qo'shinlarining Samarqandni bosib olishi va uning Rossiyaga qo'shib olinishi natijasida mexnatkash xalqning ahvoli yanada yomonlashdi. Rossiyaning mamurlari turli bahonalar bilan Buxoroga tez-tez keladigan bo'lib qoldilar. Bu oldindan ko'zda tutilmagan xarajatlarga sabab bo'lardi. Buxoro hukumdorlari chor ma'murlarining kunglini olish maqsadida yanada ko'proq yangi-yangi soliqlarni joriy qilardilar. Buni ko'rgan mustamlakachilar yanada faollashdilar, xar-xil narsalarni baxona qilib amir va uning amaldorlarini ayblashga urindilar. Buxoro hukumdorlari esa bechora xalqqa nisbatan o'z zulmini yanada kuchaytirardilar. oqibat natijada mehnatkashlar chidab bo'lmas darajada qashshoqlashdilar, mamlakat vayronaga aylandi. Mavjud tuzumni o'z qarashlari va ustozining asarlari yordamida atroflicha tahlil qilgan, A.Fitrat Sharq mamlakatlarida sodir bo'layotgan ijtimoiy, siyosiy voqealarni o'z ko'zi bilan ko'rib xulosalar chiqarish maqsadida bir qancha sayoxatlarni amalga oshiradi. Sharqning Hindiston, Arabiston, Turkiya singari davlatlarida bo'lib, bu davlatlardagi ijtimoiy siyosiy voqealar bilan yaqindan tanishadi. Mavjud vaziyatni atroflicha tahlil qilib, Turkistondagi vaziyat bilan solishtiradi.

Umuman olganda A.Fitratning etuk olim bo'lishida A.Donish va uning asarlarining ahamiyati katta bo'lgan. U dastlabki ta'limni A.Donishdan olib o'zining siyosiy fikrlarini rivojlantirishda uning asarlaridan foydalangan. O'rta Osiyoning bu ikki buyuk allomasining dunyoqarashlari va fikrlari bir-biri bilan qo'shilishi natijasida o'tkir siyosiy asarlar yaratildi. Fitrat ustoz A.Donishdan

dunyoviy bilimlarni o'rgandi, shu bilan bir qatorda, inson kamoloti uchun zarur bo'lgan fazilatlar va xatti xarakatlarni o'zlashtirdi.

AMIR TEMURNING DAVLATCHILIK SIYOSATI VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH

NavDPI yoshlar masalasi bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy

ishlar bo'yicha bo'lim boshlig'i

Toshmamatov Bahridin Mardonovich

Amir Temur milliy davlatchilikni shakllantirishdagi, ilm, fan va madaniyatni rivojlantirishdagi xizmatlari bilan millatimizni jahonga tanitgan tarixiy shaxsdir. O'zining barcha sa'y-harakatlari, serqirra faoliyati yurt ozodligi, obodligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilganligi bois, Amir Temur mamlakatning moddiy va ma'naviy hayotiga katta ziyon keltirayotgan o'zaro feodal urushlarni tugatib, Movarounnahrda kuchli markazlashgan davlatga asos soladi. U ilgari davrlardan farq qilib, barcha ijtimoiy tabaqalarga tayangan va qonun asosida boshqariladigan yangi shakldagi davlat edi. Bu tabaqalar quyidagicha edi: 1) sayyidlar (payg'ambar avlodlari), ulamo, mashoyixlar, 2) ishni ko'zini bilgan donishmand kishilar, 3) xudojo'y, darvish, qalandarlar, 4) no'yonlar (xonzodalar, tumanboshi va mingboshilar), 5) sipoh va ra'iyat, ya'ni askarlar va avom un-nos, 6) maxsus, ya'ni ishonchli kishilar, 7) vazirlar va sarkotiblar, 8) hakimlar va tabiblar, munajjimlar va muhandislar, 9) tafsir va hadis olimlari, 10) ahli sanoat (hunarmandlar, kosiblar), 11) so'fiylar, 12) savdogar va sayyohlar. Bu davlat Temur tomonidan tuzilgan qonunlar – «Temur tuzuklari» asosida boshqarilgan. Bu haqda Amir Temurning o'zi mana bunday yozadi: «Saltanatim binosini dini islom, to'ra va tuzuk (qonun - qoida) asosida mustahkamladim. Saltanatimni boshqarishda uchragan har qanday ishni tuzukka binoan qildim. To'ra – tuzukka tayanib saltanatni, o'z martaba va maqomimni mustahkam saqlab turdim»¹. Rus olimi D. Logofet «Temur tuzuklari» haqida shunday xulosa qiladi: «Yevropada Konstitutsiya haqida tushunchaga ham ega bo'lishmagan bir davrda ana shu Temur davlatida Konstitutsion qonunlar majmuasi – Tuzuk mavjud bo'lgan va amal qilgan».²

Biror muhim masala muhokama qilinayotganda Amir Temur qarama-qarshi fikrlarni sabr-toqat bilan tinglagan holda bir xulosaga kelgan. «Ishlarimni barini kengash bilan yurgizib, uni bitirishga to'g'ri tadbir qo'llar edim. Bir ishga kirishmay turib, undan qutilib chiqish yo'llarini mo'ljallab quyar edim. Uni to'g'ri tadbir, qat'iy jazm, chinlik – chidamlik ko'rsatib, extiyotkorlik bilan uzoqni ko'rib, ortini o'ylagan holda oxiriga yetkazardim»¹.

Amir Temur markaziy davlat tizimi va uning ish olib borishiga alohida ahamiyat berdi. Shuning uchun Amir Temur markaziy davlat tizimini ixcham va ishchan qilib tuzdi va bu ishda songa emas, sifatga e'tibor berdi. Davlat idoralariga diyonatli, vijdonli, to'g'riso'z va ishchan odamlarni qo'ydi. Mansabdor shaxslarning xususiyatlari va burchlarni ko'rsatuvchi qoidalarni ham yaratdi. U ayniqsa, vazir va lashkarboshi lavozimlariga katta e'tibor berdi. Amir Temurning fikricha, vazir to'rt sifatga ega bo'lishi kerak. Bular: 1) asillik va toza nasllik; 2) aqlu - farosatlilik; 3) ra'iyat va sipoh ahvolidan boxabarlik; 4) sabr-toqatlilik va tinchliksevarlik. Zoti past, buzuqi va niyati yomon kishilarni davlat idoralariga yaqinlashtirmaslik kerak, deb ogohlantiradi. O'sha davrning mashhur tarixchilaridan biri Nizomiddin Shomiyning «Zafarnoma» kitobida shunday misralarni uchratamiz: «Hazrati Sohirqiron har bir kishini fazli va donishmandligi darajasiga loyiq maqomga qo'yadi».

Amir Temur davlatida har bir amaldorning, vazir, amir, ulus yoki viloyat hokimi bo'ladimi, burch va vazifalari qat'iy belgilab qo'yilgan edi. O'z qaramog'idagi shahar va qishloqlarni obod qilish, masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, hammomlar, karvonsaroylar va shifoxonalar qurish, qarovsiz qolgan va qo'riq yerlarni o'zlashtirish uchun kanallar va korizlar qurdirish, ko'priklar qurish va eskilarini tuzattirish, katta yo'llar ustiga rabotlar qurdirish, savdo karvonlari, ziyoratchilar

va umuman yo'lovchilarni qaroqchi va yo'lto'sarlardan himoya qilish vazifasi mahalliy hokimlar (doro'g'a, kalontarlar) zimmasiga yuklatilgan edi.

Shuning uchun qurilish ishlari Temur davrida misli ko'rilmagan darajada jadal va keng ko'lamda olib borildi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, Temur siyosatshunoslik va davlatchilik falsafasi tarixida yangi dunyoqarashga asos soldi, uni amalda tatbiq etdi. Bu mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minladi. U vazir, amir, savdogar, oddiy fuqaro, hatto shahzodalar ham qonun oldida barcha qatori teng javob bergan. Hech kim xizmatiga yarasha taqdirlanmay, yoki qilmishiga yarasha jazoga tortilmasdan qolmagan. Masalan, shahzoda Mironshoh maishat va ichkilikbozlikka berilib ketganligi uchun Temur uni jazoga tortdi va mansabidan chetlashtirdi. Samarqandda bo'lgan Kastiliya qiroli Genrix III ning elchisi Rui Gonsales de Klavixoning guvohlik berishicha, Amir Temurning bo'yrug'i bilan Samarqand Chorsusida, katta yig'in oldida, mansabini suiste'mol qilgan ikki vazir, shuningdek, molini ortiq baho qo'yib sotgan qassob bilan kosib jazolanganlar¹. O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov haqli ravishda ta'kidlaganidek, «Adolat kuchda emas, kuch adolatdadir, degan shior amir Temur saltanatining barcha xududlarida birday amal qilib, axloqiy-ma'naviy mezonga aylandi»².

Amir Temur davlat ishlarini boshqarishda ilm-fan, madaniyat va ma'rifat ahlining maslahatiga tayangan yirik davlat arbobi sifatida ham mashhurdir. «Har ishni, - deb yozgan edi u, - kegashgan holda qildim. Har qachonki, kengashchilar yig'ilib, majlis ochilar ekan, yaxshi-yomondan, foydaziyondan, oldimizdagi ishni qilish-qilmaslikdan so'z ochib, ulardan maslahat so'rar edim». U «Tuzuklar»ida mana bunday deydi: «Davlat ishlarini to'qqiz ulushi kengash, tadbir va mashvarat bilan, qolgan bir ulushi qilich vositasi bilan bajarilishini angladim»³.

Amir Temur mohir sarkarda sifatida ham tarixda qoldi. U avvalo, harbiy taktika va strategiyani ancha takomillashtirdi. Amir Temurning 35 yillik hukmronligi davrida uning muvaffaqiyatlarini ta'minlashda jangovor qo'shini va harbiy san'ati bosh omil bo'ldi. Shuning uchun ham uning g'olibona yurishlarida qo'llagan taktik va strategik jang qilish uslublari bugungi kunda ham jahondagi yetakchi mamlakatlarning harbiy bilim yurtlari va akademiyalarida o'rganiladi va o'qitiladi. Fransuz sharqshunosi M.Sharmuaning Sankt-Peterburgda 1836 yilda nashr qilingan «Tamerlanning Jo'chi ulusi xoni To'xtamishxon bilan hijriy 793 yili bo'lgan urushi», rus harbiy tarixchisi general M.I.Ivaninning 1875 yilda yana shu shaharda nashr qilingan «Ikki buyuk sarkarda. Chingizxon va Amir Temur» kabi tadqiqotlarida Amir Temurning harbiy mahorati haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Amir Temur hokimiyat tepasiga kelishi bilanoq shaharlarni tiklash va obodonlashtirishga kirishadi. Chunki ularsiz mamlakatda hunarmandchilik va savdo-sotiqni rivojlantirib bo'lmas edi. Amir Temur ayniqsa Samarqand shahrining shon-shuhratini oshirishga e'tibor berdi. V.Bartoldning yozishicha, Temur Samarqandda yirik kutubxona qurdirib, unda faqat sharq tilidagi emas, balki lotin, grek, arman va gruzin tillarida bitilgan nodir ilmiy va diniy asarlarni to'plagan edi. Shu ravishda Samarqand Amir Temur imperiyasining yirik siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazi sifatida olamga tanildi. Shu davrdan boshlab Samarqand «Sayqali ro'yi zamin ast», ya'ni yer yuzining sayqali, husni degan ta'rif oldi. Temur saroyida bo'lgan Klavixo shunday yozadi: «Shahar har-xil matolarga boydir. Bu mollar boshqa mamlakatlardan olib kelinadi. Chunonchi, Rus, Tataristondan charm va surp, Xitoydan ipak matolar keltiriladi. Dunyoda eng yaxshi hisoblangan atlaslar Samarqandda ishlab chiqariladi»¹.

Ayniqsa, savdo yo'llarining Samarqand orqali o'tishi uning iqtisodiy, madaniy va ilmiy rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Misr tarixchisi As-Sayir Farojning yozishicha, o'lkamizda o'tadigan jahon savdo-sotiq yo'llari Amir Temur nazoratida bo'lgan va tijoratdan tushgan daromadning miqdori Farangiston qirolining daromadidan ham ortiq bo'lgan»².

Mustaqillik yillarida Amir Temurga bag'ishlanib juda ko'plab ilmiy asarlar yaratildi, badiiy adabiyotlarda uning obrazi juda katta mahorat bilan ifodalantirildi va bundan keyin ham bu ishlar davom ettiriladi. Zero, Amir Temur va Temuriylar davrida yaratilgan ilmiy, madaniy va ma'naviy meros juda salmoqli bo'lib, uni o'rganish, tahlil qilish mamlakatimizning ijtimoiy-

iqtisodiy va madaniy rivoji uchun, aholida, ayniqsa yoshlarda bunyodkorlik, Vatanga muhabbat, o'zlikni anglash ruhiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham, Amir Temurning merosini o'rganish milliy o'zligimizni anglashimiz rivojlanishi uchun beqiyos manba bo'lib xizmat qiladi.

MUNDARIJA

EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT" NI RIVOJLANTIRISH MASALASI. Ismoilov Azizbek Xayitov Zafar.....	3
QASHQADARYO OKRUGIDAGI NEFT VA GAZ KONLARINING ATROF-MUHITGA SALBIY TA'SIRI Fayziyeva Mushtari Abdullo qizi Fayziyev Habibullo Abdullo o'g'li.....	4
AVTOMOBILLARNI ISHLATISHDA KELIB CHIQADIGAN ZARARLAR VA UNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRINI KAMAYTIRISH CHORALARI. Kamolova Shahnoza Jo'raboyev Saidaxmad Marjon o'g'li.....	8
РОЛЬ "ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ" В ЭКОЛОГИЧЕСКИХ И КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЯХ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ Каримов. Толмасбек. Холмоминович.....	11
YOSHLARDA EKOLOGIYAGA BEFARQLIKNING OLDINI OLISH VA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH ZARURATI Kenjayev Ulug'bek Muratovich.....	15
O'ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHINING MUAMMO VA YECHIMLA. O'ktamov Madadjon Musirmonov Shohboz Toshpo'lotova Jasmina.....	17
OROL DENGIZINI EKOLOGIYAGA TASIRI. Sh.S.Botirov R.M.Shodiyev.....	20
MASOFADAN ZONDLASH TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA QOR VA MUZLIKLAR MONITORINGINI YURITISH USULINI TAKOMILLASHTIRISH: SO'G'D VILOYATI MISOLIDA Otajonov Jasurbek Abdusattor o'g'li Teshayev Nozimjon Nusratovich.....	23
ҚИЗИЛҚУМДА СОДИР БЎЛГАН ИҚЛИМ ҲАВАШЛАРИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ Жалилов Мирсаид Бектош ўғли.....	27
CONSIDERATIONS AIMED AT PREVENTING NEGATIVE CHANGES IN NATURE BY TRANSITIONING TO A "GREEN ECONOMY" Rajaboev Shahboz Shodiyevich.....	30
EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHI MUAMMOLARINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT" NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI Murat Qalvayevich.....	34
O'ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHI: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR. Zarekeyev Ajiniyaz Abatovich.....	37
ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ. Журакулова Ситора Эркин кизи, Холов Х.М.....	39
ПРЕИМУЩЕСТВА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ Журакулова Ситора Эркин кизи Холов Х.М.....	42
ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ "ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ" В КОНТЕКСТЕ АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ И ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМ Исомиддинова Эъзога Сирожиддинов Рузиева З.М.	45
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI ELEKTRON TA'LIM RESURSI BILAN ISHLASHGA O'RGATIS. Jumaeva D. N. Abdusalomova Muqaddas Uchqunovna	47
EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI YECHIMIGA OID TAKLIFLAR Axmadjonova Yorqinoy Tojimumurodovna, Mamatqulova Dilbar Sattorqul qizi...	49

<p>EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI</p> <p>Xalmamatova Lola Amankulovna Xamidullayeva Eleonora Shavkat Qizi.....</p>	51
<p>YASHIL KIMYONI O'QITISHGA YANGICHA YONDASHUV</p> <p>Axmadjonova Yorqinoy Tojimurodovna.....</p>	57
<p>TA'LIM MUASSASALARIDA FAN TO'GARAKLARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING MOHIYATI. Umarova Amina Norqul qizi</p> <p>D.Kamalova.....</p>	59
<p>YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATLI TOMONLARI</p> <p>Sharapova Gulnoza Valentinovna Boboqulova Dilso'z Zokir qizi.....</p>	61
<p>AVTOTRANSPORT CHIQINDILARINI KAMAYTIRISH ORQALI "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH</p> <p>Boyiroy Zafar Ravshanovich, Abdullayeva Marjona Ulug'bek qizi.....</p>	63
<p>KIMYOVIY MODDALARNING TUPROQ BIOTSENOZIGA TA'SIRINI O'RGANISH VA OLDINI OLISH CHORA TADBIRLARINI YARATISH</p> <p>Xudoyberdiyeva Ruxsora Xamraqulovna, Mardiyev Nodirbek Orifjonovich.....</p>	66
<p>SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN ENGLISH AND UZBEK GRAMMAR.</p> <p>Farida Sobirovna Ergasheva</p>	68
<p>VERB RELATIONS IN UZBEK AND ENGLISH</p> <p>Muminov Elyor Turayevich, Juraev Feruzbek Ikhorbek o'g'li.....</p>	71
<p>O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISH VA IQLIM O'ZGARISHI MUAMMOLARINI HAL ETISH UCHUN SHAROITLAR YARATISH.</p> <p>Madatov Quvonchbek Geldiyor o'g'li.....</p>	73
<p>"YASHIL IQTISODIYOT" HAMDA UNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI.</p> <p>O.Toshpo'latov, Sh.Akobirov.....</p>	75
<p>ODAM ANATOMIYASI VA FIZIOLOGIYASI FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI</p> <p>Ibodova Mahfuza Namozovna, Abdug'aniyeva Shahnoza.....</p>	77
<p>IQLIMLASHTIRILGAN BALIQ TURLARINING RESPUBLIKAMIZ IXTIOFAUNASIDAGI O'RNI, Mamaraymova Sh.....</p>	81
<p>УНИКАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ТУРЦИИ КАК ЧЛЕНА НАТО И ПАРТНЕРА СССР В 1950-Х, Софья Михайловна Терещенко, 1 курс магистратуры восточного факультета СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия.....</p>	83
<p>MEMOIRS OF PERSIAN SHAHS ABOUT THEIR JOURNEY TO ISTANBUL, Maria Maksimovna Tokareva Oriental and African Studies, St. Petersburg State University, St. Petersburg.....</p>	86
<p>BIOXILMA-XILLIKNI SAQLASH VA TIKLASH KONSEPSIYASIDA EKOLOGIK TA'LIM, TARBIYANING AHAMIYATI. Xudoyberdiyeva Ruxsora Xamraqulovna Mardiyev Nodirbek Orifjonovich.....</p>	88
<p>ANTROPOGEN OMILLARNING GIDROSFERAGA TA'SIRI VA UNI MUHOFAZA QILISH CHORA TADBIRLARI. Turabova Yulduz Shokir qizi , M. X. Ravshanova.....</p>	90
<p>YASHIL IQTISODIYOTNING AHAMIYATI, Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li.....</p>	92
<p>EKOLOGIYA VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH- QONUN HIMOYASIDA.</p> <p>Jabborov Boboxo'ja Alijon o'g'li.....</p>	94
<p>YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARINI HAL QILISH. Ziyodullayev Shoxijaxon Maxkambekovich.....</p>	96
<p>ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ В УЗБЕКИСТАНЕ. Мамаражабова Зайнаб, Марданов Хусан Хамза углы.....</p>	97

УПРАВЛЕНИЕ ОТХОДАМИ И ПЕРЕРАБОТКА: СТРАТЕГИИ СОКРАЩЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СЛЕДА В УЗБЕКИСТАНЕ. Мамаражабова Зайнаб Марданов Хусан Хамза углы.....	99
ИННОВАЦИИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ЗЕЛЕНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА. Мамаражабова Зайнаб Марданов Хусан Хамза углы.....	101
METHODOLOGY OF ACCOUNTING FOR ENVIRONMENTAL ASPECTS IN THE SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS Mirzanov Berdak Joldasbaevich.....	103
EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARIDA YASHIL IQTISODIYOTNING KO'LAMI. Sharapova Gulnoza Valentinovna, Muhammadqulova Xadicha Qobil qizi.....	106
EKOLOGIYANING GAZLAR, CHIQINDILAR BILAN ZARLANISHI NATIJASIDA IQLIM O'ZGARISHINING OQIBATLARI. Musaqulova Sevinch Jamolov qizi Ismoilov Komiljon Tuygunovich	108
EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. Negmatov Samariddin Qarshiboyevich Narzullayeva Lolaxon Shavkat qizi.....	112
QASHQADARYO VILOYATI FOYDALI QAZILMA KONLARI VA ULARNING ATROF-MUHITGA TASIRI. Negmatov Samariddin Qarshiboyevich, Mardonova Zilola.....	113
YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI. Qurbanova L.M., Ibrohimova Z.I.	115
LEKSIKOLOGIYA BO'LIMINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLAR ASOSIDA EKOLOGIK TARBİYANI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. Qurbonova Xolbibī Qirboyevna, Muhammadiyeva Nargiza.....	117
O'QUVCHILARDA MILLIY MULOQOT XULQINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI. Qurbonova Yulduz Qulmurot qizi, Jo'rayeva, Sevinch.....	119
YASHIL ENERGETIKANING EKOLOGIYAGA TA'SIRI. Raxmonov Ilg'or, G'aybullayevich, Pirmamatova Nozima Komiljon qizi, Rayimova Mashhurabonu Ozod qizi Xolboyeva Marjona Azizovna.....	122
O'ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK MUAMMOLARNING DOLZARBLIGI. SH.S.Botirov, Shodiyev Ramshidjon Muxtor o'g'li.....	125
EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. Shodiyeva Aziza Zokir qizi.....	128
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI TASAVVURINI BOYITISHDA TABIIY FANLARNING AHAMIYATI. Ergasheva Muxlisa Abdulla qizi	131
"YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI Sharapova Gulnoza Valentinovna	133
UZBEKISTAN AND UN: INTERACTION ON ISSUES OF ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION. Toshturov Shukhrat Eshonkulovich.....	135
YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI OSHIRISH DAVR TALABI. Usmonova Bahora Komiljon qizi, Mizomov Jahongir Ikromjon o'g'li.....	139
IQLIM O'ZGARISHIGA MOSLASHISH VA MAMLAKATNING YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH JARAYONINI TEZLASHTIRISH Usmonova Bahora Komiljon qizi, Safarova Sarvara Azim qizi.....	142
EKOLOGIYA VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINI YECHISHDA QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYANING AHAMIYATI, Meliqulova Guldasta Sobirjon qizi Soliyeva Mashxura Ixtiyor qizi, Xalquziyeva Moxira Asatullayevna	144

ЕКОЛОГИЯНИ О'РГАНИШ , Хамройева Madina Dadajonovna, Olimova Aziza Ixtiyor qizi.....	146
AYDAR-ARNASOY KO'LINING GIDROLOGIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH Хамройева Madina Dadajonovna, Toshqulova Elnura Shokir qizi.....	149
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH VA UNI RIVOJLANTIRISH Хатамова G.Q., O'roqova Shaxzoda.....	151
ЕКОЛОГИК МУАММОЛАР HOZIRGI ZAMON VA ULARNING INSONIYATGA TA'SIRI HAQIDA, Abduraxmanov Aziz Abduxaligovich.....	154
РОЛЬ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА, Валиханова Мохинур Курбанбай кизи Файзуллаев Хумоюн Джамшид угли.....	157
ПОНИМАНИЕ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ РОЛЬ В РЕШЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛЕКИ УЗБЕКИСТАН) Джураева Одина, Холматов Бобир Ташпулатович.....	159
AMUDARYO HOZIRGI DELTASI RELEFI, YER USTI SUV OQIMINING STRUKTURASINI O'RGANISHDA RELEF PLASTIKASI KARTASINI IDEALLASHTIRILISHIDAGI ROLI. Joniyev Otabek Toxirovich.....	162
ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА, Зокирова Угилой Уктам кизи. Оромиддиновна Д.П.....	165
WAYS TO CLEAN WASTEWATER FROM CHROMIUM.Gani M. Iztleuov, Parida S. Sultanbekova, Aisholpan S. Ukibai, Sagynysh S. Duisenova, Botagoz K. Asilbekova Kirigitov Khurshid	167
РАЗВИТИЕ ЗЕЛЕНОГО ТРАНСПОРТА В КАЗАХСТАНЕ Изтлеуов Г.М. Кирйигитов Х.Б.....	170
TABIATNI MUHOFAZA QILISH- DOLZARB MUAMMO. Kambarova Dilfuza, Tojiddinova Moxlaroy.....	174
ЕКОЛОГИЯДА МУҚОБИЛ ЭНЕРГИЯНИНГ О'РНИ Kamolova Shaxnoza Meliboyevna, Normurodova Xulkaroy Vali qizi.....	176
РОЛЬ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЁЖИ. Каюмова Нодира Карим кизи.....	179
ЕКОЛОГИЯ VA YASHIL IQTISODIYOT SARI. Mamarajabova Buvzaynab Abdurazzakovna, Xusanboyev Abduraxmon Baxtiyor o'gli.....	182
ИННОВАЦИИ И ТЕХНОЛОГИИ В ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН) Туйназарова Ирода Абдубакиевна, Бошбекова Севинч Комиловна.	184
QISHLOQ XO'JALIGI VA XOMASHYO TARMOQLARINING O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDAGI O'RNI. Xolmatov Bobir Toshpo'latovich. Mamatdurdyev Sunnat Jamoliddin o'g'li.....	187
ИНТЕГРАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И ЭКОЛОГИИ: ПУТИ К ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ В УЗБЕКИСТАНЕ. Холматов Бобир Ташпулатович. Марданов Хусан Хамза углы.....	191
РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ И ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В СМЯГЧЕНИИ КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ. Шодиева Махлия Равшановна Туйназарова Ирода Абдубакиевна.....	193
ЕКОЛОГИЯ VA IQLIM O'ZGARISHLARI MUAMMOSINING DOLZARBLASHUVI SHAROITIDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISH MASALASI Ismoilov Azizbek, Xayitov Zafar.....	196
LANGUAGE BARRIER AND WAYS TO OVERCOME IT Muradyan Anna Gagikovna LANGUAGE BARRIER AND WAYS TO OVERCOME IT . Muradyan Anna Gagikovna.....	198

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА Искандарова И. Мусаева Б. М.	200
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN ENGLISH, RUSSIAN AND KAZAKH LANGUAGES. Nadejda Abdibayeva Aziz Mukhamadiev.....	202
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF CASE IN NOUN IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Mashhura Amirova, Nafisa Ochilova.....	204
INGLIZ TILINI O'RGANISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARDA FOYDALANISHNING NAZARIY AHAMIYATI. Amirqulova Dilnoza Bahriddin qizi.....	206
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF NUMBER WHICH IS THE CATEGORY OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Jalolxonov Komilxon Aziz Mukhamadiev.....	208
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Behruz Samiyev, Elyor Muminov.....	210
COMPARATIVE ANALYSIS OF ADJECTIVES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Boboqulova Aziza, Bafoyeva Nilufar.....	212
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF "GENDER" IN ENGLISH AND UZBEK Sabinabonu Bozorova, Aziz Mukhamadiev.....	214
CONCEPT AND USAGE OF THE GRAMMATICAL CATEGORY TENSE IN ENGLISH. Toliboyeva Madina, student of NSPI, Saydullayeva Surayyo Sirajiddinovna.....	217
EXPLORING THE BENEFITS AND CHALLENGES OF IMPLEMENTING FLIPPED CLASSROOM IN EDUCATION. Pulotova Bon Yugay Yevgeniya.....	218
TOLSTOY: SIMPLICITY IS THE KEY TO HAPPINESS Shearin Madeline.....	220
DIFFERENCE BETWEEN CASE OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE Po'latova Mavluda Ikrom qizi, Muhammadiyev Aziz Shavkatovich.....	222
TITLE: THE CONCEPTUAL STRUCTURE OF ENGLISH TOPONYMS M.D.Mukhammadjonova.....	224
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CATEGORY OF CASES IN NOUN IN ENGLISH LANGUAGE AND UZBEK LANGUAGES. Nuraliyev Quvonchbek Dilrabo Kodirova.....	226
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CHARACTERISTIC FEATURES OF VERBS AS A PART OF SPEECH IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. Qo'chqorov Eldor, Aziz Mukhamadiev.....	228
COMPARATIVE STRUCTURE OF INTERROGATIVE PRONOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Shomurodova Lobar Aziz Mukhamadiev.....	229
XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING AHAMIYATI Sunnatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li.....	232
EMOTIVE EXPRESSIVE PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Murodova Munisa Mukammal qizi.....	234
USAGE OF ARCHAIC WORDS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE Ibadullayeva Nilufar Odilbek qizi, Yugay Evgeniy.....	237
INGLIZ TILINI O'QITISHDA METODLARDAN FOYDALANISH VA O'YINLAR TASHKIL QILISH. To'rayeva Shahnoza Istamova D.S.....	239
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF PERSON IN GRAMMATICAL CATEGORIES BETWEEN TWO LANGUAGES. Bafoyeva Nilufar. Eshmurodova Maxorat Mansurbekovna.	241

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Muhammadqulova Sevinch Hamdamovna Amonlikova Nodira Khimmatovna.....	243
INGLIZ TILINI O'QITISHDA CLIL TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. Murodullayeva Sarvinoz Yorqin qizi.....	245
INGLIZ TILINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLAR. Sadikova Dildora Nizomovna Najmiddinova Dilafruz Nurmuhammad qizi.....	247
THE COMPARATIVE ANALYSIS OF CASES IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE Sadikova Dildora Nizomovna, Najmiddinova Dilafruz Nurmuhammad qizi.....	250
NEMIS VA O'ZBEK FRAZEOLGIK BIRLIKLARI SO'Z TURKUMLARIDA Xalilova Zilola Farmonovna.....	253
RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TA'LIM KONTEKSTIDA XORIJIY TIL O'QITUVCHILARINING TANQIDIY VA TAHLILY YONDASHUVI. Nurulloeva Dilnoza Baxritdin qizi.....	256
PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION. Dzhanzakova Nurasel, Mukhammadieva Risola.....	258
COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Bafoyeva N.S. O'taganova Munisa Tolibjon qizi	260
THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY Qodirova Kamolaxon Shomil qizi, Sadikova Dildora	263
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA TURLI O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI Qurbonova Shalola Ilhomiddinovna.....	265
COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY GENDER IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. Adiba Rasulova, Aziz Mukhammadiev.....	268
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Raxmatullayeva Guzal Sa'dulla kizi, G.N.Allayarova.	270
MAKTABGACHA YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI. Sirojiddinova Shodiya Xasanovna.....	272
EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES FOR IMPROVING LINGUO-COGNITIVE COMPETENCE, CHALLENGES AND SOLUTIONS. Salieva Zarrina Ruzieva Maftuna	276
РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Тургунова Фарихахон Махаммаджановна.....	280
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО МОЛОДЁЖИ Каландарова Дилноза Самандаровна, Зарипова Зайнаб Нарзулло кизи Каримов Диёрбек Тоштемир угли.....	282
НОАНЪАНАВИЙ ТАЪЛИМ – ДАРС СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВОСИТАСИ, Ш.О.Холмуродов.....	284
МЕТОДЫ И АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ШКОЛЕ. Изентаева Райхон Нокисбаевна.....	287
НАВЫКИ И КОМПЕТЕНЦИИ, СФОРМИРОВАННЫЕ В РАМКАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ И АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬН Мэтир Аружан Ўлыбекқызы, Баймаханова Гульжан Мусабековна.....	290
APPLICATION OF CLIL METHOD IN TEACHING CHEMISTRY Ўзбекэли Жэнібеков, Сатыбалды А.Ш, Шертаева Н.Т. Керимбаева К.З.....	294
OILA JAMIYATNING ASOSIY BO'G'INI. Shodiyev Akmal Eshdavlatov Otaniyoz.....	296

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI. Sirojiddinova Shodiya Xasanovna	299
EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES FOR IMPROVING LINGUO-COGNITIVE COMPETENCE, CHALLENGES AND SOLUTIONS Salieva Zarrina, Ruzieva Maftuna.....	302
РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Тургунова Фарихон Махаммаджановна.....	307
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО МОЛОДЁЖИ Каландарова Дилноза Самандаровна, Зарипова Зайнаб Нарзулло кизи Каримов Диёрбек Тоштемир угли.....	309
НОАНЪАНАВИЙ ТАЪЛИМ – ДАРС СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВОСИТАСИ, Ш.О.Холмуродов.....	312
МЕТОДЫ И АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ШКОЛЕ. Изентаева Райхон Нокисбаевна.....	316
РУССКИЙ ЯЗЫК В НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ Ахмаджонова Муниса Шухрат кизи.....	319
CRITICAL THINKING: THE KEY SKILL IN LEARNING ENGLISH Allamuratova Khurliman.....	320
KICHIK YOSHLI O‘QUVCHILARGA INGLIZ TILINI O‘RGATISHNING SAMARALI USULLARI. Ashurova Sojida Abdusamad qizi.....	323
THE INCREASING ROLE OF THE TURKIC WORLD IN THE FIGHT AGAINST GLOBAL CLIMATE CHANGE. Ismayilzada Nihat Isa.....	326
THE RELEVANCE AND IMPORTANCE OF THE STEAM EDUCATION SYSTEM Ergasheva Mukhlisa Abdulla girl.....	329
TARBIYA FANINI O‘QITISHDA YANGICHA YONDASHUVLAR Burhonova ShahrizodaSharipova N.	330
МАКТАБГАЧА YOSHDAGI IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI. Sirojiddinova Shodiya Xasanovna.....	334
РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Тургунова Фарихон Махаммаджановна.....	338
ТА’ЛИМ ТИЗИМИДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ О‘QITISH YOSHLAR IJODIY, INTELLEKTUAL IMKONIYATINI RO‘YOBGA CHIQRISHNING MUHIM OMILI Abdurahmonova Muslima Fazliddin qizi.....	340
FE’L SO‘Z TURKUMINING GRAMMATIK KATEGORIYALARI. Abduraxmonova Munisa G‘ulom qizi.....	341
ARTISTIC INTERPRETATION OF NATURE SYMBOLS IN THE WORK OF HAMID OLIMJON. Nematova Sarvinoz.....	344
SCHOOL UNIFORMS: BOOSTING DISCIPLINE, IDENTITY, AND FAIRNESS IN EDUCATION. Student: Turdikulova Umidakhon, Scientific adviser: Istamova D.S (PhD)...	348
ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫ ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ИНКЛЮЗИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ӘДІСТЕРІ. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті Филология факультеті 3-курс студенті Орынбаева Написа Бисенбайқызы Ғылыми жетекші:Қазанбаева Айнагул.....	352
“PIRLS” XALQARO TADQIQOTI: METODOLOGIYASI VA IMKONIYATLARI. Hasanova Sabohat Komil qizi.....	354
COMPARISON ANALYSIS OF VERB IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. G‘ulomjonova Sevinch, Muxamadiyev Aziz Shavkatovich.....	356
“JASORAT” UMUMIY MA’NOLI SO‘ZLARINING SHAKL VA MA’NO MUNOSABATI. Tojiboyeva Mushtariy, Ilmiy rahbar: dotsent F.H. Yuldashev.....	358

THE SIGNIFICANCE OF MEMORY IN ORAL TRANSLATION. Barakayeva Shakhruzoda Shermat qizi, : Zoyirova Dilfuza Khayriddinovna.....	359
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF DEGREE OF ADJECTIVE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Ziyadullayeva Azizaxon Ibodulla qizi, Sodikova N.B.....	362
FUTURE TRENDS IN ACADEMIC MOBILITY WITHIN THE GLOBAL HIGHER EDUCATION LANDSCAPE. Mukhayyo Dustova.....	364
TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISH. Mirqodirova Zilola Sherzod qizi	372
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ - ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ. Кахрамонова Малика, Рахимова Нодира.....	368
THE ROLE OF STUDENTS IN SCIENCE AND EDUCATION. Mirqodirova Zilola Sherzod qizi.....	370
GLOBALASHUV DAVRIDA IJTIMOIIY JARAYONLAR VA INTELLEKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANISHDAGI UYG'UNLIK. Solijonova Maftuna, Ilmiy rahbar: Raximova Nodira.....	372
ASPECTS OF THE VERBS IN THE UZBEK AND IN THE ENGLISH LANGUAGES. Hamroyeva Umida Mirzohid qizi, Scientific adviser: A.Shavkatovich.....	374
A CREATIVE APPROACH TO MANAGING THE EDUCATIONAL PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN FOR DISTANCE LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE. Avliyakulova Fotima Nusratovna, Murodova Nodira Qulliyevna, Umrzoqov Dilmurod Kholmurodovich	376
THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Hamroyeva Umida Mirzohid qizi, Scientific adviser: A.Shavkatovich	378
OLIY TA'LIM TIZIMIDA XALQARO VA MINTAQAVIY AKADEMIK MOBILLIK ISTIQBOLLAR. Berdimurodova Gulnoza G'aybullo qizi.....	381
МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ. Норкулова Динара Умидовна.....	384
МЕСТО НЕПОЛНОСОСТАВНЫХ КОНТЕКСТУАЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РАССКАЗАХ А.П.ЧЕХОВА. Шодиева Ирода Саъдуллаевна.....	387
ВОВЛЕЧЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ МОЛОДЕЖИ В УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ. Лавитских Илья Александрович.....	389
JISMONIY MADANIYAT YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Valixanov Saidjon Shoxobidinovich.....	391
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI AHOLISINING TABIIY TAKROR O'SISHI. Izimbetov K.S.....	393
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE CATEGORY OF NUMBER IN NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Jalolova Lobarkhon Sunnatullo kizi, Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev	397
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE SYSTEM OF THE ENGLISH VOWEL PHONEMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Khujaeva Vazira, Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev	398
THE COMPARATIVE ANALYSIS OF CASES IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE. Ilmiy rahbar - Sadikova Dildora Nizomovna, Najmiddinova Dilafruz Nurmuhhammad qizi..	400
CHET TILINI O'RGANISHDA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR. Sultonova Farangiz Alisherovna, Ilmiy rahbar: D.X. Umurzoqov.....	402
COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Scientific advisor: Bafoyeva N.S. The teacher of English language and deparment Researcher: O'taganova Munisa Tolibjon qizi	405

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ, Муртазина Диана Рахибовна.....	408
THE IMPORTANCE OF INTELLECTUAL SYSTEMS IN THE FORMATION OF INTELLECTUAL YOUTH ELITE. Abdullayev Botir Baxtiyor o'g'li.....	410
DEVELOPMENT OF AUTONOMY THROUGH LANGUAGE TEACHING AND THE ROLE OF MOTIVATION. Isakulova Rayxon student of NavSPI Scientific adviser: N.P. Iskanova.....	413
GENDER AND ITS COMPARISON IN DIFFERENT LANGUAGES. Doniyorova Gulira'no Davlatv qizi, The third year student of Navoi State Pedagogical Institute Scientific adviser: Bafojeva N.S.....	415
SIMILARITIES AND DIFFERENCES ASPECTS OF VERB TENSES IN ENGLISH AND UZBEK. Scientific adviser: Bafojeva N.S. The teacher of English language and department Student: Ximmatova Marjona Ulug'bek qizi.....	419
DEVELOPMENT OF OBESITY IN METABOLIC SYNDROME IN CHILDREN: CAUSES, CONSEQUENCES, PREVENTION. Djamalova Farangiz, student of the 624th group of the Faculty of Medicine, Scientific leader: assistant Kholmuradova Z.E.....	421
OLIY TA'LIMDA IQTIDORLI TALABALARNI ISHLAB CHIQRISH KORXONALARI BILAN QAMRAB OLIH KO'RSATKICHLARI. O'ktamov Madadjon.....	424
ВОВЛЕЧЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ МОЛОДЕЖИ В УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ. Лавитских Илья Александрович.....	428
OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING INFORMATIKADAN AXBOROT TEXNOLOGIK BILIMLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. O'ktamov Madadjon.....	431
SHAYX XUDOYDOD VALINING MA'NAVIY MEROSIDA IJTIMOIYLASHUV MASALLARI. Quvonov Sardor Zokirovich.....	438
ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ Ө.Жәнібеков, Битурсын Сауле Сериковна, Шертаева Нейля Турдығалиевна, Арзимат Аль-Тарази, Махсұт Аяулым Мұратбекқызы.....	449
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHNING OMILI SIFATIDA. Rashidova Oynisa Xusniddin qizi.....	452
O'QUVCHILARNI AXLOQIY ESTETIK MA'NAVIYAT RUHIDA TARBIYALASH. Voxidjonova Sevinch.....	456
TALABA ALMASHUV DASTURI AMALDA. Bozorova Dilfuza Yo'ldoshovna, Ubaydullayeva Sabina Shavkat qizi, Ashurova Dilfuza Nabiyevena.....	458
AKADEMIK MOBILLIKNING QULAYLIKLARI VA MUAMMOLARI. Dildora Ibragimova, Dilnoza Xo'jamova.....	461
ОБЩАЯ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АСТРОНОМИИ. Менглиева Анора Нарзулло кизи, Д.И.Камалова.....	465
TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR VA ULARNING SAMARASI. Abdusalomova Sanobar, Kamolova Dilnavoz Ixtiyorovna.....	469
FITRATNING SIYOSIY QARASHLARINING RIVOJIDA AHMAD DONISHNING AHAMIYATI. Xolov Kamol Muhammadiyor o'g'li.....	473
AMIR TEMURNING DAVLATCHILIK SIYOSATI VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH. Toshmamatov Bahridin Mardonovich.....	475

